EGE TARİHİ COĞRAFYASI

Boylar, Aşiretler, Obalar
Kentler, Köyler, Tarihi Semtler

A.MUNİS ARMAĞAN

EGE TARİHİ COĞRAFYASI

Boylar, Aşiretler, Obalar
Kentler, Köyler, Tarihi Semtler

A.MUNİS ARMAĞAN

İSBN-978-975-98001-5-4

İsteme Adresi
A.Munis ARMAĞAN
Dörteylül Mahallesi, Fatih caddesi, No. : 35 TİRE-İZMİR

Baskı

ÖZDEN OFSET
Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii Koll. Şti.
Kemalpaşa Org. San. Böl. Atatürk Mah. Gazi Bulv. No:148/B
Kemalpaşa – İZMİR Tel: 0.232 877 23 99

Baskı Tarihi
11 Kasım 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Tarih madalyona benzer. Ön yüzünde, isteyenlerin görmemizi istedikleri tarih, arka yüzünde ise, halkın belleğinde olan tarih vardır. Geçmişi algılamak, madalyanun iki yönünü de görmekle olasıdır.

Bu yazım daha çok arka yüzde olanları, yani halk belleğindeki tarihi okurlara taşıma çabasıdır. Özellikle, arşivlere ve yazımlara girememenin burukluğunu yaşayan bir tarihin, kendi çocuklarınca, dağlara, derelere, pınarlara, kaya parçalarına hatta taşlara işlediği nice yaşanmışı ortaya koyma uğraşıdır. Bu çaba, ham bir tarihin, arı bir dille coğrafyaya kazınmış, atalarımızın yüzlerce yıllık yaşam öykülerini anlama çabasıdır. Bir başka söylemle, raflara girmemiş, isteğenin istediği gibi yazamadığı bir tarihin açığa çıkarılma uğraşıdır. Yüzlerce köyün, binlerce aşiret ve obanın tarihi nasıl yaşadıkları, yaşama nasıl baktıklarının yazımlarıdır. Kısacası, tarihi yapanların kendi arşivleriyle, tarih önüne çıkışıdır. Onun içindir ki, ortaya konan binlerce köy ve semt adı bizim öz tarihimizdir. Bu uğraş, Ege'yi yurt edindiren, çadırdan yerleşime geçen, kısacası asıl tarihi yapanları anlama çabasıdır. Kullanılan sözcük, terim ve deyimleri, çoğu kez anlamasak da, bizim dilimizdir. Onları bugün anlayamıyorsak, bu, o tarihi yapanların değil, onları unutanların, yani bizim ayıbımızdır.

Oysa, tarihimiz bugüne değin "Resmi Arşiv" esas alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak, devletin resmi arşivleri, devletin kendisi için gerekli olan bilgileri kayda almıştır. Onlarda halkı bulmak, dili bulmak, kültürü bulmak oldukça güçtür. Halk yüzlerce yıl hangi değerlerle yaşamış, hangi değerleri vazgeçilmez bulmuştur; o arşivlerde yoktur. Asya'dan getirilen yüzlerce yıllık gizemler, yaşanan acılar, unutulmaz olaylar, kültürel olgular bu nedenle kayıtlarda yoktur. Oysa, halkın da bir tarihi, bir yaşanmışı vardır. Devlet gibi, o da kendisi için değer ifade eden gerçekleri yurt edinilen toprakların dağında, tepesinde, deresinde kayda geçirmiştir. Böylece, resmi arşivin de yanında bir "Halk Arşivi" oluşmuştur. Bu arşiv, kültürel değerlerin yanı sıra filolojik zenginlik de içermektedir. Fiziki coğrafya, inanç, dil, yaşam anlayışı, kültür değerleri açısından ulusal kimliği yansıtmaktadır. Onun için fiziki coğrafya halkın sosyo-kültürel dilidir.

O nedenle, bir devletin siyasal, sosyal, ekonomik ve hatta kültürel yaşamı salt resmi arşivle çözümlenemememektedir. Oysa, Batı Anadolu'da

beylik oluşturmuş, Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi oluşumları, aşiret yapıları ve farklı değerleri ile kültür tarihimize önemli malzemeler bırakmışlardır. Kuşkusuz böylesine geniş bir coğrafyanın sözü edilen değerlerini tümden vermek olanaksızdır. Çalışmada, Menteşe Bölgesi ilk giriş ve yerleşim, Saruhan ve Karesi ise olgunlaşma bölgeleri olarak ele alınmıştır. Biga Sancağı ise bir bakıma Balkanlara çıkışta son durak gibidir. Çalışmada, temel olarak Aydın Sancağı esas alınmıştır. Ancak, Ege Bölgesi, yeni fetih coğrafyasının kapsamında olduğundan Aydın Sancağı dışında kalan, Menteşe, Saruhan, Karesi ve Biga sancaklarına kısa da olsa değinilmesinde yarar görülmüştür.

Bu çalışmada, kuşkusuz binlerce kişi ile ilişki kurulmuş ve bunların aktarımlarından yararlanılmıştır. Çalışmaya katkı sağlayan adların tümünün değinilmesine, burada olanak olmadığını, ancak, tüm kesim ve kişilere şükran borcum olduğunu belirtmeliyim.

Özellikle, belgesel çalış-malardaki katkıları nedeniyle başta Sayın Prof. Akif Erdoğru'ya, Tire Necip Paşa Kütüphanesi Müdürü Sayın Ali İhsan Yıldırım'a, semtsel çalışmalardaki yardımlarıyla, sevgili dostlarım Sayın Nurettin İridere'ye, Sayın Ramazan Yıldırım'a, Sayın Salih Tekin'e, Sayın Behiç Galip Yavuz'a, kitabın kapak tablosunu verme inceleğini gösteren Kemalpaşa "Kazak Çiftliği" kurucusu Sayın Şirzat Doğru'ya, Vakıflar Bölge ve Şube Müdürlükleri ile Orman İşletme Müdür ve Şefliklerine teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Kuşkusuz Ege Bölgesi gibi, Fethiye'den Marmara kıyılarına değin uzanan bir coğrafyayı araştırmak oldukça güçtür. Elbette, böylesine güç bir tarihsel tabloyu eksiksiz yeterine getirmek olanaksızdır. Bu nedenle, okurların, çalışmada ortaya çıkan bir kısım hata ve eksikleri hoşgöreceklerini ve beni bağışlaycaklarını umarım...

A.Munis Armağan
2009/Tire

I.BÖLÜM
EGE TARİHİ COĞRAFYASINA
GENEL BAKIŞ

Ünlü Fransız düşünürü Montesguie "Türklerin muhteşem tarihine karşın tarihcileri olmamıştır", der. Oysa, Montesguie' nin bu acı değerlendirmesinin ne denli önemli olduğunu anlayabilmek için İbni Said'e uzanmak yeterlidir. Arap tarihci İbni Said, XIII.yy'da Denizli dağlarına yığılan ve sayıları 200.000 çadır olarak verilen Türkmenlerin giriş kapısına dayandığından söz etmektedir. Bu "Yürüyen Çadırlar", fetih ve yerleşimin temel unsuru olarak hep anılır. Oysa, yaklaşık iki yüz yıl sürecek bu "Çadır"ların hareketini bize aktaran hiçbir yazım yoktur. Ne acıdır ki, Anadolu'ya, özellikle Ege'ye akan yüzbinlerce Türkmenin yanı sıra diğer Türk boyları ile aşiretlerinin serüveni, hiçbir Türk tarihcisi tarafından kaleme alınmamıştır. Sürece ilişkin, bölük börçük yazımlar ise, ya Acem ya Arap ya da Bizanslı kalemler tarafından işlenmiştir. O nedenle, Ege'nin ve Balkanlara çıkışın sağlıklı bir yazımı hiç olmamıştır.

Yazım eksikliği, Montesguie'nin de belirttiği gibi Türk Tarihinin genel seyrine dönüktür. Zira, benzer serzenişleri, Ebülgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Terakime"sinde de görüyoruz. Oğuz Beyleri ve yaşlıları, sağlıklı bir tarihlerinin bulunmadığından yakınırlar. Ebülgazi Bahadır Han' dan gerçekci ve çelişkilerden arınmış bir yazım isterler. İşte, o değerli yapıt, XVII.yy'ın ilk çeğreğinde böyle çıkar ortaya...

Yazımların gerekliliği, Osmanlı Beyliği'nin devlet olgusuyla anlaşılır. Bu nedenle "Vakanüvis" yazımları XV.yy'da başlar. Üstelik bu yazımlar, birbirlerinden alıntılı, abartmalı ve hatta tarihcilerin kendilerinden önceki yazımları "Tevatür" nitelemesiyle eleştirdikleri yazımlardır. Bunlar, tıpkı Oğuz Beylerinin şikayetci oldukları sağlıksız yazımlar gibidir.

Oysa, Ege'nin fethi ve yerleşim süreci, geniş kapsamlı yazımlara gereksinim duymaktadır. Zira, bu II.Fetih Bölgesi, sonraki yüzyılların alt yapısına sahiptir. Yazıcızade ve Aşıkpaşazade'ye gelinceye dek yaklaşık iki yüz yıllık bir boşluk bulunmaktadır. Bu süreç tüm dinamiklerin hareket halinde oldukları ana süreçtir. Siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve inançsal gelişmeler, sürecin bir bütün olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Fetih süreci aynı zamanda, yerleşim, aşiret ve kurum hareketlerinin iç içe olduğu bir zaman dilimidir. Hatta, yüzyılları etkileyecek

inanç gelişimlerinin önemli bir bölümü bu dönemde doğacaktır. Hacı Bektaş Veli, Mevlana Celaleddin Rumi ve Ahi Evran sürece bu dönemde katılacak ve kurumlaşacaklardır. Bu gelişmeler ele alınmadan "Resmi Tarih"in yazımı da sağlıklı olmayacaktır.

Oysa, tarama çalışmaları göstermiştir ki fetih ve yerleşim coğrafyasında farklı bir tarih vardır. Bu tarih, ne arşivlere girmiştir ne de yazılması konusunda bir çabaya rastlanılmıştır. Oysa, Anadolu'nun dağında, taşında, deresinde veya herhangi bir semtinde o denli tarihsel gerçek vardır ki, önümüze konan tarih ile hiçbir ilgisi yoktur. Bize öğretilen, devlet olgusuyla ortaya çıkmış bir tarih öğretisidir. O, öğretilerde, ne halk vardır, ne de yaşanılan olaylar. Osmanlı Tarihi, devletin kuruluşundan yaklaşık yüz elli yıl sonra, oradan buradan derleme ve çoğu gerçekle söylentinin karıştığı bir yazım olarak ortaya çıkmıştır. Zira, XV. yy'a değin Türk unsurların coğrafyaya girişleri, mücadeleleri, geçir-dikleri süreç, nasılsa yazımlara girmemiştir. Osmanlı Beyliği'nin devlet olgusuna kavuşmasından sonra da istenilen yazımlar kaleme alınmamıştır nedense. Yazımlar, devletin vergi amaçlı "Tahrir" defterleridir. Ya da sultanların daha çok "Vaka" kapsamlı başkent merkezli yazımlarıdır. Oysa, kırsalda henüz yazılmayan bir tarih vardır. Onun içindir ki, Tanzimatın ünlü mizahcısı Ali Bey, tarihciyi tanımlarken "Kaybolanları bulma sanatı" olarak mizahi bir tanımlamaya taşır.

Oysa, Ege'nin fetih ve yerleşim süreci, daha çok, yurtları elden çıkmakta olan Bizanslı tarihcilerin ilgisindedir. Bu nedenle sürecin önemli kaynakları daha çok Bizanslı tarihçilerdir. Bu tarihçilerden, Georgios Akropolites, Georgios Pachymeres, Nikephoros Gregoras, İoannes Kantakuzenos dönemi yaşayan tarihçilerdir. Bunların sürece ilişkin gözlemleri özellikle fetihin ilk yıllarına dönük olması nedeniyle daha da önemlidir. Bölgelerin boşalışı, Türkmenlerin saldırıları, yaşanılan acılar Bizanslı kalemlerce "Kiliselerin sukutu" olarak algılanır. Dramatik söylem ve yazımlar, Bizanslı tarihciler, Gregorios Palamas, Dukas, Laonikos Khalkokondyles ile zincir oluşturur. Karya'dan Bitinya'ya değin bu süreç ilgiyle izlenir.

Bizans kaynakları dışında, Arap tarih ve coğrafyacısı İbni Said dönemin en kayda değer yazımcısıdır. Onu izleyen bir diğer tarihci ise Abul Fida'dır. Gerek İbni Said gerek Abul Fida'nın döneme ilişkin verdikleri bilgiler oldukça önemlidir.

Türk kaynakları ise ayrıntılara girmeden bu sürece özet olarak değinirler. Zira dönem yazımları değillerdir.

Tarih yazımlarının dışında, diğer kaynaklardan Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri, her ne kadar fetihten iki yüz yıl sonrasını ele alsa da, yerleşimlerin olgunlaşması nedeniyle üzerinde durulacak kaynaklardır. Ancak, kayıtlar ne yazık ki ayrıntısız, adeta özet yazımlardır. Oysa, 1250 ile 1300 yılları arası fetih ve yerleşimin en hareketli sürecidir. Hatta bu süreçte beylik liderlerinin ve onlara bağlı grupların kendi coğrafyaları dışında görünmeleri, fetihte coğrafya ayrımı yapılmadığını da göstermektedir. Özellikle, Selçuklu merkez ve daha sonra İlhanlı otoritesinin gücünü yitirmesiyle emirlerin, daha bağımsız hareket ettikleri bu süreçte, Anadolu'nun her coğrafyasından akışların hızlandığı olağanüstü bir seyir gözlenmektedir. Bu emirlerin kıyıya değin girişleri, Karamanoğulları Şehnamesi"nde kısa da olsa yer almaktadır. Büyük emirler, Aydın, Menteşe, Saruhan ve Karesi Beylerin fetih sürecine katılmaları beyliklerin ortaya çıkışını sağlamakla kalmamış, bölgelere sürekli akan aşiretlere de yurt sağlamıştır. Bu sürecin izlerini taşıyan ilk dönem emirlerinin adlarını gerek merkez gerek kırsal kesimde kurucu ad olarak görüyoruz. Hatta bu süreç, hem Osmanlı siyasi yapılanmasının hem de Balkanlar'a çıkışın da en önemli yüzyıldır. Osmanlı siyasi, gelişiminde dönemeç noktası olan Murat Hüdavendigar ve Yıldırım Beyazıt Dönemleri, üzerinde durulması gereken politik süreçtir. Gelişmeler, Osmanlı'da siyaset anlayışının planlı bir evreye girdiğini göstermektedir. Coğrafyalarında adeta kilitlenmiş beylikleri yeni bir strateji ve ülkünün emrinde kullanmak "Devlet" olmanın koşulu olarak gelişmiştir. Zira, Beyliklerin alt yapısını oluşturan köklü aşiret yapıları, liderlerinin Balkanlara taşınmasıyla adeta çökertilmiştir. Bu politik strateji hem beyliklerin temel bulduğu gücü zayıflatmış, hem de Balkanlar'da Osmanlı siyasetinin beslenmesinde kullanılmıştır. Özellikle, Yıldırım, II.Murat ve Fatih'in "Tımar" dağıtımları ve "İskan" politikaları yeni devlet anlayışının örneklerdir. Uygulanan siyasi strateji, aç gazilere yeni fetih coğrafyası sunmak ve onlarla Osmanlı Devleti'ne Balkan Devleti statüsü elde etmesini sağlamaktır. Hatta, Balkanlara çıkan aşiretlerin önceki konumları, bir bakıma genel kaynaşmanın nasıl sağlandığını da göstermektedir. Beylik coğrafyasındaki zenginlik güneyden kuzeye çıkışlara da açıklık getirmektedir.

1530 yılı belgeleri, aşiretlerin önceki geliş ve çıkış kaynaklarını sezdiren ilginç örneklere sahiptir:

KARS: Alaşehir
SAMSUN: Tire, Ayasuluk, Birgi
GİRESUN/GİRESİN: Savaştepe (Balıkesir)
İNEBOLU: Arpaz, Koyuncular (Bozdoğan)
KÜRE: Birgi
ÜNYE: Saruhan (Manisa)
EREĞLİ: Peçin(Muğla)
ŞİLE: Peçin (Muğla), Pırnaz (Muğla)
MENGEN: Fethiye (Muğla)
AMASYA: Yenişehir(Aydın)
ÇORUM: Sındırgı
KASTAMONU: Biga
KAYSERİ: Sındırgı
SİNCAN: Temrezler(Balıkesir)
MAMAK: Saruhan(Manisa)
HACETTEPE: Birgi
DİKMEN: Yenişehir(Aydın), Biga
KOCAELİ: Balya
GEBZE: Bademli(Birgi)
MUDANYA: Sart
TARABYA: Muğla, Tavas, Birgi, Seferihisar
CANDAR: Peçin (Muğla)
ÇORLU: Torbalı/Belenbaşı(Ayasuluk)
KÖSTEN/KÖSTENCE: Peçin(Muğla)
GELİBOLU: Muğla, Tavas[1]

Sancak coğrafyalarında, ortak aşiret ve oba paylaşımlarına karşın, farklı adlara da rastlıyoruz. Örneğin, Menteşe'de, Çirik, İmili, Bükrice, Uygurdaş, Kamay, Künde, Olgar, Kalabut, Kınlık, Torban ve Ergügez, Balıkesir'de, Merek, Bambala, Bedegez, Benişi, Gümran ile Saruhan Bölgesinde de Bunurcalı, Yartmaşlı, Erkunud, Çabağulu, Kılıcı Kanlı,

[1] Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Defter-i Hakani, 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)

Sayık, Maldan, İyallı, Olgar, Menvet gibi farklı aşiret yerleşimleri bulunmaktadır. Saruhan'ın Adala kazasında yer alan Dulkadir Köyü, "Dulkadir Beyliği' nden kalan bir çağrışım mirasında olduğu gibi...

Aşiret akışları, Uzak Asya'dan Sincan, Boynuyoğun, Kirekiz, Tankut, Kay gibi boyların da yerleşime geçtiğini göstermektedir.[2]

Boy, aşiret ve obalar dışında, kadın ve kızlı oluşumların da genel bir görüntü çizdiğini söylemeliyiz. Bu tür yerleşim ve semtler fetih coğrafyasının ilk yıllarında azımsanmayacak kabarıklıktadır. Fetih ve yerleşim sürecine dönük unsurların bugüne değin araştırılıp ortaya çıkarılamaması, değerlendirilmeleri eksik bırakmaktadır. Örneğin, sıkça karşımıza çıkan kadın öncüller bu boşluğun önemli bir başlığıdır. Sürecin bu öncül liderlerini bize anlatacak bir kaynak da yoktur. Bir kısım değinme ve söylemlerin dile getirdiği "Anadolu Bacıları" ile "Şecere-i Terakime"nin dikkat çektiği "Kadın Emirler" midir acaba bunlar? Kadın ve kız emirler neden bu denli güçlü bir dağılıma sahiptir. Hatta bunların, "Kara Fatma", "Kara Ayşe" gibi "Kara" sıfatına sahip olması, fetih sürecine katıldıklarını göstermektedir. Daha da önemlisi, coğrafyadaki, pınar, çeşme, dere ve kuyu adlarının %70'i kadın ve kızlara ait olması konuya anlam kazandıran yüklemelerdir. Neden kadın ve kız savaşçıların adları sularda kullanılmaktadır. Özellikle, Bizans ile yapılan savaşlarda yaşamlarını yitiren ve daha çok bölgenin giriş kapılarında yer alan bu "Kadın" ve "Kız" şehitler, halk bilgilerini zenginleştiren örgülere sahiptir. Örneğin, Torosların eteğinde Meryem Ana, Kütahya, Afyon Bolvadin ve Tire Büyük Kemerdere'deki Sultan Ana, Denizli'de Fatma Yıldız adları bunlara örnektir. Bu adların su gibi yaşamsal öneme sahip değerlerde kullanılması daha da anlamlıdır. Bu kadın ve kız liderler, "Anadolu Bacıları" olarak nitelenen, ancak haklarında kalıpsal ifadeden başka bir açılımı ortaya konamamış emirler midir? Bu kapsamda değerlendirilmesi gereken, kadın ve kız adlarıyla oluşmuş mezarlıklar da görülmektedir. Örneğin, Kara Ayşe Mezarlığı, Iraz Kadın Mezarlığı, Akkız Mezarlığı, Kocakız Mezarlığı, Kızlar Mezarlığı ve Kadınlar Mezarlığı bunlardan bazılarıdır. Hatta kadın ve kızların liderliğini belgeleyen "Yurt" lar da bulunmaktadır. Kadın Yurdu, Hatçeköy, Meryem Yurdu, Fatma Yurdu, Hatunköyü, Ayşe Oba Köyü, Ayşe Bacı Köyü, Elifli Köyü, Karakızlar ve

[2] Prof. Dr. Soltanş Ataniyazov- Hazar Ötesi Türkmenleri, (Türkmen boylarının geçmişi, bugünkü durumu ve geleceği), Bilig 10, Yaz. 99, s.1-3

Alangüllü köyleri, fetih sürecinde kadın liderlerin önemini gösteren oluşumlardır. Bu adlar içinde Ayşe Kız'ın hem "Kara Ayşe" hem de "Emir Ayşe"sıfatlarına sahip olması, Ebül Gazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Terakime" de dile getirdiği Türkmen kadın liderlerin uzantısı olmalıdır. Hatta bu kapsamda ele alınması gereken "Kızlar" ve "Kadınlar" toplulukları başlık oluşturabilecek özelliktedir. Hatta, Bozdoğan/Ören ile Saruhan/Kula'da semt adıyla karşımıza çıkan "Kızlar Camisi" ilginç kalıbıyla incelenmeye değerdir. Zira bunlar, adın ifade ettiği gibi dinsel içerikli "Cami" değildir.

Özellikle, köy ve semt adlarıyla karşımıza çıkan "Hatun" aşireti gizini koruyan topluluklardandır. İlk fetih coğrafyası Menteşe'den başlayarak, sancak sancak gezinen "Hatun" aşireti, coğrafi dağılımlarda, yerleşim adları ve semtleriyle dikkati çekmektedir. Menteşe/Köyceğiz'de "Hatun Köyü"; Eskihisar'da "Hatun Bahçesi", Ayasuluk'ta " Hatunlu Köyü", Birgi'de "Hatun Deresi Köyü", Manisa "Hatun Köyü", Manisa "Hatun Nehri", Menemen "Hatun Deresi Köyü", Soma "Hatunköy", Karesi/ Başgirdek "Hatun İli", Bergama "Hatun Ulusu", Bursa/Taşili "Hatun İli", Bursa "Hatun Köyü", Bursa/Sivrihisar "Hatuncuk" oluşumları tüm sancakları sarmış görünmektedir.

Yine, Oğuz beylerinden "Karı Bey"e bağlı obanının da Ege coğrafyasına girdiğini görüyoruz. Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Terakime" de değindiği bu Oğuz boyu, adını, Menteşe Fethiye/Mekri (Karıköy), İzmir (Karıyolu), Nif /Kemalpaşa'da (Karıyolu), Balya'da (Karılar) olarak pekiştirirken, Çankırı Livasında "Karı Bazarı" kazası olarak kentleşmiş görünmektedir.

Fetih sürecinin büyük emirleri, hem yerleşim süreci hem de bölgesel beyliklerin doğuşunda önemli bir etken olmuştur. Beylikler, bu büyük emirlerin gücüyle siyasi otoritelerini güçlendirmişlerdir. Marmara kıyılarında az da olsa örneklerini gördüğümüz sıfatsal adlardan Konur Alp, Turgut Alp ve Gündüz Alp gibi kimliklerde öne çıkan "Alp" sıfatı, diğer beylik coğrafyalarında yoktur. Oysa, Ege coğrafyasında "Kara" sıfatı genelleşerek büyümektedir. Bu ünvanı tüm sancak coğrafyalarında belirgin bir durum yaratmaktadır. Bu ünvan Ege'de fetihe katılan adları açıklaması bakımından fevkalade önemlidir.[3] Kalıpsallaşmış adlar haline

---

[3] "Kara" ünvanına sahip emirler-Kara Ağaç, Kara Ahmed, Kara Ali, Kara Alma, Kara Ardıç, Kara Arkaç, Karac Armut, Kara Arslan, Kara Asma, Kara Atlı, Kara Aydın, Kara

gelmiş bu "Kara"ların sürüklediği aşiretler, Ege coğrafyasını şekillendiren temel unsurlardır.

Özellikle, İslamiyet'in Türkmen emir ve aydınlara sunduğu yüceltme sıfatlar, geniş bir benimseme ile dönemlere girmiştir. Özellikle, fetih süreci ile birlikte beylik liderleri ve ünlü adlar bu sıfatları elde edebilme yarışına girmiş görünmektedir. Örneğin, Mübarezeddin, Celalaleddin, Nizameddin, İzzeddin, Bedreddin, Nureddin, Şücaeddin, Seyfeddin, Alaeddin gibi sıfatlarla toplumsal statü sahibi olma yarışı, İslamiyet'in kapısındaki Şamanist Türkmen beylerinin ilgisindedir.

Süreç, Ege'nin fetih ve yerleşiminde etkin "Sülale"leri de sezdirmektedir. Bu sülalerin başında, Baliler, Hacı Hasanlar, Malkoçlar, Kıranlar gelmektedir. Bunlar Balkanlara değin adım adım uzanan adlardır. Baliler, Tire'deki "Balım Sultan" türbe yazıtında ifade edidiği gibi "Geniş bir sülaleye mensup" bulunmaktadır. Özellikle, grubun önemli adı "Dede Bali" nin Babailerin önemli adlarından olması sülalenin tarihsel önemini de ortaya koymaktadır. Diğer sülalerden Malkoçlar'ın ise Menteşe'den Balkanlara ve hatta Hacı Bektaş Veli'ye değin genişleyen katılımları önemsenecek değerdedir. "Kıran"lar da, varlığını erken döneme değin indiren bir diğer sülaledir. Yıldırım Bayezit'in Tire Boynuyoğun'dan Balkanlara taşıdığı Kızıl Deli Sultan'dan boşalan köye, 1390 yılında bu

---

Ayı, Kara Ayid, Kara Ayvat, Kara Bacak, Kara Bağ, Kara Balak, Kara Baldır, Kara Bali, Kara Bahadır, Kara Baş, Kara Batak, Kara Belen, Kara Bekir, Kara Benli, Kara Bey, Kara Bayezid, Kara Bıyık, Kara Biga, Kara Bodur, Kara Boğa, Kara Bolu, Kara Böğürdlen, Kara Börk, Kara Bük, Kara Bucak, Kara Bulak, Kara Burç, Kara Çal, Kara Çakıl, Kara Çam, Kara Çavuş, Kara Çepiş, Kara Çomak, Kara Çor, Kara Çulha, Kara Danişmend, Kara Davut, Kara Dede, Kara Değin, Kara Diken, Kara Dikmen, Kara Doğan, Kara Doğu, Kara Dona, Kara Dut, Kara Ece, Kara Evhad, Kara Foça, Kara Gazi, Kara Gedik, Kara Genç, Kara Geyik, Kara Hayıt, Kara Hisar, Kara Kadı, Kara Halil, Kara Hamza, Kara Hasan, Kara Hızır, Kara Hüseyin, Kara İbrahim, Kara İsa, Kara Kamış, Kara Kasap, Kara Kavak, Kara Kaya, Kara Kılıç, Kara Kınık, Kara Kısrak, Kara Koca, Kara Koç, Kara Köse, Kara Kula, Kara Kum, Kara Kurd, Kara Kuş, Kara Kuzu, Kara Külah, Kara Oğlan, Kara Okcu, Kara Osman, Kara Ot, Kara Oyuk, Kara Öküz, Kara Pürçek, Kara Maden, Kara Mahmud, Kara Mazak, Kara Mehmed, Kara Memi, Kara Mihmad, Kara Munar, Kara Musa, Kara Muslu, Kara Musluk, Kara Mürsel, Kara Nebi, Kara Nohut, Kara Pınar, Kara Polad, Kara Reis, Kara Sakal, Kara Samud, Kara Sandık, Kara Savcı, Kara Seki, Kara Sevinç, Kara Solak, Kara Sungur, Kara Senir, Kara Şahin, Kara Tay, Kara Kara Terzi, Kara Tozlu, Kara Üzüm, Kara Yahşi, Kara Yakup, Kara Yaprak, Kara Yazı, Kara Yazgan, Kara Yund, Kara Yunus, Kara Yusuf, Kara Yülük

güçlü aşirete tımar olarak verdiği, 1530 yılı Tapu Tahrir Defteri kaydında yer almaktadır. Büyük emir Kıran Şah'a bağlı aşiretin Anadolu'da 120 yer adıyla göründüğü düşünülürse, gücü daha iyi anlaşılır. Diğer bir etkin ve güçlü bir aşiret de Hacı Hasanlardır. Naldöken Yörüklerinin en güçlü kolu olan Hacı Hasanlar, Ege'deki gücünü Balkanlara taşıyan güçlü aşiretlerdendir.

Fetih ve yerleşim tarihinin önemli bir konusu da, giriş kapılarıdır. Ege' ye akan boy, aşiret ve obalar tek bir kapı kullanmamış, değişik girişleri seçmişlerdir. Bu konuda dört ana giriş kapısı dikkati çekse de ikinci, üçüncü derecedeki kapılar da önem taşımaktadır. Güneydeki girişlerin en önemli olanları kuşkusuz Menteşe ve Denizli kapılarıdır. İbni Said ve Abul Fida'nın yanı sıra Bizanslı tarihçilerin de dikkat çektiği güneydeki yığılma ve saldırılar bu girişlerin temelini oluşturmaktadır. Türkmenlerin 200.000 çadırlı bekleyişleri asıl zayıf noktanın Dodurga girişi olduğunu göstermektedir. Elbette, diğer kapılar da bölgeye girişlerde önemli koridorlardır. Diğer önemli bir giriş de Küçük Menderes Havzasının Keles ağzıdır. Bu kapı daha çok Germiyanlı emirlerin seçtiği hattır. Yine, Germiyan ve Bozok grubu emir ve aşiretlerinin kullandığı ana kapılardan biri de Simav, Selendi, Kula girişleridir. Ancak, giriş ve yürüyüşün ana karakterini güneyden kuzeye doğru ele almak daha doğru olur. Fetihe katılan emirler ve aşiretler, bu yürüyüşle, Osmanlı Beylik coğrafyasını Balkanlara taşıyan unsurlar haline gelmektedirler. Bu nedenle, Osmanlı' nın beylikten devlete ve de imparatorluğa uzanışında bu asli coğrafyaların katkısı yadsınmaz bir gerçektir. Kuzey Ege coğrafyalarını zenginleştiren aşiret sökünü, fethi tamalayan grupların daha kuzeye çıkış istekleriyle iç içe geçmiş görünmektedir. Menteşe topraklarının XIII.yy'ın ilk çeğreğinde Türklerin eline geçmesi ve 1270'lerden itibaren yerleşime açılması, Batı Anadolu Beylikler Sürecinin de başlangıcını oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak, Aydınoğullarının 1308, Saruhan'ın 1313, Karesi' nin de 1306 tarihlerinde siyasi coğrafya kabulüne karşın Osmanlı Beylik sürecinin henüz siyasi coğrafyasını oluşturamaması, Anadolu fetih sürecinin tamamlanamadığını göstermektedir. Henüz Marmara kıyısı fetihleri bu süreçte devam etmektedir. Bursa, 1326, İzmit ve İznik ise 1331 yılını beklemek durumunda kalacaktır. Bu kronolojik gelişmeler, güneyden kuzeye çıkışları hızlandırmış ve Osmanlı Beylik siyasi coğrafyasının tamamlanmasıyla gözler Balkanlara çevrilmiştir. Her beylikten

gelen emir, baba, dede ve aşiretler hem fetihe katılmışlar hem de yerleşimin temelini atmışlardır. Bu süreci ve siyasi gelişmeleri iyi değerlendiren Osmanlı sultanları, yeni topraklarda kalıcılığı sağlamak amacıyla "Evlatlık Mülk" kurumunu canlandırmıştır. Bu güç, fatihlerin coğrafyaya yerleşimlerini beslemiştir. Buradaki zaviye ve imaret tesisleri bu konudaki çabaları yansıtan "Temlik" ve "Berat"lar zenginliğine sahiptir. Osmanlı Beyliğinin devlete geçiş sürecinde bu kurumların payını unutmamak gerekir. Zira, XVI. yy'ın Rumeli sancak kaza ve köylerindeki emir ve aşiret adları bu gerçeği en somut şekilde yansıtan belgeler durumundadır. Balkanlara çıkışta, Osmanlı dışı beyliklerin etkisi yadsınmaz bir gerçektir. Fethin üçüncü ayağı olan Balkanlar, güneyden kuzeye ve ardından Rumeli'ye yönelen emir, baba ve onlara bağlı aşiretler zenginliğine sahiptir. [4]

Bu emir ve aşiretlerlerin büyük bir bölümü kentlerin kurulmasında etkin görev almışlardır. Bunlar aynı zamanda fatih emirlerdir. Yerleşimlerin önemli bir bölümü Bizans kentleri olmakla birlikte, yeni kent tesisleri ve bunların alt yapıları ciddi bir sorun olarak Türk unsurları beklemektedir. Örneğin, yer seçimi, beslenme, su (İçme, kullanma), iş yerleri (Dükkan, mağaza), sosyal tesisler (Han, hamam), dinsel kurumlar (Mescit, zaviye, medrese), parasal güce dayanan gereksinimlerdi. Kent merkezlerinde küçük köycükler halinde oluşan bu mahalleler, ayrı ayrı hizmetleri ve işlevleri gerektirdiğinden her yerleşimin lideri bu sorunu çözmekle yükümlüdür. Kentteki iş bölümü ve çarşı, pazar oluşumları kırsalı da içine almaktadır. Zira, bu bütünlük, kent-kırsal gereksinimlerini oluşturan nedendir. Yiyecek, içecek, giyecek ile çanak, çölmek, kapkacak, saraciye, dokuma gibi araç-gereç satış yerleri, merkezi kırsalla bü-

---

[4] M.Tayyib Gökbilgin- Xv-XVI.Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İstanbul, 1952 Örneğin, Kızıl Deli Sultan, Yatağan Baba, Emir balaban, Malkoç Bey, Bahadır Bey, Hacı İlyas, Musa Baba, Eymür Bey, Karadede, Yegan Reis, Kara Terzi, Hacı Hasan, Çakmak Dede, Timurhan, Demir Baba; Emir Sülemiş, Yahşi Fakih, Hacı Hayreddin, Halife Şeyh, Abdal Cüneyd, Ahi İslam, Devri,ş Bayezid, Ahi Denek, Şeyh Ahmet (Ahmet Dede), Hacı İvaz, Kara Murad, Kara Pürçek, Sevindik Baba, Hacı Bedreddin, Oruç Gazi, Karlı Bey, Hoca Bahşayiş ile onlara bağlı Araplı, Yenice, Erikli, Naldöken, Yılanlı, Mercanlar, Kalburcu, Sofular, Hatip, Tekürlü, Çavuş, Adil Obası, Mercimek, Doyranlı, Çölmekci, Çanakcı, Göbekli, Toyca, Bıyıklı, Kadı, Çoban, Mesudlu, Helvacı, Ahmetli, Kayacık, Hızırlı, Yusuflu, Görice, Karlı, Terziler, Kavaklı, İshaklı, Esenli, aşireleri Balkanlar'ın yurt edinilmesinde önemli işlev üstlenen gruplardır.

tünleştiren bir "Pazar" olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu işlevlere dönük iş yerleri yapılanmanın ana karakterini belirlemektedir. Özellikle, kent merkezleri han yada kervansaray çevresini bu esasla genişletmektedir. Hanlar, çoğu kez bir hamam, dükkan ve çarşıyla kentlerin varlık nedenini oluşturmaktadır. Merkezlerin bu fiziki yapısı beylikler süreci kent profilini ortaya koyan temel örnekti. Bu karakteristik oluşumlar, eski ve stratejik öneme sahip kentlerin çarşılarıydı. Bunlar çoğunlukla kale altı kesimlerdi ve "Tahtakale" adıyla anılmaktaydı. Bu simgesel yerler, Pazarların çarşılaştığı yerlerdi. "Tahtakale"ler, daha çok, erken süreçte ekonomik olgunluğa kavuşan kentlerde görülmektedir. Örneğin, Balıkesir, Balat (Menteşe) ile Tire "Tahtakale" leriyle ünlü kentlerdi. "Tahtakale" ve çevresini çarşılaştırmak pek kolay değildi. Bu oluşumu ortaya koyacak irade, parasal güce dayanıyordu. Kentlerin çarşılarını meydana getiren dükkan ve mağazalar bu nedenle emir ve beylere aitti. Özellikle kentlerde, çarşı da olsa "Pazargah"lara gereksinim vardı. Toplanma ve dağılma özelliğine sahip bu çarşılar, haftada bir kez olsun kurulma zorunluluğunu ortaya koyuyordu. Bunlar, kent ve kırsalın ortak aklıydı. Kırsalda oluşan bir kısım geçici "Bazar"lar canlılığını sürdürdürecek ve daha sonra kent olgusuna kavuşacaklardı. Hatta, semtler içinde dikkatimizi çeken "Bazar Yolu", bu olguyu açıklayan önemli bir örnektir. Bunlar kervanyollarına yakın pazar köylerdir. Bölgesel Pazar/Bazar dağılımlarına baktığımızda, Balat'a özel bir başlık açmak gerekecektir. Zira, Menteşe'nin önemli giriş-çıkış limanına sahip kentin, Tahtakale gibi bir semti, oluşturması ve bunun yanı sıra, Kazancılar, Tahıl, Üzüm pazarları gibi temel gereksinim ürünlerini Pazar olgusuna kavuşturması, konumundan kaynaklanmış olmalıdır. Yine, Menteşe' nin Mekri/Fethiye çevresinde Uygurdaş ve Döğer Pazarları da Fethiye limanından yararlanan pazarlardır. Muğla'da merkez dışında Yerkesüğü, Mazun'da Perşembe ve Sobuca, Çine'de Şahma ile Tavas ünlü Pazarlardı. Aydın Sancağı ise, pazar yoğunluğu ile dikkati çekmektedir. Örneğin, Alaşehir'de merkez pazarı dışında Yarhisar ve Karataş, İzmir' de Kestane pazarı, Hanbey Pazarı, çevresinde Triyanda, Tire'de, Fota, Bademye/Deryanda, Kestel'de Kestel Pazarı, Kökezli/Bazarköy, Aydın Güzelhisar'da Güzelhisar ve Alangüllü, Ayasuluk'ta Kabakulak, Birgi'de Dere Bodemya, Keles, Çeşme Yarımadasında Seferihisar pazarları ünlü merkezlerdi. Biga'da ise Ezine ve Çan, pazardan yerleşime geçme başa-

rısı gösteren yerleşimlerdi. Manisa Bölgesinde ise Yengi, bölgesel bir pazar olarak Turgutlu'yu büyütecektir. Hatta, kimi köylerde gördüğümüz, bedestan, kervansaray, hamam, dükkan gibi vakıf yapılar ve "Bazar" oluşumları bu hatların açıklaması gibidir. Bu kapsamdaki bir çok köy, pazarlarının kalıcılığı ile merkez olgusuna kavuşmuşlardır. Bunlardan, Biga'da Çan Pazarı/ Bazarköy (Çan), Ezine Bazarı (Ezine), Aydın Kestel'de Bazarköy (Kökezli), Tire'de Bazar (Hasan Çavuşlar) gibi yapılanmalar, pazarların yerleştiği ve kalıcı hale geldiğini örnekleridir.

Kent merkez yapılanmaları, bir kısım aşiretlerin daha katılgan bir ilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Bunlar, bölgeye girmeden önce de kent yaşamını benimsemiş gruplar olmalıdır. Örneğin, Kadı, Hatip, Yenice, Sofular ve Şeyhler aşiretleri, diğer aşiretlere göre, kırsaldan çok merkeze yönelen gruplardır. Merkezi yapılanmalardaki bu görüntü, süreçteki ana güçlerinin payını da açıklamaktadır. 1530 yılı verileri bu merkezi oluşum örneklerini ortaya koymakla, bu aşiretsel katılımlara yanıt aramaktadır.

KADI : Tire, Ayasuluk, Birgi, Muğla, Milas, Aydın Güzelhisar, Kestel, Demirci, Fota (Tire), Yenice Taraklı (Bursa), Beypazarı(Bursa)

HATİP: Tire, Ayasuluk, Fota (Tire), Bergama, Urla, Ezine(Çanakkale), Gönen, Yenice Taraklı, Çine

YENİCE: Tire, Urla, Balıkesir, Manisa, Lapseki, Akhisar, Alaşehir, Demirci, Gelenbe (Kırkağaç), Balıkesir, Bursa, Mihalıç, Göynük, İnegöl, Sivrihisar, Aydıncık, Beypazarı, Kepsud, Arpaz/Nazilli, Bayındır/Tire

SOFULAR: Tire, Yenişehir (Aydın), Bergama, Demirci

ŞEYHLER: Tire, Bademye/Tire, Ayasuluk, Manyas(Karesi), Balat (Menteşe), Akhisar, Edremid, Ayazmend/Altınova(Biga)

1530 yılı Defter-i Hakani kayıtları, aynı zamanda Karesi, Biga, Saruhan, Aydın ve Menteşe konar-göçerlerinin, coğrafya seçimlerini de açıklamaktadır. Bu seçimlerde, su ve otlaklar kuşkusuz öncelikli bir yer tutmaktadır. Bunlara bağlı olarak, Karesi ve Biga coğrafyaları Yörük gruplarını ağırlayan zayıf bölgeler olarak görünürken, Menteşe Sancağı yoğun bölge özelliğine sahiptir. Özellikle, Peçin kazası, Menteşe Sancağı'ndaki toplam konar-göçerlerin % 59'una sahip olmakla bir başka anlam ve değer ifade etmektedir. Sancakların bu grup oluşturmadaki

başarısında, Menteşe 381, Aydın 240, Saruhan 208, Biga 13, Karesi ise 4 topluluk rakamıyla yer almaktadır.

Aşiretlerin alt grupları "Oba"ların rakamsal genişliği, yerleşim hareketleri bakımından incelenmeye değer görünmektedir. Bu obalardan biri, Türkmen olmasına karşın, adı ile kuşku yaratan "Mısırlı" obasıdır. "Mısırlı", köklü Türkmen gruplardandır. Ancak, oba pek az örneklerle Ege'de yaşamaktadır. Aşiret, Tire'de merkez mahalle oluşturmuş öncül gruplardandır. Karesi Sancağı İvrindi'de "Mısır ili" adıyla köy, Ayasuluk Çengele'de ise semt adıyla karşımıza çıkmaktadır. Diğer bölgelerde görünmeyen "Mısırlı Aşireti", Tire'den sonra İvrindi'de işlevini tamamlamış görünmektedir. Aşiretin izlerine Menteşe'de rastlanılması, güney çıkışlı gruplardan olduğuna işarettir.

Sancaklarda köyleşme olgusu incelendiğinde, Aydın Sancağı ilk sırayı alırken, onu, Karesi, Saruhan, Menteşe, Biga sancakları izlemektedir. Konar-göçer zengini Menteşe ise dördüncü sıraya inmektedir. Sancakların bu sıralanışına karşın, bir kısım kentler ise XVI.yy'a gelindiğinde köyler oluşumuyla daha farklı bir durum sergilemektedirler. Örneğin, Bigadiç 174, Demirci 164, Manisa 159, Ayasuluk 125, Menemen 120, Bergama 120, Balıkesir 107, Birgi 106, toplam sayılarıyla Ege'nin köyler zengini kentleri görünümündedir. Üstelik, bu tablo fetihten yaklaşık iki yüz yıl sonra, olgunlaşmış bir coğrafya görüntüsüdür. Sancaklardaki demografik gelişmeleri yansıtan genel hane sayılarında, Tire ilk sırayı alırken, onu Manisa izlemektedir. Üçüncü sırayı, Menteşe'nin Peçin kazası ile Balıkesir alırken, Biga, sancak merkezleri içinde en zayıf yoğunluğa sahiptir. Ancak, Demirci (Saruhan) genel hane sayısı ile sancak merkezlerinin ardından sıralamada ilk sırayı almaktadır.

Menteşe Bölgesinde, yerli halklara ait adlar da varlıklarını Türklerin bölgeye yerleşmesinden sonra da korumuşlardır. Karya ve Bizans kaynaklı bu adlar, Lanya, Aluviz, Amas, Armile, Ancin, Milas, Mendeliyat, Marmaris, Halikarnas, Bergos, Mastavra, Mekri (Makri), Ayamurud, Falarya, Levissi, Nikfer, Kalamos, Menderes, Dalamani, Trahiye, İpaz, Geknos, Sandraz, Kebsek, Potamos, Varilya, Eskere, Sravalos, Papazlık, Rum Paşa, Türkler tarafından değiştirilmeden kullanılmıştır.

İslam tarihcisi İbni Said, Bizans sınırlarlarındaki vurucu güçleri "Hariata" olarak adlandırmaktadır. Halk bu grupları Harita veya Harta olarak ifade etmektedir. Said'den sonra Abul Fida'nın da dikkati çektiği

bu sınır timleri, bölge coğrafyasında semt adı olarak karşımıza çıkarken, aşiret kuşkusunu da vermektedir. Aydıneli coğrafyasında, Ayasuluk'ta Doğanbeyli ile Çakırbeyli, Tire'de Somak ile Dibekçiler ve Saruhan Gördek'te (Kırkağaç) Harta/Harita adlı köy ve semtler, kuzey coğrafyalarında da görülmektedir. Hatta, Birgi Mursallı'da "Harta" ailesinin varlığı, bu unsurların Türkleştiğini göstermektedir. Yine, 1530 yılı kayıtlarında gördüğümüz, Birgi' de Bizans kökenli ailelerin İslamiyeti seçmeleri, fetihten yaklaşık ikiyüz yıl sonra olması nedeniyle daha da önemlidir.

Yerleşim sürecinin ilk yıllarında, daha çok 1320-1330'lu yıllarda dikkati çeken iki katlı yapılar, Horasani inanç yapı kültürünün Anadolu' ya taşınmasıdır. Gezgin İbni Batuta'nın "Mezar Evler" olarak nitelediği bu yapılar, Aydın Sancağı kazalarından Tire'de özel örnekler durumundadır. Örneğin, Alihan ve Sire Hatun yapıları türbe-zaviye, Emir Küçük' ün zaviye-medrese, Emir Bakır'ın mescit-muallihane, Hoca Emir'in mescit-muallimhane örnekleri, iki işlevli yapıların ilk süreç anlayışını ortaya koyan değerlerdir.

Sürecin dikkati çeken konularından biri de ticari unsurlardır. Özellikle Türkmenlerin tezgah uğraşları, dönemin tarihci ve gezginlerinin de ilgisini çekmektedir. Dönem yazımları, dokuma tezgahlarındaki, giysi, yazgı ve kullanım araçlarına yansıyan coğrafi özümleme, iplik, düğüm gibi farklılıklar içerse de, özellikle ipeğin kültürdeki yerini de açıklamaktadır. Ege coğrafyasının her köşesinde rastladığımız dokuma kültürü Türkmen ve Yörüklerin, kavrayış ve beceri yeteneğinin de ifadesidir. Hatta, yazgı, perde, yatak, yorgan ve yastık kılıfı gibi zenginliğe uzanan tezgahlar, ipek, keten, pamuklu kumaşlarla kaynaşarak bir alan kültürü ortaya koymaktadırlar. Onun içindir ki, dokuma kültürü XIII.yy.'da dönemin tarihcisi İbni Said'in dikkatini çekmiştir. Örneğin, Tire'nin Eğridere Köyü'nde, dirsekten bileğe kadar özel olarak işlenen "Kolluk" lar çeyizlere girmektedir ki, halk arasında buna "Güvül" denmektedir. Yine, İbni Said'in verdiği bilgiler içinde Tavas'ın Nikfer Yörükleri tarafından dokunan ve adına "Nikfer Bezi" denilen ünlü bir dokuma bulunmaktadır. Ayrıca, yakasız dokunan ipek gömlekler de yine "Güvül" olarak adlandırılmaktadır. Oysa, "Güvül", ipek anlamında olup, bugün Türkçenin unutulmaya yüz tutan köklü sözcüklerindendir. Yine, İbni Said bu yüzyılda, Güney Menteşe' de dokunan Türkmen halılarından söz

etmektedir ki, bunlara Gördes Halılarını da katmaktadır. Hatta, XIV ve XV.yy'daki "Dutluk Vakıfları", ipeğin alt yapısına dönük besleyici unsurlar olarak dikkati çekmektedir.[5] Adeta her çadırda, her evde bir dokuma tezgahının bulunması içsel gereksinimleri karşıladığı gibi, dış satımı da üstlenen bir tezgah endüstrisini ortaya koymuştur. Tire'deki Sarı Ali ve Kazganoğlu külliyelerinin vakıf kalemleri içindeki "Dutluk" lar, "Beledi" gibi tarihsel bir tezgahın dünyaca tanınmasına katkı sağlamakla kalmamış, "Makrama" kültürünü de beslemiştir.[6] Tezgah çeşitleri salt kent merkezlerinde değil, kırsalda da boya ile endüstriyel bir ağırlık kazanmış ve renk kültürünün gelişmesine katkı sağlamıştır.[7] İklimsel özellikleri ile her türlü bitkisel türü barındıran Ege coğrafyası, göçebelerin aradığı olanakları sunmuş görünmektedir. Köklerden ve çeşitli bitkilerden nasıl ve hangi renklerin elde edileceğini iyi kavrayan Türkmenler, onu sanatsal bir başarı ile genişletmişlerdir. İplik, yün, halı, kilim gibi yazgılar ve her çeşit kullanım aracı boyaya gereksinim duymaktadır. O nedenle,coğrafyaya yansıyan "Boyalık", "Boya Kuyusu","Boya Tepesi", "Boya Deresi" ve "Boya Kayası" semtleri, "Kökboya" nın fiziki coğrafyadaki izleridir.

Boy, aşiret ve obaların, kültürel zenginliklerinin yanı sıra dilsel kullanımlar da coğrafyaya yansımış görünmektedir. Aydın Eli semt taramalarında bu farklılıklar dilsel yalınlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Arap ve Fars etkileri görülse de, yerleşim süreci Türkçeyi önemli ölçüde korumuş görünmektedir. Örneğin, mezarlık adları içinde, kırsal yerleşimlerin hiç birinde "Kabristan" sözcüğü kullanılmamıştır. Onun yerine, "Ölü gömme yeri", "Ölenler", "Ölü Çukuru", "Dolmanlık" ve "Korum" gibi özgün ifadeler seçilmiştir.

Su ile ilgili adlandırmalarda da Türkçenin kendi dili vardır. Örneğin, pınar, munar, yulak, öküz, dere, oluk ve ılısu bunlara örnektir. Kimi yerleşimlerde, su yerine güleb/göleb sözcüğünün de kullanıldığını görüyoruz. Hatta, XIX.yy'da suya dönük vakıfların "Nehir Vakfı" olarak nitelenmesi, bir diğer ele alış şeklidir. Aydınoğulları ailesinden Ahmet Paşa'nın Tire ve İzmir'deki vakıf suları "Nehir Vakfı" başlığı ile veril-

---

[5] Tire Şer'iye Sicili, Cilt 4 (II.Cilt), Say.273, H.1254

[6] Makrama, "Kenar Süsü" olarak, kadın giysilerinin etekliğinde, başlıklarında, mendil, havlu gibi kullanım araçlarının püsküllü süslemelerine denilmektedir.

[7] A.Munis Armağan-Devlet Arşivlerinde Tire, İzmir, 2003

mektedir. Su ile ilgili bir diğer adlandırma "Öküz" sözcüğü olarak dikkati çekmektedir. Divanü Lugat it Türk, Öküz sözcüğünü hayvan adı dışında, "Irmak" olarak da ele almaktadır. Koca Öküz (Koca Irmak), Öküzbaşı (Irmakbaşı), İkiöküz (İki Irmak) tanımlamaları bu anlamdadır. Daha da ilginci "Su" karşılığı kullanıldığını düşündüğümüz "Limon" sözcüğüdür. Örneğin, "Limondolu kuyu", "Limontepe", " Limontaşı", "Limonçayı", "Limonbaşı", "Kokar limon" gibi söylemler, Türkmenlerin bu sıfatı niye kullandıkları da anlaşılamamıştır.

Sıfatların sahip oldukları kavramsal içerik, dinsel, sosyal ve kültürel bir derinliğe uzanmaktadır. "Karaman Şehnamesi" ni kaleme alan Şikari, Karamanoğulları emrinde "400 Hanoğlu vardır" derken, bunların önemli bir bölümünün fetih coğrafyasına girdiği anlaşılmaktadır. Bu "Han" larla beraber belgelerde, "Şah", "Gazi", "Hacı", "Koca" gibi üst düzey kimliklerde geniş bir yer tutmaktadır. Hatta, bu emirler "Kam", "Kamber" ve "Bahşi" gibi Şamanist içeriklerle donanmaktadır. Zira, bunların beylik coğrafyasındaki dağılımları etkin emirler olduklarına işarettir.[8] Değindiğimiz üzere, Bu adlar içinde sıfatsal varlıklarıyla görünen "Şah"lar güçlü aşiret yapılarıyla öne çıkmaktadırlar. Ege'ye akan bu "Şah" lardan Arap Şah, Alem Şah, Aydın Şah, Bayram Şah, Çoban Şah, Emir Şah, Furun Şah, Hızır Şah, İran Şah, İmran Şah, Kıran Şah, Sefer Şah, Sülmen Şah, Şah Porlu, Şah Paşa, Turan Şah, Yörük Şah adları üst düzey emirleri işaret etmektedir.

Fetih süreci emirlerinin bir kısmında görülen "Gazi" sıfatı ise, Bizans ile yapılan savaşlarda yaralanan emirler için kullanılmış olmalıdır. Zira, bunların yaralandıklarına ilişkin dönemsel bilgiler, halkta canlılığını korumaktadır. Örneğin, Emir Gazi, Süle Gazi, Oruç Gazi, Eşen Gazi, Kara Gazi, Malkoç Gazi, İne Gazi, Çalık Gazi, Kurd Gazi, Gazi İsrail ve Bayram Gazi, bu konuda örnek adlardır. Hatta, Menteşe, Aydın ve Saruhan bölgelerinin ilk fatihlerinden Sasa Bey'de de bu sıfat görülmektedir.

Dönemsel sıfatlardan bir diğeri de "Hacı" sözcüğüdür. Bu ünvanın Od Yakan Baba Zaviyesi kadın dervişlerinden "Hacı Bacı" tarafından da kul-

---

[8] Emir Han, Tura Han, Kutlu Han, Saru Han, Aslı Han, Ali Han, Bahadır Han, Çoban Han, İne Han, Bayıl Han, Bayır Han, Kayır Han, Kır Han, Eynel Han, Sofu Han, Umur Han, Timur Han, Demir Han, Devlet Han, Oğuz Han, Ömer Han, İre Han, Torba Han, Seydi Han, Kara Han, Koca Kağan, Han Bey

lanıldığı görülmektedir. Özellikle, erken süreç emirlerinin önemli bölümü "Hacı" ünvanını kullanmaktadırlar. Hatta bu ünvanın "Oğuz Beyleri" ni karşıladığına ilişkin tarihsel yazım ve söylemler bulunmaktadır. Hatta "Koca" sözcüğünün "Hacı" gibi, XV.yy'da "Oğuz Beyleri" ni mi yoksa "Şaman"ları mı karşıladığı konusunda tartışmalar olsa da, sözcüklerin önemli bir konuma sahip olduğu sezilmektedir.[9] Kimliksel sıfatlar içinde "Özel konum" ifade eden "Koca" sözcüğü, Örneğin, "Koca Kağan", "Koca Bey", Koca Güney", "Koca Mezarlık","Koca Karı" kalıpları ise farklılıklara dikkat çekmektedir. Zira bu sıfatlara sahip adlar daha çok sıra dışılığı ifade etmektedir. "Hacı" sözcüğü de benzer kalıplardan biridir. Ünlü emir ve babaların bu adları benimsemeleri tarihsel bağlarla ilgilidir. Bunların İslami sıfat "Hacı"lıkla ilgisi yoktur. O nedenle süreçte görünen "Kara"lı emirler, "Hacı" takısı kullanmakla, kimliklerine "kut" yüklemektedirler. Bu sosyal bir statüdür.

Hacı Bektaş Veli, Hacı Ahmet Baba, Hacı Ali Baba, Hacı Alihan Baba Sultan, Hacı Arap, Hacı Baba, Hacı Bahaeddin, Hacı Bali, Hacı Bekir, Hacı Bey, Çakal Hacı, Hacı Ekmek, Hacı Elbey, Hacı Emir, Hacı Halil, Hacı Hasan, Hacı Hatip, Hacı Hızır, Hacı Işılak, Hacı İmam, Hacı İnan, Hacı İsa, Hacı Kalak, Hacı Kaplan, Hacı Kasım, Hacı Kerim, Hacı Kulfal, Hacı Kumral, Hacı Kuş, Hacı Mehmet, Hacı Mor, Hacı Mukbil, Hacı Munar, Hacı Murad, Hacı Nebi, Hacı Osman, Hacı Musa, Hacı Ömer, Hacı Rahman, Hacı Reis, Hacı Süle, Hacı Süleyman, Hacı Tufan, Hacı Ümmet, Hacı Üs, Hacı Veli, Hacı Yahya, gibi adlar Ege tarihinde önemli yerleri olan büyük emir/babalardır.

Coğrafi semtler ve değerler içinde önemsenmesi gereken sosyal ve dinsel statülü bir diğer sıfat ise Kam, Kamber (Kambar), Bahşi sözcükleridir. Bu semt adları, Şamanist ögelerin göçebelerle birlikte Ege'ye taşındığını göstermektedir. Aydıneli coğrafyasında, Bahşi Baba, Kam Dede, Kamber Baba, Kamber Dağı, Kamber Kavağı ve Kamberler, Şamanist kültürün özenle korunduğunu göstermektedir. Hatta, halk arasında "Deyim" haline gelmiş olan "Kambersiz düğün olmaz" kalıbı, Şamansız törenlerin olamayacağını içeren bir folklorik değerdir. Aynı

[9] Prof. Dr.Abdimalik Nısanbayev, Kazakistan'da Dede Korkut, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000

anlamsal ve sosyal içerikli, ancak, tek örnek durumundaki "Kökşe" yi de konuya eklemek gerekecektir. XV.yy'in ilk çeyreğindeki Aydınoğulları Tire Emiri Süleyman torunu Hafsa Hatun vakfiyesinde, vakıf arazilere değinilirken "Göllüce Köyü" doğusunda Kökşe/Kokşe köyünün yer alması, erken sürecin sıfat zenginliklerine açıklık getirmek-tedir.[10]

Coğrafyada gördüğümüz semtlerin önemli bir bölümü köy oluşumu meydana getiremeyen aşiretlere aittir. Oysa, aynı kökler Anadolu'nun bir çok yerinde köy kurma başarısı elde etmişlerdir. Taramalarda belirlediğimiz binlerce semt adı, gelişigüzel seçilen yada orada verilen adlar değildir. Bunlar, paylaşıma alınmış ortak adlardır. Bu ilişkiyi daha iyi kavrayabilmek için, beylik coğrafyasındaki adların Anadolu'daki uçlarına bakmak gerekmektedir. Örneğin, Kılcan (Uşak), Örselli (Manisa), Baraka (Reşadiye, Eşme), Yelci(Kocaeli), Yapıcı (Erdek), Sazak (Tokat), Avlan (Elmalı), Soğucaksu (Kale/Denizli), Killik (Boyabat), Kavlak (Bolu). Olucak (Gümüşane), Yaycılı (Şebinkarahisar), Tez(Emirdağ), Okkayası (Sultandağı), Ilıcak(Akşehir), Yongalı (Muş), Küplüce (Sivas), Kala(Gönen/Balıkesir), Tümlen (Urfa),Çörüş (Muğla), Deliktaş (Kangal), Göldere (Bayburt), Toma (Çankırı), Kızlar (Şanlıurfa), Tolca (Beyşehir), Eynes (Selendi/Çay), İmranca (Sivas), Aydoğmuş (Kırşehir, Bartın), Aydoğan (Sivas), Ağzıkara (Afyon), Kızılöz (Sivas), Yellice (Sivas), Çokallı (Eskişehir), Sırakayalar (Eskişehir), Musluk (Bolu), Tozlu (Adana), Yapraklı (Silifke), Uzunöz (Sinop, Tokat) beylik coğrafyasında iz bırakan, ancak, yerleşim meydana getiremeyen gruplardır. Bir diğer yerleşim oluşturamayan aşiret de Baraklardır."Baraklar"ın daha çok kuzey Ege'de toplandıkları görünse de, tarama çalışmaları Aydıneli coğrafyasında da bu unsurların varlığını ortaya koymaktadır. Birgi'nin Balyambolu kesiminde Barakların bir diğer kolu "Kıllıbaraklar" ortaya çıkarken. Alaşehir'in Osmaniye Köyü halkının kendilerinin "Barak" olduklarını ifade etmeleri, coğrafyada "Barak"ların belge dışı varlıklarını ortaya koymaktadır. Küçük Menderes Havzasının ilk yerleşim süreci köylerinden Kürdüllü'nün Baraklar'dan olması ve Dağdere Köyü'nde semt adının varlığı, Baraklar'ın bölgede etkin olduğunu göstermektedir.

Kırsaldaki Türkçenin önemli ölçüde özgünlüğünü koruduğu, tarama çalışmalarından anlaşılmaktadır. Bu örneklerden biri de Türkçedeki "Renk" adlarıdır. Örneğin, Türk dilinde, siyah, beyaz, kırmızı, mavi,

[10] Hafsa Hatun Vakfiyesi(.H.822/1419), Tire Şer'iye Sicili, Cilt 25 (H.1305)

lacivert, gri gibi rengi ifade eden sözcükler yoktur. Türkler, bunların karşın, kara, ak, al, kızıl, boz, alaca, yeşil, sarı, sıfatlarını kullanmaktadırlar. O nedenle, erken süreç yerleşim yeri ve semt adlarında kırmızı adlı sözcüklere rastlanılmaz. Zira, 1530 yılı kayıtlarında "Kırmızı" kullanımı, Menteşe, Aydın ve Saruhan sancaklarında yoktur. Geç dönem yerleşimlerinden Aydın sancağı kazası Bozdoğan'ın Alamut köyünde "Kırmızı Yurdu" semti dikkati çekerken, kuzeydeki sancaklardan, Karesi, Biga (Balya) ve Hüdavendigar Sancağı/Tarhala'da "Kırmızı Köyleri" birden yoğunluk kazanmaktadır. Sözcük, Ortadoğu' dan giriş yapan aşiretlerce kullanılmış olmalıdır. Zira, Biga'da "Kırmızı Köyü" ile "Emevi Köyü"nün varlığı, bu algıyı güçlendirmektedir.

Türkmenlerin kullandığı önemli sözcüklerden biri de "İrim"dir. İrim, sokak veya yol karşılığında kullanılmaktadır. Örneğin, "İrim Ağzı", "Çıkmaz İrim", "Güllü İrim", "Uzun İrim" gibi kullanımlar, beylik coğrafyalarında sıkça ve yaygın olarak görülmektedir. Sözcük, aynı anlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Uram" olarak da kullanılmıştır. Beylik coğrafyaları ile Düsturname'de yer alan "Urum"lu semtler, Türkçe kökenli sözcüklerdir. Bunların Bizans kökenli "Rum"a dönük Urum söylemiyle ilgisi yoktur. Beylik coğrafyasında görülen , "Urum Alanı", "Urum Beli", "Urum Bahçesi" sözcük ve deyimleri Türkçe kökten gelen taşıma adlardır. Bunun en güzel örneği, Uygurların Sincan bölgesindeki "Urumçi" dir. Erken süreç, Türkçenin doğru ve yalın kullanıldığı bir dönemdir. Sürecin bir diğer gözde sözcüğü "Ulu" sözcüğüdür. Örneğin, "Uluyol", "Uluçay","Uludere","Ulupınar","Uluköy","Uludağ", "Ulugüney" örnekleri kullanım alanlarını da göstermektedir. Kullanımdaki bir diğer sözcük "Büyük", pek az örneklerle yaşarken, onu karşılayan "Büzürük" daha yaygın kullanıma sahiptir.

Araştırma yapılan köylerde, kentlerin aksine Arapça, Farsca sözcüklere pek rastlanılmamaktadır. Aşiret ve obalar kendi öz dillerini coğrafyaya yerleştirmişlerdir. Örneğin yön belirten, şark, garp, şimal ve cenup adları hiçbir yerleşim biriminde yoktur. Bunların yerine, Türkçe güney, kuzey, batı ve doğu sözcükleri kullanılmaktadır. Hatta, "Güney" ile günün değişik zamanlarını tanımlama, Akgüney, Alagüney, Sarıgüney, Karlıgüney, Uzungüney, Ulugüney ve Kocagüney söylemleriyle çeşitlenmektedir.

Aydıneli coğrafyasında sancak kaza adı ile karşımıza çıkan, Ayasuluk, İzmir, Sart ve Arpaz Türkler öncesi adlardır. Oysa, Kestel, Bozdoğan, Güzelhisar, Yenişehir, Alaşehir ise adlarını aşiretlerden alan yerleşimlerdir. Örneğin, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerinde, Kestel adını (Mud, Silifke, Alaiye, Çengi/Kütahya, Keçiborlu, Said ili/Konya, Develi/Niğde, Simav, Eğridir, Kapudağı/Bursa, Adala/Saruhan, Alaiye, bölgelerinde görüyoruz. Bozdoğan adını da (Akşehir ile Silifke), Tire adını ise aynı dönemde, Elmalı'da buluyoruz. Birgi adının salt Aydınoğulları başkenti Birgi için kullanılmadığını, Bozdoğan ve Çeşme ile Alaşehir'deBirgicik adlarından anlıyoruz. Büyük olasılıkla, "Birgicik"ler merkez Birgi ile karışmaması için küçültme ekleriyle ele alınan yerleşim ve adlar olmalıdır.

Aşiretler içinde kültürel bakımdan "Arpacılar"ın farklı bir konumu ve önemi vardır. Sözcük, tarihsel süreçte iki özlü anlam taşıyıcılığı ile seyir kaydetmektedir. Bunlardan biri beslenme kültüründeki varlığıdır ki, hem insanlar hem de hayvanlar için vazgeçilmez oluşudur. Diğer anlamsal tarafı ile "Bilinmezi çözme" de uzmanlaşmış simgeyi karşılamaktadır.[11] "Arpacı",zamanı bilme, gelecekten haber verme gibi bir işlevi de üstlenmiştir. Bu işlevi ile uzmanlaşmış "Arpacı" lar, toplumsal saygı görmektedirler. Ege coğrafyasında, sadece köyleşmiş olarak varlığını sürdüren Tire'deki "Arpacılar" yine, 1530 yılı kayıtlarında gördüğümüz Manisa/ Yuntdağı ve Demirci'deki anlamdaşları ile Şamanist köke inmektedirler. Arpacılar'ın işlevini daha iyi kavrayabilmek için, 1894 yılında Tire kazasında, bir alacak davasını yakından izlemek gerekmektedir. Bir tesbih alacağında ödenme süresi dolunca, alacaklı Tire Kadılığı'na başvurur. Belirlenen zamanda borcun ödenmediğini ve bu nedenle borçlunun cezalandırılmasını ister. Mahkeme, geçmiş sürenin tesbiti için "Arpacılar"dan yardım ister.[12]

Kimi semtler, Aydınoğulları coğrafyasında farklı kültürel alt yapıları da ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda ortaya istatistiki rakamlar, semtlerin önemli bir dile sahip olduğunu göstermektedir. Semtsel yoğunluklar, oluşum ve kültürel bağların bir temele oturduğunu söyler gibidir. Rakamsal yoğunluklar, yerleşimlerin sosyolojik yapısını, adeta üç temel

---

[11] Prof. Dr. Bahaeddin Ögel- Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1978

[12] Tire Şer'iye Sicili Cilt 27, H.1312

üzerinde toplamaktadır. Bu grupların birincisi, Karakaya, Aktaş, Araplı ve Tolos gibi daha özellikli grupları bir arada barındıran yerleşimlerdir. İkinci bir grup ise, ilk grubun kısmi özelliklerinin yanısıra "Karakaya" sız yerleşimlerdir. Üçüncü grup yerleşimler ise, "Karakaya" ve "Aktaş" semtlerine sahip olmamakla birlikte oldukça değerli kültürel ögeleri içeren semt zengini yerleşimlerdir. Kısacası, "Karakaya", "Aktaş", "Araplı" ve "Tolos"lu yerleşimler adeta özel gruplardır. Ancak, bu adlara sahip olmamakla birlikte oldukça önemli değerleri barındıran gruplar da görülmektedir. Bu farklılıklar, aşiretlerin geliş kaynakları ile ilgili olmalıdır. Semt adları tarihi bir gerçeğe de ışık tutmaktadır. Zira, Türkler, Anadolu' ya Asya' dan yerleşim yeri adlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu adların her yerde aynı adlarla zenginleşmesi buna örnektir. Örneğin, Kopuz, Göcen, Taşlı, Talas, Kaçaç, Dolman, Kızıl, Yalnızağaç, Alaman, Kayas, Talas, Sugak, Balık, Savran, Köklük, Tar, Öküz, Ürgenç, Gülye, Kum, Maden, Tar, Mergen, Kazan ve Kabaağaç, Asya'dan getirilen taşıma adlardır. Hatta, Osmanlı tarihçisi Oruç Beğ, Balkanlar'ın fethinde Sultan II.Murat'ın "Kabaağaç"a arkasını vererek yaslandığını ve onu "Devletli Kabaağaç" olarak nitelendirdiğini ve fetih haberleri geldikçe "Devletli kademli Kabaağaç" diye yüceltttiğini yazar.[13]

Divan-ü Lugat-üt Türk'ün değindiği, Ala, Aksay, Badruk, Bukaç, Karakuş, Mergen ve Tonga gibi Asya Türk coğrafyasındaki yer adlarının beylik coğrafyasına taşındığını görüyoruz. Yine, Türk boyları içinde yer alan, Kıpçak, Tatar, Kırgız, Kirekiz, Yağma, Çarık, Bulak, Tankut, Çiğil, Küçet, Çomal (Çomul), Kençek (Gence) ve Kalaç gibi adların da beylik coğrafyasını, kültürel yönden beslediğini anlıyoruz.

Süreç, rakamlara olağanüstü bir ilginin olduğunu ve bu rakamsal ilgide "Üç" rakamının belirgin bir üstünlüğü bulunduğunu göstermektedir. Türkmenlerin, "Tanrı-Muhammed-Ali" bağlılığı üç simgeselliği ile ilgili olmalıdır. Benzer kabul ve genişlik "Kırk" sayısında da görülmektedir. Semtlerde, "Beş", "Yedi" ve "Dokuz" lu tamımlamalar kültürel ve inançsal özlere bağlılığı göstermektedir. Hatta, Dede Korkut öykülerinde bulduğumuz, "Kırk Kız" ve "Yedi Kız" gibi rakamsal formların Türk mitolojisine uzandığını söyleyebiliriz.

Etnik unsurların dinsel kurumlarından olan kiliseler, Türk yerleşimi ile birlikte sıfatsal ifadelere alınmışlardır. Bu adlandırmalar, Manastırlarda

[13] Edirneli Oruç Beğ- Oruç Beğ Tarihi(Haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser

görünmezken, halkın "Kirse" diye nitelediği "Kiliseler", değişik adlarla anılmaktadır. Örneğin, Ala-kilise, Alaca-kilise, Karaca-kilise, Kara-kilise, Kızıl-kilise, Kızılca-kilise, Ak-kilise, Akça-kilise, Kırk-kilise, Gebe-kilise, Koca-Kilise, Ulu-kilise adları bunlara örnektir.

Semt adları içinde dikkatimizi çeken bir konu da Anadolu'da olmayan hayvanlara dönük izlerdir. Bu hayvanlar, Anadolu'da yaşamamalarına karşın semt adı olarak karşımıza neden çıkmaktadır. Örneğin, Aydın Güzelhisar/Kenger'de Fil Deresi ve Ayasuluk/Çakırbeyli'de ise Maymun Tepesi adlarının, coğrafyaya nasıl girdiği bir giz olarak kalacağa benzemektedir. Bu adlar büyük olasılıkla Asya'nın güney kesimlerinden gelen aşiretlerle ilgili olmalıdır.

Değinilmesi gereken adlardan biri de "Alaman" aşiretidir. "Alaman" adıyla kimi kez Alman adını çağrıştıran sözcük, bir Türkmen aşiretinin adıdır. Fetih sürecinin "Kara"larından Emir Alaman'ın temsil ettiği aşiret, özellikle Küçük Menderes Havzasında etkin görünmektedir. Alamanların, Aydınoğulları sürecindeki varlığı, "Düsturname-i Enveri" de de yer almaktadır. Özellikle, Bozdağlar ve çevresindeki semtlerle, Kurucuova'da Alaman Dede Mezarı, Alaman Dağı, Büyük Alamanlı, Kaymakcı'da Alamanlı, Ayasuluk'ta Alaman Dağı, Karesi Temrezler ve Bursa Yenişehir'de "Alaman Köyü" adları ile kuzeye tırmanmaktadır.

Yerleşimler üzerinde geçmişin etkisini gösteren ilginç örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, Tire'nin Büyük Kemerdere halkının yaklaşık yüz elli yıl öncesine değin Asyanik yaşam değerlerine bağlılığını gösteren "Saç örgüsü" ifade edilmeye değerdir. Köylülerin, saçlarını kazıtıp, tepede bir demet saç bırakıp, örerek sırtlarına indirmeleri bir gelenek olarak varlığını korumuştur. Aynı köy, yüzlerce yıldır sonbahar ve ilkbaharda "Ay Bayramları"nı "Mahya" adıyla yaşatmaya çalışmıştır.

Somak Köylüleri ise, ünlü emirleri "Hacım Bağdın" adını bulundukları dağa vererek koruma altına almışlardır. Bilindiği gibi "Hacım Bağdın/ Bağdın Hacı", Dede Kargın'ın dört halifesinden biri olarak, Babai lideri Baba İlyas'ın hizmetinde bulunan Türkmen Kocasıdır.

Yine bir diğer ünlü Türkmen emirlerden Memteşe Bey'in babası Hacı Bahaeddin adını, Küçük Menderes Havzasın ilk yerleşim köylerinden Yuvalı'da buluyoruz. Şikari, "Şehname"sinde, Karamanoğullarına destek için "Hacı Bahaeddinoğlu Menteşe Bey'in 8000 kurt gözdesi" ile geldiğininden söz etmektedir.

Bir diğer “Vefa” duygusu, Aydın Güzelhisar’ın Emirdoğan Köyü’ndeki gelenektir. Ünlü emirlerden Emir Doğan Bey’e köy halkının o denli tutkusu vardır ki, köyde doğan çocuklara “Emir” adının verilmesi gelenek olarak devam etmektedir.

Tarihi coğrafya açısından oldukça önemli bir konu da “Dini kurumlar” dır. Bu kurumların başında Kilise ve manastırlar gelmektedir.[14] Özellikle kiliseler, inanca duyulan geleneksel bir anlayışla koruma kapsamına alınmışlardır. Tire Şer’iye Sicili kayıtlarında gördüğümüz Orfeni Panaya kilisesinin onarımında, “Ne bir karış eksik, ne bir parmak fazla” ilkesiyle yaklaşılmaktadır. Daima Hristiyan kalemlerin dile getirdiği”Kiliselerin sükutu”, tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir.

Manastırlara yaklaşım da farklı değildir. Manastırlar fevkalade coğrafyalarıyla simgeleşmiş semtler haline gelmişlerdir. Bayındır Malanda Yaylası, Tire Eğridere Manastırları bu üne sahip kurumlardır. Hatta, ana yollardan başlıcası olan kuzey Mendegüme vadisi, Çamlıca’daki iki ayrı manastır özel bir konuma sahiptir.[15]

---

[14] Tire- Orfeni Panaya/Yuvalı, Alakilise/Musalar, Kiliseli/Osmancık, Kilise/Büyükkale, Kiliseli/Akyurt, Karakilise/Akmescit, Kilise/Fota/Gökçen, Kiliseli/Saruhan, Kilise Harını/Boynuyoğun, Kilise/Uladı, Kilise/Halkapınar, Kilise/Halkapınar, Çiftcigediği/ Bayındır, Yakapınar/Bayındır, Furunlu/Bayındır, Taşkesik/Bayındır

Birgi- Mursallı, Genev, Balyambolu, Kutlu Beyler, Adaküre, Mutaflar, Veliler/Keles, Bahçearası, Çukurkilise/Çayağzı, Karaoba/Keles, Sarıkaya/Balyambolu, Büyük Kilise/Seki, Küçük Kilise/Seki, Veliler/Keles

Ayasuluk- Saint Jean, Kızılkilise, Kilise/Görünmez, Kızılhisar/Torbalı, Kiliseköy, Mursallı, Bozköy, Güllübahçe/Gelebeç, Triyanda/Ayrancılar, Kuşcuburun, Karacaağaç, Kırıklar, Doğancılar/Emirdoğan, Çengele, Mabet Kilise/Şirince, Yenidoğan

Aydın Güzelhisar- Kilise Mescidi/Merkez, Alangüllü, Karacaağaç, Davilye/Ortaköy,

Kestel- Kestel, Gencelli, Kızıldere, Salavatlı, Davilye, Manastırcık

Sultanhisar-Salavatlı,

Yenişehir-Sırma

İzmir- Kilisetepe/Oğlananası, Triyanda/Ayrancılar, Kuşcuburun, Emirdoğan

Çeşme-Kızılkilise

Alaşehir- Sn. John Kilisesi, Karakilise/Soğukyurt, Karakilise/Dadallı

Sart- Sart, Salihli, Alacakilise/Allahdiyen

[15] Tire- Mermeroluk/Çiniyeri, Eğridere, Malanda/Bayındır, Burgaz/Bayındır, Birgi-Genev, Tosunlar, Mendegüme/Hamamköy, Büyük Manastır/Çamlıca, Küçük Manastır/Çamlıca, Adaküre, Alakeçili, Çamyayla, Bademli, Bebekler

Önemli Türk oymaklarından "Macarlar" da fetih ile birlikte Anadolu' ya giren gruplardandır. Macar yerleşim ve semtleri, topluluğun süreçte etkin olduğunu göstermektedir. Tarihsel temelde, Macar ulusunun da aynı kökene inmesi ve Türklerin köksel oymaklarından olması, ona, ayrı bir başlık açmayı gerektirmektedir. Anadolu'da oluşturdukları köyler ile beylik coğrafyasındaki semtleri, "Macarlar"ı özel kılmaktadır. Tancalı gezgin İbni Batuta XIV.yy'da Asya'da Macar kentine de uğramıştır.[16] Gezgin Batuta kentten övgüyle söz etmektedir:

"Hazırlıklar bitince Macar şehrine doğru yola koyulduk. Burası büyük bir ırmak (Kuban) kenarında geniş bahçelere sahip bir şehirdir. Türk ülkelerinin en bakımlı, en güzel şehirlerinden..."

Semtler içinde, siyasi ve sosyal içerikli miraslara da değinmek gerekir. Örneğin, coğrafyada rastladığımız, Tuğlutepe, Toylak, Beylik, Çadır Dikilen ve Davultepe semtleri daha çok siyasi ve sosyal kültürle ilgili adlardır. Bu semtlerden, Davulcu Mezarlığı, Davullu, Davuldövülen ve Davultepe, Şamanist inanç ve ulusal kültürle ilgili betimlemelerdir. Hatta "Davul"un inanç ve kültür tarihi açısından önemine ilişkin bölgede söylemler de bulunmaktadır. "Balak" sözcüğü de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Birgi'nin Mursallı Köyü'nde düğünlerde Davultepe' ye çıkıp damadın davul çalması bir gelenek olarak devam etmektedir. Diğer bir örnek ise Bozdağların Tekke (Elmabağı) köyünde yaşayan bir "Nakil"dir. Köye yerleşen topluluklardan Arkaçlar'ın eşyaları arasında "Davul Tokmağı" nın bulunması, nedense bir kısım Sünniler tarafından ilgiyle vurgulanmaktadır. Bu köy, Musa Baba'nın kurduğu bir derbent yerleşimidir ve Evliya Çelebi'nin ifadesiyle bir Bektaşi köyüdür. Diğer bir

---

Ayasuluk- Balatcık, Bozköy, Dağkızılca, Davutlar, Doğanbeyli, Emirdoğan, Manastır Köyü, Kadı Kalesi Manastırı/Kuşadası, Kurşunlu Manastırı/Bafa, Kirazlı, Karaot/ Torbalı, Belenbaşı/Torbalı, Kırıklı, Bozköy, Yenidoğan
Aydın Güzelhisar- Ilıdağ Manastırı/Köşk, Gündoğan/Köşk, Davilye/Ortaköy,
Kestel- Manastırcık, Davilye/Ortaköy
Bozdoğan-Kamışlar
Arpaz- İnebolu, Arpaz, Manastır/Mescitli
Sart-Manastır Köyü
Çeşme-Karaburun
İzmir-Emirdoğan

[16] İbni Batuta Seyahatnamesi- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci (Çev. A. Sait Aykut), Cilt I, YKY, İstanbul, 2004

söylem de Ayasuluk köylerinden Subaşı'da kullanılan bir "Nakil"dir. Bu köydeki Davullar Mezarlığı semti, "Davul Çalma" nedeniyle "Taş Kesilme"yi anlatmaktadır. Bu, Şamanizmden İslamiyet'e geçişte yaşanan kültürel çatışmayı yansıtan bir örnek olmalıdır. Tarihsel kaynaklar, "Davul"ve"Zurna"nın törensel enstrümanlar olduğunu söylüyor. Kaşgarlı Mahmut, "Divan-ı Lugat üt Türk'te "Türkmen hakanların önünde "Davul Çalma"nın gelenek olduğunu belirtirken, Tancalı gezgin İbni Batuta, bir Moğol alayına Bağdat-Tebriz yolcluğuna tanık olduğunda, 10 davul, 5 zurnalı ekiplerin gösterinden söz etmektedir. Daha da ilginci, Gazi Umur Bey'in İzmir kuşatmasında, günlerce "Gümbürdeyen Davullar"ın, karşı tarafın sinirlerini bozduğu ve bu nedenle Frenkler'in öncelikli olarak "Davulcular"ı hedef aldığı dile getirilmektedir. Osmanlı Askeri mızıkası olan "Mehteran"daki davulların psikolojik üstünlüğü sağlamada önemli etken olduğunu belirtmeye gerek yoktur sanırım. İçişleri Bakanlığının "Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu"nda, günümüz Anadolusu'nda 13 davul köyü görünmektedir. Bu örnekler,"Davul"un Türk kültüründe ne denli önem taşıdığını göstermektedir. Diğer enstrümanlardan, Kaval 12, Kopuz 6, Bağlama 3, Tar 7 yerleşime sahiptir.

Semtler içinde dikkati çeken bir başlık da "Arı" ile ilgili adlandırmaların yoğunluğudur. Göçebelerin, "Yabani Bal" elde etme çabaları ve bunun toplumsal açıdan önemi, semtlere yansımış görünmektedir. Örneğin, Bayındır'ın Söğütören (Karaburgaz) köyünde "Gülsümün arı bulduğıu taş" semti, olayın önemini vurgulayan en güzel örnek olmalıdır. Hatta konuyla ilgili zenginlikler "Arıtaşı" ve "Arı Kayası" ile aşiretleşmiş bir görüntü vermektedir. Bir kısım yerlerde bu ad "Taş arı" olarak da görünmektedir. Bal, Türklerin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Bu önem, imaretlerin vazgeçilmez besin kalemlerinden biri olmasından da anlaşılmaktadır. Ayrıca, baldan elde edilen mumun, aydınlatma işlevinde kullanılması "Mumculuk"un gelişmesi ve meslek haline gelmesini sağlamıştır. Bu nedenle ortaya çıkan "Mumcu" köyleri ve semtleri konuya verilen önemi yansıtmaktadır. Zira, cami, mescit, medrese, ve zaviyelerde aydınlatma zeytinyağı (Rugan-ı Zeyd) ve mumlarla (Şem-i Asel) sağlanmaktadır. Bu iki madde tüm vakıfların muhasebe kayıtlarında görülmektedir.

Ayrıca. Mortak, Tüküderesi, Çomrak, Malmakan, Atlanbaç, Bulayda, Kalkamak, Kakamaç, Okkayası ve Okkaçak gibi kültürel özler içerdiği

anlaşılan adların, hangi nedenlerle semtleştikleri hala bir gizdir. Ancak, Altay Tepesi (Altay), Kıngankaya (Kıngan Dağları ve Manas Deresi (Manas Destanı) gibi değerlerin Asyanik anıları ifade etmektedir. Dinsel dönüşümü simgeleyen emir adları da ilginç bir tablo oluşturmaktadır. Bu coğrafi adlar içinde, Namaz Dokunan, Namazlar Kuyu, Namazlar, Namazlar Kaya, İslam Deresi, Kurban Dağı ve Nazar Dağı adları, sürecin ilk emirlerinden, İslam Bey (Ahi İslam), Emir Nazar, Kurban Bey ve Namaz Bey'e izafe edilmiş semtlerdir. Bunlar, giderek Türkmen beylerinin İslami adlara ilgi duymaya başladığını gösteren örneklerdir.

Zenginlikler içeren semt adları içinde ülke coğrafyalarına ait adlar da görülmektedir. Anadolu dışı, Kafkas, İran, Irak ve Uzakdoğu coğrafyalarından bölgeye akışlar, bu bölgelerden taşınan adlardan anlaşılmaktadır. Örneğin, İdil, Karadağ, Karabağ, Temür Kapı, Kargan, Karakum, Kandil Deresi, Kirmanlı, Dağıstan, Türkistan, Uygurdaş, Sincan, Özbek, Kırgız, Caber, Çiğli, Yağma, Kıngan, Hazar, Irak Tepesi, Irak Çeşmesi, Basra Gediği, Basra Tepesi, Bağdatyeri, Halep, Dımışkı, Emevi semtleri, bu gelişmelerden kalan örnek semtlerdir.

Hatta, Anadolu'daki Asyanik unsurları ortaya koyan deyinmeler ünlü gezgin Evliya Çelebi'de daha da somutlaşmaktadır. Gezginimiz, Uşak kazasındaki Karaca Ahmet Sultan Tekkesi ile Elmalı'daki Abdal Musa Tekkelerinin sakinlerine dikkat çeker. "Karaca Ahmet Sultan Tekkesinde Hind, Özbek, Moğol, Dağıstanlı fukaralar sakindir" der. Abdal Musa Tekkesinde ise "Rum, Acem, Hind, sind, Belh, Buhara, Semerkant ve Horasan'dan gelip – Alametlerimiz olsun deyüp, palnenk, zerdeste, nefir, keşkül ve sapani davudiler asmışlar" demektedir. Bu örnekler, Anadolu' ya her ne amaçla girmiş olsalar da her türlü unsurun barındığını göstermektedir.

Aydın Eli'nde yerleşim oluşturmuş bir kısım köylerin XVI.yy'da mezra kaydıyla yer aldığını belirtelim. Tire'deki Gönenli, Gümüş Boğa, Küme/Güme, Birgi'de Oğuz, Alaşehir'de Kemaller, Sart'ta Yağmurlar ve Aydın Güzelhisar'daki Umurlu bu kapsamda yer alan topluluklardır. Bu mezralar içinde yer alan Oğuz/Oğuzlar, Gönenli, Yağmurlar ve Güme yerleşimleri yaylak, Kemaliye, Umurlu ve Gümüş Boğa ise ova yerleşimleridir. Gümüş Boğa bugün Tire'de daha çok Gümüşlü adıyla bilinen ünlü semttir.

Coğrafyalarda, bir kısım köyler tarihsel birlikteliklerini adeta coğrafi yakınlıkları ile sürdürmektedirler. Bu yerleşimler içinde, özellikle, Tepeköy-Subaşı birliktelikleri dikkati çekmektedir. Örneğin, Ayasuluk' ta, Tepeköy-Subaşı, Alaşehir'de Tepeköy-Subaşı, hatta Düzce' de Tepeköy-Subaşı köylerinin birbirleriyle komşu yerleşimler meydana getirmeleri üzerinde durulacak birlikteliklerdir.

Semtler içinde, anlamlarını bilemediğimiz sözcüklerin zenginliği, Türk Dilinin gücünü yansıtması bakımından önemlidir. Bunlar, Türkçenin yitirilen değerlerini ortaya koyması bakımından üzerinde durulması gereken sözcüklerdir. Örneğin, Sebek, Dölten, Çöteli, Çömerçer, Çevlen, Çelergen, Çemçi, Dongulca, Göznek, Kasak, Muçulak, Alaz, Cınbılaz, Edir, İslen, Kavasan ve Çongur, yitirilen sözcüklerimizdir. Hatta deyimsel güzelliklere sahip, Daşdöğüntüsü, Tavşan Doğrusu, Kenarlıtepe, Yüzeöğün, Sıçancık Kuzu, Salıncak Arkası, Enikli Tepe, Memelidere, Ayçukuru, Seneli Dere, Su Döşeği, Çarşaf Deresi, Kızoynaşı, Kızgövsü, Korkak Dere, Çocuk Saraylı, Çembergöller, Kızıl Karlar, Bozukarası, Masal Yurdu, Abaç Yatağı, Paşabahçe Dağı, Güreş Deresi, Buzağı Otu, Feride Kadın Denizi, Dallı Çukur, Çocuklu Taş, Göl Karnı, Aksakallar Deresi ve Akbaba Taşları gibi ilginç söylemler de görülmektedir.

Semt taramalarında olağanüstü bir görüntü sergileyen "Karakaya", adeta bir gizin adıdır. Adını bu denli semtleştiren "Karakaya"nın Türk Kültür Tarihi açısından fevkalade önemi olmalıdır. Özellikle, ilk yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğunda oluşu, tarihsel bir gize işarettir. Bu da onun tarihsel derinliği kadar, aşiretler için önemini de vurgulamaktadır. Araştırma yapılan her beş köyden birinde "Karakaya" nın varlığı, nedense bugüne değin gözden kaçmış olmalıdır. Bir kısım köylerde onun sınırı belirleyen bir kavram olduğu savı olsa da, bunu doğrulayacak ve genelleştirecek ortak bir kabul sağlanamamıştır. Tarihi kaynaklarda "Karakaya"ya değinilmemesi sağlıklı bir etimolojik eksiklik olmalıdır. Oysa, "Karakaya"nın bu olağanüstü görüntüsü, köy oluşumlarında aynı ilgiyi görmemiştir. İçişleri Bakanlığı'nın"Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu"nda, bugün Anadolu'daki 46 köy varlığı ile görünmesi bunun kanıtı olsa gerektir..

Bir diğer önemli semt ise "Aktaş"tır. "Aktaş", taramalarda "Karakaya" dan sonra ikinci sırayı almaktadır. "Aktaş", Horasan'da gözde bir ovanın adıdır. Ancak, bu olağanüstü semtsel sahiplenme, "Köy" oluşumlarında

nedense görünmemektedir."Aktaş" da, "Karakaya" gibi Anadolu'daki olağanüstü seyrine karşın bugün ancak, 42 köy oluşumu meydana getirebilmiştir. Hatta, Zonguldak'ta yer alan "Karakayaoğlu Köyü", konunun bir diğer ilginç uzantı olmalıdır.

Semtler içinde üçüncü sırayı alan "Araplı Türkmen aşireti" de araştırma isteyen özellikli bir gruptur. "Araplı" aşiretinin "Karakaya" ve "Aktaş" tan sonra ilgi odağı olması, aşiretin gücü mü, yoksa bir simgesel gizi mi karşıladığı da açık değildir. Zira, kimi kesimlerde "Alevi" karşılığı kullanılmaktadır. Oysa, "Araplı", "Karakaya" ve "Aktaş"ın aksine, günümüzdeki olağanüstü köyleşmenin sahibidir. "Arap" veya "Araplı" köylerinin sayısı, İçişleri Bakanlığının yayınladığı "Meskun Yerler Kılavuzu"nda 116 adet olarak görünmektedir.

Tarihsel süreç, toplumların geçirdikleri yapısal dönemlere de açıklık getirmektedir. XIV.yy'da dış satımda Türklerin dünyaya hangi mallarla destek sağladıklarına da açıklık getirmektedir. Sürecin dış satım malzemeleri içinde özellikle, canlı hayvan, deri, sabun, sebzenin önemli bir yer tutmakta olduğunu görüyoruz. Beylikler sürecinde Latin kolonistlerle yapılan antlaşmalarda bu maddeler, Türklerin dünyaya sattığı mallarda temel kalemlerdi. Hatta, Venedikli tüccarlar, sabunu vergisiz alabilmek için, "İki sabuna karşı, biraz "Tarçın"gibi bir ölçüsel dil kullanmaktadırlar. Bu ilginç ölçek, antlaşma maddeleri içinde yer almaktadır.

Yerleşim yerleri semt adları Türklerin doğaya ve hayvanlara olağanüstü ilgilerinin olduğunu göstermektedir. Türk kültür yapısı bu değerler üzerinde şekillenmiştir. Bu "Yücelik" Türk Kültürünün kendini ifade etme dilidir. Bu adlar, kişiler ve aşiretler tarafından da kullanılmıştır. Bu "Muhteşem" özdeşleşme, dünya kültür tarihinde Türklere özel bir başlık açacak zenginliktedir. Adeta, her hayvan, her bitki, her meyve, Türkler için kutsal bir anlam içermektedir. Bu paylaşımda doğanın her bir parçasını bulmak olasıdır. Uygarlık Tarihinde doğaya saygı Türkler için kutsal bir anlam içermektedir. İslamiyete değin bu gelenek ve tutku devam etmiştir. İslamiyetin kabulü, kültürü yakından etkilemiş ve tarihsel algı yön değiştirmiştir. Bu köklere bağlı yerleşim yeri adları köy ve kent oluşumlarıyla varlığını günümüze değin korumuştur. Anadolu'daki bu tarihsel mirası taşıyan adları ve sayısal yoğunluklarını, İçişleri Bakanlığının yayınladığı "Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu"nda görebiliyoruz. Bu adlarla oluşmuş köyler içinde, Dere 479, Kaya 436, Tepe 232, Gök

193, Ova 167, Yayla 152, Dağ 137, Yaprak 10 adetli bir yerleşime sahiptirler. Hayvan adlı yerleşimler ise Kuş 142, Kurt 118, Çakal 72, Yılan 50, Karga 36, Sinek 20, Kartal 18, Tilki 23, Geyik 16, Kaplan (16), Keklik 13, Ayı 13, Sıçan 13, Köpek 13, Kaz 12, Kedi 11, Turna 8, Eşek 7, Ördek 7, Böcek 7, Kurbağa 6, Keler/Kertenkele 6, Köstebek 5, tarihsel miraslar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Kuşkusuz tabloya yansımayan diğer hayvanlar da vardır. Bunlardan, Tilki, Sıçan, Kaplan, Arslan, Köpek, Ayı, Arı, Geyik, Şahin, Atmaca, Ördek, Kaz, Keklik, Turna, Böcek, Camız /Manda/Dombay, Akbaba ve Kuzgun gibi adların yanı sıra, Keçi, Koyun, Sığır, Deve, Öküz gibi temel adlar da önemli bir yerleşim sayısına sahiptir.

Beylik coğrafyasında, Türk mutfağının gözde besinleri içinde yer alan semt adları, tarihsel köklere inmektedir. Bu semt ve köyler içinde, Ekmek, Bazlamac, Beksimet, Tarhana, Keşkek, Pekmez, Çökelek, Süt, Yoğurt, Peynir, Ayran, Bal, Buğday, Bulgur, Pirinç, Nohut, Kabak, Turp, Bakla, Börülce Hardal, Kekik, Kimyon, Soğan, Sarımsak, Zeytin, Helva, Balcı adları, erken sürecin yerleşim yerleri zenginliği içinde yer almaktadır. Sofra kültüründe bir kısım geleneklerin bir derinliğe sahip olduğunu görüyoruz. Örneğin, Aydın'ın Horasanlı (Karatepe) köylüleri tarhana çorbasını geleneksel olarak börülceli yemektedirler ki, bu beylik coğrafyasında yaygın bir çeşit olarak kullanılmaktadır. Türklerin ulusal yemekleri içinde görünen, çorba, pilav, keşkek ve nohutlu et, imaret mutfaklarının olduğu kadar düğün yemeklerinin de tarihsel konuklarıdır. Özellikle, keşkek ve nohut (Nohutlu et), etle birlikte ele alındığından tarihsel bir köke sahiptir. Nedense, bugün Türk mutfağının gözde malzemeleri olan, fasulye, domates, patates, biber, enginar, adları, yerleşim yeri ve semtleri içinde görünmemektedir. Diğer taraftan, bir Akdeniz ürünü olan zeytin, Türkler tarafından büyük ilgi görmüş ve köy adlarında zenginlik kazanmıştır. Meyveler de hem kutsallık içermekte hem de vazgeçilmez kültürel miras özelliği taşımaktadır. Elmanın simgesel bir siyasi anlam içerdiği "Kızıl Elma" dan da anlaşılmaktadır. Fatihlerin meyva adlarını özellikle seçtikleri düşünülürse, meyvelerin kültürel değerleri de anlaşılır, Örneğin, armut, üzüm, erik, ayva, nar, koz (ceviz), iğde, kiraz, incir, böğürdlen, payam (badem), dut, havuç, karpuz, kavun gibi meyveler, emir/ babalara ad olmasıyla da Türk kültür tarihi açısından da önemlidir. Hatta, Türk dilinde "Erik", şeftali, kayısı ve eriği de içine

alan genel bir ad durumundadır. Bugün Anadolu'da meyve adıyla görünen yerleşim yeri sayıları, doğaya duyulan saygı ile birlikte ele alınması gereken bir mirastır. Örneğin, Koz/Ceviz) 218, Elma 115, armut 79, Ayva 65, Erik 49, Böğürtlen 5, Döngel/Muşmula 2 gibi öztürkçe meyve adlarla varlık-larını sürdürmektedirler. Türkçe sözcüklerin zaman içinde yerlerini Arapça, Farsça ve Frenkçe adlara bıraktıkları, bugünkü kullanımlardan anlaşılmaktadır. Örneğin, "Badem" sözcüğü aşiret ve obalar tarafından pek kullanılmamış, onun yerine "Payam" sözcüğü egemen olmuştur. Bu, sözcüğün boylar arası kullanımından kaynaklanmaktadır. Zira, kayın/kadın söyleminde olduğu gibi, Payam/Padam/ Badam olarak kullanım farkı yaratmaktadır. Divanü Lugat it Türk, bu söylemin, Oğuz (Türkmen), Yağma, Kay, Kıpçak, Toksı, Çomul, Tatar ve Yabaku Türklerine ait olduğunu söyler. Bu Türk grupları "Kadın" sözcüğünü kullanmaz, onun yerine "Kayın" söylemini yeğlemektedir. Bu nedenle, kadını "Kayın" diyen bu Türki gruplar, "Kayın-ana", "Kayın-ata" yada "Kayın-baba" ve "Kayın-birader" söylemlerini kullanmaktadırlar. Yine tarihsel kayıtlarda yoğunluklu görünen semtler, halk kullanımlarında da kendini göstermektedir. Örneğin, bugün incir yerine yemiş, darı yerine mısır kullanılmaktadır. Oysa, tarihsel semtler içinde, "Mısır" ve "Yemiş" adlarına pek rastlanılmıştır. Erken süreçte genel olarak, incir ve darı kullanımı egemendir.

Türkçenin unutulmaya yüz tutan sözcüklerinden biri olan "Çoluk" tur. Aile, karşılığı kullanılan tarihsel sözcük, yaşamımızda, hal hatır sormalarda deyimsel olarak varlığını sürdürmektedir. Çoğu kez, "Çoluk-çocuk nasıllar" ifadesiyle,"Evdekiler"e seslenen kalıbın, aşiretler için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. "Eşek Çoluğu" semti, bu amaçla ele alınmış olmalıdır. Bu da sözcüğün tarihsel kullanımına işaret etmesi bakımından kayda değerdir.

Dikkat çeken bir konu da "Atkoşturma" semtleridir. Pek az örnekler de olsa, Semitli/Atkoşturma), Sekiköy/Koşuyolu, Kutlubeyler/ Koşat, Aydın Güzelhisar/Dampınar Koşu Alan, Ayasuluk/Bozköy Koşualan, Yenişehir/Yazır Yarışalanı, Bozdoğan/Osmaniye Atizi bulunmaktadır.

Asyanik adlar içinde "Şecere-i Terakime"nin değindiği Oğuzhan'ın "Kuma"lardan doğan çocukları ve onlara bağlı gruplardan Kene, Oklu, Horasanlı, Kırgız ve Sultanlı'ya rastlanılırken, diğer çocukları Gireyli,

Köne, Suçlu, Turbatlı,Yurtcu, Çamçı, Torumçı, Sorku, Kumu, Kurçık, Suracık, Karaçık, Kazkurt ve Sayır'a ait obalara rastlanılmamıştır.

Dönemsel kullanımları, bugün değerlendirmek oldukça güçtür. Bu kapsamda ele alabileceğimiz Beylik coğrafyasındaki kimi mezarlıklar ilgi çekici adlara sahiptir. Örneğin, "Kızlar Mezarlığı", "Kadınlar Mezarlığı", "Oğlancıklar Mezarlığı", "Kızancıklar Mezarlığı", "Köle Mezarlığı", "Ceneviz Mezarlığı", "Acem Mezarlığı" adları gibi. Bu özel mezarlıklar içinde, "Köle Mezarlığı", kölelerin ayrı gömüldüğü, özel bir mezarlık mıdır yoksa "Köleler" aşiretinin izleri midir, bilinmiyor. Kervanyolu üzerindeki ilginç bir semt de, "Ceneviz Mezarlığı" dır. Bu semt, ticari amaçlı kolonilerin yoğun yaşadıkları Bademli-Köşk hattı ile Balyambolu (Beydağ)-Kestel yol üstünde bulunan kesimdedir. "Acem Mezarlığı" ise daha farklı bir içeriğe sahiptir. Osmanlı Devleti'nin Şii inançlı tebayı, siyasi ve sosyal olarak dışlaması nedeninden kaynaklanmaktadır. Hatta, XIX:yy'da dahi, Osmanlı tebalı bir kadın ile İranlı bir erkeğin evlenmesi engellenmişti. Gerekçe olarak da "Kadim" anlayış ileri sürülmüştü. Hüdavendigar Sancağında meydana gelen olay nedeniyle, tüm vilayetlere bir genelge de gönderilmişti.[17] O nedenle, İran bağlantıları duyarlılıkla izlenmekteydi.

Bölgesel semtler içinde "Kız", "Kızlar", "Kadın" ve "Kadınlar" adları her ne kadar aşiretsel uzantılar olarak algılansa da, "Ana", "Bacı", "Kız Dede" ve "Kadın Dede" adları farklı bir içeriğe dönüktür. Örneğin, erken süreçte, Kız ve Kadın Dedelerin inançsal bir genişliğe sahip olduklarını söylemeliyiz. Hatta, yerleşimin ilk yıllarında "Od Yakan Baba" zaviyesinin kadın dervişleri, Hacı Bacı, Hundi Hacı ve Some Bacı/Süme Bacı (Bacı Ana) gibi adlar "Azize" kaydıyla yer almaktadırlar.[18] Bu kapsamda Saruhan'daki Kız Bacı Dede daha da genişleyen etkisiyle dikkati çekmektedir. Tire'nin Falaka/Zeytinova beldesinde bulunan makamının yanısıtra beldede aynı zamanda adını sokağa veren bu "Kız Bacı Dede" konusunda da ne yazık ki diğer Kız ve Kadın Dedeler konusunda olduğu gibi yetersizliğimiz vardır. Belge eksiklikleri dönemi sağlıklı bir şekilde algılamamızı güçleştirmektedir.

---

[17] Tire Şer'iye Sicili, Cilt 22, H.1300

[18] Prof. Ömer Lütfi Barkan- Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikle, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, sayı II, Ankara, 1942

Semtler içinde, siyasi nitelikli olanların da görünmesi, belgesizliklere gidermede önemli kanıtlardır. Örneğin, Şeyh Bedreddin olaylarına dönük adlar bu konuda tarihe ışık tutabilecek bir dağılıma sahiptir. Osmanlı'nın Börklüce sonrası Türkmenleri cezalandırmak amacıyla giriştiği katliamlar Aydın Eli coğrafyasında "Kanlıdere" semt adları ile simgeleşmiş görünmektedir. Bizanslı tarihçi Dukas, bu katliamlarla Türkmenlerin kadın-erkek, yaşlı-genç ve çocuk denmeden öldürüldüğünden söz eder. Örneğin, Çeşme, Tire ve Birgi yörelerinde yoğunluk gösteren, Kanlıdere (Bayındır, Karacaali, Peşrefli, Kiliselipınar,Çölmekçi/Birgi, Adaküre/ Birgi, Ketendere/Kestel) ile yine bu kapsamda ele alınması gerektiğini düşündüğümüz Çıngarlar Mezarlığı/Çiftlik/Balyambolu), Kanlıkaya/ Karaburun, Kanlıgöl (Erikli/ Birgi, Balyambolu), Kanlıpınar (Çatak/ Birgi), Kanlıkorum (Örencik/ Bozdoğan) ile Acıdere (Kestel/Yöre) aynı bağlamda ele alınabilecek semtlerdir. Yine Bedreddin olaylarına dönük gerek tarihçi Ali'nin (Künhül Ahbar) gerek Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in Börklüce-Osmanlı son savaşının Küçük Menderes Havzasındaki Kaz Ovasında yapıldığı bilgileri semt adıyla onaylanmış gibidir. Birgi Alakeçili'deki Kazovası, "Bedreddin Menakıbnamesi" ne de açıklık getirmektedir:

Ceng idübdür Kazovası'na gelüb"[19]

Tarihi coğrafyada bir kısım semtler, toplumsal değerlerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Semtler, 600-700 yıl önceki coğrafyaların sahip olduğu gizleri açığa çıkarmada önemli katkılar sağlamaktadır. Bu unsurlardan "Çingene" semtlerinin varlığı dikkati çekmektedir. Dünyanın önemli topluluklarından biri olan Çingeneler, çeşitli ülkelerde değişik adlarla anılmaktadırlar. Örneğin, Avrupa'da Gibsi, Bohem, Roman adlarıyla nitelendirilirken, İspanyolların Gittan, Macarların Çigan, Arapların Harami, Osmanlı'nın Kıpti, Abdal ve Boşa adıyla andığı Çingenelerin, Anadolu'daki varlıklarının başlangıcını belirlemek oldukça güçtür. Ancak, Fatih Döneminde yerleşik yaşama geçmiş bu gruplardan haraç kapsamında vergi alındığı bilinmektedir. Bu grupların Aydıneli köylerinde semt adları ile görünmesi oldukça ilginçtir.

[19] Halil bin İsmail bin Şeyh Bedreddin Mahmud "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedredddin Menakıbı", Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, İstanbul, 1967

Böylesine dengeli bir dağılım ve çeşitlilik gösteren Çingene semtleri, tarihsel olarak konunun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da, onların öncelikli toplumlardan biri olduğu izlenimi vermektedir. Ancak, semtsel zenginlik gösteren Çingenelerin, yaşamsal geçmişleri ile ilgili anonim bilgilere ise rastlanılmamıştır. Örneğin, Tire' de Büyükkale (Çingene Yurdu), Göllüce (Kıptiyan), Ayaklıkırı (Çingene Deresi), Küçükkale (Çingene Tepesi), Bayındır Lutuflar (Çingene yeri), Kestel Bekirli'de (Çingene Tepesi), Birgi Tosunlar (Çengiler Çayı), Birgi Doğanca'da (Çingene Yurdu), Birgi Yağcılar (ÇengilerDeresi), Ayasuluk Emirdoğan (Çingene kuyusu), Ayasuluk Pamukyazı/Arapçı (Çingene Ormanı), Aydın Güzelhisar Tekin/Teke (Çingene Yurdu) adlı semtler daha sağlıklı değerlendirmeler için araştırma istemektedir. 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerinde, Tire'de "Çengli Cemaati" nin bulunması, konargöçer özelliklerini yansıtmaktaır. Ancak, bu semt ve köylerin "Abdal" lara ait olabilecekleri de gözden uzak tutulmamalıdır. Oysa, "Çingene"ler günümüzde daha çok, kent giriş-çıkışlarında görülmektedir. Hatta, bu konuda örnek oluşturan köyler ve "Mahal"ler de bulunmaktadır. Aydın Koçarlı'nın Dedeköy'ünde Şenköy, Torbalı'nın Göllüce köyleri "Abdal" yerleşimleri olduğu halde, "Kıpti" olarak adlandırılmaktadır. Hatta Göllüce Köyü, Tire Şer'iye sicili kayıtlarında kimi kez "Abdal" kimi kez "Kıpti" şeklinde ele alınmaktadır. O nedenle, bu kapsamdaki dağılımların "Çingene" mi "Abdal" mı oldukları hem "Abdal"ların hem de "Çingene" lerin tarihsel konum ve işlevleri bakımından değer taşımaktadır.

Beylik coğrafyasında dikkati çeken bir konu da Fars etkileridir. Bu etkisel gelişmelerde Osmanlı aydınlarının payı olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Bu etkiyle bir kısım yerleşimler Türkçe adlarını "Abad"lı dönüşümlere bırakmak durumunda kalmışlardır. Özellikle, XVI.yy'dan itibaren iyice ağırlığı hissedilen dış kültür etkileri, Türkçenin zayıflamasına neden olmuştur. Bu değişim yapılanmalarının, edebiyat, müzik ve dil ile birlikte bir süreçsel akım olduğu gerçektir. Osmanlı aydınlarının dillerinden giderek uzaklaşmaları ve Farsçaya olan tutkuları, XVI.yy' dan itibaren Türkçeye önemli darbe vurmuştur. Özellikle, Fars etkileri daha çok Mevlana Celaleddin Rumi etkisiyle kentlerde güçlenmiştir. Bir çok Osmanlı aydının zorunlu Türkçe yazımlarında "Özür dileme" yaygınlığı dikkat çekici yoğunluktadır. Ne acıdır ki, kendi öz dilini kullanmaktan kaçınan ve Acem ve Arap kültürleri ile beslenen aydınlar, kent-

lerin kültürel dönüşümlerinin de öncüleri olmuşlardır. İslamın inançsal algısını, Arap kültürüyle eş tutan bu kesimler, giderek Türkçenin kullanımdan düşmesine neden olmuşlardır. Ulusal dil ve kültür birliği o denli zedenlenmiştir ki, merkez yerleşimler adına "Osmanlıca" denilen yapay bir dilin doğmasına neden olmuştur. Süreç öyle gelişme göstermiştir ki, kent ve köylerin birbirinden kopması kaçınılmaz olmuştur. Taramalarda görülen sözcüklerin önemli bir bölümü, ne yazık ki günümüz Türkçesinde yoktur. Giderek, dilsel nerdenlerle kent ve köylerin birbirini anlaması adeta olanaksız hale gelmiştir. Bu nedenlerle, Arapça ve Farsça'nın gözde hale gelmesi Türkçenin önünü kapamıştır. Adına "Osmanlıca" denilen ve özellikle aydın dili olan kentsel bir gelişme ortaya çıkmıştır. Yapılan müdahalelerle bir çok yerleşim adlarını Farsça sözcüklere bırakmışlardır. Bu dönüşümlerin Ege'yi kapsadığı örneklerden anlaşılmaktadır. Örneğin, İzmir Cumaovası (Cumaabad), Aydın Güzelhisar'da Azizabad, Germencik (İneabad), Ula (Gökabad), Çine (Hamidabad), Çine (Altınabad), Menteşe (Denizabad), Milas (Tuzabad), Tavas (Sarıabad), Saruhan'da Karaabad (Karaova), Karesi Gömeç (Emrudabad), Ulubat (Uluabad), Murtazaabad gibi dönüşümler bunlara örnektir. Bu ve benzeri değişimlerden birkaç örnek dışında, kalıcılıkları olmamış, yerleşimler tekrar önceki adlarına kavuşmuşlardır.

Beylik coğrafyasındaki aşiret yerleşimlerinde kültürel farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Küçük Menderes Havzasının Bozdağ ve Keles bölgesi ile Güney Gediz havzası, hem aşiret karakterleri hem de kültürel ögeler bakımından farklılıklar göstermektedir. Adeta dilsel sınırlar çizercesine kültür farklılıkları keskinleşmektedir. Örneğin, Mursallı, Datbey, Halkapınar, Kurucaova, Hamid, Kaymakçı, Genev, Alanköy, Gölcük, Bozdağ, Elmabağı, Allahdiyen, Gökköy, Çaltılı, Cafer Beyli, Çukuroba, gibi yerleşimler ile Küçük Menderes Havzasının doğu kesimi ve Alaşehir-Sart kesimlerinde "Çınar" sözcüğü kulanılırken Aydın Elinin Türkmen ağırlıklı büyük bölümünde "Kavak" sözcüğü genelleşme göstermektedir. Bu da, Türk boyları ve aşiretlerinin çıkış kaynakları ile ilgili olmalıdır. Çınar-Kavak söylemleri üzerinde durulacak bir kültürel farklılık olsa gerektir. Zira yüzlerce yıllık bu ayrışım ve kargaşa, "Abdal Musa Velayetnamesi"nde de tartışmaya açılmaktadır:

"....Kaygusuz, başını kaldırıp kavak ağacına baktı ve:- Bu çınar acaip ulu çınar değil midir, ne hoş yirde bitmiş, bala bülend olmış- dedi.

Esasında ona –Zergerdan Kavak ağacı- derlerdi. Kaygusuz Sultan da onun gerçekten bir kavak ağacı olduğunu biliyordu. Yanındakileri imtihan maksadıyla böyle söylüyordu. Dervişler:- Sultanım, bu çınar değül, kavak ağacıdur- diye cevap verdiler. Bunun üzerine Kaygusuz: - Ben onu çınar ağacı sandum-dedi"[20]

Kaygusuz, her iki sözcüğün anlamdaş olduğunu bilmektedir. Ancak kullanımda özelleştiğini vurgulamaktadır ki, benzer ifade örgüleri Asya Türk coğrafyalarındaki boylar arasında, hatta aynı öyküde de kimi kez "Kavak" kimi kez "Çınar" kullanımı ile yan yana yürümektedir. Dede Korkut ile ilgili Kazak coğrafyasında işlenen öykülerde de bu söylem farklılıklarına rastlanılmaktadır. Anlaşılan odur ki, bu farklılık Asya'dan beri vardır.[21] O nedenle bunları, yanlış yada doğru olarak ele almak pek sağlıklı değildir. Adlandırmayı, boy yada aşiretlerin kültürel bakışı içinde değerlendirmek, tarihsel kabule saygı duymak demektir. Zira, örnekler ve tarihsel kayıtlar bu söylemin, Anadolu dışında da var olduğunu göstermektedir. Bu da, söylem farklılığının köksel olduğunu göstermektedir. Söyleme müdahale etmenin bir anlamı da yoktur.

Her ne kadar, kavağın yanlış kullanıldığı, doğrusunun "Çınar" olduğu vurgusu yapılıyorsa da, tarihsel süreç bunu doğrulamamaktadır. Bu söylem farklılığının yanlış kullanmaktan kaynaklandığı savı, kolay geçiştirilecek bir konu değildir. Konu, yüzlerce yıllık derinliklerde de görülmektedir. 1530 tarihli Anadolu liva ve kazalarında yer alan kullanımlar konuya açıklık getirmektedir.[22] Bu dönemsel kullanımlarda "Kavak" ve "Çnar" adlarının dağılımları sözcüklerin ağırlığını ortaya koymaları bakımından önem taşımaktadır.

---

[20] Abdal Musa Velayetnamesi- Adil Ali Atalay, Can Yayınları, 9. Basım, 1997

[21] Prof.Dr. Abdimalik Nısanbayev-Kazakistan'da Dede Korkut, Ankara, 2000

[22] 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)
Hüdavendigar, Biga Karesi, Saruhan Aydın, Teke ve Alaiye livaları
387 Numaralı Muhasebe-i Vi,layeti Karaman ve Rum Defteri (937/1530)
Konya, Beyşehir, Akşehir, Larende, Aksaray, Niğde, Kayseriyye ve İç İl Livaları
438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)
Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca İli Livaları
387 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Karaman ve Rum Defteri (937/1530)
Amasya, Çorumlu, Sivas, Tokat, Sonisa, Niksar, Karahisar-ı Şarki, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger, Kahta, Divriği, Darende Livaları
438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)
Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Hamid ve Ankara Livaları

Liva	Kavak	Çınar	Liva	Kavak	Çınar
Amasya	2	-	Kütahya	6	1
Çorum(Çorumlu)	3	-	Afyon	6	-
Sivas-Tokat	6	-	Eskişehir	3	-
Niksar	1	-	Hamid	-	1
Karahisar-ı Şarki	1	-	Konya	5	-
Canik (Samsun)	3	5	Beyşehri	2	-
Adana	1	-	Aksaray	1	-
Tarsus	1	-	Niğde	2	1
Maraş	2	3	Kayseri	1	-
Bozok	6	1	İçel	2	-
Hüdavendigar	18	-	Alaiye	1	-
Biga	-	2	Bolu	5	-
Karesi	2	-	Kastamonu	10	-
Saruhan	1	1	Menteşe	1	4
Aydın	3	-	Kocaeli	2	2

Değindiğimiz üzere Küçük ve Büyük Menderes Havzalarında yanlış kullanıldığı savı pek gerçekçi değildir. Zira Balkanlarda sıkça görülen "Dede Kavağı", İstanbul'da Anadolu Kavağı ile Rumeli Kavağı ve Ankara'da Kavaklıdere tarihsel semt mirasları diğer coğrafyadaki kültürel uzantılar olmalıdır. Hatta, Bizanslı Pachymeres, Türkmen saldırılarından söz ederken "Rumeli Kavağı"ndaki kalenin de bundan nasibini aldığını belirtir. Bugün Anadolu'da yerleşim oluşturmuş köy ve mahallelerden 155'i kavak, 56'sı ise Çınar adıyla yer almaktadır. Bu da konunun öyle basit açıklamalarla geçirilemeyeceğini göstermektedir. O nedenle, "Kavak" ve "Çınar" kullanımı yanlış olmaktan çok, bir kültür farklılığıdır. Sözcüğün, doğrusu budur, yada bu adlandırma yanlıştır, yaklaşımı gerçekci değildir. Bu, aşiretlerin farklı coğrafyalardan farklı kültürlerle geldiklerinin belirtisidir. Örneğin, Küçük Menderes'te Bozdağ ve Keles/Kiraz bu kültürel farkın sınırı gibidir. Adeta, "Kavak" kullanımı, Bozdağlar'da son bulmaktadır. Güney Bozdağlar bölgesinde artık söylem "Çınar"a dönüşmektedir.

Yine, diğer Aydın Sancak kazalarında pek görünmeyen "Ada" lı ve "Güme"li köy oluşumları orta ve doğu Birgi kesiminde yoğunluk gös-

termektedir. Aydıneli coğrafyasının diğer kesimlerinde görünmeyen Güme, Ada-güme, Bezde-güme, Mende-güme, Mögrü-gömü, Böğrü-gömü, Ada-güre, Ada-gide, Ada-tepe, Ada-lı, Ada-köy adları hem gerliş kaynaklarını hem de bir farklı dil kullanımının örneği durumundadır. Özellikle, "Ada" lı yerleşim yerlerinin Anadolu'daki yoğunluğu, sözcüğün Türkçe kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır.

Bölgesel farklılıklar "Dede" adlarında da görülmektedir. Örneğin, Küçük Menderes'in batı kesimde yoğunluklu görülen Eren Dede, Er Dede, Yaren Dede, Kuş Dede, Çal Dede adları, nedense havzanın doğusunda pek yoktur. Buna karşın, doğu kesimde, Davut Dede, Selli Dede, Kazak Dede, Tekke Dede, Acar Dede adları öne çıkmaktadır. Büyük Menderes Havzasında da farklılıklar kendini göstermektedir. Bu kesimlerde Kam Dede, Dut Dede, Ahmet Dede, Zincirci Dede, Dikmen Baba adları daha yoğundur. Beyliğin güney Gediz bölgesinde ise, Hamza Baba, Gül Dede, Tapduk Emre, Hayıt Dede, Gözcü Dede, Kuş Dede adları daha yaygındır. Arap Dede ise tüm coğrafi alanlar tarafından ortak paylaşıma alınan addır. Hatta, bu bölgedeki Alevi ve Tahtacı köyleri daha yaygın bir genelleme ile "Araplı" adıyla anılmaktadır. Bu da, Alevilerin, Türkmen kocası "Arap Dede" ile özdeştirildiğinin ifadesidir. Benzer adlandırma, Birgi coğrafyasında da görülmektedir. Burada "Alevi"ler "Alcı/Alıcı" genellemesine alınmaktadır.

Türkmenlerin sözcük sonlarına getirdikleri takılar, dilsel zenginliğin güzelliğine de işarettir. Örneğin, "Bölge" coğrafyasının bir kısım yerleşimlerinde, belirtme eki olarak, "Ce", "Ca" takısı kullanılmaktadır. Bu kullanımın hangi boy veya aşiretlere ait olduğu ise saptanamamıştır. Bu örnekler içinde, Seyfi Deresi "Seyfice Deresi", İsalı "İsaca", Ahmetli "Ahmetlice", Kabalı "Kabaca", Doğanlı "Doğanca", Araplı "Arapcı", Sarplı "Sarpca", Om Bey "Omca" gibi takı farklılığı ile ifadeye alınmaktadır. Aynı söylemi, Düsturname-i Enveri'de de görmekteyiz. Enveri, Gazi Umur Bey'in akıncıları için "Umurca Oğlanları" deyiminin kullanmaktadır. Hatta, bugün Keles köyleri içinde "Umurlu" ve "Umurcalı" varlığını koruyan tarihsel iki örneği durumundadır. Gazi Umur Bey adının aynı yörede hem "Umurlu" hem de "Umurcalı" olarak yerleşim oluşturması, aşiretlerin Türkçeyi kullanım farkı olarak ele alınmalıdır. Benzer bir takı da "Sun" ve "Sini" ekleriyle oluşmuş adlarda görülmektedir. 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarında yer alan Boya-sun, Gire-sun,

Ağla-sun, Elma-sun, Manda-sun, Gördele-sun, Gürle-sun, Erdem-sun, bu takı farklılıklarından birkaç örnektir. Yine, benzer takılar içeren yerleşimler içinde Kestel-iç, Bayram-iç, Bigad-iç, Doman-iç, Tez-iç örnekleri, Türk dilininin özelliklerini yansıtmaktadır.

Topluluklar içinde kültürel değerleri ile özel bir grup da Tahtacılardır. Tahtacı (Ağaçerleri) yerleşimleri yoğunluklu olarak Küçük Menderes, Büyük Menderes ve Alaşehir-Sart kesimlerinde kümelenmiştir. Bunlardan bir kısmı Bozdağların batı kesimindeki Kızılağaç (Turan), Uladı (Yakapınar), Emirli ile Birgi'nin Datbey'deki yerleşimlerdir. Diğer bir grup ise Büyük Menderes Havzasının güney kesimindeki Alamut, Alemler ve Boyasini ile batı Menderes kesiminde Kızılcapınar, Neşetiye, Tekin, Yılmazköy, Akçeşme, Atburgazı ve Güneyyaka gruplarıdır. Havzanın doğusunda ise Sarıcaova(Kuyucak) bu kesime eklenebilecek bir diğer bölgedir. Güney Gediz bölgesinde ise Alaşehir-Sart hattı daha dikkat çekicidir. Bu hat üzerinde Alevi/Tahtacı grupları iç içe geçmiş durumdadır.

Yerleşimlerin büyük bir bölümü, Karaman emirlerinin coğrafyaya giriş belgesi niteliğindedir. Aydınoğulları coğrafyasında bu süreçte etkin emirlerden, Şeyh Bebek, Emir Alem, Ahi Pehlivan, Şeyh Sendel, Emir Boncuk ve Om Bey'e dönük köyler kaydı yoktur. Ancak daha geç dönemde bunlar ya köy ya da semt adı ile karşımıza çıkmaktadırlar. Örneğin, Bebekler (Birgi), Boncuklar (Birgi), Alemler(Karacasu), Emir Alem (İzmir) ve Omca/Ombey (Tire) bu kapsamda iz bırakmışlardır. Esasen, bu emirlerin, salt fetih ve yerleşim bölgesiyle sınırlı kalmadığını, fatihlerin, tüm Anadolu'da gezindikleri hem semt adlarında hem de Şikari yazımında görüyoruz. Sürece bakıldığında fetih ve yerleşim hareketleri adeta toplu giriş dönemi olarak görünmektedir. Oldukça, karmaşık ve belirsizliklerin görüldüğü öncü yerleşim sürecinde, bilgi kaynaklarının yetersizliği daha sağlıklı yorumları da güçleştirmektedir. Türk boyları ve aşiretleri içinde kültür tarihi bakımından önem taşıyan Peçeneklerden Kenger, Yula/Yola ve Tolos/Töles yerleşimleri bu çeşitliliğin örneklerindendir. Özellikle Peçenek yerleşimlerinin sayısal kabarıklığı, boyun coğrafyayı karış karış dolaştığı izlenimi vermektedir. Daha da önemlisi, Orhun yazıtlarında adı geçen Tolos ve Kengerler'in Küçük ve Büyük Menderes havzalarında yoğunluklu oluşudur.[23] Tolosların bölgede ciddi

---

[23] Muharrem Ergin- Orhun Abideleri, MEB., İstanbul, 1970

bir ağırlığa sahip olması, aşiretin gücünü göstermektedir. Yine, yazıtlarda adı geçen Edizlerin, "Ediz Alagöz" koluyla Aydın Güzelhisar' da yerleşim oluşturmaları ve bunların 1530 yılı kayıtlarında "Alagöz" adıyla hem Aydınelinde hem de kuzey sancaklarında görülmesi ilginçtir.[24] Divan-ü Lugat it Türk yazımındaki, Tonga, Köymen, Tankut, Karluk, Kırgız, Tezik, Çik, Bezek, Bük, Belek, Başak, Balık, Arkaç, Arık, Bukağ, Tokar, Tadıgın, Tarduş ve Çor'lar bölge coğrafyasında semtsel olarak adlarını korumaktadırlar. Kaşgarlı, Türk boylarının Anadolu kıyılarından Çin'e değin sıralanışını da coğrafya konumlarıyla vermektedir. Bu coğrafi dizilişler, Ege'ye giren aşiret ve obalara da açıklık getirmektedir. Anlaşılan odur ki, Anadolu ve Ege'ye Asya Türk coğrafyalarından her boy ve aşiret girmiştir. Kaşgarlı, boy dizilişlerini yakından uzağa doğru ele alırken, Peçenek, Kıpçak, Oğuz, Yemek, Başkurt, Basmıl, Kay, Yabaku, Tatar, Çiğil, Toksı, Yağma, Uğrak, Çarık, Çomul, Uygur, Tankut, Kırgız, Kıtay, Tavgaç, sıralamasıyla verir. Bu boylarla ilgili olarak da "Bunlardan her bir boyun birçok oymakları vardır ki sayısını ancak Ulu Tanrı bilir. Ben bunlardan kök ve ana boyları saydım, oymakları bıraktım", der. Kaşgarlı, ifade ettiği üzere bu boylardan türeyen aşiret ve obalara değinmez. Ancak, Ege tarihi coğrafyası, boy ve aşiretlerin yanı sıra obalar zenginliğini de ortaya koymaktadır. Fetih ve yerleşim sürecini daha iyi kavrayabilmek için taramaya aldığımız köylerin semt adlarını dikkatlice izlememiz gerekmektedir. Zira, Aydın Eli coğrafyasındaki 600'ü aşkın yerleşim biriminde yaptığımız çalışmalarda, Türk Tarihinin bir çok bilinmeyeni, siyasi, sosyal ve kültürel yapısı ile sezilir hale gelmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen her türlü malzeme, tüm bilim alanlarını ilgilendirecek önemdedir. Kuşkusuz, daha sağlıklı değerlenfdirmeler için, boy, aşiret ve obaların bölgesel dağılımlarını da incelemek gerekmektedir. Örneğin, mitsel çıkışlı Oğuz boylarının bölgesel dağılımlarında hangi aşiret ve obalara sahip oldukları örneklerle değinilmeye çalışılmıştır. Kaynakların, Oğuz boylarını iki ana başlık altında toplamaları, bizimde gruplamayla başlık oluşturmamızı gerektirmiştir. Üç Ok ve Bozok boylarının, hem genel hem de bölge içindeki konumları, değerlendirmeler için önemli malzemeler olacaktır. Yerleşim tarihi, Üç Ok ve Bozokların etkisel gücünü de ortaya koyması bakımından değer taşımaktadır.

---

[24] Sadrazam Lütfi Paşa Vakfiyesi H.950/1543

ÜÇOK BOYLARI

BAYINDIR : Akkoyunlu, Kulu, Halid Obası, Körüklü/Görüklü, Kalaycı, Sarıtekeli, Tülü, Elsüzler/Bayındır Elsüzleri
PEÇENEK : Kenger, Tolos, Yula/Yola, Ekizli, Varsak, İsa Hacılı/Hacı İsalı, Boyacılı, Taşlıca, Kene, Hamitli, Kuzu Deresi, Uşakpınarı, Kaypak, Bayır, Pirlibeyli, Gökpınar, Hüseyinler, Murtaza, Sipahiler, Yarpuz, Çor, Kuşdemir, Kuzuderesi, Sakızlı, İncügez, Arap Hasanlar, Hızır Hacılı
ÇAVULDUR(ÇAVDAR) : Çavdar, Dağdere, Armutlu, Sarılar, Şeyhler, Buruncuk, Esenlü, Abdal, Bozacı[25]
ÇEPNİ: Çenikli, Bayram Beyli, Kızılkoca, Burunkuş
SALUR : Yahyalı, Akbaşlı, Uladı, Yaz, Sarıklı, İçkili Salur, Akıncı, Tezler, Sakar, Yaka, Yomut, Teke, Tonguç, Gökçe, Daş, Sarık, Kaltak, Yaycı, Bayram Şah, Burgas
EYMÜR: Çağırganlı, Yusuf Eymürü, Sancaklı, Emir Han (Emirli), Eymür Karagöz, Gürgen, Emirdoğan, Göklen, Sarı İsalı
YİĞDİR: Horzum, Biçerli, Bozdoğan, Karahacılı, Kürekçili, Keşşaflar, Kuruçay
YUVA : Yellice, Kaçarlar, Gacarlar, Karakoyunlu
KINIK: Göçerli, Hamza Beyli, Karcı, Alalar, Uzuncalar, Miskinler, Bozatlı, Konuklu
ALAYUNDLU: Alacaatlı, Arık, Yapa, Kureyş

Coğrafyada, Beğdüz ve Yüregir/Üregir boyları ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Semt adları içinde boyun obalarına dönük adlar da olmalıdır. Ancak, bunları belilemek oldukça güçtür. Boy adına rastlanmayışı, Aydın Eli coğrafyasında bunların yerleşim bakımından zayıf olduğunu göstermektedir.

Oğuzların diğer boyu Bozokların da dağılımlarını görmek, sancaklar arasındaki güç dengelerini açığa çıkaracağı gibi, özellikle tarama alanı olarak seçtiğimiz Aydın Sancağı yerleşim birimlerindeki gerek yerleşim gerek semtsel yoğunluklara da ışık tutacaktır. Bu gruplamalar, kültür tarihimize, önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

---

[25] Prof.Dr.Faruk Sümer-Tarihleri, Boy Teşkilatı,Destanları Oğuzlar (Türkmenler), 5.Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999

BOZOK BOYLARI

KAYI: Kaşıkcı, Karakeçili, Akkeçili, Alakeçili, Kızılkeçili, Veliler, Talazlı, İnli, Hacıhalilli, Kıldanlı, Sazlı
BAYAT: Pehlivanlı, Aktepe, Reyhanlı, Yabanlı, İnallı, Karalı, Sermayeli, Karaca, Şeyhli, Koyunlu, Ali Beğli, Çakallar, Hüseyinler, Sarucalı, Çalışlı, Çavuşlu, Hacı Musalı, Gödenli, Mursallı, Hızırlı, Sungurlu, Kuzulu, Kuzu Güdenli, Yağlı
ALKAEVLİ: Halkapınar, Alacalı
KARAEVLİ: Musacalı
YAZIR: Yazırlı, Taşlı, Yağmurlu, Karataş
DÖĞER: Kayalı, Dündarlı, Budaklı
DODURGA: Yakalı, Turhal, Dağlı, Kırık, Karaca, Kabasakal, Gökçe
KIZIKLI: Mihmadlı
YAPARLI: Çarıklı
AVŞAR: Karaman, Aydoğdu, Torun, Dana, Deliler, Alihanlı, Hacı Fakıhlı, Köpekçiler/Köpekoğulları, Hacı Musalı, Canbazlı, Kulu, Dur Ali, Musacalı, Gündüzlü/Gündüzoğulları, Emenlü, Köçekli, Genceli, Öksüzler, Karaşeyhli, İmanlı, Kutlu Beğ, Arap Hasan, Bucak, Büyük Selmanlı
BEĞDİLİ : Abdallı, Akkaşlı, Araplı, Alcı, Araplı/Araplar, Otamış/ Ödemiş, Balabanlı, Baraklar, Bıçaklı/Bıçakcı, Boynuinceli, Bozkoyunlu, Budak, Buraklı, Çelebiler, Cerid, Danişmendli, Deniz/Denizli, Dumanlı, Durak, Fakılı, Firuzlu, Gömeçli, Gündüşlü, Harzem/Horzum, Haydarlı, Hereke, Hoca Ali, İmrenli, İncircek, İsalı, Kabakcılı, Karaağaç, Karacalı, Karagöz, Karakaya, Karakoca, Kala, Karaşeyhli, Kayaş, Kazlı, Keçeli, Kelemenlü, Köçekli, Mamalı, Mürselli, Sarp/Sarpca, Karaatlı, Kargılı, Kılıçbeyli, Kadirli, Kuyumcu, Küçük, Mocana/ Mucana), Pala, Sadıklar, Salmanlı, Sarıcalı, Sarıçlı, Savcılı, Seyfe/Seyfli, Şamlu, Şahin Beyli, Tecirli, Torunlu, Ulaş, Veliler, Yazma
KARGIN: Bu gruba bağlı yerleşim ve zaviye tesislerine Aydınoğulları coğrafyasında pek rastlanılmamıştır. Ancak, son dönem yerleşimlerde Birgi'de ortaya çıkan "Dokuzlar, Kargınların kolu olarak adeta tek örnek durumundadır. Kargınlar, Menteşe'de kısmen görünse de asıl ağırlık Saruhan bölgesindedir. Özellikle, Manisa, Kırkağaç, Akhisar, Marmara,

Demirci ve Turgutlu kazalarındaki yerleşim ağı, aşiretin Manisa arazisini yerleşim olarak benimsediğini göstermektedir.

Yerleşim yerleri ve semt adları, Bozokların, Beğdili, Bayat, Avşar ve Kayı aşiretlerinin bölgesel ağırlığa sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle, Beğdilli boyunun yerleşim ve semt ağırlığı daha belirgin görünmektedir. Buna karşın, Yaparlı, Kızıklı, Alkaevli, Karaevli ve Yaparlı aşiretleri ise bölgesel yerleşimlerde oldukça zayıf görünmektedirler. Genel olarak, Aydıneli coğrafyasında, Beğdilli boyunun üstünlüğü vardır. Küçük Menderes Havzasında özellikle Bayındır kesiminde Peçenek ağırlığı görülmektedir. Bunlara, daha az katılımlı Avşar ve Çavdar boyları izlemektedir. Yazırlar, daha çok Büyük Menderes Havzasında toplanmış görünmektedir. Aydıneli coğrafyasında, Oğuz boylarının pek azı adlarını günümüze taşımayı başarmıştır. [26]

Bayındır : Tire, Nazilli
Çavdar : Bozdoğan, Söke, Yenipazar
Çepni : Tire
Eymir : Bayındır(Tire), Aydın Güzelhisar, Karacasu
Kayı : Köseler/Birgi
Yazır : Karacasu, Nazilli
Yuva :Tire, Alaşehir

Divanü Luat-it Türk, Oğuzlar dışında Türk boyları olarak değindiği, Çomul, Kay, Yabaku, Tatar ve Basmılların ayrı ağız kullandıklarını, Bulgar, Suvar ve Peçeneklerin sözcük sonlarında kısaltma yaptıklarını, Yağma ve Toksıların ise Türkçeyi en doğru kullanan boylar olduklarını ileri sürmektedir. Kaşgarlı'nın değindiği diğer boylardan, Uğrak, Küçet, Bulak, Yemek beylik coğrafyasında yerleşim oluşturamamış görünmektedirler. Çiğil, Yağma ve Çarıklar köy, Çomul ve Kaylar ise semt olarak görünmektedirler. Basmıl, Yabaku ve Suvarlar'ın ise coğrafyada henüz izlerine rastlanılmamıştır. Diğer Türk boy ve aşiretlerinden, Oğuzlar (Türkmen) dışında, coğrafyada, Özbek, Kazak, Kırgız ve onların kollarını da görmek olasıdır. Bu unsurlardan hangilerinin yerleşimlerde bulunduğu da açıklığa kavuşacaktır:

---

[26] İçişlerei Bakanlığı-Türkiye'de Meskun Yerlşer Kılavuzu, Cilt I, Ankara, 1946, Cilt 2, Ankara, 1947

Özbekler : Han, Karaca, Kırk, Kuşlu, Solaklı, Taraklı
Kırgızlar : Cavlak, Karasakal, Kabaca(Kabala), Kayran, Sugat, Konaklı, Şeyhler, Tezler, Toygar, Alacalı, Kirekizli, Buğu
Tatarlar : Köylü

Kaşgarlı'nın Türk boyları içinde dilsel nedenle dışladığı Kotan (Kutan) ve Kençekler Anadolu yerleşimlerinde de görünmektedirler. Kotanlar günümüzde 8, Gencekler ise 3 yerleşim yeri ile varlıklarını sürdürmektedirler. Beylik coğrafyasında varlıkları köy ve semtsel olmaktan daha çok dilsel olarak sezilmektedir. Kaşgarlı, bu boyların"Ana" sözcüğünü "Hana", "Ata" yı da "Hata" olarak kullandıklarını ve sözcüğün başına harf eklemeleri (H-ana), (H-ata) nedeniyle bu boyları Türk grubuna almadığnı yazmaktadır. Zira, diğer Türk boylarında bu eklemenin olmadığına dikkat çekmektedir. Oysa, Kaşgarlı'nın dilsel olarak dışladığı bu boylar Kestel'in Çobanisa köyünde karşımıza çıkmaktadır. Zira, buradaki semtler içinde "Hana Ayşe Çeşmesi" bulunmaktadır. Bu örnek, Asya coğrafyasından her unsurun bölgeye girdiğini göstermektedir.

Köklü aşiretlerden Kullar, Kuzu, Kanlı, Kum, Burgas, Sarıklı, Sultan, Köklü, Oklu, Kene, Karlık ve Arıklar, semtsel varlıklarıyla, Ege'de varlığını sürdürmüş görünmektedirler. Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Terakime" de yer verdiği bu topluluklardan, "Kullar", Küçük Menderes Havzasının Balyambolu/Beydağ çevresinde yer alırken, "Kuzu" sancak kazalarda dengeli bir dağılım göstermektedir. Ebülgazi Han, Kulları iki grup olarak ele almaktadır. Bunların bir bölümü Kullar, diğeri ise Çağatay Kulları'dır. "Kanlı" aşiretinin izine ise Gediz Bölgesinde rastlıyoruz. Aşiret burada "Kılıcı Kanlı" obasıyla dikkati çekmektedir. "Burgas" lar, etimolojik tartışmalara alınsa da Ege' de yoğunluk göstermektedir. "Şecere-i Terakime", onları önemli gruplardan saymaktadır. Burgas'ın, Anadolu kökenli "Kale/Hisar" anlamına geldiği tartışıla dursun, yerleşim birimleri ve semtleri içinde azımsanmayacak sayıda kabarıklık göstermektedir. Diğer aşiretlerden Sarıklı, Sultan, Köklü ve Oklu da hem lider hem de yerleşim adlarıyla bölgesel dağılıma sahiptir. Arıklar da, fetih ve yerleşim sürecinin bir diğer önemli grubu görünmektedir. Gerek Ebulgazi Bahadır Han, gerek Kaşgarlı Mahmud'un değindiği Tankut, Karataş, Ürgenç ve Kalaçlar gerek semt gerek aileler

olarak Menderes Havzalarında toplanmış görünmektedirler. Ebulgazi Bahadır Han, Yazırların kolu olan “Karataş”lıların çiftci bir toplum olduğuna dikkat çekmektedir. Şecare-i Terakime”nin yer verdiği Oğuzların “Kene/Gene boyu, Birgi’de köy oluştururken, bölgede semt adıyla da görünmektedir. Aynı kaynakta yer alan “Kum”, “Karlık” ve “Koma”lara da rastlanılmaktadır. Karcı ve Karakaşlar semt olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bunlar da köy oluşturamayan gruplardır. “Şecere-i Terakime”nin önemli Türkmen Beyi olarak soy zincirinde yer verdiği “Öğürcik”in adını yerleşim sürecinde belirleyemedik. Ebulgazi Bahadır Han’ın Oğuzların önemli kolu olarak ele aldığı “Teke”ler ve “Tekeli”ler, adeta özel gruptur.[27] Bu grup, Anadolu’da Akdeniz kıyılarını saran aşiret dağılımları ve Ege’ye giren grup olarak dikkati çekmektedir. XVII.yy’da konar-göçerlerin büyük çaplı “Zorunlu İskan” sürecinde, bu grubun bölgeye girişi, özellikle Büyük Menderes Havzasının boşluklarını önemli ölçüde doldurmuştur.

Orhon Abidelerinde adı geçen,“Temürkapı”, “Termil/Dirmil” , “Altın” , “Boz”, “Balık” adları, köy ve semt adları olarak Ege’ye de girmiştir. Örneğin, “Temürkapı” Birgi/Balyambolu’da tarihsel bir miras olarak varlığını korurken “Balık” hem semt hem de köyler zenginliği ile varlığını korumaktadır. “Dirmil” ve “Boz” köy ve coğrafi adlar çeşitliliği ile yer almaktadır. “Altın” sözcüğü de, köy, dağ, ova adlarıyla bütünleşerek coğrafyada dağılım göstermektedir. Yine, Orhon Anıtlarında görülen, Köymen, Tonga, Örpen ve Kut adları semt adları olarak görünmeseler de aile varlıkları olarak mirası korumaktadırlar. “Kut”un sahiplenilmesinde, “Kutlubey”,“İl Kutlu/Kutlu İl”, “Aykut”, “Kutay”, “Tankut” ve “Taykut” adları da köksel kültürün devamı olarak dikkati çekmektedir.

Önemli aşiretlerden biri de “Baharlar” dır. Menteşe’den başlayan dağılım, sancakları gezerek Balkanlara uzanmaktadır. Liderleri Bahar Baba ile birlikte, köyler oluşturan “Baharlar”, Prof. Faruk Sümer’in, Lady Shell’den aktarımla XIX.yy’daki 2000 çadırlı bir topluluk olarak görünmektedir. Kaynakların Asya’daki yaşam bölgelerini kesin saptayamadıkları “Baharlar”, yine aynı kaynaklara göre diğer bir bölgede (Büyük olasılıkla İran) 1230 çadırlı bir yerleşime de sahibtir.

* * *

[27] Ebülgazi Bahadır Han- Şecere-i Terakime(Türklerin Soy Kütüğü/Haz. Muharrem Ergin), Tercüman, 1001 Temel Eser

Ege coğrafyasına girmiş aşiretlerden, Karagözlü, Kara Çorlu, Kengerli, Kaçar, Koyunlu, Kabalı, Musa Beyli, Varsak ve Bozdoğan aşiretleri kaynaklarda ev ve çadır sayılarıyla verilmektedir. Köy ve semt varlıklarıyla dikkati çeken bu gruplardan, yine Faruk Sümer'in alıntı yaptığı Seyyah Niebuhr listesinde Kabalı 1000, Musa Beyli 500, D.V.Langlols'un listesinde ise Bozdoğan 1400, Varsaklar ise 800 çadır olarak ele alınmaktadır. A.Dupre'nin verdiği bilgilerde ise, Kengerler 4000-5000, Kara Çorlu 12.000 kişi, yine Kum kenti civarında 1000, Karagözlüler 12000, Kaçarlar 3800 kişi, Koyunlu 7000-8000 kişi olarak işlenmektedirler.

Aynı kaynaklarda, Kaçar/Gacar 3800, Hallaclar 8000, Acarlı 6000 kişi olarak konuya eklenmektedir. D.V.Langlois'in listesinde yer alan Melemenci(Menemen) oymağı sayısal olarak dikkat çekici bir duruma sahiptir. 3000 çadırlı oymak, hayvan sürülerinin kabarıklığı ile konumunu da ortaya koymaktadır. XIX.yy'da Tarsus cıvarındaki obanın, 80.000 koyun, 18.000 sığır, 20.000 keçi ve 2.000 devesi bulunmaktadır. Aynı listede, Bozdoğanlar'ın Adana çevresinde 40.000 koyun, 40.000 keçi, 20.000 sığır, 3.000 deveye sahip oldukları anlaşılmaktadır.[28]

Tarihin kaydettiği acı gerçeklerden biri de "İnsan Ticareti"dir. Oğlan ve kızların kaçırılarak pazarlara sürülmesi "İnsan Tacirleri"nin tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Konuya değinmeler, 1530 yılı belgelerinde de görülmektedir. Tire'nin Saruhanlı köyünün bu nedenle yer değiştirdiği kaydı vardır. Yine aynı süreçte, Ayasuluk'a bağlı Subaşı köyüne yapılan baskınla kaçırılan oğlanlar, Saraya iletilen şikayetler içinde yerv almaktadır.[29]

XIII.yy'ın ünlü coğrafyacı ve tarihcileri İbni Said ve Abul Fida, Menteşe Bölgesinin güney kesimlerindeki bu kaçırmalara dikkat çekmektedirler. Türkmenlerin de bu olaylara katıldıkları ve Kahire yoluyla bu ticareti geliştirdikleri işlenmektedir. Düsturname-i Enveri, Gazi Umur Beyin Gelibolu Tahtakalesine yaptığı baskında ele geçirdiği ganimetler arasında, altın, gümüş, kumaş ve oğlanlara yer vermektedir. Bir diğer örnek ise, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'nın 1430 yılındaki Yanya

---

[28] Prof.Dr.Faruk Sümer-Oğuzlar (Türkmenler),Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 5.Baskı, İstanbul, 1999

[29] Prof. Mustafa Akdağ- Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası(Celali İsyanları), Bilgi yayınevi, Ankara, 1975

Valisine gönderdiği “İhtar” buyruldusu”nda “Çocuklarınıza dokunulmayacaktır” tümcesidir. Tümce, bu acı gerçeğin ifadesidir. Bu kaçırmalarda “Oğlan”lar daha yoğunlukludur. Evde, bağda, bahçede ve diğer alanlarda “Oğlan” kullanımı, pazarların cazibesini arttırmaktadır. Semt adları içinde dikkati çeken “Oğlancıklar Mezarlıkları” bu unsurlara dönük olmalıdır. Kız köleler, iç hizmetlerde kullanılmaları nedeniyle daha pahalı görünmektedirler. Elimizdeki bir kısım belgelerde “Kız” kölelere daha yüksek değerler biçilmektedir. Örneğin, 1841 yılında Tire’ deki bir kadı değer tesbiti konumuz açısından oldukça önemlidir. Tire ayanlarından Hacı İbrahim Ağanın ölümü ile geride kalan iki eşi, kadılığa başvurarak mallara değer biçilmesini isterler. Kadılık, yaptığı belirlemede, tay için 150 kr, at için 900 kr, cariye için 1200 kr, köle (Zenci) için de 800 kr değer biçilmiştir.[30] Bu nedenle “Köle Mezarı”,“Köle Tepesi”, “Azatlık”, “Gulman”, “Esir Hanı”, örnekleri, köleliğin kurumlaştığını göstermektedir. Köle ticaretinin, İzmir’de Köle Hanı ile Tire’de Yenihan ve Frenk Hanı’nında yapıldığı, kayıtlarda görülmektedir. Frenklerin, XIII.yy’da İbni Bibi’nin “Selçukname”sinde görünmesi, Anadolu’daki varlıklarına da ışık tutmaktadır.[31] Kadı Sicilindeki bir belgede, kölelikten azad edilen bir zencinin, 1854 yılında İzmirli köle tüccarı adına “İzinli Köle” Abdullahoğlu Reşit tarafından Tire Yeni Han’da bu ticareti yürüttüğü belirtilmektedir.[32] Belgede, “İzinli Köle” nin bu arada öldüğü bilgisi de verilmektedir. Oysa, bu insanlık ayıbının 1910 yılına değin varlığını sürdürdüğü, İstanbul Meşihat makamının Vilayetlere ve oradan da sancaklara ulaşan genelgesinden anlaşılmaktadır. 1910(H.1327/R.1326) tarihiyle gönderilen duyuru, Şeyhülislamlığın Meşihat Makamından Aydın Vilayetine yollanmaktadır. Aydın Vilayeti merkez naibi Osman Hamdi Bey mühürüyle Tire’ye ulaşan genelge, kaldırılma gerekçesini, Tanzimatın reform sürecinin gerekliliğine dayandırmaktadır. Oysa, 1841 yılı “Değer Biçme” tesbiti ile 1854 yılındaki “Satış Görevlisi”, örneklemeleri kurumsal yapının “Tanzimat”a karşın devam ettiğini ortaya koymaktadır. Yazıda, ilginç olan bir konu da, hem hicri hem rumi takvimin birlikte verilmesidir.

---

[30] Tire Şer'iye Sicili Cilt 3, Say.2, H.1257
[31] İbni Bibi- Anadolu Selçuki Devleti Tarihi (Çev. M.Nuri Gencosman), Ankara, 1941
[32] Tire Şer'iye Sicili Cilt 10, H.1278

Köle, cariye, zenci ve Çerkeslerin alınıp-satılrnasını yasaklayan 1910 tarihli "Meşihat Makamı" genelgesi

II.BÖLÜM
EGE TARİHİ COĞRAFYASINDA VENEDİK VE CENEVİZ KOLONİLERİ

Tarihi coğrafyanın önemli başlıklarından biri de Latin kolonileridir. Bu konuyu kavramadan beylikler sürecinin siyasi ve ekonomik konumunu algılamanın olanağı yoktur. Anadolu Selçuklu Döneminden başlayarak, beylikler sürecini de içine alan, hatta Osmanlı Devleti'nin egemenlik sürecinde de varlığını sürdüren, Latin ticari kolonileri, "Kapütülasyon" ların başlangıç ve gelişim tarihindeki rolleri ile de ilgi çekmektedir. Özellikle, Venedik, Ceneviz, Pisa, Floransa gibi kentlerin geliştirdikleri ticari organizasyonlar, adeta tüm denizleri ve karaları kapsayan dev bir ticari ağa dönüşmüştür. Sitelerin, bu güce nasıl kavuştukları, bunu başarmada kullandıkları diplomatik yöntemler bugün de merak konusudur.

Beylikler sürecinde, Anadolu dışı deniz çıkışlarını yasaklayan, gemi yapım ve seferlerini denetim altına alan, beylikleri Anadolu'ya kilitleyen bu güçler, onların ganimet elde etme kapılarını da kapamışlardır. XV.yy'ın ilk çeyreğine değin, Menteşe, Aydın, Saruhan, Karesi ve Osmanlı beylik sürecini tıkayan bu Latin güçlerini daha iyi anlamak süreci daha sağlıklı değerlendirmek için antlaşma maddelerinin bilinmesi gereklidir. Ancak, antlaşmanın uygulamada ne denli etkili olduğu bilinmemekle birlikte Düsturname-i Enveri'nin Gazi Umur Bey'in seferleri ile ilgili verdiği bilgiler, antlaşma ile çelişkili hale gelmektedir. O kez, değerlendirmelerde, geleneksel kullanıma dönüştürülen Gazi Umur Bey'i yüceltip, Hızır Şah'ı yermenin tarihsel bir anlamı yoktur. Süreci bir bütün olarak ele almak ve değerlendirmek gerekmektedir.

Bu ilişkiler kapsamında, Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetlerini birer kent devleti gözüyle bakmak oldukça yanıltıcıdır. Papa'nın öncülüğünde dünya coğrafyasına dağılan koloni ağı, ticari ve diplomasi kadrolarıyla ekonomi tarihinin en büyük organizasyonlarından birine sahiptir. Bu unsurlar, nasıl olmuş da, Anadolu'da, Karaman, Menteşe, Aydın, Saruhan, Karesi, Osmanlı, İsfendiyaroğulları gibi beyliklere göz açtırmamışlar ve bir dizi antlaşmalarla önemli ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Orhan Gazi'den Fatih Sultan Mehmet'e değin Sultanlar bu antlaşmalara imza koymuşlardır. Zira Sultan II. Murat ve II.Mehmet (Fatih) ile başla-

yan kolonileri yok etme uğraşına karşın, bu unsurlar varlıklarını korumuşlardır. II. Murat Döneminde Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'nın Yanya "Emirname" si bu konuda ilginç bir örnektir.[33] Latinlerin elinden önemli yerleşimler teslim alınırken aynı zamanda ayrıcalıklı ticari antlaşmaların yapılması çelişkiyi de beraberinde taşımaktadır. Sinan Paşa'nın 1430 tarihli buyruldusu, devletin siyasi, sosyal ve inançsal ilkeleriyle birlikte "Balkan Devleti" olduğunu da işarettir:

"Ben, Beylerbeyi, bütün Batı'nın Beyi Sinan Paşa

Yanyalıların çok kutsal metropolitine ve sayın diğer idarecilerine, Bay Pavlos ve Başkumandan Boisabos ve Baş yargıç Stanitzi ve diğer büyük ve küçük Yanya yöneticilerine emrediyorum ve onları selamlıyorum.

Malum ola ki, Dük'ün bölge ve kalelerini teslim almamız için bizi Büyük Efendi (Sultan) gönderdi ve bize şöyle buyurdu: "İyilikle boyun eğen kale ve ülkenin tahrip edilmekten hiçbir korkusu olmasın. Boyun eğmeyen kale ve ülkeyi, Selanik'te yaptığım gibi, yok etmemi ve temelinden yıkmamı emretti. Bu nedenle, Frenklerin Selanikleri mahvettikleri gibi, sizi de mahvetmekten başka hiçbir yararı dokunmayacak olan sözlerine aldanmamanızı ve onları dinlememenizi size yazıyor ve söylüyorum. Bu sebeple, göğün ve yerin Tanrısına, Peygamber Muhammed ve yedi Musafya (Mushaflar) ve Tanrı'nın 124.000 peygamberi başım ve canım adına size yemin ediyorum ki, esaretten, çocukların alınmasından, kiliselerin tahrip edilmesinden ve cezalandırılmaktan hiçbir korkunuz olmayacaktır. Kiliseleriniz de adet olduğu üzere çanlarını çalacaktır. Başpiskopos, Roma devrindeki yargılama yetkisine ve kilisedeki bütün haklarına, tımar sahibi idareciler yine tımarlarına, çocuklarına, kendilerine tabi olanlara ve mallarına kayıtsız şartsız sahip olacaklardır. Daha başka istekleriniz olursa size bağışlayacağız. Şayet inatla direnir ve iyilikle boyun eğmezseniz biliniz ki, Selanik'i yağma ederek, kiliselerini tahrip ettiğimiz gibi, sizi ve mallarınızı da tahrip edeceğiz.

Tanrı günahı sizde arasın"

---

[33] Melek Delilbaşı (S. Anagnatis)- Selanik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih, TTK. Yayını, Ankara, 1989

Melek Delilbaşı- Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması, Belleten LI/199, 1987

Devletin Balkanlara açılması ve kolonilerle kurduğu ilişkiler, ekonomik açılımlar bakımından beklenilen yararı sağlamamış görünmektedir.

Bu ilişkiler nedense ticari ve tüccar gelişimini besleyememiştir. Hatta, II.Mahmut Döneminde ele alınan bir buyruldu, devletin geniş şerhli ticaret beratı vermek için çırpındığını, ancak, Avrupa'dan Hind'e değin kara ve deniz yoluyla ticaret yapmak isteyenlerin sülalece korunacağı dile getirilse de buyrulduya karşın hiçbir Türk'ün başvuruda bulunmadığı, yararlanan kesimin yine azınlıklar olduğu görülmektedir.[34]

Beylik ve Osmanlı coğrafyalarında ekonominin temel unsuru haline gelen Latin kolonistler, kuşkusuz, "Diplomasi Tarihi"ne ciddi katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri ticari becerileriyle dikkati çekse de "Bürokrasi" ve "Prorokol" tarihinin en kayda değer örgütsel yapısıdır. Koloniler, işleyiş, görevlendirme, mal dağıtımı, hukuk yapısı ile etkisini daha sonraki yüzyıllara yayan bir alt yapıya sahiptir. Bu uluslararası ağın nasıl yönetildiği, nasıl bir muhasebeye sahip olduğu, merkezi ve istasyon yapıları, örgütsel boyutları inceleme konusu olabilecek özelliğe sahiptir. Latin unsurların bürokrasi tarihini besleyen, geliştiren inceliklere de öncülük ettikleri arşiv kayıtlarıyla daha iyi anlaşılmaktadır.

Venedik ve Cenevizliler her ne kadar İtalya topraklarından çıkmış olsalar da aralarında derin rekabet kavgası vardır. Üstelik bu ticari siteler, Papa kontrolünde dinsel bir bütünlükle beslenmektedirler. Örneğin, Haçlı Seferlerinden pay alabilecek güce erişen bu kolonistler, siyasi güçlerini yitirdikten sonra da usta diplomatları aracılığı ile XVIII.yy'a değin varlıklarını koruyabilmişlerdi. Volga ve Don kıyılarından Asya'ya özellikle Tebriz'e, Kudüs'e hatta Afrika'ya değin genişleyen bu ticari imparatorluktan, diğer kolonist Pisa da nasibini alacaktır. Hatta, Pisa Venedik ve Ceneviz kolonilerinin yanı başında Kıbrıs'ta, Akka'da, Trablusgarp ve Antakya' da şubelere sahip olmaktadır.

Ancak, bizi asıl ilgilendiren kolonistlerin beylikler coğrafyasındaki yaşamlarıdır. Diğer bir değişle, resmi belgeler dışında, yüzlerce yıllık bu seyri coğrafyadaki malzemeleriyle ortaya koymaktır. Başlangıçta, Latin grupları, Venedik, Ceneviz ve Pisa kentleri oluştururken, daha sonra bu unsurlara, Malta, Rodos, Kıbrıs v.s. gibi deniz üsleri de katılmışlar ve denizlerde belirginliklerini giderek karalarda da koloniler

[34] Tire Şer'iye Sicili, Cilt I, Say. 302, H. 1249

kurarak etkinlik alanlarını genişletmişlerdir. Kolonistlerin, gerek deniz üsleri ve gerek koloni yerleşimleri XV.yy'ın son çeyreğine değin devam etmiştir. II.Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet) Karadeniz ve Ege'de bu koloni limanlarına son vermesi, kara ticari yol ağının denetimini de ele geçirmek anlamındaydı. Anadolu'yu çevreleyen denizlerdeki üsler, kara bağlantılı olup, Anadolu dışı yolları da kontrol eden bir ağ oluşturmaktaydı. Deniz üslerini yitiren Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri, her ne kadar karadaki üslerini diplomatik yöntemlerle korumayı başarmış iseler de, önceki konum ve olanaklarını önemli ölçüde yitirmişlerdir. Ancak Akdeniz'de hala bir güç olan Latinlerin bu üstünlüğü ancak XVI.yy'da Kanuni Döneminde sona erdirilebilmiştir. Osmanlı'nın deniz hakimiyet ve genişliği bu sürecin ardından sağlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Latin koloni hareketleri, kıyı noktaları ile kara bağlantılı bir gelişme göstermiştir. Karadeniz ve Akdeniz üsleri, Rusya, İran, Irak ile Arap Yarımadası ticaretini elinde bulunduran bir güç olarak gelişmiştir. Papa'nın ruhani liderliği ve desteği ile güç elde eden kolonistler, aynı zamanda siyasi misyon da üstlenmişler ve Hristiyan birliğini temsil eder olmuşlardır. Özellikle Haçlı Seferleri ganimetlerinden önemli ölçüde yararlanan bu koloni kentleri, buralarda kurdukları ticari merkezlerle konsolosluk işlevlerine siyasi kimliği de eklemişlerdir. Adeta, Avrupa Hristiyan dünyasının ekonomik alt yapısını hazırlayan bu misyoner hareketleri, özellikle Papa kontrolünde ve korumacılığında gelişmiştir.

Beyliklerle yaptıkları antlaşmalarda öne sürdükleri "Yer Tahsisi", koloni köylerinin doğmasına katkı sağlamıştır. Özellikle, malların depolanması, dağıtımı, personelin gereksinimlerini karşılayacak barınma alanları, mahalle olgusu yaratmış ve böylece köy oluşumlarını ortaya çıkarmıştır. Küçük Menderes Havzasında ortaya çıkan Genev, Geno ve Dukalar gibi yerleşimler bu nedenle oluşmuştur.

Antlaşma maddeleri içinde yer alan "İstihbarat duyarlılığı" üzerinde durulması gereken ilginç bir konudur. Bu konuda, Latinler, kendileri hakkında bilgi toplanmasını yasaklamışlardır. Ve bu hüküm için ağır yaptırımlar öngörmektedirler. Neden, antlaşmanın özel bir maddesi haline getirilmiştir bilgi toplama yasağı? Örneğin, 1337 tarihli antlaşmanın 7. maddesinde, Beylik gemilerinin Latin koloni kentlerine yanaşmaları ve bu konuda bilgi alma ve bilgi verme eyleminin suç oluşturacağı

ve bunun cezai yaptırımının ölüm olduğu vurgulanmaktadır. Latin görevlilerin miras hukuku konusundaki maddeler ise daha sonraki Osmanlı sürecinde de aynen korunmuşa benzemektedir. Bu hukuksal yaklaşımlar "Azınlıklar" hukukunun esasını teşkil etmiş görünmektedir.

Resmi bilgiler dışında, halkta da "Kolonistler" ile ilgili Aydın eli coğrafyasında değerli birikim ve malzeme bulunmaktadır. Coğrafya insanı, yaşadığı yerde Latin koloni bilgilerini bugüne taşımayı bilmiştir. Halk, Cenova, Genova gibi asli sözcükler yerine "Cinibizli" tanımlamasını kullanarak terminolojiye yeni bir sözcük katmıştır. Hatta, bu tüccarların bilgi ve yeteneklerini "Cin gibi" yada "Cinibiz gibi" deyimleriyle günümüze taşımıştır. Nedense, bölge coğrafyasında genel olarak "Venedikliler"i çağrıştıracak sözcük veya deyimlere pek rastlanılmamıştır. Daha çok bu unsurlara dönük yerler, genel olarak "Gavur Evleri" ya da "Gavur Damları" adıyla adlandırılmıştır. Bu nedenle, bu kapsamdaki yerlerin hangi koloni yerleşimine ait olduğunu çözmek kolay değildir. "Cin", "Cinibiz" ya da "Ceneviz" adıyla ayırdıklarının Ceneviz kolonisi olduğu açıktır. Ancak, genellemeye alınan,"Gavur"lu ve "Şeytan" lı unsurları ayrıştırmak, bu çerçeve içinde oldukça güçtür. Coğrafya insanı bunları yabancı unsurlar kapsamında değerlendirmekte ve "Gavur" genellemesi içinde vermektedir. "Ev" ya da "Dam" olarak ifade edilen yerler, önemli ölçüde kayalara oyulmuş evlerdir. Pek az kısmı taş işçiliği ile yapılmıştır. Hatta, Anadolu'nun her yerinde bunların "Gavur Evleri" olarak ortak bir dile alınması ilginçtir. Bir kısım yerlerde bunlara ait bilgiler dönem tanıklarının "Nakil"leridir. Örneğin, geç dönem yerleşimlerinden Bozdoğan Alamut'ta aktarılan Latin banka işlemleri buna örnektir. Ancak, Alamut, 1530 yılı köyleri içinde görünmemektedir. Öyleyse, süreci yaşamayan bu topluluk bu bilgileri nasıl kullanabilmektedir. Bu köy, her ne kadar belgelerde görünmüyorsa da büyük olasılıkla süreci yaşamıştır ve "Nakli" bilgileri kullanmaktadır.

Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe coğrafyaları, Latin-Beylik ticari antlaşmalarıyla önemli bir sürece girerken, XIV. yy'ın ilk yarısından itibaren iç ve dış ticarette bir dönüm noktasına gelinmiştir. Beyliklerin tek tek yaptıkları bu ayrıcalıklı ticari sözleşmeler, Batı Anadolu halkına ne kazandırmış, neler yitirilmiş olduğu açık değildir. Özellikle ticaret burjuvazisinin, kolonist süreçle ortaya çıkamaması, ticaretin daha çok Latinlere yarar sağladığını göstermektedir. Zira, Beylikler süreci antlaş-

malarından, koloni hareketlerine son verildiği yaklaşık 150 yıllık bir geçmişe karşın bir ticari sınıfın doğmaması üzerinde durulmayı gerekli kılmaktadır.

Kolonistlerin, "Depolama İstasyonları", "Dükkanlar" ve "Hafta Pazarlar" ı ya kervan yolları üzerlerinde ya da yakınlarında oluşturdukları işyerleridir. Bu oluşumlar, daha çok Roma ve Bizans Dönemi ulaşım ağlarını da açığa çıkardığından ayrıca önemlidir. "Gavur Evleri" ya da "Gavur Damları" tarihsel yolların da haritası gibidir. Latinlerin bu güzergahlarda ticari evler açmaları hareketli yolları da ortaya koymaktadır. Oldukça değişik adlarla coğrafi terim özelliği kazanan bu yerler, bize kayda değer malzemeler vermektedir. "Ev" yada "Dam" adıyla "Gavur" lu söylemler ister batıda, ister doğuda ister güneyde veya kuzeyde olsun, Anadolu'nun her yerinde bu ifadeyi kalıplaştırmıştır. Oysa, Kervan yollarına uzak yerleşimlerde bu tür tanımlamalar yoktur.

Latin kolonistlerin Anadolu ile yaklaşık 400 yıla varan yerleşim ilişkileri, buralarda mezarlıklar da ortaya çıkarmıştır. Mendegüme'deki (Hamamköy) Ceneviz ve Ayasuluk'taki Venedik Mezarlıkları diğer koloni bölgelerinde de benzer mezarlıkların bulunabileceği konusunda bir umuttur. Bu bölge kervan yolunun hareketli olduğu bölgedir. Bu hattaki köylerde dükkanların yanı sıra han, hamam gibi sosyal yapılar zenginliği de görünmektedir. Hatta bu köylerden Çamlıca'daki iki Manastırın varlığı bölgenin doğal yapısını özetlemektedir. Küçük ve Büyük Menderes derbentleri içinde gerek ulaşım gerek doğal güzelliği ile öne çıkan bu kesim aynı zamanda Latin kolonistlerin yoğun göründüğü bir coğrafyadır. Bu yol üstündeki Çamlıca, Küre, Çayır ve Koçak' ta malzeme zenginliği vardır. Bu yol, Küçük ve Büyük Menderes havzalarını birleştiren birinci dereceden önemli iki hattan biridir.

Diğer bir yol ise Balyambolu-Kestel-Sarayköy hattıdır ki, bu hat Anadolu içlerine uzanan yolun başlangıç bölümünü oluşturmaktadır. İlkçağın önemli hatlarından biri olan bu ana yol dışında ikinci üçüncü dereceden yollar varsa da asıl önemli hat ile Balyambolu-Kestel-Sarayköy ana yoludur. Tarihsel olarak da eski yolların içinde yer alan bu iki havza önemli adların vakıf sahibi oldukları bölgedir. Gerek Aydınoğulları aile üyelerinin gerek Sadrazam Lütfi Paşa'nın ve gerek Gedik Ahmet Paşa'nın vakıf üniteleriyle bölgeye girmeleri bir rastlantı değildir. Sadrazam Lütfi Paşa'nın Çamlıca'da 41, Küre'de 33, Kestel'de

ise 109 dükkana sahip olması yolun önemine işaret eden verilerdir.[35] Yine bu kesimde "Kervan Yaylası" ve "Gavur Gediği" adıyla bir boğaz bulunmaktadır. Hatta, bu yol üzerindeki Ilıdağ'da yine Manastır, ticaret evleri ve daha da önemlisi Gulman Bölgesi (Köle Bölgesi) yer almaktadır. Büyük olasılıkla "Ceneviz Mezarlığı" bu yoğunluklu bölgeden seçilmiş olmalıdır. Halk bilgileri o denli ayrıntıya sahiptir ki, aynı güzer gahta yer alan Koçak'ta "Kale"nin nasıl yapıldığı bilgileri taptazedir. Bu surlu alanın taşlarının, bir zincir oluşturularak, elden ele tepeye çıkarıldığı köylülerce anlatılmaktadır.

Tarihsel seyirde, Venedikliler, Cenevizlilerden öncelikli bir sürece sahiptir. Ancak, XIII.yy'dan sonra Cenevizlilerin de tarih sahnesine çıkması, süreçte bir rekabet yaratmış ve bu yaklaşık XV.yy'ın son çeyreğine değin devam etmiştir.

Genel olarak, bakıldığında "Çizme'nin İkizleri" Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de bir yer kapma yarışına girmişlerdir. Cenevizliler bir diplomasi ustalığı ile 1261'de Bizans'tan Nif (Kemalpaşa) Antlaşması ile resmiyet kazandırmayı başarmışlardır.Süreç, Bizans-Venedik, Bizans-Ceneviz, Bizans-Beylikler ile Latinler-Beylikler ticari antlaşmalarıyla adeta iç içe geçmiştir. Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'te bu unsurların varlığı, inişli çıkışlı bir süreç de olsa varlığını sürdürmüştür.[36]

Ceneviz ve Venedikliler ticarette, değerli bürokratların yanı sıra, uzman tüccarlar kullanmışlardır. İtalyan Üniversitelerinden yetişmiş elit kadroların yanı sıra, koloni kurdukları ülkeden de iyi yetişmiş kadrolara sahip olmuşlardır. Örneğin Bizanslı Tarihçi Dukas bunlardan biridir. Ailesi, Foça'daki Ceneviz kolonisinde çalışan bürokratlardan biri iken, Dukas da bu görevi bir süre üstlenmiştir. Bir diğer ünlü Kristof Kolomb da İber yarımadasındaki Ceneviz kolonisinde çalışan tüccarlardandır. Kısacası, her iki kent devleti çalışanları oldukça iyi yetişmiş bürokrat, tüccar ve danışmanlar olarak dikkati çekmektedir. Bir dünya ticari ağını yönetmek, organize etmek, elçilikler, konsolosluklar ve diplomatlarla yüzlerce yıl bunu başarıyla sürdürmek, bir alt yapı istemektedir. Örneğin, bürokratik yazışmalarda geleneksel kalıp haline gelen "Yukarıda sözü edildiği gibi" pekiştirme ve değinmesi bir Latin yazışma kültüründen

---

35 Sadrazam Lütfi Paşa Vakfiyesi, H.950/1543

36 Neval Necipoğlu- 15.Yüzyılın İlk Yarısında Konstantinopolis'te Osmanlı Tacirleri, Cogito, Sayı 17. Say., 235, Yapı Kredi Yayınları, 1998

gelmedir. Venedik, Cenova, Kıbrıs, Girit koloni arşivleri, düzenli muhasebelere, kayıtlara sahip depolardır. Bu tüccar arşivler, dünya ekonomi tarihi için olduğu kadar diplomasi tarihi açısından da fevkalade değerli malzemeleri özenle korumuş ve günümüze taşımayı başarmıştır.

Venedikliler, ticari şubeler olarak Ayasuluk, Balat, Girit, Kıbrıs, Mora, Bozcaada, Eğriboz, Trabzon, Antalya ve İskenderun'a sahip iken, Cenevizliler ise, Amasra, Akçakoca, Samsun, Kefe, Kırım, Foça, Sisam, Midilli, Enez, Limni, Sakız, Taşoz, Gökçeada ve Semadirek'te etkin merkezlere sahip olmuşlardı. Venedik ve Cenevizlilerin oturdukları mahalle veya köylerde, tapınak, hatta hamam gibi gereksinimlerini karşılayacak yapılara sahip olduklarını belirtmek gerekir. Bu konuda Tire'nin Karacalı mahallesindeki tapınak ve darphane bilgileri buna örnektir. Bir diğer ifadeyle geç dönemlere değin varlığını korumuş olan ve mahalle, han oluşumlarında gördüğümüz Frenk" sözcüğünü de bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örnek Tire' deki Frenk Hanı'dır. Burası "Köle Ticareti"nin yoğunluklu duraklarından başlıcasıdır. Bu ticari alana, daha sonraları Sadrazam Lütfi Paşa'nın Yeni Hanı da katılacak ve Atpazarı ile bir ticari bölge oluşacaktır. Yeni Han, XVI.yy'ın "Köle Pazarı" konumunu 1854 yılına değin sürdürdüğü Sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır.[37] Hatta bu kesim, her çeşit hanın yer aldığı merkezi bir pazardır.

Latinlerin, Anadolu'da oldukça ciddi bir kolonileşme süreci yaşadıkları "Gavur Evleri" ya da "Gavur Damları" gibi koloni evlerinden anlaşılmaktadır. Hemen hemen tüm illerde organize olan bu unsurlar, kimi kez köy köy yoğunlaşmakta ve ciddi boyut kazanmaktadır. Kısacası, Venedik, Ceneviz ve diğer Latin kolonistler, Anadolu halkı tarafından ortak bir söylemle "Gavur" kapsamında ele alınmışlardır. Bunların barındıkları yerler konuma göre değişmekle birlikte, daha çok kayaların oyulması ile oluşan evlerden meydana gelmektedir. Genellikle, tüccarların 2-3 odalı bu evleri aynı zamanda mallarını korudukları yerlerdir.

Antlaşmalarla dışa açılımın yasaklanması, Beylik donanmalarının denizlerdeki gücünü zayıflatmış ve Türk tüccarların denizlerdeki güvenliği sarsılmıştır. Örneğin, Saruhan Beyi İlyas Bey'in bu süreçte korsanlarca kaçırılması, denizlerdeki güvensizliğin boyutunu açıklamaya yeter örnektir sanırım. Hatta, Aydınoğulları Emiri İsa Bey'e izafeten yazılmış

[37] Tire Şer'iye Sicili Cilt 10, H.1278

Mesud Semerkandi'nin "Divan"ında konuyla ilgili ilginç bir bölüm dikkati çekmektedir. Semerkandi, Tire Necip Paşa Vakıf Kütüphanesi yazmalar bölümünde bulunan 1407 (H.809) bu yapıtında, İsa Bey'in korsanlar tarafından kaçırılan ve fidye istenen bir Müslüman tüccarı 1100 dirhem vererek kurtardığını belirtmektedir. Denizlerde durum bu iken, İsa Bey Dönemi bu antlaşmaların yinelendiğini göstermektedir. Bu durum, II.Mehmet (Fatih) dönemine değin sürüp gidecektir. Beliren Türk tehlikesi karşısında ortak kararlar alan Papa, bir bakıma Avrupa Hristiyan dünyasının mali kaynaklarının da sorumlusu olduğunu gösterecek ve taraf olacaktır. Kolonist Latinlerin ticari yolları ve olanakları yitirme korkusu, ortak davranış ve işbirliğini geliştirerek "Haçlı Birliği"ni canlandırmış görünmektedir. Venedik, Ceneviz, Rodos, Girit ve diğer ticari unsurlar, Menteşe Beyliğini de içine alan bir dizi antlaşmalar ortaya koymuştur. Beyliklerin sahillerde, bir devletten çok Papa destekli ticari kolonistlerle süren mücadelesi söz konusudur.

Oysa, Türk beylerinin deniz ticaret yollarına duydukları ilgi, o güne değin Akdeniz ve Ege'de egemenliği ellerinde bulunduran Venedik, Ceneviz, Rodos ve Malta gibi deniz şövalyelerini korkutmuş ve ortak önlem alma konusunda işbirliğini hareketlendirmiştir. Latinler, elde ettikleri sahil kolonilerindeki ticari ağlarını koruma güdüsüyle Papa'dan yardım istemek durumunda kalmışlardı.[38] Özellikle Fatih Dönemi, bu güçleri Karadeniz ve Ege'deki kale ve kentlerinden temizleme süreci olarak da dikkati çeker. Anlaşılıyor ki, kolonistlerin direnişi beylikler sürecinden XV. yy'ın son çeyreğine değin devam etmiştir. Diğer bir değişle ticari koloniler, Osmanlı sürecine değin, gerek İzmir'de gerek Alaşehir'de direnebilmişlerdir.

Hızır Bey'in sözü edilen dış ticari güçlerle yaptığı anlaşma, bir bakıma dış ittifakın da ne denli tehlikeli birlik oluşturduğunun da habercisi olmuştur. Henüz, ticaretin ve denizlerin önemini kavrama aşamasındaki Osmanlı Beyliği, bu gelişmelerden önemli dersler çıkarmış olmalıdırlar. Bu ilişkiler zinciri içinde, İzmir, Foça, Ayasuluk ve Balat giderek önem kazanmışlardır. Cenevizlilerin, bölgenin bu ticari çıkış ve giriş kapısı durumundaki limanları, karayollarının da düğüm noktasıdır. Ancak, buraların ticari kontrolü tamamen kolonistlerin elindedir. Özellikle Foça,

[38] İzmir'in Beydağ ilçesinde, Ceneviz Tepesi ve koloni evi, dış ticari unsurların önemli bir kanıtı olarak yaşamaktadır.

Şap ticareti ile de öne çıkan bir üretim merkezidir. Batı Anadolu'nun Gediz ile birlikte Avrupa'yı besleyen damarlardan başlıcasıdır. Şapın sahip olduğu kimyasal özellikler uluslararası pazarlarda geniş bir alan bulmaktadır. Cenevizlilerin şap tekelini ellerinde bulundurmaları XIII. yy'dan XV.yy'a değin devam etmiştir. Anadolu'nun bir çok kentinde özellikle Şebinkarahisar, Foça ve Gediz'de kurdukları ticari bürolarla şapın dağıtım ve pazarlamasını da yaptıklarını görüyoruz. Hatta, XIII. yy'ın ilk yarısında Konya'da Cenevizli Santo Siro ve Venedikli Molendino aileleri bu ticareti yapan önemli adlar içinde yer almaktadır. Şapın endüstriyel bir ürün olması, özellikle, boyacılıkta, kimi organik maddelerin kokuşmasını önlemede, kağıt endüstrisinde, alçının sertleşmesinde ve hekimlikte kullanımı şapa olan ilgiyi arttırmıştır.

Hatta, bu nedenle üretim merkezlerinden biri olan Kütahya Gediz şaplarının XIX.yy'da dahi önemini yitirmediği, Tire Şer'iye Sicili kayıtlarındaki bilgilerden anlaşılmaktadır. 800-1000 develik kervan oluşumları, üretimin ve aynı zamanda ilginin boyutunu yansıtan önemli bir örnek olmalıdır.

Şap, Kolonistlerle yapılan antlaşmalarda daima konu olmuş bir üründür. Cenevizliler, Foça limanını ve buradak şap işletmesini denetimlerinde bulunduruyorlardı. XV.yy'ın ilk yarısında bu şapların kontrolü ve muhasebesi Bizanslı tarihçi Dukas'ın ailesi yönetimindeydi. Hatta, bir süre Dukas da bu işletmelerde görev almıştı. Şebinkarahisar şapları her ne kadar Trabzon yoluyla dışa açılıyorsa da niteliksel özellikleriyle Gediz şapları daha cazipti.

* * *

Latin birleşik güçleri, ittifaka giren ve güç birliği oluşturan, Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi beyliklerinin limanlarını basıp, donanmalarını yakmaları, beyliklerin deniz egemenlik alanları ile ganimet kapılarını kapamıştır. Olayların ardından, 1331 tarihli ve daha sonra imzalanan antlaşmalar, ne denli siyasi ve ekonomik kayıpların olduğunu gözler önüne sermektedir. 1331'de Menteşe Beyi Orhan Bey, ardından İbrahim Bey ve hemen ardından Aydınoğulları Beylerinin 1337 tarihinde imzaladıkları bu antlaşmalar, Latinler karşısında geri çekilme ve teslimiyeti ifade etmektedir. Özellikle, 1337 tarihli antlaşmalar bunu göstermektedir. Her ne kadar dönemin başarısızlığı Ayasuluk Emiri Hızır Şah'a

[39] Tire Şer'iye Sicili Cilt I, Say.,344, H.1251/1835

yüklenmeye çalışılsa da, bu antlaşmada Gazi Umur Bey, Süleyman Şah ve İbrahim Bahadır Bey'in de imzaları vardır. Ancak, bu antlaşma hükümlerinin ağırlığına karşın, tersane ve limanları basılarak donanma gücü yok edilen beyliğin, deniz seferlerine çıkamayacağı açıktır. Hatta, Gazi Umur Bey'in deniz seferlerine oldukça güçlü bir şekilde çıktığı bilgileri, özellikle bu olaylardan sonra pek sağlıklı değildir. Hatta, Balat Baskını noktayı koyan son uyarıdır. Ortadan kaldırılan tüm beylik filolarının yerini tutacak, büyük bir filo hazırlığına giren Menteşe emiri İbrahim Bey'in, hazırlıkları tamamladığı sırada, Latin ortak güçlerince tekrar 1352 tarihinde Balat'ı basıp filoyu yok etmesi, deniz seferlerinin sonunu hazırlamıştır. Balat Tersanesi'nin de diğer tüm kıyı tersaneleri gibi, devreden çıkarılması Beylikler sürecinden Fatih Sultan Mehmet Devrine değin deniz seferlerini suskun bırakacaktır. Fatih, bu gerçeği görecek ve Latin güçlerine ait kolonileri, Kırım ve Karadeniz'den başlayarak Ege'yi içine alacak şekilde ortadan kaldıracaktır. Ancak, liman ve deniz üstünlüklerini önemli ölçüde yitiren Latinler, Anadolu kıyı ve içlerinde diplomatik başarılarla varlıklarını ileri yüzyıllara da taşımayı bileceklerdir. Bu, beylikler aracılığı ile Türklerin yabancılara tanıdığı ilk ayrıcalıklar olması nedeniyle önemlidir.[40]

Latinlerle Beylikler arasında yapılan antlaşmaların ilki olan 1331 tarihli antlaşma, süreci anlayabilmek için, bilinmesinde yarar vardır. O nedenle, önce Venedikliler adına Girit Dükü ile Menteşe Beyliği arasında 13 Nisan 1331 tarihinde yapılan antlaşmayı madde madde görmek gerekmektedir.[41]

Kandiye Dükü Marino Morosini ile Menteşe Beyliği Emiri Orhan arasında yapılan antlaşma. 13 Nisan 1331

I-12 Nisan 1331 (İndictione)- (15 senelik devir) Muhterem Girit dükü asilzade Marino Morosini Bey'le meclisinin, Menteşeoğlu Emiri yüce Orhan'ın müstensifi ve elçisi "Bimberaddin" arasında yapılan bu antlaşma akdiyle sözü geçen iki taraf arasında dostluk ve barışın devam etmesini, anlaşmazlık vesilesi yaratacak hiçbir sorunun söz konusu olmamasını, tacirlerin sözü edilen Emir'in tüccarları, Naybis müstensihleri ile ne şekilde davranacaklarını iyi bilmeleri ve ayrıca da her parça

40 Celil Ender- Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları, İstanbul, 2000
41 Age...

için aşağıda belirtilecek ücretten fazla olarak hiçbir şey ödemeyecekleri karara bağlanır.
2- İlk evvela, Emir'in bizzat kendi kararı ile Girit gelen bir gemi tarafından yakalanan ve ayrıca şu anda Emir'in kendi toprakları içinde bulunan erkek ve kadından oluşan halkımızı serbest bırakması gerekmektedir.
3- Ayrıca, karada veya denizde, kendi mal ve zenginlikleri ile dolaşan tüccar ve halkımızın, yukarıda sözü edilen Emir'in adamları ile karşılaştıklarında kendilerini emniyet içinde hissetmeleri ve aşağıda belirtilecek antlaşmalar çerçevesi dışında hiçbir şeyin ödenmemesi zorunlu kılınacaktır. Buna göre, bladi, sebze ve zerzevat, öküz, at ve esir ticareti üzerindeki vergiler hariç, tüccarlar tarafından içeriye sokulan veya dışarıya çıkarılan diğer bütün mallardan %2 alınacak, ayrıca Emir topraklarının bir yerine değil de bir çok taraflarına götürülecek mallardan yalnızca bir kereye mahsus olmak üzere vergi veya gümrük harcı alınacaktır. Ödenecek ücretler, buğdaydan her ölçek için 2 aspro, arpadan, sebze ile zerzevattan her ölçek için 1 aspro, her öküz için 2 aspro, her at için 3 aspro ve her esir için 10 aspro alınacaktır.
4- Tüccarlarımızın getirip satacakları malların arasında Emir'in de istedikleri olursa, Emir alacağı malların fiyatlarını tüccarlarla görüşüp, en geç 3 gün içinde anlaşma sağlayabilmelidir. Aksi taktirde fiyatta herhangi bir mutabakata varılmazsa, tüccar mallarını istediği her kimseye satabilecektir.
5- Bir Türk, herhangi bir malını bizim tüccarlardan birine satar, fakat bizim tüccar da malın karşılığını ödeyemezse, Türk tarafından yakalanıp hapsedilmesi ya da diğer bizim tüccarların mallarına haciz konması gibi olaylar olmayacaktır. Bu gibi durumlarda olay yerinde bulunacak Emir'in bizzat kendisi ile bizim konsülümüz yazılı bir mektupla durumu Dükümüze bildirecek ve ondan sonra Dükümüz borçlu olan tüccarımızı tutuklattırıp, sözü edilen Türk, tazminat olarak da borçlunun mallarına el koyacaktır.
6- Bir tüccarımız ya da halkımızdan biri, herhangi bir suç işlerse, o suçun davasını bizim konsül yürütüp yargılanmasını üstlenecektir. Bizden birinin işleyeceği suçtan dolayı Türk halkından herhangi biri bu suçlu kişiyi kendi evinde tutuklayamayacaktır.

7- Bir Türk'ün Giritli bir tüccara borçlu olması halinde, tüccarın olayı Emir'e yansıtması ve anlaşmazlığın Emir huzurunda görüşülüp, tartışılması gerekmekte; aynı durumun aksi olursa, yani bizim bir tüccarımızın Türk'e borçlu olması halinde, Türk'ün hakları bizim konsülümüz huzurundan başka hiçbir yerde görüşülemeyecektir.
8- Ayrıca Emir, Giritli tüccarlara, San Nicola Kilisesi ile oturup yaşayabilecekleri, veya istedikleri şeylerle meşgul olacakları bir yer tahsis etmelidir.
9- Yabancı bir geminin bir Giritliyi yakalaması halinde, Emir onu malı mülküyle beraber iade etmelidir.
10- Ayrıca sözü edilen Emir kendi toprakları üzerinde bulunan tüccarlarımıza her türlü yardımı temin etmeli, onları herhangi bir saldırıya karşı korumalıdır.
11- Halkımızdan birinin kendi toprakları (Emir'in toprakları) içine girmesi halinde, sözü edilen Emir konsülümüz aracılığı ile o kişinin giriş ve çıkışta mal ve mülkünü kolayca geçirmesini sağlamalıdır.
12- Emire bağlı (kuvvetlerin) insanların kendi gemileriyle bize ait olan Scarpanto, Citera, Santorini, Chio ve Serfanarum adalarına her hangi bir saldırıda bulunmamaları, sözü edilen adaların bu barış antlaşması maddelerine dahil edilmeleri sağlanmalıdır.
13- Tüccarlarımız Emir toprakları dahiline getirip boşaltacakları şarapları kendi ikametlerine rahatça götürebilmeli, eğer Emir'in Namatari'si fiyatta uygunluk görüp anlaşarak şarabı satın almak isterse tutarını 10 gün içinde ödemek zorunda olduğu, aksi takdirde bu süre içinde ödeme yapılmazsa şarap tüccarı, kendi şarabını istediği kişiye satabilecektir.
14-Ayrıca, tüccarlarımız kasaplardan hariç olmak üzere Emir topraklarındaki pazarlardan deri satın alabileceklerdir.

1331 tarihi antlaşmanın dikkati çeken maddeleri, 5 ve 6. maddeler hukuksal sorunların çözümünde "Dük"ün yetkili kılınmasıdır. Latin tüccarların işlediği suçlar ya da getirilmeyen akitlerin karşılığımda yargı yetkisi ve hiyerarşisi Türk yetkililerden alınmakta ve kendi makamlarınca işleme sokulmaktadır. Antlaşmanın can alıcı noktası 8.maddede bulunmaktadır. Bu madde ile kendilerine beylik toprakları içinde "Yer verilmesi" hükmüdür. Madde, bir yerleşim yeri ayrılması ve burada işleri ile ilgilenebilmelerinin sağlanması istemidir. Bu madde ile, Anadolu'ya

girilmiş ve yaklaşık üç yüz yıl sürecek Pazar egemenliği sağlanacaktır. İleride görüleceği üzere, bu "Tahsisli Bölge"lerde yerleşme, ev, arazi, dükkan ve depolama alanlarına kavuşulacaktır. Bunlara, han, hamam, çeşme ve bankacılık gibi işlemlerin de ekleneceği bir işlevsel alan genişliği elde edilecektir. Hatta, halk anlatımlarında bulduğumuz "Darphane" gibi kendi duka ve jiglatilerinin basıldığı tesisler meydana getirilecektir.

Antlaşma 1337 tarihinde daha da genişletilmiş olarak yenilenmiştir. Üstelik antlaşma Aydınoğulları Emirlerini de içine alan daha geniş bir duruma sokulmuştur.

1337 tarihli antlaşma genel bir değerlendirme yapabilmek için önemli bir içeriğe sahiptir.[42]

Kandiye Dükü Giovanni Sanudo ile Menteşe Emiri İbrahim arasında yapılan antlaşma 1337 Nisan ayından önce Girit Dükü muhterem Giovanni Sanudo hazretleriyle meclisinin Palatiae Beyi Orhan'ın oğlu, Zalabi'nin kendisi ve kardeşleri için imzalanan bir antlaşmadır.

1-Emirlerin Emiri Orhan'ın oğlu Emir İbrahim ile Girit Dükü Giovanni Sanudo hazretlerinin elçisi Mario Quırini Bey'le imzalamış bulunduğumuz bu antlaşma şartlarıyla 1337 yılının 1 Nisan gününden başlamak üzere aynı yıl sonuna kadar barışın güvenilir bir şekilde sürmesini onaylıyoruz: antlaşma süresi bittiğinde sözleşmeyi yapan her iki taraftan birinin barış işleminin devamını istememesi halinde, durumu karşı tarafa resmi olarak bildirmesi, fakat bu durumun yani sözleşme şartlarının tüccarların giriş ve çıkışlarındaki mal ve can güvenliği göz önüne alınarak sözleşmenin fesih tarihinden olmak üzere 2 ay süre ile bozulmaması gerekecektir.
2- Her şeyden önce, sözleşme süresince bize ya da onlara ait gemiler silahlanmış olarak bizim kıyılarımızdan açık denizlere açılmayacaklardır. Böyle bir durum, bize vergi borcu ile yükümlü kimseler tarafından yapılır ve bu vergi yazılı tarihten evvel ödenmezse durum hemen Girit Dükü ve meclisine iletilecek böylece Girit Dükü ve meclisi vergiyi ödemekle yükümlü kişilere gerekli yere ödenmesi için 2 ay süre tanıyacak, ancak bu iki ay sonunda da borçlarını ödeyemezlerse o zaman biz kendi gemi-

[42] Age...

lerimizi silahlandırarak hakkımız olan borçları tahsil etmek için karşı taraf gemileri üzerine gideceğiz.
3- Giritli, Venedikli ya da Venedik Cumhuriyeti'ne mensup kadırga ve gemiler bir Türk Emir'in gemisiyle savaşıp o gemilere üstünlük sağlarsa, yapılacak her türlü hasar için Giritli ve Venedikli Cumhuriyeti'ne mensup halka el dokunulmayacak, rahatsız edilmeyecek, mal ve mülkleriyle beraber halkı bize kardeş sayılacaktır.
4- Ayrıca Venedik ya da Venedik bölgelerinden bizim taraflara doğru gelen Girit, Venedik ya da Venedik tebaalı bir geminin yakalanıp yağma edilmesi ya da saldırıya uğrayıp zarara girmesi halinde hasara uğrayanın her türlü hasarlarını tamir edeceğimizi vaat ediyoruz. Bu arada zarara uğrayanın Venedikli olmasını da, Girit konsülünün tanıklığı ile inanmakla yetineceğiz.
5- Gene buna uygun olarak bizim limanlarımızda bulunan ve bir Türk gemisi tarafından yakalanıp saldırıya uğrayan, tahrip edilen herhangi bir Girit ya da Venedik Cumhuriyeti bandıralı gemiye, konsülün zarara uğrayanın bir Venedikli olduğunu kanıtlayan yeminli sözlerine istinaden, kendimizi onlara yardım etmekle mükellef hissedecek ve hasarlarını gidereceğiz.
6-Ayrıca, deniz ve karadan da prodesium taşıyan, limanlarımız dışında, fakat bizim limanlarımız açıklarından gelen Girit ya da yukarıda sözü edilen Venedik Cumhuriyeti bandıralı gemiler, başka bir Emir'in komutasındaki gemiler tarafından saldırıya uğrayıp hasara uğratılırsa, sanki bizim gemilere yapılmış bir saldırı gözü ile bakıp tüm tahribatlarını tamir etme işini üstleneceğiz.
7- Ayrıca, hiçbir Türk komutasındaki gemi halkımızın ikamet ettiği kıyılara yanaşmayacak, oralardan yiyecek maddeleri almayacak ve herhangi bir konuda halkımızdan bilgi edinmeyeceklerdir. Eğer böyle bir durum olur, Emir komutasındaki gemi kıyılarımıza yanaşıp halkımızdan bazı konularda bilgi alır ya da verir ve dolayısıyla Giritli veya Venedik Cumhuriyet'i bandıralı gemilere denizde hasar verirse, o bilgi veren kişileri asacak, Venedikli olduğuna kanaat getirirsek hasarlarını, tüm giderlerini üstümüze alacağız.
8- Ayrıca, Giritli ve Venedik Cumhuriyeti tebaasına mensup kişileri rahatsız etmemekte yeminli olmayan Fransız ya da Hristiyan korsanların,

gemi ve kadırgalarını limanlarımıza sokmayacak ve yiyecek gereksinimlerini karşılamayacağız.
9- Buna uygun olarak, Venedikli ve Venedik Cumhuriyeti'ne mensup gemi ve kadırgalar topraklarımız limanlarına yanaşıp ödeme karşılığında su ve her türlü yiyecek maddesi alabilecekler, halkımız onların güvenliğini koruyacak ve onlara birer dost ve kardeş gözü ile bakılacaktır.
10- Ayrıca, eğer Girit ya da Venedik Cumhuriyet bandıralı bir savaş gemisi ya da herhangi bir·başka gemi, denizin fırtınalı olmasından yahut Hristiyan ya da bir Türk gemisi tarafından kovalanması, kendilerini bizim sınırlarımız içinde bulursa, onlara can ve mal güvenliği temin edilecek, hasara uğratılma veya uğramaları önlenecektir.
11- Ayrıca, Girit, Venedik ya da Venedik Cumhuriyeti bandıralı gemiler tarafından kovalanan Türk gemiler, sınırlarımıza girip limanlarımıza sığınırlarsa, esir ve gemileriyle bu Türkler bizim malımız sayılacaklardır.
12- Eğer aynı durumda bir Giritli ya da Venedik tebaasına mensup bir kişi bizim topraklarımız içine düşerse, kendi malları güvenlik altına alınacak, konsülün istediği tarafa nakledilebilecektir.
13- Bir Venedik taciri ya da bir Venedikli bizim sınırlarımız içine girer; fakat mallarını orada satmak istemezse hiçbir ticari harç ödemeden mallarını deniz yoluyla istediği başka bir bölgeye nakledebilecektir.
14- Eğer bir tacir kendi mallarını bizim topraklarımıza indirir fakat onları orada satamazsa ve dolayısıyla başka taraflara karadan gitmek isterse bize ait olan her bölgeye girişinde yalnızca %2 ödemesi gerekecektir.
15- Ayrıca, bir borçtan dolayı biri kaçarsa, derhal o borcun ödenmesi gerekecek ve borcu olan şahısla anlaşıncaya kadar hapiste tutulacaktır.
16- Ayrıca, Girit Sultanlığı yazılı bir bildiri ile bütün Girit, Venedik ve Venedik Cumhuriyeti tebaası için halk arasındaki hakları korumakla görevli bir konsül tayin edecek ve biz bu konsüle istediği her türlü yardımı esirgemeyeceğiz.
17- Ayrıca, Marino Morosini yönetimi devresinde akdedilmiş barış antlaşması şartlarına göre, topraklarıyla beraber St. Nicola Kilisesini vermeyi vaat edecek, fakat karşılığında bu taraflara tüccarlık yapan Venedikli ve Venedik Cumhuriyeti'ne mensup tacirlere ikamet edecek, mallarını satabilecekleri bir bölge tahsis edilmesini isteyeceğiz. Bu durumda konsülümüz Türkler tarafından inşa edilen evleri fiyatla satın

alacak, aksi takdirde bizzat kendim onlara başka bir bölgede yaşamaları için gerekli toprak tahsis edeceğim.
18-Bir taraftan öteki tarafa esirlerin beraberinde götürdükleri kıymetli eşyalar iade edilecek, esirin kendisi ise serbest bırakılacaktır.

Bir gemi veya mal sahibi, cüretkarlığından dolayı esir olduğunu bildiği bir kişiyi serbest bırakırsa esirin sahibine 12 florin ödemek zorunda kalacaktır.
19- Ayrıca, size ait gemi ve kadırgalar ticari herhangi bir vergi ödemeden kendi paralarıyla yiyecek, et, ekmek veya başka maddeler satın alabileceklerdir.
20- Giritli ya da Venedik Cumhuriyeti'ne bağlı halkınız bizim topraklarımızdan buğday ihraç etmek istediklerinde her ölçek için 2 aspro, arpa veya diğer sebzeler için 1 aspro, her at için 3 aspro, her öküz veya eşek için 2, kadın erkek her esir için de 10 aspro ödeyeceklerdir.
21- Ayrıca, yukarıda zikredilen her ithal ve ihraç ettikleri mallara %2 ödeyecekler, yani girişte 2, çıkışta da tekrar 2 ödeyecekler.
22- Ayrıca, şarap, sabun, peynir, kumaş, mum, deri, şap ve diğer bütün malların Girit, Venedik veya Venedik Cumhuriyeti mensubu kişiler tarafından bizim topraklarımızdan ihraç olundukları tekele girmeyecektir. Bu malların içinde yalnız şaraptan her Vegete için 50 aspro ve aynı ödentinin her Caratello için de yapılması gerekecektir.
23- Sanichi'nin ilk baştaki durumuna girmesini, üç tane Erea'nın (Bölge) kurulmasını, bunlarda birincisi Naybus, ikincisi Paşa, üçüncüsünün de Venedik konsülünün bulunmasını vaat ediyor ve istiyoruz. Aynı şeyin Patumanı için de geçerli olmasını ve ağırlık için bir ücret ödenmesinin söz konusu olmamasını talep ediyoruz.
24- Ayrıca, Coron, Moton, Sarpanto, Chio, Serfenarum ve Negroponte Adaları ile buralarda denizde sefer yapan Venedik Cumhuriyeti'ne mensup halkın sözleşme şartları kapsamında olmasını istemekteyiz. Tüm Negroponte Adası, Girit Sultanlığı'nın Teologo Beyi Atino'nun (Aydın) Zaloppi (Hızır Şah) ile yapacağı bir antlaşma haricinde bize bir vergi ödemeyecektir. Bu yapacağı antlaşma gereğince eğer kendisi bizim de uygun gördüğümüz gibi, Negroponte Adası'nı barış antlaşması kapsamına almak istemez ve önceleri gibi vergi tahsil etmek isterse, bu durumda babamız Orhan'ın, Negroponte vergilerini zamanında nasıl tahsil etmişse biz de bu vergilerden yararlanma yoluna başvuracağız.

25- Anlaşmazlıkları gidermek, Girit halkı ve Venedik Cumhuriyeti'ne mensup kişilerin güvenlik altında denizde gidip gelmelerini sağlamak ve antlaşmanın tam olarak iyi bir sonuca bağlayıp, yukarıdaki sözleşme şartlarını onaylayıp tasdik etmek için bizzat kendimiz ve kendimizle beraber aşağıda belirtilecek asillere, emirlere, kurul üyelerine, kadı ve musafilere and içtirdik.
26- Biz Türkiye Beyi, Emirlerin Emiri İbrahim, bizim adımıza derebeylerimiz ve bizim bütün tebaamız adına (Ovela ubeli eleoet alsonit ontestel elchait neulsuret) gökyüzünü, toprağı, denizleri, bütün canlıları ve tüm dünyayı kuran yüce Allah'ın ismi altında yemin ediyoruz. Bütün canlıların hayatı ve ölüm kuvveti elinde bulunan, yaşayan Allah'a bana güç ve kuvvet verdiği için güçlü Allah'a, 124 peygamber yollayan ve bunların birincisi Adem(Elederam) ola, peygamber, Allah, Muhammed, Müslüman inancını aydınlatan oğlu Audela, aziz Mekke şehri için Peygambere Allah'a yolladıkları için Mushaf ve Kur'an'a, peygamber ve melekler, kendi isteği (Fele febet) için biz, yukarıda yazılan tüm şartları uygulayacak ve tebaamıza da uygulatacağız.
27- Antlaşmanın sürdürülmesi için yemin ettirdiğimiz asil baronların isimleri aşağıda belirtilmiştir. Evvela bize kardeş Çine Beyi Chitirbey, Zaloppi, bizim Macri'deki topraklarımızın sahibi Tave ve Melicastrofi Beyi Eliasbey (İlyas Bey), Süleyman Paşa, Salochati Paşa, Jaxibaşı, Saytit Paşa, bizim Barbani, bizim Subaşı, Palatiar (Balat) kadısı ile Milas kadısı.
28- Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz elçiyle anlaşmamamız üzerine eğer Teologi (Ayasuluk) Emiri Zaloppi, Girit Sultanlığı ile bir barış antlaşması akit eder ve buna göre şarap, sabun ve şap, Theologi'nin tekeline bırakırsa, biz uygun bulduğumuz takdirde yalnızca şapı Theologi'nin tekeline bırakacağız. Böylece şapın sınırlarımız içinde tekele girmemesiyle halkımız onu rahatça kullanabilecek hatta Giritliler'in isteği üzerine de onlara satabilecek, Milas ve Lasso'ya şapı getirebilecekler, ancak, sözü edilen Zaloppi, Theologo toprakları içinde şapa, şaraba ve sabuna tekel uygularsa, biz de buna mukabil şapın bizim topraklarımızda tekel dışında olmasını sağlayacağız.
29- Bu antlaşma süresince, bizim yaptığımız gibi, kardeşimiz Girit Dükü'nün de topraklarımız ve limanlarımıza hem kendi halkı hem de

gemileriyle saldırılarda bulunmama yada düşmanla işbirliği yapıp limanlarımızı yağma etmemeye and içmelerini isteyeceğiz.

Antlaşma, beylik donanması için özgürlüğün denizlerde son bulduğunu göstermektedir. 1337 tarihli bu antlaşma ile, Venedik ve ona bağlı bağlaşık güçlerin çıkarları güvence altına alınırken diğer Hristiyan ve Fransız ticari unsurlar bu hakların dışında tutulmaktadır. Böylece salt Venedik Cumhuriyeti'nin hakları öne çıkmaktadır. Antlaşma metinleri göstermektedir ki, Fransızların da süreçte etkinliği vardır. Hatta diğer Hristiyan unsurlara da değinilmesi, sömürgeciliğin tarihsel seyrine de ışık tutmaktadır. Anlaşılan, deniz ve karalarda Hristiyan unsurlar arasında kıyasıya mücadele vardır. Antlaşmanın 8. maddesi her ne kadar "Diğer Hristiyan"ları açıkca ifade etmiyorsa da, bunların kısa bir süre sonra tarih sahnesine çıkacak İspanyol, Portekiz ile kuzey Avrupa Hristiyanları oldukları anlaşılıyor.

Antlaşmanın kimi maddeleri, siyasi yenilginin, ekonomik açıdan yitirilenleri de açıklamaktadır. 3.madde, siyasal gücün Latinlerin eline geçtiğini vurgulamaktadır. Örneğin, Beylik gemilerinden herhangi birine Latinler tarafından zarar verilirse karşılığında hiçbir hak iddia edilemeyecektir. Antlaşmanın 7. maddesinde belirtilen ve beylik Gemilerinin Venedikli kent ve üslerden yiyecek elde etme hakları elden alınırken, aynı konuda 9. madde ile Latinlere ait gemilerin, Türk liman ve üslerinden su ve yiyecek sağlayabilmeleri ayrıcalıklı hüküm olarak maddeleştirilmektedir. Aynı madde kapsamında "İstihbarat" bilgileri de antlaşma hükümleri kapsamına alınmaktadır. Latinler aleyhinde bilgi toplamak ağır hükümler kapsamındadır. Hatta, antlaşmanın 11 ve 12. maddeleri, antlaşma hükümlerinin eşitlikli ele alınmadığının en açık kanıtıdır. 11. Madde ile, Latin güçleri ile yapılan mücadelelerde, Latin limanlarına sığınan Türk gemileri, her türlü malzemesi ve tutsaklarıyla karşı tarafın mülkü kabul edilirken, 12. madde ile aynı durumdaki Venedikliler, Türkler tarafından güvence altına alınıp, "Dük"e teslim edilecektir. Antlaşmanın 17. maddesi ise, Latin unsurların yerleşimi konusunda, "Mülk" kaydı getirirken, Saint Nikola Kilisesi bir diğer kurum olarak beylik topraklarında öne çıkmaktadır. Böylece Saint Jean'dan sonra Saint Nikola da varlık mücadelesine sokulmaktadır.

* * *

Latinlerle 9 Mayıs 1337 yılında yapılan ve yetkili kişiler olarak Kandiye Dükü Giovanni Sanudo ile Aydınoğulları Beyi Hızır Çelebi arasındaki antlaşmanın tam metni şöyleydi[43]:

Yıl 1337 (İndiktione 9 Mayıs) 15 sene muteber

I-Burada Girid Dük'ü sayın Giovanni Sanudo Bey ile meclisinin Ayasuluk (Theologi) Emiri ve Beyi Zalappi (Çelebi, onun kardeşi Morbassa (Gazi Umur Bey) ve Atini'nin /Aydın) oğulları olan diğer kardeşleri ile aktedilmiş olan barış antlaşmasının maddeleri bulunmaktadır.
2-Yukarıda sözü edilen Zalappi (Hızır Şah), Morbassa(Gazi Umur) ve diğer kardeşleri tarafından kabul edilip onaylanan bu barış antlaşmasının şartlarını göz önünde tutarak, işbu antlaşma, sözü edilen emirlerin ant içmesinden başlayarak bir yıl sürecektir: bu süre sonunda sözleşmeli her iki taraftan birinin antlaşmayı fesh etme durumu olursa, diğer tarafa durumun resmi olarak bildirmesi ve antlaşma fesh bildiri tarihinden olmak üzere sözleşme şartlarının, her iki taraf tüccarlarının emniyeti göz önünde tutularak, malları ile güvenli bir şekilde kesin olarak bulundukları yerlerden kendi topraklarına dönmelerini sağlamak amacı ile, bir ay süre ile uygulanmasına devam edilecektir.
3-Bu antlaşma süresince Zalappi'nin(Hızır Şah) bizzat kendisi ile Morbassa (Gazi Umur) ve Atini'nin (Aydın) oğulları olan diğer bütün kardeşleri yada kendi vekilleri hiçbir şekilde silahlandırılmayacak, gemi seferlerine çıkmayacak ve çıkmalarına engel olunacak, denize gemi vs. gibi sefere çıkabilecek şeyler indirilmeyecek ve indirtmeyeceklerdir.
4-Halkımız ve tüccarlarımızın ayrıca Coroni, Motoni, Negroponte ve diğer Venediklilerin, Venedik Cumhuriyeti ve Dükümüzün vefakar tebaasının kendi gemileriyle beraber mal ve mülklerine yukarıda sözü edilen Emir Zaloppi ve Morbassa ile kardeşleri ve yakınlarından yada onların tebaası veya halklarından gelebilecek herhangi bir kara yada deniz saldırısına karşı güvenlik altında olmaları ve herhangi bir rastlantı sonucu yukarıda sözü edilen gemi ve halkımıza, dükün vefakar tebaasına ve sözü edilen yerlere herhangi bir saldırı, yağma yada tüccarlarımıza sıkıntı verilirse, Zalappi (Hızır Şah), kardeşi Morbassa(Umur Paşa) veya diğer kardeşleri ile halkı, bütün yaptıkları zararları tazminat isteğinden

---

[43] Celil Ender...

itibaren bir ay içinde hasar ve zararların tümünü tazmin etmeleri gerekmektedir.
5-Halkımız, yukarıda sözü edilen yerlerde yaşayan vatandaşlarımız, dükümüzün tebaası ve bütün Venedikliler, kendi gemileri, mülkleri, araç gereçleri ile ikamet ettikleri toprak ve bölgelerde emniyette olmalıdırlar; ve eğer bir Türk veya başka bir ülkeye mensup bir emir, halkımızı ve tüccarlarımızı bulundukları, ikamet ettikleri bölgelerde herhangi bir zarara uğratılırsa, bu hasar ve zararların tazminatı Morbassa (Gazi Umur Bey) ve diğer kardeşlerinin adına da olmak üzere Zalappi'ye (Hızır Şah) ait olacaktır.
6-Tüccarlarımızın, Venediklilerin ve de yukarıda sözü edilen halkımıza birbirleriyle toplanıp, ikamet etmeleri için uygun bir yerde biraz toprak tahsis edilmelidir.
7- Bütün Giritliler, yukarıda sözü edilen yerlerde yaşayanlar, Venedikliler ya da Dük'ün vefakar tebaası, iki şey dışında bütün mallarını emirlerin topraklarına hiçbir harç ödemeden sokmalıdırlar. Harç vermeme haricinde tutulan maddelerden biri sabun diğeri de şaraptır. Sabunun ödenme şekli iki parça sabuna karşı bir parça tarçın ya da 2 Staurete, şarabınkine ise, bir Napoli Vegata'sı için bir Florinden ibaret olacaktır: ayrıca sözü edilen Emir'in topraklarından bütün Venedik halkı dük hima-yesindeki tebaalar ve zikredilen bölgelerde oturanlar istedikleri malları aşağıda belirtilecek fiyat listesine göre serbestçe çıkarabileceklerdir; yani Seruch'la ölçülebilecek mallara % 6, Seruch'la ölçülemeyecek diğer bütün mallara % 4 ödenecektir.
8- Orada, bize, tarafımızdan tayin edilecek bir konsülümüzün bulunması hakkı tanınacak, bu konsülümüz o bölgede yaşayan halkımızı, Venediklileri, Dük'ün bütün tebaasını ve yukarıda sözü edilenleri idare etmekle, onların haklarını korumak, anlaşmazlıkları gidermekle görevlendirilecektir; ayrıca konsülümüz, halkımız ya da daha evvel sözünü ettiğimiz kişiler tarafından vuku bulacak herhangi bir hasar ya da hareketi suçun ağırlığına göre cezalandırabilecek ya da gerekli uygun gördüğü yöntemleri bu durumlarda kullanabileceklerdir. Böylece Zalappi (Hızır Şah), Morbassa (Umur Bey) ve kardeşleri ya da görevli ve Naybus'lar bu gibi dava ve işlere karışmayacaklar, ayrıca da konsülümüze istediği zaman bu gibi durumlarda işini daha kolay ve iyi yürütülebilmesi açısından ona yardımcı olacaklar ve dayanışma göstereceklerdir.

9-Yukarıda sözü edilen Zalappi (Hızır Şah), Morbassa (Umur Bey)ve öteki kardeşlerin idaresindeki bölgeleri bir Türk emirinin gemisi yaklaşıp oradaki halktan veya oradaki yabancı kimselerden herhangi bir konuda bilgi alır ve de sonra bizim insanlarımıza, Venediklilere, ya da Dük tebaasına mensup kişilere ve mallarına saldırı veya yağmalamalarda bulunulursa, bunun hesabı, gereken bilgileri gemiye verdikleri anlaşıldığında başta sözü edilen Emirlere sorulacak, bütün hasar ve zararların tazminatı onlara yüklenecektir.
!0- Venedikliler, Dük tabasına mensup halk ve diğer daha önce söz konusu edilen kişilere ait olan silahlandırılmış ya da silahlandırılmamış, tahta veya başka maddelerden yapılmış her çeşit gemi yukarıda adı geçen Emirlerin topraklarına yanaşabileceklerdir. Bu durum onların her bölgesinde geçerli olacak ve karşı çıkma sureti ile vergi ya da harç alma gibi konular söz konusu olmayacaktır.
1 l- Halkımız, tüccarlarımız, Venedikliler, Dük tebaasına mensup kişiler ve daha evvel sözü edilen kişiler, şarap, sabun, peynir, şap, mum, her türlü deri, çeşitli gıda maddeleri, Grossa gibi madde ve malları hiçbir vergiye tabi tutulmadan, daha önce sözü edilen kendi topraklarına sokacak ya da dışarı çıkarabileceklerdir.
12- Bir tüccarımızın Venedikli, Dük tebaasından bir kişi ya da adı geçen topraklarda ikamet eden birinin, Zalappi, Morbassa veya kardeşleri hakimiyeti altında olan bir liman veya şehirde ölümü halinde ölenin mal ve mülkleri emniyete alınması, sahip olduğu her şeyin, öldükten evvel isteklerini bir kişiye anlattıysa o kişiye, yoksa o anda orada bulunacak konsülümüze teslim edilmesi gerekmektedir.
13-Tüccarlarımız ya da sözü edilen yerlerde yaşayanlar, Venedikliler ve Dük tebaasına mensup kişiler, Emir'in topraklarına deniz yoluyla hiçbir vergi ödemeden sokup satabilmelidirler. Eğer bu mallar gittikleri ilk yerde satılamazsa, kara yolu ile mallarla beraber başka bölgelere tekrar vergiden muaf olarak geçebilmelidirler.
14- Venedik ya da Dük'e mensup tebaanın veya bize ait gemi ve kadırgaların başka bir Türk veya Emir'in gemileri ile savaşması sonucunda, Türk gemilerince yakalanırsa, soydaşlarımıza Emir ve halkı tarafından hiçbir kötülük edilmemesi, can ve mal mülkleri ile emniyet altına alınması gerekmektedir.

15- Herhangi bir fırtına ya da başka gemiler tarafından kovalanma veyahut daha başka nedenlerle Venedik, Dük tebaasına mensup halk veya bize ait silahlanmış gemilerimiz Manerici bölgesinde bulunup Zalappi, Morbassa ve kardeşlerinin hakimiyeti altındaki yerlere yanaşırlarsa insanlarımızın mal, mülk ve canları korunacaktır. Ayrıca bu durumda halkımız mallarını satmak isterlerse hiçbir ticari vergiye tabi tutulmadan istedikleri yer ve zamanlarda satabilecekler, sonra serbestçe dışarı çıkabileceklerdir.
!6- Tüccarlarımızdan biri, bir Venedikli, Dük'e mensup tebaalardan olanlar ya da sözünü etmiş olduğumuz yerlerde ikamet edenlerden biri borçlu durumda iken, kaçar ya da vefat ederse halkımızdan, Venediklilerden ya da sözü edilen yerlerde yaşayanlardan hiçbir şekilde para alınmayacak, bu kişiler rahatsız edilmeyecek, ancak asıl borçlu sorumlu tutulacaktır.
17- Ve onlardan biri, yukarıda yazılanlardan ayrı olarak hiçbir şekilde tüccarımız, Venedikliler ya da Dük'e mensup tebaadan mal ya da başka bir şeyin ödenmesini istemeyeceklerdir.
18- Dük'ün vefakar tebaası, Venedikliler ve Venedik Cumhuriyeti'ne mensup tüm halkla Corone, Motone, Negroponte Adası ile Cederici, Chio, Serfenarum ve Scarpanti Adalarında yaşayanlar bu akdedilen barış antlaşması şartlarına dahil edileceklerdir.
19- Ve Zalappi, kendi halkı ile Morbassa ve diğer kardeşlerinin hakimiyeti altında yaşayanların adına, antlaşma şartlarına karşı gelecek herkesin garantisini üstlenecektir.
20- Ayrıca Sareceno ve İnfedeli (Hristiyan olmayanlar) topraklarına götürülmesi yasak olan şeyler, aynı şekilde oralardan da yukarıda sözü edilen Emir ve Türklerin topraklarına getirilmeyecektir.

Antlaşmada, Zalappi olarak Hızır Şah/Hızır Çelebi, Morbassa olarak da Gazi Umur Bey'den söz edilmektedir. Bu da, antlaşmada, Latinlerin Hızır Şah ve Gazi Umur Bey'in yanı sıra diğer kardeşleri de kapsama aldıklarını göstermektedir.

Özellikle, miras hukukuna ait hükümler de antlaşma metinleri içinde yer almaktadır ki, beylik toprakları içinde ölen kolonistlerin, her türlü mal-mülk hakkı, miraslar, konsül yetkisi ile güvence altına alınmaktadır. Bu hukuksal anlayış, daha sonraki süreçte de Osmanlı Devleti hukuk

yapısına girecektir. Görüleceği üzere, antlaşma hükümleri tüm emirleri kapsamaktadır. Antlaşma metni askeri ve siyasi gücün yitirildiği anlamına gelmektedir. Yaptırımların, siyasal ve ekonomik geleceği tehlikeye düşüreceği belli iken, güçlü olduğu kabul edilen Gazi Umur Bey bu yaptırımları nasıl kabul etmiştir? Gazi Umur Bey'in ölümünün ardından, Hızır Şah 1351 yılında bu kez Cenevizlerle benzer bir antlaşma imzalayarak, Latinlerin Beylik toprakları içinde her türlü mal alım-satımlarını vergisiz kabul etmek durumunda kalacaktır.

Latinler, XV.yy'ın yarısına değin Osmanlı Devleti'nden daha güçlü bir deniz gücüne sahiptiler. Öyle ki, Gelibolu kıyısında 1416 tarihinde Venediklilerin Osmanlı Donanmasını yakmaları bir güç gösterisine ve direnmeye dönüktü. Osmanlı tarih yazımlarında belirtildiği üzere, Balkanlara geçiş ile Varna Savaşına katılacak Osmanlı ordusunu boğazların karşı yakasına taşıma işi Ceneviz gemileriyle yapılmaktaydı. Hatta, İzmir Liman kalesini ellerinde bulunduran Latin güçleri, kaleyi ancak Fatih Sultan Mehmet ile giriştikleri 1472 savaşına değin korumayı bilmişlerdir. Bu koloni devletleri, Fatih'e değin gerek Kırım, gerek Karadeniz ve gerekse Ege'de ticari kolonilerin sahibi idiler.

Venedik ve Cenevizliler, her ne kadar deniz üslerini ve bağlantı limanlarını yitirseler de, ticari güçlerini ve konumlarını daha uzun süre korumayı başarmışlardır. Bunun nedeni siyasi olmaktan çok, ekonomikti. Anadolu coğrafyasındaki ticari organizasyonlar, iç pazardan dünya pazarlarına, yiyecek, içecek (Et, peynir, sebze, şarap), giyecek (Dokuma, yün, kumaş) ve diğer malların (Sabun, şap, balmumu, deri) çıkarılması ile elde edilen gelirlerdi. Diğer taraftan köle, at, öküz, eşek gibi hizmet unsuru elemanlar da önemli dış satım araçlarını oluşturmaktaydı. Bu ticari ilişkilerin uzun sürede Türk ekonomik yaşamına pek katkı sağlamadığı ve bu nedenle tüccar sınıfının doğmadığı da görülecekti. Hatta, daima ticari ayrıcalıklar elde etme, Latin dünyasının temel ilkesi olacak, XVI. yy'dan XIX.yy'a değin peşi sıra bu ayrıcalıkları elde etme savaşı sür-git devam edecektir. Değindiğimiz üzere bu ilişkilerden tüccar sınıfı doğmayacaktir.

* * *

Koloniler, beylikler döneminden itibaren, liman, kent ve köylerde organize bir ticari yapıya sahip görünmektedir. Bu üsler daha çok kaleli yerlerdir. Malların her türlü tehlikeden korunması amacıyla ele alınan bu

surlu alanlar, liman ve iç kesimlerde benzer hisarlı yapıların çoğalmasına neden oluyordu. Kervan yolları üzerinde bu şekilde ele alınmış kaleler çoğunlukla, malları koruma alanları idi. Depolama amacıyla oluşturulmuş surlu alanlardan günümüze ulaşabilmiş en sağlıklı olanı "Bademye Kalesi"dir. Bademye'nin eteğinde düz bir alanda ele alınan depolama merkezi, diğer örnek ve değerlendirmeler için fevkalade önemli bir malzeme durumundadır. Burası, bölgenin en hareketli çıkış noktalarından olan Küre-Köşk hattının merkez karargahı gibidir. Bu örnek, önemli ölçüde varlığını koruyabilmiş, boyutları belli bir alandır. Halkın İç kale de dediği ve Ceneviz Kalesi olarak nitelendirdiği bu alan, tarihsel olarak fevkalade önemli bir malzeme durumundadır. 170mx160m ölçülerindeki surlu alan, batıda Bademye Çayı, güneyde Bademye, doğuda Pirinççi, kuzeyde Mescitli ile çevrilidir. Surların dayandığı batı yönünden kaleye geçiş ve girişi sağlayan bir köprü bulunmaktadır.[44] Ceneviz Köprüsü olarak adlandırılan köprünün yapım tekniği ile surların ele alınışı aynı yöntemsel araçlarla ele alınmıştır. "Lökün" denilen teknikte, zeytinyağı, beziryağı, yumurta, kireç kullanılmıştır. Bu tekniği, Türkler de hamam yapım ve tamirlerinde de kullanmaktaydılar. Bunlar, yağma ve baskınlardan korunma amacıyla oluşturulmuş surlu alanlardı. Bir kısım surlu alanlar bu nedenle inşa edilmiş kale benzeri yerlerdi.. Hatta, Cenevizlilerin bu alanları yağma ve hırsızlıklardan korumak amacıyla ortaya attıkları "Evran Öyküsü" oldukça ilginçtir.[45] Bu ürkütücü ve caydırıcı anlatımda olağanüstü bir yılandan söz edilmektedir. Kalenin çevresindeki bu yılanın başı öküz başı büyüklüğünde, vücudu ağaç gövdesi gibi ve 15-20 m uzunluğundadır. Zaman zaman ortaya çıkan bu canavar surların bekçisidir. Zeki kolonistlerin, kendilerini ve kalelerini korumak amacıyla ortaya attıkları bu öykü, tutmuş ola ki, hala aynı inanç ve söylem çevrede yaşamaktadır.. Benzer bir anlatım da Bezdegüme (Yolüstü) köyündeki "Gavur Damları" için de söylenmektedir. Bu kapsamda Küçük Menderes Havzasındaki, Küçükkale, Darmara, Peşrefli, Kayaköy, Yılanlıkale, Türkönü, Günlüce, Kaletepe, Balabanlı, Balyambolu, Asartepe (Keles) kale örnekleri Ceneviz yada Venedik depo yerleşimleri olmalıdır. Zira, ilkçağın savunma amaçlı kalelerinde yapı malzemeleri blok taşlardan

---

44 Köprünün korunmasını sağlayan Bademli eski Belediye Başkanı Mustafa Başer'i bu konuda kutlamak gerekmektedir.

45 Kırsal kesimde yılanın olağanüstü olanına "Evran" denilmektedir.

yapılmış iken, depolama kaleleri moloz taşlardan, sadece malları koruma amaçlı ele alınmış görünmektedirler. Üstelik bunlar ana yollara yakın ve düzlük alanda ele alınmış hisarlı bölgelerdir. Ancak, sahillerde yer alan koloni kaleleri ise hem savunma hem depolama istasyonları olarak ele alındığından, daha farklı surlara sahipti. Bunlar, saldırı ve yağmalara karşı daha güçlü bir savunmaya hizmet amacıyla ele alınmışlardı. Örneğin, Çeşme, Foça (Beş Kapılar), Balat(Menteşe), Kuşadası (Kadı Kalesi) limanları bu nedenlerle Ceneviz giriş-çıkış kapıları, hem savunma hem depolama kalelerine sahipti. Bu surlu alanlar kolonistlerin baskınlara karşı mallarını korudukları depo alanlardı. Hatta bu nedenle, kimi yerlerde eski kaleler kullanılırken, kimi kez bunlara yakın yeni surlu alanlar yapılıyordu. Bunlar kimi kez yan yana idi. Bunlardan bir kısmı, Tire'nin Fota, Topalak, Dağdere köylerinde örneklerini gördüğümüz çifte kalelerdir.

Ambar/Anbar sözcüğü üzerinde de durmak gerekmektedir. Eğer bunlar aşiret adı değilse, büyük olasılıkla depolama işlevi gören yerlerdir. Örneğin,Tire'de Derebaşı (Ambar), Halkapınar (Ambar Kavağı), Musalar (Ambarlı Kaya), Aydın Güzelhisar'da Kosan/Sarıçam (Ambaryanı), Kıran (Ambarlar),Kestel'de Tekke/Gündoğan (Ambartepe) örneklerinde olduğu gibi, "Ambar"lı semtler görülmektedir. Bunların geçitlere yakın yerlerde bulunması, dağıtım depoları olabileceklerini düşündürmektedir.

Kolonistler için, depolama ve satış yerleri dışında belli zamanlarda "Hafta Pazarları"na katılmaları "Bazar" oluşumlarını beslemiş görünmektedir.

Bu pazarlar, daha çok satış yerlerine sahip olunmayan bölgelerde oluşturulan alış-veriş yerleri olup büyük olasılıkla haftada bir gün kurulmaktadır. Örneğin, merkezi bir özellik gösteren Tire Fota dışta tutulacak olunursa, kervan yolları üzerindeki Birgi'ye bağlı Çaylı, Sarıkaya, Emirli/Maden ile Tire Hasançavuşlar pazarları bu izlenimi vermektedir. Ancak, Tire Büyükkemerdere ve Dallık ile Birgi Yeniköy ve Alemler (Yenişehir), ise geçit noktalarının zayıf olduğu yerlerde, bölgesel diğer yerleşimlere seslenen pazarlardır ki, böylece tüm köylere ulaşma olanağı da elde edilmiş olmaktadır. Görülen odur ki, gerek "Gavur Evleri" ya da " Gavur Damları" dışında, ulaşılamayan yerlerde nokta pazarlar kurularak, ticari ilişkiler 1337'den 1470'li yılların başına değin devam etmiştir. Bu süreç ile Batı Anadolu'dan dünya pazarlarına taşınan mal-

ların yanı sıra, özellikle, dıştan gelen mallar iç pazarlara taşınmaktadır. Hatta, değindiğimiz üzere Tire'deki Frenk Hanı'nda "Köle Ticareti" yapıldığı Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında yer almaktadır.[46] Bu kesim "Sipahi Pazarı" ya da "Atpazarı" denilen pazaryeri ile iç içedir. Bir kısım yerleşimlerde, yabancı ticari unsurları tanımlamada kullanılan "Frenk" sözcüğü de üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Örneğin, Birgi'de 1530 yılı belgelerinde rastladığımız Frenk (Klavuzlu) yerleşimi, Büyük Menderes Havzasındaki Kavaklı'da "Frenk Çeşmesi" ve Tire'deki "Frenk Hanı" süreç ile giren ticari unsurları işaret etmektedir.

Venedik ve Cenevizlilere ait hafta pazarları, değindiğimiz üzere, daha çok işyerleri bulunmayan yerleşim bölgelerinde kurulmuşa benzemektedir. Bu pazarların hangi günlerde kurulduğu ise bilinmemektedir. Bu nedenle, dağlarda bir kısım pazarlara rastlanması, ticaretin bölgeyi kontrol altına aldığı izlenimi vermektedir. Tire ve Birgi'nin Aydın Dağlarındaki pazarlarını iki grupta ele almak gerekmektedir. Bunların bir kısmı kervan yolu üzerindeki pazarlardır ki bunlar, iletişimi kolay ve depoların bulunduğu (Kale) yerlerdedir. Bunlar aynı zamanda her türlü olanağa sahip olunan (İkamet, depo, güvenlik) yerlerde yer almaktadır. Diğer pazarlar ise, kervan yollarından kısmen de uzak da olsa sergi pazarlardır. Kısacası buralar düzenli aralıklarla kurulan, her türlü malın alınıp satıldığı yerlerdir. Balyambolu (Beydağ) kesimi koloniyal özellikleriyle öne çıkmaktadır. Özellikle, Balyambolu Kalesi, ovaya egemen bir konuma sahiptir. Kale duvarları güneyde sıfır noktada iken, diğer üç yönde belirli kod farkına sahiptir. Özellikle kuzey cephesi zeminden oldukça yüksek bulunmaktadır. Bu kalenin iç kesiminde koloni odaları bulunmaktadır. Roma Dönemine ait kalenin, depolama, hem dükkan ve barınma olmak üzere çok amaçlı kullanıldığı anlaşılıyor. Burada yapılan kazı çalışmaları yarım kalmıştır. Ancak belli kesimde yapılan kazılarda, 10-12 hücrenin ortaya çıkması kale içi yapılaşmanın iç avluyu tamamen kuşatmış olabileceği izlenimi vermektedir. Aynı şekilde Ayasuluk Kalesi içinde ortaya çıkan oda ve bölmeler de kolonistlere ait yerler olabileceği izlenimi vermektedir. Prof. Mustafa Büyükkolancı'nın sorumluluğu altında yapılan kazılarda, geç döneme ait mekanlar bu amaçla düzenlenmiş

---

[46] Tire Şer'iye Sicili, Cilt 10, H.1278

olmalıdır. Zira, Ayasuluk güney sırtlarındaki "Ceneviz Mezarlığı", yörede kalıcı kolonist grupların varlığına işarettir.

Latin kolonilerinin, Aydın Sancağı coğrafyasında ortaya çıkan semtleri, kolonist yerleşimlerin zenginliğini göstermektedir.[47] Gavur Evleri'nin Tire'deki dağılımları, Küçükkale, Kürdüllü, Pınarlı/Bayındır, Yusuflu/ Bayındır, Kızılcaavlu/Bayındır, olarak görünürken, Birgi kesiminde bu dağılım daha canlı bir görüntü vermektedir. Örneğin, Köseler, Halıköy, Seki, Çomaklar, Kaymakcı, Kızılcaavlu, Halıköy, Adaküre, Mursallı, Çamlık, Alaşarlı, Alakeçili, Bezdegüme köyleri bu örneklemede zenginlik içermektedir. Bu "Ev"ler Büyük Menderes Havzasında, İkizdere, Gölhisar, Ilıdağ, Kestel, Çobanisa, Pınarlı, Osmaniye, Alamut, Kılavuz, Altıntaş, Dirgicik, Salavatlı'da yol üstündeki ticari durakları yansıtmaktadır. Gavur Evleri gibi aynı işlevi üstlenen "Gavur Damları" nın söylem farklılığı dışında başka bir anlamı yoktur. "Gavur Damları", Küçük Menderes Havzasının Tire bölmesinde, Buruncuk, Doyranlı, Saruhanlı, Ergenli, Sarımerye, Çamlıca, Lutuflar köyleri ile Birgi coğrafyasında Balyambolu, Karaoba, Kutlubeyler, Yağas, Bucak, Yenişehir, Çömlekci, Haliller ve Ayasuluk'ta Uzgur, Dirmil, zinciri besleyen halkalardır. Bu zincire İnegöl/Sarıgöl ile İzmir/Kırıklı' yı da eklemek gerekmektedir. Büyük Menderes Havzasında, Arpaz,Akçaköy, Ahadlar, Alihan, Başalan, Kayran da aynı adlar altında koloni noktaları görülmektedir. Hatta bu barınma ve iş yerleri "Gavur İni" adı altında genişlemektedir. İster "Dam" ister "Ev" ister "İn" olarak nitelendirilsin, ortak ifadede "Gavur" lu bir yaklaşım söz konusudur.

Tüm bunlar "Gavur"lu semtler adı altında büyüyüp genişlemektedir. Bunların Aydın Eli coğrafyasındaki konumları tarihsel yol ağlarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır:

---

[47] Dukalar Düzlüğü (Adaküre/Birgi), Venedik Kalesi (Balyambolu/Birgi), Ceneviz Kalesi (Çamlıca/Birgi), Ceneviz Kalesi (Koçak/Köşk/Aydın Güzelhisar) Ceneviz Çeşmesi (Yusuflu/Bayındır/Tire), Ceneviz Kalesi (Hisarlık/Bayındır/Tire), Ceneviz Köprüsü (Bademli/Birgi), Ceneviz Kalesi (Bademli/Birgi), Ceneviz Tepesi (Halıköy/ Birgi), Ceneviz Mezarlığı (Mendegüme/Birgi) , Cinibiz Deresi (Geno/Birgi), Cinpınarı (Geno/Birgi), Cintepe (Bakır/Birgi), Cinli Köprü (Datbey/Günlüce/Birgi), Cinlidere (Halkapınar/Tire), Cinkaya (Yuvalı/Tire), Cinliköy (Ayasuluk), Cinlitaş (Akçakavak/ Ayasuluk), Cinibiz Kuyusu (Demircili/Ayasuluk), Cin Deresi (Dağkızılca/Ayasuluk), Cinibiz Çeşmesi (Kırıklı/İzmir), Cincinpınarı (Karacaağaç/İzmir), Cinli Tarla (Çaybaşı/ Ayasuluk),

GAVUR BURNU: Tire (Alaylı), Birgi (Hamamköy), Örencik(Kestel),
GAVUR TEPESİ: Toparlar(Tire), Birgi (Tosunlar, Balabanlı, Demirci, Kaymakcı),
GAVUR HARMAN: Tire (Küçükburun), Mezeköy(Köşk), Kızıldere (Kestel),
GAVUR DERE: Tire (Mehmetler, Musalar), Birgi (Hacı Hasan, Çomaklar), Ayasuluk(Kızılhisar),
GAVUR MEZARI: Birgi (Bozdağ), Koyuncular (Bozdoğan)
GILMAN/KÖLE: Tire (Topalak), Birgi (Semitli/ Üçkönak), Hacıbeyli (Kestel), Kenger (Aydın Güzelhisar), Ilıdağ (Köşk), GAVUR BAZARI: Çiniyeri(Tire), Alemler (Karacasu/ Yenişehir), Yöre (Kestel), Pirlibey (Kestel), İkizdere(Aydın Güzelhisar), Sobuca (Aydın Güzelhisarı)
GAVUR YOLU: Akçaköy (Köşk),
GAVUR DÜKKANLARI: Kestel,
AZATLIK: Ortakçı (Kestel)
CİNLİ SEMTLER: İsabeyli (Sultanhisar, Örtülü (Yenişehir/ Karacasu), Osmaniye (Bozdoğan), semtleri, koloni yerleşimlerin bir diğer söylem farklılığını ifade etmektedir.

Ege Tarihi coğrafyasında zenginlik gösteren "Şeytan" lı yerleri de bu kapsamda ele almak gerekir. Zira, "Şeytan Yurdu", "Şeytan Damları", "Şeytan Deresi", gibi adlar, yabancı unsurlara dikkat çeken adlardır. Üstelik bu "Şeytan"lı oluşumlar kervan yolları üzerindeki yerleşimlerde görülmektedir. "Şeytan" sözcüğü ve deyimlerinin "Gavur" ile eş değerlendirmeye alındığı anlaşılıyor. Daha önce Cenevizliler için söylenen "Cin gibi" ya da "Cin Fikirli" söylemlerine benzer, "Şeytan gibi" söylemler aynı sürecin üretimleri olsa gerektir. Halk gördüğü, farklı zekasal yaklaşımları, bu kalıplarla ifade etmiştir.

Beylik coğrafyası içinde bir kısım Darphanelerden de söz edilmektedir. Kulaktan kulağa gelen bilgilere göre, buralarda para basıldığı hatta banka işlemlerinin yapıldığı da söylenmektedir. Örneğin, Tire'nin Karacaali güneyinde Kokarca semtinde Gavur Tapınağı' nın bulunduğu kesimde bir darphane olduğu ve burada para basıldığı Karacaali halkı tarafından aktarılmaktadır. Kuşkusuz halkın böyle bir şeyi söyleyebilmesi için, bu kesimdeki işlevin görülmesi ya da bilinmesi gerekir. Büyük Menderes havzasında benzer ifadeler İsabeyli'de de kullanılmaktadır.

Köyün Dimelli (Cinli Kavak) semtinde para basıldığı bir diğer aktarım olarak yaşamaktadır. Bu kesim bölgenin ticari yoğunluğa sahip başlıca güzeregahıdır. Yine, havzanın bir diğer köyü Alamut'ta ise biraz daha farklı bir anlatım söz konusudur. Burada basım işinden çok, bankacılık işlemlerinin yapıldığı ve para alış-verişlerinden söz edilmektedir. Büyük olasılıkla burada "Kule" olarak adlandırılan Gavur Evleri' nde alınan ya da verilen malların paraları dağıtılmış olmalıdır. Zira bu bölge kervan yolu olarak en işlek hatlardan başlıcasıdır. Küçük Menderes havzasındaki Ceneviz ticari yol ağları adeta tüm eski yolları kullanmış görünmektedir. Bu yollar Roma Dönemi yollarıdır ki, bir kısım farklı dolaşımlarla da olsa kullanılmıştır. Hatta, diyebiliriz ki, kimi yollar, özellikle Sart'a ulaşım Roma öncesinin "Kral Yolu" dur. Ve bu yollar günümüzde de önemini yitirmemiştir. Halk arasında Latinlerin kullandığı ve ticari bir ağ oluşturan bu yollara dönük kalıpsal ifadeler oluşmuştur. Bunlar daha çok "Gavur Evleri" adıyla günümüze ulaşmış ticari evlerdir. Bunlar, Latin kolonistlerinin kullandığı yolları belirlemede önemli miraslardır. Bu evler, ticari yollar dışında diğer köylerde yoktur. Bu hatlara özet olarak değinmekte yarar vardır.

İzmir-Sart hattı tarihin en eski yollarından biridir. Kıyıyı, İç Anadolu' ya bağlayan bu yol, aynı zamanda tarihi İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır. İzmir çıkışlı ve onun çevresini güneye bağlayan, Cumaovası, Oğlananası, Triyanda ve Kızılhisar ile Ayasuluğ'a ulaşan hattır. Tıpkı, İzmir- Sart yolu örneğinde olduğu gibi oldukça eski ve daima kullanılan bir yoldu.

Ayasuluk-Sart hattı ise, tarihsel olarak en eski yoldu. Bu yol, Kral Yolu yada İpek Yolu olarak adlandırılan ve antik dönemde de kullanılan başlıca yollardandı. Ayasuluk-Hasançavuşlar-Ayaklıkırı-Uladı-Yusuflu-Ergenli-Sarımerye (Sarıyurt)-Kızılkeçili bu hattın istasyonlarıydı. Antik Dönemden itibaren kullanılan bu yol, günümüzde eski canlılığını yitirmiş görünse de, Ayasuluk-Sart hattının en kısa yoluydu. Kral Yolu olarak da nitelenen bu yolun Sarıyurt (Sarı Merye) yakınlarında, 3-4 km'lik bir döşemeye sahip olması, yola verilen önemi göstermektedir. Esasen, Ramsay da bu yolu İlkçağ öncesine uzanan yol olarak ele almaktadır.[48]

---

[48] Ramsay, Prof. W.M.- Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev.Mihri Pektaş), MEB., İstanbul, 1960

Ayasuluk'u Büyük Menderes havzasına bağlayan yollardan biri de Belevi-Küçükkale-Akyurt-Bozköy-Germencik yolu olarak çalışmaktadır. Küçük Menderes Havzasının batıdan Büyük Menderes'e ulaşan bu yol da eski yollardan başlıcasıdır. Bugün de küçük sapmalarla da olsa kullanılmakta olan yoldur. Yolun Büyük Menderes Magnesya'sına da ulaşması, ilkçağda da kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Bu yolun Tire Çıkış ayağında han yıkıklarının bulunması ayrıca termal kaplıcalara ulaşması bu olasılıkları güçlendirmektedir. Bu güzergahta yer alan Latin koloni semtleri de (Akyurt, Alaylı) yolu besleyen kanıtlardan olmalıdır. Bu yol, Osmanlı sürecinde "Balıkçı Boğazı" adıyla da anılmaktaydı.

Ayasuluk-Bayındır-Burgaz(Pınarlı)-Ödemiş-Keles hattı, Günümüzde, Bayındır-Ödemiş karayolu olarak varlığını koruyan ana yollardan biridir ki, Küçük Menderes Havzasını enine geçen bir yoldur. Bu yol, havzadan İç Anadolu'ya ulaşan ana yollardandır.

Birgi-Balyambolu hattı içteki en işlek yollardan biridir. Hat, Ödemiş-Bezdegüme, Çaylı, Alaşarlı, Sarıkaya, Alakeçili, Halıköy, Yağcılar ve Emirli köylerini dolaşarak adeta bir yarım ay çizmektedir. Hat, Bademli-Adagüme yoluyla Küre'den Köşk'e uzanmaktadır.

Hipaipa/Datbey/Günlüce hattı, Küçük Menderes-Sart ulaşımının antik dönemden itibaren kullanılan yoldur. Bu hat, Keles-Birgi(Ödemiş)-Hipiapa yoluyla Topalak yaylasına ulaşarak Sart'a inmektedir. Diğer yollara göre daha az yorucu ve dik olmayan yoldur. Bu nedenle tarihsel olarak belirlenmiş en uygun kervan yoludur. Ramsay bu yolun da oldukça eski olduğunu ve Roma Dönemi öncesine uzandığını belirtmektedir. Ödemiş-Birgi-Genev yolu ise, Roma Dönemi ile belirginleşen bir diğer uygun yol olmasına karşın pek kullanılmamıştır.

İkinci ana hat, Ayasuluk-Tire-Fota-Balabanlı-Bodemya ana yoludur ki, yüzyıllar boyu kullanılan temel ulaşım hattıdır. Bu ana yol bir kısım yollara ayrılarak Büyük Menderes bağlantısına sahiptir. Anayol, üç geçide sahiptir. Bunlardan ilki, Selçuk-Tire-Germencik, ikincisi, Selçuk-Tire-İncirliova, üçüncüsü ise, Selçuk- Tire- Hamamköy- Köşk hattı idi. Yollar, diğer kervanyollarında olduğu gibi küçük sapmalar dışında yüzlerce yıldır, Roma, Bizan ve Türkler tarafından kullanılan yollardı.

Üçüncü ve en yoğun bölge ise Doğu Küçük Menderes bölgesini kapsayan ikili çıkıştır. Ödemiş merkezli ana karargah, Beydağ-Nazilli ulaşımını sağlarken, diğer bir kol Keles'e uzanmaktadır. Bu yol havzayı

İç Anadolu'ya bağlayan ana yoldur. Ödemiş'ten önce bir diğer tarihi hat ise Ödemiş-Bülbüller ile Kayaköy-Bülbüller-Kerpiçlik-Kuşlar-Güneyli ile Turgutlu'ya (Manisa) uzanan ulaşım yoludur. Ödemiş-Birgi-Bozdağ hattı ise oldukça uzun üçüncü bir koldu. Bu yol diğer güzergahlara göre en az kullanılan yoldu. Zira, yolun dik oluşunun yanı sıra güvenlik açısından da sakıncalar taşıyan bir güzergahtır. Bu güzergahlardaki "Gavur Evleri" yada "Gavur Damları" ard arda devam eden ve belli kesimlerden sonra ortada iz bırakmayan fiziki miraslardır. Örneğin, Yusuflu-Ergenli- Sarıyurt köyleri bu mirası kullanırken, çevredeki diğer yerleşimlerde "Gavur Evleri" ile ilgili en küçük bir iz yoktur. Yine aynı şekilde, Çaylı, Alaşarlı, Sarıkaya, Kızılcaavlu, Beydağ, Halıköy, Alakeçili, Tosunlar köylerinin hepsinde zincirel halkalar örneği "Gavur Evleri" dizilişi vardır. Oysa, güzergah dışı çevre yerleşimlerin hiç birinde bu "Gavur Evleri" ne rastlanmamaktadır. Ceneviz ticari noktaları, bir bölgede sınırları belirlenmiş (Hisar/Sur) arazi içinde yer almaktadırlar. "Hisar"lı olan bu ticari merkezlerden Fota, yola hakim bir tepede yer almaktadır ki, halk bilgilerine göre buradaki kale "Cinibiz" lilerden kalmadır. Yan yana iki hisarlı yerleşim bölgesi bir kısım koloni bölgelerinde olduğu gibi, biri askeri nitelikli ana hisar, diğeri ticari amaçlı küçük hisardır. Bir diğer koloni noktası olan Bademli(Bodemya), daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılabileceği bir hisar yapısı bırakmıştır. Bodemya halkı tarafından da "Ceneviz Kalesi" olarak nitelenen hisarlı arazi, kervan yoluna hakim bir kesimde yer almaktadır. Surlu kesim, daha çok karesel bir alan olarak ele alınmıştır. Duvarlarının önemli bir bölümü ayakta olan koloni deposu, yer yer değişen yükseklikleri ile bize yapının ana karakteri konusunda da bilgi vermektedir. Balyambolu (Beydağ), bu konuda daha çok merkez özelliğine sahip görünmektedir. Hatta, Halıköy yakınında "Ceneviz Evi" ve "Ceneviz Tepesi" semtleri bölgesel bütünlüğü sağlamaktadır.

Büyük Menderes Havzasında da bu ticari yol ağı, Ayasuluğ ile Menderes Magnezyası'na ulaşmaktadır. Bu, Roma Dönemininde de kullanılan yoldur ve bu yolu Strabon da kullanmıştır. Onun tanımıyla, Efes'ten Magnezya yoluyla, Tralles (Aydın) ve Nysa'ya (Sultanhisar) ulaşılmakta, oradan da Hiyerapolis'e uzanılmaktadır. Bu nedenle eski yolu, Türklerden önce Bizans da kullanmış görünmektedir. Örneğin, Efes'ten Denizli'ye ulaşan bu ana yolda, koloni noktaları Aydın

Güzelhisar-Kestel-(Nazilli)-Kızıldere yerleşimleri birbirini izlemektedir. Bu ana yoldan kuzeye ve güneye bir kısım yollar ayrılmaktadır. Bozdoğan ve Yenişehir (Karacasu) ulaşımları güneye inen hareketli ikinci dereceden olmakla birlikte tarihsel yollardır. Özellikle Yenişehir (Karacasu) uzanan çizgi, koloni ağlarının yoğunluğu ile öne çıkmaktadır. Bu yol üzerinde Kızıldere ve Yenice'de belirlediğimiz Venedik ve Cenevizli aileler, kolonileşmeden arta kalan görevlileri yansıtmaktadır.

Kolonileşme süreci halk üzerinde o denli etkili olmuştur ki, "Cinibiz zamanından" yada "Cinibizlilerden beri" gibi bir "Milad"a dönüşmüştür. Halk, beylikler sürecini yada ilk yerleşim dönemini bu şekilde kalıcı hale getirmiştir. Hatta, sürecin unsurlarını "Gavur" genellemesiyle "Gavur Evleri", "Gavur Damları", " Gavur Boğazı", "Bezirgan Tepesi", "Gavur Bazarı", "Gavur Dükkanları", "Cin Evleri" olarak nitelemiştir. Hatta bu sürecin önemli miraslarından Genev ve Geno (Birgi) ile Geno (Ayasuluk) gibi yerleşimler ortaya çıkmıştır. 1371 tarihi, İsa Bey Dönemi sürecin devam ettiğini göstermektedir.[49] 1348'de Hızır Şah ve Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs Kırallığı ile Rodos Şövalyeleri arasındaki antlaşma ile ticari engeller kalkıyor, gümrük vergileri yarıya indiriliyor ve Beylik coğrafyasında ticari bürolar ve konsolosluklar kurma hakkı elde ediliyordu. Her ne kadar Selçuklu kentlerinde özellikle Konya merkezde Venedik kolonileri görünse de, Ege'de XIV.yy'ın ilk yarısında elde edilen kazanımlar siyasi sindirmenin ardından elde edilen ayrıcalıklardı.

Fiziki coğrafyada kuşkusuz en değerli malzemelerden biri de "Duka" sözcüklü semt adıdır. Bu da tarihsel olarak Balyambolu halkının "Duka" sözcüğü ile tanışmasıdır. Kolonist yöneticilerin merkezi, Balyambolu'nun Beyköy yakınlarında bulunan "Dukalar Düzlüğü" semtinde olmalıdır. Konsüllerin merkezi olan bu alan, ticaretin yoğunlaştığı bir yol Cenevizlilerin kalıcı hale geldiklerini belgelemektedir. Koloni hareketlerinde bir diğer ana güzergah, Ayasuluk (Efes) ve Balat limanlarına ulaşan, Denizli-Aydın Güzelhisar hattıdır ki, fazla sapma olmadan temel yol olarak görünmektedir. Bu ana yola ulaşmaya çalışan, Menderes geliş-gidiş koridorları, Aydın Dağları (Messogis) derbendleriyle bütünleşmektedir. Bu konudaki bilgiler salt fiziki coğrafyaya yansıyan malzemelerle de sınırlı değildir. Örnekler, Ege coğrafyasında kolonileşme sürecinden kalan ailelere de işaret etmektedir. Her ne kadar halk gözünde kolonistler

---

[49] Mestan Yapıcı- Beydağ/Balyambolu/Palaipolis-İzmir, 1995

"Cinibizliler" olarak bir genelleme içine alınıyorsa da, bu unsurların içinde Venediklilerin de bulunduğunu söylemek gerek. Araştırmalarda, çok az örneklerde adlarına rastladığımız Venediklilerin, bu kez doğu Büyük Menderes Havzasında, aile kalıntılarına rastlamamız, özellikle bu kesimde etkin olduklarının kanıtıdır. Zira, Balyambolu, Mendegüme/ Hamamköy ve Kızıldere yerleşimleri, bu bölgede Venedik varlığını işaret etmektedir. Hatta, aynı yol üstündeki İsabeyli Köyü'nde "Para Basıldığı" halk anlatımıyla bize ulaşmaktadır. Küçük Menderes'i Büyük Menderes kervanyoluna bağlayan Balyambolu-Kestel hattı, geride bu unsurlara ait bürokrat, tüccar ve görevliler bırakmış görünmektedirler. Kestel'in Kızıldere Köyü Venedikli aileyi barındırması hattın önemini göstermektedir. Buradaki ailenin daha sonra "Yaren" soyadını aldığı ifade edilmektedir. Benzer kalıntılar, hattın güney bölgesindeki Yenişehir'de de görülmektedir. Yenişehir'in Yenice Köyü'nde "Cenevizli" ailenin bulunması ve daha sonra İzmir'e taşınmış olması, sağlıklı bilgilerin alınmasını güçleştirmiştir. Kuşkusuz Anadolu' da bir ticari ağ oluşturan bu güçlerden arta kalan unsurlar, tarama alanları dışında da olmalıdırlar. Ancak, Anadolu' yu kapsayacak böyle bir araştırmanın henüz yapılamamış olması, diğer bölgedeki gelişme ve sonuçlarından bizi yoksun bırakmaktadır. Yine, diğer gruplardan "Harta/Harita" ları da bölgenin değişik kesimlerinde hem semt hem de aile olarak belirliyoruz. Bunlar fetih sürecinden arta kalan ve Anadolu'da varlıklarını sürdüren yabancı unsurlardır. Hartalar, Hatta Bizans kökenli "Pavlos" ları da bu zincire eklemek gerekmektedir. Kuşkusuz, süreçten miras diğer unsurlar da bölge coğrafyalarında yer almaktadırlar. Anadolu'da oluşan bu kaynaşma, yüzlerce yıl değişik etnik unsurlarla kültürel bir birlik oluşturmuşa benzemektedir. Hatta, Rumların yanı sıra etnik unsurlardan Yahudilerin de kırsal alanlarda görülmeleri, yeni inceleme ve araştırmaları da gündeme getirmektedir. Büyük Kömürcü'de Yahudi üreticilere rastlanması yine aynı kesimdeki "Kabala" ile ele alındığında, tarihsel bir anlam ifade etmektedir. Köylülerin "Mahya" adı verilen tarihsel sonbahar törenlerini "Kabala"da yapmaları, sözcüğün, Türkçe mi yoksa mistik Yahudi inancıyla mı ilintili olduğu kuşkusu yaratmaktadır. Her ne kadar sözcük, "Kabala" ve "Kabaca" kapsamında Türkçe köklere dayansa da, sözcüğün Musevi bir terminolojide de yer alması, özellikle, ilgili alanda kuşku yaratmaktadır.

III.BÖLÜM
MENTEŞE TARİHİ COĞRAFYASI

Ege tarihi coğrafyasını daha sağlıklı kavrayabilmek için araştırma ve incelemelere Menteşe coğrafyasından başlamak gerekmektedir. Zira, Menteşe coğrafyası, giriş ve kuzeye çıkış kapısı özelliği göstermektedir. Diğer bölgelerin fetih ve yerleşim sürecini algılayabilmek için bu beyliğin siyasi ve sosyal coğrafyasının da iyi bilinmesi gerekmektedir. Kısacası, Menteşe, Anadolu'nun ikinci fetih ve yerleşim bölgesi Ege'nin adeta giriş kapısı konumundadır.

Beyliğin, Menteşe Bey ve damadı Emir Sasa ile başlayan kuzeye tırmanışı, tarihsel açıdan olduğu kadar, Türkleşme sürecinin de anlaşılabilmesi için gereklidir. Kuzeye Ege'ye uzanış ve ilk beylik deniz atılımlarının temel bulduğu güney coğrafyası bu bakımdan kayda değer malzemelere sahiptir. Ege'nin fetih ve yerleşim süreci kuşkusuz, güneydeki sahillerden başlamıştır. Sınıra yığılan Türkmen grupların bölgeyi zorlayışı, kentlerin ve köylerin giderek boşalması dönemin Bizanslı tarihcileri Pachymeres ve Nikoforos Gregoras tarafından dramatik bir şekilde işlenir.

Dönemin önemli adlarından biri de tarihcisi İbni Said'dir. İbni Said, Türkmenler'in güney uçta Mekri/Makri (Fethiye) çevresindeki gelişmeleri bize aktaran Arap tarihcisidir. İbni Said, Türkmenlerin dokudukları kilimlerden, kerestelerden nasıl yararlandıklarından övgüyle söz eder. Hatta, bu kesimdeki Dalaman Çayının Emeviler zamanında sınır teşkil ettiği, adının da Battal Çayı (Battal Gazi) olarak nitelendiridiğini ekler. Hatta İbni Said'in, Antalya'nın kuzeybatısındaki Tagurga/Dodurga (Denizli) Dağlarında 200.000 Türkmen çadırı bulunduğunu söylemesi, XIII. yy'da bölgeye giriş hazırlığındaki Türkmen tablosudur.

İbni Said'den yaklaşık yarım yüzyıl gecikmeli bir diğer yazımcı Abul Fida ise, fetihten çok, bölgesel giriş-çıkış ve yağma olaylarına değinir. Özellikle, sınırdaki Türkmenlerin oldukça gelir getirici bir unsur olarak "Köle Ticareti"nden yararlandıklarını, yerleşik halktan elde ettikleri tutsaklardan iyi para kazandıklarını belirtir. Bölge, Türkmenlerin ilgisini çekince, Pachymeres'in ifade ettiği gibi, "Engellenemeyen saldırılar, bölgenin giderek ıssızlaşması"nı kolaylaştırır ve XIII.yy'a girildiğinde

başta Denizli olmak üzere, güney (Karya) elden çıkar. Pachymeris, gelişmeler üzerine tarihsel özeleştiride de bulunur, "Önceleri bu saldırılar pek önemsenmedi", diyerek, sonun başlangıcına dikkat çeker.

Menteşe güçlerinin giderek büyüyen egemenlik alanlarına ilişkin kayda değer bilgiler, yine dönemin tanık tarihcisi Nicephorus Gregoras ile bize ulaşmaktadır. Nicephorus, beyliklerin XIV. yy'in ilk yıllarında şekillenmeğe başladığını dile getirdikten sonra, özellikle Sasa'nın Magnesia bölgesini içine alan Priene ve Ephesus'u eline geçirdiğini aktarmaktadır. Ancak, Paul Wittek, buradaki "Magnesia"yı Menderes kıyısındaki Magnesia olarak ele almakta ve Nicephorus'u düzeltmeye çalışmaktadır. Oysa, elimizdeki kanıtlar, Nicefhorus'un Saruhan Magnesia'sını kasteddiğini doğrulamakta, Wittek'in değerlendirmesinin sağlıklı olmadığını göstermektedir. Zira, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterleri, Nicephorus'un Sasa'yı Saruhan Magnasia'sına (Manisa), taşımasına Menemen, Marmara (Gölmarmara) ve Gülnos çevresindeki Sasalı köylerle desteklemektedir. Bu da, Sasa egemenliğinin Gediz Havzasını da kapsadığını ve Menteşe Beyliği'nin "Beylik" sürecinde iki başlı ve bağımsız olarak yeniden yapılandığını da göstermektedir. Beyliğin kurucusu Menteşe Bey'in sağlığında ulaşılan yeni coğrafya, damadı Sasa Bey tarafından, beylik adına genişlese de, birbirinden kopuk iki ayrı yönetim oluştuğu izlenimi vermektedir. Zira, Sasa Bey ile Ballat'tan sonraki yeni topraklar, Sasa'nın ortadan kaldırılması ile Aydınoğulları coğrafyasında kalmıştır. Anlaşılan odur ki, Aydınoğulları ile Menteşe sürtüşmesinden çok mücadele Sasa Bey ile Aydınoğlu Mehmet Bey arasında geçmektedir. Zira, Beylik ailesi ile Beyliğin damadı Sasa Bey'in farklılaştıklarını ortaya koyan gelişmeler, çok geçmeden, Menteşe ile Aydınoğulları arasında "Sıhrıyet" ilişkileri ile dengelenmeye çalışılmıştır. Menteşe Beyi Şücaeddin Orhan Bey'in kızı ile Aydınoğlu Mehmet Bey'in oğlu Tire Emiri Süleyman'ın evlendirilmesi, her iki beyliğin siyasi coğrafyalarının da onaylanması anlamındadır.

Menteşe Beyliği, beylik tesisine karşın, siyasi bağımsızlığını daha gecikmeli elde etmiştir. Ancak, Menteşe Beyliği'nin bu sıkıntılı sürecinin, Şücaeddin Bey ile atlatıldığı ve ilk Menteşe bağımsız paralarının basılmasından anlaşılmaktadır. Hatta, Menteşe darplı paraların beylikler arasında "Darp yeri" zenginliği ile daha farklı bir dağılıma sahip olması dikkat çekicidir. Menteşe Darphaneleri, Milas, Balat, Sultanhisar ve Çine

gibi oldukça değişik kentlerde bulunmaktadır. Hatta, nümizmatların, 1307 tarihli Ayasuluk darplı sikkenin de Menteşe sikkesi olabileceği yorumları daha sağlıklı yaklaşımdır. Zira bu tarihte, Aydınoğlu Beyliği tarihsel olarak ortaya çıkmış görünmemektedir.

Hatta, Menteşe coğrafyasındaki emirleri anımsarsak, süreç katkılarını daha iyi değerlendirebiliriz. Örneğin, Emir Ali Han, Emir Kalman/Kılman, Han Bey, Eynel Han, Emir Kavak, Emir Madran, Furun Şah, Ömer Han, Emir Çiçek, Emir Seyfeddin, Emir Memi, Emir Oran, Emir Kurt, Emir Bahadır, Emir Bahar ve Bayram Şah ve bunlara bağlı aşiretler Menteşe' de kalmayıp, kuzeye yürüyen fatih emirlerdir.

Menteşe, yörük grupları ve tarihsel seyirleri nedeniyle dikkate alınması gereken bir coğrafyadır. Bu ilk giriş coğrafyası kuzeye yönelen aşiretleri de işaret etmektedir. Ancak, buna karşın, 1530'da Peçin'deki 225 konar-göçer grubunun varlığı, kuzeye yönelmeyerek yerlerini koruduğunu göstermektedir. Özellikle, dış ticaretin önemli elemanlarından, hayvan, deri, şap ve yazgı gibi ticari unsurlar, Yörüklerin coğrafyada tutunmalarını sağlamıştır. Balat ve Peçin ile çevresi bu nedenle, dikkate alınması gereken coğrafyadır. Coğrafyanın bu cazibesi, Peçin'de daha belirgindir ki, Menteşe Sancağının 12 kazası içinde, Peçin 11 kazanın toplam konar-göçer grubundan daha fazlasına sahiptir. Kentin merkez yapılanması daha çok Şücaeddin Orhan Bey zamanında Milas'tan taşınmasıyla ortaya çıkmıştır. Gezgin İbni Batuta, 1333'de bu duruma dikkat çeker. Birbirlerine oldukça yakın olan Milas ve Peçin arasındaki merkez kayması, daha çok Peçin'e yaramıştır. Buna karşın Peçin, köy oluşturmada, aynı başarıya sahip değildir. Bölgenin ekonomik beyni Balat ise köyler zenginidir. Kıyının bir diğer kenti Mekri (Fethiye) yerleşimde köyleşme sürecinden yararlanan bir diğer birimdir.

1530 tarihli Defter-i Hakani (Tapu Tahrir Defterleri) kayıtları, Menteşe bölgesinin yörük dağılımlarında ciddi bir kümelenmeye sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Peçin 225 konar-göçer sayısıyla, Ege Bölgesinin adeta ağırlığını taşımaktadır.[50] Diğer kazaların Yörük grupları ol-

---

[50] XVI.yy'ın ilk yarısında Peçin çevresindeki Yörük grupları: Akdamlar, Akhoca, Alilü, Araplar, Arslanlı, Avcı, Avşarlı, Ayranlar, Balıklıca, Balyabolu, Barza, Başıkaraca, Başınakcı, Bazerganlar, Bedbiye, Beşalım, Beyi Saru, Bilek, Bostancılar, Bozalan, Bozdağ, Bucak, Büyük Ayaklı, Çalnoz Barza, Candar, Çavdarlar, Çobanlar , Çobansalar, Deşdiğin, Dalcakavak,Divane Ali, Divane Halil, Durmuş veledi Halil,

dukça zayıftır. Örneğin, Köyceğiz 43, Çine 37, Muğla 20, Mekri/Fethiye 14, Pırnaz 11, Mazun 10, Bozöyük 6, Balat 5, Tavas 4, Milas 1, konar göçer rakamına sahipken, İsravalos'ta grup adedi verilmemiştir.

Menteşe Bölgesinin dağlık alandaki kazası Mazun, 1530 yılı verilerine göre, önemli bir coğrafyanın sahibidir. Zira kaza, Menteşe'nin Aydın ve Ayasuluk coğrafyalarının sınırını çizmektedir. Mazun bu süreçte, 152 hanelik bir merkez haneye sahiptir. Merkezde bir hamam ve 60 dükkan bulunmaktadır. Üç mahalleden oluşan merkezi yapısı içinde Cami (39 hane), Balcı 68 hane) ve Karakaya (42 hane) olarak yer almaktadır.

Menteşe Sancağı içinde idari birimler olarak görülen, Eşen (Kestep), Kızılca Mandalyat (Selimiye), Yüksekkum, Sobuca, Karpuzlu, Datça (Datya/ Reşadiye), Kemer (Seydiler), bir nahiyeden çok kentleşme özelliklerine sahip yerleşimlerdir. Örneğin bu birimlerden Sobuca, padişah hasları içinde yer almakla konumunu özelleştiren bir yerleşimdir. Hatta Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın nahiyede sahip olduğu dükkanlar, Sobuca'nın önemini vurgulamaktadır. Osmanlı sürecinin önemli adlarından Lami Çelebi'nin Sobucalı olması, yerleşimin kent olgusuna kavuştuğu izlenimi vermektedir. Yine, idari birimler olarak belirginleşen, Dalaman (Karaçalı), Denizabad (Denizova), Çeşme, Ula (Gökabad), Yüksekkum, Karatoprak (Turgutreis), Karaman (Çameli), Gireniz (Gökpınar), Mesevle (Çayboyu), Kazaklı, Eskihisar, Akçaşehir, Mesken, Kızılcakemer (Seydiler), Kavaklıdere, Mandalyat (Selimiye) ve Defderan ve Kestel nahiyelerini de belirtmek de yarar vardır.

Menteşe Bölgesi kazaları içinde, iki sahil kenti Balat ve Mekri (Fethiye) köy yoğunluğu ile öne çıkarken, sancak merkezi Peçin ise

---

Eğlence , Eğliler, Eğrek, Ereğli, Ehadlar, Elsüz, Emir Ali, Emir Küçük, Emreler, Erbab Arslan, Eşekci, Eyciler, Eyerci, Garipler, Gencli, Germiyan Barzası, Girdap, Girenizli, Göçer, Göçer Araplar, Göçer Sorkum, Gölcük, Güne Barza, Habib Fakih, Hacendi, Hacı Alihan, Halilce, Hallaçlar, Hamid, Han, Hasırcılar, Hataylı , Hızır Fakı, Hızır Veledi Aydoğdu, Hisar, Horzum, İblisli, İğdir, İsa veledi Selem Şah, Kafaca, Kalburcu, Kalman, Karaazap, Karacaağaç, Karacakoyunlu, Kasaplar, Kavaklıdere, Kayı, Kazancılar, Kemal,Kızılkeçili, Kızılca, Koca Hacı, Koca Yılan , Koçar, Kolaklar, Koyun Evi, Koçbasan, Kösten, Küteh Barza, Kübyan, Küçük Keçili, Küre Barza , Kürtler, Madran, Maslahatlar, Mersin Beyli, Mustafa Veledi Bektemür, Mürsel, Nasuh, Oturak Barza, Oturak Eğlence, Oturak İğdir, Oturak Küteh, Öküz Basan, Resul, Sapa, Sekür, Server, Seydiler, Sığırlı, Sığırtmaç, Sinan Bey, Sinekli, Solugan, Sorkum, Süleyman veledi İlyas, Şeyhler, Şuayıp, Tekeler, Uşak Çadırlı, Üveys, Yaylacık, Yayla Ovacığı, Yolcular, Yorga, Yunus veledi Durmuş, Yundbend, Zekeriyalı

yedinci sırada yer almaktadır. Köy sayılarına bakıldığında, Balat 87, Mekri (Fethiye) 86, Mazun 68, Tavas 53, Bozöyük 40, Muğla 39, Peçin 39, Pırnaz 30, Köyceğiz 17, Çine 70, Isravolos 13, Milas 5 sayıları ile sıralanmaktadırlar.

* * *

Menteşe, fetih, yerleşim ve aşiret yapılanmalarının yanı sıra, siyasi ve sosyo-kültürel önemde nümizmatik belgeler ile ayrı bir zenginliğe de sahiptir. Menteşe, diğer sancaklardan farklı olarak, "Darphane" yeri zenginliği ile dikkati çekmektedir. Örneğin, Ayasuluk, Balat, Milas, Çine ve Sultanhisar işleyen darphaneleriyle, tarihe, siyasal sürece ve merkezi kentlere ışık tutmaktadır.

* * *

Menteşe Sancağın 1530 yılında merkezi Peçin ise de, Muğla bu süreçte Peçin'den daha sağlıklı bir merkez yapısına sahiptir.

Evliya Çelebi, Muğla adının kaynağını kenti fetheden Muğli Bey'den aldığını öne sürerken, beyin sonradan Müslüman olduğunu yazar. Menteşe paşasının tahtı olarak nitelediği kentin, 11 mahalle, 105 köyü, 200 dükkanı, iki hamamı olan merkez yapısını da verir. Bu tabloya, 70 mihrap, 7 medrese, 11 okulu da yerleştirir.

1530 yılında ise, Muğla köyleri Defter-i Hakani'de 39 köy olarak görünmektedir.[51] Evliya Çelebi ise 1671'de köy sayısını 105 olarak vermektedir. Beylikler sürecinde küçük bir kasaba olarak görünen Muğla, bu sürecin ardından büyük gelişme kaydetmiş görünmektedir. 1530 yılı verileri, kentin gösterdiği aşamayı rakamsal olarak da onaylamaktadır. Kervanyolu olanağından en iyi yararlanmış kentlerden başlıcası olan Muğla, bu süreçte merkezde 3 kervansaray ve 568 vakıf dükkan kaydıyla en yoğun kentleşme olgusuna kavuşurken, kentte ayrıca 3 hamam bulunmaktadır.

---

[51] 1530 yılında Muğla köyleri: Akçaova, Pisi(Koca Yurdu), Bayır, Bediye, Bozburun, Yerkesiği, Çal, Çaldan, Çatak. Çavdar Sekisi, Dadya(Datça), Deksid, Dirgeme, Durulan, Düğrek, Elye, Emecik. Emirhanlı, Ereğli, Ergügez, Fahri Gölcük, Gelibolu, Gökova, Gölenye, Karabağ, Kara Böğürden, Karacaağaç, Kıran Çatak, Kızılcadere, Kızılcakaya, Küçük Yenice, Künde, Layna, Marmaros, Sarıkavak, Sultan Oyrusu, Tarabya (Trahiye), Yenice, Yerkesiği

Muğla 1530'da kaza statüsünde iken, 1811'de Menteşe Sancağı merkezi olmuş ve bu konumunu 1867'de de korumuştur. 1924 yılında yeni düzenlemeyle il olmuştur.

* * *

Tancalı gezgin İbni Batuta 1333'de Milas'ı Anadolu'nun en güzel kentlerinden biri olarak niteler. Milas'ta Menteşe Beyi Şücaeddin Orhan'ı ziyaret ettiğini ekler. Ve ona övgüler yağdırır. Beylik sürecinin yönetim merkezi olan ve darphanesiyle, öncü işlev üstlenmiş Milas'ın 1530 yılı verilerindeki durumu şaşırtıcıdır. Zira bu süreçte kentte 4 dükkan ve bir hamam görünmektedir ki, bu da yönetim görevi üstlenmiş bir kentin çöktüğünü göstermektedir. Bu süreçten yaklaşık 140 yıl sonra kenti ziyaret eden Evliya Çelebi, kentte, 2 han ve 2 hamam olduğunu ifade ederken, gelişmenin ağır seyrini de dile getirmektedir. Giderek, zayıflayan merkezi yapı, beylik sürecinin ardından çizdiği tablo ile ikinci dereceden bir kent konumuna düşmüştür. Milas'ın önemini yitirdiğinin en kayda değer göstergesi, merkeze bağlı köyler oluşmasında görülmektedir. Beylikler sürecinin ardından ortaya çıkan tablo, 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarında daha açık-seçiktir. Bu süreçte, Milas'ın Sucum, Büyük Budamya, Küçük Budamya, Kuzyaka (Kuruyaka), Yusufca Deresi gibi az sayıdaki köy sayısı, kente ilginin azaldığını göstermektedir. Özellikle, Şücaeddin Orhan Bey'in Peçin'e gösterdiği ilgi, Milas'ı yalnızlığa itmiş görünmektedir.

* * *

Bölgenin kuşkusuz en kayda değer yerleşimlerinden biri Balat'tır. Balat, hem ticari bir liman hem de beyliğin tersaneleriyle dış seferlerin çıkış kapısıdır. Kent, Menteşe Beyliği'nin denizlere açıldığı bir liman olmasına karşın, özellikle Latin kolonileriyle ilişkiler sürecinin de tanığıdır. Bu nedenle ilişkilerin yoğunlaştığı bir merkez konumundadır. Ancak, konumu ve işlevinin gereklerinden yararlanıp, gelişme kaydedememiş ilginç bir kenttir. 1530 yılı kayıtları beylik sürecinin bu gözde kentinin giderek bu konumundan uzaklaştığı izlenimi vermektedir. Zira, merkezde 43 hane, 50 vakıf dükkanının yanı sıra 3 hamam varlığı, istasyon kent görüntüsü vermektedir. Ancak, beylik süreci paralarının bir kısmının Balat Darphanesinde basılması, kentin önemini vurgulamaktadır. Balat Darphanesi, geç döneme değin çalışmış olmasına karşın, paralarının önemli bir bölününün basım tarihleri yoktur. Ancak, darp-

hanenin, Osmanlı otoritesinin sağlanamadığı Şehzadeler arası mücadeleler sırasında da çalışması, beyliğin siyasi yaşamının devam ettiğini göstermektedir. Bir kısım paralarda darp yeri olarak "Beled" adının kullanılması ise söylem farklılığı olsa gerektir. Beylik liderlerinin gözde kenti olan Balat, Ahmet Gazi'ye değin özel ilgi gören kentlerdendir. Musa Bey'in emrindeki kent bu süreçten oldukça yararlanmış ve beylik paralarının önemli bir bölümü burada basılmıştır. Hatta, Latin kolonistlerle yapılan antlaşmalara başkent Milas kadısının yanı sıra Balat kadısının da imza koyması, kentin önemini göstermektedir. Limanın işlevselliği ile iç kesimlere yönelen ticari yol üstündeki köylerin de gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle, Mesud Bey'in kurduğu deniz filosu, Ege Denizinde başta Rodos olmak üzere bir çok ada seferlerini Balat üssüyle gerçekleştirmiştir. Osmanlı sürecinde, sancak merkezliği görevini de üstlenen kent, köy sayısı bakımından Sancağın en büyük kazasıdır.[52] Balat'ın sahip olduğu Sasa Bergosu, Sasa Bey'in bir süre burayı merkez olarak kullanmış olabileceğine işarettir.

* * *

Menteşe Sancağı kazalarından biri olan ve bugün, nahiye statüsünde olan Bozöyük, fazla gelişme gösterememiş birimlerdendir. Oysa, 1530 yılı verilerine göre, merkezde, 31 dükkan, 2 hamam, 64 değirmen, 3 mescit, 6 zaviye ve bir muallimhanesi vardır. Bozöyük, bu süreçte daha çok köy-kasaba arası bir görüntü vermektedir. Bozöyük 1530 yılı verilerine göre 40 köye sahiptir. Karaca Ayid, Kadı, Beylü Bey, Doğancılar, Elmacık, Gibye, Kızılcabörk, Gökyaka, Gölhisar, Dığrak, Kapuza, Kazancılar, Kızıl Söğüt, Kızılcaova, Rahmanlı, Tiri Sazak, Virantaht Nebi köyleri belirleyebildiğimiz yerleşimlerdir.

* * *

---

[52] 1530 yılında Balat köyleri: Afşar, Akdamlar, Akçahisar, Akçapınar, Alacalar, Atı Yağuzca, Ayamurud, Baki, Barakca, Balabanlı, Bayındır, Biçerli, Buruncuk, Bükrice, Büyük Kağılcık, Cihet, Çalışlı, Çatakca, Çatalca, Çerçin, Çukurcalı, Danişmend, Donuzlu, Emanlar, Evrencik, Fatımalı, Gencerli, Gevele, Göççük Kağılcık, Göççük Öyük, Gölsir, Haramdan, Hasırcalı, Hassa Bergosu, Ilısuluk, İğdir, Kani, Kayı, Karaağaç, Karakoyunlu, Karaviran, Karacaayid, Karacadağ, Kargı, Kargucak, Karguluca, Kamlar, Karyeli, Kınık, Kızılca Ali, Kızılcaavlu, Kumtepe, Limonyakası, Mandaca, Mandalyet, Mert, Muhlisin, Rumpaşa, Salavatlı, Sarı Kemer, Sarı Kürklü, Sasa Bergosu, Satılmışlı, Sökmen, Şaşcalı, Tekirli, Tuz Bergosu, Virancık, Yarımca, Yoran, Yortan

Mazun, Menteşe Sancağı'nın kuzey-batı topraklarının sınır kazasıdır. Coğrafyasının ağırlık bölgesi, Sobuca ve Koçarlı çevresidir. 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarına göre 68 köye sahiptir.[53] Köy yoğunluğu ile sancağın üçüncü büyük kazasıdır.

Sancağın 1530 yılı verilerindeki gözde kenti Peçin üzerinde de durmak gerekmektedir. 1333'de kenti ziyaret eden gezgin İbni Batuta, kentin kuruluş aşamasında olduğunu ve Sultan Şücaeddin Orhan'ın burada bir cami yaptırmakta bulunduğuna değinir. Ayrıca, Peçin'in Milas'a uzaklığının 2 mil olduğundan söz eder.

Peçin coğrafyası barındırdığı kimliklerle bölge yerleşimlerine de damgasını vurmuş görünmektedir. Örneğin, Tire merkez yapılanmasında, Ali Han, Emir Küçük (Küçük Hafız), Reis, Kalman/Kılmanoğlu, Emir Ali, ve Emir Bahadır'ın(Bagatur Han) mescit ve zaviye tesisleri ile Karagöl, Yuva, Şeyhler, Kalburcu, Eğerci, Karacaağaç, Çobanlar, Ayaklı Mürselli, Hallaçlar, Araplı ve Yeniceköy'ün Peçin çıkışlı gruplar ağırlığı vardır. Hatta, Araplı aşiretinin lideri Arap Dede'nin Tire merkezde üç ayrı makamı bulunmaktadır.

Peçin, XVI.yy'a gelindiğinde çevresel yapılamasıyla olağanüstü bir durum göstermektedir. "Peçin Sahrası", verimli otlaklara sahip olmasıyla, Yörük obalarının olağanüstü birikimine sahne olmuştur. Peçin'e yönelen 225 yörük obası Ege'nin en zengin konar-göçer coğrafyasını oluşturmuştur. Ancak, köyleşmede aynı başarıyı yakalayamamış ve sahip olduğu 39 köy sayısı ile oldukça gerilerde kalmıştır.[54]

---

[53] 1530 yılı Mazun köyleri : Ada Gerişi, Ağaçlı Öyük, Akanlı, Alacaatlı, Azizli, Balıkca, Bayram Beyi, Bazar, Bazaryeri, Beğendi, Bıyıklı, Boya Deresi, Büyükdere, Cami, Cincin, Çerkesteme, Çukurkaynağı, Çukurpusu, Dere Sintumur, Dündarlı, Elekci, Eynel Hanlı, Göçeşli(Güdüşlü), Hacılar, Halilbeyli, Has Hatun, İblisli, Kafacalı, Kağılcık, Karaağaç, Karakaya, Karacaağaç, Karacadağ, Karadede, Kasaplar, Kavacık, Kızılöyük, Kocabey, Koçarlı, Mazun Alanı, Mersin Beyi, Muradlı, Nuh, Orhanlı, Persiye, Pınarlı, Postlu, Reisli, Sapa Alanı, Sinur-i Kavak, Sobuca, Şah Porlu, Tekeli, Temür Çayırı, Uşak Bergosu, Uşak Çadırı, Veled-i Köfün, Yahya Bey, Yakacık, Yaranağacı Harımı, Yeganlu, Yeniceköy, Yunusoğlu,

[54] 1530 yılı Peçin köyleri: Acısu, Ağaçlıöyük, Asun, Aytemür , Bağcuğaz, Bağcuğaz-ı Bücürük, Bağcuğaz-ı Küçük, Balçık Pınarı, Batac-ı Küçük, Bozcaöyük, Börekciler, Budamya, Büyük Mendeliyat, Çınar, Eskihisar, Gereme-i Büzürük, Gereme-i Küçük, Gökbel, Karagöl, Karacahisar, Karakuyu, Karasu, Karacaağaç, Karacaayid, Kaşkaldak, Katrancıyan, Küçük Mendeliyat, Mamalos, Mürmeddari, Pencik, Şaşcalı, Tekür Anbarı, Todurga, Ulu Batac, Varvil, Yuva

Peçin, Menteşe kazaları içinde en ilginç kentlerin başında yer almaktadır. Merkez, ticari olanaklardan yararlanamamış bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Kent, 5 vakıf dükkanı, iki kervansaray ve yine iki hamamı ile adeta bir istasyon kent görünümündedir. Ancak, Peçin'in, merkezdeki bu görüntüsü çevresel zenginliği ile değişmektedir. Özellikle konar-göçer yoğunluğu dikkate alındığında, Peçin, tüm kazaların toplamından daha fazla Yörük gruplarına sahiptir. Bu ilgi, tüm Ege sancak kazalarında bile erişilememiş bir rakamdır.

* * *

İlkçağ kentlerinden olan İsravalos, daha çok bir bölge adıdır. Günümüzde, Bodrum ve Güllük körfezlerini de içine alan bölgeyi, bugün Karabağ temsil etmektedir. 1530 yılında İsravalos'a bağlı köyler olarak, Karabağ, Büskübi, Erimiye, Karaova, Oturum, Varilya, Sandana, Burun, Peksimed adları geçmektedir.

* * *

Menteşe Sancağı'nın tarihsel önceliğe sahip kazalarından biri de Tavas'tır. 1320'den önce Tavas'ın bağımsız bir beylik olduğunu ve beyinin de İlyas Bey olduğu vurgusunu yapan Paul Wittek, İlyas Bey'in 4 kaleye, 600 köye, 4.000 suvari ve 10.000 piyadeye sahip bulunduğunu belirtmektedir.

1530 yılı değerlerine göre Tavas, kentleşme olgusunu zorlayan bir konumda görünmektedir. Özellikle, güney-batı Menderes kesiminin kervanyolu üzerindeki tarihsel varlığı, onu, kentleşmeye taşıyan bir durumdur. Bu süreçte, çevresindeki köyleşmeyi de bu doğrultuda ele almak gerekmektedir.[55]

Bugün Tavas'ın beldelerinden olan Nikfer (Nikufer), Bizans köyü olmasına karşın adını günümüze değin taşıma başarısı gösteren ender yerleşimlerdendir. 1530 yılı belgelerinde "Tabi-i Tavas" kapsamındaki Nikfer, aynı dönemde 61 haneli konumuyla önemli bir köy durumundadır. Dönem belgesinde "Namı diğer Keçili" tanımlamasıyla da yer al-

---

[55] 1530 yılı Tavas köyleri : Akçabüğüş, Armile, Avdan, Barza, Bostancıyan, Çat, Çırak, Deniz, Dikili, Dirlisun, Ebecik, Ekinözü, Eymir, Fazıl, Garip, Görele, Hırka, İlbeyli, İncügez, Kalabut, Karaköy, Karapınar, Kavak, Kerce, Kesre, Kızılağaç, Kızılcaavlu, Kızılcaoluk, Kozca, Manastır, Medet, Moğlasun, Nikfer, Okçu, Olukcular, Papazlık, Saraycık, Sarıova, Sazak, Sarıyar, Serik, Sevdeş, Sinekci, Soğulmaz, Şamköy, Tazovası, Timurtaş, Uluköy, Uzunpınar, Valaniyye, Varalı, Yarangömü, Yayla Ovacığı, Yazıgerce, Yenice Deresi, Yoran, Yusuf Eğini

maktadır. İlbeyli 63, Ekinözü 54, Karapınar 53 hane yapılarıyla dengeli bir konumda görünmektedirler.

Tavas, Menteşe topraklarının doğu kesiminde ticari çıkış arayan tek yerleşim durumundadır. Merkez, 174 hane sayısı, 57 dükkan, bir hamam ve iki kervansaray yapılanması ile beslenmiş görünmektedir. Tavas, 1530'da Anadolu, 1841'de Aydın Eyaleti'nin Menteşe ve 1883'de ise Aydın Vilayeti'nin Denizli Sancağına bağlı görünmektedir.

* * *

Çine, adını büyük olasılıkla aşiretten almış olmalıdır. İzmir'in Tire ilçesinde bulunan Çini-yeri ve yine İzmir'in Çine-me köylerinin aynı köke inmesi üzerinde durulması gereken bir bağlantı olmalıdır. "Çine" adı, Menteşe Sancağı dışında, başkaca bir yerde de yoktur. Çine, eğer aşiret adı ise, harekete geçmeyen gruplardan olmalıdır.

Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtları, Çine kilisesinin Ulucami' ye Alihan tarafından dönüştürüldüğü bilgisini vermektedir. Alihan'a ait Çine'nin Karpuzlu Beldesinde Alihanlı(Ulukonak) köyünün bulunduğu düşünülürse, onun, Çine ve çevresinde önemli bir unsur olduğu anlaşılır. Alihan'ın Çine ile başlayan fetih zinciri, Söke ve Aydın Güzelhisar ile devam etmiştir. Hatta, bu zincirde, Bozdoğan, Tire ve Sart da yer almaktadır. Alihan'ın, Özellikle, Çine, Söke, Aydın Güzelhisar (Aydın) ve Tire merkezde kiliseleri Cami(Ulucami) formuna dönüştürmesi, öncül fatihlerden olduğuna da vurgudur.

Çine ilgili önemli bir başlık da, Menteşe Beylerinden Şücaeddin Orhan Beyin oğlu İbrahim Bey'in(1345-1357) bastırdığı paralar içinde Çine darplı bir gümüş paranın bulunuşudur.[56] Bu, Çine'nin merkez görevi üstlendiği konusunda önemli bir gelişmedir. Tarihserl süreçte, Menteşe Beyi İbrahim Bey'in çocuklarından Mehmet ve Ahmet Gazi'nin Çine ile iç içelikleri ilginin giderek Çine'ye kaydığını göstermektedir. Özellikle Ahmet Gazi'nin daha çok ilgisinde görünen kent, darphanesine de bu süreçte kavuşmuştur. Oysa, 1530 yılı verileri, kentin, erken süreçteki konumundan uzaklaşmasına karşın, köyleşme bakımından 70 köy varlığı ile önemli bir coğrafyaya sahip olduğunu göstermektedir.[57] Çine,

---

[56] Celil Ender- Karesi, Saruhan, Aydın ve MenteşeBeylikleri Paraları, İstanbul, 2000

[57] 1530 yılı Çine köyleri: Büyük Ayaklı, Akcaova, Alacaatlı, Alanlı, Ancin, Araphisarı, Başıkaraca, Dalama, Dere, Eğli, Emirhanlı, Emre, Evciler, Gevderenli, Geneviş-i Küçük, Geneviş, Göçcük Ayaklı, Gökyaka, Gölhisar, Haspanayır, İblisli, İğdirli, İmili,

kurumsal yapılar bakımından en zayıf kazalar içinde yer almaktadır. Merkezde çarşı yapılanması gelişirken, diğer kurumsal yapılar bakımından gelişimini sağlayamamıştır. 61 dükkanıyla, sancağın diğer kazaları içinde. Muğla ve Mekri'den (Fethiye) sonra üçüncü yoğunlukta vakıf dükkan sayısına sahiptir.

* * *

Köyceğiz (Gireniz), bir çok yerleşim yerinde görüldüğü gibi, tarihsel yerini değiştiren birimlerdendir. Önceleri, özellikle gölün ayağındaki Eski Köyceğiz'in bir kereste dış satım limanı olduğunu, Philippson ve Ritter'e dayanarak Paul Wittek ifade etmektedir. Merkezi Yüksekkum olarak işlenen kaza, kervanyolu üzerindedir. Köyceğiz, 17 köyü ile köyleşmede diğer sancak kazaların gerisinde kalmıştır. Merkezde ise ancak 5 dükkan ile bir hamama sahiptir. Sahip olduğu köy sayısı ve merkezi durumu coğrafyaya ilginin yetersiz olduğunu göstermektedir.[58]

* * *

Gezginlerin gözdesi olan Mekri(Fethiye), İbni Said'e göre Türkmen Beyliğinin güneydeki merkeziydi. Beyliğin Marmaris ve Balat ile birlikte önemli ticari limanlarından biri olan Mekri, özellikle dış ülkelere "Günlük", "Kereste" ve "Köle" satımı ile ünlüydü. Özellikle, Mısır'a açılan bu dış satım kapısı daima tarihcilerin ve gezginlerin ilgisini çekmiştir. Arap ve Bizanslı tarihciler, kent ve çevresinin Emeviler Döneminden itibaren ilgi çektiğini ve bu nedenle sık sık saldırılara uğradığından söz etmektedirler. Kent ve çevresinin sahip olduğu semtler, tarihsel olarak kayda değer adlardır. Örneğin, Güğ, Belce, Çökek, Kara Çörtmek, Yaykam, Taşbaşı, Keldağ, Gökben, Gökdere, Babadağı, Babataşı, Eren Dağı, Gölbend, Geriş Burnu, Dutlu Han, Atlıdere, Karagözler, Karabel, Kara Çulha, Çatak, Çayan, Çatal Arık, Kara Gedik, Atlıdere, Kızılcadağ, Kızılbel, Kabaağaç, Kesikkapı, Çaltıözü, Çatak, Bozyer, Kınık, Eldirek, Kıncılar, Tepesidelik, Korubükü, Dereyol, Turabi Çeşmesi, Kuyu Ovası, Arpacık (Nif), Boğalar ve Dodurga gibi semtler kültürel zenginliği kanıt-

---

İncimce, Kargı, Karpuzlu, Kovacık, Kurudere, Kavşud, Kayılı, Kırıklar, Küçük Panayır, Madran, Okcular, Sinanlı, Sulhuddin, Sürü Pusu, Şahmalı, Şahna, Torban, Yakaköy, Yeregiren, Yortuç

[58] 1530 yılı Köyceğiz köyleri: Ağaçtaş, Cuhudlu, Çirik, Çomaklı, Değne, Eskere, Eymir, Güneyyaka, Hatunköy, Hortma, Sürtme, Kamay, Kayı, Kebsek, Sandraz, Sultan Harımı, Taşkayı, Tımar-ı Has

lamaktadır.[59] Bu nedenle kent, köyleşme olgusunu en sağlıklı yaşamış Menteşe kazalarındandır.[60] Mekri, Sancağın güneydeki sahilleri içinde 432 vakıf dükkan sayısıyla Muğla'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Kent, Mekri adını 1914'de bırakmış ve onun yerine Fethiye adını almıştır.

* * *

Menteşe Sancağı'nın en zayıf idari birimlerinden olan Pırnaz, merkezde 31 vakıf dükkanı ve bir hamam varlığı ile kentsel gelişimini tamamlayamamış görünmektedir. Bu nedenle, Pırnaz, hem Yörük grupları hem de köy oluşumları ile zayıf bir merkez görünümündedir.[61]

1530 yılı bilgiler, dışında, vakıf arşivlerinde Menteşe coğrafyasını besleyici kayıtlar da bulunmaktadır.[62]

---

[59] Fethiye semt adları sevgili dostum Salih Gözek'ten elde edilmiştir.

[60] 1530 yılı Mekri (Fethiye) köyleri : Aluviz, Amas, Aşağı Gerder, Balıkca, Bayat, Bayır, Bayram Şah, Belarası, Boyanca, Boyulca, Budaközü, Bundanda, Çağatay Hamza, Çalıcaardı, Çamlıca, Çamsuyu, Çamlıöyük, Çeksek, Çukurcak, Çukurcuk, Çukur İncir, Engin, Eşen, Eşkün, Falarya, Furun Şah, Gelevnit, Geriş Burnu, Gerişbuz, Girdap, Göçcük İpar, Gökpınar, Gökçe Öyük, Mengen, Hacı Kumral, Haydarlı, Ilıca, İmranşah, İnegazi, Kabaağaç, Kanare, Kani, Karabük, Karaçam, Karacaayid, Karı Köy, Kızılca Senir, Ovacık, Ömer Han, Ömerli, Pırnaz, Sarı Paşalar, Seki İncir, Seki Yaylası, Sevdik Yakası, Sındılı, Şamlı Öyük, Tizlidere, Todurga, Uğurdaş, Uğurovası, Uygurdaş, Vakıf Yakası, Üzümlü, Yukarı Gerder

[61] 1530 yılı kayıtlarında Pırnaz köyleri: Abdülmelik, Adaköy, Akpınar, Ağlağu, Aygırdibi, Değne, Demle, Dirmil, Eskihisar, Ilıca, İnlüce, İşlüce, Kara Dona, Karakilise, Kargı, Karaköy, Karakum, Karacaağaç, Karacahisar, Kayacık, Kızılyaka, Kökez, Mergir, Oyruağaç, Öyük, Sarıkavak, Söğüd, Su Sığırlığı, Susam, Şile, Yağluca

[62] Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi-Defter no 2243, 2301, 2310 ve Aydın, İzmir, Manisa, Muğla Vilayet ve kazaları, Cilt I-2 (Siyakat yazıları)

MUĞLA: Emir Sultan Mahallesi, Bali Hoca Mahallesi, Oran, Madran, Tilki, Ahi, Kara Memi, Yılanlı, Çakallar, Madanlar, Kargın, Kediler, Deniz, Kızılcaköy, Eşekler, Danişmend

ÇİNE: Esenli, Bedirler, Fındık, Aklar, Alihanlı, Kayalar, Kızıltepe, Altınoba, Çaltı, Hallaçlar, Kadılar, Karahayıt, Subaşı

MEKRİ/FETHİYE: Kalemler, Günyan, Benan, Babadağ, Yanıklar, Toba, Kadı, Kurtlar, Çalış Baba, Boğalar, Kara Gedik, İbecik, Eldirek, Tınaz, Çavdar, Toparlar, Kalınkoz, Kuşlar, Tomalar, Güreme, Girdev, Gevenez, Çökek, Kayaköy, Gökbelen, Kara Çulha, Göcek, Ahi

MİLAS: Selahaddin Mahallesi, Çayırlıkuyu, Ulaş, Evren, Ekiztaş, Hacı Ahmetler, Kızılca ağarcık, Danişmendli, Sevindikler, Ece, Çobandağı, Karacaviran, Dedeler,

IV.BÖLÜM
TARİHİ COĞRAFYADA GEDİZ HAVZASI

Saruhan Sancağı genel olarak Gediz Bölgesini içine alan coğrafyadır. Coğrafya, güneyde Sart ve Alaşehir, kuzeyde Karesi, doğuda Germiyan, batıda ise denize dayanan bir sınıra uzanmaktadır.

Bölge, aşiret yerleşimleri bakımından farklı geliş kaynaklarına sahip olduğunu da göstermektedir. Güneyden giriş yapan aşiretler dışında, Menteşe ve Aydınoğulları coğrafyalarında adlarına rastlayamadığımız gruplar da bulunmaktadır. Giriş koridorları farklı olan Saruhan bölgesi, bu bakımdan diğer Beylik coğrafyalarından ayrı özellikler taşımaktadır. Sancağın idari coğrafyası, komşu sancaklardan Karesi ve Aydın'ın bir takım kazalarının idari nedenlerle girip-çıkması ile bütünlüğüne çok geç kavuşmuştur. Özellikle, sancağın güneyindeki Alaşehir ve Sart bölgeleri bu sorunu daima yaşamış kesimlerdir. Hatta beylikler Döneminin ilk sürecinde topraklarının önemli bir bölümü Karesi Beylik sınırları içinde yer almıştır. Bu nedenle, Saruhan sancak coğrafyası, diğer beylik coğrafyalarına göre sınırlarını geç oluşturmuştur. Doğal sınırlarını korumakta sıkıntılar yaşayan sancak, Alaşehir ve Sart (Salihli) kesimlerini gecikmeli elde etmiştir. Çalışmada, taramalar, 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtları idari yapısına göre ele alınmıştır.

Merkezi bütünlüğün Manisa ve çevresine göre düzenlendiği Saruhan coğrafyası, Osmanlı yönetim bölgesi içine girmekle, erken dönemden iti-

---

Kemikler, Aktaş, Turgut, Kurşunlu, Gölcük, Cedit, Ula, Palamud, Çiçekli, Gölağzı, Baharlar, Barakca, Yüksekkum

MAZUN: Dedeköy/Dağlar Bağı, Haydarlı, Evsekler, Birci, Şahinciler, Timinciler, Çakmak, Güdüşlü, Muhlisin, Satılar, Sobuca, Gaffarlar, Kağılcık, Çalışlı, Buruncuk, Karaca Ayid, Yağhanlı, Kızılköy,

TAVAS: Horasanlı, Aydoğdu, Baharlar, Ballıca, Yahşiler, Çağırgan, Göbez, Yorga, Çalköy, Yazışlı, Kaytan Sarı, Samurta, Ulu, Nikfer, Niyaz, Kızılca, Sofular, Avdan, Şeki

PEÇİN: Tahtakale, Alacatekke, Kızılcadağ/Çomakdağı

KÖYCEĞİZ: Kargın, Karabağlar, Kızılyurt, Tınaz, Ağla, Yengi, Tahtacı, Karaağaç

BODRUM/SERULUS: Türk Kuyusu, Gökçe Belek, Kürşi, Romulus, Miskin, Karakaya

YATAĞAN: Salkım, Akçataş, Kadı

MARMARİS: Kızlankaya, Karaca, Minare (Marmaris, 1530 tarihinde Rodos, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlı iken, 1867'de Menteşe Sancağı kazası olmuştur. 1924 yılında da yeni idari düzenlemeler sonucu Muğla kazası ünvanı elde etmiştir)

baren Şehzadelerin eğitim birimi olarak özel bir ilgi görmüştür. Bu nedenle sancağın tesisi, bir bakıma Batı Anadolu sancakları içinde yönetici hazırlayan bir zemine taşınmıştır. Bu nedenle sancak, diğer beylik ve sancak coğrafyaları içinde farklı bir konuma kavuşmuştur. Manisa'nın bu konumu, gerek merkezi gerek konar-göçer yoğunluğunu besleyen önemli bir unsurdur. Merkez oluşumunu ortaya koyan, Haki Baba, Kara Yunus, Ayni Ali, Bektaş Baba ve İsa Fakih mahalleleri beylik sürecinden Osmanlı Dönemine taşınan mirastır.[63]

Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in vakıf bağışları, ailenin diğer liderleri İlyas, İshak ve Hızır Beylerle devam etmiştir. Örneğin, Berrak Sultan oğlu Revak Sultan'ın 1372 (H.773) tarihli vakfiyesindeki 11 tanıktan 8'inin Horasanioğlu kaydıyla yer alması, merkezi yapıdaki nitelikselliği açıklayan değerli bir belgedir.[64] Üstelik, Saruhan Bey'den başlayarak, beylik liderlerinin Horasanilere vakıf bağışları zenginlik içermektedir. Saruhan Bey aynı zamanda "Baba" ünvanlı beydir. Hatta, Saruhan Bölgesi, güneydeki sancaklardan Menteşe ve Aydın'da görünmeyen emir babalar farklılığı ile dikkati çekmektedir. Bunların büyük bir bölümü Bozok çıkışlı adlardır. Örneğin, Tapduk Emre, Kozluca Baba, Emir Turhan, Kızıl Baba, Erdebil Baba, Revak Sultan, Şeyh Numan (Numan Ece), Haki Baba, Kızıl Emeli, Arık Halil, Hamza Baba, Yola Geldi Baba, Teslim Abdal Karagöz Baba, Korkut Baba, Emir Hoşkadem, Emir Mezid ve Sarı İsa gibi adlar buna örnektir. Hatta, güney çıkışlı olmayan bu aşiret ve obalar içinde "Baktır" aşireti gibi tek örnek durumunda olanlar da vardır. "Baktır", diğer Sancaklarda ne yerleşim ne de semt adıyla görünmezken, Turgutlu'da kendine yer bulmuş görünmektedir.

Bölgenin özellikli gruplarından biri de Tatarlardır. Coğrafyada yoğunluklu görünen bu grup daha çok güney Saruhan kesiminde toplanmıştır. Yine bu kesimde toplanan gruplar içinde İrani çerçevede ele alabileceğimiz Acemler bulunmaktadır ki, Defter-i Hakani bunları "Kadim" topluluklar olarak ele almaktadır. Sart ve çevresine sarkan bu gruplardan Tatarlar, Cafer Baba ile ele alınırken, İrani gruplar daha çok Şeyh Bedreddin'in babası İsrail Bey çiftliklerinde görülmektedir.[65] Özellikle,

---

[63] İbrahim Gökçen- Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar, 1946

[64] M. Çağatay Uluçay- Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesi,kalar, İstanbul, 1940

[65] İsrail Bey, Şeyh Bedreddin'in babasıdır.

güney Bozdağ eteklerinei seçen bu unsurların hangi süreçte coğrayaya girdikleri bilinmemekle birlikte, kayıtta "Kadim" olarak dikkat çekilmesi, erken sürece dönük olmalıdır. Zira, beyliklerin kuruluş sürecine dönük "İrani" unsurlar, Düsturname-i Enveri ve Evliya Çelebi gibi kaynaklarca da kullanılmaktadır. Bölgenin ilk fatihlerinden Menteşe Emiri Sasa Bey'in birliklerinde bu güçlerin varlığı, Ayasuluk'un fethinde Girit'e kaçan bir Rumun güncesinde de yer almaktadır. Ayrıca, bölgesel gruplar içinde (Sart/Salihli ve Alaşehir) coğrafyada Alevi/Tahtacı köyler yoğunluğu vardır. Bu coğrafyalarda Hamza Baba, Tapduk Emre, Tufan Baba, Horasanlı Ali Baba, Cafer Baba ile Saru Saltuk adları egemendir.

Saruhan Sancağı, Yörük gruplarını ağırlama bakımından, Ege Bölgesinin üçüncü yoğunluklu kesimi içinde yer almaktadır. Demirci bu bölgenin en ağırlıklı sancak kazasıdır.[66]

1530 yılı kayıtlarında konar-göçer grupların Saruhan kazalarındaki dağılımlarında, Demirci'yi farklı bir konuma taşımaktadır. Örneğin, Demirci 120 yörük grubuyla, Saruhan coğrafyasının en gözde kazasıdır. Demirci'yi 42 konar-göçer ile Manisa izlerken, Gördos/Gördes 9, Adala 5, Güzelhisar 5, Gördek/ Kırkağaç 4, Nif/Kemalpaşa 2 ve Kayacık 1 adet grup sayılarıyla sıralanmaktadırlar.

Kayıtlar göstermektedir ki, Saruhan Sancağı kazaları içinde Demirci'ye adeta özel bir ilgi vardır. Adala, Nif(Kemalpaşa), Güzelhisar, Gördes (Gördos), Kırkağaç (Gördek), Kayacık, Menemen, Maramara ve Akhisar

---

[66] Demirci'de bulunan Yörük grupları : Açgarlar, Ahmedler, Akçaköy, Alainekli, Arıklar, Avşar, Ayı Mahmudlar; Azgarlar, Baltacılar, Baduklu (Batıklılı), Bulduklu, Bayramşa, Bozköy, Cüllah Ali, Cüllah Haliller, Çalışlar, Çam, Çanakcı, Çandır, Çarıklı, Çarpan, Çaylı, Çertik, Çobanşa, Çorak, Çortak, Çölmekci, Danişmendli, Donandılar, Emelcik, Ermelik, Evliyalar, Eyneller, Germiyan Türkmenleri, Göçerli, Göde Yahşi Ellicileri, Gömeçoğlu, Gözlüceler, Gümele, Güneylice, Hacı Ahmedler, Hacı Kulfallar, Hacı Mahmudlar, Hamidli, Hoca Ahmedler, İciler, İlcik, İldelik, İlge, İlyaslar, İncir, İnehanlı, İniş, İvazlar, İltan, Kara Ahmed, Kara Yakılar, Kara Yusuf, Karaca Ahmedler, Karacataşlı, Karacalar, Karataş, Kerpiç, Kıran, Kırkıklar, Kırk Hacılar, Kızıl Umurlu, Kızılca, Kiçelü, Koçaklar, Kozca, Koçaşlar, Koncak, Konurlar, Korupınarı, Korkudlar, Korucular, Kozanlar, Köleler, Köpekler, Köseler, Köylüce, Kulağuzlar, Kurt Beyi, Kurd Dultan (Kurt Tutan), Kürdecik, Kürekciler, Mahmudlar, Manendler, Olmazlar, Orhanlar, Öksüzler, Palamud, Polad, Porsuk, Sakalıkesik, Sakaröküzlü, Samedler, Sarıçam, Satılmış, Semeciler, Serraclar, Şeker, Takas, Talaz, Tavşanlar, Taycalar, Torbacılar, Turudlar, Urumşa, Yağlılar, Yakacak, Yakılar, Yavaşlar, Yolcular, Yonmacalı, Yörükşa, Yunddağı Ellicileri, Yuvacılar

kazaları, konar-göçerlerin pek ilgisini çekmemiş olmalıdır. Zira kayıtlarda bu kesimlere dönük bilgiler yoktur. Yoğunluk Demirci ile merkez nahiye Çanşa'ya bağlı Yuntdağı'nda bulunduğu görülmektedir. Ancak, sancağın tüm kazalarının toplamından fazlasına Demirci sahiptir. Demirci'nin bölgeye girişten yaklaşık 200 yılı aşkın bir süre sonra hala cazibesini yitirmemiş olması üzerinde durulacak bir konudur.

1530 yılı belgelerinde sancağın nahiyeleri olan, Karaoğlanlı, Ahmetli, Karacahisar, Gülnos, Yenice Foça, Karıca Foça, Borlu/Demirciborlu, Karaova/Karaabad/Mumcular, Eğriköy/Üçpınar, Kemaliye/Mendehorya, Tarhanyat, Ayvalık, Menye/Gökçeören, Kafir Ağılı, Yunddağı/İsmailli adlarını da idari birimlere eklemek gerekmektedir.

Sancak kazaların köy sayıları ise oldukça dengesiz bir dağılım içindedir. Köy zenginliğinde Demirci ilk sırayı alırken, onu,Manisa, Menemen, Adala, Gördek, Güzelhisar, Gördos, Kayacık, Ilıca, Nif, Akhisar ve Marmara izlemektedir.

* * *

Manisa, Saruhan sancağının beyni gibidir. Sancak merkezi olmasının yanı sıra, Osmanlı Şehzadelerinin eğitim kentidir. Merkez 36 mahalleden oluşmaktadır. Etnik unsurlardan Yahudiler 88 hane ile önemli bir grup oluşturmaktadırlar. Merkez, toplam 12.798 hane sayısıyla önemli bir kümelenmeye de sahiptir.

Evliya Çelebi, kenti rakamsal değerlere taşırken, 60 mahalle, 105 mescit ve camii, 9 darül kura, 7 darül hadis, 6 imaret, 50 dükkanlı Bedestan, Tahtakale ve Pazargahlı bir yapılanmaya değinir.

1530 yılı verilerine göre, Manisa, merkezi gücünü köy yapısallığında da göstermektedir. Sancakta, Demirci'den sonra sayısal olarak ikinci sırada yer almaktadır.[67]

---

[67] 1530 yılı Manisa Köyleri : Ada, Adil Obası, Akça, Ali Beyli, Aydınlar, Bahadırlı, Bahşlu, Balta, Bazar-ı Yengi, Bektaşlar, Bozcaköy, Bölücek, Bulga, Burun Viran, Büyük Düğlek, Büyük Kılcanlı, Çakırlı, Çaparıca, Çataklı, Çatalbaşlı Kilise, Çiftcili, Depecik, Doğancılı, Düvlek, Erkenud, Firuzlu, Göbel, Gökağaç, Gölbeyi, Halidli, Halilce, Hasırcı, Ilgınlı, Kara Burgaz, Kara Sevinçli, Kasaplı, Karkın, Kayırlı, Kebece, Keçili, Kıran Virancık, Kıranca, Kilise, Koca Kilise, Korkud, Kozanlı, Kum, Kurtoğlu, Kuşlu, Kuzucalı, Naibli, Ömerli, Paşa, Reisli, Sabuncu, Sağır Temür, Sarkınlı, Sarma, Sarı Ahmed, Sarı Çam, Seyfe, Simar, Simav, Surmazen, Toy Yusuflu, Virancık, Yahya, Yeni Beyli, Yenice, Zaferanluca, Zımmiyan Horos,

Manisa'nın Yunddağı bölgesi, Yörük gruplarının ilgi duydukları önemli bir coğrafyadır. Buradaki aşiretlerden Arpacılar, Bahşiler, Bayramşah, Bazerganlu, Büyük Çallu, Çanşa, Çobanşah, Çonkara, Deli Recep, Doğan Hisarı, Doydu, Esedlü, Göde, Gömeçoğlu, Hacı Süle, Hamidli, Kara Ahmed, Karataş, Menteşeli, Kaçıkcı, Kettancı, Koçaş, Köpekler, İldelik, Kuşlu, Mamaklar, Polad, Rasul, Sakalı Kesik, Tura Hoca, Sakar Öküzlü, Selçuk Hamzası, Serraclar, Yonmacılar, Zeyneddin, bu grupların başlıcalarındandır. Bunlardan, Kışla, Süleymanlı, Yaycılar, Kabaağaç, Dazyurt, Eğri, Yazıcılı, Sekilik, Atcılar, Uzun Hasanlar, Arpacılı, Otmanlar ve Karaköy köyleşme başarısı gösteren gruplardır.

* * *

Manisa merkez nahiyelerinden olan Yengi, daha çok bir pazar bölgesidir. Yengi'yi Turgutlu/Kasaba temsil etmektedir. Oysa 1530 yılı kayıtlarında Turgutlu merkez mahalle kapsamındadır ve Turgutlu Köyü olarak yer almaktadır. Oysa, Evliya Çelebi'nin ifadesiyle "Evsaf-i Şehr-i azam Durgutlu", köy konumundan yaklaşık yüzyıl sonra "Şehr-i azam" durumuna gelmiştir. 1660' da nahiye olmasına karşın fevkalade büyüme göstermiş ve kent olgusuna kavuşmuştur. Evliya Çelebi, Turgutlu'yu "Valide Sultan hassı" olarak nitelerken, kentte, 300 dükkan, 3 hamam, 11 han ve 160 köyü olduğunu yazar.[68] 1530 yılı kayıtlarında Yengi köyleri olarak, Turgutlu, Alacalar, Ayidli, Azizli, Bostancılı, Bozköy, Budaklıca, Çebuğalu, Davutlu, Dündar (Geğin), Evliyadanlı, Geri, Göğezli, Gülüm Baba (Gelen Baba), Gümülceli, Güvençli, Hamza Beyli, İsmailce, Kızıl Yakuplu, Kirizman, Kozluca, Köse Örenli, Körköy, Köseler, Küçük Yaylalı, Mazılı, Ormenos, Umur Beyli, Yabaklu, Yeni Beyli, Yere Giren adlı yerleşimler ele alınmaktadır.

* * *

Evliya Çelebi'nin, "Turhaniye Vilayeti Melemeniye Şehri yani Oğuzlar Vilayeti" diyerek, özel başlık açtığı Menemen, XVII.yy'da gezginin ifadesiyle, 25 mahallesi, 29 camii, üç hamam, bir bedestan ve 300 dükkanlı bir görüntü vermektedir.

[68] Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Çev. Zuhuri Danışman, Cilt 13, İstanbul, 1971

1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarında Menemen 120 köye sahip görünmektedir. Bu yapılanma, Menemen'i Manisa ve Demirci'den sonra üçüncü çevresel zenginliğe taşımıştır.[69]

Çevresel köy zenginliği ile birlikte Yörük yerleşimlerinin gözde bir coğrafyası olan Demirci ise, Evliya Çelebi'nin XVII. yy. tablosunda, 150 köyü, 42 camii, 200 dükkanı, 7 hanı ve 2 hamamı ile yer almaktadır. Gezgin, Demirci'yi fetheden Kara Mustafa Bey'i de kendi soyundan olarak niteler.

Demirci, Sancağın en yoğun yörük yerleşimleri ile dikkat çekerken, sahip olduğu köy sayısıyla da ilk sırada yer almaktadır.[70]

---

[69] 1530 yılı Menemen köyleri: Akçaköy, Alagöz, Bahadır (Ali Naibli), Ali Paşalı, Asun Beyli, Azaklı, Aziz Beyli, Baba, Baklacı (Büyük Buruncuk), Balatcık, Banaz, Başağaçlı, (Baş Bağluca), Bayramlı, Bazerganlı, Biçer, Bozköy, Bucak, Burak, Büyük Buruncuk, Küçük Buruncuk, Sasalı (Büyük Çadır), Büyük Geren, Büyük Bahşılı, Büyük Kızılca, Büyük Şeyhlü, Çağatay, Çağış, Çavuş, Çeltik, Çok Viran, Çukur, Depe, Dere, Derecik, Dibalu, Düdencik, Ehrim Deresi, Emir Alem (Hamza Beyli), Eşrefli, Günlücek (Hacı Ali), Gevenliye, Göçeri, Gökçe (Küçük Şeyhli), Gölbeyi, Gündoğan, Hatun Deresi, Helvacı, Helvacı Çiftliği, Hoca Ali, Ilıpınar, İçme Su, İnesi, Kandamış, Kara Hasanlu, Karaköy, Karapınar, Kara Yakuplu, Karaman, Kargucak, Kartı Yunus, Kaşlıca, Kaya Eberi, Kayalı, Kıran, Kırancalu, Kırpıyan, Kilise, Konurcalı, Korucak, Koz Beyli, Kozluca, Köprü, Köseler (Küçük Kızılca), Kuzu Beyli, Küçük (Zor), Küçük Gevek (Küçük Geren), Küçük Seyrek, Menvet, Musa Beyli, Osmanlı, Özbek, Sakallı, Samrı, Sınırı Havlu, Söğütlü, Subaşı, Süle Beyli, Tahtalı, Tekürlü, Toy, Toylar, Tutluca, Tuzca, Türk Eri, Ulucak, Umurlu, Urla, Varsagid, Vaysal, Yegan, Yel Değirmeni, Yunmaca

[70] 1530 yılı Demirci köyleri :Ağaçhisar, Akdere, Akyar, Akça İn, Akça Kertil, Alaağaç, Alemşah, Armud Alanı, Arpacı, Arslan Oğlanları, Avşar, Ayidlice Üz, Ayı Alanı, Aziz Beyli, Boyacık, Bozcaatlı, Bozköy, Börklüce, Bulduklu, Büyük Kuzayır, Cüllah Ali, Cüllah Haliller, Çıkrıkcılar, Çandır, Çaputoğlu, Çaşnigir, Çat Hisar, Çavlular, Çavuş Köprü, Çorak, Çortak, Çölmekci, Çukur, Damlaluca, Danişmendller, Davutlar, Dedeler, Demirciler, Tepe, Donuz Deresi, Donuzcu, Düdencik, Eğri Çam, Elek, Encekli, Esed Viranı, Eyneller, Ferhadlar, Gencer, Gökçe, Gökçeler, Gügani, Gümele, Güneyce, Günkaya, Hamzalar, Hoca Reisli, İbik, İceler, İlcik, İlge, İne Hanlar, İniş, İsmailler, Kadem Hocalar, Kanara, Kara Beyli, Kara Geyikli, Kara Hisar, Kara Kabaağaç, Karapınar, Karaca Ahmedler, Karaca Taşlı, Karacalar, Karardan, Karkın, Kaşıkcılar, Kaşıklı, Katır Alanı, Kavrıyan, Kayran, Kazancı, Kepez, Kerpiçlik, Kılıcı Kanlı, Kıran, Kıranköy, Kırk Hüseyin (Kırkoğlu), Kışlak, Kızılca, Kızılca Mahmud, Kocalar, Koçaklar, Koz Obası, Kölebaş, Köleler, Köteyli, Köylüce, Kurd Bey, Kurd Bükü, Kuruca Hisar, Kurumözü, Kuzu, Küçük Yortan, Küpüler, Kürdecik, Kürekli, Marmaracık, Marul, Montuz, Musa, Nayibler, Okcular, Orağlu, Orayda, Oruç, Öksüzlü, Ömerler, Ören Viran, Örücüler, Palamud, Parsımaz, Pınarlar, Poladca, Pulluca, Rumşah,

* * *

Sancağın güneydoğu kesiminde yer alan Adala, beylikler sürecinden itibaren gözde coğrafya olarak dikkati çekmektedir.

Vakıf kayıtlarının bu gözde birimi Adala, 1530 yılı belgelerinde Saruhan'ın kazasıdır. Değindiğimiz üzere, beylik ailesinin de özel ilgisindedir Adala.[71] Adala, kimi kayıtlarda Karataş olarak da ele alınmaktadır. Kent, 1882 yılına dek kaza olarak sürdürdüğü konumunu, bu süreçten sonra yitirmiş ve nahiye olmuştur. Kapsamında, Tapduk Emre (Emre Sultan), Yunus Emre, Şeyh Kargın, Kutlu Bey, Kara Yahşi, Kara Savcı, Erdebil Baba, Şeyh Turhan, Seydi Baba ve Şeyh Resul gibi seçkin adlar bulunmaktadır.[72]

* * *

Şehzadeliklerini Manisa'da geçiren Osmanlı Sultanlarının vakıf katkıları salt Manisa'yı değil çevre sancakları da kapsayacak yoğunluğa erişmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan ve Sultan II.Selim'in vakıf varlıkları Manisa'nın gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu kimlikler diğer sancaklardaki vakıflarıyla da Manisa'ya katkı sağlamışlardır. Aydın Sancağı'ndaki Hafsa Sultan'ın Sobuca ile II.Selim'in Manisa Şehzadeler Türbesi'ne Tire'deki akarları bunlara örnektir.

Sadas. Samedler, Samedli, Saraycık, Sarı Halil, Sayık, Seyrekli, Simavluca, Sofular, Şekerim, Şeyhler, Talas, Taşköprü, Tatarlar, Tekeli, Turudlar; Ulacık, Urumşa, Üç Kilise, Viran, Yağlılar, Yahyalı, Yakılar, Yavaşlar, Yaykın, Yenice, Yeregiren, Yolcular

[71] 1530 yılı Adala köyleri : Ahiciler, Akça, Akçasaz, Ali Beyli, Ali Hoca, Atı Yağuzca, Atmaca, Avşar, Ayvacık, Baba Umur, Bağırgan, Balıklağu, Bazar-ı Yenice, Bazarlı, Bey, Beyce, Biçer, Biçer Deresi, Boryaz, Bozağaç, Bozhavlı, Boz Kanan, Bozca Pınar, Çağlayık. Çatra, Çatak, Çavlu, Çertik, Çınarcık, Çokallı, Çukur Ayak, Çullu, Çulluca, Depecik. Dibekdağı, Doğancı, Donuz Dürten, Doydu. Dulkadir, Durasıllı, Enekli, Gedehorya. Göçüklü, Gökçe, Gönen, Gürneyit, Güzelli, Hacılı, Hamidler, Hasanlı, Hasırcı, İğdecik, İl Basanlı, İne Beyli, İyallu, Kamerli, Kara Bayezidler, Karaca Ali, Kasaplı, Kavacık, Kemerli, Kenger, Kerdime, Kesri, Göçbeyi, Kestel, Kestelcik, Kılcanlı, Kızılcaavlu, Kızılca Turud, Konurlu, Kozluca, Küpoğlu, Mekirdos, Mendehorya, Menye, Mutlu, Nayibli, Okcular, Ortaca, Ortacı, Otaclı, Örü, Pare-i Savcı, Pare Umur, Pulur, Reisli, Sadas, Salur, Seraçlı, Soğucak, Tardı, Turahanlar, Vayna, Yahşili, Yakacık, Yaman Ece, Yar Yatak, Yartmaşlı, Yazılmış, Yemlihalu, Yenice, Yiğitler, Yeregirenli,

[72] Aydın- İzmir-Manisa-Muğla-Denizli Vilayet ve kazaları siyakat yazıları (2243)

* * *

Saruhan'ın bir diğer kazası Güzelhisar, emirlerden Balaban Bey ile adeta ödeşleşmiştir. Hatta, kilisesinin camiye Balaban Bey tarafından çevrildiği Evliya Çelebi'nin notudur. Gezgin, kenti "Melemen Güzelhisarı" olarak ele alır ve 8 mahallesi ile kalesi bulunduğunu belirtir. Bu da XVII. yy'da Güzelhisar'ın pek gelişmediğini göstermektedir. Oldukça güzel bir coğrafyaya sahip olan kent, bu konumunu daha sonraki sürece taşıyamayan kazalardandır. 1530 yılı verilerinde 51 köye sahip görünen kaza daha çok Menemen Güzelhisarı adıyla tanınmaktadır.[73] Zira, Aydın Sancağı kazalarından Güzelhisar (Aydın) ile karıştırılmaması için bu söylem yaygınlık kazanmıştır.

* * *

1530 yılında 118 vergi hanesine sahip olan Nif (Kemalpaşa) ise, durağan bir kent görünümündedir.

Yaklaşık 140 yıl sonra, Evliya Çelebi, Nif'in XVII. yy'daki merkezi yapısını oldukça sade bir dille verir. Kentin, beşgen şeklinde bir kalesi ile sular zengini olduğunu ve Germiyan emirlerinden Emet Bey tarafından fethedilidiğini ifade ettikten sonra, 70 köyü ile merkezde 2 hamam, 40 dükkanı bulunduğunu yazar. Oysa, kent 1530 ylında 23 köylü küçük bir idari birimdir.[74]

* * *

1530 yılı değerleriyle, Saruhan sancak kazaları içinde silik bir görüntü veren Kayacık, küçük bir yerleşim olarak görünmektedir. Gezginimiz Evliya Çelebi'nin verdiği merkezi yapı ile bilgiler, Kayacık'ı en güzel anlatan tablodur. Gezginimiz, Kayacık'ın 7 köyü ile merkezde bir mahallesi ve küçük bir hamamı olduğunu yazarken, özellikle, dericilikte

---

[73] 1530 yılı Güzelhisar köyleri : Ahmet Dede, Akbaş, Bazarlı, Bazerganlın, Belen, Boz, Bölücek, Çatak, Çatak Deresi, Davut Dede, Demirci, Deniz Değirmeni, Devlit, Eğri Gölcük, Eğriler, Elif Pınarı, Eşek Kıranı, Frenk, Gökçe, Güneri, Habibli, Herbende, Helvacı, Hızırlı, İğdecik, İn Kayacık, İncir Bükü, İne Gazi, Kalabak, Karaca Avunduk, Kartal Hacı, Kaya Alanı, Kazlık, Kızılkilise, Kulfallı, Orayda, Oruç Gazi, Örülmüş, Piyadeler, Saımrı, Sataşar, Yapukcular, Yayağaç, Yeregiren, Yurt Beyi

[74] 1530 yılında Nif köyleri: Armudlu, Badanalı (Boyalı), Beğmiş(Söğüdcük), Bekilli, Beyli (Germiyancık), Bezci, Bozköy (Buraklı), Buraklı(Kulaklı), Bülbüller, Çam, Çelebi Yakası, Dalyanlı (Dere), Etmeksüz (Ulucak), Gencer Yeri (Kasar), Gümüşlü, Halil Beyli, Kargucak Yaylası, Karı Yolu, Kerdime, Kızılcalı (Toycalı), Kulaklı, Meşhed Benüşü, Parsa, Saru Şeyhlü, Toycalı, Ulucak, Uzun Ömerli, Yeniceli

mükemmel bir konuma sahip olduğunu vurgulamaktadır. Tabaklıkta elde ettiği ünün Edirne ve İskenderiye'den daha üstün olduğunu belirtir.

Kayacık'ın 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarında yer alan köyleri 41 adet olarak verilmektedir.[75]

* * *

Evliya Çelebi, Akhisar'ı "Ayşe Sultan hassı" olarak nitelerken, 12 köyü, 24 mahallesi, bir Bedestan, 10 han, 1000 dükkanı ve 3 hamamı bulunduğunu yazmaktadır. Kent,1530 yılı değerlerine göre, güçlü merkez yapısına karşın, oldukça zayıf köyleşme konumundadır.[76]

Akhisar, çevresel adlar zenginliği ile gözde coğrafyanın sahibidir. Örneğin, Üç Hanlı köyünde yer alan Kız Bacı Dede ile Karaca Ahmet Sultan, Yatağan Baba, Koca Kağan, Şeyh İsa (Sarı İsa), Ahi Kayser, Seydi Ahmet, Korkud Baba, Süleymani Horasani, Elif Hatun, Akhisar coğrafyasının sahip olduğu önemli adlardır.

* * *

Gezgin Evliya Çelebi, Gördes'in dağ eteğinde kurulduğunu ifade ettikten sonra, 78 köyü, 6 mahalle, 50 dükkan, 1 hamam, 3 han ve 11 camisi olduğunu ekler. Ancak, gezgini şaşırtan halkın kullandığı dildir. Gördes halkının kullandığı sözcükleri eleştirmektedir. Gezgin, "Atalarımız dilidir ama, bizim atalarımızın sahip olduğu Kütahya ve Demirci'de bu çeşit kelimeler yoktur." diyerek, bunları "Perişan kelimeler" olarak niteler. Evliya'nın beğenmediği bu sözcüklerden çoğu halk tarafından hala kullanılmaktadır. Örneğin, azık (Ekmek), tahıl (Buğday), zıbar (Yat), masti (Fino köpeği), çomar (Çoban Köpeği), kızılağaç (Havuç), kızan (Oğlan), rahatlık (Avrat), ün (Avaz), yetegen (Tazı), Saplıca kızıl (Kiraz), tüylüce tombak(Dikenli Kestane), ballı darı (İncir), bek aşı (Yumurta), çoğaş (Güneş), tuluca yumru (Şeftali) gibi sözcükler, Evliya'yı şaşırtmış görünmektedir.

---

[75] 1530 yılı kayıtlarına göre Kayacık köyleri : Akça Alanı, Aşağı Gökköy, Balıklağu, Beyobası, Boyacılı, Bozhisar, Çalıca Atlı, Çam, Çanaklı, Çatalkaya, Dere, Derimşar, Emelcik, Gökçek Hisar, Gökçeler, Gürce, Gürge, Hamidler, Haydar, İvaz Obası, Kalanda, Kalemoğlu, Kalın Harman, Karaağaç, Kara Yakuplu, Kara Yunuslu, Kazıklı, Kılcanlı, Kırhanlı, Kırlıca, Kızıllar, Konurluca, Kozluca, Kuyucak, Örenli(Kalanlı), Sarıın, Şeyhli, Üç Pınar, Yazı Kuyucağı, Yeğen Obası, Yukarı Gökköy

[76] 1530 yılı Akhisar köyleri : Adilli, Alacalar, Bulut, Bunurcalı, Depecik, Durasıllı, Fertekli, Gerek, Gökbaşlı, İğdeli, Karamani, Kartoğlu, Kargın, Kars-ı Ünye, Kayı, Kürdlük, Salur

Gördes, 1530 yılı köyleşme olgusunda 48 köye sahip görünmektedir.[77] Gördos (Gördes), yörük grupları bakımından pek öne çıkamamış kazalardan biridir. Sahip olduğu konar-göçerler, Cemaller, Kiçeli, Düğüneri (Esedler), Emelcik, Emir Doğan, Hacı Hızırlı, İncir (Hızır Veledi İltan), İlyaslar, Karacalar obalarıdır.

* * *

Evliya Çelebi'nin Manisa bölgesinde gezdiği yerlerden biri de Marmara'dır. Marmara'yı 11 köyü, 10 mahallesi, 22 camii ve 100 dükkanı ile tanıtan gezginimiz, kentin ılıcasına da değinmeden geçmez.

Marmara, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterinde de 8 köye sahip en zayıf kazalardan biri olarak görünmektedir. Belgeler incelendiğinde 8 köyü aşan köye sahip olduğu görülmektedir. Marmara'nın sahip olduğu köylerden, Buğdaylı ve Sasalı adları, fetih sürecinin gözde adları olarak, Tire'de halk bilgilerinde birliktelik içinde ele alınmaktadır. Daha da önemlisi, Sasa Bey'in Marmara'ya girdiğini göstermektedir. Marmara'nın diğer köylerinden Sofular, Köpekli, Çölmekci, Okcular, Mahmudlu, Kargın, Ahmetler, Çatak bölgeyi saran önemli aşiretlerdendir. Marmara'nın diğer yerleşimleri, Arucuk, Uzgur, Çomarlı, Çöp, Gürün, Kargucak, Kasaplar, Uzgur, Buhi, Kuzu, Murad, Ördek (Sobu), Purt, Süleymanlı olarak yer almaktadır.

Marmara kazasında görünen güçlü yörük obalarından Akçalar, Ahmetler, Okçular ve Kösem köylerine dağılmışlardır. Diğer obalardan, Ala İnekli, Saruhan Bölgesinin güney kesimdeki, Ilıca, Adala, Kırkağaç ve Marmara'da toplanmışlardır.

* * *

Gördek (Kırkağaç) 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarına göre kaza olmasına karşın merkez yapısı itibarı ile oldukça zayıf görünmektedir.

---

[77] 1530 yılı Gördes köyleri : Ahiler, Armudlar, Aya Alanı, Baş Karaca, Bayad, Beyel, Beyli, Boyan, Börez, Cinge, Çam, Çiftlik, Çiğiller, Damlaluca, Danga, Danişmend Mahmud, Danişmend, Dargıl, Deli Demirciler, Depeler, Dere, Divdale, Efendi İli Eğrit, Evciler, Göcekli, Gülyan, Gürge, Hanya, İdrisler, İnekler, Kabaağaç, Kabakoz, Kara Kürekci, Belenli, Karaca Aliler, Karaca Bayramlı, Kayalı, Kıran, Kuşlu, Kuzum Ali, Küçük Oba, Kürekci, Marmaracık, Melek Paşa, Mustafalı, Oğulduk, Olgar, Osmanlı, Öztemür, Recepli, Salur, Sürüler, Şeyhler, Tutluca, Umur Hanlı, Urumtaş, Ümmet, Yaka, Yalvaç, Yaya Kırıldığı

Toplam hane sayısı 711 olan kazanın 61 köyü vardır.[78] Kırkağaç'a yerleşen aşiretler içinde Yeganoğulları, Kalbuzoğulları, İç illi, Kuruculu, Hacı Himmet, Kara Ali ve Sırakayalı adları dikkati çekmektedir.

* * *

Ilıca, kervan yolu üzerinde bulunuşu ile Saruhan Sancağının önemli bir kenti durumundır. Ancak buna karşın, köyleşme olgusundan yararlanamamış bir görüntü vermektedir.[79] Oysa, Sadrazam Lütfü Paşa'nın Ilıca'ya bağlı Olgamlı'da 156 dükkanının bulunması yolun ticari hareketliliğini de dile getirmektedir. Zira, Paşa'nın aynı yol üstünde bulunan Sart ve İnegöl'de (Alaşehir) küçümsenmeyecek sayıda vakıf dükkan ve Pazargahları vardır.[80]

Bölgenin tarımsal alanları içinde çiftlikler önemli bir yer tutmaktadır. Zira çiftliklerin büyük bir bölümü zaviye-imaret altyapılarını oluşturmaktadır. Erken dönemin bu tarımsal alanları aynı zamanda hayvancılığında yerleşik olarak ele alındığı alanlardır. Zira buradan elde edilen ürünler, gelen-geçenin hizmetine sunulmaktadır. Bu nedenlerle, çiftlikleri zaviyelerden ayrı düşünmek pek doğru değildir. Çiftlik dağılımlarında, Manisa 53, Adala 36, Menemen 23, Demirci ve Akhisar 15, Nif 14 çiftlik sayılarına sahiptirler. Bu sayısal dağılımda, Ilıca 9, Marmara 5, Gördes 4, Güzelhisar 3 çiftlik kaydıyla oldukça zayıf bir dağılım içinde görünürken, aynı süreçte, sancak kazalardan Gördek ve Kayacık'ta ise çiftlik kayıtlarına rastlanılmamıştır.

* * *

Saruhan coğrafyasının önemli unsurlarında biri de İrani gruplardır. Adını "Şah"tan alan "Şahyar/Şahoba" bu konuda önemli bir örnek duru-

---

[78] Kırkağaç/Gördek'in 1530 yılındaki köyleri : Ahmedler, Akköy, Akça, Alayundlu, Ali Beyli, Arucaklar, Bağözü, Balıclı, Bayramlı, Bazerganlı, Boğa Deresi, Bozviran, Burhan, Cüllahlı, Çaltılı, Çandır, Çölmekci, Çöteli, Dere, Durbak, Elipara, Gılmanlı, Gürenez, Harta, Hüseyinli, İlyaslar, İne Beyi, İt Anası, Kara, Kara Kurd, Kara Yusuflu, Karaman, Karbansaraylı, Kargın, Kerdime, Kızılca Batak, Koçaklı, Köseler, Kösem, Kulaksız, Kum, Macune, Melengi, Mülteki, Nayib Hızır, Orağlı, Rıdvan, Saraycık, Sarucalı, Sarılar, Selçuklu, Sökili, Şarabdar, Yahşi, Yorma, Yortanlar, Yörükceli

[79] 1530 yılı Ilıca köyleri : Atı Yağuzca, Avulgamlı, Bayındır Şeyhli, Bayramşahlı, Bozca Atlı, Büyük Köfine, Çayır, Çöp, Dalbeyi, Derzili, Gökçekaya, Hacı Beyli, Hoca Ömerli, Kestel, Kara Ali, Kara Ayidli, Karaköy, Kara Sevinçli, Karacalu, Kızılca Hatun, Kızılcaavlu, Konuşlu, Kurucadere, Küçük Köfine, Melikli, Mihmadlı, Olgamlı, Sofular, Tok Sayrı, Uzun Ali, Yenice, Yeniceli

[80] Sadrazam Lütfü Paşa Vakfiyesi, H.950/1543, Tire Şer'iye Sicili, Cilt 47, say.1-10

mundadır. Köydeki geleneksel bilgiye göre, Şahyar'ın önemli bir grubu Kızılışıklı Yörüklerinden olup, Ege'ye girişte iki kola ayrılmışlar Küçük Yusuflar grubu Tire Derebaşı'na diğer bölümü ise Şahyar'a karışmışlardır. Şahyar ise 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerinde "Kadim" topluluklar olarak verilmektedir. Bunların, Şeyh Bedreddin'in babası Ahi İsrail'in vakıf arazilerinde, "Çeltikciyan", "Beyli" ve "Beylioğlu" adlarıyla görünmesi bağlantılar açısından dikkate değerdir.

* * *

Beylik sürecinin bir diğer önemli kaynağı da "Nümizmatik" belgelerdir. Süreç sikkeleri ile dönemsel belgeleri zenginleştiren nümismatların da katkılarını unutmamak gerekir. Bir yerde beylik tarihinin bağımsızlık sürecinin kanıtları olan "Darp" lar, önemli bir işlev üstlenmiş görünmektedir. Örneğin, "Manglasia" darplı paraların Manisa' yı işaret etmesi hem beylik merkezinin yerini hem de bey tacının simgesel "Beş leylak"lı çiçeğini nitelemesi siyasi süreç için kayda değerdir .[81]

Saruhan sikkeleri, Saruhan Bey ile başlamış ve daha sonra, İshak Bey, Hızır Şah, Orhan Bey adlarıyla "Darp"larını sürdürmüştür. Daha sonra II. Saruhan ve II. İshak Bey zamanlarında ise mangır basımlarına dönüşmüştür. Ancak, nümizmatlar bugüne değin, Sauhan Bey'in oğlu İlyas Bey'e ait basımlara rastlanılmadığını ifade etmektedirler.[82]

* * *

1530 yılı Defter-i Hakani bilgileri dışında bir diğer kaynak da vakıf kayıtlarıdır. Bu kurumların sahip oldukları belgeler daha çok vakfiyelere dayandığından oldukça önemlidir. Defter-i Hakani'de bulamadığımız bir çok yerleşim yeri ve adlarını Manisa Vakıflar Şubesi ile İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivlerinde bulabiliyoruz.

MANİSA : Seydi Hoca, Yarhasanlar, Tatarlar, Ece Torasan, Şeyh İnebey, Ahiler Mezrası, Birg-i Atik Mahallesi, Kurşunlu, Hacı İlyas Mahallesi, Karaoğlanlar, Hacı Rahmanlı, Özbek, Danişmend Halil, Seydi Oba, Belen, Bükdağı Nahiyesi, Yerce, Çoban İsa, Dernekler, Çamlıca, Çoban Hanlar, Oğulbeyler, Memiler, Bahadırlı, Karakoca, Karaman Kayası, Kozluca, Kağan, İğdecik, Şeyhler

SARUHAN :Hacı İshak Mahallesi, Bıyık nahiyesi, Aydınlar, Bahadır, Kemikli, Tirkeş, Hatipler, Diğinli, Koyuncu, Çakmaklı

---

[81] Celil Ender...
[82] Age...

DEMİRCİ :Hacı Baba Mahallesi, Şücaeddin Mahallesi, Yağmur Mahallesi, Kasım Fakih Mahallesi, Kızıllar, Ortapare nahiyesi, Yiğitler Köyü, Kayran Okcular, Şarlıpınar, Tahtacı, Ahatlar, Kara İsalar, Kaya Işık, Kavaklı, Aklıkcı, Sinan Dede, İmrenler, Satılmış, Kemah, Tahtacı, Borlu, Sarkaç, Kasar
GÖRDES : Baba Kırıldığı, Kurt Duman, Şeyh Yayla, Salur (Esengüllü), Malkoç, Çiçekli, Sarı Aliler, Kurtlar, Kızıllar, Ballıca, Avcılar, Kabaklar
MENEMEN : Ahi Hızır Mahallesi, Kaklınç, Alan içi, Koyuneri, Türk İli, Sasalı, Tokca, Selmanlı, Emir Alem, Yurtcuk
ILICA : Abdal Özü, Kargın, El Kaman, Kırkağaç
TURGUTLU (KASABA) : Menteş Baba, Avşar, Canbazlı, Alan, Maldan, Karaman, Line, Dağ Marmara, Sindelli, Kargın, Kuşlar, Karakaya
KULA : Toygar, Emre Sultan, Kızlar Camisi, Eroğlu
KIRKAĞAÇ/GÖRDEK : Kayadibi, Öveçler, Hacet, Güvendik, Gelenbe, Kınık, Çobanlar, Karakurt, Çaltıcak, Bilce, Yağmurlu, Üveçli, Palamud (Mecidiye), Babaköy, Mirci, Kalemli, Sakarkaya, Abdal Musa, Gedikli, Hacı Rahman, Bükmüş
YUNDDAĞI : Bayat, Öküz Viranı, Kağan, Türkmen, Kara Kılıçlı, Ahadlar, Dernekli, Marmar, Bakacak, Çataklı, Durasıllı, Bulanık
GÜZELHİSAR :Tuzla, Lala Belen, Dönmezler, Kağan, Arpacı, Çakmaklı
AKHİSAR : Şeyh İsa Mahallesi, Göremez, Gördük, Seydi, Elif Hatun, Kutluk, Seyhanlı, Tütenli, Gökçeler, Doğankaya, Üçhanlı, Karakurt, Yatağan (Karapavlı), Kadıderesi, Sünnetciler, Karaca Ali
SOMA : Kara Ali Mahallesi, Karaca Mahallesi, Karamanlı Mahallesi, Akçasuluk, Bakır, Kızıl Oran, Boz Arabacı, Sevişler, Yağmurlu, Emir Hızır, Birce, Bayat, İdil, Kayadibi, Karaca, Yırca, Güney, Gökçe Koca, Tırhala, Uluarca, Hatunköy, Uruzlar, Boncuklu, Devlethan
ADALA : Kaya Mahallesi, Çekirdik, Çortak, Emreköy, Biga, Harmancık, Tekfurlu, Çökelek, Karataş
KAYACIK : Menteş, Kilisecik

Ancak, Manisa Vakıflar Şube ile İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtlarında bağlı oldukları ilçeleri verilmeyen köyler de bulunmaktadır. Bu köyler, Avunduk, Çobanhanlar, Doğanhisar, Dazyurt, Hamza Beyli, Horozköy, İncikler, Kara Hasan, Kara Yazılı, Kepenekli, Koyunbalılar, Küçük Tatar, Memiler, Ocak İli, Oğulcuk, Okcular, Seyhanlı, Sünetciler,

Şarlıpınar, Şatırlı, Türkmen, Tirkeş, Yağmurcular, Yerbasan, adlarıyla yer almaktadırlar.[83] Yağcı Bedir, Kılaz, Akbaşlı, ve Kantemürlü gibi aşiretlerin bölgeye girişi ise oldukça geç olmalıdır. Zira, bunlar, 1530 yılı belgelerinde görünmeyen gruplardır. Özellikle, Yağcı Bedir Yörükleri, Karesi sancağının Sındırgı, Bigadiç ve Bergama kesimlerine değin girerek, Saruhan sancağı dışında da kendilerine coğrafya bulmuşlardır.

* * *

Tarihsel süreçte Bozdağ'ın güney ve kuzey etekleri, Horasani grupların yoğunlaştığı bir kesim olarak öne çıkmaktadır. Güney ve Kuzey Bozdağ etekleri daha sonraki idari yapılanmalarda grupsal yerleşimler ile dikkati çekmektedir. Güney Bozdağ etekleri dağınık grupları barındırsa da önemli unsurlara sahiptir. Kuzey etekler ise Horzum, Tatar, Şah gruplarının yanı sıra Alevi/Tahtacı yerleşimleri yoğunluğu adeta özel bir bölge oluşumu meydana getirmiştir. Bozdağların bu kuzey batı kesimi içinde Alevi/ Tahtacı yerleşimleri Bağcılar, Bektaşlar, Çaltılı, Çukuroba, Hacı Bektaşlı, Hasalan, Kabazlı, Karaoğlanlı, Mersindere, Mevlütlü, Hacılı, Torunlu (Okcular), Yeşilova, Şahyar/ Şahoba köyleri bulunmaktadır. Caferbeyli Yılmaz, Dombaylı, Durasallı ve Sart, önceleri Alevi ağırlıklı iken, bugün karışık hale gelmişlerdir. Özellikle Cafer Bey, erken süreçte bölgede Horasanlı Ali Baba ile birlikte zaviye tesisleri ile dikkati çekmektedir. Bugün Alaşehire bağlı olan Osmaniye (Tahtacıyan) Horasanlı Ali Baba'nın zaviye sahibi olduğu tarihi yerleşimlerden biridir. Bölgede önemli bir unsur olan Cafer Baba ise kimi kayıtlarda Tatar kimilerinde ise Kürd olarak ele alınmaktadır. Aynı kesimde Horasanlı Ali Baba ve Cafer Baba ortak vakıf zaviyesine de değinmek gerekmektedir. Zira, iki hatta üç adlı ortak zaviye paylaşımları, erken dönem adlarında görülmektedir. Tire'de Kurt-Doğancılar, Birgi'de Alihan-Elvan-Aslıhan ve Tahtacılar'da Ali Baba-Cafer Baba süreç örnekleridir. Daha dağınık gruplardan Turgutlu'da Çepni Bektaş, Akhisar'da Sünnetciler, Yatağan. Manisa'da Yeniköy, Alevi/ Tahtacı unsurların yerleştiği coğrafyaya olarak dikkati çekmektedir. Karışık olmalarına karşın,Irlamaz (Turgutlu). Beyoba (Akhisar), Dereköy (Alaşehir) yerleşimlerinde de Alevi/Tahtacı unsurlar önemli bir yoğunluk oluşturmaktadırlar. Kısacası. bölge özel bir konum gösteren ender coğrafyalardan biridir.

---

[83] Manisa Vakıflar Şuba Müdürlüğü Arşivi, Manisa Fihristi 2308

V.BÖLÜM
KARESİ TARİHİ COĞRAFYASI

Beylik sürecine erken başlayıp erken yitiren Karesi Beyliği, kuzey Ege'nin güçlü beyliğidir. Erken süreçte, Saruhan coğrafyasının önemli bölümünü de kapsayan ve beylik gücünü aşan bir coğrafyaya egemen iken bunu koruyamamıştır. Hatta, Bergama, Soma, Kırkağaç (Gördek), Marmara (Gölmarmara) kentlerinin sahibi olan beylik, özellikle, Karesi Bey'in oğlu Yahşi Bey ile en geniş topraklara sahip olmuştur. Bu geniş coğrafyanın denetimi merkezde Demirhan Bey, güneyde ise Yahşi Bey ile sağlanmıştır.

1530 yılı belgeleri ile köyler taramasında ortaya çıkan Karesi kökenli semtler varlığı "Beylik Ailesi"nin gücünü göstermektedir. Hatta, Sart yörük grupları içinde, Karesi Beyli, Kalemli, Kara Yahşi ile Demirci' deki Kara İsalar, beylik ailesinin dağılım zenginliğinin kanıtıdır. Özellikle, Saruhanoğulları coğrafyasında, Manisa ve Soma'da "Kalem", Kayacık kazasında "Kalemoğlu", Palamud'da "Kalemli", Muğla/Milas'ta "Kalem", "Kalemli" ve "Kalemler" köyleri sürecin izlerini koruyan Karesi kökenli ailesel yerleşimlerdir. Diğer sancaklarda gördüğümüz Kalemler'in (Kelem/Kalam) Danişmendlilerden olması siyasi gelişmelerdeki gücü yansıtan bir diğer etkendir. Bu aileden gelen Kalem Bey ile başlayan fetih hareketleri oğlu Karesi Bey (Kara İsa) ile beylik statüsüne kavuşmuştur. Her iki bey dönemi aynı zamanda deniz seferlerinin, beylik adına geliştiği bir süreç olarak dikkati çeker. Beyliğin, Osmanlı Beyliği' ne komşuluğu onun daha erken yıkılışını hazırlamıştır. Bu nedenle, Karesi Beyliği'nin diğer beyliklerden önce 1360 yılında beyliğinin sona erdiği anlaşılmaktadır.

Karesi Bölgesinin bugünkü coğrafyası, 1530 yılı idari yapılanmasından oldukça farklı bir durum göstermektedir. 1530 yılı yapılanmasında, Hüdavendigar Livasında görülen, Gönen ve Bergama bugünkü konumlarıyla Ege Bölgesine taşınmışlardır. Gönen Balıkesir'e, Bergama İzmir'e eklenerek, Ege coğrafyasını adeta tamamlamışlardır. Yine, bugün Bursa ilçeleri içinde görülen Manyas ise 1530 yılı Karesi idari yapılanmasında yer almakla farklı bir durum ortaya koymaktadırlar. Manyas, her ne kadar Karesi yapısı içinde ele alınmış ise de konumu nedeniyle çalışmaya alınmamıştır. Öyle ki , oldukça karmaşık 1530 yılı tablosundan arındırıl-

mış bir Ege profili çıkarılma zorunluluğu doğmuştur. Zira, konumsal gerçek bunu zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, Hüdavendigar Livasından aldığımız Kızılca Tuzla, Gönen, Tarhala ve Bergama konuya eklenmiş ve bütünlüğün bozulmamasına çaba harcanmıştır.

* * *

Belgesel bilgiler incelendiğinde, Karesi bölgesi yerleşimlerin olgunlaştığı bir coğrafya görünümündedir. Buna bağlı olarak, Yörük yerleşimleri bakımından sancakların en zayıfıdır. Sancağın az sayıdaki Yörük grupları ise, Avşar, Bengiler, Boynanlar, Çoruklar, Davutlar, Hotaşlar, İbirler, Karacalar, Kara Çepişler, Keçili, Kemikli, Koyuneri, Savuklar, Seraçlar, Paşayiğit, Söğütlü, Yayabaşı, Koca Avşar, Kurtlar, Mahmudlar, Uluyörük, Yağdıran, Yakuplar, Yatak Arapları, Yum Baba Dervişleri ve Yusuflar olarak ele alınmaktadır.

* * *

Karesi Bölgesi özellikle nahiyeler zenginliği ile dikkati çekmektedir. Nahiyeler içinde, Sındırgı, Savaştepe, Ayvalık, Burhaniye, Altınoluk, Gömeç ve Susurluk, kaza oluşumuna yakın değerleriyle farklı bir görüntü vermektedirler. Hatta bunlara bağlı köyler şaşırtıcı rakamsal kabarıklık göstermektedir. Karesi Sancağının 1530 yılında nahiyeleri kapsamında görünen idari birim sayısı 22'dir. Bu kapsamda, Ayazhisar, Yorma, Fart (Susurluk), Başgirdek, Giresin (Savaştepe), Yenicehisar, Boğazhisar, Çağış, Göbel, Çorum, Sındırgı, Haydarlar, Temrezler, Burhaniye (Kemer Edremid),Ilıca-i Bergama (Zağnos), Alibey (Cunda), Altınoluk, Altınova, Armutova/Gömeç), Kayalar, Ayvalık (Kidonya) ve Konakpınar adlı yerleşimler bulunmaktadır. Bu birimlerden, Fart (Susurluk), Giresin (Savaştepe), Sındırgı, Yorma, Başgirdek, Boğazhisar nahiyelerinin köyleri verilirken, Temrezler ve Haydarların köyleri birlikte, ayrımsız verilmiştir. Nedense, nahiyelerden, Burhaniye, Çağış, Çorum, Yenicehisar, Göbel, Ayazhisar, Ayvalık (Kidonya), Ilıca-i Bergama (Zağnos), Armutova (Gömeç), Konakpınar ve Kayalar'ın köyleri belirtilmemiştir.

* * *

Karesi Sancağı, XVI:yy'da yerleşim coğrafyasını olgunlaştırmış bir tablo ortaya koymaktadır. Kazaların sahip olduğu köyler bu olguyu en somut şekilde ortaya koymaktadır. Sancaklar içinde, köyleşmedeki yoğunluk, Bigadiç'te olağanüstü bir seyir gösterirken, diğer kazalarda adeta birbirine yakın değerler gözlenmektedir. Bu da coğrafyanın

yerleşim süreciyle birlikte dengeli bir dağılımla olgunlaştığını göstermektedir.

Kaza adı	Köy adedi
Balıkesir	107
Bigadiç	178
İvrindi	66
Edremid	90
Ayezmend	102
Manyas	103

Karesi Sancak kazaları içinde Bigadiç dışta tutulacak olunursa, sancağın diğer kazaları köyleşmede birbirine yakın değerler görülmektedir. Karesi sancağında köyleşme daha çok sancağın batı kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. İlginin batı topraklarına kayması, önemli ölçüde fetih süreciyle ilgili olmalıdır.

* * *

Beyliğe adını veren Karesi Bey, türbe yazıtındaki adıyla Kara İsa Bey'dir. Balıkesir'deki türbesinin onarım yazıtında 1338 tarihi vardır. Babası Kalem Bey ile birlikte bölgesel fetih hareketlerinde bulunan Karesi Bey (Kara İsa), babasının erken ölümü ile Beyliğin lideri olmuş ve Bizans ile girdiği savaşlar sonucu, Sındırgı, Bigadiç, Edremit, Ayvalık, Ezine, Sultaniye (Çanakkale) ve Ayazmend'i (Altınova) alarak denize dayanmıştı. Oğlu Yahşi Bey ise, 1302 tarihinden itibaren, beylik topraklarını Bergama, Kırkağaç, Soma ve Gölmarmara'ya değin sınırları genişletmişti. Çocuklarından Timurhan (Demirhan) ve Dursun Bey'in ölümünden sonra beylik topraklarının büyük bir bölümü Osmanlı Beyliğine katılmıştır. Beyliğin 1360 yılından sonra adının geçmemesi, Osmanlı Devleti'ne katılması ile ilgili olmalıdır. Karesi Beyliği'nin Osmanlı'ya katılması ve ortadan kalkmasıyla, önemli liderleri Osmanlı yönetim kadrolarına katılmıştır. Kuşkusuz bu adlar içinde en kayda değer olanı "Candarlı Ailesi"dir. Saygın adlara sahip olan aile, Osmanlı bürakrasisinin şekillenmesinde katkı sahibi olmuş ve devletin gelişmesinde etkin rol oynamıştır. Osmanlı Sultanı II.Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), Candarlı ailesi üzerinde artan baskılar nedeniyle, devletteki Candarlı yönetim egemenliğine son vermiştir.

Karesi Beyliği'nin bastırdığı paralar içinde, Bergama darplı gümüş sikkenin, İlhanlı Sultanı Olcaytu Hudabende Muhammed adına bastırılması, bu süreçte beyliğin bağımsız olmadığını, İlhanlılar'ı tanıdığını göstermektedir. Bağımsızlık sürecinde basılan paralar ise, Demirhan Bey, oğlu Süleyman Bey, Yahşi Han ve Beylerbeyi Çelebi'ye aittir.[84]

1530 yılında Balıkesir'e bağlı köyler, Defter-i Hakani'de 106 adet olarak görünmektedir.[85]

Sancağın merkezi Balıkesir merkez yapılanmasını kurumsal olarak tamamlamış bir kent olgunluğunda görünmektedir. Merkezde, Kapalı Çarşısı, 168 dükkanı ve 6 hamamı bulunmaktadır.

* * *

Karesi Sancak kazaları içinde 178 köy sayısıyla olağanüstü bir yerleşim bölgesine sahip olan Bigadiç, kırsalda 437 yörük, toplamda ise 2027 hane sayısıyla görünmektedir.[86] Bigadiç'in merkezi yapılanmasının zayıflığına karşın, özellikle, 178 köye sahip olması dikkat çekicidir. Bigadiç, bu köyleşme yoğunluğu ile salt Karesi sancak kazaları içinde değil Ege'nin de en büyük kazasıdır. Bu ilgi ve yoğunluğun ana nedenini belirlemek oldukça güçtür. Rakamsal olarak köy sayılarındaki kabarıklık Karesi Bölgesini adeta özel bölge konumuna taşımıştır.

* * *

---

84 Celil Ender- Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları, İstanbul, 2000

85 1530 yılında Balıkesir köyleri: Ağa, Ayşe Bacı, Akçaköy, Ali Temürcü, Aslıhan, Aşcı, At, Atanos, Azizler(Çerkez), Bağvan, Bardakçı, Çağış, Çakır, Çandır, Çavlu, Çayırhisar, Çölmekci, Demirci, Doru, Tepecik, Doymuş İli, Eberiler (Karalar), Eftelye, Elekci, Emir Ahur, Emre, Gökköy, Gökçedere (Kırca), Günek, Hacı Hasan Obası (Kirne), Helalce, İvazlar, İvane, Kadı (Kesük), Kakcı (Karaca Viran), Karabaşlı, Kavak, Kayıklı Dede(Elekci), Kazık Boşkoyan, Kelbohor, Kesik, Kilisecik, Kobanos, Kömürcülü, Köprülü, Köseler, Köteyli, Kusreven, Küreciler (Toy Turhan), Mantuz, Naibli, Naldöken, Oda, Okcu, Otacı, Paspala, Paşa (Demirci), Rencberriye, Sekban Halil, Söb, Şeyhler, Tahtalı, Tekir Pınarı, Toviçe Ali, Türk Eri, Uluköy, Umurbey, Üçpınar, Yeni, Yenice, Ziyaret

86 1530 yılı Bigadiç köyleri : Adalı, Aşağı Çeltikci, Avşar, Bahadır Kilise, Balat Ağzı, Bambala, Çakıroğlu, Çaltılı, Çekirdekli, Çeltik, Çengerler, Çevlik, Danişmendli, Doğancı, Eskere, Gökçe Sığırlı, Gügüm Öyüğü, Gülgara, Hereke, Izgarlar, İlyapan, İmaret, İvladiç, Kadı, Karaköy, Karyağdı, Kultak, Nizan, Osmanca, Ozancık, Öyüklü, Sarı Boncuk, Selmanlı, Şeyh Güvenç, Şeyhler, Taşgeçidi, Tomalı, Yukarı Çeltikci

İvrindi, 1530 yılı kayıtlarına göre merkezde iki hamam, iki camii ve iki pazargahı ile diğer kazalardaki benzer yapıya dönük bir yapılanma örneği vermektedir.

İvrindi, Karesi sancak kazaları içinde köy yoğunluğu bakımından en zayıf olanıdır. Oysa, köy oluşumları en derli toplu kazalara sahip Karesi' de, İvrindi, 66 köye sahip olmasına karşın, diğer kazaların köy sayıları 100'ün üstündedir.[87]

* * *

Karesi Sancağı kazalarının en gelişmiş yerleşim birimi olan Edremit, merkez yapılanması ile bunu kanıtlar gibidir. Edremit, vakıf dükkan sayısı bakımından sancak merkezi Balıkesir'den daha öndedir. Balıkesir merkezde 168 dükkan bulunurken, Edremit merkezde ise 289 dükkan bulunmaktadır. Yine merkezde 3 hamam ile Balıkesir'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Edremid, 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarına göre, köyleşme oranında Balıkesir, Bigadiç, Ayazmend(Altınova) ve Manyas' tan daha gerilerde görünmektedir.[88]

* * *

Ayazmend (Altınova), Karesi sancağının merkez yapısı itibarı ile en küçük kazasıdır. Padişah hassı içinde yer alan 3 iskelesi, 2 dalyanı, 4 köyü vardır. Merkezde ise, 2 hamamı ve 4 camii bulunmaktadır. Ayazmend'in kırsal yapılaşması da sınırlı alanda kalmıştır. 1530 yılı

---

87 1530 yılında İvrindi köyleri: Ayaklı, Balcı, Bozviran, Çarkacı, Çavlu, Çukur-i Büzürük, Çukur-u Büyük, Çukurköy, Dadeler, Dereli, Emircik, Geçmiş, Gömeniç, Halidler, Haydarlar, İdrisler, İlyapan, Kadı, Kara Çepiş, Kaşal, Kavka, Kayapa, Kerpiçlik, Kınık, Kıran, Kızıl Üzüm, Kozbelen, Kuruçay, Mesudlar, Mısır İli, Müstecap İli, Okcular, Ökselik, Öşrane, Pınar İli, Reisler, Sazlıdere, Tazlar, Yavi , Yürekli

88 1530'da Edremid köyleri : Ağacık, Akçabörklü, Alacakilise, Alahan, Bacılar, Baharatlı, Baldı, Bayındır, Bayramlı, Benişi, Borozlu, Bölücek, Can Paşa, Çamlıca, Çandırlı, Çepni, Çıkrıkcı, Demirciler, Deniz, Çınarlı, Çit, Çorak, Depe, Dere Kebir, Dere Sagir, Dereli, Emenler, Erre Hasan, Eşek Viranı, Etmekci, Eymür, Eyücek, Eyyüb Sofu, Firuzoğlu, Frenk, Gökköy, Gündüzoğlu, Güre Deresi, Güryan, Hacı Alioğlu, Hacı Murad, Halil Bey, Hamza Bey, Horzi, İbrahim, İnönü, Kadı, Kara Geyikli, Karga, Kayalı, Keçili, Kemer, Kırcalı, Kızıklı, Kızılköy, Kürbicük, Kozluca, Köpek, Kurd Işık, Kuruçay, Manastır, Oda, Osmanoğlu Mihmad, Ören, Papaslık, Pelit Önü, Rasul Hisar, Reşid, Saka, Sarnıç, Şaphane, Şehir, Şeyhler, Taraş, Taşcılar, Taylı, Temaşalık, Turnacı, Tutluca, Uç Beyi, Yayaylı, Yazıcı Kızı, Zeytinlik

verilerine göre, Adil İli, Ahi (Kayı), Ahmet Bey, Ahmed İli (Turnacı), Akçaköy, Alemüddin, Avşar, Azizli, Bağyüzü, sahip olduğu köylerdir.

* * *

Karesi idari birimleri içinde nahiyeler, önemli coğrafi merkezler olarak görünmektedir.

Haydarlar ve Temrezler ayrı nahiyeler olmalarına karşın, Defter-i Hakani'de birlikte ele alınmıştır. Kayda göre, Temrezler ve Haydarlar toplam 107 köy ile toplam 675 hane sayısına sahiptir.

HAYDARLAR : Ağrıt, Akça Pınar, Ayas Bey (Ejder), Berkopos, Emedik, Er Cavid, Gürziddin, Ilıca, Karaoğlanlı, Kebeler, Kızıl Elma, Kökezler, Kuyucak, Muha, Sürdeşe, Şah Derman, Yakuplar, Yoğunlar, Zaganos

TEMREZLER : Acıca, Ahurcu, Aktaş, Alacaat, Alaman, Alemüddin, Ali Seydi, Alpagud, Araplar, Avşar, Bahadırlar, Balyaz, Bayındır, Baz ili, Beyli, Budaklar, Burunca, Celebli, Cemandi, Çalıklı, Çaltılı Bükü, Çamluca, Çan Deresi, Çepni, Çukacık, Doğanlar, Dellalar, Derbent, Delücü, Duman, Eresti, Eşek Viranı, Eşen Gazi, Eynesi, Göçeri, Göğem, Gümran, Gündüzler, Hacı Ali, Hırsızlar, İlyaslar, İlyaslarcılar, Kafak (Tekür) Uç Beyiler, Yaka, Yalıcık, Yenice, Yoğunca Ağaç, Karaağaç, Karaköy, Karesiler, Kayacık, Kettan Ahuru, Kızıl Elma, Koz Viran, Kumlu, Kurşunlu, Kuyucak, Koyunlu, Murad Bey Obası, Ozancık, Okcular, Reşid, Samad, Sarı Yazı, Sarucalar, Sekili, Sincan, Şabcı, Söğüd Bazarı

BAŞGİRDEK : Akça, Kısrak, Baş Gülembe (Bazarköy), Bayat, Densiz, Gündekli, Hatun İli, Işıklar, Kanraz, Kebekler, Kettancı, Kınık, Merek, Nergis, Reisler, Sakarı, Şeyhler, Yakup, Zikr

YORMA : Adalı, Altunlar (Biriniloz), Aşağı Turudlar, Avşar, Belürsüzler, Bohi, Burak Dede, Çeltükcü, Davutlar, Depeler, Dirsekli, Döngel,Gökçe Bük, Güreşli, Ham, Hasırlı, Ilıca, Karacakaya, Karamanlar, Keremdinli, Köylü, Kürsü, Oruchan, Sadıklar, Saru Musalar, Sevinçli, Takyalu, Tekellüfler, Tutluk

SINDIRGI : Ahmed, Ak Kocalı, Akça Keçili, Alayaka, Alacaatlı, Alacayaka, Arslanlar, Astelya, Aşağı Düğrek, Ayvacık, Azebler, Azizler, Baş Düğrek, Bayat, Bazarköy, Bedegez, Buğday Depeciği, Burvaz, Büyük Kümbetli, Büyük Sarımsak, Cüllahlar, Cüneyd, Çakıl, Çal, Çalış, Çavdar, Çeltükcü, Çınarcık, Çorumlu, Değirmenciler, Deli İlyaslar, Demyanı, Depecik, Develer, Dımışki, Duru İli, Dümberekli, Dündar Bey,

Efir, Esenlü, Eyücek, Fahri, Frenkköy, Gerdemiye, Gibye, Gicik Deresi, Göbekler, Göçener, Gökçe Depe, Habiller, Hisarköy, Ilıca, İltanlar, İshaklar, İsmail Pınarı, İzzeddin, Kaba Çınar, Kalulu, Kabiller, Kalafat, Kapucak, Kara Bulak, Karagöz-i Küçük, Kara Kısrak, Kara Pınar, Karaca, Kayapa, Kelemiç, Kınık, Kırhan Ovacığı, Kilisecik, Küçük Bük, Küçükler, Kümbetli Küçük, Musa Ovacığı, Nakareler, Okcular, Oruç Gazi, Oruçhan, Otamış/Ödemiş, Penecik, Reisler, Sakarı, Saru Çayır, Sarıcaova, Seğidler, Sinekli, Şabcı, Temiroğlu, Tepecik, Tuztaşı, Turud, Yavaşoğlu Çiftliği, Yavu, Yazıcılı, Yüreğir

GİRESİN (GİRESUN) : Ağaç, Alın Viran, Fındık, Anife, Avuçlu, Bergozlu, Boyrazlar, Çepni, Çomaklı, Emiroğlu, Ergamiye, Hamzaoğlu, İlyapan, Kara Hızırlı, Koçaklı, Mihten, Minnet, Muaf, Sarucak, Seman, Simavlı, Sinan Viranı, Sünnetler, Tekür Kazuğu, Toviçeler, Yoğun Oluk

FART (SUSURLUK) : Akça Viran, Ali Bey, Bergoz, Bezci, Deliler, Doğancı, Duman, Kadı, Hisar Beyi ili, İncügez, Kerina, Kökez, Kozluca, Ömeroğlu Derbendi, Paşaköy, Taksir, Tokuşlar (Ala Güney), Tuzlalu, Ulubatlı/Uluabat (Kızılcahisar)

BOĞAZHİSAR : Akça, Kopluk(Atife), Akçaköy, Arızlar, Avunduklar, Beyler, Beyli (Polad Pınarı), Boncuklar, Boyan Öyüğü, Bürümcü, Çandırlı, Çeltükcü, İlgiç, Karasu, Kara Hızırlı, Korucu, Kuşaklı, Küçük Çeltikci, Koyuncular, Köse Ahatlar, Rahmanlu, Salihler, Yassı Beyli, Yaycı Ağaç, Yenice

* * *

Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi coğrafyayı tamamlayan kayıtlardır.[89] Arşivden elde ettiğimiz Balıkesir ve kazalarına dönük adlar, hem tarihsel gelişmeler bakımından hem de topografik olarak önemlidir. Vakıf kayıtlarındaki bir kısım yerleşim yerleri, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerinde yer almamaktadır. Zira, bu kayıtlar, daha çok vakfiyelere dayanmaları nedeniyle oldukça önemli bilgilerdir. Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtları, 1530 yılı eksikliklerini tamamlayan arşiv belgelerini içermektedir. Bu nedenle, kayıtlar daha da önem kazanmaktadır.

---

[89] Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi- Türkçeye Çevrilmiş Siyakat Yazıları.Balıkesir Fihristi (2299).
Balıkesir Mazbut Hayrat Taişınmaz Mallar Kütüğü Cilt I

BALIKESİR : Hacı İlbeyi Mahallesi, Okçu Kara Mahallesi, Mustafa Fakih Mahallesi, Oruç Gazi Mahallesi, Karaoğlan Mahallesi, Karesi Mahallesi, Yıldırım Mahallesi, Börekciler Mahallesi, Toygar, Bayat, Ziyaretli, Gümeli, Kınık, Mohtan, Atnos, İbirler, Karacaviran, Aslıhan, Aynaoğlu, Davutlar, Çiçekpınar, Kabaklı, Karabeyler, Karamanlar, Koca Avşar, Kurtdere, Kutlu Düğül, Toybelen, Ayvatlar, Ortaca, Köteyli, Çağış, Deliktaş, Naibli, Aslıhan, Halkapınar, Beyköy, Karakaya, Kırmızılar, Köseler

EDREMİD: Gazi İlyas Mahallesi, Turhan Bey Mahallesi, Kadı, Pelit İli, İnönü, Kara Aydın, Çoruk, Gömeç, Ünye, Kuşlar, Karacalar, Şekviran, Babaylar, Kadıköy, Karalar

BURHANİYE : Börezli, Sübeyli, Tahtacı, Ulubeyler, Kubaşlar, Kırtık, Karalar,Çatlı,Kuyucak,Taylıeli,Karaoğlanlar

BİGADİÇ : Babaköy, Emirler, Okcular, Alan, Kargın, Büyük Işıklar, Kadı, Baraklar

İVRİNDİ : Akçal, Çiçekli, Hızırbali, Kınık, Karacalar, Kocaoba, Kuşdere, Kara Çepiş, Okcular, Yağcılar, Kömürcü, Sofular

DURSUNBEY : Hotaşlar, Göbel, Bektaşlar, Akgüney, Kurtlar, Hondular, Balat, Beğel, Gökçedağ, Kızılöz, Ericek, Hacılar, Karaman, Alagüney, Arık, Beyce, Kızılcadere, Saraycık

AYVALIK : Hayreddin Paşa Mahallesi, Çakmak, Türközü, Kadı

SUSURLUK : Danaveli, Babaköy, Okçugöl, Kulat, Balıkdere,

HAVRAN : Karaoğlanlar, Karalar, Kabalar

SINDIRGI : Kargın, Bedir, Kocabey, Karakaya, Aktaş, Arslan Dede, Kepez, Kertil, İbiller, Kayseri, Çorum

Karesi nahiyeleri içinde Sındırgı özel bir konuma sahiptir. Nahiye konumuna rağmen köyler zenginliği ile farklı bir durum gösteren Sındırgı, kazaların dahi sahip olmadığı köy sayısıyla dikkati çekmektedir. Ayrıca, kazanın sahip olduğu adlar, ilk yerleşim sürecinin gözde değerleridir.

Beylik ailesinden Dursun Bey'in adını taşıyan Dursunbey ise, bu süreçte silik bir görüntü vermektedir. Oysa, Sındırgı'nın sahip olduğu ilk süreç değerleri Dursunbey'de de görünmektedir. Konumu nedeniyle merkez özelliği kazanamayan Dursunbey'e ait bilgilere, 1530 yılı belgelerinde bulamadık.

VI.BÖLÜM
KUZEYBATI EGE COĞRAFYASI

BİGA SANCAĞI

Biga, Ege Bölgesi'nin kuzeybatı kesimini oluşturan fevkalade önemli bir coğrafyanın merkezidir. Zira, Balkanlara çıkış kapısındaki konumuyla önemsenecek bir yerleşim coğrafyasıdır. Coğrafyada görülen adlar, bu önemi vurgulayan örneklerdir. 1530 yılı sancak idari yapısı, Cezar-i Bahri Sefid Eyaleti kapsamında yer almaktadır. Biga merkez kaza olarak, 1530'da Anadolu Eyaleti, 1533'de Kaptanpaşa Eyaleti, 1841'de Hüdavendigar ve 1886'da Biga Sancağı kapsamında yer almıştır. 1924' de kaza olmuştur.

Coğrafyadaki konar-göçer topluluklar içinde, Arap, Andın Arapları, Ahmed oğlanları, Akçakoyunlu, Çiftlikler, Hacı Haliller, Kızıl Ali, Karapürçek, Karadiken, Koyuneri, Seraçlar, Kemikli, Söğütlü, Karacalar, Mahmudlar, Paşayiğit, Uluyörük, Yatak Arapları, Yayabaşı, Yusuflar Yörükleri gibi köklü ve etkin adlar bulunmaktadır.

1530 yılı Tapu Tahrir Defderinde konar-göçer dağılımında, Biga 9, Çan'ın ise 4 gibi oldukça az sayıda yörük grubuna sahiptir.

Biga Sancağı kazalarının, sahip oldukları köy sayıları, Balya, 99, Ezine Bazarı 81, Biga 70, Çan 46, Çatal Bergos (Umurbey) 44, Lapseki 21 olarak görünmektedirler. Buna karşın, kazalar dışında idari birim kapsamında görülen, Avlonya, Güvercinlik, Karabiga, İnekollar, Çardak, Kargı, Gündoğdu (Karanti), Karabiga, Gümüşçay/Güvercinlik, Dimetoka Kazdağı Pınarı, Koyuneli (Hamdibey/ Agonya) ve İnekollar 1530 yılındaki alt idari birimler olarak görünmektedir. Biga coğrafyası, Balkanlar'a çıkan aşiretlerin bir durağı gibidir. Burada köy oluşturan gruplardan önemli bir bölümü güneyden gelen aşiretlere aittir.[90] Biga'nın sahip

---

[90] 1530 yılı Biga köyleri: Acı, Ahadoğlu, Ahiköy, Ahmed Beyli, Akkaz, Akkilise, Akköprü, Aklıkcı, Alemderan, Aslıhan, Aydınlı, Azaldı, Bağceli, Ballıca Ağa, Bekirli, Beyobası, Bozevran, Bozviran, Burhanlı, Çakırlı, Çit(Çata), Çavuş, Çemberoğlu, Çınarlı, Çınarlı derbendi, Danişmendli, Darlık, Deli Bayezid, Demirci, Dimetoka, Ece Gölü, Eğerci, Fakih, Günerli, Güvenç, Güvercinlik, Hacıköy, Hacıbeyoğlu, Hasköy, Havuçcu, Hoca Ali, Işıklı, İçegömü, İçi, İğdeli, İskender, Kadı, Kara Ali, Karaağaç, Kara Çavuş, Kara Parka, Karagöz, Kaya, Kemer, Keremüddin, Koçınar, Koçınaroğlu, Kumköy, Köpek Evranı, Köpekoğlu, Mahmud, Malkoçlu, Mesud, Mizan, Musaca,

olduğu adlardan, Han Bey, Karaca Ali, Kara Musli, Kurtoba, Okçular, Havdan Baba, Kara Hamza, Hacı Sadi, Arap Dede, Çiçek Dede adları erken dönem adlarıdır. Örneğin, Aslıhan, Aydınlı, Bekirli, Burhanlı, Çakırlı, Demirci, Hoca Ali, İğdeli, Kara Çavuş, Malkoçoğlu, Mesud, Söğüdlü, Turasan, Ulucak, Yakacık, Çit, Işıklar, Ahmet Beyli, Karagöz ve Hacıbey gibi yerleşimler güneyden gelen aşiretlerdir. Ancak, Koçmaroğlu, Alemderan ve Hacı Elbeyi aşiretleri ise diğer sancaklarda görünmeyen gruplar olarak dikkati çekmektedir. Biga coğrafyasında yer alan, Baltaoluk, Tümbe, Kurt, Dedeler, Yahşi, Hızır İlyas, Çatal, Abdal, Damlara, Şah Melek, Hoşap, Kırkgeçidi, Keltepe, Kavaklı, Dubaalan, Asartepe, Kıratlı, Kokarca tepeleri ile Balıkkaya Dağı, Kapanbeleni, Kadıovası, Ece Gölü, Abdal Suyu ve Kocabaş Çayı semtleri, kentin coğrafi zenginliklerini açıklayan değerlerdir. Biga'nın "Namazgah" a sahip olması kentleşme olgusunu açıklayan dildir. Hatta, Danişmend köyündeki "Tarhana Tepesi", kültürel açıdan önemli bir mirastır. Köyün semtleri içinde yer alan Avdan, Toy, Kazmalı, Salıçayı, Osman Tepe ile "Yağmur Duası"nın yapıldığı "Hayır Tarla" ve özellikle, yaygınlığı ile dikkati çeken "Bekir Dede", üzerinde durulacak önemdedir.[91]

* * *

Balya, 1530 yılı Defter-i Hakani kaydında, Biga sancağı kazaları içinde en yoğun hane toplamına sahip görünmektedir. Merkez, bir camii ve bir mescit, bir hamam ile henüz bir kent dokusuna kavuşamadığını gösterirken, genel hane verilerinde durum değişmektedir. Kaza, 99 köyü ile sancağın kazaları içinde ilk sırada yer almaktadır.[92]

Ortaluca, Osmanlı, Ovacık, Pekmezli, Saruhanlı, Sazlıdere, Sekbanİbrahim, Sıçradı, Söğüdlü, Taraşcı, Tatar Avdanı, Turasan, Turuplu, Türkmenoğlu, Ulucak, Yakacık, Yaycıağacı, Yaycı Mahmud Yörgüçoğlu

[91] Biga ve Çevresi ile ilgili katkıları nedeniyle sevgili öğrencim Fikret Girengir'e teşekkür etmek isterim.

[92] 1530 yılı Balya köyleri: Akbaş, Aklıkcı, Aslan Yakası, Avşar, Aydoğdu, Ayas, Ayazlar, Bağbanlar, Bakacak, Baltacı, Bayındır, Bazarcık, Bazerganlı, Bedic, Boyalık, Çaltılı, Çalulu, Çamlıca, Çalova, Çardak, Çuvallı, Dambuldu, Darualan, Tepeköy, Devlethan, Dırkıllı, Elağlu, Geredeli, Geyikli Şeyh (Göyüklü Şeyh), Göbeller, Gökbaşlı, Göklü, Gölcük, Gölviran, Gölyan, Hamza Fakih, Hisarcık, Hodman, Huraşanlar, Ilıca, İlyas, İnce, İskender, Kabakkozu, Kadı, Kara Çalı, Karacalar, Karlı, Karlular, Kastamonu, Kayalar, Kırca Şahin, Kırmızı, Kacaili, Konuş, Kumköy, Kutlu Beyli, Küçükkoru, Maden, Mancınık, Mesud, Mevran, Muhsin İli, Osmanlar, Öksüd, Sadeddin, Saruhan, Seydiköy, Seğid Bey, Seyfeddin Ovacığı, Sultanlar, Şeyh Orhan,

Çan, önceleri "Bazar" adına sahip olmuş ve bu nedenle Çan Bazarı olarak tanınmıştır. Sancağın en zayıf kazalarından olan Çan, 1530 yılı kayıtlarında adeta köy görüntüsü içindedir. Merkezde, 1 camii ve 1 mescit, 1 hamam kaydı bulunan Çan, toplam 528 hane ve 46 köye sahiptir. Oysa, 1530 yılı kayıtlarında kaza görünürken, 1886'da nahiye statüsüne düşmüştür. 1945 yılında ise Çanakkale'nin kazası durumuna gelmiştir. Kazanın diğer adı "Bazarköy" dür.[93]

* * *

Günümüzde adı Umurbey olan Çatal Bergos, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerinde "Kaza-i Çatal Bergos/Cihet-i kaza maa Lapseki" kaydıyla verilmektedir. Oysa, aynı dönem belgelerinde Lapseki ayrıca kaza staüsüyle ele alınmaktadır. Çatal Bergos, bu süreçte 44 köy ve toplam 853 haneye sahiptir.[94]

* * *

Geçici pazarının kalıcı hale gelmesiyle kent olgusuna kavuşan ve adını da "Ezine Bazarı" olarak simgeleştiren Ezine, daha çok mezra zengini bir çevreye sahip olarak dikkati çekmektedir. Köy yapılanmasında Balya' dan sonra ikinci sırada yer alan Ezine, merkezde, birer, cami, medrese, imaret, hamam ve 10 dükkan oluşumuyla tipik bir kasaba görüntüsü vermektedir. Ezine, 1530 yılı verilerine göre 81 köye sahiptir.[95]

Tokmaklı. Topuzlu, Torihşar, Turud İli, Umurca, Üşüm, Yalaba, Yarış, Yaycıbaşı, Yaycılar, Yuvaköy

[93] 1530 yılı Çan köyleri: Akçaköy, Altıkulaç, Bazarköy, Budemya , Çavuş, Dereköy, Çınarcık. İğdirli, Çomakhisarı, Çukurbağ, Darıcılar, Darualan, Dereli, Durali, Dışbudak. Eğriyurdu, Germiyanlı (Yaratılmış/Murad Bahşişi), Gümüşköy, Hacı Kasım, Hacılar, Hamza Yeregiren, Kadı, Kara Bahadır, Kara Koca, Kara Pınar, Kayı, Paşaköy, Kınık. Kızıl Elma. Kulfallı, Kurtalmış, Küçük İbrahim, Küreci, Leşkeri, Mahmud, Ozancık. Rahman (Rahman Güney), Samedili, Subayırlı, Şabcı, Yaylacık, Yeniçeri

[94] 1530 yılı Çatal Bergos köyleri: Ahmedobası, Akçalı, Alacakilise, Aşağılar, Bağçecik Bohya, Çad, Çeltikci, Çerçiler, Çıldır, Derviş Mehmed Frenkköyü, Gökköy, Gölköy, Hacıkürd. Haliloğlu, Kalpaklı, Karabeyler, Kengri, Kızılcaören, Kozköy, Köpekler, Kumarili, Kumluca, Kurşunlu, Lalacık, Mihal, Musaca, Okçular, Orili, Osmanca, Otacıderesi, Öztimur, Peçenek, Saraycık, Saraybeyli, Satı İli, Sendel Obası, Sinekciler, Üçbaşlı, Yapıldak, Yarköy, Yayağaç

[95] 1530 yılı Ezine köyleri: Abdurrahman, Ağaçlı, Akköy, Akçabaşlı, Akçakeçili, Akçaköy, Alemşahlı, Anduzlu, Arasanta, Aydın Obası. Bacalar, Bağçeli, Bahşibey, Büğdüz. Balaban, Balıklı, Batak, Bazarköy, Bergos, Boğazbağ (Boğaztan), Bozelli, Bozköy, Boz İli, Bölücek Obası, Bozbüyük, Büyük Alemşahlı, Çamlıca, Çarıksuz, Çavuş, Çayırköy, Çeltikci Viran. Çiftlik, Danişmendli, Derecik, Doğancılı, Dündarlı,

* * *

Evliya Çelebi, kentin adını İncir Seki anlamında Lop Seki'den bozma "Lapseki" olarak tanımlamaktadır. Kentte, XVII.yy'da Rum ve Ermeni halkının da bulunduğunu belirten gezgin,. özellikle, karpuzunun "Lapseki Karpuzu" adıyla ünlü olduğunu yazar. Yine, üzüm turşusu ve şırasının da dünyaca tanındığını vurgular.

Lapseki, 1530 yılı defter-i Hakani kayıtlarında Biga sancağının kazası olarak yer alırken, bir diğer kaza Çatal Bergos'un aynı süreç kaydında "Ciheti kaza maa Lapseki" başlığı ile verilmesi ilginçtir. Oysa her iki kaza birbirine uzak yerleşimlerdir. Çatal Bergos'un, Lapseki ile ilişkilendirilmesini anlamış değiliz. Lapseki'ye 1530 yılı kayıtlarında, Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) ve Gelibolu'nun da eklendiğini görüyoruz. Lapseki, bu süreçte 464 haneye sahip olmanın yanı sıra oldukça zayıf bir merkez yapılanması içindedir. Merkezde, 2 vakıf dükkan, 1 cami ile 3 zaviyesinin bulunması henüz kent olgusuna kavuşamadığını göstermektedir.

Lapseki'ye bağlı köyler, 1530 yılı verilerinde 21 köy kaydıyla verilmektedir.[96] Ancak, bu rakam köyler incelendiğinde daha da artmaktadır.

Çanakkale Vakıflar Şube Müdürlüğü Arşivi, Biga Sancağının, Biga, Ezine, Çan, Çanakkale, Gelibolu, Lapseki ve Bayramiç kayıtlarını içermektedir. Böylece, 1530 yılı kayıtlarında görünmeyen köyler, Vakıf kayıtlarında yer almaktadır. Bu kayıtlardan elde edilen köy adları konumuz açısından oldukça önemlidir.

Ekin Viran, Ekizli, Esedli, Eşek Viranı, Evciler, Eymür Han, Geyikli, Göbekler, Göçbeyi, Güvendikli, Hacı Murad, Hacı Yahya, Halilli, Hüseyin, İsrailli, İstanbullu, Kafir Viranı. Kalafatlı, Kara Öyük, Karan Obası, Karkın, Kınık, Kebece Ahmed, Kemalköy, Kemallı, Kettancı, Kınıkova, Kızılköy, Kiliseköy, Kocaoğlu, Kumköy, Kurşunlu, Küreciler, Mavromat(Mormat), Pınarbaşı, Pitür İli, Saçaklı, Sakallı, Sarımsakcı, Sürülü, Şabcı, Şabcı Ahmet, Şabcılar, Şeyhler, Tomalı, Tunrullu, Tura Han, Üyücek, Yaycılar; Yengici, Yiğid Aliler,

[96] 1530 yılı Lapseki köyleti: Akköy, Akpınar, Alpagud, Bayram Deresi, Bozan, Büyük Yusuf, Çamköy, Çardak, Çeltikci, Çerdikenli, Debbağ Ali, Elbeyli, Tülbendli Koca, Gölviran (Gökviran), Güreci, Hasköy, İlyas, İsmailli, Kafir Viranı, Kalfadır, Karaca Ömer (Kızılca Ömer), Keçilidere, Nurun İli, Şahin İli, Şayibli, Turudlar, Yenice

BİGA : Hacı Sadi Mahallesi, Baraklar, Çavuş, Danişmend, Doğaca, Han, Karaca Ali, Kara Musliler, Okcular, Sazoba, Kara Hamza, Kurtoba, Işıklar, Aktaş, Akkayrak, Bekirli, Bilal, Emeviler, Dikmen, Sinekci

BALYA : Akpınar, Akdırma, Bengiler, Boynanlar, Avşar, Yağdıran, Ahi Timur, Kabalı, Semiz, Kocaeli, Su Sığırcığı, Söbice Alan, Kaşıkcı, Kadıköy, Doğanlar, Habibler, Çakallar, Danişmend, Kayalar

ÇAN : Bozguç, Ahi Fakih, Okcular, Doğaca, Kulfal, Kalburcu, Bahadırlı, Terzialanı, Süle, Yaykın, Karakoca, Bilaller, Zeybek Çayır, Karakadı, Danapınar, Küçüklü

LAPSEKİ : Şahin Eli, Gökköy, Baba Saltuk, Çardak, Kemikli, Ahi Hamza, Kara Ömerli

EZİNE : Seferşah Mahallesi, Kumluca, Kızıl, Erdenli, Akköy, Balıklı, Danişmendli, Geyikli, Türkmenli, Yahşieli, Kemallı, Yavaşlar, Pazarköy

YENİCE : Kureyş, Kaklım, Akçakayın, Akköy, Umurlar, Çakıroba, Davulköy, Soğucak

Özellikle, fetih ve fetih öncesi adların Biga Sancağı'nda yoğunlaşması, Balkan yolu üzerinde oluşundan kaynaklanmış olmalıdır. Zira, bu bölgede yer alan, Baraklar (Barak Baba), Baba Saltuk, Seferşah, Kureyş, Karacaali, Kara Hamza, Bilal, Şahin Eli, Bekirli, Danişmendli ve Han adlı yerleşimler, erken dönemde Biga'nın sahip olduğu adlarıdır. Bu yerleşimler, fatih emirleri yansıtması bakımından kayda değerdir. Kısacası, Biga coğrafyası, Balkanlara çıkan grupların toplandığı son duraktır. Günreyden çıkış yapan aşiret ve liderlerin önemli bir bölümü Biga coğrafyasında kümelenmiş gibidir. Biga Sancağında bulunan, Avşar, Bayındır, Karkın, Kınık, Kayı, Peçenek, Danişmend, Aydoğdu, Çenber, Sendel aşiretleri, zenginliğin bir diğer işaretidir. Dönemin köyleri içinde "Şabcı" ların yoğunluklu oluşu, Venedik ve Cenevizlerin şap işletme tesislerinin geniş bir alanı ilgilendirmiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü, dış satımın gözde kalemlerinden başlıcası olan şap, işletme çevresini de kendine entegre etmiş olmalıdır. Özellikle, köy oluşumlu, Şabcı, Şabcılar ve Şabcı Ahmet yerleşimlerinin bu bölgede yoğunlaşması, bu nedenle dikkat çekicidir.

Hüdavendigar Sancağı kazaları olan, Bergama, Tarhala, Gönen ve Kızılca Tuzla, konumları nedeniyle Ege Bölgesi içinde bulunmaktadırlar. Bu nedenle, bu sancak kazalar çalışma kapsamına alınmıştır.

Özellikle Bergama, Türkler öncesi süreçte, daima ilgi duyulan bir merkez özelliğine sahiptir. İlkçağdan itibaren bu önemini koruyan kent, kendi adıyla anılan krallığın da temsilcisi olmuştur. Kent, tarihsel sürece bakıldığında, önce Karesi, sonra 1530'da Hüdavendigar, 1841'de tekrar Karesi giriş-çıkışları gösterse de 1867'den itibaren İzmir'e bağlanmış ve 1924'de de İzmir'in kazası olarak kalıcı hale gelmiştir. Bergama, gerek Helenistik gerek Roma Dönemlerindeki parlak tarihsel geçmişinin yanı sıra, Türkleşme sürecinde de etkin kentler içinde yer almaktadır. 1530 yılı kayıtları, kentin ticari alanda da seçkin bir konuma sahip bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, Pirinç (Çeltik) ve "Takke" üretimiyle Osmanlı Pazarlarında bir güç dengesi oluşturduğu görülmektedir. Beylikler sürecinde Karesi Beyliği'nin merkezi olması, hatta XIV.yy'ın ilk çeyreğinde, beyliğin ilk parasının Bergama Darphanesinde basılması kentin önemini vurgulamaktadır. İlhanlı Sultanı Olcaytu Hudabende Muhammed adına basılan gümüş para, bağımlı süreç parası olsa da, Bergama'nın önemine işarettir.[97]

Ancak, Bergama yerleşimler dışında konar-göçer hareketlerinin zayıf olduğu coğrafyaların başında gelmektedir. Konar-göçerleri daha çok Yuntdağı eteklerini kullanmaktadırlar. Buradaki Yörük obalarından, Karacalar ve Şehzade yörükleri öne çıkan gruplar olarak görülmektedir. 1530 yılı köy kayıtları, Bergama coğrafyasının önemini de açıklamaktadır.[98]

---

[97] Celil Ender...

[98] 1530 yılı Bergama köyleri: Ada, Ağız Yusuf, Akçengerli, Akkeçili, Aksungur, Akçaburgaz, Ali Beyli, Araplı, Armudlu, Asmalı, Aşağı Ovacık, Atmacalar, Ayas, Bağ İli, Balabanlı, Banbukcular (Pamukcular), Bayad, Bazlamac, Behram, Berklü, Beşirlü, Bölücek, Budaklı, Burakcalı, Buriyacık, Cinge, Çanakcılar, Çavuş Viran, Çavuşlu, Çay, Çeltükcü, Çiftlik, Çonlu, Depecik, Dereköy, Derecik, Deşdiğinler, Dikilitaş, Domaniçli, Durak, Dündar, Dündar İli, Dündarlı, Esri, Eyerci, Geredeli, Göçbeylü, Gökçeler; Hamza Hocalı, Hatip Paşa, Hatun Ulusu, Hırsızcalu, Hürniyan, Ilgınlı, Ilıca, İğdecik, İkisaraylı, İshaklı, Kabaağaçlı, Kafir Obası, Karaağaç, Kara Bergoz, Karadağ, Kara Hızır, Kara Mahmudlar, Kara Yusuflu, Karalar, Kaşıkcılar, Kaya Salur, Kazanlı, Keremedünlü, Kesire, Kılağura, Kılıçlar, Kınık, Kızıl Musa, Kızılca Şeyhlü, Kopuzcu, Korucu Şahin, Kuldak, Kuryacık, Kozluca, Köşküne, Kumluca, Kutluca Dere, Küçük Etmek, Küreciler, Menevişler, Ortaca, Ömer Paşa, Örtülüce, Piri Dağı, Dirili, Sakarlı, Sarıcular, Sınırdere, Soğancılı, Soğucak, Şarapdar, Şeyhler, Tarbak, Tur Aliler, Turnacık, Tutluca, Türkistan, Ulkarlu, Uzun Ahadlı, Üzere, Yağluca, Yağmurca, Yaka

1530 yılında Bergama'da görünmeyen bir kısım köyler vakıf kayıtlarında yer almaktadır.[99] Yerleşimlerden, Kozak (Yukarıbey) ve Poyracık 1530 yılı nahiyeleri olarak görünmektedir. Aynı yıl verilerine göre Bergama, Hüdavendigar Livasının 25 köyü içinde sayısal yoğunluk bakımından dördüncü sırada yer almaktadır. Bunlara ek, Vakıf kayıtlarında yer alan, Hacı Nebi Mahallesi, Divane Hızır Mahallesi, Hayreddin Mahallesi, Hacı Bayezitler Mahallesi, Oranlı, Ozancık, Solak Mahallesi, Armağanlı, Kırklar, Kutlubey, Göçbeyi, Karacaali, Kara Gazi, Gözlüce, Şücaeddin, Sevikli, Balabanlı, Viranlı, Akkilise, Örtülü, Turanlı, Kara Hızırlı, Balabanlı, Işıklar, Yenice, Dağıstan, Hamzalı, Üçtepe, Telek, Işıklar (Aşıklar), Viranlı, Akkilise, Şerafeddin, Çakmak, Ayvatlar; Hatun İli, Sendel, Kırklar, Sendel, Yortan, Musacalı, Terzi Haliller, Kara Hızır, Çakallar ve Kuşkayab köylerini de konuya eklemek gerekir.[100]

Kuzey coğrafyasının bir diğer kenti ise Gönen'dir. Adını, Emir Gönen Bey'den alan kent 1530 yılı idari yapılanmasında Hüdavendigar Livası kazası olarak görünmesine karşın, daha çok konumu nedeniyle çalışmaya alınmıştır. "Gönen" aşiretleşmiş yapısıyla da dikkati çekmektedir. 1530 yılı verilerinde, Gönen, merkezde, 5 mahalle, 2 hamam ile 586 müslüman ve 33 haneli rum halka sahiptir. Aynı kayıtta, Gönen köyleri 48 adet olarak verilmektedir.[101] Oysa, 1530 yılı kayıtlarında yer almayan, ancak, vakıf kayıtlarında rastladığımız, Malkoç, Murat, Hacı Menteş, Hodul, Çavuş, Buğdaylı gibi oldukça erken dönem emirlerine ait adlar, yerleşimin önemini arttıran özelliklerdir. Zira, bunlar XIII. yy'a inen adlar grubunun etkin temsilcileridir.

Tuzla kazası, Bergama, Tarhala ve Gönen kazaları gibi Hüdavendigar Livasına bağlıdır. 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarında Ayvacık, Tuzla

---

Kürdi, Yaylacı, Yenice, Yeniler, Yeregiren, Yerli, Yörük Şahlı, Yukarı Ovacık, Yusuflar, Zağanos

[99] Aydın-İzmir-Manisa- Muğla-Denizli Vilayet ve kazaları Siyakat Yazıları (2243)

[100] İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi- İzmir Vakıf Fihristi (2309), Taşınmaz Mallar Kütüğü, Siyakat Yazıları

[101] 1530 yılı Gönen köyleri: Ağaçluca, Akçapınar, Alişar, Ayvacık, Balcı, Balcılı, Bali, Bayramiç, Bokluca, Bölücek, Çakmak Burnu, Dilk, Doğancı, Dolak, Dolcu, Durabeyi, Ejderli, Fazıllu, Geredeli, Gölköy, Güreci, Hacıbey, Harmankaya, Kara Çakıl, Kara Danişmend, Karaca İloğlu, Karga Gözü, Kavak, Koyunluca, Köseler, Kureyş, Kulacık, Mihmadlı, Orçun, Rahman, saru, Sazlıdere, Seğidköy, Seğid, Tarhan, Tola, Turplu, Yortan, Yund Oğlanı

kazasının köyü görünürken, Çanakkale Vakıf kayıtlarında "Ayvacık nam-ı diğer Tuzla" olarak ele alınmaktadır. Oysa, daha önce de değindiğimiz gibi her ikisi de farklı yerleşimlerdir. Tuzla merkez yapısı itibarı ile oldukça zayıf bir kazadır. Tek mahallesi bulunmaktadır. Defter-i Hakani kayıtlarına göre, 1530 yılında 89 köye sahiptir.[102] Kazanın aynı süreçte yer almayan bir kısım köylerini vakıf kayıtlarında görebiliyoruz.[103] Bu köyler içinde, Ahmetler, Akbaş Yurdu, Baharlar, Bali Fakih, Bektaşlar, Bilaller, Budaklar, Kızıl, Cemaller, Çakmaklar, Erecek, Etili, Hayreddin, İne Bey, Kemallı, Kolum, Konakpınar, Külahlı, Naldöken, Sarp, Yavaşlar, Ahi Hızır, Gündekli, Işık Eli (Işıklar), Kutlu Oba, Kara İbrahim, Türkmenli, Bıyıklı, Timur Han, Kadılar, Bekirler köyleri bulunmaktadır.

Tarhala, daha önce de belirttiğimiz üzere, 1530 yılı kayıtlarında Hüdavendigar Sancağı kazasıdır. Ancak, Ege coğrafyasının bir parçasıdır. Bu nedenle, bütünlüğü tamamlayan coğrafi konumu nedeniyle çalışma kapsamına alınmıştır.

Merkezdeki "Orta Mahalle"si ile bir kasaba görüntüsü veren kaza, kırsalda 59 köye sahiptir. Bergama ile iç içe olan Tarhala, vakıf kayıtlarında "Başgelmiye" olarak ele alınmaktadır. Özellikle mera zengini olan coğrafyada, Karaca Hisar, Kızıl Hisar ve Çayır Hisar gibi köylerinin yanı sıra, Ecizli, Esreddin, Tolca, Günarı, Kızıl Tozlu, Karacakaya, Karakurd, Yıldan, Bükmüş, Tilkicik, Döken, Çıplaklar, Öğeç, Çavdır, Naldöken, Çaltı, Çipil, Çomak, Kopuzcu, Karaağaç ve Çaylaklar köylerine vakıf kayıtlarındaki Yağmurlu, Beydöğen, Gökbaş, Akçasulu, Koyundere, Hatun, Sevişler ve Yağmurlu köyleri eklenmektedir.

---

[102] 1530 yılı Kızıl Tuzla köyleri: Adatepe, Ağaçköy, Ahi, Akpınar, Ali Fakih, Arıklar, Ayas, Ayvacık (Yardım), Baba Deresi, Bağcılar, Bahaüddün, Balaban, Bayramiç, Behram, Bergos, Burunlu, Büyük Çepni, Büyük Külefli, Çatak, Çavuş, Çölmekci, Çukurköy, Debbağlı, Demirciler, Depecik, Duvaklı, Esed Obası, Eşekli, Eymirler, Geyikli, Hızır Şah, Hosun, Kalabaklı, Kapucu, Kayaoğlu, Kayalar, Kızılköy, Kiliseköy, Koru, kozlu, Köse Deresi, Köstek, Kulfal, Kumköy, Küçük Çepni, Küçük Külefli, Küplü, Lala, Mekder, Menteşe Deresi, Minnet, Musa Fakih, Naib Ali, Narlı, Nusret, Orçun, Otamışlar, Ovacık, Papaslık, Paşa Yiğit, Pınarlar, Pınarbaşı, Püren, Sazlı, Şahin, Tabaklar, Üç Kilise, Viranlı, Yardım, Yaylacık

[103] Çanakkale Vakıflar Şube Müdürlüğü Arşivi- Çanakkale Vakıf Fihristi (2304), Taşınmaz Mallar Kütüğü, Siyakat Defteri (2281)

VII.BÖLÜM
AYDIN ELİ TARİHİ COĞRAFYASINA GİRİŞ

Anadolu Türk Tarihinde, Aydınoğulları coğrafyası, diğer beyliklere göre daha belirgin bir temsilci gibidir. Siyasi, sosyal ve kültürel dokusuyla öz ve içerik zengini olan beylik, Türkmen kimliğinin karak-teristik özellikleri ile öne çıkmaktadır. Beyliğin, dirençli siyasi kimliği, nitelikli aydın dokusu ve de olağanüstü aşiret izleri, onu farklı kılan bir beylik coğrafyası ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, coğrafyanın süreçsel dili, bir bakıma Türk kültürünün kendini ifade etme dilidir. Özellikle, beylik coğrafyasındaki kimi konu başlıkları, Aydıneli' nin neden tarihsel öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Coğrafyanın bu öncül ve etkin kimliklere sahip olması, aşiret yerleşimlerinin daima önemsenecek bir yapısı olduğunu göstermektedir. Ayrıca coğrafyadaki, Kırgız, Çerkez, Özbek, Tatar Kazak ve İrani toplulukların küçümsenemeyecek yoğunluğu zenginliği besleyen bir diğer etkendir.

Bu nedenle, Aydın Sancak coğrafyasını seçkin kılan nedenleri dikkatlice izlemek gerekmektedir. Aydın Eli coğrafyasını beylikler sürecinden itibaren özellikli kılan başlıklar, gelişmelere de yön veren olaylardır. Öyleyse, bu niteliksellikler hangi özlere sahiptir ve bu direncinin köksel temelinde hangi değerler gizlidir? Hatta, Osmanlı sürecinin önemli dinamikleri neden bu coğrafyadan çıkmıştır, bunları araştırma verileriyle yanıtlamak gerekmektedir.

* * *

Tarihimizde kendine özgü "Efe" olgusu neden bu coğrafyada mayalanmıştır. Oysa, 1530 yılı kayıtlarında görülen "Efe" köyleri ve semtleri, sözcüğün Türk etimolojosine uzandığı konusunda önemli kanıtlara sahiptir. Erken dönem Anadolu' sunda görülen "Efe" köy ve semtleri (Tokat, Sivas, Çoruh, Düzce, Anamur, Tarsus, Afyon, Emet) Aydıneli coğrafyasında kendini ifade edebilme olgunluğuna kavuşmuştur. Sözcük, aile içi "Ağabey" karşılığı kullanımıyla da Türkçede özgün bir yere sahiptir. Türkçe içeriliği ile köksel olduğunu gösteren "Efe olgusu" kendine özgü kurumsallığı içinde, oyunları ve türküleriyle neden sadece Aydın Eli coğrafyasında yaşama şansı bulmuştur?

Diğer bir özel konumun da işaret ettiği gibi, Tahtacıların iki ana merkezi Narlıdere (İzmir) ve Reşadiye (Aydın) bu coğrafi alan içindedir. Sormak gerekmektedir, neden bu merkezler Aydın Eli topraklarındadır?

Aydınoğulları Beyliği yaklaşık yüz yirmi yıllık bir siyasi yaşama sahiptir. Beyliğin kimi duraksamalara karşın siyasi direnci ve kendine özgü sosyo-kültürel yapısı, onun çok yönlü ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle, Aydınoğulları coğrafyasının Küçük Menderes yöresi, bu kimliksel açılımda daha da belirginleşmektedir. Coğrafyanın su ve mera zengini olması aşiretler için cazibe oluşturmuştur. İlk çağlardaki Efes Artemis'inin bu gözde coğrafyası semavi dinlerin de mirası devraldığı bir ilgi alanıdır. "Tefekkür" ün yüceltdiği, Kilise, Manastır, Zaviye, Mescit, Sinagoglar bu mükemmel doğa içinde çoğaldıkça çoğalmışlardır. Bizanslı Pachymeres, dinler tarihinin merkez coğrafyasına atıfta bulunarak Menderes Havzasını "İkinci Filistin" olarak kaydeder. Vadinin Efes'ten başlayıp Bozdağlara tırmanan Artemis'in "Kutsal Araziler" i, Efes kentsel gücünü elinde bulunduran Tanrıça mülkü içinde yer almaktadır. Özellikle vadinin batısını içine alan ve bir şerit gibi, Kral Yolu'nu çevreleyen topraklar, Tanrıça'nın korumasındadır. Hatta, "Belevi" ile "Balık" gölleri Tanrıça'ının gelirleri kapsamındadır. Zaman zaman, vadinin beyleri ile Tapınak arasında paylaşma sorunları yaşansa da, Roma Senatosu "Tasarruf" unu daima "Tanrıça" için kullanmış ve bunları "Kutsal Arazileri"n bir parçası kabul etmiştir. Her ne kadar vadi coğrafyası "Kaystros Senatörlüğü" adı altında siyasi temsile sahipse de asıl güç Tanrıça'nın yöredeki gücüdür.[104] Bölgede, Hristiyanlığın yayılması ve etkinleşmesi, adeta Artemis mirasının devri gibidir. Zira, yörenin Ortadokslugun gelişmesinde tapınak alt yapısının güçlü olduğu kesimleri kapsamaktadır. Özellikle Bizans sürecinde, kilise meclislerine beylik coğrafyası kentlerininin katılımında bu alt yapının önemli etkisi vardır.[105]

---

[104] Zeitscrift Für Paprologie Und Epigraphık, Band 33, Bonn 1979

[105] Prof. W.M. Ramsay- Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev. Mihri Pektaş), İstanbul, 1960

Beylik coğrafyasının Küçük Menderes kesiminden Tire, Arkadiapolis, Palaiopolis (Balyambolu), Hypaipa (Datbey), Kalose(Keles), Augaza, Nikepolis, Algiza, Baretta, Dios Hiron, Büyük Menderes'ten Magnesia, Tralleis (Aydın), Nysa (Sultanhisar), Briola, Mastaura, Kuzey Aydıneli coğrafyasından Smyrna (İzmir), Metropolis, Klazomonai, Filedelfiye (Alaşehir), kilise meclislerine katılımcı kentler olarak görünmektedirler.

Küçük Menderes Havzası, Pachymeris'in deyimiyle, "Tefekkür Coğrafyası"dır. Beylik coğrafyasında Semavi dinlerin gözdesi olan Ayasuluk ve Tire'ye ayrılan sayfa daha özel bir durum göstermektedir. Örneğin, Musevi yazarlar Tire'yi "İkinci Safed" olarak niteleyerek özel bir konuma taşıyacaklardır.[106] Zira Musevi yazıtlar kentin "Rabin" ler zengini olduğuna da dikkat çekmektedir. Ünlü Yahudi tarihçisi Prof. Avram Galante, Yahudi nüfusunun azalmaması için kentin daima mercek altında tutulduğunu ve İstanbul'un fethiyle birlikte, Tire, Balat (Sart), Alaiye ve Sinop'tan kente Yahudilerin yerleştirildiğinden söz etmektedir.[107] Buradaki Balat, İlkçağ Yahudi yerleşim mirasının bir parçası olan Sart Balat olmalıdır. Tire'ye Yahudi yerleşimlerinin önemli bir kaydı da Sart göçlerini belgeleyen, "Sardis" sülalele adlarıdır.[108]

Aydın Eli Beylik coğrafyası yerleşimleri içinde, Ayasuluk, Tire ve Birgi daha belirgin bir özellik göstermektedir. Özellikle, Ayasuluk, beyliğin beyni gibidir. Gerek dış açılım gerek iç organizasyonlarda onun önemli bir payı vardır. Artemis mirasını ve coğrafyasını devralan Hristiyanlık, özellikle, Ayasuluk'ta M.S.VI.yy'dan itibaren, özellikle St. Jean Kilisesinin yapımından sonra, mabetsel zenginliğe kavuşmuştur. Bu zenginlik, Latin kolonistlerin öncülüğünde Saint Nikola kiliselerinin eklenmesiyle daha da güçlendirilmiştir. Özellikle, Türk yerleşimiyle adını koruyan Bizans köyleri, coğrafyanın yeni sahiplerince saygı görmüş ve adları değiştirilmemiştir. Örneğin, Tire'de (Kalamos), Bayındır'da (Potamos), Birgi'de (Ayahirod, Ayasurat, Gümenos, Kome, Ayasofya, Bazbare, Genev, Ekermus, Tasahorya, Medekse), Ayasuluk'ta (Bergos, Deryanda, İrvalya, Odesye, Kümenos, Pranga, Tırha, Kilise, Manastır, Tomarya, Trabuz, Ballıhora, Hortuna, Karina), Aydın Güzelhisar' da (Krepsi,Tekfur,Davilye), Bozdoğan'da (Ayaküsten, Hayokse, Bülapa, Ortassiye), Kestel'de (Bilara, Mastavra, Mekrelen, Balıhorya), Arpaz'da (Bersiyye, Manastır), Yenişehir'de(Papazlık, Pardunar, Trabuz), İzmir'de (Ayaskut/Ayasefut, Kilizman, Triyanda, Mesavlı), Çeşme'de (Temsiye, Kızılkilise,) Alaşehir'de (Mendehorya, Gedehorya, Buriyalı), Sart'ta (Palavus, Manastır) adlı yerleşimler bunlara örnektir.

---

106 A.Munis Armağan-Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri, İzmir; 2005

107 Avram Galante-Histoire de Juifs de Turqie, İstanbul, 1952
Avram Galante-Türkler ve Yahudiler, İstanbul, 1947

108 Tire Nüfus Müdürlüğü Arşivi

AYDIN ELİ COĞRAFYASINDA DİNSEL KURUMLAR

Fetih ile birlikte, dinsel yorumlar ve bunlara dönük kurumlar da gelişmiştir. Özellikle, Anadolu'ya akan aşiret ve obalara egemen olma yarışı "Tarikat"ların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Örneğin, XIV.yy' da, özellikle Ege coğrafyasında, başta Bursa merkezli Emir Sultan olmak üzere, Hoca Üftade, Zeyneddin Hafi, Hacı Bayram Veli gibi etkin dervişlerin genişleme ve tarikatlaşma çabalarına girdiğini görüyoruz. Emir Sultan'ın Bursa'dan Muğla'ya değin etkisel güce sahip olması, Muğla'da "Emir Sultan Mahallesi" tesisinden anlaşılmaktadır. Yine, Emir Sultan zincirinde, Muğla'da Hoca Bedreddin, Ayasuluğ'da Şehabeddin Sivasi, Mazun Dedeköy'de Şeyh Bilal, Tire'de Halil İbrahim Baba, Alaşehir'de Şeyh Sinan'ı görmekteyiz. Gediz Havzasında Şeyh İsa, Küçük Menderes Havzasında Ahi Tosun ve Ahi Ahmet, Hacı Bayram Veli eğitimini vakıflaştıran adlar olarak öne çıkmaktadırlar. Her ne kadar, Emir Sultan (Bursa), Hacı Bayram Veli, Hoca Üftade, coğrafyada temsilcileriyle etkinlik sağlamaya çalışsalar da, asıl mücadele, Horasanilerden Hacı Bektaş Veli ve Mevlana Celaleddin Rumi bağlaşıkları arasında geçecektir. İki Horasani'den Hacı Bektaş Veli, kırsalı Şamanist-Türk kültür ve inanç örgüsüyle İslamiyet'e taşırken, Mevlana Celaleddin Rumi kentleri, Türk kültürünü İslamsal Sünni-Hanefi çizgiye çekmek için ayrı bir yorumu seçecektir. "Menakıbül Arifin", Mevleviliğin çalışma ve yayılma siyasetini "Asyalı babaların önünü kesmek" olarak tanımlayarak, Mevlana sülale politakasına da açıklık getirecektir. "Baba" ve "Dede" tutkusu ise genel olarak kırsalın Şamanist kültürünü yaşatmadaki duyarlılığı olacaktır.[109] Onun içindir ki köylerde makamsal yoğunluğa ulaşan bu emir dedeler bir bakıma aşiret bağlantılarını da açıklamaktadır.[110]

---

[109] A.Munis Armağan-Asya'dan Anadolu'ya Türklerin Anı Defteri, 2006, İzmir

[110] Sarı Saltuk (Sarıyurt/Alaşehir), Alaman Dede(Kurucaova/Birgi), Kafi Baba (Birgi), Yatağan Baba (Yenice Birgi), Cüneyd Baba (Ödemi,ş/Birgi), Musa Baba (Elmabağı/Tekke/Birgi), Davut Dede (Adagüme/Konaklı/Birgi), Selli Dede (Bodemya/Bademli/Birgi), Tolos Dede (Bademli/Birgi), İğdeli Dede (Seki/Birgi), Yusuf Dede(Yusufdere/Birgi), Gömeç Dede(Bayındır/Tire), Hamza Baba (Dağbeyli/Tire), Kelle Baba (Bayındır/Tire), Armut Dede Emirli/Bayındır/Tire), Dut Dede (Dernekli/Bayındır/Tire), İsa Dede (Hisarlık/Tire), Kurt Baba(Tire), Sinekli Dede (Tire). Miskin Dede (Tire), Kırkağaç Dede (Akkoyunlu/Tire), Doyran Dede (Doyranlı/ Tire), Hacı Ümmet (Bozköy/Ayasuluk), Buruncuk Dede (Karakuyu/Ayasuluk), Çaltı

BABA VE DEDELERİN KÖYLER DAĞILIMI

Dede adı	Aynı dedeye Sahiplenen köy sayısı
Arap Dede	76
Ahmet Dede	29
Oyuk Dede	22
Yaren Dede	22
Eren Dede	22
Er Dede	22
İmam Baba	18
Çal Dede	14
Işık Dede	12
Kuş dede	9
Çoban Dede	8
Dikmen Dede	7
Topçu Baba	3
Hacet Dede	3
Tekke Dede	3
Samut Dede	3
Kazak Dede	2
Sarı Dede	2

Paylaşıma sokulan bir diğer unsur ise "Erenler" semtleridir. Bu simgeleşmiş yerler aynı zamanda "Yağmur Duası" yapılan yerlerdir. Türklerin İslamiyet öncesi Şamanist döneme dönük bu uygulamaları, çoğu kez "Erenler " ve "Dede Mezarı" semtlerinde yapılmaktadır. Ancak, İzmir'in Oğlananası beldesinde "Yağmur Duası" için bir akarsuya, "Korkak Dere" ye gidilmektedir. Güney Gediz Bölgesi yerleşimlerinden Beylikli,

---

Dede(Subaşı/Ayasuluk), Kam Dede(Kızıldere/Kestel), Sinan Dede (Arslanlı Kestel), Zincirli Dede (Bozdoğan), Madran Baba, (Altuntaş/ Bozdoğan), İlyas Dede (Bafa/ Ayasuluk),Kermen Dede/Karaman Dede (Gökçealan/Söke), Sinan Dede(Kirazlı/ Akçaova(Ayasuluk), Kepenek Dede (Akçeşme/Aydın Güzelhisar), Akbaba (Beyköy/ Aydın Güzelhisar), Şükür Dede (Köşk/Aydın Güzelhisar), Bayrak Dede (Karabağ/Aydın Güzelhisar), Avlan Baba (Sarıçam/Kosan/Aydın Güzelhisar), Battal Baba (Alemler/Yenişehir), Sultan Baba (Yenişehir), Kılıç Dede (Arpaz), Çiçek Baba (Yazır/Arpaz), Susuz Dede(İzmir), Bahri Baba (İzmir)

Torunlu, Mevlütlü, Hacılı, Yeşilkavak, Kavaklıdere ve Horzum köyleri Alaşehir Çayı'na giderlerken, Tire/Büyükkale'de "Karakız", Bayındır/ Elifli'de ise "Elif Kız" kayaları uğrak yerleridir. Tire'nin Dibekçiler'de Çal Dağı, Fota'da(Gökçen) Koca Sultan, Çerikuzu'nda Kurttepesi ile Havva Deresi, Bayındır Osmanlar'da Kayalık, Aydın Güzelhisar Beyköy'de (Beykörü) Ukatekir Tepesi aynı inançla uğranılan noktalardır. Birgi Balyambolu ile Kestel/Nazilli köyleri, Arslanlar, Ketendere, Bayındır, Bekirler, Aksu ve Sailer köyleri Oyuk Dede'ye gitmektedirler. Birgi Çağlayan'da Davul Tepesi, Karadoğan'da Koca Mezar, Bozdoğan Yazır'da Hassenler Tepesi, "Dede"lerle bütünleşen semtlerdir. Birgi'nin Mursallı köyü'nde ise evlenen gençlerin "Davultepe"ye çıkarak "Davulçalma Geleneği" tarihsel bir uygulama olarak devam etmektedir.

Gerek belgesel gerek tarama verilerinde, özellikle, Dede Bali, Alihan Baba Sultan, Horasanlı Ali Baba, Çalık Gazi, Karahalil Baba, Hamza Baba, Ahmet Dede ve Kurt Baba adları, Beylik coğrafyasının belirleyici unsurları olarak öne çıkmaktadırlar. Resmi belgelerde "Kurt Baba nam-ı diğer Şeyh Şücaeddin" ve" Ahi Süleyman nam-ı diğer Kurt Baba" tanımlamalarına alınan Kurt Baba'nın Birgi, Bayındır, Tire ve Demirci' de mahalleler oluşturduğunu anımsarsak, etkisel gücünü kavramış oluruz. İzmir Hacılar Kırı (Bornova), Bozdoğan, Alaşehir ve Birgi'de köy oluşumlarıyla karşımıza çıkan Kurt Baba'nın aynı zamanda "Kilise" leri "Mescid"e dönüştürdüğü kayıtları, onun fetih ve yerleşim sürecinde "Gazi" sıfatıyla ne denli etkisel güce sahip olduğunu belgelemektedir.[111] Kayıtlarda, Tire'nin Peşrefli köyü için "Kurt" ifadesine yer verilmekte ve komşu köy için ise "Kurt nevahisinden Kireli karyesi" kaydı bulunmaktadır. Ayrıca, Peşrefli Köyü'nden yaklaşık 2-3 km ötede Manda-Yeğenli arasında "Kurd'un Çeşmesi" semti, onun adeta "Beylik" kavramına yakın bir konum elde ettiğini göstermektedir. Aydın Yenişehir kazasının Boyasini köyünde de zaviyesi bulunan Ahi Süleyman'ın (Kurt Baba), Gazi Umur Beyle, deniz seferlerine katıldığı da anlaşılmaktadır. Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında, Kurt Baba'nın (Şeyh Şücaeddin), zaviye mütevelliliği konusunda, soydan kimse olmadığı nedeniyle Şer'i Mahkeme kaydına "Kaimmakam" atanması ile ilgili not düşüldüğü görülmektedir. Tire'de halk arasında"Soğan Dede" olarak bilinen Kurt Baba'nın/Şeyh Şücaeddin kendi adıyla anılan mahallesinde bir türbesi

111 Manisa Vakıflar Şube Müdürlüğü Arşivi-Manisa Fihristi (2308)

varken, 1941 tarihli Halkevi dergilerinde "Metruk" ifadesi görülmektedir. 1530 yılı kayıtlarındaki Horasanlı Ali Baba Tekkesinden Kurt Baba zaviyesine vakıf kayıtları görülmektedir ki, ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Hatta, Tire sırtında Doğancılar aşireti ile birlikte ortak zaviye kaydı konuya eklenmesi gereken önemdedir. Yine, Tire Şer'iye sicili kayıtlarında, Horasanlı Ali Baba ile Balım Sultan zaviyesi mütevellilerinin aynı soydan olmaları üzerinde durulacak önemdedir.[112] Hatta, Tire Hisarlık' taki Balım Sultan Türbe yazıtında, Balım Sultan'ın (Bali Dede) "Geniş bir sülaleye mensup" olduğu ifade edilmektedir ki, özellikle Tire ve Saruhan bölgesi vakfiyelerindeki adlar bu bütünlüğü tamamlayan parçalardır. Bu aynı zamanda fetih ve yerleşim coğrafyasını yakından ilgilendiren tarihsel bir dağılımdır. Bugüne değin Balım Sultan' ın kökselliği ile ilgili yapılan tartışmaların hiçbir öneminin olmadığı da "Sülale" bağlantısıyla verilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, baba ve dedeler arasındaki inanç ve kültür bağının yanı sıra "Sıhrıyet" ilişkileri de önem kazanmaktadır. Bu nedenle, Tapduk Emre ile Hamza Baba'nın dünür oluşları ayrıca değerlendirilmelidir. Balım Sultan'ın "Geniş bir sülaleye mensup" oluşu, dönemsel adların da zincirel bağları bakımından üzerinde durulmayı gerektirecek ciddiyettedir. Zira, "Baliler Sülalesi" köksellikleri nedeniyle Anadolu'nu temel ailelerinden başlıcasıdır. Balım Sultan zaviye bahçesindeki İsa Baba (Kılınç Baba) türbesindeki 1486 (H. 891) tarihli yazıtta, "İsa bin Yegan bin Bali" kaydı vardır. Dede Bali'inin Babailer grubundan oluşu, buradaki zincirel bağlarının bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.[113] Sülale zinciri, Saruhan ve Karesi coğrafyalarında da etkin adlarla büyümektedir. Baba İlyas halifesi Dede Bali'nin bu zincirel uzantısında, Kurt Baba ile Ali Baba da bulunmaktadır. Özellikle, Kurt Baba daha önce de değindiğimiz üzere, üzerinde önemle durulması gereken fevkalade önemli öncül babalardandır. Ali Baba dervişlerinden Torum Baba' nın Kurt Baba (Şeyh Şücaeddin) zaviyesine, Danişment Bey/Hacı Fakıh' ın (Kazgan Baba) Alihan Baba Sultan zaviyesine vakıf desteklerini dikkatli değerlendirmek gerekmektedir.[114] Bu adların birbirlerine katkıları,

[112] Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi-Afyon Taşınmaz Mallar Kütüğü Cilt I

[113] Dede Bali'nin Tire Müzesindeki yazıtı, tarihsiz olmakla birlikte, beylik döneminin karakteristik görünüşlü, mükemmel bir taştır.

[114] 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)

grupların düşünsel zincirdeki kökleri bakımından olduğu kadar, soysal ilişkiler için de kayda değerdir.[115]

Özellikle bu grupların tarihsel seyri, Balkanlara dönük dönem belgeleriyle zenginleşmektedir. Küçük Menderes havzası bu konuda daha kayda değer bir görüntü vermektedir.[116] Bu öncü kimlikler, kendi coğrafyalarından adım adım kuzeye doğru yönelecek ve Balkanlar'ın yurt edinilmesinde belirleyici adlar olacaklardır.[117] Bunlardan, Şeyh Şüca (Kurt Baba), Çal Dede, Samut Baba (Hızır Samit), Kızıl Deli Sultan, Sarı Baba, Davut Baba ve Musa Baba günümüzde adlarına etkinlikler düzenlenen Horasanilerdir. Örneğin, bu kutsamalardan Davut Baba ziyareti ilginç bir gelenek olarak sürüp gitmektedir. Adagüme, Adagide ve Bademli halkı, her yıl Ramazan ve Kurban Bayramlarının son gününü esas alarak, bir hafta sonra aynı günde Adagüme'deki (Konaklı) Davut Baba'ya ziyarete gitmektedir. Davut Baba ziyaret edildikten sonra, yine topluca Bademli'deki kardeş Selli Baba' ya gidilmektedir. Bu, iki babaya dönük ziyaretler dışında, toplu ziyaret geleneği "Mahya" adıyla Büyük Tire Kemerdere Köyü'n de görülmektedir. Sarı Baba'yı (Sarı İsmail Sultan) çevre köylerin katılımıyla her yıl sonbaharda yemekli anma yapılırken, son yıllarda bu gelenek ekonomik nedenlerle duraksamıştır. Ancak, benzer uygulama, Tire'nin Dibekçiler Köyü'nde Çal Dede'de devam etmektedir.[118] Bu ziyaretler, İslamiyet ve Şamanizmin birlikte yaşama alındığını gösteren, kültürel bir miras olarak yaşamaktadır. "Mahya" ların sonbahar ve ilkbaharda oluşu, Türklerin doğasal içeriği iyi kavradığını göstermektedir.

* * *

Dönemsel adlara dönük halk bilgilerinde "Kardeş" kurguları dikkat çekicidir. Bunların ne dereceye kadar sağlıklı olduğu bilinmezken, örnekler zenginliğine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Örneğin Küçük Menderes Havzasındaki adlardan Davut Baba ile Selli Baba'nın, Birgi' de Aslıhan, Elvan ve Alihan'ın, Tire'de Hacı Nebi (Üzümler) ile Hacı Mehmet'in (Mehmetler), Bayındır'da Ahmet Dede, Elif Kız ve Kara

---

Hüdavendigar, Biga, Karesi, Saruhan , Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları

115 Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi

116 İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi-Fihrist Defteri

117 Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü- Defter-i Hakani (166 Numaralı Defter)

118 A.Munis Armağan- Hepimiz Biraz Şamanız, İzmir, 2008

Halil'in, Dağbeyli'deki Hamza Baba, Tufan Dede, Sinan Dede ve Gözlü Baba'nın kardeş oldukları halk bilgileri olarak yaşamaktadır. Üstelik, bunlar Aydınoğulları coğrafyasının ünlüleridir ve aynı dönem adlarıdır. Benzer bir ilişkilendirme, Büyük Menderes Havzasının güney kesiminde de görünmektedir. Bu kesimlerde, Ahmet Dede, Işık Dede, Yaren Dede, Eren Dede ve Şeyh Kemal'in, kardeş oldukları savı ileri sürülürken, havzanın batısında Germencik çevresinde, Hıdır Bey (Hıdırbeyli), Ömer Bey(Ömerbeyli), Erbey (Erbeyli) ve Güllü Kız da (Alangüllü) kardeş olarak ele alınmaktadır. Tire Büyük Kömürcü'de, Çal Dede, Musalar Dedesi, Kalburcu Dede ile Sarı Dede'nin kardeşliklerinden söz edilmektedir. Kimi kez bu adlara eklenen Karahalil ve Abdurrahman Bey de, beylik coğrafyası dışında da etkilerini kare kare büyüten büyük emirlerdir. Bu gruptan Aydınoğlu Mehmet Bey'in kız kardeşi Şah Sultan ile evlenerek beylik ailesine damat olan Kara Halil Bey, ününü bu ilişkiden çok, sahip olduğu güç ile sağlamıştır. Aynı zamanda, Hacıbektaş Dergahı Pirevi kapısında makam mezarı bulunan Karahalil, bu nedenle Aleviler arasında da saygın bir kimlik olarak algılanır. Kardeş kurguları içinde dikkate alınması gereken bir grup da Hacı Hasan, İmam Baba, Süleyman (Kurt Baba) ve Kavak Baba'dır. Birgi Hacı Hasan Köyü'nde, bunların Birgi-Bozdağ çevresinde, her birinin kendi adlarıyla anılan dört kavak (Çınar) diktikleri aktarılmaktadır. Büyük Menderes Havzasında ise Arap Baba, Duman Baba ile Çakır Baba kardeş olarak ele alınmaktadır. Bu adlar, fetih ve yerleşim sürecinin birinci dereceden adları olmaları nedeniyle, halk bilgilerinin önemi artmaktadır. Benzer kurguların "Menakıbname" ve "Velayetname" lerde de zaman ve yer birlikteliğini kuşkuya düşürecek kaynaştırmalar olduğu düşünülürse, kardeş kurgularına da "İhtiyat" ile yaklaşmak gerekmektedir. "Kardeşlik" işlevsel ve düşünsel birlikteliği de temsil etmiş olabilir. Zira, Tire, "Balım Sultan" türbe yazıtında ifade edilmesinin gerekliliğine işaret edilen "Geniş bir sülaleye mensup" kaydı, bu kurgulara ışık tutacak önemdedir. Ayrıca, Ömer Bey, Erbey, Alangüllü ve Hıdır Bey'in kardeş oldukları vurgusu, bu adların yerleşim oluşturmuş ve birbirlerine oldukça yakın köylerinde genel kabul olmasıyla daha da kayda değer görünmektedir. Beylik coğrafyasında fetih ve yerleşime katkı sağlamış bu adlar dışında, geniş kabul görmüş oldukça önemli kimlikler de görülmektedir. Örneğin, Alaşehir Yeşilyurt'ta türbeye sahip görünen Saru Saltuk'un bölge fethinde bulu-

nup bulunmadığı pek açık değildir. Türbe, büyük olasılıkla bölgedeki Ağaçerleri (Tahtacı) tarafından oluşturulmuş bir makam olmalıdır. Zira, yine aynı kesimde, Hacı Bektaş Veli bağlılarından Horasanlı Ali Baba, Tapduk Emre, Cafer Baba ve Ayni Ali Baba'nın da zaviyeleri bulunmaktadır.

* * *

Aydınoğulları Beyliğinin kurulmasından önce, Selçuklu Sultanları ve uç beyleri ile başlayan ve Karaman emirleri ile devam eden fetih ve yerleşim hareketleri her ne kadar yeterince açık değilse de, kimi veriler konunun özetini bize vermektedir. Özellikle, Karaman Bey ve oğlu Mehmet Bey Dönemi emirleri Alihan, Oğuzhan, Saruhan, Devlethan, Babukhan, Bayılhan, Han Bey, Orhan Gazi, Abdal Cüneyd, Hamid Bey, İmadeddin Bey, Turgut Bey, Rüstem Bey, Kökez Bey, Göçer Bey, Aydın Bey, Eşref Bey, Kaya Bey, Bayburt Bey, Menteşe Bey, Melik Arslan fetih sürecinin gözde adlarıdır. "Karamanoğulları Şehnamesi"nine göre, Mehmet Bey, Karaman topraklarını emirleri arasında paylaştırır-ken, Balat ve Çine'yi Menteşe Bey'e, Ladik'i (Denizli) Aydın Bey'e vermesi, fetih hareketleri konusundaki ilk bilgilerdir.[119]

SASA BEY SÜRECİ

Fetih ve yerleşim sürecinin ilk yılları kurucu adlarla şekillenirken, coğrafyanın siyasi egemeni Sasa Bey'dir. Sasa Bey, Aydın Güzelhisarı'n dan, Balat(Menteşe), Ayasuluk, Tire, Birgi, Keles, Menemen ve Marmara'ya uzanan egemenlik alanıyla öncül bir beylik oluşturduğu izlenimi vermektedir. Birgi'de ilk mahallenin onun adıyla anılması, hatta, Aydın Güzelhisar, Ayasuluk, Birgi, Keles (Kiraz), İzmir, Menemen, Gölmarmara ve Akhisar çevrelerinde, Sasalı adlar, öncelikli bir döneme işaret olmalıdır. Menteşe Balat'ta "Sasa Bergosu" adıyla bir yerleşim biriminin varlığı, Sasa Bey nüfuz bölgesinin Menteşe'den Saruhan'a değin uzandığını göstermektedir. Beylik coğrafyasının değişik kesimlerinde oluşmuş Sasalı mahalle, köy ve mezralar bu kanıyı güçlendirmektedir. Düstürname-i Enveri'deki, Sasa'nın, Aydın Güzelhisarı, Ayasuluk, Tire, Birgi ve Keles gibi kentlerin ilk fatihi olduğu ifadesinin

---

[119] *Çeviride hata olabileceğini düşünerek, Osman ve oğlu Aydın, büyük olasılıkla* Aydın ve oğlu Osman olmalıdır.

yanı sıra, belgelerde Aydın Güzelhisarı, Menteşe Balat, Ayasuluk, Birgi, Keles, Menemen ve Marmara' da (Gölmarmara) Sasalı yerlere rastlanılması genişliğe de işaret etmektedir. Bizans kaynaklarının bölgenin 1280'li yıllardan itibaren Sasa'nın egemenliğinde bulunduğu yazımları, yörenin Aydınoğullarından önce Sasa ile bir "Beylik"dönemi geçirdiğini göstermektedir.[120] Sürecin tanığı Bizanslı tarihçi Pachymeris, Sasa'yı "Sultan" olarak tanımlamakta ve bağımsız bir beylik kurduğunu söylemektedir.

Aydınoğulları ile Sasa'lı grupların, olaylardan sonra da kaynaşamadıkları yerleşim yerlerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin, Birgi'deki Sasalı Mahallesi, kaynaşmanın Mehmet Bey Döneminde de sağlanamadığını gösteren coğrafi bir kopukluğa sahiptir. Buradaki "Sasalı Mahallesi" bir dere ile adeta Birgi'nin dışında bir yerleşim konumundadır. Birgi'nin bir diğer Sasalı yerleşimi Keles coğrafyasındadır. Ancak, giderek köy boşalmış ve ortadan kalkmıştır. "Düstürname", beylik öncesi bir "Sasa Süreci" yaşandığını ve Sasa'nın Ayasuluk'u merkez edindiğini de vurgulamaktadır:

Sasa Bey derler idi bir Gazi er
Gelmiş Aydın iline evvel meğer
Evvela ol Birgi'yi fetheylemiş
Aydın oğlunu götürmüş toylamış

Enveri'nin yazımı, Aydınoğulları'nın ünlü emirlerinden Hoca Selman aktarımlarıdır. Fatih'in sadrazamlarından Mahmut Paşa'ya sunulan "Düstürname", Enveri'nin Hoca Selman'dan elde ettiği"Nakil" dir. Anlaşılan odur ki Hoca Selman'ın ifadesiyle "Kitap" Enveri tarafından ele geçirilmiş ve yaklaşık yüz yıllık bir gecikmeyle "Düsturname" adıyla yazıma taşınmıştır. Düsturname bunu dizeleriyle verir:

Hoca Selman'dan işitildi bu söz
Yazdı kitap nakleder yüze yüz

Hoca Selman, Gazi Umur Bey'in İzmir Seferi'ne katılmış emirlerdendir. Kısacası olayların içindeki tanıktır. Büyük olasılıkla, Hoca Selman'ın

16 Mükrimin Halil- Düsturname-i Enveri, İstanbul, 1929

yazımı, olayların güncesidir. Bu nedenle, oldukça değerli bir kaynak olmalıdır. Oysa, Enveri'nin bu kaynaktan neleri almadığı yada Hoca Selman'da neler olmadığı bir gizdir. Hoca Selman'ın asıl yazımını bilmeden, Sasa öncesini ve sürecini kavramak pek sağlıklı değildir. Kimliği konusunda pek fazla bir bilgi de yoktur. Sadece, ondan miras Birgi'de (Balyambolu/Beydağ) Selmanlı köyü vardır. Ancak, onun, İzmir ile noktalanan savaşçı kimliği, Sakız, Adalar Denizi, Mora ve Balkan seferlerine katılmayışı, yaşlılığı yada ölmüş olabileceği ile ilgili olmalıdır. Zira, tüm seferlere katılan, Ehat Subaşı, Peşref Bey, Peşrefoğlu Yusuf, Dündar Bey, İbrahim ve İlyas Bey kadrosundan sadece onun olmayışı bu olasılığı akla getirmektedir.[121] Düstürname-i Enveri'nin, Gazi Umur Bey'in Sasa Bey'e yetişemediğini ifade etmesi, Hoca Selman'ın oldukça yaşlı olabileceğini ve bu nedenle İzmir dışı seferlerde bulunamadığının da kanıtı olmalıdır. Düstürname, Sasa Bey ile mücadele sürecinde Aydınoğlu Mehmet Bey'in henüz evlat sahibi olmadığını:

"Oğlu kızı yoğıdı ..."

dizeleriyle ifade etmektedir.

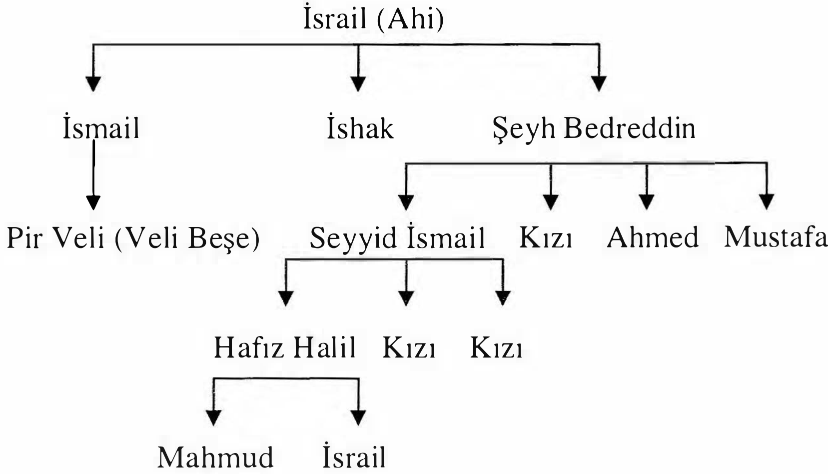
Düsturname yani Hoca Selman "Nakli"nde bulamadığımız bir kısım dönemsel bilgileri "Halk Bilgileri"nde bulabiliyoruz. Hatta, beylik sürecine dönük halk bilgileri, halkın döneme dönük duyarlılığını da belgelemektedir. Osmanlı sürecinden çok ilk sürece ilişkin "Nakli Kültür" şaşırtıcı malzemelere sahiptir. Bu anlatımlar, bir kısım boşlukları gidermede yararlı olabilmektedir. Her şeye karşın, bunları dikkatlice ele almak gerekmektedir. Bu "Nakil"lerde özellikle, fetih süreci savaşları ve şehitleri belleklerde derin izler bırakmıştır. Oldukça erken dönem aktarımları, geçen bunca süreçte, kimi eklemelerle değişim gösterseler de ilk dönem bilgileri olması nedeniyle önemlidir. Bu aktarımlarda, belgeleri doğrulayıcı kimi bilgilere de rastlıyoruz. Örneğin, Tire'de "Aydınoğulları Mezarlığı" yada "Koca Mezarlık" adıyla ünlü mezarlığın Sasa Bey-Mehmet Bey mücadelesinde ölenlere ait olduğu, bir söylem olarak günümüze değin gelmiştir.

[121] Düstürname-i Enveri, age

1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerlerinde "Kadim" topluluklar olarak İrani unsurlara dikkat çekilmektedir. Özellikle Aydın Eli coğrafyasında, kaynak ve söylemlerin "İrani" unsurlara yönelmesi üzerinde ciddi bir şekilde durulması gereken uyarılardır. Özellikle beyliklerin kuruluşundan Şeyh Bedreddin olaylarına değin bu grup etkileri daima dile getirilmektedir. Ancak, bu konudaki yazım ve söylemler mit ve gerçeğin iç içe geçtiğini göstermektedir. Evliya Çelebi, Ayasuluk, Aydın Güzelhisarı, Tire ve Birgi'nin Cemşid' in kuşağından Sirye adlı bir melikenin yapısı olduğunu aktarır.[122] Oysa, bu konuda bugüne değin herhangi bir belgeye de rastlanılmamıştır. Gezginimimiz, Seyahatname' sinde Tire'ye başlık açarken " Taht-ı kadim şehri muazzam Tire yahut Sirye" kalıbını kullanmaktadır. Evliya'nın değindiği kentlerin hem Aydınoğulları'nın hem de Aydın Sancağı'nın idari merkezleri olması konuyu daha da önemli hale getirmektedir. Ayrıca, bu kentlerin Sasa Bey'in ilk fetih coğrafyaları olması, Sasa Bey-Sire Hatun arasında bir bağ olasılığını akla getirmektedir. Sasa'nın öldürülmesinden sonra, Sire'nin dul kalması ile Buğday Bey'in (Buğday Dede) evlenmiş olabileceği akla getirmektedir. Evliya Çelebi, *Sire'yi bir "Melike" olarak tanımlamaktadır. Bir kısım kaynaklar,* bu bulanık süreçte "Dul" bir kadından söz etmektedirler. Sasa Bey'in bir beylik süreci yaşaması, Sire'ye "Melike" sıfatını sağlamış olabileceği gibi hem "Sire"nin hem de Sasa'nın İranilerle ilişkilendirilmesi birliktelik olasılıklarını arttırmaktadır. 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtları Sart' ta "İran Şahı" gruplarının "Kadim" varlığından söz etmektedir ki, bu grupların Şeyh Bedreddin'in babası Ahi İsrail'in egemen olduğu köy ve çiftliklerde görülmesi, Sasa Bey, Sirye ve Şeyh Bedreddin'in İrani bağlantılarını güçlendirmektedir. Oysa, bu konuda katkı sağlaması gereken Hafız Halil'in "Menakıbname"si ne yazık ki yetersizdir. Kuşkusuz, Halil bu yazımı, çok geç kaleme almıştır. Zira, Halil, hem dedesi Bedreddin'i, hem babası Seyyid İsmail Beşe'yi çocukluğunda yitirmiştir. O nedenle kendisinin çocukluğunda yaşanan olayları sağlıklı ele alması olanaksızdır. "Menakıbname", Bedreddin'in Tire'ye dönüşüne açıklık getiremediği gibi, babasının Menderes kıyısında olduğunu söylediği mezarının hangi köyde olduğunu dahi bilememektedir. Bu da, "Menakıbname"yi

[122] Evliya Çelebi Seyahatnamesi-MEV., İstanbul, 1935

özet hale gerirmektedir. Bu nedenlerle, Bedreddin'e dönük bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için başkaca belge ve bilgilere gereksinim vardır. Hatta, Bedreddin'in babası İsrail'i başlangıç alan soy zincirini görmek gerekecektir. Bedreddin ve ailesini izlemede "Şecere" önem taşımaktadır. Zira, gelişmeleri kavrayabilmek açısından bu zorun-ludur.

Yeni belgeler, Bedreddin ailesinin Tire'nin doğusundaki iki köyde odaklandığını göstermektedir. Bunlardan biri Peşrefli Köyü'dür. Buradaki "Kirman" semtinin varlığı İrani bağlantılara destek çıkmaktadır. Peşrefli'yi konunun içine çeken 1530 tarihli "Pir Veli bin İsmail bin İsrail" kaydıdır. Kayıttaki Pir Veli, İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşiv kayıtlarına göre Veli Beşe'dir. Aynı kayıtta, köyün adı da "Veli Beşe Köyü" olarak yer almaktadır. Pir Veli'nin (Veli Beşe) mezarı ise Peşrefli köy meydanında bulunmaktadır. Mezara kutsallık yüklenmesi daha da ilgi çekicidir. Köyün yaşlıları önceleri bir gelenek olarak ölen bebeklerin Veli Beşe'nin mezar çevresine gömüldüklerini aktarmaktadırlar. Bu Asyanik bir Türk inanç geleneği bilindiği gibi, Asya'da ölümden sonra ailelerin Ahmet Yesevi'nin mezarına yakın olabilmek için çırpındıklarını anımsatmaktadır.

Eğridere ise Bedreddin'in babası İsrail'in zaviyesinin bulunduğu köy olup, Manav, Kızılışıklı ve Varsak aşiretlerinden meydana gelen bir yerleşimdir.

"Menakıbname"de Bedreddin'in oğlu Seyyid İsmail Beşe'nin mezarı, köy adı verilmeden, Menderes'e yakın köy kaydıyla verilmektedir. Oysa, bağlantılar bu kesimde, iki köye dikkat çekmektedir. Ancak, Menderes kıyısındaki bu Eğridere ve Perşrefli'de "Menakıbname" de belirtilen "Nizar" semti adına rastlanılmamıştır:

Künyesin Seyyid Beşe dirler anun
Atamdır ben fakıyr Hafız Halil'in
Menderes suyı katındadır mezar
Karye içinde ki ismidir Nizar

Ancak, gerek Menderes kıyısındaki köylerde gerek "Menakıbname" de belirtilen "Nizar" semti adına rastlanılmamıştır. Nizar'ın Farsça olması ve ilgili iki köyde İrani semtler ile ailelerin bulunması, belgeleri destekler niteliktedir. Örneğin, Peşrefli'de "Kirman" semti, Eğridere'de "Acem" kökenli sülalenin bulunması, daha değindiğimiz İrani ayrıntılar olarak dikkati çekmektedir. Hatta, Ahi İsrail'in eşinin yani Şeyh Bedreddin'in annesinin Manastır kökenli bir aileden gelmesi, Eğridere'deki ünlü "Manastır"ın olabileceği akıldan uzak tutulmamalıdır. Zira, Trakya'daki Eğridere ve Manastır, Tire'den sonraki duraktaki adlardır. Bu da kargaşanın asıl nedeni olmalıdır.

Menakıbname, Bedreddin ve aile üyelerinin "Beşe" lakabını kullandıklarını ifade etmektedir. Bu ifade,"Veli Beşe"yi konunun içine almaktadır. Hafız Halil'in, babasının mezarının bulunduğu köy adını vermemesi, Eğridere ve Peşrefli köyleri üzerinde bulanık bir durum yaratmaktadır. Belgeler bizi, iki İsmaile götürmektedir. Peşrefli'deki mezar, Bedreddin'in yeğeni Veli Beşe'ye (Pir Veli) aittir. Eğridere'deki mezar ise, Bedreddin'in oğlu Seyyid İsmail'e(Seyyid Dede) aittir.Yağmur duaları da onun makamında yapılmaktadır. Daha da ilginç olan, Eğridere'nin komşu köyleri, Yenişehir ve Osmancık (Kiliselipınar), cenazelerini kendi köylerinde değil, Eğridere'de toprağa verme geleneğini yakın yıllara değin yaşatmışlardır. Bu geleneğin "Seyyid Dede"ye yakın olmakla ne denli ilişkili olduğu bilinmemektedir. Seyyid İsmail Beşe'nin (Seyyid Dede) ölüm tarihini "Menakıbname", H.813 olarak vermektedir. Bu da 1410 tarihini karşılamaktadır:

İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtlarında, Peşrefli köyü "Veli Beşe Köyü" olarak yer alırken, köydeki cami (zaviye) ise Pir Veli adı ile yer almaktadır.[123] Pir Veli 1530 yılı Defteri Hakani'nin Sis Sancağı' nda "Pir Veli veledi İsmail bin İsrail" zinciriyle Bedreddin'e uzanmaktadır.[124] Bu da, Bedreddin ailesinin bu kesimde oturduğunu ve birbirine yakın olan Eğridere ve Peşrefli köylerinin, aile açısından önemini göstermektedir. Üstelik, Peşrefli ve Eğridere kazanın en büyük iki köyüdür. Ayrıca, bu köylerde Bedreddin'in "Acem" bağlantılarını ortaya koyan aile ve semt adları da görülmektedir. Bu bağlamda, Ayasuluk'un fethinde kentten kaçan Giritli katip Mikhael'in kentin "Sasa'nın kumandası altındaki İranlılar tarafından 24 Ekim 1304 ele geçirildiği" kaydının görülmesi "İrani" yorumları desteklemektedir. 1530 yılı Defteri Hakani' nin Sart kazasına ait kayıtlarda "Acem" köklere rastlamaktayız.[125] Hatta, Bedreddin'in babası İsrail'e ait daha çok "Çeltikciyan" olarak nitelenen ve "Kürekci" adıyla anılan "Acem" gruplardır. Bölgenin fethinde ortaya çıkan bu İrani grupların, Bedreddin ile tekrar tarih sahnesine çıkması fevkalade önemli bir uzanıştır.

Kuşkusuz tarihi coğrafyasının en kayda değer olgusu değindiğimiz üzere "Sasa Bey Süreci" dir. Coğrafyaya bakış, Emir Sasa gerçeği ele alınmadan sağlıklı incelenemez. Bu aynı zamanda Sasa Bey ile hareket eden grupları açığa çıkarmada yararlı olacaktır. Zira, XIII.yy'ın son çeyreğinden itibaren Aydıneli coğrafyasında Emir Sasa'nın bir egemenlik süreci yaşadığını görüyoruz. Sasa Bey'in, Mehmet Bey öncesinde coğrafyanın tek güçlü kimliği olduğu "Düsturname" de dile getirilmektedir.

Aydınoğlu Ayasuluğ'a gelip
Fetheder hem dairesini alıp

---

[123] Tire Şer'iye Sicili Cilt 29, Say.208, H.1320
"Nezareti Evkafı Humayunu mülükhaneye mülhak evkaftan, Aydın Vilayeti celilesi dahilinde kain Tire kazasına tabi Peşrefli karyesinde vaki Pir Veli Camii şerifi..."

[124] 998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zül-kadiriyye Defteri, (937/1530), II
Şam.Gazze, Safed, Salt-Aclun, Haleb, Hama-Humus, Trablus, Ayntab, Birecik, Adana, Üzeyr, Tarsus, Sis, Maraş ve Bozok Livaları

[125] 166 Numaralı Defter..."Cemaat-ı Kürekciyan namı diğer İsrailli ve bukavaacılar kadim ül eyyamdan diyarı Acem'den gelüb Sart kurbünde mütemekkin olup..."

Bizans kaynakları 1282 yılında Emir Sasa'nın Tralles'i (Aydın) ele geçirdiğini belirtmektedirler. Kaynakların işaret ettiği gibi Sasa Bey ile Mehmet Bey'in beylik coğrafyası üzerindeki egemenlik kavgası Mehmet Bey'in üstünlüğü ve Sasa Bey'in ölümü ile sona erince, Aydınoğulları Beyliği de kurulmuş oluyordu. Mehmet Bey ile Sasa Bey arasındaki mücadeleler ve savaşın hangi tarihte gerçekleştiği sağlıklı bilgilerden yoksundur. Ancak, Sasa'nın ölümü ile beyliğin tarih sahnesine çıktığı genel kabuldür. 1530 yılı kayıtlarında, açıklık olmamakla birlikte, Tire' deki "Merhum Uç Beyi mezarı" büyük olasılıkla Sasa Bey'e ait olmalıdır.[126] Ve bu mezar, belgeye göre yıllık 360 akçelik bir bağışla ve halkın özel ilgisi ile korunmaktadır.[127] Halk anlatımlarında, Kesikbaş, Ceneviz ve Buğday Dede adları yan yana gelirken. bu üç unsurun yer aldığı aktarımlarda, Buğday Dede'nin Cenevizlilerle yapılan savaşta yaralandığı ve "Kesikbaş"ın da şehit düştüğü ifade edilmektedir. Yüzlerce yıllık "Nakil" o denli karmaşaya dönmüştür ki, içinde, Cinibizliler, Sasa Bey, Kral Kızı ve Buğday Dede'nin yer aldığı bir düğüm oluşmuştur. Zira, "Beylik" coğrafyalarında bu denli söylemsel ilgiye kavuşan bir unsurun, Türklerle özdeşleşmesi üzerinde durulacak önemdedir. Bu söylem adeta tüm beylik liderlerine uzanan bir öyküsel benimseme ile ele alınmaktadır. Halk söylemlerinde "Kentin anahtarlarını teslim eden" olarak dilden dile "Nakil" kültürüyle yaşaması, pek gerçekci olmasa da, bir başka nedenin etkili olduğu kuşkusuzdur. Aydınoğlu Mehmet Bey türbesinin eşiğine taşınan bir sembolik taş, yakın döneme değin, Tire'nin tarihi Koca Mezarlığı'ndaki baldeken "Kral Kızı" türbesi 1940'lı yıllara değin varlığını korumuştu. Bu kesimin imara açılmasıyla, ünlü "Koca Mezarlık" ortadan kaldırılmış ve Aydınoğulları sürecine ışık tutacak nice yazıt, yeni yapılan "Asri Kabristan" giriş kapısında kullanılmıştır. Oysa, kabristanın sivri kemerli görkemli girişi adeta tarihi gizleyen bir örgüye alınmıştır. Belki de "Kral Kızı"na ait türbe yazıtı da bu malzemeler içinde bulunmaktadır. Gerek söylem gerek kanıtsal örnekler, "Kral Kızı Kalesi", "Kral Kızı Türbesi"nin önemsenmesi gereken bir kimlik oldu-ğunu göstermektedir. Hatta, halk arasında "İslami" olduğuna yönelik bilgiler bulunmaktadır. "Kral Kızı" neden bu denli ilgi görmüş ve türbesi yüz-

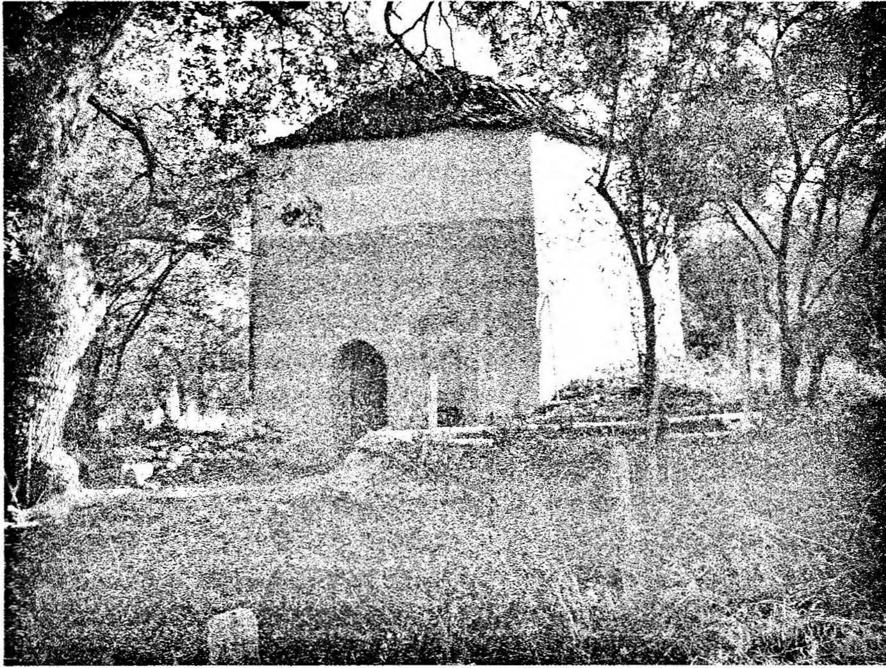
[126] 166 Nolu Defter...
[127] 166 Nolu Defter...

lerce yıl korumaya alınmıştır? Yoksa, "Kral Kızı", Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği "Melike" midir? Ayasuluk'un Dağkızılca'daki "Kız Kalesi" de zincirin halkası mıdır? Zira, söylem zenginliğinin üzerinde bugüne değin pek durulmamış, ham bir konu olarak "Nakli" varlığını sürdürmüştür.

Sasa Bey'in ortadan kaldırılmasından sonra, Beyliğini ilan eden Mehmet Bey, Büyük Menderes Havzasının önemli bir bölümü başta olmak üzere, Küçük Menderes, Güney Gediz ile İzmir ve Çeşme yarımadasını içine alan bir bölgenin sahibi olmuştur. Aydınoğulları Beyliği ile ilgili konulara girmeden önce, beyliğin adını aldığı "Aydın Bey" konusuna da değinmek gerekmektedir. Bugüne değin bir giz olarak duran "Aydın Bey" kimdir? Karamanoğulları "Şehname"si, Aydın Bey'i Toroslar'ın beyi olarak göstermektedir. Karamanoğulları Beyi Nurettin Bey'in (Nurettin Sofu) Babai lideri Baba İlyas'a kapılanması ile bir ara Karamanoğullarının başına getirildiği Şikari kaydında yer alan bilgilerdir. Osmanlı'nın Karaman Beyliği ile yapacağı savaş için Aydınoğulları ve Saruhan'dan asker desteği istemesi kabul görmemiştir. Osmanlı Sultanının Beyliklere gönderdiği buyrulduda "Siz dahi gelip yardım idesiz. Karamanoğlu Alaeddin'in tutup, diyarını Osmanoğlu'na virevüz", diyerek katılımlarını beklemişti. Aydınoğlu ve Saruhan beylik liderlerinin Osmanlı Sultanına, "Karamanoğlu bizim Şahımız oğludur, Veliyi nimetimizdir. Biz ona karşı komazız", yanıtı, Aydın ve Saruhan beyliklerinin Karamanlılarla olan ilişkilerinde çok yönlü ele alınabilecek bir ifadedir. Şikari, Batı Anadolu'nun fethine gönderilen ve daha sonra kendisine Denizli bölgesi verilen Aydın Bey'den söz etmektedir. Yahşi Bey Vakfiyesi'nde yer alan "Osman ibni Aydın Fakih" adı[128] ile Aydın Bey'in, 1530 yılı Defter-i Hakani'deki Yenişehir'in Boyasini köyündeki zaviyesi ve türbesi kaydı bu gelişmeler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Boyasini köylüleri, Aydın Bey'in Bizans ile Geyre'de yaptığı savaşta yaralandığını ve Boyasini' de öldüğünü söylemektedirler. Şikari'de fetih için Denizli'ye gönderildiği kaydı bulunan Aydın Bey'in burada şehit düşmüş olabileceği akla yatkındır. Zira, Boyasini, Denizli' ya oldukça yakındır. Dikkati çeken bir konu da, Aydın Bey'in çocukları, Mehmet, Hamza, Osman, Karaman, Hasan ve Sultan Şah'ın, babalarının adını

[128] Halil Yahşi Bey Vakfiyesi (Yahşi ibni Abdullah)- H.845/1442, Tire Şer'iye Sicili Cilt 1, Say.10-11

çocuklarında ve hatta torunlarında kullanmamalarıdır. Aydın adının özellikle Tahtacı yerleşimlerinde sülale adıyla görünmesi, aşiretinin oldukça önemli bir güce sahip olduğunu da göstermektedir. XV.ve XVI.yy. belgelerinde "Aydın", "Aydın Cemaatı", "Aydınoğlu", gibi bilgilere rastlanılmaktadır. Hatta, Bayındır'ın Yakapınar (Uladı), Turan (Kızılağaç), Furunlu, Birgi'nin Ödemiş, Kutlu Beyler ve Günlüce (Datbey), Yenişehir'in Boyasini (Esençay), Aydın Güzelhisar'ın İmamköy ile Çeşme' nin Seferihisar yerleşimlerinde "Aydın" sülale adlarının dikkat çekici ağırlığı vardır.

Yenişehir Boyasini köyünde Aydın Bey türbesi

Aydın Bey'in türbesinin bulunduğu coğrafyaya beylik ailesinin üçüncü kuşak adları gecikmeli de olsa katılmışlardır. Bu kuşak adlarının, Büyük Menderes Havzasında, Aydın Güzelhisar, Kestel, Sultanhisar, Arpaz ve Bozdoğan kazalarında değil de, Yenişehir'de toplanması üzerinde durulacak önemdedir. Yenişehir ve çevresi, özellikle, Boyasini ve Amasya,

Süleyman Şah'ın torunu Hafsa Hatun'un vakıflarının bulunduğu coğrafyadır. Daha da önemlisi Hafsa Hatun'un Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında "Hafsa Hatun binti Aydın" tanımlamasıyla "Büyük dede"ye dönük şecere kaydına taşınmasıdır. Oysa, İsa Bey'in kızı diğer Hafsa Hatun nedense böyle bir şecere kaydına alınmamıştır. Üstelik bu Hafsa Hatun, büyük dedesi Aydın Bey'in coğrafyasında türbeye sahiptir.

Düstürname-i Enveri, Mehmet Bey'in beyliğin tesisinden kısa bir süre sonra oğlu Hızırşah'a Ayasuluk'u verirken Sultanhisarı'nı da bu paylaşıma eklendiğini duyurmaktadır:

Ayasluğ'u Hızır Şah'a virir,
Kıldı hem Sultanhisarı'nı ana zam
Virdi ana tabl, nakkar ve alem

Düsturname'nin, Hızır Şah ile ilgili verdiği bu bilgilere iki başlık açmak gerekmektedir. Büyük Emir Aydınoğlu Mehmet Bey'in Hızır Şah'a, "tabl, nekkare ve alem" vermesi, Ayasuluk merkezli bir bağımsızlık ifadesi midir? Gerçi benzer, dizeler, Gazi Umur Bey için de kullanılmaktadır. Özellikle, Sultanhisar'ın Hızır Şah'a Ayasuluk ile birlikte verilmesi ve beylik paralarının bir kısmının burada basılması, onun, Büyük Menderes Havzasının gözde kenti olduğuna işarettir. Dağıtımda Güzelhisar'dan söz edilmemektedir.

Düsturname'deki, Büyük Emir'in, Umur Bey için, " Kodu başına anın altın külah" dizesi büyük olasılıkla, Hoca Selman'ın Umur Bey'i daha iyi tanımış olmasındandır:

Dinle gel, Gazi Umur Paşa nider
Dirdi leşker çünkü İzmir'e gider
Çalınır tabl-ı nekkare-i nefir

Hatta, Düsturname, Mehmet Bey'in Gazi Umur'a ilgisini yüceltir:

Heybetine çün anın kıldı nazar
Dedi bunun kılıcına kim dura

Beyliğin ağırlığını Ayasuluk ve İzmir'e taşıması ve hatta İbrahim Bahadır Bey'in Bodemya ile ilgisini kesip, özellikle Çeşme'de etkinliğini sürdürmesi, beylik politikalarının anlaşılması açısından önemlidir. Onun, Umur Bey gibi "Fatih" ve "Gazi" sıfatına sahip olması, Mehmet Bey'in diğer çocuklarına göre, fetihlerde daha katılımcı yönünü ortaya koymaktadır. İbrahim Bahadır Bey, diğer kardeşleri gibi, kendisine verilen kentte oturmamıştır. Bu nedenle olsa gerek, Bodemya "Paylaşım Kent"leri içinde gelişemeyen ve öne çıkamamış bir durumdadır.

İbrahim Bahadır Bey, babası ile birlikte Birgi'de aynı türbede yatmakta ise de, Bodemyalılar (Bademli), liderlerini unutmamışlar, bir vefa örneği olarak bir makam mezarı hazırlamışlardır.

* * *

Osmanlı egemenliği ile başlayan süreç, Anadolu Vilayeti ve sancaklarını ortaya çıkarmıştır. 1487 tarihli belgeler, Anadolu Vilayeti Livalarını 17 birim altında toplamaktadır. Bunlar, Merkez Kütahya olmak üzere, Ankara, Kastamonu, Kengri (Çankırı), Bolu, Hüdavendigar (Bursa), Kocaeli, Karesi (Balıkesir), Biga (Çanakkale), Saruhan, Aydın, Menteşe, Sultanönü (Eskişehir), Hamid (Isparta), Karahisar-ı Sahip (Afyon), Alaiye (Alanya), Teke(Antalya) sancaklarından oluşmuştur.

Aydınoğulları Beyliği'nin siyasi coğrafyası, Aydın Sancağı adıyla Osmanlı sürecinin devamıdır. Sancak, Ayasuluk, Birgi, Tire, İzmir, Alaşehir, Sultanhisar, Bozdoğan, Çeşme, Yenişehir, Aydın Güzelhisarı, Sart, Bozdoğan, Kestel ve Arpaz olmak üzere 13 kazadan oluşmaktadır.[129] 1530 yılı kayıtlarında Sancak kazalardan, bir kısmı ikili bir tanımlama bütünlüğü içinde verilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Kestel maa Nazlı", "Karaburun maa Çeşme", Sart maa Salihli" gibi. Oysa bu tanımlamalar sağlıklı değildir. Zira, tanımlamada görülen adlar ayrı yerleşimlerdir. Benzer ifade ve tanımlamalar, devletin bir diğer kurumu olan Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında da görülmektedir.

1530 yılı Defter-i Hakani kaydında 13 olarak verilen Sancak kaza sayısı, zaman içinde rakamsal artış kaydedmiştir. Hatta, 1671'de Evliya Çelebi, Sancak kazaları Tire, Maden, Vakıf, Bergasu Kebir, Bergosu Sagir, Balyambolu, Bayındır, Birgi, Sart, Keles, Alaşehir, İnegöl, Köşk,

[129] 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 937(1530) Hüdevendigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları, Ankara, 1995

Güzelhisar, Sultanhisar, Nazilli, Arpaz, Amasya olarak verir. Böylece kaza sayısını 18'e çıkarır.[130] Örneğin, XVII.yy'ın sonlarında, Tire nahiyelerinden Bayındır 23,Fota 16 ile 20, Kedfiye-i Kebir/Bergosu Kebir (Büyükkale) 11, Kedfiye-i Sagir/Bergosu Sagir (Küçükkale) 12 ve Maden ise 16 köye sahip bir coğrafi alanı temsil etmektedir. Bu nahiyelerden Bayındır kuzey, Fota doğu, Büyük ve Küçük Kedfiye nahiyeleri batı, Maden ise Güme Dağı köylerine sahiptir.

* * *

Aydın Sancak kazaları içinde bir kısım yerleşimler kentsel gelişme gösterip, XVIII. yy'dan itibaren öne çıkmayı başarırken, bir kısmı ise, ya konumlarını yitirmişler yada ortadan kalkmışlardır. Örneğin, Bodemya, Bayram Karacakoyunlusu, Sart, Mastavra, Vakıf, Balat, Ezine, Amasya, Arpaz önemini yitirirken, Ödemiş, Bayındır, Keles (Kiraz), Balyambolu (Beydağ), Seferihisar, Urla, Kordelya (Karşıyaka), Bornova, Salihli, Söke, Germencik, Yenipazar, Köşk, Nazilli, Kuyucak, Karacasu öne çıkmayı başarmışlardır. Hatta geç dönemde idari yapılanmalar nedeniyle, Dallıca, Canlı, Köşk Deresi gibi "Naiplik" statüsü elde eden birimler gerekli çıkışları yapamamış görünmektedirler.

Katip Çelebi'nin Cihannüma'sı da, XVII.yy'da Sancağın belde ve kentlerini geniş bir şekilde ele almıştır; Tire, Arpaz, Alaşehir, Sart, Vakıf, Balyambolu, Birgi, Keles, Amasya, Ortakçı, Ayasuluk, Bozdoğan, İnegöl, İnebayındır, Güzelhisar, Sultanhisar, Köşk, Karacakoyunlu (Tire Bölmesi), Kestel (Nam-ı diğer Nazlı), Bayramoğlu maa Karakoyunlu, Gönik, Yenişehir, Kestre[131] Osmanlı kaynakları, idari yapılanmalarla ilgili bu şekilde farklı bilgiler verseler de Aydın Sancağı temel coğrafyası 13 kazadan oluşmaktadır. Sancak, daha sonraki süreçte, idari coğrafyaya yeni kazaların katılımıyla büyümüştür. Ancak, Fatih Döneminin 13 kaza statülü sancak yapısı daima esas alınmıştır. Bu temel yapılanmada ilk sancak merkezi Tire olarak şekillenirken, kent, 1811 yılına değin bu merkez görevini sürdürmüştür. Tire'den sonra Aydın Güzelhisar'a

---

[130] Evliya Çerlebi Seyahatnamesi(Çev. Zuhuri Danışman, Cilt 13, İstanbul, 1971

[131] Dr.Himmet Akın- Aydınoğulları Tarihi hakkında Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1968

Sayın. Akın. konu ile ilgili düştüğü notta (Dipnotu), Balat'ı Menteşe iline, Ezine'yi Germiyan'a bağlı olarak düşünmektedir ki. bu tartışmalı bir yaklaşımdır. Zira. Aydın Sancağı içinde, Tire, Ayasuluk ve Sart'ta olmak üzere üç Balat yerleşimi vardır. Menteşe Balat'ı ayrı bir yerleşimdir.

geçen idari merkez, 22 Haziran 1850'de yeni bir düzenlemeyle, İzmir'e taşınmıştır. Yine, çok geçmeden 7 Kasım 1864' de yapılan daha kapsamlı bir idari örgütlenmeyle Aydın Vilayeti oluşturulmuş ve I867'den itibaren de yeni sancaklar yapısı ortaya çıkmıştır. Yeni vilayetin sancakları da, İzmir, Aydın, Saruhan ve Menteşe olarak şekillenmiştir. Vilayet merkezi de İzmir'e taşınmıştır.

Bir kısım köyler, kazalar arasında yer değiştirmektedir. Örneğin, 1530 yılı belgelerinde Tire'nin nahiyesi görünen Maden, yaklaşık 15 yıl sonraki Sadrazam Lütfi Paşa Vakfiyesinde Aydın Güzelhisar'da görünmekte ve yüzelli yıl sonraki Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Maden Tire kazası olarak yer değiştirmektedir. Yine, Aydın Güzelhisar köyleri kapsamında yer alan Tekfurlu (Akmescit), kimi belgelerde Tire, kimi kayıtlarda ise Aydın Güzelhisar köyü olarak ele alınmaktadır. 1530 yılı vergi listelerinde Ayasuluk'a bağlı bulunan Ezine de, Tire Şer'iye Sicili kayıtlarına göre Tire köyüdür.

Önemli bir konu da Aydınoğlu İsa Bey'e ait Denizli(Ladik) darplı gümüş paranın varlığıdır. Bu sikke, Aydınoğulları siyasi coğrafyasını da tartışmaya açmaktadır. Hatta, coğrafi konum konusunda, XIX.yy'da 1833 ve 1844 tarihli Tire vergi listelerindeki köyler farklılığı bir diğer örnektir. 1833 yılı vergi listesinde görünmeyen, Kızılcagedik, Karaağaç, Atburgazı ve Dernekli köyleri 1844 tarihli listelerde yer almaktadır. [132] Hatta, listelerde görünmeyen, ancak, Tire Şer'iye sicillerinde yer alan bir kısım köyler de bulunmaktadır. Örneğin, Dağyeniköy, Karaağaç, Kızılca Gedik, Fethiye, Kahveciler, Mercanlar, Göktepe, Mandıra, Kalburcu, Seki köyleri bu kapsamda ele alınan köylerdir.[133] Listedeki köylerden, Uzgur, Araplı, Cebe, Subaşı, Yeniköy, Akkoyunlu ve Tulum, daha önce Ayasuluk idari coğrafyasında yer almaktadırlar. 1833 yılı listesinde yer alan, Tekfur, Karagözler, Çamköy, Habibler, Hasanköy ise daha önce Aydın kazasına bağlı idi. Listedeki köylerden, Kızılcaburgaz, Elifli, Çıplak, Burgaz köyleri ise daha sonra kaza statüsüne kavuşan Bayındır'a bağlanmıştır. Anlaşılan odur ki, Tire'nin batı kesimini içine alan ve güneyden kuzeye sarkan köyler grubu Aydınoğullarının vakıf arazileridir. İsa Bey, II.Umur Bey ve Musa Bey ve Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun'un Göllüce' den başlayan ve Musa Bey arazilerileriyle bütünleşen

---

[132] Tire Şer'ite Sicili, Cilt I, Say. 272, H.1248(1833)
[133] Tire Şer'iye Sicili cilt 27, 1313

vakıfları bulunmaktadır. Özellikle Tire'nin batındaki köyler ile doğu kesimindeki vakıflar İsa Bey ve onun çocukları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerdeki vakıfları, Yıldırım Bayezit'in İsa Bey'e bıraktığı vakıflar olmalıdır. O nedenle, bu yerler, Aydınoğulları Beyliği'nin Osmanlı Devletine bağlandığı 1390 yılına inen bir yapılanma ürünüdür. Zira, halk bilgileri ve belgeler beylik ailesinin iki Hafsa Hatununu bu bölgeye taşımaktadır. Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında, Işıklar, Alacalı, Yenioba ve Eskioba köylerinin konuta açılımında, Musa Bey vakıf arazilerinin XIX.yy'da satışı görülmektedir. Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında "Her türlü tariften mustağni Işıklar zaviyesi denmekle maruf" kaydıyla verilen Işıklar Köyü'ndeki zaviye ve türbe büyük olasılıkla İsa Bey kızı Hafsa Hatun'a ait olmalıdır. Özellikle Göllüce ile bu kesimi içine alan kayıtlarda, babası İsa Bey'e ait vakıflar görülmektedir. Işıklar' daki külliyenin, halk anlatımlarında "Çeyiz Parası" ile yapıldığı bilgileri, Onun, Tire'deki külliyesi içinde kullanılmaktadır. Halktan derlediğimiz tekerleme, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile evlenmesi ile ilgili "Çeyiz" zenginliğini vurgulamaktadır.

Hafsa Hatun,
Bir cebi altın,
Bir cebi gümüş,
Çamaşır yuğmuş,
Bahçeye sermiş,
Muradına ermiş...

Halk arasından derlediğimiz tekerleme, İsa Bey kızı ve Yıldırım Bayezid'in eşi Hafsa Hatun'un bir "Sultan" olmasına karşın, "Çamaşır yuğması", ona sahiplenmeyi göstermektedir. Hatta, Gazi Umur Bey de, Hafsa Hatun gibi halkın ilgisindedir. Halk arasından derlenen ve Gazi Umur Bey'in Eğriboz'da tutsak düşen savaşçılarına dönük türkü bu çerçevede ele alınabilecek bir diğer örnektir:

Eğriboz kalesinde kaldık yesir of
Yetiş imdadıma Hazreti Hızır of[134]

[134] 1973 İzmir İl Yıllığı

VIII.BÖLÜM
AYDIN ELİ TARİHİ COĞRAFYASINDA AŞİRET YERLEŞİMLERİ

Bizanslı tarihçiler Pachemeris ve Nikoforos, beyliklerin kurulmasından çok önce bölgenin etnik bakımdan Türklerin egemenliği altına girdiğini belirtmektedirler. 1200'lü yıllardan itibaren Selçuklu büyük emirlerinin katıldığı giriş-çıkışlar aynı zamanda 1250-1300 yılları arası aşiret akışlarının yoğunlaştığı bir süreç olarak belirginleşmektedir. Selçuklu Devlet otoritesinin yıkılış sürecine girdiği bu süreçte, özellikle Kastamonu, Bolu, Karaman ve Suriye coğrafyalı akışlar yoğunluğu ile dikkati çekmektedir. Her ne kadar Batı Karadeniz çıkışlı aşiret yoğunluğu bölgeye yerleşmiş ise de önceliğin Selçuklu uç beylerinin yanı sıra, Germiyan ve Karaman büyük emirlerinin kontrolünde olduğunu belirtmek gerekir.[135] Beylerin, fetih coğrafyasında karargah kurdukları ilk yerler "Beylik" adıyla semtleşirken, aşiretlerin yerleşim öncesi ilk noktaları ise "Çadır Dikilen" adıyla simgeleşmiş görünmektedir.

Süreç, Defteri Hakani kaydına göre, Aydınoğulları coğrafyasında Şeyh Bali, Şeyh Bilal, Şeyh Çoban, Şeyh Davut, Şeyh Musa, Şeyh Arslan, Şeyh Emirşah, Şeyh Aydoğdu, Şeyh Cüneyt, Şeyh Selman, Şeyh Sungur, Şeyh Süle, Şeyh Aydoğdu Şeyh Mahmud ve Şeyh Aydoğan gibi önemli emirlerin toplandığı bir merkez görünümünü vermektedir.[136]

KADI SİCİLLERİNE GÖRE KÜÇÜK MENDERES HAVZASINDA AŞİRET YERLEŞİMLERİ

Bölgesel yerleşimlerde Türkmen ve Yörük gruplarının hangi tarihlerde coğrafyaya girdiklerini belirlemek oldukça güçtür. Kayıtlara göre, aşiret hareketleri, Beylikler Dönemi öncesinden, XIX.yy'a değin devam edegelmiştir. Tire Şer'iye Sicili kayıtları, 1832 tarihinden başlayarak 1888'e değin Küçük Menderes Havzasındaki aşiret yerleşimlerinin hareketlendiğini göstermektedir. Tire kesimindeki yerleşimlerin, özellikle su zengini göllerin yakınına yöneldikleri görülmektedir. Özellikle ilkçağ Artemis Tapınağının mal varlığı içinde görünen Balık ve Belevi

[135] Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi, Konya, 1946
[136] 166 Numaralı Defter...

(Selunisia) göllerinin çekiciliği bu yönelişlerde etkin olmuş görünmektedir. Roma Döneminde, Tapınak ile Kaystros senatörleri arasında sürtüşmelere neden olan ve adeta paylaşılamayan bu göller, ancak Roma Senatosu tarafından Tapınağa geri verilmesi ile konumunu korumayı başarmıştı.[137] Tapınağın, hem gelir kaynağı hem de arazideki hayvanların gereksinimlerini karşılayan bu göller, ikinci yerleşim sürecindeki 32 yerleşimden 25'inin ilgi alanına girmiştir. Anlaşılan o ki, havza bu özelliği ile her süreçte değer ifade etmektedir. Yörüklerin bölgeye yerleşiminde bu alanların önemli etken olduğunu belirtmek gerekir. Sicil kayıtları, aşiret akışlarının yoğunluğunu bu kesimde toplamaktadır.
Çiniyeri(Cabar)[138], Halkapınar (Harzem)[139], Hasan Çavuşlar (Harzem)[140], Çayırlı Çiftliği (Burhan)[141], Hisarlık (Sarıkeçili), Rahmanlar Çiftliği (Kirekizli)[142],Göllüce (Kirekizli)[143], Meşhed/ Maşat (Kirekizli)[144], Manda (Cerit)[145] Dağyeniköy (Köşkülü)[146], Mahmutlar (Kaçar)[147], Mandıralık (Hacıkırlı)[148],Yeğenli (Saçıkırlı)[149],Bozköy (Kızılışıklı), Bozköy (Şeyhli) [150]Yeniköy(Kızılışıklı)[151],Çıplak (Kıbrıs)[152], Çavuş (Mucana)[153], Topalak (Kızılışıklı)[154],Akçaşehir(Sendel)[155],Maşat(Sendel)[156], Kürdüllü

137 Strabon- Geographıka, Antik Anadolu Coğrafyası(Çev. Prof. Dr.Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul. 2000
138 Tire Şer'iye Sicili Cilt 7, H. 1270
139 Tire Şer'iye Sicili Cilt 7, H.1270
140 Tire Şer'iye Sicili Cilt 7, H.1270
141 Tire Şer'iye Sicili Cilt7, H.1270
142 Tire Şer'iye Sicili Cilt5, H.1265
143 Tire Şer'iye Sicili Cilt 5, H.1265
144 Tire Şer'iye Sicili Cilt 21, H.1292
145 Tire Şer'iye Sicili Cilt 14, H.1282
146 Tire Şer'iye Sicili Cilt 21, H.1292
147 Tire Şer'iye Sicili Cilt 8, H.1272
148 Tire Şer'iye Sicili Cilt 8, H.1273
149 Tire Şer'iye Sicili Cilt 8, H.1273
150 Tire Şer'iye Sicili Cilt 14, H. 1283
151 Tire Şer'iye Sicili Cilt 8, H.1275
152 Tire Şer'iye Sicili Cilt 20, H.1292
153 Tire Şer'iye Sicili Cilt 20, H.1290
154 Tire Şer'iye Sicili Cilt 13, H.1282
155 Tire Şer'iye Sicili Cilt 13, H.1282
156 Tire Şer'iye Sicili Cilt 13, H.1282

(Sinekçi)[157],Bozköy(Şeyhli)[158],Tekke(Cabar)[159],Tekke(Avşar)[160]Tekke (Sarıtekeli)[161],Kemerdere(Şeyhli)[162],Keçiköy(Vakıf)[163],Akarca(Araplı)[164] Uladı(Tahtacı)[165],Kayaköy/Birgi(Zeamet),Akyurt(Zeamet)[166], Dampınar (Zeamet), Uzgur (Zeamet)[167], Meşhed(Kıptiyan)[168], Akkoyunlu(Elçi)[169], Eskioba (Eskiyörük)[170], Yeniköy (Bulacalı)[171] Eskioba (Kızılışıklı)[172], Rahmanlar,(Kıbrıs)[173],Göllüce (Cabar)[174], Çavuş (Hacı Karalı)[175], Mahmutlar (Çarıklı)[176], Hasançavuşlar (Saçıkırlı)[177], Hasan Çavuşlar (Kirekizli)[178], Urfalı Çiftliği (Burhan)[179], Kahrat (Harzem)[180], Karagöl cıvarında (Kızılışıklı)[181], Yeğenli (Cabar)[182], Eskioba (Erkekli)[183]

Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında gördüğümüz bu Yörük aşiretleri, XIX.yy' da da yerleşim hareketlerinin devam ettiğini göstermektedir. Bu yerleşimlerde özellikle Özbekler ve Kırgızlar önemli kollarıyla hareketin

[157] Tire Şer'iye Sicili Cilt 14.H.1283
[158] Tire Şer'iye Sicili Cilt 14. H.1283)
[159] Tire Şer'iye Sicili Cilt 8. H.1272
[160] Tire Şer'iye Sicili Cilt 22. H.1296
[161] Tire Şer'iye Sicili Cilt 25, H.1306
[162] Tire Şer'iye Sicili Cilt 15, H.1283
[163] Tire Şer'iye Sicili Cilt 15, H.1283
[164] Tire Şer'iye Sicili Cilt 15, H.1283
[165] Tire Şer'iye Sicili Cilt 16, H.1286
[166] Tire Şer'iye Sicili Cilt 18. H.1287
[167] Tire Şer'iye, Sicili Cilt 18. H.1287
[168] Tire Şer'iye Sicili Cilt 18. H.1287
[169] Tire Şer'iye Sicili Cilt 18. H.1287
[170] Tire Şer'iye Sicili Cilt 5. H.1265
[171] Tire Şer'iye Sicili Cilt 10. H.1278
[172] Tire Şer'iye Sicili Cilt 4 (II), H.1260
[173] Tire Şer'iye Sicili Cilt 4 (II).H.1260
[174] Tire Şer'iye Sicili Cilt 4(II.).H.1260
[175] Tire Şer'iye Sicili Cilt 15. H. 1283
[176] Tire Şer'iye Sicili Cilt 15. H.1283
[177] Tire Şer'iye Sicili Cilt 16. H.1285
[178] Tire Şer'iye Sicili Cilt 8. H.1273
[179] Tire Şer'iye Sicili Cilt 16. H.1285
[180] Tire Şer'iye Sicili Cilt 14. H.1283
[181] Tire Şer'iye Sicili Cilt 14. H.1283
[182] Tire Şer'iye Sicili Cilt 14. H.1283
[183] Tire Şer'iye Sicili Cilt 13. H. 1282

ağırlığını çekmektedirler. Örneğin, Kırgızların Kirekizli boyu bu yerleşimlerde Tire'yi seçen grupların başında yer almaktadır. Kırgızlara bağlı Kabaca oymağı da beylik coğrafyasında (Aydın Güzelhisar, Ayasuluk, Tire) harekete katılan unsurlar olarak dikkati çekmektedir.

Aydınoğulları coğrafyasında ortaya çıkan yerleşimler, kayıtlarda her ne kadar Türkmen ve Yörük olarak ele alınmışsa da, bunlar genel ifadeyle kökleri aynı olan Oğuz Türkleri'dir. Resmi belgelerde kimi kez, "Türkmen taifesinden" ya da "Yörükan taifesinden" ifadelerinin yanı sıra "Konar-göçer Türkman Yörükanı taifesinden" gibi, ifadeler görülmektedir. Ancak, her ikisinin de Türkmen kimliğine sahip olması, bilimsel bir ayırımdan çok, inançsal bir ifade şekli olduğunu düşündürmektedir. Kısacası genel olarak Türkmen kavramı Şamanist Oğuzlara verilen bir ad olarak algılanagelmiştir. Oysa, "Yörük" sözcüğü, diğer Türk ile diğer unsurları da içine alan, yerleşik olmayan yazlak-kışlak gezinimlerine sahip tüm unsurlar için de kullanılmaktadır."Yörük" kavramına, Türkmenler kadar, Özbek, Kırgız, Kazak, Acem, Arap, Kürd gibi diğer gruplar girmektedir. Oysa, Türkmen kavramı, ayırımlı, sınırı belirli Türkler için kullanılmaktadır. Tire'nin Kemerdere ve Dibekçiler Köyü' nde yapılmakta olan "Ay Bayramları"na Türkmen ve Yörüklerin ortak katılımı, ayrışımın aykırılığını da ortaya koymaktadır.[184] Henüz yerleşik yaşama geçmemiş toplulukların genel ifadesi olan "Yörük" sözcüğü, giderek kalıcı hale gelmiştir.[185] Bu nedenle Yörükleri ve Türkmenleri farklı topluluklar olarak algılamak oldukça yanlıştır.[186] Özellikle,

---

184 A.Munis Armağan-Hepimiz Biraz Şamanız, İzmir, 2008

185 Cevdet Türkay- Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, İstanbul, 1979

186 Önemli Türkmen grupları: Abalı, Abdal, Acarlar, Acurlu, Afşar, Ağcakoyunlu, Akçalar, Akkeçili, Akkoyunlu, Alacaatlı, Alacakoyunlu, Alagöz, Alakeçili, Alayundlu, Aluçlu, Alpagut, Altınapa; Anamalı, Apa, Araplı, Arkaçlar, Armutlu, Arslanlı, Atçeken, Ayaş, Aydınlı, Aydoğan, Aydoğdu, Bademli, Bahadırlı, Balcılar, Barak, Bayat, Bayezid, Bayındır, Bayır, Bayram Beyceli, Beğdeli (Beğdilli), Bekirli, Bıçakcı, Boranlı, Bozdoğan, Bozgeyikli, Bozkoyunlu, Bozok, Bozulus, Boynuyoğunlu, Bucak, Budak, Bulacalı, Burak, Büğdüz, Cabar, Cerit, Cihanbeyli, Cumalı, Çavdar (Çavundur), Çavuş, Çakallar, Çalışlı,Çanakcı, Çanlu, Çayan, Çepni, Çiçekli, Çiğdemli, Çullu, Çobanlı, Çömlekli, Dağlı, Danişmendli, Dayılar, Dedeler, Deliler, Demirci, Dereli, Develi, Dodurga, Doğancılar, Döğerli, Dumanlı, Durgut, Dündarlı, Elci, Emirhanlı, Emrudlu, Ermezli, Eseli, Evci, Eyercili, Eyüceli, Eymür, Firuzlu, Garipler, Gençli, Gergez, Gökbaşlı, Gökdelen, Göçerler, Gündeşli, Gündüzlü, Güneyli, Hüdaverdi/Tanrıverdi,

Torosların güney ve kuzey etekleri Türkmen gruplarının ağırlıklı bölgeleri durumundadır.[187] Özellikle, güney ve orta Ege bölgelerinde Yörük yerleşimlerinin olağanüstü seyir gösterdiği aşiret yapılarından anlaşılmaktadır.

Beylik coğrafyasında, aşiret hareketleri XVII.yy'dan sonra tekrar yoğunlaşmıştır. Bu süreçten itibaren, Yörüklerin bölgede daha önemli bir unsur olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 1530 tarihli belgelerde görülmeyen yerleşimlerin ve konar-göçerlerin, 1691 müdahalesiyle, bölgenin her yerinde varlıkları hissedilir derecede artarken, özellikle, Tekeli ve Horzum Yörüklerinin hissedilir bir ağırlığı görülmektedir. [188] Moğol

Hüseyinler, Hacı Hasanlar, Hacı Hamzalı, Hacılar, Harzem/Horzum, Işıklar, Işıklı, İkizce, İmam, İmanlı, İnanlı, İsafakılı, İsalı, Kabakcı, Kaçarlar, Karabağ, Karaca, Kara Halil, Karakeçili, Karakız, Karakoyunlu, Karaman, Karataş, Kargı, Karlı, Kars, Kasaplar, Kaşıkcı, Kavaklı, Kayı, Kazganlı, Kınık, Kırımlı, Kızıl Ali, Kızık, Kızıl, Keçili, Kızılışıklı, Kızılkeçili, Kızılkoyunlu, Kızılot, Koçaç, Koçak, Koyuncu, Köseler, Kulfallı, Kulu, Kurşak, Kuşcu, Kuşdoğan, Kutlubeyli, Kuyumcu, Kuzugüden, Küçük, Küre, Manav, Mahmudlu, Melikli, Menteşe, Mercanlı, Mısırlı, Mihmadlı, Musacalı, Musluca, Mürselli, Oğulbeyli, Oğuzlar, Ozan, Ödemiş, Özer, Pehlivan, Peçenek, Polad, Reyhanlı, Saçıkara, Salar, Salur, Saraçlı, Sarp, Saruhanlı, Sarulı, Savcılı, Sofular, Süleymanlı, Şeyhler, Tabanlı, Tecerli, Tahtacı, Tahtalı, Tekir, Tezler, Tokuzlu/Dokuzlu, Torun, Ulaş, Varsak, Yağcı, Yağlı, Yağmurlu, Yaka, Yaramışlı, Yaraş, Yarpuzlu, Yaşmakcı, Yaycılı, Yegenli, Yenice, Yerli, Yınallı, Yonut, Yorga, Yusuflu, Yuva, Yüreğir

[187] Ali Rıza Yalman(Yalgın),- Cenupta Türkmen Oymakları, I-II, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara, 1977

[188] Ege'deki Yörük Grupları: Ağzıkaralı, Ahatlı, Ahiler, Ahmetler, Akbaşlı, Alagöz, Alalar, Alaylı, Alayundlu, Ali Hoca, Altuntaş, Arıklı, Armağanlar, Arpacılar, Artuklu/Artucak, Arzular, Aslıhan, Avcılar, Avunduklu, Aydoğmuş, Badili, Bakırlı, Balaban, Balıklı, Naşköy, Bayraklı, Bayram Karacakoyunlusu, Beygözü, Beyiler, Bıyıklı, Burhan, Canbazlı, Çakırlar, Çay, Çaylaklar, Çelebiler, Çiftlikler, Çobanlar, Çomaklar, Çukur, Davutlar, Deniz, Dikmen, Doyranlı, Düdükcü, Elvan, Emir Gazili, Emirşah, Erikli, Eskiyörük, Evrenli, Gedikler, Gökgeriş, Gökçe, Darıcılar, Gökçe Pınar, Gölbeyli/Gülbeyli, Gümüşlü, Güzelbeyli, Habibler/Koç Basanlı, Hacı İsalı, Halife, Hamidli, Hayreddinli, İnebeğli, İnceli, İncirli, İshaklı, Kabasakal, Kadı, Kadı Çadırı, Kalburcu, Karabey, Karacaali, Karaeller, Karaevhat, Karageriş, Karagönceli, Karahayıt, Karakuyu, Karapınar, Karatekeli, Karayuma, Karaca yunuslu, Karluk, Kavurgalı/ Korgalı, Kayacık, Kebe, Keçisallı, Kemer, Keskinli, Kestel, Kılavuz/ Kulağuz, Kıran, Kızılışıklı, Kireli, Kömürcülü, Kusun, Kuyucak, Küçük Hafız, Küme, Küplüce, Manda, Macarlar, Melaçlı, Mucana, Nazlı, Nebiler, Püseli, Sağırlı, Salihli, Sarıkeçili, Satılmış, Savran, Seki, Selmanlı, Sendülü, Sevinçler, Sevindik, Sinanlı, Sincanlı, Sinekci, Soğucak, Somak, Sorgun, Söğüdlü, Sungurlu, Süle, Tarakcı, Taş/Daş, Tatlar, Tekeli,

baskısı ile Anadolu'ya akan Türk grupları daha çok koridor üzerindeki topluluklardır. Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Hazar ve Irak Türkleridir ki, semtler bu bölgelere dönük adlardır. Uzak Asya grupları, Boynuyoğun, Yağma, Tankut, Çiğil topluluklarında olduğu gibi pek azdır. Bu nedenle aşiretleri belli bir coğrafyaya bağlamak doğru değildir.

Kısacası bölgesel dağılımda her boy ve aşiretin kollarına rastlamak olasıdır. Hatta bu yerleşimlerin beylik siyasi coğrafyalarının belirlenmesinden önce iç içeliği gösteren örnekler de vardır. Bu da beylik siyası coğrafyalarının belirlenmesinden önce, emirlerin fetih hareketlerine birlikte katıldıklarını göstermektedir.

Yerleşime geçmiş toplulukların geliş kaynaklarına bakıldığında bir kısım bölgeler daha belirleyici görünmektedir. Örneğin, Batı Anadolu yerleşimlerinde Karadeniz ve Akdeniz yöreleri daha etkin görülmektedir. İç Anadolu'nun yerleşim sürecinde etkinliği ise zayıftır. Doğu Anadolu ile Irak ve Suriye çıkışlı gruplara rastlansa da ağırlık, Karadeniz ve Toros kaynaklı Karaman livası etkisindedir.

Söylemek gerekir ki, Batı Anadolu'ya aşiret akışlarında bir kısım koridorların önemli rol oynadıkları görülmektedir. Örneğin, Denizli koridoru ile Küçük Menderes'te Keles-İnegöl ağzı etkili giriş kapıları olmuştur. Diğer bir kapı ise Uşak- Manisa hattıdır ki, bu koridor daha çok, Bozok ve Kuzey Doğu Anadolu çıkışlı girişlere dönüktür. Selçuklu emirlerinin öncülüğünde başlayan Batı Anadolu seferleri, daha sonra Karaman emirleri ile süreklilik kazanmıştır. Büyük emirler, Menteşe, Büyük ve Küçük Menderes ile Güney Gediz havzasına girerek bölgenin fethinde ve yerleşiminde önemli rol oynamışlardır. Karamanoğulları ve Torosların yerleşime birinci dereceden katılımı dikkat çekicidir.

1691 yılı buyruldusuyla bölgedeki Yörüklerin yerleşik yaşama geçirilmesi Aydınoğulları coğrafyası açısından oldukça önemlidir. Konargöçerlerin son dönem yerleşimleri daha çok, Karaman coğrafyası kaynaklıdır. Özellikle, Kızılışıklı aşireti, Derebaşı, Dibekçiler ve Söke yerleşimlerinde oldukça etkin görülmektedir. Bu büyük yerleştirme hareketi, özellikle, Birgi ve Aydın Güzelhisar coğrafyalarının olgunlaşmasını ve beslenmesini sağlamıştır.

Terziler, Tirkemiş, Toraman, Toyranlı, Tulum, Uçbeyi, Umurlu, Uzuncalar, Üzümlü, Yakacık, Yakuplu, Yavaş, Yazıbeyli, Yazıcı, Zeamet

TAHTACI (AĞAÇERLERİ) YERLEŞİMLERİ

Aydınoğulları coğrafyasında, kendilerine özgü yaşamları, gisileri ve kültürleri ile adeta diğer kesimlerden farklı özellikler taşıyan Ağaçerleri, Türk kültürünün Asyanik özellikleriyle önemli bir konuma sahiptir.

Aydıneli coğrafyasında yer alan Ağaçeri (Tahtacı) köylerinin önemli bir bölümü, bugün mezarlıkları ile anılmaktadırlar. Tire (Ağaççılar, Buğdaylı, Yenişehir, Akyurt),Bayındır (Elifli, Çenikler, Tolos, Kabaağaç, Ergenli, Alankıyı), Kestel (Pirlibeyli) ve Alaşehir (Zeytinlik, Türkmen), Birgi (Datbey, Balyambolu, Emirli, Mutaflar, Aktepe), Ayasuluk (Davutlar, Demircili), Yenişehir (Boyasini), Sultanhisar(Salavatlı), Aydın Güzelhisar (Eskihisar) yerleşimlerinde görülen mezarlıklar, varlıklarını yitiren yerleşim birimlerine aittir.

Kaybolan gruplara karşın, Küçük Menderes Havzasında, Uladı (Yakapınar), Kızılağaç (Turan), Emirli ve Datbey (Günlüce) Tahtacıları varlıklarını korumuşlardır. Bu yerleşimlerden, Kızılağaç ve Uladı tarihsel konumlarını değiştirmiş, Emirli ise korumuştur. Bu yerleşim ünitelerinde lider konumda görünen, Gökbaşlı (Uladı), Kızıl Ali (Kızılağaç) ve Emirdede (Emirli) ile ilgili halk bilgileri de vardır.

Büyük Menderes kesiminde ise Ağaçerleri yerleşimleri daha çok havzanın doğu ve batı kesimlerinde toplanmış görünmektedir. Örneğin, havzanın batı kesiminde bugün de varlığını sürdüren, Akçeşme, Kızılcapınar, Teke (Tekin), İmam (Yılmazköy) ve Asitepe (Güzeltepe), doğuda Sarıcaova bunlardan başlıcalarıdır. Diğer bir grup da güneyde Alamut ve Boyasini'deki Ağaçerleridir.

Güney Gediz Havzası'nda Alaşehir ve Sart'ta (Zeytinköy ve Tahtacı) yerleşimleri görünürken, İzmir ve çevresinde Karakuyu, Yaka Mahallesi (Güzelbahçe), Narlıdere, Naldöken, Doğançay (Alucra), Uzundere, Özbek/Çeşme yarımadası diğer kesimin Ağaçerlerini oluşturan coğrafya görünümündedir.

Tarihsel süreçte ise varlıklarını semt adlarında bulduğumuz Tahtacı yerleşimlerine derastlıyoruz. Örneğin, Dağbeyi, Taşköprü (Balyambolu/ Birgi) gibi. Özellikle Eskihisar (Aydın Güzelhisar), en kayda değer Ağaçeri (Tahtacı) grubu olarak kayıtlara girmiş görünmektedir. 1451 tarihli kayıtlara göre, Eskihisar'ın, Ayasuluk Kalesi'ne kereste sağlamasıyla önemli işlev üstlendiği anlaşılmaktadır.

* * *

Beylik coğrafyasında köklü boylardan, Kayı, Yuva, Bayındır, Çavdar, Eymür, Yazır, Çepni kendi adlarıyla yerleşim oluşturma başarısı gösterirken, bunlardan türemiş binlerce obayı, bölge coğrafyasının her karışında görmek olasıdır. Ayrıca, bu oba liderlerinden kaynaklı adlar da ciddi yerleşimler oluşturmuşlardır. Örneğin, Kutlu Bey (Kutlubeyler/Birgi), Dat Bey (Datbey/Birgi), Güzel Bey (Güzelce/Aydın Güzelhisar), Emir Ozan(Ozanlı/Yenişehir), Bereket Bey (Bereketli/Kestel), Hıdır Bey (Hıdırbeyli/Ayasuluk), Er Bey (Erbeyli/Aydın Güzelhisar), Ömer Bey (Ömerbeyli/Ayasuluk), Emir Bey (Emirli/Bayındır/Tire), Göl Bey (Göllü/Tire, Göllüce/Tire), Emir Alihan (Alihanlı/Sart), Pirli Bey (Pirlibeyli/Kestel/), Koçak Bey (Koçak/Aydın Güzelhisar), Alem Bey (Alemler/Karacasu),Aydoğdu (Aydoğdu/Keles/Birgi), Bebek Bey (Bebekler/(Birgi), Arslan Bey(Arslanlı/Kestel), Uruz Bey(Uruzlu/ Arpaz) gibi oluşumlar geniş bir yer tutmaktadır. Hatta bu aşiretler içerisinde öyleleri vardır ki, henüz kültür tarihimizin ne denli araştırma ve inceleme eksikliği içinde olduğunu göstermektedir. Örneğin, Tülmen, Kekbenli, Edile, Gülye, İbili, Toluk, İdire, Kimil, Mulel gibi aşiretler, bölgede tek örnek durumunda oluşlarıyla araştırma istemektedirler.

Fatih emirlerden, İrehan, Karamuçu, Çalık Gazi(Çalık Hacı/ Sarı Çalık), Ombey, Karaburç, Karabulu, Emir Kalu, Eynes Bey, Aydoğan, Aydoğmuş, Hacımor (Karamor), Alp Bey gibi adlar konusunda bilgimiz yoktur. Özellikle Marmara kıyılarında ve de Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında dikkati çeken "Alp" ler Aydınoğulları Beylik coğrafyasında pek yoktur. Onu karşılayan sözcük genel olarak "Kara" olarak kullanılmaktadır. Ancak, emirlerden Alp Bey, Tire'de "Alp Çiftliği", Kestel Eyceli'de "Alp Deresi" ile özel bir durum elde etmektedir.

* * *

İlk sürece dönük, "Beylik" ve "Çadırdikilen" semt adları, fetihin ilk günlerini yansıtan tarihsel değerlerdir.

"Beylik", Türkmen beylerin karargah semtlerini ifade etmektedir. Bu semtlerin beylik coğrafyasındaki dağılımları, yollara egemen noktalarda bulunmaktadır. Örneğin, Büyük Menderes Havzasında, Çamyayla (Sipahiler), Altuntaş, Haydere, Yazıkent (İnebolu), Yavlu (Yavuzköy), Beyköy, Emirdoğan, Küçük Menderes Havzasında, Ortaköy (Medekse),

Cevizli (Gene), Erikli (Tasahorya), Bayındır, Çapak, Güney Gediz'de ise Osmaniye, belirleyebildiğimiz duraklardır.

"Çadırdikilen" semtleri ise, ilk yerleşim yerlerinin nerede bulunduğunu ifade eden yerlerdir. Türkmenlerin, girişlerde nerelerde çadır kurduklarını anlatan bu semtler pek az yerde görülse de önem taşımaktadır. Bu semtler, Büyük Menderes Havzasında Kestel'de Yöre ile Sailer ve Küçük Menderes Havzasında Sarıkaya/Beydağ ve Dibekçiler/Tire, tarihsel olayları yaşatan köylerdir.

"Şehitler Mezarlığı", Bizans ile yapılan savaşlarda şehit düşen savaşçıların mezarlıklarıdır. Örneğin, Beyköy/Birgi, Akçakavak/Ayasuluk, Kırıklı/İzmir mezarlıkları bu tarihsel olayı anlatan yerlerdir. Ayasuluk/Bozköy'deki "Akıncılar Mezarlığı", bir diğer şehitliktir.

* * *

Coğrafyanın özellikleri insan niteliğini de ortaya çıkarmıştır. Daha önce de değinildiği üzere, Osmanlı tarih yazımcılarının kullandıkları kaynak kişiler Hoca Selman (Düstürname-i Enveri) ve Yahşi Fakih (Aşıkpaşazade Tarihi) bu beylik coğrafyasından çıkmışlardır. Hatta, gerek Hoca Selman gerek Yahşi Fakih Balkanların yurt edinilmesinde öncü emirler olarak da dikkati çekmerktedir. Hoca Selman, Gazi Umur Bey ile seferlere çıkarken, Yahşi Fakih İzmir Bozköy'de zaviye sahibidir.

* * *

Beylik coğrafyasının güçlü adlarından biri de Musa Baba'dır. Örneğin, Bozdağlar'ı kontrolü altında tutan Musa Baba'nın vakıfları Alaşehir'den Ödemiş'e (Birgi) değin genişlik kazanması, onun işlevsel konumuyla ilgili olmalıdır. Geçit güvenliğinin yanı sıra, kervansarayı ile Bozdağ yöresinde çok yönlü bir işlevin sahibidir. Burada, Bozdağları her yönden kucaklayan, "Kırklar", "Üçler","Yediler" tepe ve makamları, sürecin damgaları gibidir. Musa Baba'nın Tekke (Elmabağı) köyü, Birgi' nin iki Tekke Köyü'nden biridir. Üstelik Bozdağlar'daki bu köy, Arkaçlar gibi önemli bir aşireti de barındırmaktadır. Arkaçlar ve Garipler Türkmen aşiretleri, Musa Baba ile beraber Hacı Bektaş coğrafyasından bölgeye giren gruplardır. Hatta, XV. yy'daki Hurufilere dönük katliamlarda Musa Baba Köyü ve tekkesinin bir barınak oluşturduğu halk aktarımlarıyla günümüze ulaşan oldukça değerli bilgilerdir. Bozdağlar' ın bu güvenli bölgesinde, Fazlullah Hurufi'nin halifelerinden Ferişteoğlu lakablı Abdülmecit'in dönemin kargaşasında buraya sığındığı elde

ettiğimiz halk bilgileridir. Abdülmecit Ferişte, Küçük Menderes Havzasında Hurufiliğin yayılmasında etkin olan önemli bir addır. Şeyh Bedreddin ve Seyyid Nesimi' nin tehlike olarak algılandığı bir süreçte, ilişkiler açısından öne çıkan Tekke Köyü, bu bakımdan çok yönlü ele alınabilecek bir özellik içermektedir. Bu derbent tekkesi, Bozdağlar'ın güvenliğini sağlayan tek ve en eski yerleşim ünitesidir. Musa Baba'nın ilk Balkanlar'a çıkan öncüllerden olması ve çocuklarına Murat Hüdavendigar tarafından evlatlık mülkler bırakılması kimliğinin önemini vurgulamaktadır. Musa Baba dışında, Bozdağlar'ın kuzey ve güney eteklerinde diğer Horasaniler de oldukça kayda değer adlardır. Bozdağlar'ın Alaşehir'e sarkan eteklerinde Horasanlı Ali Baba, Küçük Menderes'e ulaşan derbentlerde Alihan Baba Sultan, Elvan Baba, Aslıhan Baba'nın aynı ilgiyi görmesi bu bütünlük içinde ele alınmalıdır. Birgi'yi adeta çepeçevre saran, Çörek Baba, Hızır Baba, Samut Baba (Hızır Semit) ve Demir Baba (Temür Boğa) bu güçbirliğinin ve güvenirliğin diğer ögeleridir ki, bunlar beylik ailesince vakıflarla desteklenmiştir.

Bölgesel zenginlik gösteren diğer bir ad da Halil Bey'dir. "Kara" ünvanıyla özdeşleşen bu Karaman büyük emiri, Aydınoğulları coğrafyasının her noktasına girmiş görünmektedir. Halil Bey, Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Mehmet Bey'in eniştesidir. Mehmet Bey'in kız kardeşi Şah Sultan ile evli olan bu büyük emir, beylik ailesindeki yerinden çok, etkinliği ile öne çıkmıştır. Kızı Huri Hatun'un Ayasuluk ve Tire'deki vakıfları, daha çok "Dar-ül Huffaz"lardır.

Tire merkez oluşumunda adı görülen diğer bir ad da "Emir-i Kebir Murtaza Bey" dir. Horasani "Nakil" kültüründe de yer alan Murtaza Dede, Tire'de Eskici Dede olarak tanınmakta ve Timur ile olan öyküleri işlenmektedir. Oğlu, Hoşkadem Bey, özellikle Balıkesir ve çevresinde etkin adlar içinde yer almaktadır. Yine, ilk dönem adları içinde Emir Ali'ye değinmek gerekmektedir. Emir Ali kayıtlara göre, Gazi Umur Bey'in kızı Hundi Paşa Hatun ile evlidir. Çocuklarından kimi kayıtlara göre Hasan Bey kimi kayıtlara göre Ahmet Bey, zaviyesi ve imareti ile öne çıkarken, özellikle, su yolları ve yapıları yönünden Tire tarihinin öncül adlarındandır. Ahmet Bey'in "Nehir Vakıfları" olarak belgelerde yer alan hizmetleri su İzmir'de de görülmektedir.

Beylik coğrafyasındaki adlar içinde Horasanlı Pilav Baba'ya (Baba Pilavi) özel bir başlık açmak gerekmektedir. Her ne kadar adına kent

veya köyler oluşturulamasa da adeta tüm yerleşimlerde sadece "Tepe" adıyla anılması ilginçtir. Örneğin, Tosunlar/Birgi (Pilavtepe), Ozan/Birgi (Pilavtepe), Arpaz (Pilavtepe), Yazır/ Arpaz (Pilavtepe), Kuşadası /Ayasuluk (Pilavtepe), Cumaovası/İzmir (Pilavtepe), Halkapınar /Tire (Pilavtepe), Toparlar/Tire (Pilavtepe) adları adeta birlikte düşünülmüş adlar gibidir.

Bir diğer ad ise, Küçük Menderes Havzasında, Günlüce'de (Hipaipa) varlığını hissettiren Dat Bey'dir. Dat Bey'in Birgi'deki köyü (Datbeyli) ile oğlunun da Alaşehir'de yerleşiminin (Datoğlu) bulunması, onu dikkatle izlememizi gerektirmektedir. Faruk Sümer, her ne kadar "Datlı" aşireti için "Böyle bir oymak görülmedi" diyorsa da, gerek "Datbey'in gerek oğlunun "Datoğlu" ve de "Dat" lıların Beylik coğrafyasında yer alması, topluluğun Batı Anadolu'ya girdiğini göstermektedir.[189]

Beylik sürecinin bir diğer adı da Kalu Bey'dir. Kalu Bey, özellikle Küçük ve Büyük Menderes havzalarında yerleşim birimleri oluşturmakla belirgindir. Nedense, üzerinde yeterince araştırma ve incelemelerin yapılmadığı bir dikkate değer ad da Güzel Beydir. Güzel Bey, Aydınoğulları' nın yerleşim tarihinde öne konması gereken özel adlardandır. Belgelerde Güzel, Güzelce, Güzelim gibi adlarla görünen Güzelce Bey, Büyük Menderes havzasının Denizli ve Aydıneli coğrafyalarında merkez ve köyler varlığı ile ağırlığını hissettirmektedir.

Beylik coğrafyasında dikkati çeken bir diğer kimlik de Süle Bey'dir. Kayıtlarda, Süle Bey, Süle Gazi, Bengi Süle, Sülemiş, Kara Süle ve Hacı Süle gibi değişik adlarla görülmektedir. Onun adıyla ile oluşmuş köyler rakamsal olarak dikkati çekmektedir.

Gizini koruyan adlardan biri de Ozan Bey'dir. Ozan Bey, emir-baba kimliği ile Aydın Yenişehir ve Birgi'de köyleri ve su yapılarında ciddi harcamalarıyla dikkat çekmektedir. Onun Birgi Keles'teki köyü Ozan ne yazık ki, kültür hizmetçileri (!) tarafından Sarısu olarak değiştirilmiştir.

Özellikle, kimlikleri konusunda pek bilgimizin olmadığı Nazar Bey, Emir Deniz (Kara Deniz), Emir Nebi (Kara Nebi), Hacı Mehmet, Pirli Bey, Emir Alaman (Alaman Dede), Han Baba (Han Bey), Hayıt Dede (Kara Hayıt), Nohut Dede (Karanohut), Karadede ve Bahar Baba bölgede

---

[189] Prof.Dr. Faruk Sümer- Oğuzlar (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 5.Baskı, İstanbul, 1999

adlarını belgeleştirmiş dönem adlarıdır. Hatta, Düsturname-i Enveri'nin, yazımda "Alamanlı" köyünden söz etmesi ve yazımın Hoca Selman kaynaklı olması, Alaman Baba'nın ilk süreç adlarından olduğunu düşündürmektedir. Onun, beylik coğrafyasında "Alaman Dağları" zenginliği daha da önem kazanmaktadır. Özellikle Birgi ve Ayasuluk kazalarında, Alaman aşireti daha belirgindir.

Bahar Baba ise, beylik coğrafyasında özellikle Denizli giriş koridoru üzerindeki, Buldan, Tavas, Gencelli ile Alaşehir'de görünmektedir.

* * *

Kaşgarlı Mahmud'un Türk grupları içinde ele aldığı "Kay" boyunun da coğrafyada görünmesi, Türk Tarihi açısından da kayda değerdir. Tire'nin Küçük Kömürcü köyünde yer alan "Kay Tepe"nin yanısıra, Lutuflar Köyü'ndeki Büyük Gök-kay, Küçük Gök-kay, Balıkesir Alacayaka'da Kay-apa, Sındırgı'da Kay-apa Köyü ile Bozdoğan'ın Örencik'teki Kay-pay ve hatta Bursa'da Kay-apa semtleri konuya eklenebilecek uzantılardır.

* * *

Aydınoğulları Dönemi liderinden Eleki Sultan ise dönem kayıtlarında "Kutbül zaman Eleki Sultan" olarak işlenmektedir. Tire'nin Küçük Kömürcü Köyü bu aşiretin bir kolu olarak kayıtlarda görülmektedir. Büyük Kömürcü köyü ise Kalburcu kolu olarak yer almaktadır.

Fetih ve yerleşim sürecinin en gözde adlarından biri de kuşkusuz Doğan Bey'dir. Tire'de merkez mahalle, İzmir ve Bozdoğan'da da köyleri vardır. Emirler grubunun bir diğer önemli adı da Yazı Bey'dir. Yazı Bey, Anadolu'da oluşan Yazılı ve Yazı Beyli köylerinin ad sahibi olmasıyla tanınmaktadır. Adlarını Anadolu yerleşimlerinde de gördüğümüz Pehlivan Bey ile Arslan Bey adları ne yazık ki bugüne değin pek incelenememiştir. Pehlivan Bey, Düstürname-i Enveri'ye göre Gazi Umur Bey'in emirlerindendir. Hatta, Pehlivan Bey'in Tire'nin (Bayındır) Karahalilli köyünde görünmesi, fetih ve yerleşim hareketlerinin ne denli iç içe geçmiş olduğunun örneği olmalıdır. Hatta, Küçük Kemerdere köyünün ağırlıklı sülalesi "Öztürk"lerden sonra en geniş kesimini "Pehlivan" sülalesi oluşturmaktadır. Gezgin Niebuhr'un XVIII. yy'daki listesinde Pehlivanlıların Sivas-Ankara arasında oturdukları ve 15.000

çadıra sahip oldukları verilmektedir.[190] Gazi Umur Beyin ünlü emirlerinden olan Pehlivan Bey'in gücü hem semtlerden hem de köylerdeki "Pehlivanlı" ailelerden anlaşılmaktadır. Arslan Bey adı, halk bilgilerinde geniş bir yer bulmaktadır. Balyambolu(Beydağ) ve Tire dağ köylüleri, onun, Bizans ile savaşırken öldüğü ve mezarının Kestane Dağı'nda (Aydın Dağları) olduğunu söylemektedirler. Şehit emirler içinde, Yaren Dede, Sinan Dede, Çal Dede, Kureyş Baba, Kurt Baba ve Emir Dede (Emirhan) adları da yer almaktadır. Bayındır'ın Emirli mahallesi halkı, Emir Dede'nin savaşta yaralandığını, uzun süre yaralı olarak kaldığını ve daha sonra öldüğünü eklemektedirler. Bayındır ile Beyköy(Balyambolu) mezarları bir makamsal konum olmalıdır.

Bölgesel etkinlikleri ile öne çıkan, Han Bey (Han Baba) ve Hacı Ümmet ve Hacı Kamış ise yerleşim tarihinde önemli rol oynamış kişilerdir. Örneğin, Han Bey'in İzmir merkezde mahalle oluşumu ve zaviyesi dışında, Birgi'de "Han karyesi" ve "Han Boğazı" adları bölgedeki varlığı açısından kayda değerdir. Hatta, Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde Han Bey'in iki eşinin (Kamile ve Ayşe) vakıf kayıtları görülmektedir.[191] Beylik coğrafyasında dikkat edilmesi gereken adlardan biri de Hacı Ümmet'tir. Hacı Ümmet, Yuvalı/Tire), Bozköy/ Ayasuluk ve Alangüllü/Aydın Güzelhisar ve Gereli/Birgi kesimlerinde öne çıkmaktadır. Belgelerde, "Hacı Kamış", "Kara Kamış", "Sarı Kamış" adlarıyla karşımıza çıkan bu önemli emir, özellikle Birgi'de zaviyesi kaydının yanı sıra şehit makam mezarı ile görünmektedir.

Aşiret ve obaların Aydıneli coğrafyasındaki semtsel görünümleri, fetih ve yerleşim sürecindeki aşiretlerin belirleyici ve etkisel güçlerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Aydıneli coğrafyasının hangi güç dengeleriyle oluştuğunu ve yoğunluk ifade eden birimleri görme bakımından gereklidir. Bu tablonun küçük değişikliklerle Ege'nin geneline de egemen olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. Zira, ana unsurlar dikkat çekici farklılığa sahiptir. Tablonun özünü Türkmenlerin oluşturması bu aşiret ve obalardan kaynaklanmış olmalıdır. Tabloya yansıyan rakamsal veriler, aynı zamanda yerleşimdeki kültürel değerler bakımından da anlamlıdır.

---

190 Prof.Dr.Faruk Sümer- Oğuzlar(Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 5.Baskı, İstanbul, 1999

191 Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi- Fihrist Defteri (2310)

AŞİRETLERİN SEMTSEL DAĞILIMI

Semt adı	Görüldüğü yer sayısı
Karakaya	118
Aktaş	107
Araplı	78
Tolos	49
Armutlu	43
Çakal	38
Kızıl	37
Karataş	30
Dikilitaş	25
Sarıkaya	24
Musluk	24
Mersin	24
Gedik	22
Kenger	21
Delliktaş	18
Eşekciler	18
Akkaya	15
Çavdar	16
Öküz	14
Yılanlı	12
Dikmen	12
Yellice	10
Yağcı	10

Semt adlarında gördüğümüz, Tolos, Kenger, Yula adları Göktürklere değin inen adlar iken,"Yalnızağaç" Horasan'ın sembolik adıdır. Kısacası, "Yalnızağaç" Türk Yurdu anlamını yüklenen kutsal bir içerik taşımaktadır. Çin kaynakları, Tolos'u Tolis (Tölis) olarak verirken, Türkmenler onu ses uyumu kuralıyla Tolos veya Tolas olarak daha doğru kullanmaktadırlar.

IX.BÖLÜM
AYDINELİ TARİHİ COĞRAFYASINDA YÖRÜKLER

Yerleşik yaşama geçmemiş toplulukların Aydıneli coğrafyasındaki dağılımları, salt fiziki coğrafyayı değil, ekonomik yaşamı da ilgilendirmektedir. Hatta, semtlerin büyük bir bölümü konar-göçer adlarıyla şekillenmiş görünmektedir. Bu semtlere değinmeden önce, 1530 yılında Aydın Sancağındaki konar-göçer gruplarının dağılımını genel olarak görmek de yarar vardır.

Kaza	Konar-göçerler (Cemaatler)
Tire	65
Ayasuluk	51
Yenişehir	27
Sart	23
Bozdoğan	18
İzmir	15
Birgi	12
Çeşme	9
Alaşehir	6
Kestel	5
Güzelhisar (Aydın)	4
Sultanhisarı	3
Arpaz	2

Tablodan da anlaşılacağı üzere Sancak kazalardaki konar-göçer hareketlerindeki yoğunluk daha çok Küçük Menderes vadisinin batı kesiminde görülmektedir. Özellikle Tire ve Ayasuluk'daki topluluklar, sancağın diğer kazaları toplamından daha fazladır. Meralar göçebelerin yerleşim ve hareketliliğinde Küçük Menderes vadisinin batısına işaret etmektedir ki, bu da otlak ve çayırların bölgesel zenginliğini de açıklamaktadır. Küçük Menderes ırmağının akış güzergahının da bunda etkili olduğunu söylemek gerekir. Havzanın tarihi konumu, köyler yerleşiminin vadinin kuzey ve güney dağ eteklerinde oluştuğunu, akarsuyun ovalık kesimde yerleşime izin vermediğini göstermektedir. Aydınoğulları aile-

sinden Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun vakfiyesi'nde (H.822/ 1419) Küçük Menderes ırmağının Tire Yeğenli köyünün kuzey sınırını oluşturması, akarsu yolunun bugünkünden oldukça farklı bir yol izlediğini göstermektedir.Hatta, Şeyh Bedreddin Menakıbnamesi'nde, Bedreddin'in oğlu Seyyid İsmail'in mezar konumu Menderes kıyısı olarak işaret edilmektedir. Sözü edilen XV.yy. belgeleri, hem akarsunun tarihi konumu hem yerleşim tarihinin seyrini açıklaması bakımından önemlidir. Akarsu, tarihsel kayıtlara göre Menderes ovası vadinin güney eteklerini görerek denize ulaşmaktadır. Ovasının, özellikle batı kesiminde yoğunlaşan 15-20 gölcük, akarsuyun güzergah değişimiyle zenginleşen tablo olmalıdır. Vadinin batı kesiminde Artemis Kutsal Arazilerini oluşturan, Hasan Çavuşlar, Eskioba(Darmara) ve Işıklar köyleri dışında düzlükte başkaca tarihsel bir köy yerleşimi de yoktur. Bunlar da ırmağın kuzeyinde yer alan yerleşimlerdir. Bu nedenle, havzadaki göller ve su zenginliği konar-göçerlerin Tire'de yoğunlaşmasını sağlamıştır. Burada irili ufaklı bir kısım göller havzayı, doğal bakımdan besleyen, Cellat, Belevi, Balıkgölü, Akarca, Çavuş (Gümüş), Karagöl, Kurşak, Manav, Toma, Çamurlu, Sazlı, Kargaçlı, Gölbaşı, Hayıtlı, Kocagöl, Uzungöl, Kazgölü, Dedebaşı, Taylı gölleri cazibe alanı oluşturmaktadır. Havza bu özellikleriyle, yalnız insani unsurların değil, hayvanların da gözde mekanıdır. Kartal, tavşan, geyik, pars, kuğu, kaz, ördek gibi hayvanların coğrafyaya yansıyan adları bu nedenle olmalıdır. Hatta Tire darplı mangırlarda hayvanlar ve özellikle balık motifi yoğunluklu bir durum göstermektedir. Coğrafyanın bu özel konumu, Bizanslı Tarihçi Pachymeris'te ifadesini bulmuştur. Pachymeres, havzanın üç özelliğine dikkat çeker. Bunlardan biri, güçlü nesiller yetiştirmeye elverişli besin kaynaklarına sahip olması, diğeri eşsiz otlakları ve üçüncü olarak da bu coğrafyanın "Tefekkür"e yatkınlığıdır. La Martin de, coğrafyaya Sultan III. Murat'ın hayranlığını dile getirir. O nedenledir ki, göçebelerin ve aşiretlerin gözde coğrafyası, doğası ve sular zengini Tire'dir. Zira, konar-göçerlerin temel gereksinimi sudur. Hatta Batı Anadolu'da Menteşe/ Peçin ve Manisa Demirci'den sonra bölgenin en büyük konar-göçer sığınağı bu nedenle Tire olmuştur. Büyük Menderes coğrafyasında yer alan Güzelhisar, Sultanhisar, Arpaz,, Bozdoğan, Kestel/Nazilli ve Yenişehir konar-göçer sayıları toplamı neredeyse Tire ile eşit gibidir. Benzer görüntüler, Bozdağların kuzey eteklerinde bir şerit gibi uzanan sancak kazalar Alaşehir, Sart, İzmir ve

Çeşme için de geçerlidir. Buradaki konar-göçerler toplamı Tire ile adeta başabaştır. Hatta, Ayasuluk ve Birgi'deki konar-göçer toplamı Tire'den azdır. Tire'den sonra Küçük Menderes Ovasında ikinci cazibe merkezi Ayasuluk'tur. Küçük Menderes dışında, Büyük Menderes Havzasının doğu kesimindeki Yenişehir ve Bozdoğan konar-göçerlerin bir diğer ilgi odağı görünümündedir.

Konar-göçerlerin yerleşik düzene geçmeleri konusunda girişimler tüm dönemlerde görülse de, asıl yerleşim planlı bir şekilde 18 Nisan 1691 yılındaki Sultan buyruldusu ile başlatılmıştır. Anadolu Beylerbeyi ve Karaman Valililiği bu iş için yetkin kılınmış ve aşiretler düzenli bir şekilde; uygun yerlere, boşalan köylerin arazisine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Sis Sancağı başta olmak üzere, Maraş, Karaman, Konya, Antalya, İçel ve Adana sancakları yerleşimde yoğunluk oluşturan coğrafyalardır. Toroslar bu konuda Aydıneli topraklarını besleyen kaynakların başında gelmektedir. İlk dönem yerleşimleri dışında, II. Dönem yerleşimlerinin büyük bölümü Toros kaynaklı çıkışlardır.

İlk dönem konar-göçer hareketlerinde ise coğrafi dağılım, bir bakıma vadi coğrafyasının çekiciliğini de ortaya koymaktadır. Aydın sancağının 13 kazasına topluca bir göz atıldığında henüz yerleşim aşamasındaki toplulukların mera seçimi de dikkate değerdir. Toplulukların yoğunlaştığı kesimler Büyük Menderes Havzasında vadinin doğu kesimi, Küçük Menderes vadisinde ise batı bölgeleridir. Büyük Menderes koridorunda özellikle Yenişehir ve Bozdoğan, diğer sancak kazalara göre konar-göçer gruplar bakımından hissedilir bir ağırlık içermektedir. Küçük Menderes' te ise yoğunluk batı kentleri Tire ve Ayasuluk'da oluşmuş görünmektedir. Bozdağların kuzey eteklerinde ise Sart dikkat çekici bir coğrafya durumundadır. Örneğin Tire'deki gruplar, 1530 tarihli görüntüsüyle kayda değer bir tablo ortaya koymaktadır.[192] Bunlar köksel gruplardır ve aşiret temellerini içermesi nedeniyle üzerinde durulması gereken topluluklardır. Bunlardan bir kısmı yerleşim oluşturmuşken, diğerlerini tarihsel seyirde izlemek güçleşmektedir. Tire'deki bu grupların hane sayıları bir bakıma dağılımlardaki payı da açıklamaktadır. Adlarını grup kimliğinde gördüğümüz bu topluluklardan bir kısmını sonraki süreçte izlemek güçleşmektedir. Tire'deki köksel dağılımlar yerleşim oluşturma gücünü koruyan aşiretleri de işaret etmektedir:

[192] 1530 yılı Defteri Hakani...

Ahiler 365, Ahmetler 29, Alalar 15, Bayram Karacakoyunlu 35, Beykörü (Beydüzü) 11, Bıyıklı 37, Bohyalılar 24, Büksüzler 43, Bülüç 23, Cengli 49, Çalışlar 33, Çamurlu 5, Çobansalar 25, Dağeri 56, Darıcılar 572, Davutlar 15, Deliler 15, Dernekli 31, Dirmil 21, Doyranlı 42, Durasallar 42, Durduali 199, Dündarlı 87, Ekinli 4, Emirler 79, Evsatlar 10, Gedikler 50, Gençli 3, Göllü 15, Hacı Uç Paşa 30, Hacı Hızır 53, Hamidler 49, Hoşavlar 15, Kabil 3, Kandıra 19, Karalar 38, Kara Ali 13, Karagençli 32, Kaşıkara 63, Kaşıkcılar 3, Kayraklar 98, Keles 8, Kemerdere 53, Kendirekçiler 31, Kömürcülü 29, Küçük Ali 22, Kütükler 50, Lütuflar 11, Mahmudlar 53, Mamalı 9, Maşatlı 22, Nurparlar (Nurlar) 59, Nusretler 11, Oduncalı 17, Pembeler (Pembegan) 29, Rahmanlar 365, Sadıklar 16, Sarucalar 30, Sevinçler 17, Sinekler 147, Taştepe 22, Terzi Ali 199, Turasanlar 42, Tüfenkler 147, Taybeyli 8, Uçarlar 10, Uluserli 22, Üveçler 23, Vaysalar 35, Yağmurlar 76, Yamanlı 45, Yeniler 139, Yoğunlar 7, Yolsuzlar 43, Yunuslu 27

Beyiler, Hacı Dağeri, İpciler, Tusiler, Uzuncalar köylerinin hane sayıları belirlenememiş, Bahadır Hanlı'nın ise hane sayısı verilmemiştir.

Bunlardan, Kemerdere, Kömürcülü, Doyranlı, Dündarlı, Yeniler, Dağeri, Mahmudlar, Yamanlı (Yamandere), Göllü, Bıyıklı, Çobansalar (Çobanlar) ve Ekinli daha sonra yerleşim oluşturmuş konar-göçerlerdir.

Aydın sancak kazaları içinde konar-göçer yoğunluğu nedeniyle Tire' den sonra ikinci sırayı Ayasuluk (Selçuk) almaktadır.

Akçaşehir 4, Bozacı Ali 16, Boluca/Çeltükçüler) 8, Burgaz 31, Kümenos 89, Çıvga 20, Karacalar 21, Kazanlı 14, Kızıl Ali 21, Menteşe Yörükleri 31, Kızıl Aşık 23, Sasalı 20, Kızılcaköy 8, Keşancılar 10, Menteşeli 20, Köseli Göçgüncüler 37, Ortakçı 4, Reaya 32, Resul Veledi Gökçekarlı 23

Ayasuluk'ta Arap Batnos, Çulluyan, Hacı Durdu, Hoca Ali, Kaşıkcılar, Doğancılar, Aydoğmuş, Hoca İbrahim, Kümenos, Menteşeli, Küçük Hızır, Yeganlı yörükleri diğer gruplardır.

Birgi ise konar-göçer yönünden Menderes havzasının en zayıf coğrafyası görünümündedir. Birgi'deki konar-göçer sayısı 12 adet olarak verilmektedir. Ancak, incelemelerde bu sayının oldukça üstünde bir konar-göçer varlığına tanık olunmaktadır.

Yakalı 91, İnebeyli 83, Kirpe/Girne 75, Yoncalar/Yonuç 57, Uluserli 44, Danişmendli 5, Yazıbey (Yazıyurdu) 72, Alacayakalı 60, Korubayırı 45, Hüseyinler 42, Eğridere 40, Kemaller 32, Sofcular 32, Kaşıkcılar 22, Şehriyar 20, Emirler 14, Kaymakcılar 13, Vakkaslar 13, Bağcı Bazar 13, Kutlubey 12, İkizce 6, Kurulakoyanlı ve Dedeli 6, Yörük 6

Hane sayılarını belirleyemediğimiz, Tahtacıyan, Ümrancı, Muradcalar, Hacıhamzalar (Hacıkırlı), Tanrıvermiş, Hüseyinler'i de tabloya eklememiz gerekmektedir. Bu konar-göçerlerden Eğridere, Kaymakçı, Yonuç, Emirler, Kutlu Beyler ve Muradcalar (Muradiye/Tosunlar) daha sonra köy konumuna kavuşmuşlardır.

Güzelhisar daha çok Tekeli yörüklerinin yerleştiği bölge olarak dikkati çekmektedir. Bunlardan Alaiyeli 160 ve Tekeliyazı 33 haneli en belirgin topluluklardır. Köprülüler de bir diğer Yörük grubudur. Güzelhisar'a ait 1530 yılı belgelerinde adlarına rastlayamadığımız bir çok köy ve semti İzmir ve Aydın Vakıflar Bölge Müdürlükleri arşiv kayıtlarında rastlıyoruz. Ancak, kayıtlarda adı geçen bu yerleşim ve semtler arasında, Horasanlı, Aytepe, Gökçeler, Kırklar, Şahnalı, Veliler, Emeçli, Kargılı, Töre, Balcılar, Belek, Tahtacı gibi adlar bulunmaktadır.

Diğer sancak kazalar içinde, konar-göçer grupları olarak, İzmir, Alaşehir, Arpaz, Sultanhisar, Kestel ve hatta Çeşme daha zayıf bir görüntü vermektedir.

Bozdoğan havzanın diğer sancak kazalarına göre Yenişehir ile birlikte daha hareketli görünmektedir. Bozdoğan'da 1530 yılı verilerine göre, yerleşik yaşama geçmemiş topluluklar içinde;

Avşar 5, Çavdar 23, Çayıroba 38, Çayırlı 24, Karaca Tur Bali 44, Çulluyan 97, Hacı Mahmutlar 61, Kızıltepe 53, Paşa 67, Ahmet Kethüda 20, Teşneli 23, Koç Basanlı 28, Genç 17, Kisveli 27, Demler ve Keçeci konar-göçerleri bulunmaktadır.

Konar-göçerlerin Büyük Menderes Havzasında yoğunluklu göründükleri bölge Yenişehir kazasıdır. Onu diğer bir kaza Bozdoğan izlemektedir. Örneğin Kestel'de Semaili 16, Virancık 12 haneli konar-göçer sayısı ile dikkati çekmektedir. Ancak, 1530 yılı kayıtlarında Bozdoğan

köy ve aşiretleri içinde görünmeyen Yazılı ve Koyunlu vakıf kayıtlarında adlarından söz edilen topluluklardır.

Akkeçili 4, Gölbeyli 18, Büksüzler 134, Akçakavsan 29, Hacıbeyli 49, Kunduşlu 48, Araplar 46, Sarnıç 45, Hacılar 42, Varaklı 40, Hasbeyi 40, Baynazlı 37, Karacayahyalı 20, Gökbilli 29, Emirli 28, Arıklar 28, Kalkamaç (Kalkamak) 24, Bayırlı 163, Habibler/Koçbasan 16, Siroz 171, Bayramlı 17, Karadavutlar 17, Resulocağı 16

Bu konar-göçerlerden, Siroz, Hacıbeyli, Gölbeyli, Sarnıç, Emirli, Bayramlı, Habibler, Hasbeyli, Baynazlı ve Karadavutlar daha sonra yerleşik yaşama geçmişlerdir. Garipler'in ise izi kaybolmaktadır.

Konar-göçer dağılımlarında İzmir oldukça zayıf görünmektedir. Bu aşiretler içinde, Çeylekçi, Yivlice, Müteferrika, Elvan Fakih, Süleyman, Doğancıyan, Buluca, Hasan Fakih, Taylasanlı, Köpek Hasan grupları bulunmaktadır.

Çeşme toplulukları ise, Yukarı Temsiye 93, Aşağı Temsiye ve Orta Temsiye 87, Kirdeci deresi 15 hane olarak verilmektedir. Yollucan göçerlerinin hane sayıları ise belirlenememiştir.

Sart, konar-göçer toplulukların Aydınoğulları coğrafyasında yoğunluklu göründüğü bir diğer bölgedir.

Kırklar ve Deveciler 68, Pir Mahmudlar 20, Han Timur (Cüneyd) 41, Sinan Fakih 13, Alagöz (Karesi Beyli) 5, Ahi Ali 16, Alakalkanlı 38, Üzümlü 31, Çonkara 6, Çanakçılar 3, İran Şah 8, Güvendikoğlu 12, Cafer Tataran 7, Danişmend ve İnebeyli 7, İsrailli ve Şeyullah 17

Karayahşi, Alıcı (Karasığıralıcısı), Karatekeli, Abdal, Harbendeli, Göçeri, Tatarlar'ın ise hane sayıları belirlenememiştir.

Alaşehir ise gruplar bakımından diğer bölgelere göre daha zayıf görünmektedir. Verilerdeki Saruhanlı, Bekilli ve Yahşi toplulukları yanı sıra, adlarına değinilmeyen Karacalu, Dündarlı/Dindarlı, Bahadırlı, Avşar, Daldı, Kaşıkcı, Pusadlı ve Akkeçili grupları Alaşehir'e eklenmesi gereken gruplardır.

1691 BUYRULDUSUYLA KONAR-GÖÇERLERİN YERLEŞİME SOKULMASI

Ana yerleşim sürecinin ardından, bir kısım buyruldularla yeni yerleşim hareketleri görünüyorsa da, 1692 tarihli buyrulduyla gerçekleştirilen konar-göçerler ciddi bir yoğunluğu sahiptir. Bu süreçle başlayan ve sayısal olarak oldukça geniş bir alanı içine alan büyük yerleştirme, beylik coğrafyasını yeniden canlandırmıştır. Küçük Menderes Havzasında, Akyurt, Ortaköy, Alaylı, Karatekke, Çepni (Çayırlı), Çukurköy, Dallık, Halkapınar, Mercanlar, Hayreddinli, Küçük Kemerdere, Mersindere, Yemişler, Yenioba, bu dönem yerleşimleri olarak dikkati çekmektedir. Bayındır Bölgesinde ise, bu geç dönem yerleşimleri içinde, Altınoluk, Arıkbaşı, Çırpıköy, Çiftçi Gediği (Burhan), Çınardibi, Dokuzlar ve Dereköy köyleri bulunmaktadır. Birgi coğrafyasında, bu döneme ait yerleşim seyri daha yoğun görünmektedir. Büyük olasılıkla, Arkacılar, Başaran, Kayaköy,Bıçakcılar, Bozcayaka, Bozyaka, Bülbüller, Çağlayan, Çayırköy, Dolaylar, Gedik, Kışla, Horzum, Mutaflar, Işık, İğdeli, Kayaköy, Mersinlidere, Pirinçci,Ovacık, Tekbıçaklar, Solaklar, Şemsiler, Yeniköy ve Veliler köyleri yerleşim tarihine geç katılan köylerdir. Son yerleşim hareketlerinde, özellikle "Zeamet Yörükleri" dikkati çekmektedir. Dereköy (Germencik), Akyurt (Tire), Lutuflar (Bayındır/ Tire) ve Kayaköy (Birgi), Karatekeliler'in zeamet kolunu oluşturan bölgesel ağırlıklı Toros grubudurlar. Tire Şer'iye sicili kayıtlarına göre Küçük Menderes çevresindeki yerleşimlerde Harzemliler (Horzum) önemli bir yer tutmaktadırlar. Diğer gruplar içinde, Kirekizli, Kızılışıklı, Karakeçili, Karatekeli, Cabar, Burhan, Kaşıkçı öne çıkan aşiretlerdir. Örneğin, Büyük Menderes'te Gedik, Alamut, Dereağzı, Gümüşyeniköy, Nargedik, Uzunlar, Turanlar, Bingeç, Kuyucular, Dampınar, Arzular, Tekin yerleşime geç katılmış gruplardır. Habibler (Koçbasanlı) ise önceleri, Yenişehir kazasında iken, daha sonra bugünkü coğrafyaya yerleşmiştir. Yerleşime alınan bu yörük obaları daha çok Karaman Bölgesi konar-göçerleri olarak, Tekeli adı altında toplayabileceğimiz aşiretlerdir. Bunların içinde Sancak kazalarda gördüğümüz "Gedik" köylerini özellikle belirtmek gerekmektedir. Kısacası Büyük Menderes Havzası geç dönem konar-göçer yerleşimlerinden en iyi yararlanmış bölgedir.

Örneğin, Balcılar, Cumalı, Karabağ, Musacalı yerleşimlerinin 1691 tarihli buyruldu ile bölgeye girdiklerini biliyoruz.[193]

Bölgesel yerleşimlerden, Tire'de (Alacalı, Küçük Kemerdere, Somak), Birgi'de (Erbeyli, Mumcular, Tombullar, Yenişehir, Alaşarlı, Kurtlar, Gevele, Bebekler,Gölcük), Aydın Güzelhisar' da Doğanköy/Domalan, Abdurrahmanlar, Gündoğdu/Manastır, Kenger, Kızılcapınar), Yenişehir' de (Alemler, Pirlibey, Kestel, Toygar), 1530 yılı kayıtlarında görünmemektedirler. Ancak, bunların öncül yerleşimlerden olduklarını söylemek gerekir. Örneğin, ünlü emirlerden Alem Bey'e dönük köylerden, Samsun'da Alem Bey, Bolu'da Alemağacı, Kırşehir' de Alem Beyli'nin 1530 yılı Defter-i Hakani'de görülmesine karşın, aynı dönemde beylik coğrafyasında görünmeyip, geç dönemde ortaya çıkmaları ilginçtir. Bebekler Köyü için de aynı ifadeyi kullanmak gerekmektedir. Yine, ünlü adlardan Balat/Menteşe'deki Kam Baba, Muğla'daki Nazar Bey, Seydişehir'de Pirli Bey, Menteşe bölgesindeki Emir Deniz ve Niğde'de Kulu Bey'in semt adlarıyla görünmeleri aşiret hareketleri bakımından kayda değerdir. Örneğin, Pirli Beyli köyü, ilk süreçte belirlenememiş ise de, Kestel'e bağlı Tirkemişli'de camii ile (Pirli Bey Camii) görünmektedir.

Kentleri tanımlarken, bunların nasıl oluştukları, hangi nedenlerle kent olgusuna kavuştukları, fetih ve yerleşim sürecinde hangi gerçeklerin bunda etkili olduğunu görmek gerekecektir. Kenti kent yapan etkenler ve bu etkenlerde rol alan unsurları dikkatlice ele almak gerekmektedir. Zira, göçebeler, yerleşimde kendi kültür unsurlarıyla yaşama geçeceklerdir. Bu sorulara yanıt ararken, Bizans kent olgusu gerçeğinden hareket etmek zorunludur. Çoğunlukla, Bizans kent yapısını devralan Türkler, bu yapısallığı kendi kültürleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmışlardır. Zira, yerleşimlerin sahip olduğu, su, besin, doğa, tapınak ve diğer unsurlar, fatihlerin yerleşimiyle yeniden ele alınacaktır. Bizansın devrettiği yapısal ve yaşamsal kültür ögeleri, yeni sahiplerince İnançsal kurumların dönüşümünde kullanılacaktır.

Özellikle, Manastırlar sahip oldukları mükemmel coğrafyalarını zaviyelere bırakmak durumunda kalacaklardır. Zira, Tire'nin, Işıklar ve Balım Sultan zaviyelerinin manastır arsaları üzerine kurulduğu buradaki malzemelerden anlaşılmaktadır. Zira, Manastırlar önemli su kaynakları-

193 Asaf Gökbel ve Hikmet Şölen- Aydın İli Tarihi, Cilt I, 1936

nın bulunduğu coğrafi alanları kullanmışlardır. Esasen yerleşimler, önceki ve sonraki sahiplerince aynı amaçla belirlendiğinden, coğrafi konum pek fazla sorun yaratmamıştır. Böylece, bir çok Bizans köyü Türk yerleşimi ile kentleşme sürecine girmiştir.

* * *

Aydınınoğulları coğrafyasında yer alan sancak kazaların coğrafi sınırları, o denli gerçekci çizilmiştir ki, sonraki yüzyıllarda da bu konumlar korunmuştur. Bugün de, Ayasuluk, Tire, Birgi, Alaşehir bu tarihsel coğrafyalarını çekirdek olarak korumaktadırlar. Her ne kadar, içlerinden yeni kazalar çıksa da ana coğrafyalar hala aynı konumdadır. Oysa, aralarında, doğal sınırlar olmamasına karşın bu kaza coğrafyalarının tarihsel durumlarının değiştirilmemesi, sınır belirlemelerinin oldukça sağlıklı yapılandırıldığını göstermektedir. Aydın sancak kaza coğrafyalarına bakıldığında, Ayasuluk'un Söke'den Oğlanası'na değin uzanan bir alana sahip olduğu görülür. Ayasuluk'tan sonra Birgi ikinci, Tire ise üçüncü sırayı alan bir yerleşim bölgesine sahiptir. Aydın sancağının Güney Gediz Havzasındaki temsilcisi Sart ve Alaşehir ise, Bozdağları kuzeyden-doğuya sarkarak Birgi'ye sokulan bir coğrafyanın ayağı olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük Menderes Havzasında Yenişehir, havzanın güney-kuzey doğrultusunu en iyi kullanan sancak kazadır. Sancağın en küçük coğrafi birimi ise Arpaz'dır. Sultanhisar, beylikler sürecinin havzadaki en kayda değer yerleşimi görünmektedir. "Düsturname", beylik topraklarının Mehmet Bey'in çocuklarına dağıtımında, Hızır Şah'a Sultanhisar'ın verilmesi Ayasuluk arazilerinin Sultanhisarı'na değin genişliğinin onayıdır. Aydın Güzelhisarı'na değinilmemesi, Sultanhisar' ın süreçte daha öne çıkan konumuyla ilgili olmalıdır. Zira, bir kısım Aydınoğulları paralarının Sultanhisar'da basılması, bu önemle ilgili olsa gerektir.

Sancak kazalar günümüze genel olarak çekirdek bölgelerini koruyarak gelmişlerdir. Örneğin, Ayasuluk, güney-kuzey doğrultusuyla İzmir'e değin genişleyen coğrafyasını önemli ölçüde korumuştur. Ancak, güney ve güney-doğu coğrafyasından önemli bir bölümünü Aydın'a bırakmıştır. Ayasuluk köylerinden, Kuşadası, Söke, Ortaklar, Mursallı, Reis, Germiyancık/Germencik,Kıran, Hıdırbeyli, Balatcık, Bozköy, Ömerbeyli köyleri Aydın iline taşınmıştır. Ayasuluk'un güney doğu sınırı, Alangüllü ve Erbeyli hattında noktalanmaktadır. Aydın Güzelhisarı, geç de olsa

güney komşusu Mazun'dan (Menteşe Sancağı) Çine, Koçarlı gibi köyleri sınırlarına alarak idari coğrafyasını beslemiştir. Ayasuluk, Kızılhisar'dan (Torbalı) Kemalpaşa'ya uzanan "Baba Kapısı" ile Bozdağları batıdan kuşatan coğrafi özelliğini sürdürmektedir. Ayasuluk, güney ve kuzeyda her ne kadar coğrafyasından büyük bir bölümünü yitirmişse de, Küçük Menderes Havzasındaki doğu köylerini korumuş görünmektedir. Bu kesimde Subaşı, tarihsel sınırda Ayasuluk uzantısı olarak yine varlığını korumaktadır. Küçük Menderes Havzasının batısını kesen Ayasuluk'a karşın, Tire ve Birgi havzayı bütünüyle kullanan iki kent görünümündedir. Tire'nin batı sınırı Subaşı ve Belevi(Pranga), doğusu ise, Doyranlı ile sınırlanmaktadır. Birgi'nin doğu sınırı ise İnegöl'de (Sarıgöl) son bulmaktadır. Bu sınır, Küçük Menderes'in adeta doğal sınırıdır.

Aydın eli tarihi coğrafyasının Bozdağları aşan kuzey etekleri ile Çeşme yarımadasına giren kesimi beylik siyasi yapısının önemli ikinci dilimini oluşturmaktadır. Bu dilimde, doğudan batıya doğru, Alaşehir, Sart, İzmir ve Çeşme yerleşimleri bulunmaktadır. Sancağın, önemli ayaklarından biri olan Sart ise, konumunu nahiyesi Salihli'ye devrederek tarih sahnesinden çekilecektir. Aydın Sancağının güney Gediz havzasındaki iki kazası Sart ve Alaşehir'in sahip oldukları bir kısım köyler idari sorunlar nedeniyle coğrafi alan değişimleri yaşayacaklardır. Bu yapılanma içinde Alaşehir en dikkati çeken kent durumundadır. Diyebiliriz ki Sart ve Alaşehir, gerek beylikler gerek Osmanlı sancaklar döneminde bölgenin doğal sınırlarını aşan bir bölge içinde yer almaktadırlar. Bugünkü konum, coğrafi sınırları doğallaştıran yapılanmayı başarmış görünmektedir.

İzmir ise, erken süreçte küçük bir kaza iken, giderek büyüyecek ve XVI. yy'ın sonlarından itibaren gerek merkez gerek kırsal coğrafyasındaki birimleriyle olağanüstü bir gelişme kaydedecektir. Kentin tarihi coğrafyasındaki Cumaovası, Triyanda, Bornova, Klizman, Urla ve Kürdelen (Karşıyaka) gibi bölgelere sahiptir. Bu önemli dağılım coğrafyası, beylikler sürecinden Osmanlı'ya, ondan da Cumhuriyet'e devrolunan asli yapıdır. Aydın Eli'nin üçüncü kolu Büyük Menderes Havzasıdır. Coğrafya paylaşımı, Aydın Güzelhisarı, Kestel, Sultanhisar, Arpaz, Bozdoğan ve Yenişehir' den oluşmaktadır.

X.BÖLÜM
AYDIN SANCAĞINDA KENTLER

Osmanlı belgeleri gecikmeli de olsa kentlerin yapısal özelliklerini veren değerli kaynaklardır. Örneğin, 1451 yılı rakamları Tire, Birgi, Ayasuluk ve Aydın Güzelhisar merkez mahalleleri ile dönem coğrafyalarını da açıklamaktadır. Bu rakamlar, Osmanlı'nın yeniden yapılanma dönemidir ki, II.Murat'ın, II.Mehmet'e (Fatih Sultan Mehmet) bıraktığı sosyal coğrafyadır. Bu dönem yapılanmalarında yerleşim hareketlerinde planlı bir sürecin yaşandığının da kanıtıdır. Her ne kadar, elimizde Fatih Dönemi ve daha sonraki sürece ilişkin Tapu Tahrirleri varsa da, asıl ulaşılması gereken, Murat Hüdavendigar, Yıldırım Bayezit Dönemleridir ki, bu defterlere henüz ulaşılamamıştır. Osmanlı' nın erken dönemlerden önce "Tahrir"lere sahip olması, Fatih ve Kanuni Dönemi defterlerindeki " Hüdavendigar zamanında Mukbil Ağa yermiş" yada "Yıldırım zamanında Çelebi tasarrufunda idi" gibi ifadeler, yazımların öncelikli olduğunu göstermektedir. Ancak, bugün için sahip olduğumuz 1451 ve 1530 tarihli Tapu Tahrir defterleri elimizdeki erken dönem belgeleri özelliğini korumaktadır. Yıldırım Bayezit'in beylik coğrafyasındaki tasarrufları yeni bir yapılanmaya da işaret etmektedir. Balkanlara taşınan önemli adlardan boşalan yerler yeni adlarla doldurulmuştur. Örneğin, Bayezit'in Tire'nin Boynuyoğun köyünün Kızıl Deli Sultan'dan boşalmasıyla Kıranoğullarına tımar olarak vermesi, yerleşimlere merkez müdahalelerinin olduğunu göstermektedir. Daha sonra, Fatih'in yerleşim hareketlerine dikkat çekici şekildeki müdahalesi, kentsel yapılanmaları da etkilemiş olmalıdır. Bu süreçte, Tire'den İstanbul, Üsküp ve Bayburt'a bir kısım aşiretlerin taşınması sadece bir örnektir.

KENTLERİN MERKEZ MAHALLELERİ

Henüz yerleşimlere fazla müdahalelerin olmadığı süreç başlangıcındaki dört önemli kentin merkez yapılarına bir göz atmak yararlı olacaktır. 1451 tarihinde, Aydın Sancağı kazalarından Tire, Ayasuluk, Birgi ve Aydın Güzelhisarı'nda mahalle ve hane sayıları, Beyliğin, Osmanlı'ya devrettiği coğrafi mirastır. Zira, Fatih Dönemine girerken, sancak kazaların merkez durumları çekirdek yapıyı yansıtmaktadır.

SANCAK KAZA	MAHALLE	HANE
Tire	26	1194
Ayasuluk	17	481
Birgi	10	245
Aydın Güzelhisarı	7	149

Diğer sancak kazalara göre, Ayasuluk, farklı bir Rum nüfus barındırmaktadır. Sancak kazalarda Rumlar bir mahalleye sahip iken Ayasuluk'ta bu oluşum 3 mahalleli bir zenginlik içermektedir. Bunlar daha çok merkezi saran ve hisar çevresi mahalleleridir ki, Eskihisar, Hisaryakası ve Kemer mahallelerinden oluşmaktadır. Kemer mahallesi, Türk ve Rumiyan olarak iki bölümlü bir yerleşimdir. Benzer bir oluşum Tire ve Birgi'de görünse de buradaki mahalleler güney-kuzey doğrultu-sunda ortaya çıkan, ancak bütünlüğü bozmayan, Aşağı ve Yukarı Meryemana mahalleleridir. Daha ileriki süreçte, bunların, örneğin 1530 yılı Defteri Hakani'de (Tapu Tahrir Defterleri) mahalle sayıları teke düşmüş görünmektedir. Fetihten sonraki yerleşimler olarak ortaya çıkan II.Murat ve II.Mehmet(Fatih Sultan Mehmet) dönemleri önemli ölçüde Aydınoğulları beylik mahallelerini ifade etmektedirler. Zira, 1451 yılı kent rakamları Beylik sürecinin ardından oluşan ilk tablolar olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Örneğin, 1451 ile 1530 yılı rakamları karşılaştırıldığında bazı kentler (Tire) dışında, mahalle ve hane sayılarında önemli değişiklikler yoktur.

XV.yy'daki İzmir'in kırsal yerleşim zenginliğine karşın, merkezi yapılanması ile ilgili Fatih Dönemi kayıtları yeterli malzeme vermemektedir.. Bu dönem kayıtları ayrıntılı bilgiler yerine, toplu sonuçlar içeren bir durum ortaya konmaktadır. Tarihsel belgeler, kentin ilk merkezi yapılanma bölgesi olarak üst kale (Kadifekale) bölgesini göstermektetedir. Giderek, eteklerden kuzeye inen bu yerleşim hareketinde, Türk dışı unsurların sahile daha yakın konumları vardır.

1451 kayıtları, sancak kazaların, merkez mahalleleri ve hane sayıları bakımından önemli veriler ortaya koymaktadır. Bu süreçte, Örneğin, Tire'de ciddi bir yapılanma vardır. Beylik coğrafyasının bu gözde kenti, Osmanlı sürecinde de konumunu koruyacak ve gelişimini sürdürecektir.

Fatih Döneminde kentin merkezde oluşan 26 mahallesi ve hane sayıları görkemli bir tablo ortaya koymaktadır:

Taşpazarı (Ahiler) 128, Sofular 122, Yahşibey 20, Yaviler 36, Paşa 29, Alihan 26, Kadızade 21, Küçük Hafız 27, Turunç 54, Çanakçızade 96, Cami-i Atik 70, Hisariçi 34, Kalamos 46, Doğancı 45, Makabir 60, Miskince 21, Mısırlı 37, Hatip 44, Alacamescit 22, Darphane 34, Yaylafakıh 27, Ağacıyan (Kadı) 43, Tahtakale 67, Debbağlı 8, Muarref (Maruf) 24, Küffaran 53

Fatih Dönemi merkezi yapılanması göstermektedir ki, kentin asıl oluşum yapısı Hisar ve çevresidir. Son ortaya çıkan belgeler Hisar olarak belirtilen Narin Camisinden Tahtakale'ye sarkan ana merkezin, doğu ve batı çevresinde oluşan yerleşimlerle şekillendiğidir. Tahtakale Camii, belgelerde Eski Hisar Camii olarak verilmekte, Çanakcı Mescidinin kuzeyinde yer alan hamamın da "Surlu Hamam" olarak Hisar içinde yer aldığı belirtilmektedir. Tire mahallelerinde dikkati çeken yerleşim yoğunluğu, daha çok kentin doğu uç kısmındaki hisar eteği ile diğer merkez kalenin eteklerinde görünmektedir. Merkez, Buğdaydede'nin doğu kesiminde yer alan kalenin eteklerine yayılmış bulunmaktadır. Bu kesim Tahtakale/Kalealtı bölgesidir ki, "Bazar" buradadır. Türk yerleşimi, "Bazar"ı sarmalayan, Rum ve Yahudi yerleşimi ile adeta kuşatılmıştır. Türk yerleşimleri çarşıya daha gerilerdeki mahalle oluşumlarıyla sokulmaktadır. Hatta bu dönremde "Kestane Pazarı", Bedestan'ın kuzeyinde, merkezden uzakta yer almaktadır. Diğer bir yoğunluk bölgesi ise yine doğudaki kale'nin (Ekinhisarı) eteklerindedir. Bu kesim başlıca iki büyük mahalle ile temsil edilmektedir ki bunlar Taşpazarı ve Sofuköy'dür. İki mahallenin hane sayısı 250'dir. Bu kesimler önce Kocabıyık daha sonra da Karagazi semtleri olarak bilinecektir. Kentin doğu uç noktaları ise Bademye olarak, Tire merkez yapılanması dışında ele alınmaktadır. Bademye grubu yerleşimlerini oluşturan, Şeyhler, Tekke, Küp, Piri, Ahi Yakası, Mehmet Paşa Mescidi, Derebaşı, Eğinhisarı (Ekinhisarı), Bölücek, Kömürcülü, Canbazlı, Kemerderesi, Dağlı ve Karacaali'yi kapsamaktadır. Bu bölge adeta Aydınoğulları aile bölgesi konumundadır. Beylik ailesinin ikinci ve üçüncü kuşak adlarının bu bölgede yapısal varlıkları dikkat çekicidir. Örneğin, İsa Bey'in oğlu

Musa Bey'in zaviye ve türbesi, Hafsa Hatun'un zaviye, imaret, hamam ve çeşmeleri ile Gazi Umur Bey'in kızı Azize Melek'in köprüleri burada kümelenmiş durumdadır. Yine Gazi Umur Bey'in diğer kızı Gürcü Melek Hatun'un camii bir diğer beylik yapısı olarak dikkat çeker. Özellikle, Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra kışı geçirmek için seçtiği coğrafya da burasıdır. Halk bilgilerine göre Aydınoğullarının Aksaray'ı da buradadır.

Bademye belgeleri, bize bilinmeyen erken dönem yapıları ve beylik ailesi bağlantılarını da vermektedir. Örneğin, Suratlı Camii ve hamamının Aydınoğulları ailesi vakıfları içinde bulunması (İsa Bey kızı Hafsa Hatun) bölgenin Bademye kapsamında olduğunu göstermektedir.

Bademye, 1530 yılı vergi kayıtlarında, 267 akçalık bir payla Tire'den ayrı bir birim olarak ele alınmaktadır. Hatta, Bademye'nin birim olarak, Köşk, Sultanhisar,Bozdoğan ve Sart'tan daha fazla vergi ödemesi ne denli önemli gelir kaynaklarına sahip olduğunu da göstermektedir.[194]

Tire'nin nahiyelerinden Bizans köyü Fota ise bu dönemde önemli bir yerleşim bölgesidir. Aydınoğulları ailesinin ilgi duyduğu yerleşim birimlerinden biri olan Fota, özellikle soydan İshak Bey'in, dönemsel aşiretlerden Kadı ve Hatip vakıf katkılarıyla küçük bir kent konumun-dadır. Özellikle, zaviye, cami, kervansaray ve hamam gibi sosyal yapılar bakımdan gelişkin görünen Fota, 1451 tarihli Defter-i Hakani kayıtlarına göre yedi mahalleden oluşmaktadır. Bunlar, Kadıoğlu, Hatip, Paşa, Cami, Tabaklı, Kalamos ve Küffaran (Rum) mahalleleridir.

Ayasuluk, Osmanlı sürecinde Beylik başkenti mirasına karşın, umulan kentsel aşamasını yapamamış bir görüntü içindedir.

Burak Bey 48, Pembegan 25, Yegan ve Şeyhli 49, Kadı 24, Kemer 42, Kara Fakih 21, Beyli Süle 31, Satılmış Fakih 21,Hatip ve Sinan 44 Kubbeli Mescid 30, Kayacık ve Beyhamamı 73

Ayasuluk merkez yapılanmasında, özellikle Karaman emirler varlığı öne çıkan unsurlardır. Buradaki mahalle yapılanmasında Yegan Reis, Kara Fakih, Süle Bey ve Burak Bey gibi Türkmen kökenli liderlerin yanı sıra yine aynı kökenli Şeyhli, Kayacık, Kadı ve Hatip aşiretleri bulunmaktadır.

---

[194] 166 Numaralı Defter

Birgi merkez yapılanması, daha ilginç bir tablo sunmaktadır. Esasen merkez mahalle kapsamında ele alınan Elekçi ve Samit mahallelerinin merkez ile ilgilerinin olmaması gerekir. Örneğin, Samit, Birgi' ye 4-5 km uzaklıkta bir yerleşimdir. Birgi, Fatih Döneminde 10 mahalleli bir merkez yapıda görünmektedir:

Hisariçi 40, Taşpazarı 20, Dernek Bazarı 18, Kadı 20, Ahi Germiyan 26, Demir Boğa/Timur Baba 6, Sinili ve Elekçi 50, Samit 46, Sasalı 19

Aydın ilinin asıl adı "Güzelhisar" dır. Gediz Havzasındaki Güzelhisar ile Büyük Menderes Havzasındaki Güzelhisarın karıştırılmaması için Gediz Bölgesindeki Güzelhisar'a Saruhan Güzelhisarı, Büyük Menderes Havzasındakine de Aydın Güzelhisarı denilmesi zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Güzelhisar, Fatih döneminde kaza olmasına karşın merkez mahalle hane sayılarıyla adeta bir nahiye görünümündedir.

Kilise Camii(Alihan) 30, Cami 32, Hacı İsa 20, Köprülü 30, Yenice 10, Hisaryakası 12, Kadı 15

Sancak kaza, 1811'den itibaren sancak merkezliği statüsüne ulaşmış, yaklaşık elli yıllık bir süre bu konumunu korumuş ve daha sonra bu ünvanını İzmir'e devretmiştir.

1451 yılı Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerinde Güzelhisar yedi mahalleden oluşmaktadır. Güzelhisar merkez oluşumunda kurucuları Alihan, Hacı İsa, Köprülü ve Güzel Beylerin katkısı oldukça önemlidir. Fetih ve yerleşim sürecinin en kayda değer adlarından biri olan Alihan'ın merkezde oluşturduğu mahalle "Kilise Camii" dir ki bu öncü yerleşimdir. Alihan'ın öncül varlığı sadece Güzelhisar' da değil, Büyük Menderes Havzasında, Söke, Çine ve Bozdoğan coğrafyalarında da belirgindir. Hatta, Söke ve Çine Ulucamilerinin, Güzelhisar Ulucamii gibi kiliseden, İslam mabet-lerine dönüşümü kayıtsal bilgilerdir. Ayrıca, Tire ve Birgi' de de benzer işlevli yapılarda onun adı vardır. Ebulgazi Bahadır Han, onu "Şecere-i Terakime"de "Han" olarak ele almaktadır. Alihan, etkisel gücünü Sart, Aydın Güzelhisar, Söke, Çine (Karpuzlu/Alihanlı), Bozdoğan, Tire, Birgi'ye taşıyan ender kimliklerin başlıcasıdır. Onun merkez ve köyler tesisi erken dönem yerleşimleri olması nedeniyle ayrı bir önem

taşır. Kilise Cami mahallesinde bugün vakıf kümelenmesinden sadece adıyla anılan türbesi kalmıştır. Her ne kadar türbe Alihan Türbesi kaydıyla resmi kaynaklarda yer almakta ise de, türbede oğlu İsmail yatmaktadır. Benzer kayıt Tire'de Alihan Türbesi'nde de görülmektedir. Tire'deki türbede de oğlu Hoca Hasan yatmaktadır. Alihan'ın ölüm tarihi bilin-memekle birlikte, 1354'den önce vefat ettiği Tire Orta Medrese yazıtında yer almaktadır. Aydınoğlu Mehmet Bey ile oğlu Umur ve Umur kızı Hundi Paşa Hatun'un Alihan külliyelerine yaptıkları vakıflar, onun beylik döneminin ilk yıllarına yetiştiğini göstermektedir. Bu nedenle, Alihan'ın tesis ettiği Kilise Mescidi (Ulucami) Mahallesi Güzelhisar'ın çekirdek yerleşimidir diyebiliriz.

İzmir ise, Fatih Dönemi kayıtlarında küçük bir kasaba görüntüsü vermektedir. Sayın Mübahat S.Kütükoğlu'nun verdiği merkez yerleşim haneleri bunu kanıtlayan tablo ortaya koymaktadır:

Hanbey 30, Fayik Paşa 52, Selatinzade 43, Limon/Liman18, Küffaran 31

İzmir, Fatih Dönemi ardından bu görüntüsünden uzaklaşarak, özellikle XVI. yy. sonlarından itibaren olağanüstü bir gelişmeyle, Tire'nin önüne geçerek, merkezi işlev üstlenecektir.

Diğer taraftan, 1530 verileri, Büyük Menderes Havzası kazalarının merkez hane sayıları, tarihsel seyre de ışık tutmaktadır. Bu süreçte, Aydın Güzelhisar 90, Sultanhisar 104, Bozdoğan 96, Yenişehir 29, Kestel 193, Nazilli/Nazlı 134 hane sayılarına sahiptirler.

Kaza statüsü elde edememiş bir kısım yerleşimlerin merkez hane sayıları, bu köylerin kentleşme olgusuna yöneldiklerini göstermektedir. Amasya/Ammasiye 158, Boyasini/Esençay 119, Karacasu 292, Köşk ise 45 hanedir. Oysa, elverişli bir konuma sahip olmasına karşın, XVI.yy' daki köyler içinde Köşk, nedense yeterli merkezi donatıma sahip değildir.

Sancak kazaların genel hane sayılarına bakıldığında, Tire 7.465 hane sayısıyla seçkin bir görüntü vermektedir. Tire'yi, 4.741 hane sayısıyla İzmir izlemektedir. Sancağın diğer kazalarındaki genel hane sayılarındaki dizilişte, Birgi 4.687, Ayasuluk 4.450, Çeşme 3.573, Alaşehir 3.299, Kestel/Nazilli 2.626, Yenişehir 2.583, Aydın Güzelhisar 2.280, Sart 1.913, Bozdoğan 1.741, Arpaz 855 ve Sultanhisar 716 hane rakamlarıyla yer almaktadırlar. Bu sıralama sancağın genel yoğunluk bölgesinin Küçük Menderes Havzası olduğunu göstermektedir. İkinci yoğunluk

bölgesi, Alaşehir-Sart-İzmir ve Çeşmeyi kapsayan Güney Gediz bölgesidir.

Arpaz, Bozdoğan, Sultanhisar, Yenişehir ve Sart oldukça zayıf yerleşim görüntüsü vermektedirler.

Ayasuluk, beylikler sürecinde yönetim merkezi olarak dikkati çekerken, 1530 yılı merkez mahalleleri ile dengeli bir yerleşim örneği vermektedir.

Bengi Süle/Sülemiş/Süle Bey 22, Burak 40, Hatip 49, Kadı 40, Kara Fakih 31, Kayacık 60, Kemer 60, Kubbe Mescid 45, Penbegegan 35, Şeyhler 16, Kefere 57

Birgi, beyliğin sembolik başkenti olmak dışında işlevsel özelliği dikkat çekmeyen bir merkez durumundadır. Ancak, sahip olduğu coğrafya ile üzerinde durulmaya değerdir.

Taşpazarı 35, Ahi Germiyan 33, Sasalı 20, Kızıl Mescid 8, Sarı Bey 17, Gazi Kurt 11, Dernek Bazarı 13, Elekçi ve Sinili 50, Demir Boğa (Timur Baba) 9, Semitli 67, Küffaran 19

Aydın Elinin en büyük kazası olan Tire, Sancak merkezliğini yaklaşık 400 yıl elinde bulundurmasıyla ayrı bir öneme sahiptir. Kent, sosyal ve ekonomik yönden farklı bir gelişme içindedir. Kervanyollarından iyi yararlanan kent, bu konumunun yanı sıra doğal coğrafyasıyla da gözdedir. Bu tablo, gezginlerin ve tarihcilerin kalemlerine de yansımıştır. Fransız şairi La Martin, doğal yapısını İsviçre kentlerine benzetirken, "Zafername" sahibi tarihci Şerafeddin "Rumun meşhur kenti" ifadesini kullanmaktadır. Evliya Çelebi kenti "Şehr-i muazzam" ve "Kanuni'nin nazargahı", Katip Çelebi "Taht şehri", 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi "Ulemalar yatağı" gibi tanımlamalara almaktadırlar. Bu başlıklara alınan kent, XVII.yy'ın ilk yarısında merkezde ikiyüzü aşan mescit ve zaviye, mukataaya verilenler dışında 1.000'in üzerindeki vakıf dükkan, 28 kervansaray, 20 hamam, 32 medrese ile dönemin metropol kentidir. Kent, 1530 yılında merkezde 39 mahalleye ulaşan konumuyla, sancak kazalar içinde özel bir duruma sahiptir. Kentin, Yahudi ve Rum gibi diğer sosyolojik unsurları beraberinde taşıması sosyo-ekonomik

önemine de vurgudur. 1530 yılı, kentin bu süreçte, mahalle ve hane sayılarıyla diğer sancak kazalara göre farklı bir tabloya sahip olduğunu göstermektedir. Tire'nin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kurumsal gelişme onun salt Aydın Eli'nin değil bölgenin de önemli bir kenti olduğunu göstermektedir.

Cami-i Atik 58, Veledi Çanakçı 33, Ağaçcılar/Kadı 41, Debbağlar 14, Hasan Çelebi 21, Tarakçı 37, Takyecizade 30, Kalamos 37, Turunç 29, Mısırlı 47, Makabir 17, Urgancılar 41, Hacı Muslihiddin 15, Hacı Mehmet 24, Hatip 36, Taşpazarı 60, Tanrıvermiş 35, Küçük Hafız 21, Kadızade 34, Hisariçi 11, Karahasanoğlu 10, Maruf 28, Yahşi Bey 18, Alacamescit 17, Doğancılar 33, Paşa 29, Tahtakale 43, Hacı Ahmet 9, Sofular 69, Yunus Emre 27, Hoca Bahşayiş 27, Miskince 15, Yaviler 35, Yaylafakıh 59, İmamzade 9, Alihan 15, Darphane 18, Yahudi 64, Gebran (Rum) 49

Aydınoğulları Döneminden 1528 yılına değin bir köy görüntüsü veren İzmir, bu süreçte, Han Bey 30, Fayik Paşa 52, Selatinzade 43, Liman 18 haneli bir merkezi yerleşime sahiptir. 1528 yılı hane sayılarında Rumiyan mahallesi dışında merkezdeki dört mahallede 143 hane bulunurken, 1530'da bu rakam 127'ye düşmüş görünmektedir.[195] Han Bey 27, Fayik Paşa 45, Selatinzade 38, Liman 17

Bu tarihten yaklaşık elli yıl sonra (1575), kentin hem mahalle adlarında hem de hane sayılarında ciddi değişiklikler görülmektedir:[196]

Fayik Paşa 83, Han Bey 92, Ali Çavuş 35, Yazıcı 32, Şeyhler 30, Gebran 110

Aydın Güzelhisar ise, Beylik Dönemi köy yapılanmasını aşmış görünse de 1530 yılı sürecinde, hala bir kasaba konumundadır:

Kadı 13, Cami 19, Cemal 18, Hisaryakası 16, Kilise Mescidi 13, Köprülü 90, Sinli 1

---

195 Mübahat S.Kütükoğlu- XV ve XVI. Asırlarda İzmir kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2000

196 Age...

Alaşehir, Aydın Sancak kazaları içinde kent olgusunu, beylik sürecinden itibaren yaşayan bir yerleşim birimidir. Kent, tarihsel önemini konumuna borçludur. Bu nedenle, Türkleşme sürecine en son katılan bir kenttir. Adını, fetih sürecine değin Filedelfiya olarak koruyan kent, Türk kimliğine Yıldırım Bayezit Dönemiyle kavuşmuştur. Aydın sancak kazaları içinde üçüncü büyük kent görünümündedir.

Bazar 25, Bereketli 34, Cami 87, Tepecik Mescidi 58, Hızır İlyas 24, Kirpas 12, Palanduz 30, Postallı 106, Yarhisar 32

Aydın Sancak kazaları içinde silik bir görüntü çizen Arpaz, daha sonraki süreçte de konumunu geliştirememiş ve yeni idari yapılanmalarda köy durumuna düşmüştür.

1530 yılının mahalle hane sayıları bu geçeği göstermektedir:

Yeniceköy 13, Akmescid 51, Dolayca Mescid 12, Mescidi Hocam 21, Cami 34

Kestel kazasının temel yapısını Nazilli (Nazlı) oluşturmaktadır. Üç mahalleden oluşan merkezi yapıda, Cami 193, Ilgınlı 85 ve Yeregiren 49 hane sayıları ile güçlü bir bütünlüğe sahiptir.

Yenişehir ise, merkezde 29 haneli Camii Atik mahallesi dışında başkaca bir yerleşime sahip değildir. Merkezdeki yapılanmanın zayıf olmasına karşın, nahiyelerinin kısa bir süre sonra kaza statüsü kazanması, kırsalın daha güçlü bir seçenek oluşturduğunu göstermektedir. Büyük Menderes Havzasının doğu uç noktasında, konumu ve gelişimi ile sancak kaza oluşumu kazananan Amasya, bu süreçte kervansaraya (Karabali Kervansarayı) sahip tek yerleşimdir. Amasya nahiyesi, 1530 nüfus verilerine göre 158 hanelik merkezi yapısıyla çok geçmeden sancak kazası ünvanı alacaktır. Hatta Evliya Çelebi XVII.yy'da Aydın Sancak kazalarına Amasya'yı da ekleyecektir. Yenişehir'in Amasya ile birlikte ele alınması gereken diğer bir dikkat çekici yerleşimi Boyasini (Esençay) köyüdür. 1530 yılında Boyasini 199 hane sayısı ile Büyük Menderes Havzasının en büyük yerleşim birimlerinin içinde yer almaktadır. Aydınoğulları Beylik ailesinin bir kısım üçüncü kuşak adlarının burada toplanması, nedense bugüne değin incelenebilmiş değildir.

Aydınoğlu Mehmet Bey'in babası varsaydığımız Aydın Bey büyük olasılıkla burada yatmaktadır. Tarihsel belgeler bu konuyu aydınlatmaya henüz yeterli destek vermemektedir. Kimi belgelerde unvan olarak "Baba" kaydı görülen Aydın Bey'in ailesi ile yoksa nedenini bilemediğimiz bir kırgınlığı mı vardır. Zira, Aydınoğulları ailesi içinde hiçbir kişi "Aydın" adını çocuklarında ve torunlarında kullanmamıştır. "Büyük Dede" ye uzanış sadece Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun'da görünmektedir. Neden Hafsa Hatun (Süleyman Şah torunu), beylik ailesinin toplandığı Küçük Menderes kentlerinde değil de, Büyük Menderes Havzasında Yenişehir'de türbeye sahiptir.[197] Hatta, Hafsa Hatun'un, kayıtlarda "Hafsa Hatun bin Aydın" gibi başlangıca taşınması ayrı önemdedir. Diğer, ikinci, üçüncü aile bireylerinde görünmeyen bu şekilde bir şecere uzanışına neden gereksinim duyulmuştur. Zira, 1419 tarihli vakfiye, daha dar kapsamlı görünürken, Tire Şer'iye Sicillerinde yer alan vakıf kayıtları, ek vakfiye kaydının varolması gerektiğine işaret etmektedir. Zira, H.822 tarihli vakfiyede yer almayan bir çok vakıf Tire Şer'iye sicili kayıtlarında genişlemektedir. Hafsa Hatun'un 1419(H.822) tarihli vakfiyesi, Küçük Menderes coğrafyasındaki vakıflarının önemli bir genişliğe sahip olduğunu göstermektedir.[198] Vakfiyede, Tire'de Göllüce ve Yeğenli (Yiğitli), Birgi'de Ezengömü (Bezdegüme/Yolüstü) ve Deniz Ulusu (Değre Havlusu/ Mescitli) köyleri vakıf olarak ele alınmaktadır.[199]

---

[197] Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında, Cilt 4, Say. 287, H.1254 "Nezareti evkafı humayunu mülükhaneye mülhak evkaftan nefsi Yenişehir Aydın'da müteveffiye Hafize Hatun merhumenin...
Aydın Sancağında Amasya'da kain Camii Şerif ve imareti münifi ve kurahayı sairede mesacidi evkafının... Karye-i Bezdegüme ve Yeğenli ve Mescitli ve Göllüce'de an vakfı şerifi..."

[198] Tire Şer'iye Sicili Cilt I, Say.344, H.1251

[199] Tire Şer'iye Sicili Cilt 4, Say.259, H.1256

XI. BÖLÜM
AYDIN ELİ TARİHİ COĞRAFYASINDA NAHİYELER

Aydınoğulları'nın Osmanlı'ya bağlanmasıyla, beylik coğrafyasının daha örgütlü bir idari yapılanmaya alındığı görülmektedir. Beyliklerin yüz yılı aşan siyasi süreçlerinde, bu birimlerin hangi konumda ve ne gibi idari örgütlenmeye sahip olunduğu bilinmemektedir. Osmanlı süreciyle bu yapısal değişimleri bilmek güçtür. Dönemsel belge ve bilgi yetersizliği bu konuda değerlendirme olanaklarını sınırlamaktadır. Kuşkusuz beylikler süreci, kuruluş ve olgunlaşmanın başarıldığı bir süreçtir. Her ne kadar sancakların konumları beylik coğrafyaları olsa da, idari olarak bir kısım değişikliklerin daha boyutlu ele alınmış olmalıdır. Genişleyen coğrafyaları vergi bakımından kontrol edebilmek için, Eyalet ve sancaklar 1426'dan itibaren, hiyerarşik olarak, kaza, nahiye ve köyler olarak şekillenmiştir. Ana yapı "Eyalet"ler ve "Sancak"lar açılımıyla yeni bir düzenlemeye alınmıştır. Aydın Eyaleti bu çerçevede, Aydın, Saruhan, Sığla ve Menteşe sancaklarına ayrılmıştır.

Aydın Eli toprakları Aydın Sancağı, Saruhan arazisi Saruhan Sancağı, Menteşe coğrafyası da Menteşe Sancağı olmak üzere üç temel beylik coğrafyalı "Eyalet" yapısı ortaya çıkarnıştır. Aydın Sancağı yeni şekillenmede, Vilayet merkezi Tire olmak üzere, Birgi, Ayasuluk, İzmir, Çeşme, Alaşehir, Sart, Aydın Güzelhisar, Sultanhisar, Bozdoğan, Kestel, Arpaz ve Yenişehir olmak üzere 13 kazadan oluşan bir temele oturtulmuştur.

Bu kazalar da, "Nahiye" denilen alt idari birimlerle bir örgüsel yapıya sokulmuştur. Ancak, tarihsel süreç içinde, nahiye statüsü elde etmiş bir kısım yerleşimler, zaman zaman köy konumuna indirgenirken, bir kısmı da kaza statüsü elde etmişlerdir. Ancak, tarihsel süreç boyunca, inişli çıkışlı seyir gösteren bu idari birimler, 1924 tarihli idari yapılanmayı esas alan, Sancakların kaldırılması ve vilayetlerin kurulması düzenlemesiyle son şeklini almıştır. Beylik Döneminden Cumhuriyet'e değin, Aydıneli'n de köy ve kaza arasında idari işlev gören "Nahiye" statülü yerleşimlere kısaca değinmek gerekmektedir. Bunların bir kısmı, konumları, bir kısmı da özel durumları nedeniyle bu kapsama alınmışlardır. Örneğin, Tire nahiyeleri içinde adı geçen Küçükkale ve Bademye bu sınıflamaların en ilginç örnekleridir. Örneğin, birbirine komşu iki yerleşiminde nahiye statüsünde yer alması üzerinde durulmayı gerektirmektedir. Benzer

durum, Birgi'nin Bademli ve Adagide nahiyelerinde görünmektedir. Bu iki yerleşim komşu yerleşimlerdir. Hatta, benzerliğe katılan Çamlıca'yı da bu gruba almak gerekmektedir. Zira, Çamlıca'nın, Adagide ile arasında bir köy vardır. Öyleyse, bu denli iç içe geçmiş yerleşimlerin aynı süreçte nahiye statüsünde olmalarının başka nedenleri olması gerekir. Bunların hangi nedenlerle ayrı idari birimler olarak ele alındığını çözmek güçtür. Ancak daha önce de değindiğimiz Tire nahiyelerinden Büyükkale ve Küçükkale örneklerinde de benzer bir yapılanma vardır. Hatta, Tire' nin Fota nahiyesi ile komşu Peşrefli köyünün statüleri de düşündürücüdür. Yan yana olan iki yerleşimden, Peşrefli hane sayısı itibarı ile Fota'dan dört kat büyüklükte olmasına karşın köy statüsündedir. Hatta bu kapsamda değerlendirilmesi gereken Eğridere ve Yeğenli köylerini de anmak gerekmektedir. Yeğenli köyü, hane sayısı dışında, Tire Emiri Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun'un, Horasanlı Ali Baba ile bir diğer Horasani Alihan Baba Sultan zaviye ve vakıfları ile gözde bir yerleşimdir. Devamlılığı olmayan bir kısım nahiyeler, ekonomik dengelerin ve yerleşim durumlarının değişmesiyle bu konumlarını yitirmiş görünmektedir. Dönemsel kayıtlarda görünmeyen bir kısım köylerin, örneğin Ayasuluk Balatcık köyünün kimi belgelerde "Nahiye" olarak görünmesi koşullarla ilgili olmalıdır. Ekonomik nedenlerle kimi kez kısa süreli idari değişikliklere gidildiği görülmektedir. Bu nedenle, vakıf kayıtlarında bu durum daha da açık görülmektedir. Öyleki, XIX.yy'a Şer'iye Sicili Sicili kayıtlarında adına rastlayamadığımız bu idari birimler bu kapsamda yer alan yerleşimlerdir. Örneğin, XIV.yy' da nahiye kapsamında yer alan, Birgi'nin Süleymanlı, Kettanderesi, Çamlıca ile Ayasuluk'un Akçaova, Üzümi ile Yenişehir'in Geyre, Hereke'yi geç dönem yazışmalarında göremiyoruz. XIX.yy'ın merkez buyruldularında bu nahiyelerin görünmediği, buna karşın, Karapınar, Köşkderesi, Dallıca, İnegöl, Ödemiş, Yenipazar, Atça gibi yeni nahiyelerin ortaya çıktığı anlaşılıyor.[200] Büyük olasılıkla XVII.yy'ın sonlarından itibaren konar-göçerlerin yerleşime alınması ile dengelerin değişmesi ve yeni bir örgütlenme yapısının zorunluluğu bu değişimlerde etkin olmuştur.[201]

[200] TireŞer'iye Sicili, Cilt 2, SWay.86, H.1259/1843
[201] Tire Şer'iye Sicili, Cilt 5, H.1265/1849

BADEMYE : Bademye bir idari birimden çok, özel statülü bir coğrafyadır. Aydınoğlu İsa Bey ve kızı Hafsa Hatun vakıfları içinde yer alan Bademye (Değirmendere), Aydınoğulları ailesine ait bir merkezi ve idari birim olarak dikkati çekmektedir.[202]

Örneğin, merkez mahallelerden, Bölücek, Şeyhler, Tekke, Küp, Piri, Ahi Nakkaş, Mehmet Paşa Mescidi, Ekinhisarı ile kırsalda Kömürcülü, Canbazlı, Kemerderesi, Dağlı cemaatleri Bademye birimi içinde yer almakta ve bunlar Hafsa Hatun vakfının gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Yine vakıf gelirleri kaleminde, Bademye ve Suretli Mehmet Paşa Hamamlarının yarı hisseslerinin bulunması bir gizi daha açığa çıkarmaktadır. Örneğin, Suretli Mehmet Paşa'nın "Beyzade" ünvanı taşıdığı ve Aydınoğulları ailesinden olduğunu anlıyoruz. Böylece, Suretli Mehmet Paşa vakıflarının (Cami ve Hamam) beylik Dönemi yapısı olduğu da anlaşılmaktadır. Vakıf kalemler içinde, kestanelikler, mezralar ve tarlalar geniş bir yer tutmaktadır.

1530 yılı kayıtlarına göre, Tire'den ayrı bir birim olarak görülen Bademye, 267 akçalık bir vergi sorumluluğunun sahibi görünmektedir.[203] Bademye, Hafsa Hatun dışında Aydınoğulları ailesinin vakıf ve hizmetlerinin görüldüğü bir bölge olarak da dikkati çekmektedir.[204] Bademye içinde yer alan Şeyhli (Işıklı) mahallesi özellikle "Bademli Beledi" dokumaları, el sanatı olarak öne çıkarken, perde, yorgan yastık kılıfı ve yazgı olarak, geniş bir kullanım alanı bulmakla, hem içsel hem de Avrupa'ya bir satım ürünü olarak genişlik kazanmıştır. Yine burada üretilen "Makrama" lar adeta Bademye'nin simgesi olarak tanınmışlardır.

BAYINDIR: Adını ünlü Türk Boyu "Bayındır" dan alan kaza, kervan yollarının kilit noktasında yer almakla tarihsel önemini beylikler sürecinden itibaren korumuştur. Bugün İzmir'in kazası olan Bayındır, beylik döneminde "Dağbeyli"ye değin uzanmaktadır. Dağbeyli bu süreçte Bayındır'a bağlıdır. Dağbeyli Köyü, bugünkü Kemalpaşa ilçesi sınırları içindeki Hamza Baba Köyüdür. Bayındır nahiyesi 1530'da ise 112 hanedir. Ancak gelişen süreç içinde özellikle kervan yolu üzerindeki konu-

202 166 Numaralı Defter...
203 166 Numaralı Defter...
204 Tire Şer'iye Sicili Cilt 4, H.1254

muyla idari statü elde etmiş ve Tire'nin kuzey batı köylerini içine alan merkez özelliği kazanmıştır. Bayındır'a bağlı tarihi köyler kapsamında, Kalu, Dağbeyli, Burgaz (Pınarlı), Falaka (Zeytinova), Ergenli, Yusuflu, Canlı, Çenikler, Çıplak, Uşakpınarı, Ahmetli, Gaziler, Emirli, Manastır köylerini görüyoruz.

1671'de Bayındır'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, " Seksen akçe kazadır. Nahiyesi sekizyüz köydür. Kasabası, Bayındır Dağı'nın eteğinde, bağ ve bahçeli 200 evli, bir camii, bir zaviye, bir mektep, bir hamam, bir han, yedi dükkanı olan şirin bir kasabadır", diyerek Bayındır'ın XVII.yy'daki durumunu özetlemektedir.

1867'de kaza oluşumuna kavuşan Bayındır, 1924 yapılanmasıyla İzmir'in ilçesi olmuştur.

CANLI: 1530'da 29 haneli köy olarak Bayındır nahiyesine bağlı iken daha sonra, XIX.yy'da naiplik statüsüyle idari bir yapılanmaya alınmıştır.[205] Ticari yol üzerinde bulunmasıyla idari konumuna kavuşan Canlı, bugün de Bayındır ilçesinin belediye örgütüne sahip bir beldesidir.

FOTA (GÖKÇEN): Türkler öncesinin önemli yerleşimlerinden olan Fota/ Fata (Gökçen) adını Cumhuriyet'e değin korumuş, daha sonra Gökçen adını almıştır.

Fatih Dönemi kayıtlarında 7 mahalleli bir nahiye olan Fota, Rum mahallesi ile cemaat oluşturan bölgenin ender nahiyelerindendir. 1530 tarihli Tapu Tahrir Defterlerinde merkez hane sayısı 53 olarak görülmektedir. Fota, idari bir yapı olarak Tire'nin doğu kesimi yönetim birimidir. Fota'nın, Eğridere, Yenişehir, Kiliselipınar (Osmancık), Çobanköy, Yeğenli, Manda (Kırtepe), Kızılcaavlu, Kireli, Sarılar, Peşrefli, Mursallı, Çamlıca, Yeniceköy, Bozköy, Saruhanlı ve Çenberiye olmak üzere 16 köyü bulunmaktadır.

1451 tarihi Defter-i Hakani kayıtlarında; merkezde, Kadı, Kalamos, Hatip, Paşa, Cami, Küffaran mahallelerine sahiptir. Ayrıca nahiyede, Ali Baba'nın zaviyesi, Aydınoğulları ailesinden İshak Bey'in camii ile han

---

[205] Tire Şer'iye Sicili Cilt 3, H.1254

1850 (H.1266) tarihinde Aydın kaza kadılıkları ile naipliklerine gönderilen buyrulduda, evlendirmelerde "Başlık Parası" alınmaması konusundaki uyarı, Karapınar, Canlı, Ayasuluk, Bayındır, Tire, Ödemiş, Birgi, Keles, Balyambolu, Alaşehir ve İnegöl naipliklerine gönderilmiştir.

ve hamamlara sahip bir gelişmişlik içinde bulunmaktadır.[206] Fota tarihsel süreç içinde, 1426, 1530, 1826 ve 1867 düzenlemelerinde nahiye merkezi konumunu Cumhuriyet sürecinde de koruyan Fota, komşu köy Kahrat ile birleşerek bugün 3 mahalleden oluşan (Cumhuriyet, Kahrat, Fatih) bir belediyeliktir. Adı da son değişiklikle, Kuvayı Milliye kahramanlarından Göçen Efe'nin anısına Gökçen olarak değiştirilmiştir.
BÜYÜKKALE (KEDFİYE-İ KEBİR) : İlkçağ'da Roma ve Bizans dönemlerinin önemli yerleşimlerinden olan Büyükkale, bu süreçte, Bonita bölgesinin Artemis Tapınak toprakları içinde yer alan bir kutsal arazi görünümündedir. Roma İmparatorları Jül Sezar, Avgustos ve Trian'ın bu arazilerden bir kısmını tapınağa bağışladıkları görülmektedir. Kalesi, batı Menderes Ovasına hakim bir tepede olup, Kartal Dağının eteğinde yer almaktadır. Tire'nin batı köyleri idari merkezlerinden olan nahiye, bu statüsünü beylikler döneminden günümüze değin korumuştur. 1530 yılı verilerine göre hane sayısı 63 olarak verilen Büyükkale, Batı Menderes havzasının en kayda değer yerleşim birimlerinden biridir. Beylik ailesinden, İsa Bey ve oğlu Musa Bey'in vakıf yapılarının bulunduğu nahiye, kayıtlarda, Kedfiye, Kedfiye-i Kebir, Boğaziçi ve Kadife gibi adlarla da yer almaktadır. Büyükkale'de, özellikle İsa Bey'in zaviye, hamam ve çeşmelerden oluşan 1382 tarihli külliyesi bulunmaktadır. Büyükkale dışında bir diğer hamamı, Tire merkezde Debbağ Sinan mahallesinde (Yeniceköy) olup, Büyükkale'deki zaviyesi vakfıdır. İsa Bey'in oğlu Musa Bey'inde burada görülen vakıf arazileri (Tolos, Kurşak, Eskioba, Yenioba, Alacalı köyleri), beylik ailesinin Büyükkale ve çevresine önem verdiklerini göstermektedir. Musa Bey'in Kurşak'taki değirmenleri ve su arıkları vakfın kalemleri içinde yer almaktadır. Ayrıca Tire Şer'iye Sicili'nde yer alan bilgilere göre, Yenioba Köyü'nün bu araziler içinde kurulurken, XIX.yy'da ev oluşumları için 10'ar kuruşa satışa çıkarıldığı görülmektedir

Büyükkale, tarihsel süreç içinde ve Aydınoğulları döneminden itibaren önemli bir merkez olarak dikkati çekmektedir. İsa Bey'in buradaki külliye tarihi, Tire'de zorunlu iskana tabi tutulmasından öncedir. Zira külliyenin bir parçası olan çeşme yazıtı 1382 tarihini göstermektedir. Beylik ve Osmanlı sürecinin Tire'deki batı merkezi birimidir. Kendisine bağlı 12 köyü vardır.Tolos, Akçaşehir, Eskioba, Alacalı, Alaylı, Yeniköy,

[206] İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi-İzmir Vakıflar Fihristi

Kurşak, Işıklı, Ayaklı (Ayaklıkırı), Zeamet Kilise, Uzgur (Başköy) Büyükkale'ye bağlı köylerdir.
KÜÇÜKKALE (KEDFİYE-İ SAGİR): Tire'nin batısında ve Büyükkale'ye sınırdaş olan Küçükkale kayıtlarda, Kedfiye-i Sagir, Bergosu Sagir, gibi adların yanı sıra halk arasında Küçük Kadife adıyla da bilinmektedir. Küçükkale, diğer bir nahiye merkezi Büyükkale ile komşudur. Küçükkale, 1530 tarihi kayıtlarda 13 haneli küçük bir yerleşim iken, ona sağlanan statü oldukça önemlidir. Zira, değindiğimiz üzere, iki idari birimin (Büyükkale, Küçükkale) yan yana oluşu, daha çok, Bademye örneğinde olduğu gibi vakıf merkezli bir konum olmalıdır. Zira, Küçükkale'ye bağlı köyler daha çok Sultan II.Selim'in vakıf köyleridir. Bu köyler, Küçükkale'nin batı ve kuzeyinde yer alan 9 köy olup, Uladı (Yakapınar), Furunlu, Halkapınar, Keçiköy, Karahalilli, Uşakpınarı, Elifli, Halkapınar, Üzümler (Hacı Nebiler) ve Mehmetler köyleridir.
MADEN : Adını Horasani Maden Bey ve aşiretinden alan Maden, Tire'nin dağ köylerinin idari birimidir. Nişabur Türkmenleri yerleşimi olan ve 1530 yılında hane sayısı 87 olarak verilen nahiyeden günümüze ulaşmış bir iz yoktur. Erken dönemden itibaren nahiye merkezi olan Maden'e 12 köyün bağlı olduğu görülmektedir. Çerikuzu, Somak, Topalak, Dedeköy, Araplı, Hamza Beyli (Hamzaoğulları), Kemerdere, Kömürcülü, Palamut, Dündarlı, Yakuplar ve Dağdere köylerinin Maden'e bağlı olduğuna ilişkin Şer'iye Sicili kayıtları bulunmaktadır. Ancak buna karşın, yeri sağlıklı belirlenememiştir. 1717 Veba salgınında nüfusunun büyük bir bölümünü yitiren Maden, 1832 ve 1867 tarihli vergi listelerinde de yoktur. Cumhuriyet ile birlikte gerek Tire, gerek Aydın Güzelhisar köyleri içinde de adına rastlanılmayışı, köyün varlığını yitirdiğini göstermektedir. 1530'da da nahiye kaydında bulunan Maden, Evliya Çelebi'de (1671) de Tire'nin kazalarından biri olarak gösterilmektedir.

Maden'in Tire-Aydın Güzelhisar sınırında yakınlarında olduğuna ilişkin, Sadrazam Lütfi Paşa vakfiyesinde önemli bir bilgi bulunmaktadır.[207] "Ve biri dahi yine Aydın Sancağı mezkur Güzelhisar kazasında Maden Köyü kurbunda Buğdayoğlu Değirmeni denmekle maruf bir ocak değirmenidir ki kıbleten Ekinlidere ile..." kaydı, nahiyenin Köprüovası (İkizdere) semtine yakın bir yerde bulunduğuna işarettir. Bu bilgilere ek, Ayasuluk'un doğu kesiminde Maden Dağı'nın bulunması, Maden ile

---

[207] Sadrazam Lütfi Paşa Vakfiyesi, H.950/1543

ilgili değerlendirmelerin, Messogis (Aydın) Dağların batısında düğümlendiğini göstermektedir. Maden aşiretinin ana kolları içinde yer alan Karamaden ve Özmaden obaları da varlıklarını hissettiren güçlü topluluklardır.

BİRGİ NAHİYELERİ

KELES (KİRAZ): Adını aşiretten alan Keles, bölgedeki diğer parçalarından farklı olarak varlığını korumayı başarmış ve önemli bir derbend kenti haline gelmiştir. Beylik coğrafyasındaki diğer Keles aşiretleri varlıklarını koruyamamış hatta diğer yerleşimlere karışıp erimişlerdir. Örneğin Tire'deki Keles Köyü, bunun ilginç bir örneğidir.

Vadinin önemli derbendlerinden başlıcası olan Keles, bir diğer derbent "Uluderbend" ile önemli bir stratejik güzergahtır. Özellikle, ulaşımı güç dağ köyleri bu geçidin önemini vurgulamaktadır.

Keles, nahiye statüsünü kaza olumuna dek sürdürmüştür. Bölgenin ilk fatihi Sasa Bey tarafından ele geçirilen Keles, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerine göre 96 haneli bir yerleşimden çok stratejik durumuyla dikkati çekmektedir.Özellikle Aydınoğulları beyleri Gazi Umur ve İsa Beylerin hizmet ve vakıf ilgisini gören Keles, Küçük Menderes Havzasının doğu uç kesimini oluşturmaktadır. 1924'de değin nahiye statüsünü sürdüren yerleşim, 1948'de de İzmir'in kazası olurken adı da Kiraz olarak değişime uğramıştır.

BODEMYA(BADEMLİ): Aydınoğlu Mehmet Bey'in beylik topraklarını çocukları arasında paylaştırması sırasında Bodemya İbrahim Bahadır Bey'e verilmişti. Bu tarihten itibaren daima nahiye konumunu koruyan Bodemya, nedense gelişimini kent düzeyine çıkaramamıştır. Ancak, yerleşimin önemli ölçüde kültürel yapısını koruduğu görünmektedir.

Bodemya, kayıtlarda, daha çok Değre Bodemya (Dere Bodemya) olarak verilmektedir. 1530 yılı kayıtlarında merkez hane sayısı 53 olarak görünürken, bunun 5 hanesi kefere olarak ele alınmaktadır. Bodemya kapsamında yer alan Gebze, Yenice Kebir, Davutbey, Beyköy, Çarmıklı, Nasura, Çomaklar, Selmanlı, Obayaka, Kenevir, Gerenköy, Bebek ve Çıraköy yerleşimlerinden sadece Çomaklar, Bebekler ve Beyköy tarihsel bir miras olarak adlarını korumuşlardır. Davutbey (Davut Baba) varlığını

bir yatır makamı olarak varlığını sürdürmektedir. Bir Ortadoğu yerleşimi olan Nasur'dan ise günümüze ulaşan herhangi bir iz yoktur.

Bodemya merkezinde, aşiret kaynaklı tarihsel yerleşimlerden, Sofular, Yaka, Çakır, Bayır mahallelerini de anımsamak gerekmektedir.

BALYAMBOLU(BEYDAĞ): Merkez hane sayısı 1530 yılında 27 hane olmasına karşın, Balyambolu, konumu itibariyle oldukça önemli bir yerleşimdir. Balyambolu'nun ilk yerleşim alanı bugüne kendisine bağlı olan mahallesi Beyköy'dür. Küçük Menderes Havzasın önemli nahiyelerinden biri olan Balyambolu, bu önemini ilk süreçten itibaren koruyan başlıca yerleşimlerdendir. 1451 tarihinden itibaren Anadolu Eyaleti'nin Aydın Sancağı kazası Birgi'nin nahiyesi olarak işlev üstlenen yerleşim aynı zamanda bir idari merkez olarak varlığını daima korumuştur.

Evliya Çelebi 1671 ziyaretinde Balyambolu'yu kaza olarak ele almaktadır. XIX. yy'ın buyrulduları ile ve önemli olayların yazışmalarında daima yer almıştır.

Balyambolu 1717 ve 1800'lü yıllar Veba Salgınlarından önemli derecede etkilenen yerleşimlerin başında yer almaktadır.

I881 yılında Belediyelik olan Balyambolu, etnik unsurların okul ve kilise gibi kurumlara sahip olduğu, belediye kurumlarında görev aldıkları bir merkez özelliği göstermektedir. Özellikle, mahalle konumundaki yakın yerleşimleri Adaküre ve Beyköy'ün Balyambolu tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle, kervan yolları hakim konumunun öne çıkmasında etkin olmuştur. 1924 düzenlemesinde Ödemiş'e bağlı nahiye olarak görünen Balyambolu, Beydağ adıyla 1990'da kaza statüsü elde etmiş ve İzmir iline bağlanmıştır.

ADAGİDE (OVAKENT): Tarihsel sürecin başlangıcından itibaren varlığını sürdüren Adagide, Bodemya(Bademli) ve Adagüme (Konaklı) arasında sıkışan coğrafyasıyla dar bir alanda kalmıştır. 1530 yılı verilerine göre hane sayısı 42 olarak görülmektedir. Adagide, her ne kadar nahiye statüsünde yer almakta ise de, yöredeki Balyambolu ve Keles nahiyelerinin gölgesinde kalarak, silik bir görüntü vermiştir. XIX.yy. idari yazım ve duyurularda adına rastlayamadığımız Adagide, 1530 yılı idari birim statüsünü günümüze taşımayı başarmıştır.

KARACAKOYUNLU (KARAKOYUNLU): 1530 yılı Osmanlı Tapu Tahrir kayıtlarında her ne kadar nahiye ststüsü içinde yer almışsa da, XIX.yy. yazışmalarında adına rastlayamadığımız idari birimlerden biridir.

KETTANDERESİ: Birgi'nin nahiye statüsü taşıyan bu birimi, daha sonra, büyük olasılıkla, konumunu değiştirmiş ve Balyambolu-Kestel sınırına çekilerek varlığını köy olarak sürdürmüştür.
SÜLEYMANLI: Birgi'nin Beylik Döneminde gözde yerleşimlerinden olan Süleymanlı da konumunu koruyamayan yerleşimlerindendir. Süleymanlı, özellikle erken dönem adlarının ilgi duyduğu ve vakıf eserlerle dikkati çeken bir yerleşim birimidir.
ÇAMLICA(ŞAMLUCA): Gerek beylik gerek Osmanlı sürecinin gözde yerleşimlerinden biri olan Çamlıca, nahiye konumunu yitirse de, önemini koruyan bir yerleşimdir. Kayıtlarda kimi kez "Şamluca" olarak da yer alan nahiye, kervanyolu üzerinde bulunması nedeniyle XVI.yy'da oldukça gelişmiş görünmektedir. Sadrazam Lütfi Paşa vakfiyesine göre, Paşa'nın Çamlıca' da 41 dükkanının bulunması, yine aynı belgede köy camiinin hamamından söz edilmesi, Çamlıca'nın önemini yansıtan ifadelerdir.
ÖDEMİŞ: Tarihsel yerleşim sürecinde köy konumunda olan ve Fatih döneminde 38 hanelik bir görüntü veren Ödemiş, bölgenin en hızlı gelişen yerleşim ünitelerinden biridir. Kervan yolları kavşağında yer alan Ödemiş, bu konumundan yararlanmış ve 1530 yılı kayıtlarında 58 haneye çıkmıştır.

1866 tarihinde Aydın sancağı kazası konumuna kavuşan kent, bu tarihten itibaren olağanüstü bir gelişme göstererek, Küçük Menderes Havzasının en büyük kazası durumuna gelmiştir. 1867 yılında Vilayetler İdaresi Yasasında yapılan değişiklikle, Birgi, Keles ve Balyambolu kaza statüsünden alınarak Ödemiş'in nahiyeleri haline getirilmişlerdir. 1881 yılında belediyelik olan Ödemiş, 1924 yılında kaza konumu onanarak İzmir'e bağlanmıştır.

ALAŞEHİR NAHİYELERİ

İNEGÖL (SARIGÖL): Fatih Döneminden itibaren nahiye görünen İnegöl bu durumunu XVI.yy'da da korumuş 1867 de Suğla sancağı kazası olarak daha üst düzey konum elde etmiştir. Sancak idari yapılanmaları içinde sıkça yer değiştiren İnegöl, bu tarihten sonra Saruhan Sancağına taşınan Alaşehir ile birlikte konumu değişmiştir. Küçük Menderes Havzasını, iç havzayla bütünleştiren kervan yolu üzerindeki konumu ile daima ilgi

görmüş bir derbend yerleşimdir. 1957 yılına değin nahiye statüsünde kalan İnegöl, ad değişimi ile birlikte, bu tarihten itibaren Manisa ili kazası olmuştur.
KEMALİYE(MENDEHORYA): Alaşehir'in önemli idari birimlerinden olan Kemaliye(Kemaller) 1530 yılında nahiye olarak Aydın Sancağına, 1811'de ise Saruhan'a (Kula) bağlı iken Cumhuriyet sürecinde Alaşehir' in köyü olmuştur.

AYDIN GÜZELHİSAR NAHİYELERİ

İNCİRLİOVA (KARAPINAR): Tarihsel süreçte hem Karapınar hem İncirliova adını kullanan köy, 1867'de Aydın vilayetinin Güzelhisar'a bağlı nahiye olarak statü değişikliği elde etmiş ve daha sonra, kaza olarak Aydın iline bağlanmıştır.
KARAAĞAÇ (MAĞALTAN): Resmi belgelerde nahiye olarak görünen Karaağaç, bu konumunu XIX.yy'da yitirmiş görünmektedir.
KÖŞK: Büyük Menderes Havzasının Aydın Sancağı yerleşimleri içinde, nahiye, kaza ve köy değişimlerini yoğun yaşamış bir yerleşim birimi olarak görünmektedir. Büyük Menderes Havzası nahiyeleri içinde önde gelen bir idari birimdir. 1441H.845) tarihli ilk Aydın Sancak Beyi Halil Yahşi Bey vakfiyesinde "Aydın Vilayetinde nahiye-i Köşk'te vaki, şarken ve şimalen Hatip Sinan mülkü, garben büyükbahçe, kıble tarafı Süleyman bin Mehmet mülkü ile mahdut..." ifadeleri ile yer almaktadır. Vakfiye'deki "Süleyman bin Mehmet mülkü" ifadesi, büyük olasılıkla Aydınoğlu Mehmet Bey'in oğlu Tire emiri Süleyman Şah'a dönük olmalıdır. 1530 yılı kayıtlarında nahiyenin merkez mahalle ve hane sayılarına bakıldığında, Cami 58, Bahçe 45, Cuma 37, Kır Mescidi 27, Medrese 24 hane olarak görülmektedir. 1811 yılına değin nahiye konumunda olan Köşk, Güzelhisar kazasının Aydın Eyalet merkezi olmasıyla kaza olmuş ve 1867'deki yeni düzenlemeye değin bu durumunu korumuştur. Özellikle Hersekzade Ahmet Paşa'nın olağanüstü vakıf yapılanmasının bir işareti olan 360 adet vakıf dükkan, Köşk'ün önemini vurgulayan önemli bir belge durumundadır. Zira bu süreçte Köşk ve çevresi yine Sadrazam Lütfü Paşa'nın da "Pazargah" ve dükkanlar yoğunluğuna sahiptir. Ancak, Köşk, kervanyolunun kendisine sağladığı olanaklardan gerektiği gibi yararlanamamış görünmektedir.

1671'de Köşk'ü ziyaret eden Evliya Çelebi "Paşa hassıdır. 150 akçe şerif kazadır. Nahiyesi kırk köydür. Birer cami, mescid ve hanı, on dükkan, bağ ve bahçesi vardır", diyerek Köşk'ü tanıtmaya çalışır.

Ancak, 1867'deki düzenlemeyle tekrar nahiyeye indirgenmiş, Cumhuriyet sürecinde, 1924'de nahiye, 1990' da kaza olarak Aydın iline bağlanmıştır.

KÖŞK DERESİ : XIX.yy. yazışmalarında idari birim görünen Köşk Deresi, bu konumunu koruyamamış ve günümüze semtsel varlığını taşıyabilmiştir.

AYASULUK NAHİYELERİ

ÇİRKİNCE (ŞİRİNCE): Fatih Dönemi belgelerinde nahiye olarak yer alan Çirkince, daha çok Aydınoğlu İsa Bey vakıflarıyla dikkati çekmektedir. Çirkince, özellikle Bizans köyü olarak dikkati çekmektedir. Ayasuluk'a oldukça yakın olması Rum nüfusu beslemiş olmalıdır. Kilise zenginliği bunun kanıtıdır. Ancak, XIX.yy. buyruldularında adına nahiye olarak rastlanılmaması, konumunu yitirdiği ya da vakıf idari merkez statüsüyle özel bir "Nahiye" görevi üstlenmiş olabileceğini de akla getirmektedir. Zira, burada İsa Bey vakıflarının zenginliği vardır. Örneğin Tire'deki Aydınoğullarına ait Bademye'nin vakıf statüsünde olduğu gibi.

Çirkince, bugün varlığını Şirince adıyla korumaktadır.

GERMENCİK (İNEABAD): Tarihsel süreçte İne Bey ile yerleşim oluşturan ve daha çok Germencik olarak tanınan nahiye, nedense hep Aydın Güzelhisar köyü olarak algılanmıştır. Oysa, aynı güzergahta iki Germencik bulunmaktadır. Germenciklerin iyi bilinmemesi nedeniyle Ayasuluk Germencik'i ile Aydın Güzelhisar Germencik'i karıştırılmıştır. Aydın Güzelhisarı'ının Germencik'i bugün ortadan kalkmış ve Hıdır Beyli'nin bir semti olarak kalmıştır.

Bugünkü Germencik, tarihi Ayasuluk'a bağlı Germencik'tir. Bu Germencik, daha sonra Ayasuluk'tan alınarak 1867 yılında idari değişiklikle Aydın Güzelhisarı'na bağlı bir nahiye getirilmiştir. 1948 yılında yeni bir düzenlemeyle Aydın ilinin bir kazası haline getirilmiştir. .

İNE (KUŞADASI): Beylik topraklarının Osmanlı yönetimine geçmesiyle Ayasuluk kazasının 1866'ya değin nahiyesi olan Kuşadası, bu kez 1867'den itibaren Aydın Vilayeti'nin İzmir sancağı kazası konumuna

kavuşmuştur. 1954 yılına değin İzmir'e bağlı iken daha sonra Aydın ili kazası olarak, coğrafi konumunu değiştirmiştir.

AKÇAOVA (KİRAZLI): XVI.yy'da nahiye görünen Akçaova, konumunu koruyamayan idari birimlerden biridir.

KIZILHİSAR(TORBALI): Bugün ilçe adı Torbalı olan Kızılhisar, tarihsel süreçte, Torbalı ve Tepeköy semtlerini içeren bir nahiye olarak, Ayasuluk'a bağlı iken bu konumunu 1841 tarihine değin koruyan Kızılhisar, bu tarihten sonra, Aydın Eyaleti'nin Sığla Sancağı kazası İzmir'e bağlanarak, 1867'de de nahiye durumunu korumayı başarmıştır. Esasen Kızılhisar, tarihi Tepeköy ve Torbalı yerleşimlerini içine alan üçlü bir bütünlük göstermektedir. 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtları her üç yerleşime de değinmekte ve hane sayısı vermektedir.

Kızılhisar, ticari yolların da kavşak noktasında yer almaktadır. Kuzeye uzanan yol İzmir kapısı olan Triyanda'ya ulaşırken, güney kapısı Ayasuluk, doğusu ise "Babalar Kapısı" adıyla Nif'e çıkmaktadır. Kızılhisar, daha sonra Torbalı adıyla, 1924'de İzmir iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

SÖKE: Belgelerde kimi kez "Akçaşehir namı diğer Söke" olarak ifade edilmesi pek doğru değildir. Oysa, Söke ile Akçaşehir farklı yerleşimlerdir. Söke olarak adlandırılan kaza, XVI yy'da Aydın Sancağı kazası görünürken, hane sayısı 1530'da 87 olarak verilmekte, aynı yıl değerlerinde Akçaşehir ise 46 haneli bir yerleşim olarak dikkati çekmektedir. Söke, XVII.yy. belgelerinde sancak merkezi olarak ortaya çıkmaktadır. Kentte, Aydın Sancak Beyi Halil Yahşi Bey'in bir hamamı ile 10 vakıf dükkanı ve Aydınoğulları ailesinden Musa Bey'in oğlu Mahmud Şah Çelebi'nin de vakıf arazileri görülmektedir.

Söke, tarihsel süreçte, idari birim olarak 1811'de Aydın Güzelhisar merkezine bağlı, 1841 ve 1867'de Sığla sancağı kazası olarak dikkati çekmektedir. 1924 düzenlemesiyle, Aydın iline bağla bir kaza olmuştur.

DOMANCA: Domanca, 1867 yılı belgelerinde Söke'ye bağlı nahiye statüsünde görünmektedir.

DAVUTLAR : 1530 yılı belgelerinde hane sayısı 16 olan Davutlar, Aydın sancağının Ayasuluk kazası köyü iken, 1867'de Kuşadasına bağlı nahiye olmuş ve bu durumunu 1954'de de korumuştur.

BERGOSU KEBİR (GÖKÇEALAN): 1530'da Aydın Sancağı kazası Ayasuluk'un 34 haneli bu nahiyesi sonraki süreçte, köy adıyla ortaya çıkmaktadır ki, bu da, konumunu yitirdiğini göstermektedir.
ATBURGAZI (DOĞANBEY/GÜLLÜBAHÇE):1530 yılı kayıtlarına göre 26 haneli Söke'ye bağlı nahiye olarak görünmektedir.
AKKÖY : Aydın ve Sığla Sancağı köyü iken, 1573'den itibaren Söke'nin bir diğer nahiyesi olarak dikkati çekmektedir.
ÜZÜMİ: 1530 yılı belgelerinde nahiye statüsüne sahip olan Üzümi, bu süreçten sonra bu konumunu yitirmiştir.

YENİŞEHİR NAHİYELERİ

KARACASU: Karacasu, Büyük Menderes Havzasının doğu uç noktasında bulunan beylik arazisinin son durağıdır. 1530'larda köy görünen Karacasu, 1811 de nahiye olarak öne çıkarken, 1867 düzenlemesiyle Aydın Vilayeti'nin kazası olmuştur. Karacasu, Yenişehir kazasının köyleri ve nahiyeleri içinde gelişme gösteren tarihsel yerleşimlerden biridir. 1924'den itibaren Aydın ilinin kazası olarak varlığını korumaktadır.
AMASYA:Belgelerde Değirmenbükü adıyla da yer alan Amasya (Ammasiye), 1530 yılı kayıtlarında nahiye statüsüne sahipken, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 1671'de sancak kaza haline gelmiştir. Amasya, 1811'e değin nahiye, 1841 idari düzenlemesiyle de kaza statüsü elde etmiştir. 1841 idari yapılanması ile tekrar kaza statüsünü kavuşmuştur. Günümüzde, Bozdoğan'a bağlı bir köydür.
HEREKE: 1530 yılı kayıtlarında idari bir birim olarak görülen Hereke'nin daha sonraki süreçte görülmemesi, değerlendirme olanaklarını sınırlandırmaktadır.
GERYE(GEYRE): Defter-i Hakani'nin 1530 yılı kayıtları dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Geyre, Halk bilgilerine göre, Aydınoğulları Beyliği'ni adını veren Aydın Bey'in Bizans ile giriştiği savaşta yaralandığı bölgedir. Halk bilgilerinde Aydın Bey'in bu savaşta ağır yara aldığı ve daha sonra Boyasini'de öldüğü bilgileri yer almaktadır.
YENİCE: Karacasu'nun önemli bir nahiyesi olarak görülmektedir. Yenice, Kestel/ Nazilli ulaşım hattının önemli duraklarından biridir. Özellikle Venedik ve Ceneviz koloni noktalarından başlıcasıdır. Etnik zenginlikler içeren yerleşim, havzanın kayda değer birimlerindendir.

KESTEL NAHİYELERİ

ATÇA: 1855'de Aydın Eyaletinin Aydın Sancağı kazası olan Atça, 1879'da Nazilli'nin, 1959'da ise Kılavuzlara bağlı bir nahiye haline gelmiştir.

KULAVUZLAR: Nazilli'nin nahiyesi olarak görülen Kulavuzlar, daha sonra Atça'ya bağlı köy durumuna düşmüştür.

DALLICA: Bugün Nazilli'nin bir köyü olan Dallıca, XIX.yy. belgelerinde nahiye statüsüyle yazışmalarda yer almaktadır.[208]

Tire Şer'iye Sicili kayıtlarındaki belgeler dışında önceliğe uzanan bir kayıda rastlanılmaması, nahiyenin gelişimini izlemekten bizi yoksun bırakmaktadır.

MASTAVRA(BOZYURT):1530'da Kestel kazasının nahiyesi görünen Mastavra, Büyük Menderes Havzasının stratejik yönden önemli bir yerleşimidir. Kestel'in Demircili köyünün yaptığı kılıçların Mastavra kalesine gönderildiği kayıtları, XVI.yy'da da Mastavra'nın önemli bir yerleşim olduğunu göstermektedir.

KUYUCAK: Tarihsel süreç içinde hem Kuyucak hem de Ortakçı adlarıyla belgelerde yer alan nahiye, 1530 ve 1811 ve 1867 düzenlemelerinde Kestel'in (Nazilli) nahiyesi olarak yer almaktadır. Oysa Kuyucak ve Ortakçı ayrı yerleşimlerdir. Evliya Çelebi, Kuyucak'ın XVII.yy'daki konumuna da değinmektedir. Gezginimiz, kasabanın 150 akçelik kazalar grubunda olduğunu belirttikten sonra, bir camii, beş mescidi, yirmi dükkanı bulunduğunu ve "Hafta Pazarı" kurulduğundan söz etmektedir. Gezginimiz. tarihsel kervanyolunun belgeselliğini onaylarcasına, özelğlikle, bölgedeki soygunculara dikkat çeker. Kuyucak'ın semtleri içnde "Soyguncular Deresi" nin bulunması, hem Evliya'yı hem de Latin ticari yolunun onayı gibidir.

---

[208] Tire Şer'iye Sicili Cilt 2, S.86, H.1259 (1843)

Tire Şer'iye Sicili 2. cildinde yer alan ve İstanbul'dan Aydın ve çevre kadılıklarına gönderilen bir asayiş buyruldusu olup, 1843 (H.1259) tarihlidir. Yazı, Tire, Bayındır, Ayasuluk, Birgi, Ödemiş, Keles, Köşk, Köşk Deresi, Dallıca, Sultanhisarı, İne, Yenipazar, Atça, Bozdoğan,...., Amasya kazası naiplerine ve kadılarına, iş erlerine..." gönderilmektedir.

BOZDOĞAN NAHİYELERİ

ORTASİYE: 1530 yılı belgelerinde Bozdoğan'ın idari birimleri içinde görünen Ortasiye, XIX.yy. belgelerinde bu statüsünü koruyamamış görünmektedir. Ortasiye'nin coğrafi konumu idari birim seçilmesinde etkili olmuştur.

YENİPAZAR: Pazar olgusuyla ortaya çıkan yerleşimlerden biridir. 1530 yılı kayıtlarında nahiye, 1841'de kaza, 1867'de tekrar nahiye dönüşümleri yaşayan Yenipazar, 1957 yılında Aydın'ın kazası olmuştur.

İZMİR NAHİYELERİ

BORNOVA(BİRUNABAD): Aydın Sancağı'nın Saruhan Sancağına sınır nahiyesidir. 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarında nahiye merkezi olarak görünen Bornova'nın bu süreçte hane sayısı 49'dur. Bornova'ya bağlı köyler içinde, Manda, Kavaklıdere, Pınarbaşı, Hacılar, Şeyhler, Hamidli, Koğulaca, Dedekabaağaç ve Gökçekarı yer almaktadır. Günümüzde, İzmir'in en büyük merkez ilçelerinden olan Bornova, 1530,1811, 184I ve 1867, 1924 idari düzenlemelerinde nahiye durumunu korumuş ve 1958 yılında İzmir'e bağlı bir kaza haline gelmiştir.

GÜZELBAHÇE : 1867 idari yapılanmasında nahiye olarak görülen Güzelbahçe, 1990 yılında İzmir'in yeni kazası olmuştur.

SEYDİKÖY/CUMAABAD/CUMAOVASI/MENDERES: 1530 yılı belgelerinde nahiye olarak görülen Seydiköy, genişleyen coğrafyası Cumaabad (Cumaovası) ile bütünleşerek bir idari merkez haline gelmiştir. 1573 yılında yapılan idari değişiklikde de konumu korumuştur. Bu süreçte Cumaabad, Sultan II.Selim'in Tire'deki Dar-ül Kura vakıfları içinde görülmektedir. Sultanın vakıfları içinde Seydiköy'ün Karacadağ, Palamutcuk, Gümüldür, Eşen, Kesri, Mesavlı, Gökyaka, Havluağaç, Çağış köyleri bulunmaktadır.

1924'de yapılan idari düzenlemeyle önce nahiye, 1990' daki son değişikliklerle, Menderes adıyla İzmir'e bağlı ilçe haline getirilmiştir.

KÜRDELEN/KORDELYA/KARŞIYAKA:1530 yılı belgelerine göre Kürdelen, İzmir'in en dikkate değer kesimlerinden biridir. 1530 yılı belgelerinde küçük bir yerleşim iken giderek büyüyerek merkez özelliği kazanmıştır. Kürdelen, Manavgadyan, Ilıca, Dere, Ortaköy, Dağlı, Sek, Hızırlar ve

Kazancık gibi tarihi yerleşimlere sahiptir. Kürdelen'in bütünlüğü "Rab-ı Kürdelen" adıyla bölgesel bir tanımlamaya uzanmaktadır. Bir kısım belgelerde "Kordelya" olarak da yer alan Kürdelen, Cumhuriyet süreci ile birlikte "Karşıyaka" adını almıştır.

ALAÇATI: Asıl adı Alacaatlı'dır. Başlangıçta, İzmir Sancağının Çeşme kazasına bağlı bir nahiye olarak görünürken, 1867'de de bu durumunu korumuş ve 1924 düzenlemesiyle İzmir'e bağlı bir kaza olmuştur.

KİLİZMAN (AYASEFİD): İlkçağın önemli kenti Kilizman, İzmir batı kesiminin önemli bir merkezi durumundadır. Kızıldağ, Balçıkhavlı, Sayib Fakih, Gökbel, Poladı ve Seki köyleri Kilizman'ın kapsamında yer alan yerleşimlerdir.

URLA: Gerek beylikle gerek Osmanlı sürecinde önemli merkezlerden biridir. XVI.yy'dan itibaren İzmir'e bağlanan Urla, 1530 yılı Defter-i Hakani kayıtlarına göre, merkezde Cami 133, Hatip 74, Yenice 87, Naibli 40, Çıra 40, mahalle ve hane sayılarına sahiptir.

1573'de Kaptanpaşa eyaleti'nin Sığla Sancağı kazası olarak görünen Urla, 1867 düzenlemesiyle İzmir Sancağı kazası olmuştur. 1530 yılı kayıtlarında kendisine bağlı köyler grubunda, Kızılca, Dündarlı, Kuzgunlar, Yuvacalı, Ortaca, Sungurlu, Kamanlı, Gazideresi, Özbek, Çamlı, Demircili, Malkoç ve Domuzluburun köyleri görülmektedir.

Urla, özellikle, Aydınoğlu Mehmet Bey'in oğlu İbrahim Bahadır Beyin vakıf ağırlığı ile dikkati çekmektedir. İbrahim Bahadır Bey'in bu sahil kenti ile özdeşleşmesi, "Fatih" unvanını burada elde ettiğine dayanak olmalıdır. 1530 yılı belgelerine göre, Urla merkez yerleşimi, Cami, Yenice, Hatip, Rüstem, Naibli ve Sıra mahallelerine sahiptir.

Evliya Çelebi, 1671'de uğradığı Urla'yı Sultan Alaeddin'in beylerinden İbrahim Bey tarafından Bizans'ın elinden alındığını yazmaktadır. Evliya'nın sözünü ettiği İbrahim Bey, Aydınoğlu Mehmet Bey'in oğlu İbrahim Bahadır Bey'dir. Bu nedenle kendisi "Fatih İbrahim Bey" olarak belgelerde yer almaktadır. Evliya Çelebi, kentin 11 mahallesi, 200 dükkanı, 7 hanı ve 40 köyü bulunduğunu belirtir.

Urla, 1924 düzenlemesiyle İzmir ilinin bir ilçesi durumuna getirilmiştir.

UZUNKUYU: Kayıtlarda, Urla'ya bağlı bir idari birim olarak görünen Uzunkuyu özellikle 1868 yazımlarında karşımıza nahiye statüsü ile çıkmaktadır.

DERYANDA (TİRİYANDA): Fatih Döneminden itibaren daha çok etnik unsurların yoğunluğu nedeniyle "Gavurköy" olarak anılan Triyanda, bölgesel merkez özelliği taşımaktadır. Adı "Ayrancılar" olarak değiştirilen Triyanda, Ayasuluk-İzmir sınırında oluşuyla ayrı bir öneme sahiptir. 1530 yıl kayıtlarına göre, kapsamında, Büyük Tahtalı, Küçük Tahtalı, Büyük Ovacık, Küçük Ovacık, Uruzoğu (Kadı Çadırı), Emirdoğan, Kermenli, Beğkaralı, Kırıklı ve Karahalil köyleri bulunmaktadır.
FOÇA (KARAFOÇA): Evliya Çelebi'ye göre, adını ilk fetih dönemi emirlerinden Kara Foça Bey'den alan kent, daha çok Eski Foça olarak bilinmektedir. Evliya Çelebi, "Kara Foça"yı Orhan Gazi'nin kırk gazisinden biri olarak nitelemektedir. Kayıtlarda Foçateyn (Eski Foça/Foça-i Atik ve Foça-i Cedit/Yenice) olarak yer almaktadır. Foça, önceleri Saruhan Sancağı'na bağlı iken, 1811'de kaza olarak, 1867'den itibaren Aydın Vilayeti'nin İzmir kazasına bağlanmıştır. Cumhuriyet ile birlikte, 1924 idari düzenlemesiyle İzmir ilinin ilçesi olmuştur.
KINIK: 1890 tarihinde Bergama'nın nahiyesi (Nevahi Bergama) olarak görülen Kınık, 1948 yılında İzmir'in kazası olarak konum değiştirmiştir.

ÇEŞME NAHİYELERİ

SEFERİHİSAR(SİVRİHİSAR): Fetih ve yerleşim sürecinde önemli adların bölgesi olarak dikkati çeken Seferihisar, Tuğrul Baba, Karaca Ahmet gibi oldukça önemli ve menakıbnamelere girmiş adları da barındırmasıyla tanınmaktadır. Seferihisar, sancakların tesisi sürecinde İzmir kazasına bağlı iken, 1530 yılında Çeşme kazasına bağlanmıştır. 1530 yılı Tapu Tahrir Defteri kayıtlarında 7 mahalleli bir merkez görünümüne sahiptir:

Cami 23, Hızırlık 58, Fenari Mescidi 22, Hamza Bazarı 18, Yeniceoğlu Mescidi 24, Evrenli 4, Gebran 2 Aynı süreçte merkeze bağlı köyler de verilmektedir: Tepeköy 39, Kızılca ve Tepecik 55, Yassıkış 37, Ahi Nikola 24

Seferihisar, 1573'den 1841 tarihine değin Sığla Sancağı kazası konumunu korumuştur. Daha sonra, 1867 düzenlemesiyle Aydın sancağı kazası olarak idari yapılanmadaki konumunu Cumhuriyet'in kuruluşuna değin sürdürmüş ve 1924'de İzmir'in kazası olmuştur.

ILICA (ILICA-İ ÇEŞME): 1530 yılı kayıtlarında nahiye olarak görülen Ilıca'nın daha sonraki süreçteki varlığı belirlenememiştir.
SIĞACIK: Fatih döneminde köy statüsünde iken, 1573 tarihli kayıtlarda Seferihisar'a bağlı nahiye olarak görünmektedir.
KARABURUN: Tarihe daha çok Şeyh Bedreddin ve Börklüce olayları ile geçen Karaburun, Osmanlı yönetimince 1533'e değin Sığla Sancağı İzmir kazasının, daha sonra Çeşme kazasının nahiyesi olmuştur. 1426 ve 1530'daki bu konumunu, 1811 ve 1867 değişimlerinde de koruyarak, İzmir Sancağının kazası olmuştur. 1924 düzenlemesiyle İzmir ilinin bir ilçesi olarak şekillenmiştir.
ALAÇATI: Çeşme'nin nahiyeleri içinde görülen Alaçatı ile ilgili kayıtlarda yeterli bilgi yoktur.
YENİ NAHİYE (BARBAROS): 1895 tarihli kayıtlarda Çeşme'nin nahiyesi görünürken, daha sonra Urla'ya bağlı köy olarak karşımıza çıkmaktadır.

SART NAHİYELERİ

AHMETLİ: Sart'ın önemli yerleşim birimlerinden biri olan Ahmetli, 1870 yılında nahiye statüsü elde etmiş ve 1887'den itibaren de Manisa ilinin ilçesi konumuna gelmiştir.
SALİHLİ: Sart'ın idari önemini yitirmesi, Salihli'yi öne çıkarmıştır. Belgelerde Veled-i Salih adıyla yer alan Salihli, 1872 tarihinden Cumhuriyet'e değin nahiye konumunu korumuştur. Kısa süre içinde olağanüstü bir seyir kaydeden nahiye, kaza konumuna kavuştuğu gibi nüfus bakımından da Manisa'nın büyülk ilçelerinden biri durumuna gelmiştir. Salihli coğrafyası, Türkmen, Tatar ve İran gruplarını barındırması ile öne çıkmaktadır. Salihli 1927 yılında Manisa kazası olmuştur.

XII.BÖLÜM
AYDINELİ TARİHİ COĞRAFYASINDA KÖYLER

Türkleşme sürecinden itibaren Aydınoğulları coğrafyasında ortaya çıkan yerleşim hareketleri ve oluşan köyler, tarihimiz açısından fevkalade önem taşımaktadır. Boy, aşiret ve toplulukların özellikle II. Mehmet'ten (Fatih Sultan Mehmet) Yavuz ve Kanuni dönemi tapu tahrir defterlerine alınmaları bu konuda bize, yerleşimler konusunda değerli bilgiler olarak ulaşmıştır. Tapu Tahrir Defterleri salt Osmanlı vergi durumlarını gösteren kayıtlar değidir. Ayrıca, ticari yolların, tarihsel gelişmelerin, asayiş sorunlarını, vakıf zenginliklerini, konar-göçer yönelimlerini ele alması bakımından da önemlidir. Defterlerin, kent ve köylerin dönem özelliklerini yakından izleme olanağı sunması bir diğer önemli unsurdur. Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri (Defter-i Hakani), dönemlerin fotografını yansıtan belgelerdir. Bu kayıtlarda, Tire, Ayasuluk ve Birgi nüfus hareketlerinde temel coğrafya özelliğindedir. Bu kentler, XVI.yy'da bölgenin en yoğun köy oluşumlarıyla dikkati çekmektedirler. Elbette bu köyler vergi kapsamında yer alan yerleşimlerdir. Ancak, listeler çoğu birimlerde "Tevabi" leri ele almadığından kırsal yerleşim ünitelerini tam yansıtmamaktadır. Bir kısım köylere ise listelerde yer verilmemiş ancak, dolaylı olarak değinilmiştir. O nedenle, Sancak kaza coğrafyalarında yer alan köyler bu rakamların çok üstündedir. Vergi dışı köylerin yada listeye alınmayan "Mahal"lerinin de eklenmesiyle tarihi coğrafya zenginlik kazanmaktadır. Örneğin, 1419 (H.822) tarihli Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun vakfiyesinde Birgi'de yer alan, Deniz Ulusu köyü 1530 tarihli Tapu Tahrir Defterlerinde yoktur, ancak ad değişimi ile "Değrehavlusu namı diğer Mescitli" ifadesiyle yer almaktadır. Aynı vakfiye'de Tire'nin Yeğenli Köyü'nün batı sınırında gösterilen "Gelinli" köyü sonraki dönemlerde görünmemektedir. Çevrede yaptığımız araştırmalarda, ne Yeğenli Köylüleri, ne de "Gelinli"nin bulunduğu yerin komşusu Manda(Kırtepe) köylüleri böyle bir semt adının yörede bulunmadığından söz etmektedirler. Ancak, kaybolan köyün, "Mizmir" köyü olması da olasıdır. Tüm çevre köyler, "Gelinli"nin bulunduğu yerde bir "Mizmir" köyünün varlığından söz etmektedirler. Hatta bu köyün kayboluşu ile ilgili halk anlatımları bulunmaktadır. Köyün adının, Türk yerleşimlerince bilinmesi, bu köyün XIV.yy'da var olduğunu göstermek-

tedir. Ancak, köyün adı, 1530 yılı belgelerinde yoktur. Bu da yerleşimin daha önce varlığını yitirdiğine işarettir. Bu köyün, bir Bizans köyü mü yoksa Türk yerleşimi mi olduğu ise anlaşılamamıştır. Zira, "Mizmir" yada "İzmir" adı, yerleşimin daha çok Bizans kökenli olduğu izlenimi vermektedir.

1530 yılı Defter-i Hakani'de Aydın Sancağı kazalarındaki köyler dağılımını toplu olarak görmekte yarar vardır. Bu dağılımlar, aşiretlerin yer seçiminde ve yerleşim oluşturmadaki coğrafi tercihlerini de ortaya koymaları nedeniyle önem taşımaktadır. Aydın Sancağının 13 kazası içinde, Ayasuluk 125 köy adediyle ilk sırayı alırken, onu, 106 köy sayısıyla Birgi izlemektedir. Gerek kent merkez nüfusu ve hane sayısıyla sancağının en büyük yerleşimi olan Tire, köy yoğunluğunda üçüncü sırada yer almaktadır.

Kaza adı	Köy sayısı
Ayasuluk	125
Birgi	106
Tire	98
Alaşehir	76
Sart	70
İzmir	59
Kestel	56
Güzelhisar (Aydın)	50
Yenişehir	50
Çeşme	40
Bozdoğan	38
Sultanhisarı	18
Arpaz	13

Köy rakamları daha önce de değindiğimiz üzere vergi esasına göre ele alındığından, bu köylere "Tabi" yada "Tevabi" ifadesiyle bir ve daha fazla köy eklemeleri de yapılmaktadır. Listede, vergi kapsamında görünmeyen yerleşimler de vardır. Bu nedenle köy sayılarını salt vergi kapsamındaki köylerle sınırlandırmak yanlıştır. Büyük olasılıkla derbent köyşleri listelerde yoktur. Erken dönem yerleşimi olmakla birlikte listelerde yer alamayışları, "Derbent" görevleri nedeniyle vergi dışı bırakıl-

dıklarından olmalıdır. Örneğin, Birgi'nin Tekke/Elmabağı ve Uluderben köyleri bu nedenle yazıma alınmamış olmalıdır. Zira konumları bunu göstermektedir. Biz, vergi dışında kalan köyleri de eklemeye çalışarak, tarihi sosyal coğrafyaya anlaşırlık kazandırmaya çalıştık. Bir diğer değişle gerek vergi defterlerine giren gerek diğer kaynaklarda adlarından söz edilen köyleri de vakıf kayıtlarından, vakfiyelerden tarayarak ayrıca eklemeyi gerekli gördük. Kuşkusuz, yerleşimlerin tarihsel başlangıçlarını belirlemenin olanaksız olduğunu da belirtmek gerekir. Hatta, kimi köylerde yaptığımız tarama çalışmalarında, köylülerin kuruluş süreci ile ilgili bilgilerinde sağlıklı yaklaşımların olmadığı ve belge bilgileri ile çelişki yarattığı da görülmektedir. Zira, coğrafya coğrafya gezinen aşiretler, yerleşim yeri değiştirdiğinde son gelinen yer, henüz kurulmuş bir köy olatrak ortaya konmaktadır. Bu nedenle hem belge hem de halk bilgileri karşılaştırmalı olarak işlenerek, sağlıklı durum ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tarihi coğrafyadaki köyler, dönemsel nüfus yoğunluklarının toplandığı bölgeleri işaret etmesi bakımından da önemlidir. Ancak, tarihi coğrafyada yer alan köylerin neredeyse tamamına yakını bir veya birkaç kez yer değiştirmiş görünmektedirler. Bu hareketler içinde, hastalık, doğal afetler ve güvenlik nedenleri öne çıkmaktadır. Örneğin, Tire'nin Saruhanlı Köyü 1530 yılı bilgilerine göre "Asayiş" gerekçesiyle yer değiştirmiştir. Hatta, dönem dönem görülen bu afetler içinde veba salgınları geniş bir yer tutmaktadır. Belgeler, merkez ve köylerde bu nedenlerle önemli nüfus kayıpları olduğunu göstermektedir. Bir çok köy, bu salgın hastalıklarla tarihten silinmiştir. Bunu, semtler içinde belirlediğimiz, "Mezarlıklar" önemli kanıtlardır. Hatta, "Ölet Tepesi" gibi semt adları bu sürecin izlerini taşımaktadır. Kırsal kesimde bu nedenle yaptığımız araştırmalarda, XVII ve XVIII. yy'a dönük kabir taşı yoğunluğu dikkat çekicidir. Hatta, Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında, XIX.yy'daki veba salgınları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kara ve deniz yolları kontrollerinin sıkı takibe alındığı ve başkente geliş ve gidişlerin yasaklandığı sultan buyrulduları ile duyurulmaktadır. Belgeler, afetlerin sürekli bir tehlike oluşturduğundan söz etmektedir.[209] Tehlikenin tüm Ege'yi kapsadığı, buyrulduların kapsamından anlaşılmaktadır. Bu olaylar nedeniyle, kent merkez ve köylerinde nüfus dalgalanmaları görüldüğü gibi, salgınlar nedeniyle

[209] Bkz. A.Munis Armağan-Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar, İzmir, 1983

tamamen ortadan kalkan köyler de bulunmaktadır. Yerel bilgiler bunları destekler niteliktedir. Bu gelişmelere, erken dönemden itibaren tehlike olarak beliren köy basmalar, oğlan ve kız kaçırmalar, köle ticaretinin iç dinamiklerine de işaret etmektedir. Ayrıca, soygun olaylarının sosyal bir yara haline gelmesi bunlara eklenebilecek örneklerdir. Tapu Tahrir defterlerinde dolaylı olarak değinilen bu konular köylerin rahat olmadığı düşüncesini beslemektedir. Buna bağlı olarak, bir kısım köylerin ilginç nedenlerle yer değiştirdikleri de görülmektedir. Örneğin, Bozdoğlar'ın batı kesimindeki Bayındır'a bağlı Buruncuk ve Demircili köylerinin "Yılan" yoğunluğu nedeniyle yer değiştirdikleri ifade edilmektedir. Nüfus hareketlerinde bu konular dikkat çekici unsurlar olarak da ortaya çıkmaktadır.

Bir kısım köyler ise diğer yerleşimlere göre, konum ve idari nedenle öne çıkmış köylerdir. Örneğin, Tire'nin Büyükkale ve Küçükkale köyleri sınırdaş olmasına karşın idari birim merkezleridir.

Aydın Eli coğradfyası aşiret dağılımlarını yansıtması bakımından da önemli verilere sahip görünmektedir. Ancak II.Murat ve Fatih Sultan Mehmet süreçleri yerleşim hareketleri bakımından olağanüstü bir görüntü vermektedirler. Aşiretler seli, Aydınoğulları tarihi coğrafyası içinde binlerce semt adı bırakmıştır. Gerek merkez gerek kırsal yerleşim yapılanmaları bu köksellik içindedir. Diğer taraftan bir kısım aşiretlerde kendi adlarıyla varlıklarını sürdürürken, bir kısım aşiretler diğer aşiretler içinde eriyip gitmişlerdir.

Bu nedenle, Aydın Sancağı'nın 13 sancak kazasının bu yerleşim hareketlerini daha yakından izleyebilmek için, köylerinin hane sayıları ile ilgili dökümanların verilmesinde yarar görülmüştür. Ancak, erken dönem yerleşimlerinin pek çoğu, belgelerdeki adlarıyla günümüze ulaşamamıştır. Ad değişimine uğramış köylerin, değişimini yakalayabilmek için çevresel araştırmaların derinleştirilmesi gerekmektedir. Bu köyler, çoğunlukla beylik dönemi hareketleri içinde yer almış yerleşimlerdir. Bugün hala aynı adı koruyan köyler olduğu kadar, adı değişmiş köyler de vardır. Bugün haritadan silinmiş olan köylerin bir kısmı sadece semt yada mezarlık adıyla yaşamaktadır.

Ayrıca, bu yerleşimlerde bir çok köy "Namı diğer" gibi tanımlamalarıyla verilmektedir. Ancak, belgelerdeki bu tanımlamaların sağlıklı ifade olmadığı anlaşılmaktadır. Zira, diğer bir değişle "Namı diğer"

olarak ifade edilen adların karşıt olmadığını görüyoruz. Örneğin, Sancak kazalardan Tire'de "Mısırlı namı diğer Küçük Hafız" olarak verilen tanımlamanın sağlıklı bir ifade olmadığını, bu kesimde yaşamış biri olmakla daha iyi değerlendirebiliyoruz. Zira, Mısırlı mahallesi ile Küçük Hafız mahalleleri yanyana mahallelerdir. Yani, tanımlama karşılığı olarak gösterilen bu mahalleler ayrı yerleşimlerdir. Benzer tanımlamaları Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerinde de görüyoruz. Örneğin, Feslek namı diğer Ortakçı, Ortakçı namı diğer Kuyucak, Ayaküsten namı diğer Kavaklı, Akçaşehir namı diğer Söke gibi... Oysa, namı diğer olarak ifade edilen her yerleşim ayrı bir yerleşimdir. Burada "Namı diğer" ile "Diğer adı" anlamı çıkarılmamalıdır. Zira, ifade edilen yerler, komşu köylerdir ki her birinin ayrı yerleşim olduğu aynı dönem belgelerinde de görülmektedir. Oysa, tanımlamayı aynen alan okuyucular, "Namı diğer"i eski adı diye, kullanılmaktadırlar ki, bu doğru değildir. O nedenle, bu şekilde ifade edilen tanımlamaları "İhtiyat" ile karşılamak gerekmektedir.

AYASULUK

Ayasuluk, Aydıneli coğrafyasında kırsal yerleşim yoğunluğu ile dikkati çekmektedir. Zira, köy sayısı 125'dir. 1530 yılı rakamlarına göre, bu köy oluşumlarında, kentin beylik merkezi oluşu, Hristiyanlar bakımından kentin önemli bir birim oluşturması ve etnik nüfusun coğrafi yoğunluğu da etkili olmuştur. Merkez yapısında üç Rum mahallesinin varlığı, hatta köy adlarının bir kısmının Bizans adları olması buna örnektir. Ayasuluk köy sayısı olarak 1530 yılı verilerine göre, 13 sancak kaza içinde en büyük olanıdır.

Beylik merkezinin, Mehmet Bey'den sonra Ayasuluk'a taşınması, beyliğin siyasi ve ticari geleceği ile ilgilidir. Ayasuluk'un merkez seçilmesinde yeni yönetim anlayışını görmek gerekir. Dışa açılımda merkez üs olarak kullanılan kent, çeyrek yüzyıl bu işlevini yerine getirmiştir. Özellikle, iç ve dış ticarette Ayasuluk'un ve ona yakın limanların sağladığı olanaklar beyliğin gelişmesinde etkili olmuştur. Ayasuluk, Özellikle, XIV.yy'ın ilk yarısında, Venedik ve Ceneviz ve bağlaşıklarıyla yapılan antlaşmalarda, mal alım ve satımlarındaki merkez olmasıyla dikkati çekmektedir. Kervan yollarının bu giriş ve çıkış noktası Ayasuluk'u beslemiş görünmektedir. Ayrıca, coğrafyanın hayvanların

gereksinimlerini karşılamada zenginlik içermesi (Su, mera) ilgiyi arttıran bir diğer neden olmuştur. Bu nedenle, kentin ekonomik ve coğrafi olanakları köy sayısının artmasında önemli etken olmuştur.

Ağzıkara 16, Ak 11, Akçaavlu 34, Akçaova (İne) 52, Akçaşehir 46, Akkoyunlu 66, Anduz 11, Atbergosu 26, Balat 52, Başköy 36 , Batnos 20, Bekilli 18, Bergos 34, Beylikdere 18, Boynak 49, Bozköy 48, Böğürtlen 10, Büklü 18, Büküş 56, Cebye 8, Çakır Ali 16, Çanlı 28, Çapak 16, Çaşnigürlü 12, Çengele 89, Çilce 28, Çölmekçi 25, Danişmentli (Ekli) 40, Darıderesi ve Uşakderesi 50, Davutlar (Çavdar) 16, Dere 11, Değirmendere (Emir Gazili) 33, Demircili 73, Devlethan 14, Dirmil (Dermiyan) 15, Domuzburgazı 27, Durgut 13, Dündarlı 23, Erguni 9, Ezine 7, Ezinecik 11, Feyyale 117, Firek 25, Gelevere (Karakuyu) 57, Germiyanlı 35, Gökyaka 5, Gümlüce 59, Gönenlü 15, Gördes 52, Göveççiler 18, Hisaryakası (Hamidli) 27, Hatunlu 81, Havuçlu 31, Hızır Beyli 20, Hortuna 20, Hüsameddin 7, İrvalya 2, İsalı (Üzümlü) 45, Kabala ve Ece 28, Kadı Kaynağı 16, Kayaş 41, Kazancalu 28, Kefere 57, Kemer 59, Kıran 25, Kırkağaç 23, Kızılkilise 23, Kızılca (Hacıköy) 25, Kızılhisar 32, Kilise 23, Kireçelli 18, Kanlıca 26, Kulfal 16, Kurtcu 73, Kuyumca 26, Küplüce 59, Mahmudlar 22, Meliç 5, Muharremler 51, Mürselli 28, Odesye (Beylikdere) 6, Ova 11, Ömerbeyli ve Baklacı 52, Örtülüce 15, Pıranga 22, Sağırlı 9, Samsun 6, Sasalı 16, Savcı 55, Sinanlı 17, Söğütözü 10, Söke 87, Sökünez 56, Sungurlu 11, Sürtek 5, Şeyhler 16, Tepeköy 22, Tolos 27, Tomarya 33, Turnacı 24, Tuzcu 5, Uçbeyi 8, Kafalı 4, Karamanlı 53, Kayıroğlu 10, Ulucak 18, Uşakpınarı 11, Uysal 12, Uzgur 84, Üzümi 45, Yayla 16, Yaylayakası (Kabacapırnaz) 16, Yedibergos 6, Yegan 35, Yenice 22, Yorgalı 89, Yuvacalı 3, Yünlü 18, Zekeriyalı 3, Zeytin 38, Zeytinköy 45

Sancak kazalar içinde, Ayasuluk, köy oluşumlarıyla ilginç bir gelişme göstermiştir. Ayasuluk, bu özel durumuyla adeta, aşiret yerleşimlerinin özet kenti gibidir. Beylik liderlerinin uzun süre, Ayasuluk'ta oturması kuşkusuz bu oluşumda etkili olmuştur. Ancak, bunca köy yoğunluğuna karşın, Ayasuluk'un toplam hane sayısı, Tire, İzmir ve Birgi'den daha gerilerde bulunmaktadır. Hatta, köylerinin hane sayıları, diğer sancak kazalar, Alaşehir, İzmir, Çeşme, Tire, Birgi, Kestel ve Yenişehir köyle-

rinin hane sayılarındaki kabarıklığa ulaşamamıştır. Kısacası, Ayasuluk' un hiçbir köyü hane sayısı olarak yüzü aşmış değildir. Bu da genel hane sayıları tablosunda oldukça alt grupta yer aldığını göstermektedir. Buna karşın, köyler hane sayıları dikkate alındığında birbirine oldukça yakın, dengeli bir dağılıma sahiptir.

Özellikle kentte, Bizans kökenli halkın üç mahalle ile merkezde kendine yer bulması, ayrı bir öneme sahiptir. Fetih sürecinde kenti terk ederek Tire'ye göç eden halkın daha sonra kente geri döndüğü tarihsel kayıtlardan kalan bilgilerdir.

Kentin köylerinden, Buruncuk, Reis, Sakızağacı, Tırha, Yalkıdere ve Yaycılı yerleşimlerinin hane sayıları verilmediğinden listeye eklenememiştir. Ayasuluk köyleri içinde yer alan Emir Gazili, Mahmudlu ve Hisaryakası yerleşimleri 1441 (H.845) tarihli Halil Yahşi Bey vakfiyesinde de görülmektedir. Yahşi Bey'in Ayasuluk'taki vakıfları verilirken bu yerleşimler sınır gösterilmektedir.

Ayasuluk tarihsel olarak Beylik sürecinde etkin bir görüntü çizerken, Beyliğin, Osmanlı'ya bağlandığı 1390 yılından sonra merkezi özelliğini yitirmiştir. Beyliğin lideri İsa Bey de kendisine tanın özel vakıf hakkıyla Tire'ye çekilmiştir. Başkent özelliğini yitirse de 1555 yılına değin Anadolu Eyaleti'nin Aydın sancağı kazası konumunu korumuştur. Ancak, daha sonra kaza statüsünü yitirerek Kuşadası'nın nahiyesi olmuştur. Bu durumunu 1811, 1841 ve 1867 yılındaki değişikliklerle de nahiye merkezi statüsünü sürdürmüştür. Cumhuriyet Döneminde Selçuk adıyla 1957 yılında İzmir'e bağlanan kaza, kısa bir süre Akıncılar adını kullansa da aynı yıl içinde tekrar Selçuk adını almıştır. 1530 yılı verilerinde 125 köy sayısıyla, Aydın Sancak kazalarının en yoğun köy sayısına sahip olan kent, Cumhuriyet sürecinde, topraklarının önemli bölümünde oluşturulan yeni idari birimler sonucu 7 köy sayısına inmiştir. Tarihi coğrafya, bu nedenle Cumhuriyet sürecinde yeni ilçelerin oluşmasıyla oldukça küçülmüştür.Yeni süreçten, tarihsel Selçuk'a (Ayasuluğ) küçük bir idari coğrafya kalmıştır. Yeni oluşumda, coğrafyanın kuzeyinde Torbalı, güney batısında Kuşadası, güneyinde Söke, güney-doğusunda ise Germencik ilçeleri doğmuştur. Yeni yapılanma ile birlikte, bunlardan, Torbalı, İzmir iline, Kuşadası, Söke ve Germencik Aydın iline bağlanmıştır. Coğrafyası daralan Ayasuluk (Selçuk), sancağın en geniş arazisinden kendisine değindiğimiz üzere ancak yedi köy kalmıştır.

BİRGİ

Birgi, Aydın sancak kazaları içinde Ayasuluk ile birlikte coğrafi alan olarak en büyük kaza görünümündedir. 1530 tarihi kayıtlarına göre konar-göçer sayılarında, Tire ve Ayasuluk'tan rakamsal olarak daha gerilerde görünmekte ise de, arazi olarak oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Birgi, tarihi coğrafyasından, Kiraz/Keles, Beydağ/Balyambolu ve Ödemiş gibi üç ilçe çıkarmıştır. Birgi, tarihi sınırlarını, ürettiği ilçeler göz önüne alındığında korumuş görünmektedir. Bu sınır, batıda, İlkkurşun (Hacı İlyas), Kazanlı, doğuda, Sarıgöl, güneyde Çayır, kuzeyde Bozdağ ile tarihsel sınırlara dayanmaktadır.

Birgi tarihi coğrafyasındaki bir kısım köyler, 1530 yılı belgelerinde görünmeyen tarihsel yerleşimlerdir. Örneğin, Hacı Hasan, Alamanlı, Kurtlar/Olgunlar bunlardan bazılarıdır.

Adagömü 6[illegible], Adagide 42, Ahrandı 14, Akkeçili 47, Aktaş ve Biçerli 25, Alakeçili 48, [illegible]vlı 37, Ayahirod 36, Ayasofya (Karaman) 6, Balabanlı 44, Balyambolu 37, Demircili 29, Dereli 11, Düdükçü (Çiftlik) 16, Dümbane 20, Ekcermus 19, Emirdoğan 21, Üzümlü ve Odunlu 18, Bazbare 6, Bey 34, Beyköy 37, Bizci (Yazıcı) 23, Boz 14, Mendegüme (Mükrigömü) 28, Bodemya 48, Cebri 26, Çalışlı 11, Çamlıca 174, Çavuşlu 84, Çaylı 9, Çiftlik-i Büyük 30, Datbeyi ve Uluserli ve Ortacalu 69, Doyranlı 3, Gerçekli 18, Gene (Cevizli) 145, Gölcük 12; Gümenos 54, Güvendikli 32, Hatunderesi 51, Havluaçık 8, İlyasbeyli 10, Kabacalu 17, Karaburgas 34, Karaburç 25, Karaçağıl 15, Karadoğanlı 42, Karakoyunlu 17, Karapınar 29, Karacakoyunlu 47, Kazanlı 59, Korubayırı 45, Kavurga (Korga) 121, Kayı (Köseler) 25, Kebece Küre 126, Keles 96, Kettanderesi 23, Kızılduhan 30, Kızılcaavlu ve Pırnazlı 41, Kulfal 17, Kurucaderesi 62, Küre 41, Marmara 150, Medekse 165, Mescitli (Değreavlusu) 13, Mürselli 26, Ödemiş 56, Ömerguru ve Musacalı 16, Örenli 35, Övünçler 57, Sasalı 25, Sedere 92, Selmanlı 39, Sirkeli 29, Siyek 55, Sunarili 37, Sungurlu 3, Sülegazi 150, Süleyman Kirişi (Süleymanlı) 8, Tasahorya (Erikli) 46, Tekürlü 12, Tendürlü 8, Tezkire 66, Uluserli 69, Urgalı 70, Uzundere 48, Vakıf ve Burcu 23, Yağcı 33, Yardagömü 63, Yazı 50, Yazılı 13, Yenicehisarcık 32, Zeytin 16, Yenice (Yatağan) 24, Yusuf Deresi 21, Kefere (Bodemya) 5

Birgi coğrafyasında yoğunluk gösteren hane sayıları, eski Bizans köyleridir ki, bunlar ticari yol ağı üzerinde bulunan yerleşimlerdir. Gerek Bozdağ kervan yolu üzerinde bulunan, Sülegazi, Marmara ve Medekse gerek Büyük Menderes'e ulaşım yolundaki dağlık bölgede, Kavurga (Korga/Cevizli), Küre, Kebece Küre ile Çamlıca, her iki yolu birleştiren Keles hattı köyler yoğunluğunun yanı sıra tesis (Han, hamam, dükkan) zengini yerleşimlerdir. Erken dönem köylerinden olan Kulaksız ise 1530 yılı verilerinde görülmemektedir. Yine erken dönem kayıtlarında Süleymanlı (17 hane), 1530 yılı kayıtlarında Süleyman Kirişi (8 hane) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birgi coğrafyasında yer alan köyler içinde, başta Ödemiş olmak üzere, Keles, Balyambolu(Beydağ), Bezdegüme (Yolüstü), Adagide, Adagüme, Bademli ve Kaymakçı daha sonra gelişerek nüfus ve konum bakımından farklı bir durum elde etmişlerdir. Bunlar, daha çok, coğrafyanın güney doğu kesiminde kümelenmiş kervan yolları güzergahındaki köylerdir. Bu yerleşim yoğunluğu önemli ölçüde, coğrafyanın Batı Küçük Menderes Havzasının topografik yapısının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Zira Küçük Menderes'in batı kesimi, göller yoğunluğuna sahipken doğu kesimde göl oluşumları zayıftır. Oysa, Birgi, ova yerleşimlerine uygun bir coğrafyaya sahiptir. O nedenle, Birgi coğrafyasında yerleşim-lerin önemli bir bölümü ovada gerçekleşmiştir. Ödemiş, Çaylı, Seyrekli, Yenice, Kaymakçı, Bezdegüme, Değreavlusu/ Denizavlusu (Mescitli) ve hatta Keles bu nedenle erken dönem ova yerleşimleridir.

1530 yılı kayıtlarında yera alan, Artucak, Bölücek, Donlukçu, Eğridere, Hoca, İkizce (Kalu), Kenanlı, Kızıl Ali, Samsun ve Yağas köylerinin hane sayıları belirlenememiştir.

1419 tarihli Hafsa Hatun (Süleyman Şah torunu)vakfiyesinde Birgi coğrafyasında yer alan, Deniz Ulusu (Mescitli), Han, Kalkallı, Vakıf, Kazanlı, Küre (Çamlıca Küresi), Siyek, Gerekli, Ezengüme (Bezdegüme) yerleşimlerini öncelikli süreç köyleri olarak görüyoruz. Ancak, bunlardan, Kalkalı ve Han karyeleri, 1530 yılı köyler listesinde yoktur.

1530 yılı belgelerinde görünmeyen bir kısım köyler ile semtler vakıf ve vakfiye kayıtlarında yer almaktadır. 1530 yılı verilerinde yer almayan bu adlar, yerleşim tarihi bakımından önemli kayıtlardır. Örneğin, Uncular, Nasura, Kenevir, Olucak, Ada-i Kebir, Davutbey, Ergılı, İsalı, Bebek, Çakır, İsmailler, Çıraköy, Akmescit, Yalınayak, İstanköy,

İncepınar, Bayır, Kabaağaçlar, Sulucak, Davarlar, Mutaflar, Kaytan, Gebze, Karacakoyunlu, Yazılı, Bazarköy, Kuşcu, Hasanlar, Çobanlar, Üveçler, Çarmıklı, Talas, Lübbey, Türkmen, Yazıyurdu köyleri, Birgi coğrafyasına eklenebilecek adlardır. Birgi köylerinden bir kısmı kişi adlarıdır. Bunlar, Bunlar Karaman Şehnamesi'nde yer alan adlardır. Birgi'nin doğu kesimi köyleri bu nedenle belirgin bir farklılık içermektedir. Örneğin, Davut Bey, Kutlubey, Arslan Bey, Oğuzhan, Elvan Bey, Hoca Ali, Emirşah, Osman Bey, Bayındır Bey ve Orhan Gazi, Karaman emirleridir. Ayrıca, Hızır Samit, Ozan Baba, Eleki Sultan, Acar Dede, Tekke Baba gibi adlar diğer bölgelerde pek görülmemektedir. Bu nedenle Birgi tarihi coğrafyasındaki yerleşimler diğer kesimlere göre farklılık içermektedir. Doğu Birgi yerleşimleri aşiret yapıları itibarı ile daha çok kuzey-batı Büyük Menderes Havzası ile birliktelik göstermektedir.

Birgi yerleşimleri içinde yer alan Hacı Hasan'a özel bir başlık açmak gerekecektir. Birgi'nin üst kesiminde yer alan Hacı Hasan, Aydınoğulları coğrafyasının her kesiminde görünen semtler zenginliği ile üzerinde durulacak bir addır. Bunca semt zenginliğine karşın, bugün sadece Birgi'de adıyla görünen köy, 1530 yılı kayıtların da yoktur. Semt ve aşiret dağılımlarında da görülen bu tarihi kimlik konusunda bugüne değin hiçbir bilgi de kayıtlara girmemiştir. Hacı Hasan köyü halkı, Hacı Hasan' ın kardeşleri olarak, Kavak Baba, İmam Baba ve Süleyman adlarını vermektedirler. Oysa bu adlar, salt Aydın Eli tarihi ve coğrafyasının değil Ege Bölgesinin de en kayda değer adlarının başında yer almaktadırlar. Bu kardeşlerin çevrede kendi diktikleri kavaklar (Çınar) dışında köylülerin aktardıkları başkaca bir bilgi de yoktur.

Birgi'nin vakıf kayıtlarında karşımıza çıkan yerleşim adlarını da konuya eklemek gerekmektedir. İzmir ve Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşiv kayıtlarında (Vakıf Fihristi, Siyakat Yazıları, Taşınmaz Mallar Kütüğü) ile bir kısım vakfiyelerde belirtilen, köyler ve semtler içinde, İstanköy, Derik, Çıraköy, Kenevir, Akmescit, Uncular, Olcak, Davutbey, İsmailler, Argılı, İsalı, Bebek, Yalınayak, Çakır ve İncepınar adları görülmektedir. Bu köyler, İsmailler dışında, 1530 yılı belgelerinde görünmeyen yerleşimlerdir. Özellikle, Bizans köyleri grubunda adını ilk kez duyduğumuz İstanköy, önemli bir vakıf kayıt katkısıdır.

Cumhuriyet süreciyle birlikte, Birgi ilçe statüsünü kaybederken, coğrafyası içinden, Ödemiş, Kiraz(Keles) ve Beydağ(Balyambolu) olmak üzere üç ilçe doğmuştur.

TİRE

Aydınoğullarından itibaren bölgenin en gözde kenti olan Tire, bu gelişimini Osmanlı sürecinde de devam ettirmiştir. Evliya Çelebi'nin "Şehr-i muazzam" nitelemesiyle ele alınan bir konuma sahiptir. Hatta, XV.yy'da Ege'nin en büyük kenti ünvanını da elinde bulundurmaktadır.

Aydınoğulları Beyliği sonrası, Osmanlı idari teşkilatlanmasında, "Aydın Livası" adıyla oluşturulan idari yapı, esasen beylik coğrafyasını esas almıştır. 13 sancak kazadan oluşan "Liva" nın merkezi Tire'dir. Osmanlı-Aydınoğulları mücadelelerinde Tire bir sorun kent olarak dikkati çekmiştir. Bu süreçten itibaren Tire'nin kontrol altına alınması, onu, merkez yapılanmasına taşımıştır. Özellikle, Fatih Döneminde görülen sosyal ve ekonomik gelişme kentin sadece beylik coğrafyasında değil Anadolu'da da önemli bir konum elde etmesini sağlamıştır. Evliya Çelebi kentin bu tarihsel konumunu verirken "Taht-ı kadim ve Şehri muazzam Tire" ifadesini kullanmaktadır. 1600'lü yılların başında kent-teki kurumsal yapılanma, gelişmede ulaşılan konumun bir göstergesidir. Örneğin bu süreçte, kent merkezinde, 28 kervansaray, 20 hamam, 32 medrese, 73 mescit ile 38 zaviye (tekke) rakamlarına sahiptir.[210]

1530 yılında Tire'nin nahiyesi görünen Bayındır bugün İzmir'in kazasıdır. Ancak, tarihsel önemi nedeniyle, Bayındır'a değinmek gerek-mektedir. 1718 tarihli Yamuk Hacı Mustafa Ağa vakfiyesinde nahiyenin kasaba olduğu belirtilirken, özellikle, kent merkezine dönük kayıtlar önem taşımaktadır. Vakfiyede, "...Bayındır kasabası mahallatından Bıyıklar mahallesinde vaki, bir taraftan Hacı İvaz mülkü..", ile " ... ve yine kasaba-i mezbure mahallatından Kurt Mahallesinde..." ifadelerinin yer aldığı vakfiyede, Yamuk Hacı Mustafa Ağa'nın, Bayındır merkez-deki mal varlıkları içinde, Demirciler Çarşısında "Sebze Bahçesi", "Penbe Han", Acem Hanı, Lonca' ya yakın "Helvacı dükkanı", "Yağ Değirmeni" ve dükkanların bulunduğu belirtilmektedir. Vakfiyede, ayrıca, Buruncuk'ta işyeri, Ergenli'de 2, Dereköy'de bir değirmen,

---

[210] A.Munis Armağan- Devlet Arşivlerinde Tire, İzmir, 2003

Ergenli ve Ilıca çevresinde zeytin bahçeleri yer almaktadır. Ayrıca vakfiyede, Hacı Sinan camii bahçesindeki "Muallimhane"nin kendisine ait olduğunu belirtmektedir.

Gediz Şaphanesi'nden Kuşadası limanına ulaşacak, 800-1000 develi kervanları, 28 kervansaray ile karşılayan kent, ayrıca, bunların çevresinde oluşan 20 hamamla hizmeti bütünleştirmiş görünmektedir. Hatta, bu kervansarayların kimi zaman gereksinimi karşılayamadıkları, vakfiyelerdeki "Deve ahuru" ve "Deve Damları" kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu nedenle Tire, çarşı ve pazar oluşumlarıyla bir kısım alanlarda Osmanlı pazarlarının egemen kentlerinden başlıcası görünmektedir. Evliya Çelebi, Tire'nin Maramara kıyılarında kurduğu pazarlardan söz etmektedir.

Diğer taraftan, Osmanlı donanmasının beylik sonrasından itibaren halat (Gomane) gereksinimi Tire'den sağlanmıştır. Bu konudaki Sultan buyrulduları kentin "Donanmayı Amire" için önemini de yansıtmaktadır. Kent bu nedenle vergi muafiyetine sahiptir.

Mahalle oluşumlu, Urgancılar, Dokumacılar, İpekçiler, Ketenciler, Takkeciler, Tarakçılar, Çanakcılar, Örücüler, Dokumacılar mahalleleri bu konuda verilebilecek örnek adlardır. Vakfiye kayıtları kentin, üzüm, kestane ve dutluklar zengini olduğunu göstermektedir. Tesisler olarak, zeytin ve susam yağhaneleri ile aselhaneler (Mum), Bezirhane ve Debbağhaneler(Tabaklık) görülmektedir. Kent merkez yapısında yer alan, "Kapan"lar ticari yaşamın ne denli güçlü olduğunu gösteren kurumsal semtlerdir. Örneğin, "Kapan Kervansarayı" olarak ünlü olan yapı, "Ahuru" olmayan, sadece tüccarların mal indirip, mal sardığı merkezdir. Merkezdeki 28 kervansaray içinde, Bakır Han, Pirinç Han, Pamuk Han, Esir Hanı, Makrama Hanı, Bozahane Hanı, Destimal Hanı, Frenk Hanı gibi değişik adlar kentin ekonomik yüzünü gösteren örneklerdir. Kentte vakfı bulunan adlar anımsandığında, kentin ne denli bir ilgi merkezi olduğu anlaşılır. Örneğin, Aydınoğlu İsa Bey, Başkent kadısı İbni Melek, Aydın Sancak Beyi Halil Yahşi Bey, Hoca Emir, Rumeli Beylerbeyi Karakadı Mecüddedin, Sadrazam Rum Mehmet Paşa, Sadrazam Lala Sinan Paşa, Sadrazam Lütfü Paşa, Sadrazam Hırvat Rüstem Paşa, Sadrazam Yeğen Mehmet Ağa, Kanuni'nin Defderdarı Abdüsselam Efendi, II. Bayezit'in Şeyhülislamı Molla Arap, gibi ünlülerin sahip olduğu vakıflar bu önemi yansıtan örneklerdir. Sadece, vakıf dükkan ve mağaza sayısının "Mukataa"lar dışında bini aşması, kentin ekonomik

göstergesidir. Bölgenin en güçlü darphanelerinden birine sahip olan Tire, Aydın Sancağı kentleri içinde "Darphane"sini mahalle olarak kalıcı hale getirmiş tek kazadır. Darphane dışında, Darphane Mahallesi, Darphane Mescidi ve Darphane Vakıfları Sicil belgelerinde yer alan kayıtlardır. Üstelik, Darphane Vakfı mütevellilerinin beylik ailesinden olması ve paraların motifsel zenginliği dikkati çekmektedir.[211] Kentin önemi kırsalda da görülmektedir:

Ahmetli 17, Ayaklı (Ayaklıkırı) 12, Akçahisar (Akçaşehir) 58, Akmescit 8, Akçameşhed 67, Alıklı 27, Altıntaş ve Çıplak 9, Avcıderesi 115, Bagat 18, Baklacı 24, Balatcık 6, Bayındır 112, Bayram Gazili (Gaziler) 6, Biçerli (Şehri Nafesi) 9, Boynuyoğun 64, Boz ve Karahayıt 10, Bulgas 43, Buruncuk 110, Cuhudlu ve Hisarcık 17, Çamlıca 9, Canlı 29, Çavuşlu 5, Çiniyeri (Çemberiye) 34, Çıkıldık 9, Çukalı 5, Dağbeyi 23, Dayıbeyli/Taybeyli (Vakıfca) 8, Düzen 16, Eyrekli 104, Eğridere 165, Eyercili 27, Elifli 27, Emirli 61, Ergenli 104, Falaka (Zeytinova) 26, Farkaşalı 21, Fota (Gökçen) 53, Furunlu 36, Gelevenli 10, Gençli 3, Göllüce 15, Gurgur 18, Hacıoğlu 37, Hatun Göllücesi 28, İncircik 15, İsalı 11, Mürselli 23, Kale ve Çit 26, Kahratlı 22, Karacaali 10, Karagünceli (Karagençli) 32, Karahalilli 29, Kedfiye (Büyükkale) 62, Küçük Kedfiye (Küçükkale) 13, Kılıç ve Yayla 10, Kınık 3, Kızıl 6, Kızılcaavlu 71, Kızılcakeçili 12, Kiliseli 1, Kiliseli Pınar 9, Kireli 15, Korubayırı 52, Koğulaca 80, Kozluca 14, Kurudere 53, Kurşak 31, Kürdüllü 22, Maden 87, Malanda ve Manastır 27, Manda 16, Peşrefli 200, Sandıklı 29, Sarı Merye (Sarıyurt) 86, Saruhanlı 26, Sülebeyli (Benli) 13, Şeyhli Göllücesi 31, Darmara (Eskioba) 44, Tolos (Karaveliler) 29, Uladı (Yakapınar) 53, Ulumenallı ve Keçimenallı 11, Yakacık 24, Yavaşlı 4, Yeğenli 20, Yellice 11, Yenice 19 (Fota), Yusuflu 73, Yuvalı 15

1530 yılı köylerinden, Arı, Buğdaylı, Çaşnigir, Reyhanlı, Çölmekçi, Dağlamalı, Eberceli, Gölbeyli, Konaklı, Koruca, Salavatlı, Uzunağaç, Yellice ve Bağadırhan yerleşimlerinin hane sayıları belirlenememiştir. Önceleri Ayasuluk ve Aydın Güzelhisar'dan bağlı olan, Araplı, Tekfur,

[211] Necdet Kabaklarlı- Mangır/Tire'de Darbedilen Osmanlı Bakır Paraları 1411-1516, Tire Belediyesi, İstanbul, 2007

Çamköy, Habibler, Bozköy, Hasanköyü, Tulum, Subaşı ve Cibe, daha sonra Tire'ye geçen köylerdir.[212]

AYDIN GÜZELHİSARI

Güzelhisar, Osmanlı süreci ile birlikte Anadolu Eyaleti'nin sancak kazalarından olmuş, 1811'den 1850 yılına değin de Aydın Eyaleti Vilayet merkezi görevini sürdürmüştür. 1850 yılında vilayet merkezi İzmir'e taşınmış, Güzelhisar da bu ünvanını yitirmiştir. Ancak, Vilayet merkezi konumuyla II.Mahmut Döneminde Aydın Güzelhisarı'nın, oldukça önemli bir sürece tanıklık ettiğini görüyoruz. Mısır Ordusu Seraskeri Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Bey'in Batı Anadolu'yu işgali, Güzelhisar arşivini besleyen ve Osmanlı arşivinde bulunmayan ve "Geçici Mısır Hükümeti" tarafından Aydın Sancak Beyi atanan Emir Süleyman'a ve ondan sancak kazalara yöneltilen buyruldular zenginliği bunun kanıtıdır.[213]

".........Cümleye malum olduğu üzere Mısır Seraskeri velinimet bi nimetimiz devletlü ubbuhedlü İbrahim Paşa Efendimiz Hazretleri bil ayn vel ikbal iş bu ramazan-ı mağfiret 12.günü Medine-i Tire'ye şeref bahşi vusülleri müyesser kerde-i cenabı ahadiyet olup tarafı bedihi üşşeref münimanelerindenAydın Sancağına bir mütesellim nasbı lazım gelmiş olduğundan liva-i mezburun umuru mütesellimiliyi kaffe-i mülhakatı ile ba buyruldu sami hasbel icap uhde-i halisanemize kemaşite ve ihsan buyrularak bi tevhidi nimerrefik cenabı sübhani Kütahya'dan fekhi kıyam ve hareketle şehri mübarikenin 27. yevmi uhud makarrı ikametgahımız olan Medine-i Güzelhisar Aydın'a vusul ve duhulümüz müyesser olduğu....."(Devam ediyor)

29 şevval 1248
Mir Selman serbevvabini dergah-ı ali mütesellimi
Liva-i Aydın hala[214]

---

212 Tire Şer'iye Sicili, Cilt 4, 1844(H.1260)

213 A.Munis Armağan- Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar, İzmir, 1983

214 Tire Şer'iye Sicili Cilt 1, say. 16. 1248 (Belge ilk kez yayınlanmaktadır)

Aydın Güzelhisar'a atanan Emiri Süleyman'ın duyuru buyruldusu, Batı Anadolu topraklarının geçici Mısır Hükümetince işgal edildiğini göstermektedir. Elimizdeki diğer buyruldular, Aydın Güzelhisar ile Kütahya arasındaki yazışma lar zincirinin ilginç sürecini de yansıtmaktadır. Özellikle, XIX.yy'a ait Aydın Güzelhisarı'na dönük bilgi ve belgeler, Tire Şer'iye Sicili kayıtlarında zenginleşmektedir. Esasen, Sicil kayıtlarının yazım süreci bir bakıma Aydın Güzelhisarı'nın kentsel olgunlaşma dönemini de yansıtmaktadır.

1530 yılı Defter-i Hakani kayıtları, Aydın Güzelhisar kazası kırsal coğrafyasının tablosudur.

Acısu 15, Alagöz (Ediz Alagöz) 13, Alangüllü (Temürtaş) 18, Ancin 7, Ayid 87, Başlıca 32, Başköprü 67, Bey 9, Beykürü 9, Canpaşa ve Çayır 6, Celallü 58, Cevrişli 28, Davilye (Ortaköy) 116, Debbağlı (Güzelce) 70, Eğridere 10, Erbeyli 13, Eskihisar (Kemer) 55, Eymür 52, Germiyancık 90, Gökçegeriş 22, Gölhisar 111, Halife 34, Hurşitli 34, İlyas Beyli (Çeltikçi) 9, İmanlı 111, Kadı (Kadıköy) 13, Kalburcu 13, Karaağaç (Mağaltan) 8, Karabağ 19, Kaynak 16, Keller 40, Kızılca (Yercidere) 48, Kızılcabörklü 87, Kızılcaköy 39, Koçak 71, Menteşe Bayırı 46, Mescid 42, Ordu Tepeciği 17, Sasalı 6, Söğüt 42, Şeyhli (Başçayır) 50, Taşdağı 72, Turgut 18, Umurlu 14, Yavi (Yavuzköy) 31, Yusuflu 20

1530 yılı köylerinden, Köstenli, İkizcedere(Çeltikci) ve Keykanlı'nın hane sayıları belirlenememiştir. Erken dönem köylerinden olan Karahayıt, Şakran, Sarı Ali ve Horasanlı köyleri ise, vakıf kayıtlarında görünmesine karşın 1530 yılı kayıtlarında görünmemektedir.[215]

Güzelhisar kazasının köy yoğunluğu daha çok Aydın dağlarının kuzeyinde toplanmıştır. Bu bölgeler, Germencik-Tire, İncirliova-Tire ile Köşk-Tire kapısı olmak üzere üç çıkışlı bir güzergah çevresinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, Küçük Menderes Havzasına açılan giriş ve çıkışlardır. Germencik kapısının Tire ayağında bulunmakta olan han yıkığı, ticari yolun girişi olup "Balıkçı Boğazı" adıyla ünlüdür ve Büyük ve Küçük Menderes havzalarını birleştiren önemli bir kapıdır.

---

[215] Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi-Aydın, İzmir, Manisa, Muğla, Denizli Vilayet ve kazaları Siyakat Yazıları (2243)

İncirliova hattı, çıkışlı kapılardan biri olan merkez kapısı "Aydın Güzelhisar Caddesi" adına sahiptir. Aydın Güzelhisar'a ulaşan bu yol, Evliya Çelebi'nin "Tire kapısı" olarak nitelendirdiği çıkıştır. Köprüovası adeta, Tire-Aydın Güzelhisar arasında doğal sınır gibidir. Ovanın kuzey sırtları Tire köylerinin başlangıç noktasıdır.

Üçüncü kapı ise, Tire-Mendegüme-Köşk yoludur. Bu yol giriş ve çıkışları Roma Dönemi öncesine uzanan oldukça eski bir yoldur. Yol çevresindeki, Koçak, Şeyhli (Başçayır), Gökçegeriş, Mahmutlu beylik dönemi yerleşimleridir. Yine, bu yol üzerinde bulunan, Birgi köyleri, Mendegüme, Çamlıca, Küre'nin tesisler bakımından zengin olduğunu belirtmek gerekir. Han, hamam ve dükkanlar ile hareketli bir giriş özelliğine sahip bu köyler, kervanyolu üzerinde oluşlarından önemli ölçüde yararlanmışlardır. Sadrazam Lütfü Paşa'nın bu yol üzerindeki vakıf dükkanları, yolun önemine vurgu yapan kayıtlardır. Bu güzergah aynı zamanda, Birgi ve Tire ulaşımıdır ki iki kenti birleştiren özelliği ile dikkati çeker. Yolun Birgi ayrımında, ise oldukça önemli üç yerleşim yeri, Adagide, Adagüme ve Bodemya ard arda sıralanırken, Tire dönüşü Manda- Fota girişi olarak yön bulur ki, bu ana yol, Fota-Denizavlusu'na (Mescidli) ulaşır. Bu yerleşimler aynı zamanda idari birimlerdir

Defter-i Hakani yazımlarında görünmeyen bir kısım Aydın Güzelhisar köyleri vakıf kayıtlarında yer almaktadır. Yine Şer'iye Sicili kayıtlarında da bir kısım değinilmeyen köy adlarına rastlanmaktadır. Menemen, Işıklı, Ezine, Kayser, Halil Beyli, Keleme, Emeçli, Çavuşlar, Ahi gibi... Aydın Güzelhisar köylerinden Tekfur, Çamköy, Habibler, Hasanköyü ve Bozköy, 1844/H.1260 tarihli Tire Vergi listelerinde Tire köyleri olarak yer almaktadırlar.

Bir diğer kaynak ise Sadrazam Lütfü Paşa vakfiyesidir. 1543(H.950) tarihli vakfiyede, Aydın Güzel tarihi coğrafyası ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin, "...Aydın Sancağı mezkur Güzelhisar kazasında Maden köyü kurbunda Buğdayoğlu Değirmeni denmekle maruf bir ocak değirmenidir ki, kıbleten Ekin Deresi ile ve şarken İlyas ibni İvaz yeri ile ve şimalen dağ eteğine muttasıl Mustafa ibni Süleyman yeri...." İfadelerine yer verilirken, yine, "...Birisi dahi gene mezbur Aydın Sancağında Güzelhisar kazasında Ekindere denmekle maruf vadide Ediz Alagöz nam karye kurbunda 2 ocak değirmenim..." ve "...kıbleten Hüdavendigar Çeltiği arığı ile ve şarken Alagöz köyü merası ile ve tariki am ve Saruca

Tepesi'ne muttasıl olup Muş Pınarı ile yine tariki am ile muttasıl olup andan Uzunoluk mukabelesinde Frenk Ocağı denmekle meşhur Harap Köye müntehi olup hattı garbisi Ekinderesine ve çeltik arığına müntehidir", kaydıyla kimi köy ve semtler ifade edilmektedir.[216]

BOZDOĞAN

Bozdoğan'ın tarihsel konumu ve yerleşimi büyük olasılıkla, XIV.yy'ın ilk yarısına dönük olmalıdır. Zira, sancağın adını aldığı Emir Bozdoğan' ın adını ilk kez Manisa vakfiyelerinde rastlıyoruz. 1372 tarihli Revak bin Berrak Sultan vakfiyesinde, tanıklar içinde yer alan Bozdoğan Bey, Horasani Hüsrevoğlu olarak ele alınmaktadır. Bozdoğan Bey'in bu yıllarda Saruhan'da bulunduğu ve Mehmet adında bir oğlu olduğunu öğreniyoruz.

Kayıtlarda kimi kez Bazarköy olarak da yer alan Bozdoğan'ın 1530 verilerine göre merkez hane sayısı 91'dir. Aydın Sancağı kazası olan Bozdoğan, Cumhuriyet ile birlikte 1924'den itibaren Aydın ilininin kazası olmuştur. Bozdoğan'ın 1530 yılı kayıtlarında köyleri ve hane sayıları şu şekilde verilmiştir.

Ada 11, Anamurud ve Karaçadır 18, Alihanlı 15, Avşar 5, Ayaküsten 59, Bayezidli 10, Beci 5, Çalışlı 18, Çavdar 53, Çeltükçü 44, Çulluyan 67, Dirgicik (Birgicik) 40, Doğancılı 23, Doğanlı 63, Dönduran 23, Elekçi 12, Eymür 37, İlyaslı ve Muradlı 10, Kalubeyli 76, Kasımköy 22, Kazanderesi 62, Kedfe 31, Kutluca 42, Ortasiye 78, Piskübi/Üskübi ve Yuvaköy 22, Sedere 77, Seyflü 9

Bozdoğan köylerinden, Ara, Çeltikçi, Kasaplı ve Eksenli'nin hane sayıları verilmemiş, Bülapa, Kavaklı, Gürnez, Güvendikli, Hayokse, İlyaslı ve Katlıç'ın ise hane sayıları belirlenememiştir.

Diğer taraftan, Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşiv kayıtları, Bozdoğan'ın Kamışlar, Altıntaş, Ziyaretli, Azizler, Pir İsa ve Gököyük adlı köylere sahip olduğunu da göstermektedir.[217]

---

[216] Sadrazam Lütfü Paşa Vakfiyesi, H.950/1543, Tire Şer'iye Sicili, Cilt 47, say.10
[217] Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi- Aydın Vakıflar Fihristi (2310)

KESTEL

Kestel kazası, 1530 yılı Tapu Tahrir Defterlerinde 56 köy kapsamıyla yer almaktadır. Her ne kadar belgelerde "Kestel ma Nazlı" olarak yer almakta ise de asıl merkezi yoğunluk Nazlı'da (Nazilli) görülmektedir. İki merkezli kazanın resmi adı Kestel olarak yer alsa da Nazlı (Nazilli) üç mahallesi ile merkez özelliği taşımaktadır. Bunlar, Ilgınlı 85, Yeregiren 49 ve Cami 193 olmak üzere toplam 327 haneli bir yerleşimdir. Kestel ve Nazilli'nin sahip olduğu ticari yol güzergahı, çevredeki köylerin de gelişmesine katkı sağlamıştır. Balyambol(Beydağ)-Nazilli bağlantılı yol, tarihsel olarak oldukça eskidir. Sarayköy(Ezine) güzergahıyla Anadolu içlerine sokulan ticari uçlar, bölgeyi cazip hale getirmiştir. Bu yol, Roma ve Bizans'ın da kullandığı, Küçük ve Büyük Menderes Havzalarının Anadolu içlerine sarkan ve Türkmenler'in ifadesiyle "Uluyol" dur. Aynı yol, Beylikler sürecinde, özellikle Venedik ve Cenevizli tüccarların kullandıkları hattır. Hattın bir ucu Afrodiyas'a bir ucu da Ezine (Sarayköy) ve Ladik (Denizli) uzantısıyla Anadolu içlerine sokulmaktadır.

Belgelere göre Kestel, Büyük Menderes ve Küçük Menderes havzalarının doğu kesimlerinin giriş-çıkış kapısıdır. Beydağ ve Kiraz ulaşımları Birgi coğrafyası ile Kestel'i tamamlamaktadır. Aradaki Oyuk Dağı hem doğal sınırdır hemde burada yer alan Oyuk Baba yörenin ortak inançsal bir makamıdır.

Sadrazam Lütfi Paşa vakfiyesinde, Paşa'nın Kestel'de 109 dükkana sahip olması, kervan yolu üzerinde bulunuşunun ifadesi olmalıdır. Zira, Sadrazam Lütfi Paşa bu dükkanları bir pazargah kapsamında ele almaktadır. Nazilli bu nedenle merkezi bir konumdadır. Esasen merkez kapsamlı Ilgınlı, Yeregiren ve Cami mahalleleri hane sayılarıyla kentsel bir görüntü verir. Yine bu güzergah üzerinde Paşa'nın Alaşehir İnegöl' de bir pazargahı ile Sart'a uzanan Yenipazar'da 180 adet dükkan ve bir kervansarayının bulunması ticari yol ağının açıklamasıdır. Paşa'nın Saruhan Sancağı Ilıca kazasının Ulgamlı köyünde 156 dükkanı kervanyolu noktalarını belirten kayıtlardır. Kestel, kervanyolları ana yolundan Nazilli kadar yararlanamamış ve tarihsel konumunu, çok geçmeden Nazilli'ye bırakmıştır. 1530 yılı verileri, Kestel'e bağlı köyleri de vermektedir:

Arslanlı 68, Bayındırlı (Mekrelen) 165, Bazarköy (Kökezli) 105, Bereketli 28, Bilara 40, Böğrüdelik 64, Çobansulu (Çobanisa) 36, Çökili 21, Cuhudlu 24, Dallıca 96, Damlacık 16, Dereköy 20, Donlukçu 10, Dursunlu 27, Eyüceli 36, Feslek (Ortakçı) 52, Girenüzlü 27, Gökseki 35, Hacıbeyli 27, Hamzalı 51, Hasanlı 17, Ilgınlı 85, İmranlı (İshaklı) 94, Karaağaç 63, Kemanlı 29, Keyranlı 12, Keçiörenli 35, Kızıldere 2, Kızılcaburun 22, Kuyucak (Keskinli) 94, Kuzuderesi 45, Mastavra 89, Mena Halil 44, Öykenli 20, Sarıcaova 30, Selemli (Şikemli) 71, Sevindik 17, Siyek 32, Söğüd (Serimli) 27, Sülmenşah 53, Tahtacı 29, Tavşan (Duman) 36, Tirkemişli 27, Uluörenli 76, Yöre 27

Aynı belgede, Dereköy, Keyranlı ve İshaklı toplam olarak 136 hane sayısıyla verilmiştir. Kestel grubundan Keçiörenli ile Nazilli grubundan Yusuflu'nun hane sayıları verilmemiştir.

Kazanın hane sayılarını belirleyemediğimiz diğer köyleri ise, Gençli, Demircili, Günabı ve Haydarlı'dır. 1530 yılı verilerinde Kestel'e bağlı köyler içinde yer almayan Azizli ve Sinekçiler köyleri Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtlarında yer almaktadırlar.

1671 yılında Nazilli'yi ziyaret eden Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler, kentin gösterdiği gelişmeyi yansıtması bakımından kayda değerdir. Gezgin, kenti statüsel olarak, 150 akçe mevleviyette gösterirken, bunun bazen 300, bazen de 500 akçe mevleviyete sahip olduğunu belirtir. Gezginimiz, kentin 12 mahalleden oluştuğunu, birkaç katlı evlerinin yanısıra toplam 300 kiremitli eve sahip olduğunu yazar. Ayrıca, 12 camii, 70 caddesi, bir bedestan ile 2000 dükkanı olduğunu belirtir. Pazarına değinirken "Rumeli'de Maşkoloz, Dolyan, Alasonya, Debre, Yanya, Özsek pazarları meşhurdur ama onlar senede bir gün olur. 300 dükkandan başkası pazardan sonra boş kalır" der ve ekler, iki han, bir hamam, bir camii ve 7 kahvehanesi bulunduğunu ifade eder. Esasen bu yol "Bazar" oluşumlarıyla dikkatleri çeken tarihsel hattır. Bu konumdan Nazilli önemli ölçüde yararlanmış görünmektedir. XVII.yy. sonlarında bu kentsel tabloyu çizen Nazilli, bu gelişimiyle Büyük Menderes Havzasının kayda değer yerleşimi haline gelmiştir. Oysa, 1530 yılı verilerinde Nazilli ile Kestel birlikte ele alınırken, 41 dükkan, 5 cami, 6 mescit, 1 muallimhane ve 1 zaviyeye sahiptir.

SULTANHİSARI

Aydınoğlu Mehmet Beyin, beylik topraklarını çocukları arasında paylaştırdığında, Hızır Şah'a Ayasuluk ve Sultanhisarı verilmişti. Paylaşımda, Sultanhisarı coğrafyasının verilmesi üzerinde durulmayı gerektirmektedir. Zira, Sultanhisar, coğrafi konum itibarıyle Aydın Güzelhisar'dan sonra gelen bir yerleşimdir. Paylaşıma, Aydın Güzelhisarı değil de Sultanhisar'ın eklenmesi, bu süreçte Aydın Güzelhisar'ın henüz köy statüsünde olduğuna mı işarettir. Yoksa, Sultanhisarı'nın özel bir konumu mu vardır anlaşılamamıştır. Oysa, Ayasuluk ile Güzelhisar ard arda gelen coğrafyalardır. Bunlara bağlı olarak daha uzak bir yerleşimin paylaşma sokulması ilginçtir. Ancak, Aydınoğulları sürecinin darphanelerinden birinin de Sultanhisarı'nda bulunması anlamlıdır. Ancak, nümizmat Celil Ender, Sultanhisar darplı paranın Menteşe Emiri Sasa Bey sürecine ait olma olsılığından söz etmektedir. Zira, darp tarihi 710 (1310) olan gümüş para, İlhanlı Sultanı Hüdabende Muhammed adına basılmıştır.

Sultanhisarı Aydın Sancağı'nın Büyük Menderes Havzasındaki 13 kazasından biridir. Sultanhisar, 1867'ye değin kaza statüsünü korumuş, bu tarihten sonra Nazilli'nin nahiye konumuna çekilmiştir.1958 tarihinde de Aydın ili kazaları içine alınmıştır. Sultanhisarı, 1530 yılı kayıtlarına göre 18 köye sahiptir.[218]

Çomaklı 6, Davarlı 58, Dirgeme 93, Emirahur 27, Hasırcalu 15, İmedbükü 15, İsabeyli 51, Kılavuzlu (Acıca) ve Dereköy 142, Köseli 11, Malkoç ve Yaycılı 22, Özbek 21, Salavatlı 65, Yakuplu 17, Yolargulu 16

Sultanhisar'ın Çobansulu ve Saruhanlı köylerinin hane sayısı belirlenememiştir. Sultanhisar'ın köyler listesine, Aydın Vakıflar Müdürlüğü kayıtlarında görülen, Koyunlu, Timurhan, İnceköy, Hasırcı adları eklenmektedir.[219] Sultanhisar, beylikler sürecinden 1867'ye değin kaza statüsünde iken bir ara nahiye durumuna düşmüş, ancak, 1958 yılında da Aydın kazası olmuştur.

---

[218] 1451 tarihli Fatih Dönemi kayıtlarında her ne kadar Kılavuzlu ve Dereköy aynı köyler olarak yer alıyorsa da her iki yerleşim ayrı köylerdir.

[219] 2243 nolu Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü Defteri

YENİŞEHİR

Büyük Menderes Havzasının doğu uç noktasında yer alan kaza, merkez yerleşimini oluşturan Cami-i Atik ve Sofular mahalleleriyle dar bir alana sıkışmış görünmektedir. Merkez 29 haneye sahiptir.

Yenişehir'in sahip olduğu coğrafya, Aydın sancağının doğu kesimini içine almaktadır. Bu konumsal durum, fetih ve yerleşim tarihi açısından oldukça önemli malzemelere sahip olduğunun da açıklamasıdır. Zira, beyliğe adını verdiği ileri sürülen Aydın Bey'in Yenişehir'de bulunması, bu bölgenin fetih ve yerleşim sürecindeki önemine de vurgudur. Bu nedenle, beylik ailesinin bir kısım üyeleri bu coğrafyaya ilgi duymuş olmalıdırlar. Bunların içinde Süleyman Şah torunu (Yakup Bey kızı) Hafsa Sultan gelmektedir.

Bölgenin ilk fetih koridoruna sahip kaza coğrafyası, Boyasini, Ammasiye, Eymür ve Karacasu köyleri üzerinde durulmayı gerektiren bir durum içermektedir. Nedense, kuzey Büyük Menderes Havzasında görünmeyen beylik ailesi vakıfları, bu bölgede birden yoğunlaşmaktadır. Örneğin, Amasya XVII.yy' dan itibaren köy konumundan, kaza statüsüne kavuşurken, özellikle Aydınoğulları ailesinin üçünü kuşak adlarının vakıf kümelenmesi ile dikkati çekmektedir. Aynı ilgiyi Boyasini de görmektedir ki, bu da, beyliğe adını verdiğini varsaydığımız Aydın Bey'den kaynaklanmış olmalıdır.

Karacasu ise, ilerleyen süreçte merkezi bir özellik kazanarak, tüm yerleşimlerin üstüne çıkmıştır.

Sancak kaza Yenişehir, Büyük Menderes Havzasının yerleşim tarihinde, konar-göçerlerin ilgi duyduğu ve yoğunlaştığı bir kaza durumundadır. Yenişehir coğrafyası daha çok sular bölgesi özelliği ile ortaya çıkmaktadır. Hatta, bölgenin çeltik üretiminde kayda değer bir konumu bulunmaktadır. Bu nedenle, yerleşimde Yenişehir farklı bir durum göstermektedir. Yenişehir'in, kaza statüsüyle sahip olduğu, Karacasu, Amasya, Boyasini ve Yenice önemli birimler olarak dikkati çekmektedir. Özellikle, Boyasini Aydın Bey'in türbesinin bulunduğu kesim olarak daha farklı bir değerlendirmeye sahiptir. Kazanın, 1530 yılı köylerinden Geyre (Geyre), Kırcalı, Karacadağ, Karacakaya, Karacayaz, Kavuçkilise, Emenlü, Kayı, Kızılca, Vakıf, Kadı, Bahşayiş, Kire, Sebe ve Serimli'nin hane sayıları belirlenememiştir. Yenişehir'in, Büyük Menderes Havzası

giriş koridorunda yer alan coğrafyası tarihsel olarak önem taşımaktadır. Zira, Yenişehir, havzanın güney kesimindeki bağlantı yollarıyla da ayrıca kayda değer bir ağın sahibidir. Coğrafyanın köyleri öncelikli yerleşimler olarak da incelenmeye değer görünmektedir.

Vakıf 50, Ozanlı 26, Mersinli 26, Değirmendere 26, Ermezli 5, Evrenli 26, Haydarlı 21, Koçderesi 12, İmanlı 57, Kızılcabörklü 87, Çatmaca 36, Hereke 26, Kurucakoz 23, Kerdime 6, Yamalak 10, Çağşireni 3, Asma 79, Mihalıç 45, Yaycılı 53, Yazırlı 27, Gökçeburun 29, Çandır 32, Kaşıkçı, 28, Katrancı 18, Ortaluca 15, Akçasaz 12; Rahmanlı 15, Davutlu 22, Kozlak 31, Kurkoz 11, Düğrek 10, Boyasini (Esençay) 119, Alıç (Alıncı) 23, Karacakilise 25, Kızılcakilise 35, Eymür 145, Uzgur 11, Ammasiye (Amasya) 158, Balçıkhisar 9, Karahisarlı 44, Kemer 290, Yenice 52, Körklü 18, Trabuz ve Papazlık 192, Karacasu 272, Pardunar 23, Uçbeyli 45

ARPAZ

Tarihsel süreçte, Aydın Sancağının kazası olarak görünen Arpaz, bu konumunu daha sonra koruyamamış ve bugün köy durumuna düşmüştür. Akçay vadisinin bu tarihsel yerleşimi daha çok merkezi yerleşimi ile dikkati çekmektedir. Fatih Döneminde Yenişehir'e bağlı iken daha sonra kaza statüsü elde eden Arpaz, merkezde, Meciddolayı, Cami, Akmescid, Yenice, Mesih Hoca ve Kefere adlı mahallelere sahip olmuştur. Kırsal alanı ile Aydın Sancağı'nın en küçük kazası olan Arpaz 1530 tarihli belgelerde 13 köye sahip görünmektedir.

Bekirli 38, Bersiye 270, Dere 21, İnebolu 150, İvazlı 12, Kızılca 25, Küte 166, Topçu 83, Uruzlu 25, Yusuflu 11, Akmescit 51, Yazır 42, Manastır 24

İZMİR

Aydınoğulları'nın Osmanlı yönetimine geçmesiyle oluşturulan Aydın Sancağı'nın kazalarından biri olan kent, Fatih devrinden itibaren geniş çevresiyle ile dikkati çekmektedir. Fatih'in liman kalesini Latinlerden

alınması ve yeniden 1476'de yeniden yapılması, yerleşim alanın tamamen Türk kontrolüne geçmesinisağlamıştır. 1700'lü yıllarda sancak merkezliği statüsü kazanan İzmir, bu yıllardan itibaren fevkalade bir gelişne gösterince, 1850'de eyalet merkezi, 1867'de ise Vilayet merkezi, 1924'de de vilayet kalıcılığı onanmış görünmekterdir.

İzmir, özellikle, XVI.yy'ın sonlarından itibaren beklenmedik bir gelişme göstermiştir. Kentin ekonomik alandaki sıçrayışı beraberinde etnik unsurları da merkeze çekmiş ve bu yüzyıldan itibaren, Rum, Yahudi ve Ermeni nüfusun artmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak, endüstriyel, sosyal ve kültürel çalışmalar, nitelikli insan sayısını da ortaya çıkarmıştır. Kentin, ekonomide merkez zenginliği, dışarıdan göç alması, onu giderek metropol kent haline getirecektir. 1530 yılı sancak kazaları içinde pek öne çıkmayan kent, özellikle süreçteki köy dağılımlarıyla bu işareti vermeğe hazır gibidir.

Ayaskut (Ayasefut) 47, Balçıkhavlu 18, Balıkhavza 209, Bayraklı 62, Bornova 49, Boynuzsekisi 68, Çağış 43, Çamlı 160, Çineme 125, Dağlı 50, Derekabaağaç 3, Deryanda (Triyanda) 28, Domuzburnu 69, Emirdoğan 68, Emrezlü 101, Eşen 242, Gölyaka 14, Gümüldür 137, Hacılar 65, Havluağacı 45, Hamidli 29, Karacadağ (Değirmendere) 144, Karahalil 40, Karakuyu 149, Kavaklıdere 11, Kayaş 48, Kesri 136, Kırıklı 90, Kızıldağ 130; Kilizman 66, Koğuluca 8, Kürdülen 13, Rabi Kürdülen 160, Malkoç 23, Manda 131, Mesavlı 25, Oğlananası 5, Ortaköy 23, Ovacık 6, Palamut 3, Pınarbaşı 64, Poladı 22, Sandılı 65, Sayib Fakih 33, Seki 51, Şeyhler 140, Büyük Tahtalı 192, Küçük Tahtalı (Kozağacı) 183, Taraklı 90, Demircili 74, Uruzoğlu (Kadıçadırı) 175

Kentin, Fatih Dönemi köyleri içinde yer alan, Andır, Kuyumcular, Çakallar, Duruçay, Dündarlı, Elekçiler, Gökbel, Gözyaka, Habibler, Hızırlar, Seydiköy, Ilıca, Yekli, Kamanlı, Kazancık, Kuzgunlar, Özbek, Payamlı, Sığırkuyruğu, Sungurlu, Yuvacalı, Kermenli ve Işıklı yerleşimleri nedense 1530 yılı kayıtlarında görülmemektedir.

Süreçte adları görülen, ancak hane sayıları belirlenemeyen, Çapar, Çineme, Kızılağaç, Kozağacı ve Seydi köyleri konusunda sınırlı bilgilere sahibiz.

İzmir, merkezi konumundan çok kırsal alanın genişliği ile adeta kontrolü güç bir idari dağılıma sahiptir. Fatih döneminden, Kanuni dönemine değin geniş bir coğrafi alana sahip olan kent, Kürdelen (Karşıyaka), Birunabad (Bornova), Urla, Triyanda, Ayasefud, Kilizman gibi idari yapılanmalarla bütünlüğü koruma çabasına girmiştir.

Evliya Çelebi, kentin sıçrama sürecine girdiğini, 1671 ziyaretiyle daha anlaşılır bir tabloyla ortaya koyar. Gezginimiz kent merkezinde, mescit, darülkura ve zaviye toplamının 150 olduğunu, bunun yanısıra 3060 dükkan, 82 han, 40 medrese, 40 çocuk mektebi, 11 hamam, 17 sebilhane, 40 kahvehane, 70 sabunhane, 20 bozahane, 20 boyahane, bir saraçhane çarşısı, bir mısır çarşısı, bir mumhane, bir gümrükhane, 200 meyhane ve 7 kilise bulunduğunu yazar. Evliya Çelebi'nin XVII.yy. tablosu, gelişim sürecindeki ilk işaretler olması nedeniyle değer taşımaktadır. Kent, giderek göç almasıyla, metropol kent yapılanmadına yönelmiş görünmektedir.

ÇEŞME

Çeşme, Beylikler sürecinde önemli adlara ve gelişmelere sahip bir yarımafda olarak dikkati çekerken, Osmanlı süreciyle birlikte İzmir'e bağlı bir nahiye olarak görünmektedir. 1530 yılı Tapu Tahrir Defterleri onu, Aydın Sancağı'nın 13 kazasından biri olarak vermektedir. Daha sonra, Aydın Sancağı kazası olmuş, çok geçmeden yine idari bir yapılanma ile 1573 yılında Sığla Sancağına bağlanmıştır. 1865'de ise bu kez İzmir Sancağı kazası olarak idari birim yapısını sürdürmüştür. 1924 yılında da İzmir iline bağlı kaza statüsüne alınmıştır. Çeşme kazası, Aydın Sancak kazaları içinde küçük olmakla birlikte bir liman kenti olması nedeniyle oldukça önemli bir konuma sahiptir. Yerleşim, Fatih Dönemi kayıtlarında İzmir'e bağlı görünürken, daha sonra bağımsız bir ilçe statüsüne kavuşmuştur. Kayıtlarda, Özbek yerleşiminin yoğunluğu nedeniyle "Özbek Yarımadası" tanımlamasına alınan bölge, konumu nedeniyle ticaretin giriş-çıkış özelliğine sahiptir. İlk yerleşim sürecinde, özellikle Aydınoğlu İbrahim Bahadır Bey'in fetih girişimiyle simgeleştiği bir coğrafya olmanın yanı sıra Rum ve Yahudi nüfusun da bulunduğu tarihi coğrafyadır. 1530 yılı verilerine göre kent, 40 köye sahiptir.

Alacaat (Alaçatı) 127, Balıklağu 48, Beyliilipsi 26, Birgicik 141, Boynak 290, Bozyaka 22, Buruncuk 340, Çırtlık 66, Eğridere 106, Emirdoğanlı 120, Germiyanlı (Kızılkilise) 36, Gözsüzler 79, Hacı 211, Ildırı 60, Ilıca 100, Kavak 97, Yassıkışla 201, Ahi Nikola 24, Kavaklıkışla 201, Kösederesi 139, Kuyucak 58, Künebisa 49, Ovacık 62, Reisli 42, Sahib 174, Sahibyüzü (Ceharyek) 76, Tahin 83, Temsiye 93, Turgutlu 53, Ürkmez 47, Yenice 126, Zeytinönü 74, Zeytinkışlası 16, Kızılca ve Tepecik 55, Dereköy 39

Çeşme'nin dönem köylerinden, İsalı, Oturuca ve Ulamış köylerinin hane sayıları belirlenememiştir. Diğer taraftan listeye aldığımız, Kızılca, Yassıkışla, Dereköy, Ahi Nikola ve Tepecik köylerinin Seferihisar köyleri olduğunu belirtelim. Çeşme yarımadası, Türkmen grupların fetih süreci içinde ilgi duydukları bir coğrafya olarak dikkati çekmektedir. Örneğin, Karaca Ahmet Sultan, Tuğrul Baba, Samut Baba, Emir Baba, Ahi Baba, Şeyh Mükrimeddin, Yusuf Baba, Aşık Satılmış ve Şahin Baba öncül emirler olarak görünmektedir. Çeşme'nin Sivrihisar (Seferihisar), Dereköy, Yazır ve Kayadibi kesimleri vakıf kayıtlarında belirgin yerleşim üniteleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Seferihisar (Sivrihisar), yarımadanın en kayda değer yerleşimlerinden biri olup, nahiye statüsüyle merkezi bir durum elde etmiştir. Bölge, fetih sürecinde de, Horasanilerin ilgi duyduğu bir coğrafya olarak öne çıkmış ve gelişimini sürdürmüştür.

SART

Sart, Fetih ve yerleşim sürecinin yanı sıra zengin bir yerleşim coğrafyası özelliği taşımaktadır. Sart köyleri içinde yer alan Alihan ve oğlu Bedir Bey, Emir Han'ın oğlu Bayram Bey ile Evrenlü, Buğdaylı, Firuzlu, Davutlu, Rüstemli, Kutluışık ile Ahmet Bey erken dönem yerleşimleridir. Bu yerleşimler, Sart coğrafyasına 1300'lü yılların başında hatta daha önce girildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sart, aynı zamanda etnik unsurların öne çıktığı bir coğrafi alan konuğmundadır. Buradaki Sinagoku ile "Kadim" Yahudi varlığının, özellikle beyliğin ilk sürecinde Balat'taki yoğunluğu ve İstanbul'un fethiyle

Fatihin buradan İstanbul'a Yahudi nakli, tarihsel kayda alabileceğimiz önemdedir.

Bu nedenle, Sart, sahip olduğu tarihsel konum nedeniyle üzerinde durulmayı zorunlu kılan bir kazadır. Anadolu ticari yol ağı üzerinde oluşu, onu tarihten günümüze taşıyan en önemli nedendir. Gerek, batı-doğu, gerek güney-kuzey ulaşım ağının merkezinde oluşu, onu canlı tutan nedenlerdir. Özellikle, Anadolu içlerine uzanan yola hakimiyeti ve Bozdağları kuzey ve güneye bağlayan tarihi yolların kontrolü, önemini arttıran başlıca nedendir. Özellikle, İrani (Acem) unsurların bu bölgedeki yoğunluğu, Defteri Hakani kaydında "Kadim" olarak nitelendirilmektedir. Buradaki unsurlar içinde "Çeltikçiyan" olarak nitelendirilen bu yapısallığın Şeyh Bedreddin'in babası Ahi İsrail'e ait araziler içinde yer alması üzerinde durmamızı gerektirmektedir. 1530 tarihli Defter-i Hakani kayıtlarında Sart'ın köy sayısı 70 olarak görünmektedir.

Adalı 13, Ahmetbeyli 68, Ahmetli 13, Ali Beyli 2, Alihanlı ve Şehriyar(Şahyar/Şahoba) 40, Allahdiyen (Akçakilise) ve Boz 42, Arıklı 2, Aşağı Bulkas 30, Ayvacık 55, Bayrambeyli 8, Bedirbeyli 4, Benefşehi 17, Boğazhavlu 41, Buğdaylı 8, Çakırlı 13, Cengara 6, Dalbeyli 5, Davutlu 21, Debbağhane 23, Evrenlü 41, Firuzlu 5, Gençli 6, Gök (Kuruçay) 24, Kabaklı 2, Karasevinçli 31, Karamanlı 8, Kelerli 2, Kızanlı 10, Kızılca 10, Kızılcaköy 10, Köseler 24, Kurşunlu 6, Kutluışık 35, Manastır 25, Merdivanlı 15, Mudanya 67, Munamak 13, Mürselli 30, Ömerli 10, Ördekli 10, Üzümlü 39, Pusadlı 27, Rüstemli 1, Saz 17, Sofular 5, Süleymanlı 6, Şahinler 13, Şerafeddin 11, Veledi Salih 14, Yağcılı 5, Yarışlı 8, Yirce 3

Sart'ın Sancak içinde önemli bir yer tuttuğunu söylemek gerekir. Özellikle Bozdağ geçitleri üç tarihi yolla Sart'a ulaşmaktadır. Bu yollar tarihi Efes-Sart yollarıdır ki, Bayındır çıkışları ile Birgi'nin Bozdağ derbentleri bu konuda Sart'ın önemini arttırmaktadır. Onun içindir ki doğal zenginliğe karşın, Bizans tarihi köylerinin bu güzergahta toplanması ve ticari olanaklardan yararlanması, köylerin gelişmesini beslemiştir. Gerek Birgi gerek Tire(Bayındır) kervan yolları üzerindeki köyler bu nedenle hane sayısıyla dikkat çekmektedir. Özellikle, batı Bozdağlar kesimindeki, Malanda, Çamlıbel, Alankıyı ile Bozdağların Gölcük yay-

ları, salt üretimsel açıdan değil, konar-göçerlerin de gözde kesimlerini oluşturmaktadır. XIV.yy'da Bozdağ derbendindeki Tekke Köyü (Elmabağı) ve Erbain Dağı (Kırklar) çevresindeki Yörük ve Türkmen semt adları bu ilgiyi açıklayan ifadelerdir.

Sart'ın 70 köyü içinde, Bağcılı, Balat, Bayındır, Çakırlı, Darucalı, İmi, Şeyhli, Taşneli köylerinin hane sayıları belirlenememiştir.

Sart, tarihsel seyir içinde önemini yitirirken, Salihi hızlı bir gelişme göstererek, Sart'ın yerini alacaktır.

ALAŞEHİR

Aydın Sancak kazaları içinde 1530 yılı değerlerine göre, sancağın dördüncü büyük kazasıdır. "Düsturname", kenti hem Alaşehir hem de Alaşar olarak ele alırken, "Kalenin sınırsız savaşçıları" olduğunu ve oldukça "Muhkem" bulunduğuna dikkat çeker. Kenti de yüceltir:

"Bir uluşehir idi gayet Alaşar"

Alaşehir, Batı Anadolu'nun Türkleşme sürecine en son katılan yerleşimdir. Tekfurlar elinde varlığını Yıldırım Bayezit'e değin sürdüren Alaşehir, tarihsel adıyla Filedelfiya (Filavya), Hristiyan Ortadoks dünyasının önemli bir yerleşimi olarak tanınmaktadır. Kentteki Sn, Jean Kilisesi ünlü kiliselerden biri olarak, Ortadoks kilise meclislerine (Nikea) katılmış ve daima söz sahibi bir güç olarak dikkati çekmiştir.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezit ile "Yıldırımiyye" adlı imaret ve külliye ünitelerine kavuşan kent, stratejik konumuyla önem kazanmıştır. Alaşehir, İzmir ve Foça gibi sürece geç katılan kent olmasına karşın kısa süre içinde gelişme göstermiş ve sancağın en kayda değer yerleşim birimlerinden biri olmuştur.

Kayda değer adlardan Saru Saltuk'un Yeşilyurt'taki türbesi ile arkadaşlarından Horasanlı Ali Baba'nın yöredeki etlkinliği de dikkate alınacak olunursa, Alaşehir'e özel bir ilgi olduğu da söylenebilir. Hatta, bu süreçte kent vergi ödemede yedinci sırada yer almasına karşın, sancağın dördüncü büyük kazasıdır. Alaşehir, 1530 yılında merkezde etnik unsurlardan 13 haneli Rum nüfusa ve 453 dükkan varlığına sahiptir. Kent, idari süreçte, 1867'de Aydın Vilayeti'nin Saruhan Sancağı'na

bağlanmış ve daha sonra 1924 yılı düzenlemesiyle Manisa' nın kazası olarak konum değiştirmiştir. Alaşehir, 1530 verilerine göre, 76 köye sahiptir. Ancak bu köylerden, Arva, Ovalı, Bereketli, Yahyalı, Koçaklar, Tahtacı, Terken, Kır ve Yalınayak köylerinin hane sayıları ise belirlenememiştir.

Adaköy 11, Akçalar 9, Akçabergos 18, Akkeçili 38, Alacaatlı 27, Alemşahlı 42, Ali Fakih 8, Avcılı 36, Avşarlı 163, Bahadırlı 19, Balabanlı 30, Balıklağu 13, Başlamışlı 19, Bazar 25, Birgicik 25, Bozbörklü (Zaviye) 37, Böyrekli (Kasaflı) 28, Buriyalı 22, Çamlıca 8, Çift 39, Dadoğlu 32, Datköy 11, Dağeri 41, Deliler 81, Demircili 56, Doğuş 18, Dökük 50, Dündarlı 16, Emir Taylı 21, Geri 4, Güverli (Bazarköy) 105, Hacı İsalı (İsaca) 2, Helvacık 16, Hisarcık 24, Ilgınlı 8, Işık (Küçük Doyduk) 4, İldüzenli 25, İlemenlü 42, İnegöl 28, Karacalu 60, Karaapti mescidi 34, Karslı 21, Kızılcayeri 78, Kabacalı 56, Karataş 51, Karacasu 46, Karacalu 134, Kargucalı 18, Kayranlı 44, Kemallı 4, Kırgirdi 34, Kızılca 31, Girelli 112, Kösederesi 9, Kurucadere 19, Küçük Başlamışlı 20, Küçük Şeyhli 7, Menye 20, Oğulbeyli 22, Örenli 57, Perakende 89, Postallı 106, Pusadlı 8, Saruhanlı 19, Savcılı 7, Sığırtmaç 38, Sumak 33, Sinanlı 24, Süleymanlı 43, Şahlı 24, Şeyhi 14, Taciler 60, Tekfur Kapısı 13, Yarcalı (Yazıcı Ali) 50, Yaşmaklı 21, Yavi 16, Yellidere 7, Yenice 39

Evliya Çelebi, Alaşehir'in merkezde 24 mahalle, 9 han, iki hamam ve 800 dükkanı bulunduğunu belirtirken, özellikle, boyahanelerine dikkat çeker; "Yetmiş boyahaneleri olup nefti boyaları ve tabakhaneleri meşhurdur", ifadesi, güney Gediz Havzasını kapsayan bir tarihsel gerçeğe işarettir. Alaşehir, Beylik Döneminden itibaren stratejik önemini ve kaza statüsünü yitirmeyen bir yerleşim birimidir. Alaşehir'in sahip olduğu "Pazargah"lar ve vakıf dükkanlar bunun kanıtıdır. Örneğin, Sadrazam Lütfi Paşa'nın Sart Yenipazar'da 180 ve bir kervansaray, Ilıca Olgamlı'da 156, Kula Sebhiyemliha Pazarı'nda 80 dükkan ile İnegöl'de bir pazargah ile Tekfur Köyü'nde hamam vakıfları güzergahın cazibesine de açıklık getirmektedir.[220]

[220] Sadrazam Lütfü Paşa vakfiyesi, H.950/1543, Tire şer'iye Sicili Cilt, 47, say.2-10

XIII. BÖLÜM
TARİHİ COĞRAFYADA KAYBOLAN KÖYLER

Aydın Eli tarihi coğrafyası, Türk kültür tarihi bakımından olduğu kadar, konar-göçer ve aşiret yerleşimleri yönünden de bir kültür müzesi görünümündedir. Dağ, dere tepe, geçit, akarsu, göl, pınar ve mezarlıklar, öylesine malzemelere sahiptir ki, buralardan yerleşim süreci gelişmelerini kavramak olasıdır. Atalarının coğrafyaya taşıdığı değerleri, korumakla sorumluluk taşıyan coğrafya insanı, bu değerlerin önemli bir bölümünü beraberinde "Lakap" ya da "Soy" adıyla yaşatmayı başarmıştır. Onun içindir ki, taşıdığımız "Soyad"lar, tarihsel değerlerdir.

Özellikle köyler, bu zenginliğin temelini oluşturmaktadır. Bu köylerdeki kökler Türk kültür tarihinin özeti gibidir. Bir kısım köylerde belirlemeye çalıştığımız, "Lakap" ve "Soy"adlar tarihsel önemleri nedeniyle verilmesinde yarar görülmüştür.

BİRGİ- Birgi (Akhun, Çavuş, Çelebiler), Beydağ/Balyambolu (Aydoğdu, Yapıcı), Beyköy (Emirler, Çakallar, Hellim, İmamoğlu, Macarlar, Akbeyler), Çomaklar (Hatipler, Sofular, Pehlivanlar), Erikli (Karamanlı, Emir Hasan, Hatip), Halıköy (Çakallar, Kaşıkcılar, Araplı), Çiftlik (Çakal, Çolak, Gökoğlan, Çakır, Kaçar), Yağcılar (Kerimler, Demirci, İmam, Bayat, Bekirler), Bakırköy (Bekirler, Dağlı, Karaca), Yeniyurt/ Cibre (İmam, Bayat, Yusuflar), Tabaklar (Karahasanlar, Türkmenler), Mescitli (Arslan, Hacılar, Karaoğlu), Bozcayaka (Sultanlar), Emirli (Kurt), Karaoba/Korga (Karaoğlanlar, Hacı Ahmet), Adaküre (Sofular, Demirci, Kazoğlan, Nebiler, Bülbüller), Çayır (Aydoğdu, taş), Sarıkaya (Sarıtekeliler), Umurcalı (Bozkurt, Kenger, Umurcalı, Hacı Hasan), Köseler (Hacıkolaklar, Hacı Yetimler, Tosunlar), Çölmekçi (Kurt), Elmabağı/Tekke(Açkarlar), Alakeçili (İmam, Aksakallar), Bozdağ (Arapbaşı, Kuloğulları), Medekse/Ortaköy (Hatipoğlu), Seki (Kelle, Hatipoğlu), Seyrekli (Keçililer), Kemer (Hacıoğlu, Bekiroğulları), Bademli (Arapbaşı), Datbey/Günlüce (Aydın), Demircili (Karaer), Mursallı (Efe, Cerit, Harta), Kutlubeyler (Aydın, Koçak, Tokaç, Kara, Sarı, İkiz, Kozaklar, Demir), Balabanlı (Karaoğlu, Karataş, Hatipoğlu), Kazanlı (Kızılkaya, Çakal), Tekbıçaklar (Sarılar), Küre (Savranlar), Kayaköy (Akkaş, Hacı Hasanlar, Ablak), Semitli (Yazıcı), Yusufdere

(Çoban), Kaleköy (Kuzu, Koç), Haliller (Malkoç, Baş), Karaburç (Çolaklar), Yeniköy (Kepçen), Hatun Deresi (Ünlü, Şahinler), Karabulu (Koç, Öztürk), Ozan(Kelağa), Orhangazi (Hozal), Yeniköy(Ömerbey, Hacı İsmailler), Üzümlü (Altıntaş), İğdeli (Araplar,Cabar)
TİRE- Büyük Kemerdere (Arslan, Kara, Kurt, Bozkurt, Erzen, Köseler), Peşrefli (Peçen, Beyler, Tanar), Dereli (Gacar, İmre), Gülyaka(Sıçanlar, Parmaksızlar), Osmancık (Koyuncular, Avcılar), Fota/Gökçen (Hatip, Kadı, Anamaslı, Yıldırım), Küçükburun (Kurt, Baş, Küçükler) Akmescit (Aydoğdu), Saruhanlı(Eroğlu), Dündarlı (Erkek, Dal), Karacaali (Aydar, Saklara), Çiniyeri (Karakaşlar), Güme(Arslan, Bozkurt), Yenişehir (Balcı, Arslan, Kaz, Topbaş), Çerikuzu(Badak, Özdemir; Tetik, Hacı Hasanlar), Kurşak (Sarıkaya, Erkan), Toparlar (Buçuklar, Karaosmanlar, Tekin, Göktaş), Kürdüllü (Çakal, Uz), Eskioba(Kabaklı, Taş, Çalık), Üzümler (Kocakülahlar, Hacı Nebiler), Doyranlı(Alakuyruklu), Yuvalı (Demirtaş, Sarp, Yüksel), Eğridere (Özkurt, Aldinç), Küçük Kemerdere (Baydemir, Efe), Küçük Kömürcü(Duman, Dündar), Alaylı(Türkmen), Boynuyoğun (Bahşi), Küçükkale (Erdoğan), Buruncuk (Sır), Yakapınar/ Bayındır (Aydın), Turan (Çakıroğulları, Aydınoğlu, Kazdağlı, Arap Hasanlar), Burgaz/Pınarlı (Çatak), Kızılkeçili/ Bayındır (Kızıl, Yurt, Irak), Bayındır (Reis, Sıçan, Kurt, Macarlar, Terziler, Pehlivan, Kaygı, Karabıyık, Kalemci, İmam, Emir, Yunus, Selçuklu, Kara Süleyman), Emirli/Bayındır (Sevindik, Babür, Albulut, Erçi), Kabaağaç (Macarlar), Balcılar (Araplar, Paşa, Sarıot), Karapınar (Koçbay, Cabar, Veliler, Osmanlar), Yakacık (Yula/Yola, Balım, Kalemci), Gaziler (Araplar, Yay, Adabaşlar,Keskin),Osmanlar (Sarılar, Yoldaşlar), Yusuflu (Saltooğulları)
AYASULUK- Söke (Akhan, Kurt, Kızılışık, Karacaoğlan, Mutlu, Aktaş, Kabasakal, Polat, Tuntaş, Akkoyunlu), Hıdırbeyli(Arap), Havutculu (Aydın, Hatipler), Balatcık (Eseler, Kertmenler), Üzümlü (Altıntaş), Caferli (Arı)
AYDIN GÜZELHİSAR : Kazandere(Aydın, Hacı Mehmetler), Kıran (Hatip, Koç, Alihoca), İmamköy(Aydın, Bıyık, Kurt, Arslan, Kızıl, Kuşcu, Karaca, Ödemiş, Kıran), Kuyucular (Akkulak), Yağlı/Yavuzköy (Kayalar), Alangüllü (Hacı Bey, Allar), Eski Germencik (Arap), İsabeyli (Saralılar), Kosan (Sarıtekeli), Gökçealan (Hacı Hasanlar, Hacı Veliler, Gıygıllar), Karatepe (Helvacılar, Horzum, Karakız, Altay, Kocairiler,

Şeyhli), Emirdoğan (Koçaklar, Ayvazlar, Emirler), Davilye/ Ortaköy (Sinan), Akçakaya (Kemikli), Menteşeler (Hacı Hamzalar, Kırklılar)
SULTANHİSAR- Sultanhisar (Karataş Eryiğit, Ergen)
KESTEL-Kızıldere (Kuzular,Yarenler),Bekirli(Hatipler), Dallıca (Arslan, Balcılar, Solaklar), Gireniz (Keller), Sa cılı (Arslan), Bilara/Kurtuluş (İman, Çavuş, Çakal, Kalemci), Hamzalı (Karahan, Sarıhan, Sarılar), Feslek (Ertekinler)
BOZDOĞAN-Osmaniye(Ay), Akseki (Yamukoğulları)
YENİŞEHİR- Boyasini (Aydın, Karaman, Aydoğan, Arslan, Türkmen), Yenice(İmam, Çavuş, Kalimci, Kallar), Yazır (Kocabıyık, Köseler, Hacı Musa)
İZMİR- Cumaovası (Balcılar), Kırıklar(Hatipler, Köseler), Doğancılar/ Emirdoğan (Avcılar)
ALAŞEHİR- Üzümlü (Topuzlar), Osmaniye (Baraklar, Elvanlar), Gireli (Çerdin), Sarıgöl/İnegöl(Çekkaşlar), Osmaniye(Barak)
SART(SALİHLİ) – Salihli (Aydınoğulları), Çaltılı (Emirli, Sütcüler), Çukuroba (Geygel, Bektaş), Mersindere (Dudullar, Çavdar, İshaklı), Yaraşlı (Eşekciler), Şahyar (Küçük Yusuflar)

ADLARI DEĞİŞTİRİLEN KENT VE KÖYLER

Beylik coğrafyasındaki köylerin önemli bir bölümünün adları değiştirilmiştir. Bu nedenle, tarihsel seyri izleme güçleşmektedir. Bu değişimlerin hangi nedenlerle yapıldığı bilinmiyor. Değişimi yapanların, özellikle, öztürkçe ve Bizans kaynaklı adlara müdahale ettikleri anlaşılıyor. Anlaşılan odur ki, Osmanlı siyasi geleneğindeki inançsal müdahalenin devam ettiği görülmektedir. Bu konuda en çarpıcı örnek Ozan Köyü' nün adı Sarısu, Sarı Merye köyü'nün ise Sarıyurt, Uzgur Köyü'nün Başköy olarak değiştirilmesidir. Görüldüğü üzere, müdahale Asyanik Türkçe adlara dönüktür. Oysa, Kaşgarlı Mahmut, "Merye" adının Türk adı olduğunu ileri sürmektedir. Konuyla ilgili verilebilecek o denli örnekler vardır ki, bu değişimlerin neden yapıldığını anlamak güçtür. Öztürkçe adların yerine nedense yine Türkçe adlar kullanılmıştır.

Adları değiştirilen köyler, azımsanmayacak sayıdadır. Listelediğimiz değişim adları (eski adlar) ayraç içinde verilmiştir.

TİRE : Kaplan (Arpacılar), Akyurt (Zeamet Kilise), Çayırlı (Çepni), Gökçen (Fota), Eskioba (Darmara), Üzümler (Hacı Nebiler), Osmancık (Kiliselipınar), Turgutlu (Hamidiye), Kocaaliler (Kocaasiler), Kırtepe (Manda), Akmescit (Tekfurlu), Pınarlı (Burgaz), Yeşilköy (Çıplak), Balcı (Keçiköy), Çamlıbel (Manastır), Çenikler (Samsun), Sarıyurt(Sarımerye), Karaveliler (Tolos), Yakapınar (Uladı), Söğütören (Karaburgaz)

BİRGİ : Kiraz(Keles), Sarısu (Ozan), Ovakent (Adagide), Konaklı (Adagüme), Beydağ(Balyambolu), Kofundere (Alıcı), Günlüce (Datbey), Türkönü (Ayasuluk), Yolüstü (Bezdegüme), Bademli (Bodemya), Yeniyurt (Cibre), Emirli (Maden/Denizavlusu), Zeytinlik (Genev), Köseler (Kayı), Ortaköy (Medekse), Hamamköy (Mendegüme), Üçkonak (Semitli), Ocaklı (Siyek), Elmabağı (Tekke), Kiraz (Keles), Çayağzı (Elbi), Cevizli (Gene), Kaleköy (Gevele), Şirinköy (Keçiler), Karaoba (Korga), Olgunlar (Kurtlar), Erikli (Tasahorya), Suludere (Yağas), Tosunlar (Muradiye), Yeşilköy (Hamidiye), Ceritler (Çulhamurlar), Saçlı (Değirmenönü), Veliler (Apsara), Aydoğdu (Kamar), Bülbüller (Damlar)

AYASULUK: Selçuk (Ayasuluk), Atalan (Burgaz), Pamukyazı(Arapçı), Demircili (Ballıhora),Davutlar (Çavdar), Güzelce (Debbağlı), Doğancılar (Emirdoğan), Vişneli (Fetrek), Karakuyu (Gelevere), Yazıbaşı (Hortuna), Pancar (Kayaş), Torbalı (Kızılhisar), Ayrancılar (Triyanda), Şirince (Çirkince), Akçakavak/Akçakona (Gümenos), Kiraz (Akçaova), Yamaç (Kayas), Gökçealan (Gökçekarlı, Helvacı, Cumalı, Burgaz)

AYDIN : Aydın (Güzelhisar), Balcılar (Kurtuluş), Balıkköy (Araplı), Ovaköy (Davilye), Doğanköy (Domalan), Kemer (Eskihisar), Karatepe (Horasanlı), Incirliova (Karapınar), Neşetiye (Kilise), Sarıçam (Kosan), Gündoğan (Manastır), Başçayır (Şeyhli), Yavuzköy (Yavlu), Güllübahçe (Gelebeç),Yenidoğan (Özbey Yeniköy), Beşeylül (Sinekler) Tekin(Teke)

KESTEL/NAZİLLİ : Nazilli (Nazlı), Kurtuluş (Bilara), Pamukören (Girenizli), Bozyurt (Mastavra), Uzunçam (Siroz), Gündoğan (Tekke), Pınarlı (Araplı)

BOZDOĞAN : Kavaklı (Ayaküsten), Çamlıdere (Çakaldere), Örentaht (Çeltek)

ARPAZ : Esenköy (Arpaz), Yenipazar (Ortasiye), Yazıkent (İnebolu), Mescitli (Manastır), Yenice (Küte)

YENİŞEHİR : Esençay (Boyasini), Örtülü (Trabuz)

İZMİR :Ayrancılar (Triyanda), Bornova (Birunabad), Karşıyaka (Kürdelen)

ALAŞEHİR : Alaşehir (Filedelfiya/Filavya), İnegöl (Sarıgöl), Işıklar (Hotallı). Özpınar (Cabartatar), Baklacı(Musaağa), Aydoğdu(Kılıççılar), Gülpınar (Sarısığırlı), Gümüşçay (Caberdelimusalı), Yeniköy (Nizam-ı Cedit)

SART :Sart Mustafa(Sart) Yeşilyamaç (Geşe), Yeşilova (Ulaşlı), Torunlu (Okçular), Mersindere (Koyuncu/Koyunbeyli), Bektaşlar (Gökçeköy), Başlıoğlu (Başlar), Allahdiyen (Akçakilise), Örencik (Marmar)

Bu değişimleri diğer sancaklarda da görüyoruz. Menteşe bölgesinde adları değiştirilen Eşen (Kestep), Gökpınar (Gireniz), Çayoba (Mesevli), Fethiye (Makri/Mekri). Ula (Gökabad). Çameli (Karaman), Karatoprak (Turgutreis). Seydiler (Kemer), Ulukonak (Alihan), Reşadiye (Datça), Selimiye (Mandaliyet), Denizova (Denizabad). köylerini adlarını anımsamakta yarar vardır.

Sarıhan'da adları değişen yerleşimler ise, Mumcular (Karaova/ Karaabad). Üçpınar (Eğriköy), Gülpınar (Sarısığırlı),Gökçeören (Menye), Kemaliye (Mendehorya), İsmailli (Yuntdağı), Yenköy(Nizamı Cedit) Gümüşçay (Caber Delimusalı) köyleridir.

Karesi Bölgesinde de benzer değişimlere rastlıyoruz. Tarihsel adlardan bir kısmına. Susurluk (Fart), Savaştepe (Giresin), Gömeç (Ermudabad), Ayvalık (Kidonya). Ilıca (Zağnos). Çanakkale (Sultaniye), Altınova (Ayazmend). Alacayaka (Kayapa), Ulubat/Uluabad (Kızılcahisar) adları verilmiştir.

KAYBOLAN KÖYLER

Kayıtlara girmiş, ancak daha sonra kaybolmuş bir takım yerleşimler de bulunmaktadır. Bunlar, kendileri yok olmasına karşın "Mezarlık" adlarıyla yaşayan köylerdir.

Kayıp köylerin önemli nedenlerinden biri de "Veba Salgını" dır. Tarihsel sürecin hemen her döneminde yaşanan bu salgınlar felaketin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Örneğin, 1573, 1718, 1765, 1839, 1866, 1889 tarihli veba salgınları salt Aydıneli topraklarında değil, Ege sancaklarında da büyük yıkımlara neden olmuştur.

Aydın sancağı kazalarından Tire merkez ve köylerinde salgının hangi boyutlara ulaştığını 1838 tarihli belgeden anlıyoruz. Kayıtta, yitirilen insan sayısının 2.000 olarak ifade edilmesi, felaketi anlamak için yeterlidir. Bu rakam, Tire merkezde, nüfusun %24'ünün yitirildiği anlamındadır.[221] Ard arda ve dalga dalga gelen bu salgınlarda, özellikle kırsalda önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu nedenle, bir çok köy konumlarını değiştirmek durumunda kalmıştır. Yaklaşık köylerin dörtte üçü bu nedenle farklı coğrafyalara taşınmıştır. Örneğin, Palamut Köyü, salgından sonra geriye kalan nüfusuyla coğrafyasını değiştirmiş ve bugünkü konumuna taşınmıştır. İlk yerleşimi Kömürcü yakınlarında bulunmaktaydı. Buradaki mezarlık, tarihsel felaketten kalan mirastır. Hatta, 1838 yılındaki salgınının boyutları sarayı harekete geçirmiş, Kuşadası çevresine sefer yapan gemilere dikkat çekilip, buralara dışarıdan gelecek olanların karantinaya alınmaları, Sultan Abdülmecit tarafından Aydın Eyaleti veziri Mehmet Tahir Paşa'ya yazılan buyrulduda alınması gereken önlemler sıralanmaktadır. Uyarının Muğla ve Denizli'ye de yapılması, tehlikenin Akdeniz'i kapsadığını göstermektedir. Bu nedenle, hastalık bulunan yerlerin bir saat uzağında karantina şubelerinin açılması ve dışarıya çıkacak olanların buralarda 10-15 gün kontrol altında tutulmaları istenirken, İstanbul'a giriş ve çıkışların da yasaklandığı ekleniyordu. Hatta, salgının daha önce başladığını gösteren, "Şehrin içinde vebaya tutulmuş evlerin su ve tütsüyle temizlenmeleri, hiçbir kimsenin dışarıya çıkmaması" ve tüm gereksinimlerin askeri birliklerce karşılanacağı duyurulmaktadır. Örneğin, Tire kazasında, Uşakpınarı, Bozköy, Yeniceköy, Mursallı, Kelmeköy, Bölücek, Şeyhli, Kureyş, Akçameşhed,

---

[221] Tire Şer'iye Sicili Cilt 2, Say. 42-43, H.1254

Araplı, Hamzalı bu salgınlarda varlığını yitiren köylerdir.[222] Bu tarihteki salgında yalnız Tire'nin merkez kaybı 2.000 kişidir ki, bu da kent nüfusunun dörtte biridir.[223] Salgınların oluşturduğu kayıp köyler, mezarlıkları ile birer belge görünümündedir. Örneğin. Birgi mezarlıklarının kent içinde yoğunluklu görülmesi, hem kentin önemini yitirmesi hem de de hastalıklarla ilgili olmalıdır. Bu mezarlıklar aynı zamanda, eski yerleşim yerleri haritası özelliği taşımaktadır. Salgın hastalıklar, sosyal nedenler (Güvenlik) ve yer değiştirmelerle bırakılan izler, bu mezarlıklarla somutlaşmaktadır.

Diğer taraftan, Tire merkezde yer almakta iken bugün ortadan kalkan, Aydınoğulları (Koca Mezarlık), Kurt Baba ve Doğancılar mezarlıkları erken dönem mezarlıklarıdır. İlk mezarlıklar diyebileceğimiz ana mezarlıkülar "Kocamezarlık" adıyla anılmaktadır ki, örnekler içinde Tire'de ki Koca Mezarlık (Aydınoğulları Mezarlığı) gelmektedir. Bunlar uzun süre kullanılan ilk mezarlıklardır. Kaza mezarlıkları üzerinde yaptığımız araştırmalar da, kimi ilginç mezarlıklara da rastlanmıştır. Örneğin, Tire/Kurşak Köyü'ndeki "Etreddin Mezarlığı" dır. Belgelerde böyle bir köy yoktur. Ancak, erken dönem yerleşimleri içinde Anadolu'da ancak bir "Etre Köyü" görünmektedir. Bunların köksel bir birliktelikleri var mıdır, henüz bilinmiyor.

Kaybolan köyler içinde ilginç nedenlere bağlanan köylerde bulunmaktadır. Çenikler/Canik/Samsun Köyü çevresindeki eski köylerden Mahmutlar, halk anlatımlarına göre çevresinde yoğunlaşan yılanlar nedeniyle boşaltılmıştır. Aynı sıkıntının Buruncuk ve Sarıyurt çevresindeki Demirci köyününde de yaşandığı ve halkının Bayındır'a göçerek merkezde Demircilik Mahallesini ortaya çıkardığı kaydedilmektedir. Böylece Bayındır köylerinden üçünde "Yılan" tehlikesiyle köylerin boşaltıldığı bilgileri halk anlatımlarından bize ulaşmaktadır.

Tire coğrafyasında yerleşim yeri günümüze ulaşamamış, ancak, "Mezarlık" durumuyla adını koruyan köyler yada aşiretler vardır. Bunların içinde, adı üzerinde sağlıklı belirlemenin yapılamadığı Kureyş (Başköy) ve Kureyş (Yusuflu/Bayındır) bulunmaktadır. Erken dönem yerleşimlerinden olan Kureyş ile ilgili bilgilerde pek açıklık yoktur.

---

[222] Tire Şer'iye Sicili Cilt II, Say.42, H.1254

[223] Bkz.Daha geniş bilgi için, A. Munis Armağan- Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar, İzmir, 1984

Resmi bilgiler XVII.yy'dan itibaren kesilmektedir. Kaybolan bir diğer önemli köy de Akçameşhed' dir. Kanuni Döneminde 67 hanelik bir konumda bulunan köy, mirasını mezarlığı (Maşat) ile korumaktadır. Anadolu'nun etkin babalarından Hacı Baba'ya dönük yerleşimlerden Hacıköy de kaybolan köylerdendir. Hacıköy bugün çevrede daha çok mezarlığı ile ünlüdür. Çevresi, Horasanlı Ali Baba, Kızıl Deli Sultan, Karaca Ali, Kurt Baba (Şeyh Şücaeddin) ve Alihan Baba Sultan gibi Horasanilerin yer aldığı tarihi coğrafyadır.

KAYBOLAN KÖYLERİN KAZALARA DAĞILIMI

Çeşitli nedenlerle tarih sahnesinden çekilen köyler, adlarını geride bıraktıkları mezarlıklarla yaşatırken, varlığını yitiren bir kısım köylerin nasılsa mezarlıklarına rastlanılmamıştır. Örneğin, Tire'nin Çamlıca, Reyhanlı, Çit, Arı, Kabil, Keles köylerinden ise hiçbir iz kalmamıştır. Kaybolan köyleri, rarihsel önemleri nedeniyle kaza adlarıyla vermeyi gerekli bulduk.

TİRE- Hacıköy (Boynuyoğun), Akçaşehir(Kızılin), Akkoyunlu (Eyerci), Kocaali (Akçaşehir), Dallık (Kadı), Başköy/Uzgur (Kureyş, Maşat), Alaylı (Karadut), Boynuyoğun (Paşaoğlu), Yenişehir (Sıyrat, Türkmen, Işıklar), Derebaşı (Çokallı, Kadınlar), Kırtepe/ Manda (Avunlu,Yörük), Kaplan/Arpacılar(Gedik,Sazak), Bademye (Işıklı), Dündarlı (Çocuk), Somak (Akalıç), Topalak (Dedeköy), Hasançavuşlar (Mercanlar), Bülbülderesi (Hayreddinli), Kızılcaavlu (Dedebaşı), Büyükkömürcü (Palamut, Kelmeköy, Gök), Çerikuzu (Sobuca), Musalar (Kadıköy, Keller, Savranlar), Arpadere (Kayran), Kurşak (Etreddin), Halkapınar (Çavuş), Peşrefli (Çardak), Büyükkemerdere (Çalı, Karakuz), Eğridere (Zeytinberleği, Karaçamur), Canbazlı (Topçu), Kürdüllü (Kızancıklar), Yeğenli (Yersu, Nurlar,Taşdere), Işıklar (Yörük), Sarılar (Menteşe), Fota/Gökçen(Umurlu),Yenice, İsalı/Mürselli), Kahrat (Bozköy), Çayırlı (Karaağaç)

BAYINDIR- Bayındır (Gölbaşı), Buruncuk (Araplı), Pınarlı/Burgaz (Melaç), Pınarlı/Burgaz(Tekköy), Emirli (Ahmetli), Emirli (Tahtacı), Kızılkeçili (Çelergen), Çenikler/Samsun (Aktaş), Çenikler/Samsun (Evkaya), Çenikler/Samsun (Kuyruklu), Ergenli (Gölbeyli), Ergenli (Türkmen), Kabaağaç (İsmiler)

BİRGİ- Birgi (Merkez)-(Böken, Dikencik, Keçeci), Bölücek, Karahallı, Karasülü, Çörekbaba, Hıdırlık, Demirbaba, Manastır), Ödemiş (Ahrandı, Sungurlu), Kaymakçı (Şali), Adaküre(Erenler), Küçük Avulcuk (Ak), Süleymanlı (Seyrekli), Çatak (Karakoyunlu), Kazanlı (Dolmanlık), Seyrekli (Beytiköy), Semitli/Üçkonak (Büyükalan, Horasan, Parmaksız), Avulcuk (Akmezar), Beyazıtlar (Eşekciler), Kurucaova (Alamanlı), Yusufderesi (Ormanlı), Kutlubeyler (Resuller), Cibre/ Yeniyurt(Lüküs Bahçesi),Elmabağı/Tekke(Çepeldede), Adagüme/Konaklı (Hanaylar, Yıkık), Elmabağı (Aktaş, Garipler, Yörükler, Kırklar), Bademli (Çatma, Gebgebir, Doğan, Ildırlar, Keten), Kurucaova (Türkmen)

BALYAMBOLU/BEYDAĞ-Balyambolu (Tahtacı, Çatıl, Öteköy, Hasan Hüseyin,Çukuroba), Çomaklar (Sürmenler, Kızılyer, Hüseyin Deresi), Erikli (Bademli, Evliyabaşı), Adaküre(Erenler), Taşköprü (Tahtacı), Beyköy (Alimler, Hasanlar)

KELES/KİRAZ- Horzum (Zahranlı), Eğridere (İsaoğlu), Sarısu/Ozan (Başoba, Deli İsmail), Tombullar(Uzunlar), Olgunlar (Kocakız), Haliller (Araplı), Çanakcı(Bayır), Umurca (Musaahmet), Karabağ (Çarıklar), Çölmekçi (Dedeli), Sasalı (Arap), Azmanlar(Arap), Doğanca (Aktaş), Kibarlar (Kocakarı)

AYASULUK-TORBALI-Karakuyu/Gelevere(Akçay),Çakırbey(Karaayşe), Caferli(Uşak), Çengele (Karasu), Atburgazı (Çifsurat), Çengele(Kadir), Dölten (Söke/Ayasuluk), Uşak (Avşar/Söke), Savuca (Müftü), Karamanlı (Caferli/Kuşadası), Şehitler (Gümenos/Ayasuluk), Caferli (Uşak)

AYDIN GÜZELHİSAR-Bozköy (Akıncılar), Çamlıca (Hacıhasan), Çamlıca (Karbacık), Kadı (Kuduluk), Germencik (Tatarlar), Hıdırbeyli (Küçük Germencik), Beyköy(Söğütlü), Dampınar (Karamor), Hasköy (Çamköy), Ömerbeyli (Alayköy), Beyköy (Çörüşlü), Dalama (Kurudere)

KÖŞK- Aydoğdu, Samsun, Dikmen, Topçu,Köseler, Halıköy, Ürkmez, Hanayköy

SULTANHİSAR-Sultanhisar (Karahayıt, Alaz, Koyunlu)

KESTEL/NAZİLLİ-Kestel(Böğrüdelik), İsabeyli(Dimi), Gireniz (Yaykın), Çobanisa (Geneviş), Savcılı(Araplar), Feslek(Gümrek, Orta), Gencelli (İnceoğlan)

BOZDOĞAN-Uzunçam/Siroz (Göktaş, Kışla, Türbe, Aşılık), Kılavuzlu (Balcılar), Korteke (Kızancıklar), Güvenir(Kamberler), Dümen (Keles), Kızıltepe (Seherli), Yakaköy(Üsken), Haydere (Hatsağır)

YENİŞEHİR- Esençay/Boyasini (Koru), Esençay/Boyasini (Sıyrat), Asma (Sıyrat), Amasya (Arap), Kazandere(Ali Baba), Güzelbeyli (Topuzlar), Çakaldere/ Sipahiler (Sadıklar), Geyre (Çaputlu)

İZMİR- Oğlananası (Kona), Cumaovası(Eşen), Cumaovası (Kelerköy), Cumaovası (Tekeliköy) Kırıklı (Mahmutlar), Kırıklı (Şehitler), Kırıklı (Mustafacı), Narlıdere(Bayat)

SART- Salihli (Yayla, İbrahim Bahçesi, Gökeyüp, Hacıhıdır, Çaltılı/ Göktepe), Yağmurlar (Kız, Ağlu)

ALAŞEHİR- Embelli/Gökçe Alan (Akgedik), Uluderbend (Omar öldü), Uluderbend (Sulu), Avşar (Uşak), Sarıgöl (Çekkaşkuyu), Çerdin (Softalar), Kavaklıdere(Akmezar)

XIV. BÖLÜM
BEYLİK COĞRAFYALARINDA KADIN VE KIZ EMİRLER

Aydıneli coğrafyasında kadın ve kız adlarına dönük semt adları geniş bir yer tutmaktadır. Bu adların kaynaklarını üç grupta toplamak gerekir. Bunlardan birincisi dinsel olmayan, Asyanik adlardır ki, bunların başında Merye, Meri, Elif, Iraz, Hörü, Siren, Menevşe, Karaca gibi yalın adlar bulunmaktadır. Hatta, Divanı Lugat-üt Türk, bunlardan Merye adını bir Türk adı olarak ele alır. Özellikle, erken sürecin, Sarıkız, Karakız, Akkız, Alakız, Kocakız, Sultan Kız, Alabacı, Erkız, Uzunkız, Gelin Kız, Kız Bacı, Güllükız, Menevşe Kız gibi sıfatlı adlar, semtsel olarak korunmaya alınmış değerlerdir. Üçüncü grup adlar ise daha çok dinsel kaynaklı adlardır. Bunların başında Meryem, Fatma, Ümmü, Ayşe, Emine, Hatice, Gülsüm, Zeynep, Cennet, Hanife, Şerife, Selime ve Hediye gelmektedir. Bu adlar içinde Peygamberin annesi Emine, eşleri Hatice, Ayşe adları, Türk kadın ve kız liderlerce daha çok kullanılmış görünmektedir. Ancak, hangi grup içinde ele alınırsa alınsın, bunlar işlevsel özellikleri olan adlardır. Bu adlar içinde, Hazreti Ali'nin eşi Fatma ile onun kızları Ümmü Gülsüm ve Zeynep adı daha belirgin bir ad seçimi olarak dikkati çekmektedir. Bu adlarının başında sıfatlı "Kara Fatma" ve "Kara Ayşe" gibi "Kara" ünvanını görmekteyiz ki, bu da onların fetihe katılan kişiler olduklarını göstermektedir. Hatta, Aydıneli coğrafyasında, bir halk bilgisi olarak sıkça rastladığımız "Meryem"in fetih sürecinde şehit düşen bir savaşcı olduğu vurgusudur. Halk anlatımlarında "Şehit Meryem Ana" olarak beylik coğrafyasında adının dolaşması, kültür taşımacalığındaki sahiplenmeyi yansıtması bakımından değerli aktarımlardır. Yine coğrafyada görünen makam sahibi kadınlardan, Sarıkız, Sultan Kız (Sultan Ana), Siren Kadın, Elif Kız, Hediye Kız, Hanife Kız, Gelin Kız ve Kız Bacı Dede toplumsal adlardır. Daha önceki çalışmalara da değindiğimiz Karakız ise gizini koruyan bir ünlüdür. Onun adını dağlarda (Karakız Dağı/Balyambolu), tapımlarda Karakız Kayası (Büyükkale/ Tire), köy adlarında Karakızlar (Torbalı/ Ayasuluk) görüyoruz. Benzer konumlar, Fatma, Ayşe, Sultankız, Sarıkız, Elifkız gibi öncül adlarda da görülmektedir.

Tarihin süreç kültürünü gizleyen semt adları, ekonominin, sosyolojik temelin ve kültürün adeta arşivi gibidir. Bunları derli toplu, ne Osmanlı Tahrir Defterleri'nde, ne vakfiyelerde ne de Şer'iye Sicili kayıtlarında bulmak olasıdır. Tarihi buralarda aramak, bir bakıma dilimizi, değişimleri ve kültürel özelliklerimizi görmek demektir. O nedenle, sabır ve özveriyle köy köy taradığımız bu coğrafyaların değerleri büyük önem taşımaktadır.

Bir kısım semt adlarında gördüğümüz aşiretler, Aydıneli coğrafyasında kimi kez menkıbeleşmiş motiflerle farklı bir algılamaya dönüşmüştür. Örneğin "Gelin", bu konuda verilebilecek ilginç bir örnek durumundadır. Büyük olasılıkla o da, topluma malolmuş bir savaçcı kadınımız olmalıdır. Gelin Kız daha çok "Gelin Kayası" motifi ile bir menkıbeselleşmiştir. Motif, "Bir gelinin atıyla kayadan uçuruma yuvarlanması"nı esas alan bir örgüyle, köy köy dolaşmaktadır. Ondan türemiş, köy ve semt adları şaşırtıcı bir dağılıma sahiptir. Belgeler, onun fetih süreci adlarından olabileceği konusunda ip uçları vermektedir. Örneğin, 1419(H.822) tarihli Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun vakfiyesinde, vakıf köylerden Yeğenli'nin sınırları belirtilirken, "Doğuda Kazanlı, güneyde Küre, kuzeyinde Menderes akarsuyu, batısında Gelinli" den söz edilmektedir. Bölge coğrafyasında "Gelin" li adlara bir çok yerde rastlıyoruz.

Gelinli (Yeğenli/Tire), Gelin Uçuran(Arpadere), Gelin Uçtu (Dündarlı), Gelin Kayası (Akyurt/Tire) Gelin Kayası(Çerikuzu/Tire), Gelin Kayası (Akçaşehir/Tire),Gelincik (Kiliselipınar/Osmancık/Tire), Gelin Mezarlığı (Kızıloba/Bayındır/Tire), (Balyambolu/Birgi), Gelinboz Deresi (Gereli/ Birgi), Gelinyolu (Çayır/Birgi), Gelinalan (Elbi/Çayağzı/Keles/ Birgi), Gelin Alan (Altınoluk(Keles/Birgi), Gelindağı (Datbey/Günlüce/ Birgi), Gelintepe (Tabaklar/ Birgi), Gelinyolu (Bademli/Birgi), Gelintepe (Erikli/Birgi), Gelinkayası(Korga/ Birgi), Gelinderesi (Cumaovası/İzmir), Gelintaşı (Alangüllü/Aydın Güzelhisar), Gelinkayası (Şeyhli/ Başçayır/ Köşk/Aydın Güzelhisar), Gelintaşı (Küte/Arpaz)

"Gelin" li yerleşim ve semt adları dışında bir diğer önemli ad ise "Kız" aşiretine dönük yerleşimlerdir. Hatta, "Kızlar" adıyla yer alan semtler içinde, "Yedi Kızlar" ayrı bir grup oluşturmaktadır ki, Tire ve Arpaz'daki oluşumlar buna örnektir.

KIZ-KADIN LİDERLER

Kadın ve Kız liderlerin beylik coğrafyasında önemli bir işlev üstlendikleri, hem sayısal yoğunluktan hem de kalıcı hale gelmelerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan "Kızlar" grubunun bilinmezliğini Tire'nin Dallık ve Kürdüllü Köyü'ndeki "Kızlar Bey Tepesi" adı çözmüş görünmektedir. Bu semt, "Kız" lı semtlere de açıklık getirmektedir.

ADLARIN RAKAMSAL DAĞILIMI

ADI	DAĞILIM RAKAMI
Fatma	19
Güllü	15
Meryem	11
Sarıkız	9
Hatice (Hatça)	7
Kara Ayşe	8
Sultankız	9
Sarıkız	7
Elif	7
Cennet	6
Emine	6
Gülsüm(Güssün)	4
Iraz	4
Menevşe	4
Sarı Merye/Meri	3
Ümmü	2
Hanife	2
Hediye	2
Ak Kız	2

Kadın Yurdu (Trabuz/ Bozdoğan), Kadın Yurdu (Hacılı/Salihli), Kadın Suyu (Başköy/Tire), Kızlar Bey Tepesi (Kürdüllü/Tire), Kızlar Bey Tepesi (Dallık), Kadınlar Mezarlığı (Derebaşı/Tire), Kızlar Mezarlığı (Emirli/Birgi), Kızlar Mezarlığı (Çamlık/Birgi), Kızlar Mezarlığı (Palamutcuk/ Birgi), Kadınkız Yaylası (Çengele/Torbalı), Kız Kayası

(Arpadere), Kızlar Çeşmesi(Elifli/ Bayındır/Tire), Kızpınarı/ Manastır/ Bozdoğan), Kızlar Çeşmesi (Yeniceköy/ Tire), Kızpınarı (Bademli/ Birgi), Kızlar Çeşmesi (Karaburç/ Keles/Birgi), Kız Çeşmesi (Manda/ Tire), Kızlar Çeşmesi (Boynuyoğun/Tire), Kızlar Çeşmesi (Ören/ Birgi), Kızlar Çeşmesi (Akkoyunlu/Tire), Anakız Çeşmesi (Kıran/ Aydın Güzelhisar), Kadınlar Çeşmesi (Bebekler/Birgi), Kadınekinli Deresi (Çayır/Birgi), Kocakız Köprüsü (Uluderbent (Alaşehir), Kocakız Kayası (Çayağzı (Keles/Birgi), Kocakız Mezarlığı (Örencik/ Birgi), Koca Kız Mezarı (Umurlu/Birgi), Kocakız Mezarı (Taşlıyatak/ Keles/Birgi), Kocakız (Tombullar/ Birgi), Kocakız Köprüsü (Alaşehir), Kıztepesi (Gökçegeriş/ Aydın Güzelhisar), KızlarTepesi (Yenice/ Yenişehir), Kıztepesi (Bozköy/Ayasuluk), Kızkayası (Yöre/Kestel), Kızlar Sivrisi (Haliller/Birgi), Kızlar Tepesi (Yılanlı/Birgi), Kız Kayası (Ocaklı/ Siyek/ Birgi), Kız Köprüsü (Salihli/ Sart), Kızoynaşı (Eğridere/Tire), Kıztaşı (Çamköy/Aydın Güzelhisar), Delioğlankız Pınarı (Korteke/Bozdoğan), Kız Mezarı (Yağmurlar/ Salihli), Kız Kayası (Çakaldoğan/Salihli), Karakızlar Çeşmesi (Belenbaşı/Torbalı), Dağlıkızı (Toygar/Bozdoğan), Körkız Deresi (Umurcalı/Birgi), Kocakarı Kuyusu (Boynuyoğun/Tire), Kocakarı Mezarlığı(Kibarlar/Keles/Birgi), Kızlar Camisi (Örencik Bozdoğan), Anacık Çeşmesi (Mursallı/ Birgi), Gökkarı Tepesi (Dallıca/ Kestel), Kıztomarı (Yenidoğan/ Söke/Aydın Güzelhisar), Katırlıkız Tepesi (Gireli/Alaşehir), Kızılca Hatun (Ilıca/Saruhan)

MERYE:Sarımerye(Bayındır/Tire), Merye Çeşmesi (Gökçegeriş /Aydın Güzelhisar), Meri Kuyusu (İsabeyli/ Sultanhisar)

MERYEM: Meryem Çeşmesi (Armutlu/Tire), Meryem Çeşmesi (Kurşak/Tire), Meryem Yurdu (Lutuflar/Bayındır), Meryem Deresi (Karahalilli/Bayındır), Meryem Suyu (İsabeyli/Kestel), Meryem Pınarı (Boyasini/Yenişehir), Meryem Oluğu (Alamut/ Bozdoğan), Meryem Çamı (Altuntaş/Bozdoğan), Meryem Kuyu (Hamzalı/ Kestel), Meryem Yeri (Dağkızılca/Ayasuluk), Meryem Ana (Olukbaşı/Bozdoğan)

FATMA: Fatmapınarı (Gedik/Keles), Gök Fatma Tepesi (Yılanlı/Birgi), Fatma'nın Yurdu (Birgi/ Hamamköy) Fatma'nın Ekinliği Birgi/Çayır), Fatma Pınarı (Kızıloba/Bayındır/Tire), Fatma'nın Çeşmesi (Yenioba/

Tire) Fatma'nın Çeşmesi, Fadime Çeşmesi (Yenice/Yenişehir), Fatma Pınarı (Tire/Akçaşehir), Fatmacığın Mezargediği (Keles/ Cevizli), Fadime Çeşmesi (Yenice/Kestel), Fatma Ana Kuyusu (Hamzalı/Nazilli), Fatma Geçidi (Küçükkömürcü/Tire), Fatma Deresi (Demircli/ Ayasuluk), Fatma Çıktığı (Lutuflar/ Bayındır/ Tire), Fatma Deresi(Demirci/ Torbalı/ Ayasuluk), Fatma Çeşmesi (Sinekköy/Torbalı), Fatımalı (Balat/ Menteşe), Kara Fatma'nın Öldüğü Yer (Caferci/Salihli)

SARIKIZ: Tire (Bayındır), Tire (Sarıkız Dağı/Eğridere), Tire (Sarıkız Yatırı/Akçaşehir), Alaşehir (Sarıkız), Aydın Güzelhisar(Sarıkız/İkizdere), Nazilli(Sarıkız Tepesi), Birgi (Sarıkız Tepesi/Bebekler), SarıkızTepesi (Çamyayla/Birgi), Birgi (Sarıkız Çeşmesi/Seki), Edremit (Sarıkız)

AKKIZ: Akkız Mezarı (Alemler/Karacasu), Akkız Kuyusu (Çakallar/ Torbalı/Ayasuluk)

SULTANKIZ: Sultankızı (Yakacık/Bayındır), Sultankızı Çeşmesi (Büyükkemerdere/Tire), Sultan Çeşmesi (Çobanköy/Tire), Sultan Kavağı (Yusufdere/Birgi), Sultan Deresi (Çukuroba/Salihli), Sultan Kuyusu (Gelevere/Karakuyu/ Ayasuluk), Sultan Oyrusu (Muğla), Sultan Harımı (Köyceğiz/ Muğla)

HATİCE: Hatçeköy (Karacaali/Tire), Hatçalı Çeşme (Gökçegeriş/Aydın Güzelhisar), Hatça Kır Çeşmesi (Köşk/Aydın Güzelhisar), Hatcalı Çeşme (Yenioba/Tire), Hatçe Alanı (Dereli/Tire), Hatçe Pınar (Bekirli/Kestel), Hatcalı Deresi (Saipler/Ayasuluk)

ÜMMÜ: Ümmü Pınarı(Dirgicik/Bozdoğan), Ümmü Çeşmesi (Fota/Tire)

MENEVŞE: Menevşe Çeşmesi (Kiliselipınar/Osmancık) Menevşeli (Tire/Somak), Menevşe Çukuru(Tire/Alacalı), Menevşe Çeşmesi (Tire/ Saruhanlı)

GÜLLÜKIZ: Elengüllü Köyü(Aydın Güzelhisar), Demircili (Ayasuluk), Bozköy(Ayasuluk), Emirli (Birgi), Umurlu (Birgi), Horzum(Birgi), Akyurt (Tire), Büyükkale (Tire), Bayındır Yakacık (Bayındır),

Karacaağaç (Torbalı), Yazır (Arpaz), Karatepe (Aydın Güzelhisar), Badınca (Alaşehir), Soğukyurt (Sart), Allahdiyen (Sart)

HANİFE: Hanife Çeşmesi(Bayındır/Yakacık), Hacı Hanife (Birgi/ Çobanlar)

HEDİYE: Hediye Çeşmesi (Birgi/Çaylı), Yağlı/Yavuzköy (Aydın Güzelhisar)

ELİF: Elifli (Bayındır), Elif Olduğu (Lutuflar/Bayındır), Elif Deresi (Kaplan/Arpacılar/Tire), Elifce Kuyusu (Kışla/Birgi), Elif Hatun (Akhisar), Elif Kavağı (Akyurt/ Tire), Elif Pınarı (Güzelhisar (Saruhan)

KARA AYŞE: Ayşe Oba(Adagide/Birgi), Ayşe Pınarı (Gerçekli/Birgi), Kara Ayşe Suyu (Yemişler/Tire), Ayşe Çeşmesi(Çobanisa/Kestel), Emir Ayşe (Medekse/Ortaköy/ Birgi), Kara Ayşe Çeşmesi (Akpınar/Keles/ Birgi), Kara Ayşe Mezarlığı (Çakırbeyli/ Ayasuluk), Ayşe Bacı Köyü (Balıkesir)

CENNET: Cennetpınarı((Derebaşı/Tire), Cennet Deresi (Yeğenli/Tire), Cennet Çeşmesi (Seki/Birgi), Cennet Deresi (Çayağzı/Keles/Birgi), Cennetpınarı (Hamzabali/Bozdoğan), Cennet'in Kuyusu (Çakırbeyli/ Ayasuluk)

GÜLSÜM (Güssün): Güssünün arı bulduğu taş (LutuflarBayındır/Tire), Güssüncük Deresi (Çakallar/Torbalı/ Ayasuluk), Güssünün Bahçe yeri (Helvacı/Torbalı/Ayasuluk), Güssün Yurdu (Yağmurlar/Salihli)

IRAZ: Iraz Çeşmesi (Yenice/Kestel), Iraz Mezarlığı (Asma/Yenişehir), Iraz Kuyu (Burgaz/Atalan/ Ayasuluk), Iraz Çeşmesi (Tire)

EMİNE: Eminecik Deresi (Hisarlık/Tire), Eminece Kuyusu (Karacağaç/ Torbalı), Emine Kuyusu (Gökçealan/Aydın Güzelhisar), Emine Öldüğü yer (Başlıoğlu/Salihli), Emine pınarı (Allahdiyen/Sart), Emine Düşen (Armutlu/Tire)

Bunlar dışında, yoğun olmasa da diğer kadın ve kızlara dönük coğrafi adlara da rastlanmaktadır. Örneğin, Hörü Çeşmesi (Çobanisa/Kestel), Kösekız Suyu (Cumayanı/Köşk/Aydın Güzelhisar), Akkadın Çeşmesi (Ortakçı/Kestel), Dağlıkızı (Toygar/Bozdoğan), Zeynep Taşı (Lutuflar/Bayındır)

KADIN VE KIZ DEDELER

İnanç tarihimizde kendine özgü karakteristik kimliği olan kadın ve kız "Dede"ler, Ege coğrafyasında tarihsel semtlerle karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak, bir kısım semtlerde gördüğümüz "Kadın" ve "Kız" söylemi, kimi kez ikisini bir araya getiren karmaşık bir durum ortaya koymaktadır. Örneğin "Kadınkız Yaylası" ifadesi neyi anlatmaktadır. Neden bu söylemlerde birliktelik vardır. Birbirlerine yakın kaza coğrafyalarındaki Bozdoğan Toygar'da "Kadın Dede" ile Kestel Pirlibeyli'de "Kız Dedesi" adları köken itibariyle aynı olabileceğini göstermektedir. Bugüne değin bir kalıpsallığından öte bir bilgimizin olmadığı "Bacıyan-ı Rum" mudur bunlar? Bu soruların yanıtını bulmak pek kolay değildir. Ancak, bölgeleri saran bu "Kadın Dede" ve "Kız Dede" semtleri, kuşkusuz çok şey anlatmaktadırlar. Sürecin bu dinamik unsurlarını daha sağlıklı tanımak ve değerlendirmek için yeterli bilgilere sahip değiliz. Ancak, "Alevi" kapsamda kurumsal işlev sahibi bu "Azize"lerin bölgesel dağılımlarında, "Kadın Dede"lerde Tire coğrafyası dikkati çekerken, "Kız Dede"lerde ise durum daha farklı bir tablo ortaya koymaktadır. "Kız Dede"ler, Büyük Menderes Havzasında Kestel/Nazilli, Gediz kesiminde ise Alaşehir'de daha etkin görünmektedirler. Bu örnekler, işlev sahiplerinin seçtikleri sancak kaza coğrafyalarını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

KADIN DEDE SEMTLERİ

Kadın Dede (Toygar/Bozdoğan),
Kadın Dede (Fota/Tire),
Kadıncık Geçidi (Ali Baba/Karacaali/Tire)
Kadıncık (Kiliselipınar/Osmancık/Tire)

Alevi/Bektaşi inançsal yapısında önemli bir yeri olan Kadın ve Kız Dedelerin Aydıneli coğrafyasında semt ve makam adlarıyla görünmeleri, erken sürecin toplumsal yapısının da açıklanmasına katkı sağlamaktadır.

KIZ DEDE SEMTLERİ

Kız Dedesi (Siroz/Kestel)
Kız Dedesi (Pirlibey/Kestel)
Kız Erenler (Feslek/Kestel)
Kız Dedesi (Akçaköy/Köşk/Aydın Güzelhisar)
Kız Bacı Dede (Zeytinova/Bayındır/Tire)
Kız Dedesi (Osmaniye/Alaşehir)
Kız Dedesi (Çerdin/Alaşehir)

Kız ve Kadın Dedeler varlığı Küçük Menderes Havzasında daha ağırlıklı görünmektedir. Örneğin, Tire'nin Fota nahiyesindeki Kadın Dede, aynı zamanda "Yağmur" Duası"nın yapıldığı ve istemlerin yöneltildiği bir "Dede" dir. Buradaki "Kadın Dede"nin yanı sıra, "Koca Sultan", "Horasanlı Ali Baba" ve "Alihan Baba Sultan" adları bu coğrafyada yoğunlaşan dönemsel değerlerdir. Kadın Dedelerin çevrelerinde yer alan, "Kadıncık" semtlerini de konunun zinciri içinde ele almak gerekmektedir. Zira bu semtler, Horasanilerin bulunduğu kesimlerde yer almaktadır. Örneğin, Hacı Bektaş Veli "Velayetname"sine girmiş halifelerinden Horasanlı Ali Baba'nın zaviyesinin bulunduğu Fota'daki "Kadın Dede" ile yine Ali Baba'nın Tire'de kendi adıyla anılan zaviyesi/Tekke yakınında "Kadıncık" semtinin birliktelik değeri taşıdığı açıktır. Tire'nin (Bugün Bayındır'a bağlı) Zeytinova/Falaka köyünde Kız Bacı Dede'nin varlığı yina aynı köydeki Akdede/Akbaba ile birliktelik unsurlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hatta, "Odyakan Baba zaviyesi" dervişlerinden Some Bacı, Hundi Bacı ve Azize Bacı'ların "Odyakan Baba" zaviyesi ile işlevselliği aynı kapsamdaki "Kadın Dede" yansımalarıdır. Genellikle Kadın ve Kız Dedeler, bağımsız dedeler olmaktan çok, zaviye sahibinin ölümünden sonra zaviye/Tekke görevi üstlenen "Bacı"lar olmalıdır.

XV.BÖLÜM
İLK YERLEŞİM SÜRECİ KENT VE KÖYLERİNDE SEMT ADLARI

Tarihsel semtler, çalışmamızın ana konusudur. Zira, bu semtler, o coğrafyada yerleşim oluşturmuş, boy, aşiretler ve obalar tarafından tarihe düşülen notlar gibidir. Yerleşimler için değer ifade eden olgu, olay ve oluşumlar, fiziki coğrafyaya taşınmış ve kullanılmıştır. Bu nedenle, resmi arşivlerde bulunmayan nice değerler, coğrafyanın herhangi bir yerinde kayda geçmiştir. Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel değerleri bu coğrafyada bulmak olsıdır. Örneğin, Araplı, Bekirler, Hacı Hasanlar, Ahmet Beyli/Ahmetli, Malkoç, Terziler, Yeganlar, Demirci, Çavuş, Bahadırlı, Çobanlı, Koçak, Karakaya, Kenger, Tolos, Bıyıklar, Hatip, Kadı ve Yenice aşiretlerinin gücünü ve tarihsel katkısını, ne Vakanüvis yazımları ne de resmi arşiv belgeleri açıklama gücüne sahiptir. Zira bu adlar, adım adım Ege'den Balkanlara çıkışın açıklamasıdır. Oysa, "Vakanüvis"lerin kaleme aldığı bir Hacı İlbey, bir Zağanos Bey, bir Mihal Bey, bir Evrenos Bey, belli bir süreçte ortaya çıkan ve köksellikleri görünmeyen adlardır. Bu adlar, araştırma coğrafyalarında yoktur. Oysa, coğrafyanın bize sunduğu arşiv, fetih ve yerleşim tarihinin önemli kimliklerini de vermektedir. Hatta, bu değerlerin daha belirleyici güce sahip olduklarını göstermektedir. O nedenle, Ege Tarihi coğrafyası tarandığında, ne Hacı İlbey, ne Zağanos Bey, ne Evrenos ne de Mihal Bey gibi adların etkisel gücü görünür. Bu adlar daha çok Osmanlı beylik merkezi çevresinde görünen adlarıdır. Onlar, diğer adlar gibi Ege'yi kapsayacak güçte değildir. Tarihcilerimiz daha çok "Vakanüvis" yazımlarını esas aldıklarından, "Vakanüvis"lerin o süreçte değindikleri adları esas almaktadırlar. Oysa, bunlar aşiret güçleri oldukça sınırlı beylik emirleridir. Belli bir süre, dönemde etkili olmuş adları, geleceği belirleyen ve yönlendiren adlar olarak sunmak sağlıklı bir ele alış değildir. Asıl kimlikler, adım adım semt, köy ve kent oluşturarak yürüyen fatihlerdir ki, nedense yazımcılarda bu adlar yoktur. Bunlar, Rumeli ve Balkan coğrafyasında fetih ve yerleşime damga vurmuş öncül adlar değildir. Daha da önemlisi, XV. yy'ın ikinci yarısında yaşamış "Vakanüvis"lerin yazımlarıdır. 100-150 yıl öncesini belgesiz yazmak bir çok hata ve eksiklikleri de beraberinde taşıyacaktır.

Çalışmalarda, etnik unsurların merkezler dışında, kırsalda da yaşadıklarını anlıyoruz. Yerli halk Bizanslı (Rum) unsurların köylerde yer aldıklarını biliyoruz. Pek az örnekleri olmakla beraber Yahudilerin de köylerde çiftcilikle uğraştıklarıni belirliyoruz. Örneğin, Tire Şer'iye Sicili kayıtlarına göre, Yahudi çiftcilerden Yasefoğlu Rabeno'nun Tire'nin Kızılcaavlu Köyündeki 400 dönümlük arazisini 1853 yılında satışa çıkardığını görüyoruz. Çiftlik, İstanbulluoğulları adıyla tanınan Rum Panayotoğullarından Yani ile kardeşi Anadiyos'a 28.200 kuruşa satılmıştır. Yahudilerin çiftcilikle uğraştıklarını gösteren bir diğer belge de yine aynı döneme ait, ünlü 500 dönümlük Gümüşlü Çiftliğidir. Jozef Danon'a ait bu çiftlik de Gülcüzadelere satılmıştır.[224]

Diğer taraftan taramalar sırasında dağ köylerinde de Yahudi nüfusun bulunduğunu anlıyoruz. Zira, Tire köylerinden Büyük Kömürcü'de semt adları içinde "Yahudi Bağı"nın varlığı, üzüm üreticiliği yaptıklarını göstermektedir. Esasen, bu bölgedeki "Kabala" semti de ilgi çekicidir. Yahudi inanç dünyasında "Kabala"nın önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Büyük olasılıkla 1530 yılı kayıtlarında gördüğümüz Cühutlu yerleşimi büyük olasılıkla Yahudi Köyü olmalıdır. Özellikle, Büyük Kömürcü' deki, "Kabala" ve "Yahudi Bağı" semtleri ve yerini belirleyemediğimiz "Cühudlu" Köyünün bu kesimde olma olasılığı da artmaktadır. Türkler bilindiği gibi kimi kez Yahudiler için "Çıfıt" ifadesini de kullanmaktadırlar.

Tarihi coğrafyada anlaşılacağı üzere, Türkler dışında değişik etnik unsurlar da görünmektedirler. Rumlar, Yahudiler, Çerkesler, Araplar, Acemler ve Çingeneler, semtsel kayıtlarda yer alan değerlerdir. Bu nedenlerle, fiziki coğrafya salt Türk kültürünü değil, diğer toplumların da varlığına işaret etmektedir. Ancak, bu konuda ne yazık ki doyurucu bilgilerden yoksunuz.

Sonuç olarak, bu çalışmada Aydıneli coğrafyasında 600'ü aşkın yerleşim birimi, tarihsel değerleriyle, bir bütünlük içinde ele alınmaya çalışılmıştır. "Halk Arşivi" diye niteleyebileceğimiz fiziki coğrafyadan elde edilen bu değerler, yüzlerce yıllık toplumsal kayıtlardır. Bu dağılımlar bize, Ege'yi yurt edindiren güçleri tanıma olanağı sunduğu gibi tarihsel ve kültürel değerleri de önümüze koymaktadır.

[224] Tire Şer'iye Sicili, Cilt 7, H.1270/ 1853

Aşiret adı	Oluşturduğu köy
Yenice	32
Kadı	27
Köseler	18
Ahmetli	18
Demirci	17
Kızıl	17
Danişmendli	12
Reisli	12
Bayramlı	11
Bahadırlı	11
Karacaali	11
Yusuflu	11
Yağcı	10
Balabanlı	10
Kurt	9
Yegan	8
Dündarlı	8
Alihan	8
Karahalil	8
Çavuş	8
Kargın	8
Malkoç	7
Emirdoğan	7
Eymür	7
Bıyık	7
Çavdar	7
Çanakcı	6
Bekirli	6

Kısacası, Aydıneli, tarihi coğrafyasındaki "Halk Arşivi", kültür, dil, inanç, olaylar, yaşam biçimi ve anlayışı ile "Resmi Tarih" ile yüzleşmektedir. Fiziki coğrafya, insanlaşmış bir dil kullanmaktadır. Türk kültüründeki nice değerler, coğrafyaya nakış nakış işlenmiştir. Kafkaşlardan, Uzak Asya'daki Türk aşiret ve obalarına değin uzanan coğrafi tablo, Anadolu'ya, Ege'ye ve Balkanlara taşınmıştır. Sincan bölgesinden,

Altay ve Kıngan dağlarına, Manas Destanı'ndan Karakum Çölü'ne, değin tarihsel kökler, Ege tablosunda kendilerine yer bulmuşlardır. Semtler, bize, belgelerde bulamayacağımız oldukça değerli malzemeler bırakmış görünmektedirler. Bu bilgiler, yüzlerce köy ve kent taramasıyla elde edilen, atalarımızın özenle fiziki coğrafyaya taşıdığı değerlerdir. Sağlıklı incelemeler, bu semtlerin taşıdığı ulusal malzemeleri kuşkusuz gelecek kuşaklara da taşımaktadır. Kuşkusuz bu değerler, tüm bilimsel alanları ilgilendiren zenginlik içermektedir. Özellikle belirtmek de yara gördüğüm bir konu da, ilk süreç kadın ve kız liderlerine dönük bilgilerin oldukça dikkatli ele alınması konusudur. Henüz İslami benimsemenin zayıf olduğu bu süreçte fetih coğrafyasına giren kadın ve kız liderlerin, yönetsel ve inançsal bakımdan bir bütünlük içerip içermediği çözümlenememiş bir önemli konudur. Zira, bu adlara ait semtler o denli iç içe girmiştir ki, bu konuda "Hüküm" koymak yanlışları besleyeceğinden, dikkatli olmayı gerektirmektedir. Örneğin, taramalarda karşımıza çıkan kadın ve kız dedelerin yanı sıra kadın ve kız mezarlıkları nasıl değerlendilecektir. Bu konuda, belge ve bilgi yetersizliği yorumlara sınır koymaktadır. Şimdilik, bölgeden elde ettiğimiz semt adları ve kısmi halk bilgilerle yetinmek durumundayız. Ancak, bölge kırsalının, önemli ölçüde, İslami değerlerden çok Şamanist kültür ve inancına bağlılığı, bu alt yapı tesirleriyle yakından ilgili olmalıdır...

Bu nedenle, Aydın Sancağı kaza ve köylerindeki tarama çalışmaları, iki başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, erken dönem yerleşimleri diğer bir deyişle fetihle bölgeye giren aşiretlerin oluşturdukları köyler, diğeri ise XVII. yy'ın başlarından sonra yerleşime geçmiş köylerin ele alındığı birim çalışmasıdır. "İlk süreç yerleşimleri" ile "Geç dönem yerleşimleri"ni birbirlerin ayırmak oldukça güç olmakla birlikte, biz daha çok 1530 yılı belgelerini esas olarak bu saptamaya gittik. Ancak, "Geç Dönem Yerleşimleri"ndeki bir kısım köylerin taşıdıkları malzemeler erken dönem yerleşimi olabileceğini düşündür-mektedir. Listeler, her ne kadar 1530 yılı yerleşimleri esas alınarak hazırlanmış ise de erken süretçe görünmeyen bir kısım yerleşimlerin, coğrafi değerler bakımından şaşırtıcı birikime sahip olması, "Geç dönem yerleşimi" gözüyle bakılan yerleşimlerin "İhtiyadi" olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Kronolojik öncelik önem taşısa da, sahip olunan değerler daha da önemlidir.

TİRE

TİRE MERKEZ: Buğdaydede, Kakaçlar, Atlanbaç, Yalınayak, Kayalık, Beylerderesi, Cinlikavak, Söğütlü, Ekinhisarı, Ali Hoca, Eğrek, Kocabıyık, Maltepe, Yeniceköy, Çöplen Deresi, Tekke mahallesi, Yahşi Bey, Arappınarı, Uçkurkıran, Kızlar Çeşmesi, Toma Gölü, Manav Gölü, Köşk, Bademye, Bedirbey Deresi, Harlak, Sinek Dede, Kesikbaş, Koca Mezarlık, Kanlıkavak, Kavakdibi, Güllü İrim, Duatepe, Kalamos, Hacı Kalfa, Börekçi, Debbağhane, Tahtakale, Hisariçi, Miskince, Hatuniye, Çoban Mezarlığı, Taşpazarı, Martağacı, Kayalık

AKÇAŞEHİR: Sarıkız, Aydoğdu, İmampınarı, Fatmapınarı, Eren Dede, Eren Tepe, Araplı Yurdu, Yılanlıpınar, Kızılin, Alacain, Akçaalan, Sakızlıbucak, Kumluca, Sarıkaya, Okkayası, Kürlüboğaz, Kocaali, Değirmen, Karagöl, Soğukkuyu, Kurşun Gediği, Sandal, Mezartepe, Kumluca, Mersinbelen, Arapini, Çorakdere, Küçük Seki, Koca Seki, Eşekciler Tepesi, Konakderesi, Sinekçiboğazı, Akpınar, Cinderesi, Şeytan Deresi, Gözbelen, Kabraz Boğazı, Ördek Çeşmesi, Ceylangöz, Tekeli Sivrisi[225]

AKKOYUNLU: Aktaş, Akçakavak, Harlak, Gökdüz, Karagan, Kırkağaç Dede, Eğerci, Çavdar Tepesi, Karataş, Sivri, Meyiktaş, Harman yatağı, Yörük Ayşe, Arap Yeri, Savran Çeşmesi, Karahasan, Ördek Gediği, Tahtalı, Kızkuyusu, Kırk Meşeler, Tekelidere, Köseoğlu kuyusu, Korku Tepe, Kanlı Kaya, Danacı Kuyusu, Hadımlı kavağı, Hökgedik, Gayıp Kavak, Sildirici Kavak, Saraç Deresi, Kilise, Büyük Kale, Küçük Kale[226]

AKMESCİT(KARAKİLİSE/TEKFURLU): Mengüç Kayası, Tülmenler, Turalar,Tezler, Dereköy, Karaesler, Tosunlar, Kayalı, Maltepe, Çepişler, Eskimeşeli, Sekibağı, Aydoğdu, Cuma Deresi, Dereköy, Yaren Boğazı, Peynir Kayası, Yağpınarı, Karcat Tepesi, Yaren Mezarlığı, Marmara, Karakilise, Döğüşken Kayalar, Tuztaşı

---

[225] Akçaşehir ile ile ilgili bilgiler muhtar Mustafa Üküşçevik'ten sağlanmıştır.
[226] Akkoyunlu 1530 yılı Defter-i Hakani kaydında Ayasuluk(Selçuk) köyü olarak yer almaktadır.

ARMUTLU(DEDEKÖY) : Çavdar, Örencik, Meryem Çeşmesi, Dedeköy Mezarlığı, Alacaalan, Asmalıdere, Dikmen Tepesi, Döşeli, Gedikharman, Sarıkaya, Armutalan, Darı Çukuru, Mezar Gediği, Hamza Bey Tepesi, Deve Yatağı, Kocakaya, Dedemin Suyu, Akma Çeşme, Günoluk, Kuştaşı, Emine Düşen, Dere Çotak, Soğuksu, Karakuz Çeşmesi, Yanık Harman, İmam Yeri, Akça Armut, Yelli Harman, Kayacık, Arıtaşı, Yoncalak[227]

AYAKLIKIRI: Aktaş, Alabenli Dağı, Taylı, Adatepe, Kırdaş, Çingene Deresi, Taştepe, Mercanlar, Atmal Çeşmesi, Katlık, Koca Musa Çeşmesi, Uzunburun, Kapıkaya, Mercan Dede

BAŞKÖY(UZGUR) : Karakaya, Aktaş, Bereket Dağı, Eren Dağı, Atnalı, Harmancık, Sivridal, Topakkaya, Çökmen, Çobanlar, Uysallar Deresi, Karandere, Yeldeğirmeni, Eskimeşe, Çiçek Yurdu, Kureyş Mezarlığı, Doğancılar, Dereköy, Belen, Cumalı, Hacı Musa, Akçameşhed, Kadın Suyu, Gelinkayası, Mersindere; Duman Dere, Sazpınar, Aç Öldüren, Kayalı, Kovukkaya, Yaren Çukuru, Doyduk Çeşmesi, İncili Su, Hayıt Alan, Eşencik, Koca Harman, Çavdar, İncirli İn, Eşek Deresi, Çırakma, Gölgelitaş, Turgut Alan, Dereköy, Kızılkaya, Akkaya, Çakırlar Dağı, Çakırlar Deresi, Hamzalı, Gencer alanı[228]

BOYNUYOĞUN: Hacıköy, Dedeevleri, Ali Baba Tekkesi, Kızlar Çeşmesi, Soğucaksu, Kulfalpınarı, Uçuklukpınarı, Eynespınarı, Tepecik, Koçak, Yılanlı, Yapıcı, Uluyol, Mermeroluk, Küpürdek Deresi, Emir Ali, Kiliseharımı, Karamunar, Hacı Hasan Köşkü, Kocakarı Kuyusu

BÜYÜKKALE: Karakız, Sarıkız, Kız Çeşmesi, Tolos, Aktaş, Sarıkaya, Mercanlar, Yenişehir, Bayrak, Soğucak, İğdeli, Karadut, Bucak Deresi, Sarıkavak, Köklük, Kartaldağı, Musluk, Dalkavak, Armutluk, Sınırtepe, Kürlütarla, Şırşır, Güllüpınar, Tatdurmuş Deresi, Çingen Yurdu, Göktaş, Erguvan Çukuru, Tekke, Atmaca, Millik, Işık Deresi, Tepecik, Yayla, Ece, Arap Yeri, Alıyeri, Dırama

---

[227] Armutlu ile ilgili bilgiler 1953 doğumlu muhtar Hüseyin Küçükoğlu'ndan alınmıştır.
[228] Uzgur (Başköy) 1530 yılı Defter-i Hakani kaydında Ayasuluk köyü görünmektedir. Daha sonra Tire Sancağına bırakılmıştır.

BÜYÜKKEMERDERE: Tolos, Aktaş, Kıngankaya, Karşak, Kovşu Tepesi, Sarı Dede, Karakuz, Yelci, Alaguz, Kapıkaya, Çataltepe, Eşek Çoluğu, Gözkaya, Söbe Harman, Gökçepınar, Üç Pınarlar, Kadı Kaşı, Kovantepesi, Sultan Kızı Çeşmesi (Sultan Ana), Komşutepe, Erdede, Zıypıntıkaya

BÜYÜKKÖMÜRCÜ: Karakaya, Aktaş, Kenger, Tolos, Kelmeköy, Palamut Mezarlığı, Kemer, Kabala, Samtı, Şeytan Kayası, Kırbaş Pınarı, Gürlüpınar, Gürderesi, Kalbar Dedesi, Beklebağ, Kayraklı Harman, Koşçay, Kovşu Tepesi, Çamlık, Santama, Bölücek Boğazı, Taştepe, Tolos Çayı, Fırdere, Çatal Armut, Kedilik, Kayrakman, Zalim Su yanı, Karakavak, Çatalyol, Tilkilik, Yahudi Bağı, Aşağı pınar, İncidere, İmam Tepe, Kırgız Düzü, Sakarın Kayabaşı, Çakallık, Heninin Dambaşı, Müzmülük, Sazakman, Küveren, Güzlüyaz, Göktepe, Pekmez, Otbitmez, Harmanyolu, Uşabaşı, İlimon Çayı, Güdüre Suyu, Çıvgın Tepe, Dibek Denizi, Kurudere, Küçükbas, Kadıakman, Emir Hinin Karı, Gökün Mezarlığı, Elma Deresi, Çığlıktepe, Gavur Gediği, Gökçe Harman, Arappınarı, Kayabaşı, Kurt Kayası, Alacakuz, Bağbaşı, Feride Kadın Denizi, Kocadüz[229]

CANBAZLI: Karakaya, Musacalı, Rahmanlar, Kürkçü, Yelcikaya, Kösebağı, Gümbürdek, Aydoğan, Pamuklu, Melik, Topçu, Oyluk Deresi, Çanlek

ÇERİKUZU: Karakaya, Tolos, Aktaş, Toylak, Kartalkaya, Nalçalıkaya, Kepez, Delikkavak, Gelinuçtu, Garez Deresi, Kurt Tepesi, Telcikdere, Çatalkaya, Ebcikayası, Kulu, Akkaya, Tolca Çeşmesi, Ürgenç Deresi, Karakuyu, Sobucaalan, Hacıoğlu, Gavur Harman, Kayagediği[230]

ÇİNİYERİ: Aktaş, Tolos, Ilıcadağı, İnkaya, Dolman Gediği, Samancık, Kabış Pelit, Çakal Deresi, Polat, İkiçay Deresi, Eşkıya Kayası, Yazılı, Karatepe, Topraklık, Karaziyit Dede, Zincirlikuyu, Azmakbaşı, Sarısu, Gavur İni, Gavur Boğazı, Gavur Bazarı, Ahmetler, Çerkes Kayası, Çavlan Deresi, Kazantepe, Peltek, Damlamca Çeşmesi, Rıza Bey Tepesi,

[229] Büyük Kömürcü semt adları 1975 doğumlu Sabri ertürk'ten elde edilmiştir.
[230] Çerikuzu ile ilgili bilgiler Durmuş Şener'den elde edilmiştir.

Mermeroluk, Hacı Kilisoğlu Çeşmesi, Düzalan, Davut Suyu, Örenköy, Başdere, Asarlık, Manastır

ÇOBANKÖY: Karaeller, Karahaliller, Başak, Seyrekağaç, Sultan Çeşmesi, Kadınçadırı, Karaaliler

DAĞDERE (DARIDERE): Baraka, Okkaçak, Alkavak, Akkaya, Yalnız Ceviz, Kumcu Tepesi, Tabak Harmanı, Buğdaydere, Poyamgediği, Ovacık, Çavdar Gediği, Aydın Kavağı, Gerikaya, Somak Dede, Oyuk Harmanı

DARMARA(ESKİOBA): Baklagediği, Kalabak, Küllüdere, Karabalçık, Öksüzdere, Tekelidere, Kargandağı

DEREBAŞI: Oyukdağı, Kadınlar Mezarlığı, Çarşaf Deresi, Er Dede, Taşlı Harım, Köklük, Kışladeresi, Toprakçukuru, Koyak, Göbekli, Ertepe, Gereyanı, Çokallı Deresi, Bayrak Tepe, Çakır Hüseyin Tepesi, Çoban Deresi, Metbaşı, Cennet Pınarı, Domuztokadı, Ambartepesi, Kovalık, Kale, Hacı Hasandağı, Kalabakdağı[231]

DERELİ: Karakaya, Kocaeniş, Kabasakal, Kimil, Haydarlı, Eşekkayası, Kapanboğazı, İncikli, Kanlıkavak, Ovacık, Ağayaka, Başeğrek, Erenyanı, Karadere, Dallık, Döğercik, Hatçe Alanı

DOYRANLI: Akkaya, Akkavak, Sakaroğlu, Taşlak Pınar, Kocadere, Yapraklı, Armutlu, Yantarla, Sugat, Gedik, Kale, Doyran Dede(Tekke), Gavur Damları, Değirmen

DÜNDARLI: Tolos, Gülek Deresi, Akkavak, Asmalıpınar, Erikharman, Boyalıkaya, Çıbıltepe, Güney, Ağacık, Bostan Deresi, Kalabak, Büyük Harman, Kemer, Gelin Uçtu, Olcak Pınarı

EĞRİDERE: Karakaya, Seyyid Dede, Sarıkız Dağı, Geyikoynar Tepesi, Koyuncu, Yellice, Yarsu, İbi, Kızoynaşı, Ombey, Kelalan, Musluk Beleni, Sakallı, Üçpınar, Sülemiş, Çubukçu, İmranca, Dudallar, Eğercik,

---

[231] Derebaşı ile ilgili bilgiler öğretmen Tevfik İbili'den elde edilmiştir.

Karageriş, Zeytin Beleği, Başdeğirmen, Başak Deresi, Avul, Kuyubaşı, Merdivenkaya, Gavur Hamamı, Kurudere, Kartalkaya[232]

EKİNLİK: Malmakan, Kocaöküz Deresi, Kızılcık, Asmalı Pınar, Sazlık, Seyrekkaya, Çakman, Sandıkkaya, Hasan Pınarı, Hasırkaya

GÖKÇEN(FOTA) : Koca Sultan, Kadın Dede, Erdede, Mangır, Göldere, Yeniceköy, Bozköy, Alapınar, Umurlu Mezarlığı, Soğucak, Üzümlük Deresi, Bazar Kavağı, Köpekpınarı, Kuruçay, Kabacevizdibi, Dombak, Kemikyeri, Güngörmez, Deli Asmalık, Pınardibi, Mezeren Kuyu, Kabaağaç, Hacı Hasan Suyu, Gencer, Halil'in Kuyu, Ümmü Çeşmesi, Emir Ali, Koca Çeşme, Karadede, Hatip, Çamlık Deresi, Genceryeri, Mersinli, Pınardibi, Halilin suyu, Ceviz Bahçe, Alihan Baba, Ali Baba Tekkesi[233]

GÖLLÜCE: Kızılbaş Kuyu, Çaltılı, Taşaağıl, Oğlancıklar Mezarlığı, Hacı Musa Köprüsü, Yanyurt, Eren Dede Dağı, Taşatcak, Naldöken, Merdivenlikuyu, Eren Kuyu, Aktaş, Balık Dağı, Taşatcak, Kurupınar, İncirlik, Kepeneklikaya, Sırapınarlar, Deli Osman Boğazı, Kırkpınar, Morincir Deresi, Cinibiz Çeşmesi, Gavur Alanı

GÜLYAKA(GÖLYAKA): Aktaş, Sevyatan Kayası, Nalkaya, Armutlar Pınarı, Ahmetler Kayası, Kavaklıdere, Masal Kaya, Dibek, Musluk, Topalak, Ahmetler Pınarı

GÜME: Sorgun, Topçu Dallığı, Suludere, Hacı Veli düzlüğü, Karanlık, Çataltepe, Kalpakkaya, Çavdar Gediği[234]

HİSARLIK (BALATCIK): Karakaya, Kenger Gediği, Balpınarı, Balım Sultan, Bali Dede, Hamza Bey Dağı, Hamza Bey Mezarı, Mahya Çeşmesi, Burçaktepe, Dede Kavağı, Hacı İmam Bahçesi, Hamamtepe, Ramazan Tepesi, Dibekderesi, Semertepe, Açöldüren, Eminecik Deresi, Çakallar, Açıksu Deresi, Öksüz Dere, Kocabaş

[232] Eğridere semt adları eski muhtarlardan Kasım Günay'dan alınmıştır.
[233] Fota/Gökçen ile ilgili semt adları, 1927 doğumlu Hasan Adaş'tan elde edilmiştir.
[234] Güme'ye ait semt adları 1958 doğumlu Yaşar Özçelik'ten elde edilmiştir.

KAHRAT (KARA EVHAT): Madranlı Kavağı, Çavuş, Dombay Kırı, Gölyeri, Çsamlıca, Dedeler Kargacı, Dedelitarla, Karanlık Armut, Kadı, Beşkavaklar, Kadı Geçidi, Çiçekli, Mastavra, Ekşikuyu, Gümüşlü

KAPLAN (ARPACILAR): Elif Deresi, Alma Deresi, Eryanı, Mulel, Yeldeğirmenikayası, Koyunkaya, Sorkum (Sarkum) Pınarı, Akkavak, Karatepe, İncecik Köprüsü, Kaplan Baba Mezarı[235]

KARACAALİ: Aktaş, Kadıncık Geçidi, Kız Çeşmesi, Kız Kuyusu, Bölücek, Yalnızağaç, Kanlıdere, Tilkilik, Işıklı Tepesi, Naşlıncıkuyusu, Kokarca, Harmancık, Aksuderesi, Hatçeköy, Sütmağarası, Kazantepe, Üçkavaklar, Kayalık, Memelidere

KIZILCAAVLU: Kurudere, Hacı Mehmet Tepesi, Seki, Üçkavaklar, Dedebaşı, Dümbüldek

KİRELİ: Musluk Kırı, Çamlıca, Dedekavağı, Ağayakası, Erenler, Erdede, Kargantepe, Hasbaş, Mustanmunarı, Depearkası, Baykuş Tepesi

KOCAALİLER(KARAALİLER/KOCAASİLER): Karakaya, Kayraklı, Maden, Avunlugediği, Kocadiş, Maden, Eller Tepesi, Karlıgüney Tepesi, Hacı Osman Sivrisi, Tabakçayı, Kuruoğlantepesi, Avlanlar Deresi, Karaca'nın Çeşmesi

KOYUNCU: Karakaya, Aktaş, Sarıkaya, Sülenbiç, Kömür Gediği, Nişan Ağacı, Ali'nin Mezarlığı, Yarıkkaya, Gavur Gediği, Gavur Pınarı, Kavak Alan, Anbar Kavak, Donuz Çukuru, Arpacık, Üç Pınar, Uzunoluk, Yel Gediği

KURŞAK : Karakaya, Sarpça, Muçulak Dağı, Gökgedik, Miskokan Deresi, Göğebakan Deresi, Sarıgöz, Karataş, Büyük Mersin, Küçük Mersin, Dokuzarmutlar, Çakaltepe, Kayapınar, İndere, Üç Melengeç, Balcı, Ayıtaşı, Oturak Burnu, Keldeğirmen, Arıtaşı, Göldağı, Etreddin Tepesi, Etreddin Mezarlığı, Tereztaşı, Meryem Çeşmesi, Musluk Kırı,

---

[235] Kaplan Köyü ile ilgili bilgiler Rafet Dağyaran'dan sağlanmıştır.

Karaorman, Kum Tepe, Gökgedik, Çükürlü Burun, Islahane, Su Bodrumu, Kırtepe, Kırlıyolu, Karakuyu, Keldeğirmen, Gavur Mezarı

KÜÇÜKBURUN: Karakaya, Kızılkaya, Karacakaya, Semetharman, Kargılıkaya, Çeştepe, Olcakpınarı, Kepez Tepe, Gerdimelik, Armutyaşı, Kalabak, Aşköy, Palamuttepesi, Muslukgediği, Araplar, Oyukdere, Pamukkkaya, Taşınca, Sergilik, Çaykavuştu, Çınarharman, Çallıharman, Oyşandere, Dambılan, Tokmakaltı, Delicekbaşı, Pınar, Asmalıkaya, Gavurharman, Yeniharman[236]

KÜÇÜKKALE: Aktaş, Akkaya, Ağarca (Akarca), Dereköy, Ulumenallı, Maltepe, Karşıyaka, Kuzgun, Kara Ahmet, Çarıklı Çeşme, Küpbaşı, Kocabağ, Şeytan Deresi, Gökgedik, Kasapderesi, Dedeoluk, Üçoluk, Hamam Çukuru, Atmaca, Meşelikuyu, Kolonkayası, Kovalıgedik, Sakarkaya, Gavur Öldüren, Çingentepesi, Kırdaşlık[237]

KÜÇÜKKÖMÜRCÜ: Karakaya, Tolos, Fatma Gediği, Sarısu, Kaytepe, Kurt Kayası, Kurt Dere, Erikli, İnkaya, Sekilik, Kovşu, Karadut, Pekmezlik, Nallıkaya, Gökboğaz, Büyükketen, Bostancık, Bağcız, Alagüney, Çardımar, Kocadağ, Küçük Asar, Koca Asar, Göktepe

KÜRDÜLLÜ: Karakaya, Kenger Düzlüğü, Tolos, Aktaş, Kurtkayası, Kızlar Bey Tepesi, Yazılı Çeşme, Soğuksu Deresi, Uzundere, Mersinlik, Yusufcuk Tepesi, Teztepe,Erdede, Çakmaklıdağı, Yuvalı Tepesi, Asarlık, Dolmanlık, Kız Kayası, Kocaöküz Deresi, Boyalık

MAHMUTLAR: Deliklitepe, Akarca, Karahasan Tepesi, Kartal Tepe, Mollaali Tepesi

MANDA(KIRTEPE): Avunlu Mezarlığı, Buruncuk, Kekbenli, Kurdun Çeşmesi, Faslak, Hacı Hasan Deresi, Kızçeşmesi

---

[236] Küçükburun Köyü semt adları eski muhtarlardan Yaşar Şen'den elde edilmiştir.
[237] Küçükkale semt adları muhtar Arif Şengür ile 1942 doğumlu Mehmet Erdoğan'dan sağlanmıştır.

MUSALAR: Karakaya, Aktaş, Tolos, Kenger Çukuru, Orcak, Makkavak Deresi, Kovançayırı, Kozluk, Çavdar Gediği, Kargaç Çeşmesi, Karaarmut, Keller, Karahasan Çukuru, Musluk, Gavurdağı, Yarendağı, Ambarlıkaya, Kuzbelen, Çoban Tepe, Alandere, Marmar, Oğlanmezarı Boğazı, Savranlar, Sıralıkaya, Memelitepe, Ocakpınar, Namazlarkaya, Somak Dede, Kadılar Tepesi, Erenler Tepesi, Musalar Dedesi, Çukuralan

OSMANCIK (KİLİSELİPINAR): Karakaya, Dolmanlık, Kanlıdere. Yalnızağaç, Yalnızarmut, Kadıncık, Hacıes Geçidi, Menevşe Çeşmesi, İmdoğan, Pınarayağı, Karıncatepesi, Karayel Deresi, Köryurdu, Gelincik, Ovacık, Başakderesi, Karakavak Çukuru, Şahin Tepesi, Devem Boğazı, Yanık Dam, Ercek, Sarıkavak, Kuyu Alanı, Katırcı, Mahya Yeri

PALAMUT: Karakaya, Şırlan Deresi, Çukurharman, Kocayaran Tepesi, Kuzuluk Çeşmesi, Eşekpınarı, Kocalan, Akbuğday

PEŞREFLİ : Karakaya, Kanlıdere, Limondolukuyu, Dolmanlık, Öküz Tepe, Dallık, Bortak Tepe, Kimil, Kirmanlı, Uzunkır, Beşkavaklar, Irak Çeşmesi, Karamunar, Hacı Beyler, Hacılar, Dervişler, Çardak Köyü, Çayırlı İrim, Kozmunar, Erenler Tepesi, Çayırlı İrim, Kuzgunkaya, Pumalı Çeşmesi, Hacı Bekir, Osman Tepesi, Barolkaya, Kesim, Kamber, Kurt Gediği, Çobankuyu, Namazlar Kuyu, Köykuyu, Erdede, Suludere, Karacaarmut [238]

SARILAR: Güney, Koyuncular, Çavdar Tepesi, Çanakcı Deresi, Üçağaç, Kapılıkaya, Dümbek Çeşmesi, Karanlık Dere, Ekdi Hüseyin

SARUHANLI: Karakaya, Aktaş, Menevşe Çeşmesi, Kocalar, Gölderesi, Devekaya, Erdede, Kayraklı, Kocabaşyeri, Yanyol, Gölleybaşı, Kızılyar, Samsarbaşı, Sarıçeşme, Ahmetcibağı, Çakalbağı, Deliktaş, Deremunar, Ilıca, Sandıkkaya, Kimil, Osmanoğlu Tepesi, Kuzgunkaya, Suludere

TOPALAK: Karakaya, Kenger Boğazı, Tolos, Sarıkaya, Denizalan, Sazak suyu, Elice, Hallunbağı, Gökseki, Arıtaşı, Örencik, Yelliharman, Sarısu, Köle Tepesi, Eseler, Karakuz, Samankayası, Tuztaşı, Nallıkaya,

[238] Peşrefli semt adları eski muhtar Mustafa Tanar'dan elde edilmiştir.

Almalıbahçe, Dedetepesi, Oğlanmezarı, Kapızderesi, Kapız Deresi, Sırakayalar, Kocagöcük, Karakütük, Hıdırpınarı, Yarenaltı

YAMANDERE: Karakaya, Kenkergediği, Aktaş, Başerik, Kocaeniş, Gevenligedik, Söğütgediği, Alın Mezarlığı, Atkoçağı, Şapıl Tepesi, Erin Deresi, Kılcık, Odunalan, Kaymak Çukuru, Yololuk Çeşmesi, Gölyeri

YEĞENLİ: Kocalan Boğazı, Memiştepe, Tavukalanı, Erboğazı, Çeştepe, Gelinli, Nurlar, Islantepe, Yersu, Aktaş, Çakal Hacı, Erdede, Omar Tepesi, Küpderesi, Gökburun, Suludere, Kızılyar, Sırakayalar, Taşdere, Tolca, Cennet Deresi, Kabasakal, Bağlaryaka, Islantepe

YENİŞEHİR: Karakaya, Tolos, Kızıltepe, Türkmen Mezarlığı, Işıklı, Sıyrat, Siren Kadın, Çanakcı, Şali Tepesi, Kadın Çadırı, Donuz Deresi, Değirmendere, Munarayağı[239]

YUVALI: Kellerkırı, İncircek, Kabasakal, Cinkaya, Ümmettepe, Çavuş Çeşmesi, Kılınç Tepe, Hamamtepe, Yeldeğirmeni Kayası, Çulludere, Hacı Bahaeddin Deresi

Bayındır, tarihsel süreçte Tire coğrafyası içinde yer almaktadır. Bugün Bayındır ve Bayındır ilçesine bağlı köyler geçmişte Tire'ye bağlı olduklarından çalışmada Tire grubu içinde ele alınmıştır.

BAYINDIR (Merkez): Kanlıdere, Arapbaşı, Hacet Dede, Kalburcu, Aktaş, Gencer Yeri, Beylik, Sahra Yatağı, Sulu İrim, Deve İrimi, Katran, Kolonkaya, Üç Çam, Gölyeri, Karçalı, Kızılca, Küre, Mumkaya, Toluk, Malkoç Deresi, Soğuksu, Malkoç, Sarkum, Pelitdere, Yıldız, Hacıyurdu, Evrenli, Sebek, Kesikbaş, Basra Tepesi, Oyuk Tepe, Gömeç Alanı, Çepniyolu, Türkeri, Yağcı Kavağı, Gölbaşı Mezarlığı, Savran Yolu, Potamos

BALCILAR(KEÇİKÖY): Karakaya, Kenger Yaylası, Aktaş, Sakarkaya, Üç Çam, Yellikaya, Paşaoğlu Kayası, Arap Yatağı, Bezirgan Tepesi,

---

[239] Yenişehir ile ilgili bilgiler, 1949 doğumlu emekli öğretmen Hasan Balcı'dan elde edilmiştir.

Kavaklıca, Kızmalar Mezarlığı, Osmanlar, Karamuça, Çukurludere, Börücek[240]

BURUNCUK: Kızıltepe, Kulluköy, Cellattepe, Akçakmak, Çimendere, Arap Mezarlığı, Sulukaya, Mermertepe, Karatepe, Değirmenarkası, Hayıtlıklar, Delikkahve, Hamam yıkıklığı, Hacı Veli Deresi

CANLI: Aktaş, Akıntı Tepe, Çalık, Tepeyanı, Çiçekli

ÇAMLIBEL(MANASTIR): Taşbaşı, Kenger, Karaca Ören, Ortuca, Yellikaya, Yaylacık, Tınazlı, Malanda, Adaburun

ÇENİKLER (SAMSUN) : Limontaşı, Otamış, Türkmen Yeri, Kızıldam, Kabaağaç, Çamköy, Evaltı, Terrziyeri, Türkmen Mezarlığı, Mahmutlar Mezarlığı, Göztaşı, Kızgövsü, Kalebel, Kızıltepe, Hacıhasan, Kabakaya, Incakpınarı, Susmazsuyu, Sandal, Kurşuntaş, Arapyeri, Hanyıkığı, Arap Hasan, Derebükü, Karapınar, Alaçam Gediği, Karakuz

DEREKÖY: Karakaya, Aktaş, Alvariçi, Akkaya, Kirazlık, Ömer Deresi

DERNEKLİ: Susuz Dede, Cumadüşen, Musluk Kırı, Marmaris, Dut Baba, Mersinli Dağı

ELİFLİ: Karakaya, Aktaş, Türkmen Tepesi, Kartlak Tepe, Balderesi, Çal Dede, Kızlar Çeşmesi, Gemi Kayası, Zincirlikuyu, Yağma Tepesi

EMİRLİ: Oduncu Yolu, Ahmetli Deresi, Dede Evleri, Kalpak, Musluk, Yellice, Sınırkavak, Eski Tahtacı Mezarlığı, Armut Dede, Gömeçli, İncilipınar, Yalancıpınar

ERGENLİ: Karakaya, Arap Dağı, Ilıca, İslam Deresi, Kuyruklu, Doğan Deresi, Daşdöğüntüsü, Taşavlu, Pehlivan Tepesi, Gazallıyurt, Gölbeyli Mezarlığı, Ömerderesi, Eskiyağpınar, Ayvalıpınar, Kabacaağaç, Kırık Meşelik, Türkmen Mezarlığı, Hanyıkığı

---

[240] Balcılar Köyü semt adları 1962 doğumlu İbrahim Sarıot'tan elde edilmiştir.

EĞERCİLİ(EĞERCİKÖY): Beylikler, Bezatlar, Karaağaç Başları, Kırharmanlar, Kamışlıklar, Bağlar, Arabın Tarla, Kovalık, Koca Orman, Taşköprü, Çakıroğulları, Gavur Geberildi, Mahalleler

FURUNLU: Karakaya, Tolaman, Musluktepe, Dongulca, Çatalçam, Kalabak, Peynirci Düzlüğü, Mursallı Dağı, Akçeşme, Taksim, Hacı Ağılı Deresi, Karataş, Dağlıoğlu, Çakalcı, Yenicekuyu, Yarma, Suluirim, Tuzlukuyu Deresi, Kumkuyu, Kavakcıkuyu, Habib Kuyusu, Şakir Kuyusu, Tek mezar, Kavaklı Çeşmesi, Dede Kuyusu, Alikarısı Dağı, Harlak, Emir Hüseyin Kuyusu, Hacı Veli Kuyusu, Kilise

GAZİLER (BAYRAM GAZİLİ): Oyuk Dağı, Erdede, Oyuk Dede, Eren Dede, Palamut Dede, Uşak Maşadı (Uşak Pınarı), Hasan Kadı Pınarı, Çıvgıncık, Hacı Hamza, Kocagedik, Bağarası, İncirlik, Daşarı, Kanlıgöl, Kızıldam, Gökseki, Dolaşım Deresi, Dikilikaya, Gelin Uçtu, Keçiyatağı, Kirlice[241]

HİSARLIK (HİSARCIK) : Karakaya, Çal Dede, Işık Dede, Kuş Dede, Buğday Tepesi, Akkaya, Karanlık Dere, Göçme Dere, Kaplan Çayı, Kayen Deresi, Doymuş, Dümbüldek, Güvercinlik, Yazıcıoğlu Kayası, Karakız Deresi, Kara Çallı, Anduz, Beşoluk, İnkaya, Otamış, Sırakayalar, Kırkpınar, Kuzgunkaya, Hacı Ahmet Deresi, Sarı Ahmet Deresi, Pelit Çayı, Katran Tepesi, Pelit Çukuru, Çullu Osman, Çeşmecik, Biçer Gediği, Taşlı Gedik, Öteköy [242]

KABAAĞAÇ: Karakaya, Tolos, Madran Dağı, Türkmen Köyü, Hacı Arap, Kösedereresi, Alaçam, Üğünlük, Kızıl, Eski Yoncalık, Kirazlıdere, Derebük, Sazak, Hacı Hasan Deresi, Kuşcular, Devedereresi, Yukarı İsmiller, Aşağı İsmiller

KARAHALİLLİ: Karakaya, Tolaman, Sarısu, Hacımor, Kuştepe, İmamdağı, Selime Deresi, Meryem Deresi, Karamuçu Tepesi, Yeltepe, Sıçan Düzlüğü, Pehlivanlı, Kızıldere, Topantepe, Kabakkırı, Karadere,

---

[241] Gaziler Köyü ile ilgili semtler, 1961 doğumluYaşar Girgin'den sağlanmıştır.
[242] Hisarlık Köyü semt adları 1954 doğumlu Mehmet Paşaoğlu'ndan elde edilmiştir.

Sarısu, Kızlar Sivrisi, Sepet Tımarı, Burunbudak, Teknedere, Şeyh Dürri, Şeyh Dursun, Kabakkırı, Altınova, Artodağı, Kocaköprübaşı

KARAVELİLER (TOLOS): Türkmen Tepesi, Kocabıyık, Karakülah, Çatalarmut, Hanyıkığı, Örentepe

KIZILCAOVA: Karakülah, Karacahayıt, Akkaya, Araptepesi, Kalabak, Günlük, Hacı Hatip Köprüsü, Çatalpınar, Dedealtı, Suludere

KIZILOBA(KIZILKİLİSE): Işık Dede, Fatmapınarı, Olcak Yaylası, Yanık Dağı, Kocabaş, Kılboz, Murtak, Ercek, Yelcikayası, Yürümler, Sekilik, Sarıkavak, Ömer Dere, Sülmen Çeşmesi, Ulucak, Kırkpınar Yaylası, Arslan Kavak, Börtlengeç, Gelin Mezarlığı, Nur Dede, Gavur Damları[243]

KIZILKEÇİLİ: Karakaya, Irıcaklar, Arap Kayası, Soğucaksu, Arap Mezarı, Çatmadağı, Çıngırak Tepe, Deliktaş, Adaburun, Topaktaş, Çelergen Mezarlığı, Çınarcık Dağı, Kızılcık Çeşmesi, İmam Öldü Tepesi, Dedetepe, Kör Hasan, Saraçkayası, Çukurdere, Gavur Anbarı, Karadut, Karaoluk Çeşmesi

LUTUFLAR: Demirdağ, Bulgar Gediği, Kurt Gediği, Kenger, Sarp Deresi, Arap Yeri, Kovacık, Uzunburun, Cuma Çeşmesi, Çıngırak Tepesi, Büyük Gokkay, Küçük Gokkay, Çingene Yeri, Kaba Ahmet Yurdu, Karataş, Fatma Çıktığı, Saygın, Asiyem, Bal Damı, Kaşcı Önü, Elif Olduğu, Söğür Çeşme, Koca Munar, Zeynep Taşı, Demirci Alanı, Kolontaş, Sazlıburun, Meryemci Yurdu, Alışlık, Akcanın Gelin Olduğu Yer, Pireli Yurt, Karlı Yurt, Gıvrının Öldüğü Yer, Küleflik, Ayvalı Dere, Tontan Çeşmesi, Ala Güney, Sarı Gedik

PINARLI(BURGAZ): Çatakdağı, Malaş (Malaç), Çokallı, Güzelimdağı, Yanıkçiftlik, Tekköy, Karacakaya, Merket Tepesi, Muslukkırı, Atçalı çeşmesi, Çataltepe, Cehennemdere, Karacaağaçlık, Kozluk, Hıdır Deresi, Sıraoğlan, Sarıçeşme, Horozderesi, Burunucu, Değirmengediği, Yeltepe

[243] Kızıloba Köyü semt adları 1957 doğumlu Raif Özmen'den sağlanmıştır.

SARIYURT(SARIMERYE): Tolos, Eren Tepesi, Eren Pelit, Semertepe, Oyuk Tepesi, Arap Kayası, Divan Deresi,• Sınırkavak, Çatma Dağı, Kuzluk, Beş Pınarlar, Kaşar, Demirciköy, Alma Gediği, Karlık, İndere, Kurt Gediği

SÖĞÜTÖREN (KARABURGAZ): Aktaş, Karataş, Kurt Tepesi, Saya, Kızılyol, Ilısu, Beliksu, Arapyeri, İncegedik, Kayraklık, Sandallıboğaz, Gülsümün Arı Bulduğu Taş, Bekirin Çeşmesi, Kaleboğazı, Katırın Öldüğü Yer, Kovanlık Deresi, Bahçedere, Dedenin Yurdu

TURAN (KIZILAĞAÇ): Karakaya, Armut Dede, Kızıldağ, Kızıldamlar, Kocatepe, Oyuk Tepesi, Aliağa Deresi, Burundeğirmen, Bademler Dağı, Sarı HasanYüzü

YAKAKÖY(YAKACIK): Sultankızı, Dolaylar, Kocagöl, Hacı Ekmek Dağı, Karaoğlan Çeşmesi, Kızıltepe, Olcak Çeşmesi, Bağırgan Kuyu, Cellat Tepesi, Anırgankaya, Gergek Kuyu, Azmak, Gölbaşı, Arap Deresi, Çobanderesi, Hanife Çeşmesi, Veli Deresi, Akçataş, Koruk Şerife, Karanlıkdere, Sinekkulesi, Yula Tepesi, Gülmersinli, Taksim, Hamam Yıkığı, Şeytandağı

YAKAPINAR (ULADI): Arap Dağı, Gökbaşlı Baba, Işıklar, Halil İbrahim Yeri, Armut Boğazı, Seyfice Deresi, Kaplan Boğazı, Kayarcık, Hosan, Beylik, Cabbaroğlu, Karaoğlan Çeşmesi, Kertiktepe, Kaleboğazı, Yapraklı, Bağdatyeri, Hamamyıkığı, Hasıraltı, Abaz, Kartoğlan Tepesi

YEŞİLKÖY(ÇIPLAK): Dededağı, Kimyon Tepesi, Nazar Dağı, Çakallar Deresi, Mersinlidere, Sinan Çeşmesi, Hamam yıkığı

YUSUFLU: Saltooğlu Dağı, Kozak Dağı, Kureyş, Kazanlı, Kızıltepe, Bal Dede, Çal Dede, Akçataş, Karanlıkdere, Keseli, Hatip Dağı, Kocagüney, Düzovası, Kuzyaka, Kavaklı Suyu, Köprüderesi, Göktepe, Cinli Kavak, Hacı Hasan Dağı, Akçeşme, Bodosdağı, Hocaoğlu Dağı, Kırlangıç Kayası, Ispar Kavağı, Kuruçeşme[244]

[244] Yusuflu Köyü semte adları Bahaeddin Oktav'dan elde edilmiştir.

ZEYTİNOVA(FALAKA): Kızbacı Dede, Eren Dede, Asmalıdere, Semiz Dede, Tolos, Kızıltepe, Kocaçeşme, Çaktırmaz, Akdede, Çakaldere, Oduncu Gediği, Karacakaya, Küçük in, Horoz Deresi, Bekilli Çeşmesi, Kulu, Gavur damı

BİRGİ

BİRGİ (MERKEZ): Karakaya, Kuşcu, Argılı, Çakır, Hacı İmam, Demir Baba Mahallesi, Derik, Çörek Baba, Tuzlak, Taşpazar, Ovabağlar, Evren Düzü, Kuruçeşme, Akçeşme, Kanlıkaya, İsalı, Dernekpazarı, Olcak, Türkmen Mahallesi, Kokar Limon, Limonbaşı, Güllük, Kıran Kayası, Başalan, Sarıyer, Sarıkaya, Börekci, Ulusuluk, Cin Mehmet Deresi, Gülüm Belik, Demirlikuyu, Kocadüz, Yıldırım, Yalınayak, Tozlutepe, Eğriboyun Yeri, Tabakhane, Oyuktepe, İstanköy, Burnukızıl, Kenevir, Uncular, Akmescit, İsmailler, Polathan,Tahtalıoğlu Çeşmesi, Çörekbaba, Kazlıoluk, Akmescit,Yaman Mezrası, Çıraköy, Kızıl Mahalle, Davutbey, Bebek, İncepınar, İsmailler, Papaz Deresi[245]

BİRGİ/SASALI MAHALLESİ: Üskesler, Bekirin Bağı, Eser Tepesi, Tavuklar Deresi, Çakal Deresi, Gavur Deresi

ALAMANLI: Alaman Dede, Alaman Dağı, Deliktaş, Alamanlı Gediği, Dolmanlık, Alamanlı Çınar, Sağcılar, Tavşanlı, Kaya Burnu

ARTUCAK: Çalderesi, Soğuksu, Subatanderesi, Yongalı, Kavaklıdere, Ovacık, Kırdaş

BADEMLİ(BODEMYA): Karakaya, Tolos, Aktaş, Aşıklaroba, Arapbaşı, Hacet Dede, Kosan, Gebze, Mumkaya, Kırkım, Bazaryeri, Allarderesi, Başçayır, Kaleiçi, Kervan Yaylası, Suludere, Sofular, Kızılkule, Çakallar, Kuşçayır, Ayçukuru, Karlık Deresi, Başalan, Toslar, Harlak, Manastır, Gebgebir, Kemenler, Evliyabaşı, Kısıkkaya, Kozlukderesi, Arap Tepesi,

[245] Birgi merkez semtleri ile ilgili bilgiler, 1925 doğumlu Ömriye Süzer ile Belediye memuru 1963 doğumlu Turan Nazilli'den elde edilmiştir.

Gelinyolu, Kızpınar, Kabaağaçlar, Tolos Dede Mezarı, Oğlanbaba Tepesi, Bahadır Bey Mezarı, Asar Dağı, Böğrügömü[246]

BALALABANLI: Er Dede, Eren Dede, Koçak, Elçakmak, Bekirtepe, İğdeli, Topaçlık, Öküzkayası, Bayramkuyu, Recepkuyu, Oğlantepe, Çataldere, Daşçanak, Erenler Tepesi

BAYIRLI: Aktaş, Geyik Dağ, Kızılca, Çaldağı, Karaoluk, Tokmağın Taşı Tepesi, Ahmetli Deresi, Kalbak Kaya, Şemsiler Deresi, Hacı Öbet Deresi, Arpalık Tepesi, Çöberler, Hacı Ömer Deresi, Macar Kestaneliği, Evliya Mezarlığı

BEYAZITLAR: Karataş, Eşekci Mezarlığı, Kurban Tepesi, Duayeri, Tehneli Deresi

BOZDAĞ: Gündalan, Devecigediği, Dökük, Genevkarlı, Aç Öldüren, Kıble Kayaları, Kalpaklı Pınar, Hamam Yıkığı, Beşçayır Deresi, Büyük Çavdar, Tokat, Çayırağzı, Yan Çayır, Hasdım Çeşmesi, Topraklı Burun, Tuzlak, Çukur Çeşme, At Çukuru, Burunucu, Tepetarla, Pınarbaşı

BÜYÜKAVULCUK: Ahrandıtepesi, Akmezar, Dedeleryeri, Duayeri, İrimağzı, Musluk

ÇAMLICA(ŞAMLUCA): Üçyol, Aktaş Boğazı, Hacı Hasan, Gevenlik, Kürgediği, Göktepe, Hamamyıkığı

ÇAYIR: Boyderesi, Fatma'nın Ekinliği, Soğuksu, Belendere, Kadınekinli Deresi, Pamucak, Kocaarmut, Ergen, Alapınar, Gelinyolu, Bölücek, Kemer

ÇAYLI: Aynioğlu Kavağı, Hediye Çeşmesi, Dutdibi, Canbaz Çeşmesi, Tekneciözü, Göllütepe

[246] Bodemya(Bademli) ile ilgili bilgiler eski belediye başkanlarından Mustafa Başer'den elde edilmiştir.

ÇOBANLAR: Karakışla, Ağzıkara Gediği, Hacı Hanife, Yılangediği, Gündoğucu, Deliktaş, Karasuluk

DEMİRCİLİ: Sarı Dede, Köseler Dağı, Semerlikaya, Uçkırı, Keldağ, Karanlıkbahçe, Şarımşak, Bayram Kırı, Çakırın kuyu

DEMİRDERE: Hacettepe, Çiğdem Tepesi, Soğuksu, Alaç Çukur, Kayaucu Tepesi, Taşkın Harman, Gözlü Çeşme, Alaç Çukur, Kurubahçe, Mezarlık Tepe

ELMABAĞI (TEKKE): Karakaya, Çoban Pınarı, Alaş, Toklu Sivrisi, Kömürcü Sivrisi, Deliktaş, Dikilitaş, Yalnız Kestane, Yanbaz Deresi, Demirci, Nazır, Gölbaşı, Daşerik, Kırdaşlık, Aktaş Mezarlığı, Garipler Mezarlığı, Yörükler Mezarlığı, Musa Baba Hanı, Hacı Hasan, Gagalı, Kırklar Dağı, Yediler Tepesi, Üçler Tepesi, Beşler Tepesi, Erenler, Çepeldede, Arpalıtepe, Tozlutepe, Pelitgediği, Kocabel[247]

GERÇEKLİ: Karakaya, Göcendağı, Velitepe, Pürçekli, Karaburun, Ovacık, Gökburun, Oyuktepe, Kökyeri, Çakmaklı, Gacaryurt, Bölükler, Gedikyurt, Seyisinazadı, Gölenburun, Domuzun Mezarı, Ayşepınarı, Soğukkuyu, Gölyeri, Hanayyıkığı, Kelçeşme, Topçukuyu

GÜNEY: Alagül Gediği, Erenler Tepesi, Gavur Gediği, Çakmaklı Gediği, Ayıkayası, Güldağ Boğazı, Korucuk, Yukarı Mezarlık Boğazı, Aşağı Mezarlık Boğazı, Toptepesi

GÜNLÜCE(DATBEY): Tahtacı Köyü, Dağbağtepe, Karapınar Dağı, Karapınar Mezarlığı, İğdeli Dere, Mahmutoğlu Tepesi, Künk Deresi, Uludere, Çilek, Halkapınar, Karabekirler, Çallıharım, Kocaçınar, Hamam İrim, Subatan, Gelindağı, Aşlama Mezarlığı

HACI HASAN: Karakaya, Çoban Çeşmesi, Kurupınar, Demirlikaya, Karagüdük, Tahtalıoğlu, Kirazlık Çeşmesi, Gavur Deresi, Kuş Kayası, Kurt Kayası, Dişlen Kaya, Kırankaya, Sarıkaya, Ballıkaya, Eriş, Ilıksu,

---

[247] Elmabağı ile ilgili bilgiler, 1933 doğumlu İsmail Gök'ten elde edilmiştir.

Erenler, Karadutlu Düzü, Yellice, Ahmet Hoca Deresi, Gökdüz, Akpınar, Kuru İmam, Süleyman, Kavaklı, Başalan, Davar

HAMAMKÖY(MENDEGÜME): Fatma Yurdu, Karasin Deresi, Şarla Deresi, Su Çıktı, Seki, Eğrikuyu, Ceneviz Mezarlığı

KARADOĞAN: Üçtaş, Rahmanlar Köprüsü, Sercibağı, İbice, Kocabağ, Kiraz yeri, Çıratmalık, İlmenler, Elice Çeşmesi, Yukarımunar, Kara Ali, Derinkuyu, Musluk, Şekerdamı, Koca Mezar, Çimenli Kaya, Balyeri, Kurt Yeri, Serci, Dikenli, Alanlar, PiroğluTemel kaynağı, Değirmenönü, Derinkuyu, Eğrek Çeşmesi

KAYMAKÇI: Karakaya, Aktaş, Tolos, Işıklar, Salmanlı, Eseli Mezarlığı, Karaali, Arap Mezarlığı, Pilav Tepe, Hoşgözü, Akgedik, Karamehmet Tepesi, Ömerguru, Kız Mezarı, Akpınar, Merkez, Musakuyu, Alamanlı Tepesi, Saraçkuyu Gediği, Tombaktepe, Göksara, Şali Mezarlığı, Şahan Kayası, Mersindere, Püsküllüdağ, Kurucaova Gediği, Dolmantepe, Gökkuyu, Ovacık, Aşağıköy, Pelitli, Gökkuyu, Salmanlı(Diğer), Yağmur Deresi

KAZANLI: Aytepe, Dolmanlar, Hatipoğlu Çeşmesi, Alçakkuyu, Erdede, Büyükalan, Küçükalan

KIZILCA: Yumrutaş, Kiraz Munarı, Ağırlı Deresi, Genik Harmanı, Ekmekyice Deresi, Palas Çatağı

KIZILCAAVLU: Sulukoyak, Tolos, Çeşmelikır, Dutdibi

KONAKLI(ADAGÜME): Çalık Gazi, Kızılyar, Gökoğlan, Çakaltepe, Beşparmakderesi, Tümsekharman, Karahasanlar, Sırakayalar, Kadıoğlu, Suluçukur, Yıkıklık Mezarlığı, Hanaylar Mezarlığı, Kervansaray

KÖSELER (KAYI): Karakaya, Kenger, Aktaş, Çoban Dede, Göksu, Karataş, Tolaman, Çalıkıran, Oyukkıran, Bağbaşı, Hacılarkırı, Aydınoğlu Mahallesi, Elementepe, Kalyan Çeşmesi, Karatepe, Yedikeçili Dede, Deli Osman, Gavur Evleri, Dembeller, Kabakkaya, Müsellim, Hanyıkığı

KURUCAOVA: Payamtepe, Almandağı, Sarıtaş, Yazıkuyu, Boztepe, Almantepesi, Büyük Almanlı, Alman Dede Mezarı, İmamlar

KURUDERE: Yağcılar, Halılar, Hanaykıranı, Payamtepe

KUTLUBEYLER: Limonçayı, Yalınayak Deresi, İncirlik, Kumlugedik, Taşlıkıran, Sarıcaali, Kızılcıkbeli, Koşat, Yeltepe, Dökecik, Oğuldere, Taşpınar, Tabakyaylası, Bakla, Abbarburnu, Kocaoğlan Kırı, Resuller, Küçükerenler, Büyükerenler, Kocakapıönü, Abbaskırı[248]

KÜÇÜK AVULCUK: Karapınar, Sarı Ahmet Deresi, Kurban Tepe, İslamoğlu tepesi, Kenan Deresi, Çeşmeli Dere, Bayramyeri, Sabuncuk, Akmezarlık

KÜÇÜKÖREN: Kuzguntepe, Çatalkaya, Aktaş, Hafız, Karıncalıdağ, Çiğdemtepe, Kocaorman, Arapyeri

KÜRE: Aktaş, İbitepesi, Sorgun Çeşmesi, Çobangülebi, Sütlügülep, Beşafır Çeşmesi, Palamut Tepesi, Kartalkayası, Oyukdere, Kalburcu Deresi, Gümbül Kavak, Eskigediği, Kervansaraylar

LÜBBEY: Dedetepe, Ağılyurt, Kelerin Arpası, Kılıç Tepe, Kılıçyayla, Sarıkız

MESCİTLİ: Yılancı Tepesi, Karahayıt, Hacıüs, Kocagöl, Soğuksu, Kandoğurlar, Müre, Odaşı, Karatepe, Hanköy, Çakır Gedik, Kamber Kavağı, Hasan Bey Pınarı, Mercan Kuyu, Çingeneler, Kilise, Kavaklı Kuyu[249]

MURSALLI: Alihan Boğazı, Halkapınar Yaylası, Erenler Tepesi, Anacık Çeşmesi, Hasan Hüseyin Çeşmesi, Kuyular, Çınarlı Çeşmesi, Hepler Bağı, Kelmebahçesi, Dekmetepe, Tepecik

---

[248] Kutlu Beyler semt adları muhtar Nizami Çetin'den elde edilmiştir.
[249] Mescitli Köyü ile ilgili semt adları 1947 doğumlu Osman Balcı'dan sağlanmıştır.

OCAKLI(SİYEK): Kız Kayası, İhsan Dede, Karahayıt, Ağrandı Tepesi, Hasan Dede, Genev Çayı

OĞUZLAR: Oğuzlar Deresi, Burgaz, İncilipınar, Ötedere, Çatakdere

ORHANGAZİ (KARAKUYU): Ürünbeli, Osmandağı, Ekmekci, Hozaldağı, Aşılak, Dumanyurdu, Zinelkaya, Tekmezar, Hallanguva, Karakuyu, Suyeri

ORTAKÖY(MEDEKSE): Karakaya, Aktaş, Beylik, Davutbağı, Maltepe, Kamış Deresi, Yumurtalı Çeşme, Tekyeri, Emir Ayşe, Beydeğirmeni[250]

OVAKENT(ADAGİDE): Sorgun, Yazıyurdu, Odaşı, Ayşeoba, Sulukaya, Ketendere, Karıncalı, Kumtepe, Saytepe, Kayasan Çeşmesi, Halkapınar, Yılanlı, Yanıkkır, Çatalyol, Papaz Kavağı, Siyicetepe

ÖDEMİŞ: Kırımlı, Davarlar, Beşgöz, Tekke Mahallesi, Yazı, Tombaklı, Cüneyt Baba Türbesi, Sungurlu Mezarlığı, Çoban Mezarlığı, Ahrandı

SEKİKÖY: Karakaya, Aktaş, Koşu Yolu, Karacaören, Sarıkız Çeşmesi, Şapınaklık, Olcak, Karanlıkkuyu, Hacı Osman, Hacalbahçe, Çakaç, Hacı Hasan, Kızılcaavlu, Döveralanı, Alabaş, İğdiş Öldüğü, Munar Deresi, Cennet Çeşmesi, Salman Pınar, Muhçu, İğdeli Dede, Şeytan Çiftliği, Künkderesi, Kendiralanı, Ebesi Öldü, Yapıkdağ[251]

SEYREKLİ: Kabaklıözü, Taşlı İrim, Yağcı Gölü, Hanyıkığı, Hacı Ahmet Kırı, Süleymanlı, Beytiköy, Çeltik

SÜLEYMANLAR: Karıncalı Deresi, Gökburun Tepesi, Sucaklı, Kuş Kapısı, Düveralan, Pamukcu Tepesi, Yayla Çayı

TÜRKÖNÜ(AYASULUK): Kılıçkuyu, Tilkitaşı, Pürçekli, Karataş, Devetaşı, Süleyman Köyü, Kalpaklı, Ayıtaşı, Başatlık, Ahmetci Deresi, Pürçekli, Himmetkuyu

---

[250] Ortaköy semt adları muhtar İrfan Başol'dan elde edilmiştir.

[251] Sekiköy ile ilgili bilgiler muhtar Sayın Hasan Akkaş'tan sağlanmıştır.

UZUNDERE: Karakaya, Aktaş, Ürküt Dağı, Karaman Dağı, Karakuzu, Çandır Dağı, Keklikkayası, Sakın Ali'nin Burnu, Kızmezarı, Göktepe, Eşek Alanı, Tatlısu, Taşlıburun, Yetim Ali Burnu, Gedik, Vezirkaya, Mercankuyu, Irazca Kuyu, Ören[252]

ÜÇKONAK: (SEMİTLİ): Samut Baba, Er Dede, Atkoşturma, Oyuk, Gulman, Tekke Semit, Parmaksız, Varmak, Erler, Büyükalan Mezarlığı, Baklacık, Mandıraz, Hacıhaliller, Sülman, Pınarcık Çeşmesi, Tekboğ, Göcendağı, Akçeşme, Kıran, Kuruçeşme, Keşat, İnarlık, Dervişalanı, Horasan Mezarlığı

ÜZÜMLÜ: Rahmanlar Deresi, Şekerçeşme, Kocakaya

YAZIBAŞI: Kültepe, Kızıltepe, Kekiktepe, Çakalyeri, Irazlar Tepesi, Gavur İni

YENİKÖY: Aktaş, Hacı Hasan Bahçesi, Süleymantepe, Hacı Emir Çeşmesi, Semerlikaya, Kavalderesi, Hacı İmseller, Yeldeğirmeni, Osman Bey Mezarlığı, Küsküt, Asarlık, Yakaaltı[253]

YOLÜSTÜ(BEZDEGÜME): Beylikkırı, Gölönü, Hacıhasan, Üçdutlar, İmamlık, Ömerbey Köyü, Akbaşaklar Mezarlığı, Hasanpaşa Mezarlığı, Göveçli Kırı, Sazlıktepe, Hamamönü, Kum Gargaç, Çiftlikbaşı, Yarla Deresi, Kocaoğlan Kuyusu

YUSUFDERE: Kengercik, Tekbıçak, Limonbaşı, Hayıtlıören, Sömeklik, Ormanlı Mezarlık, Mana Çeşmesi, Şeytan Deresi, Yoğurtcu, Gırabalı, Çakaçyeri, Sultan Kavağı, Kurt Kesiği, Abdal Bahçesi, Alanköy, Alabaş, Öteköy, Yusuf Dede, Hamam yıkığı

ZEYTİNLİK (GENEV): Karakaya, Aktaş, Yelci, Dede Bali, Adabaşı, Çatak, Sulucatepe, Arapbağı, Patlıcanlık, Örselli, Davultepe, İncilipınar, Akharım, Leblebiciler, Düdükçü Mezarlığı, Gedik Düzü

---

[252] Uzundere Köyü semt adları 1983 doğumlu Mehmet Koçyiğit'ten elde edilmiştir.
[253] Yeniköy'a ait semt adları muhtar Talip Eker'den sağlanmıştır.

KELES

KİRAZ(KELES): Talas, Çavuş Dağı, Keltepe, Anbarönü, Tepetarla

CEVİZLİ(GENE/GENO): Hüseyinkelle Mahallesi, Karalar, Ardıçbaşı, Selmetsırtı, Bahçearası, Mandallar, Hıdırellez Harman, Güneyköy, Gelin Ölen Gediği, Deliktaş, Dikilitaş, Beylik Alan, Karlık, Cinpınarı, Cingöz Deresi, Eğrekler, Gözlü Baba, Yumurtaş, Balyakası, Palamut, Nuhseki

ÇANAKCI: Karakaya, Aktaş, Kenger, Deliktaş, Göktepe, Çanaktaş, Sanoğlu Deresi, Bayır Mezarlığı, Çatalçeşme, Çınarpa Çeşmesi, Dutoluk, Emiroluk, İğdeli, Ağrıca, Üçarmutlar, Taşbaşı, Erenkaya, Tolmanlık, Çöteli, Hanyıkığı

ÇAYAĞZI (ELBİ): Karakaya, Aktaş, Akçeşme, Arıkayası, Tekke, Sarısu, Karamanlar, Tekkeyaylası, Elbi, Aksu, Karahayıt, Kösesuyu, Gelinalan, Çelebiler, Kızıllar, Yellice, Hanboğazı, Sarıyar, Kızıltarla, Kavaklıyayla, Yeldeğirmeni, Gövülcük, Ilıca, Aksırt, Kayraklı, Üzengi, Katranlık, Çobanyatağı, Çiğilcik, Öretici, Gömeçtepe, Gökçe, Altay, Kozdere, Yörük, Hacıhasan, Saraçlar, Olukluçeşme, Karaköy, Kırdazlak, Şimşir, Kayapınar, Sarısu, Çukurkilise, Şarlak, Ilıcak, Soğucak, Gacar Dede, Hacı Baba, Köseoğlu Çeşmesi, Kocakır, Hacı Hasan Hanları, Uluçay, Uluyol, Tahtacıyolu, Değirmendere, Çallıtarla, Cennet Deresi, Kemer, Biratlık, Bağırsak Deresi, Öküz Deresi, Yarıkkaya, Araplar, Kümespınar, Güvercinkaya, Kocakuz Kayası, Gacık Hasar Deresi, Dedekıranı, Taşlıharman

ÇÖLMEKCİ(ÇÖMLEKCİ): Karakaya, Aktaş, Tolos, Hacı Kuş Tepesi, Deliktaş, Dikilitaş, Soğuksu, Aykıran, Dedeli Mezarlığı, Erenler, Sergi, Gölcük, Kömürcü, Çalıkavak, Tolmankırı, Künklüburun, Acıhayıt, Karahasan Çeşmesi, Kanlıdere, Kocadere, Derinorman, Söğütlüçeşme, Çemci, Cinibol, Killik, Kocaçeşme, Taşoluk, Akarçeşmesi, Sırtlankaya, Asarlık, Gözlübaba, Hamam, Gavur Damları[254]

[254] Çölmekçi Köyü semt adları 1950 doğumlu Mustafa Taşkın'dan elde edilmiştir.

DOĞANCILAR: Karakaya, Aktaş, Kocahasan, Sarısu, Değirmendere, Hacılar, Oyukkıran, Derbendderesi, Ayıderesi, Çakalgediği, Doğancı, Elbiskaya, Kurudere, Ayvazlar, Hoca Hasan, Yeniköy, Mumcanlar, Çulcu, Keten Ovası, Gönlü, Kocakırr, Çingene Yurdu

DOKUZLAR(HATUNDERESİ): Aktaş, Gazallı, Keşkek, Kabaklı, Burçak, Çatalkaya, Sarnıç, Körkuyu, Erentepesi, Evliyatepe

HALİLLER: Karakaya, Aktaş, Arapmezarı, Eserdere, Tokmak, Tıllık, Türbe, Vakıf, İğdecik, Karaahmet Pınarı, Sütlü Çeşme, Davulcular, Hıdır Kuyusu, Akkeçili

KALEKÖY(GEVELE): Tolos, Toma Tepesi, Anaç Dere, Çelebiler, Kırdaş

KARABURÇ: Karakaya, Aktaş, Hacı Hasan, Akkavaklar, Akçeşme, Kara Adam Konduğu, Bayramtepe, Karahayıt, Maltepe, Pınardere, Aktepe, Yellice, Kızlar Çeşmesi, Küplüce, Akyar, Sarıyar, Taştepe, Pınar Deresi, Kocapınar, Arıkayası, Sakaralan, Hanüstü, Çukurkusa, Han yıkığı, Burgaz

KARAMAN: Aktaş, Müşker, Kelciler, Balık yeri, Pelitlitarla, Urumbeyli

KURUCAOVA: Türkmen Mezarlığı, Sarıtaş, Mehmet Çavuş deresi, Ahmetci deresi, Kurtlar Deresi, Gacar, Çiğli, Kavaklıkaya, Zülem Kırı, Kapaklı, Cinlikaya, Düzyurt, Bozkır, Akgedik, Üzümcü gediği, Topyolu, Tombaktepe, Sındılı Çeşme, Keklik Kalesi, Acıkuyu, Çobankuyu, Karlıkuyu, Delioğlan, Nenekuyu, Kanlıca, Tatlıkuyu, Karagöl, Gülistan Deresi, Oduncu, Yelken, Bozsivri[255]

OLGUNLAR(KURTLAR): Manavlar, İkizler, Koyun Bağı, Hacılar, İbidler, Hasanol

ÖREN: Kocaadam Konduğu, Elbiskaya, Balıkyeri, Küplüce, Gözlü Baba, Kızlar Çeşmesi, Yellice, Kayraklı, Alıcı, Hocahasan, Ebilyakası,

---

[255] Kurucaova ile ilgili semt adları, 1952 doğumlu Şükrü Akgün'den elde edilmiştir.

Sirkeliköyü, Saçlı, Kızıltarla, Karabağ, Mavraz, Eskiyurt, Demirci, Elekçi, Müşker, Alankısığı, Taşlıharman, Ayvazcılar, Tekkeyaylası, Kurudere, Ilıcak, Gömeç, Hacıhasan Tepesi, Çiğilcik, Saraçlar, Omanlar, Hanboğazı

PALAMUTCUK: Kocaadam Suyu, İlikmen Mezarlığı, Büyük Oyuk Dede, Küçük Oyuk Dede, Kızlar Mezarlığı, Ayvalıkuyu, Çatıl Mezarlığı

SARISU (OZAN): Erenlertepesi, Erderesi, Aykıran, Başoba, Çavdaryeri, Gökkıran, Göçükdere, Pilavtepe, Pirederesi, Gebeçdere, Çatalağaç, Gündoluk, Ağılıboğaz, Mezargediği, Yatıkkaya, Kiraztuzla, Çataltaş, Kalabak, Çulha

SASALI: Aktaş, Deliktaş, Dikilitaş, Boztepe, Kartal Kayası, Okkataşı, Kocabağ, Kasım Deresi, Koca Mezarlık, Arıtaşı, Yel Değirmeni, Hacı Hasan Çeşmesi, Arap Mezarlığı, Sarının Yurdu, Hapı Gediği, Çınarlı Dere, Kavuktaşı, Söğüt, Sümbüllükoyak, Müsellim, Karataş, Karanlık Dere, Sarı Çıtlık, İlahna Gediği[256]

SULUDERE (YAĞAS): Yonköy, Yağsaran, Karabağ, Hamamyıkığı

UMURCALI: Karakaya, Dombayçöken, Çaltılık, Ulupınar, Çiftlik, Çöngürlüburun, Sivrice, Kırbaşdağı, Kuzgun, Akgedik, Kuyuderesi, Taşpınar, Oturak, Körkız Deresi, Çakal Tepe, Tekke, Elekler Değirmeni, Mustaahmet Mezarlığı, Hacıyusuf Kuyusu, Arap Mezarı, Hanyıkığı Mahallesi

UMURLU: Çaldağı, Osmandağı, Kocakız Mezarı, Arpaoluk, Kamilin Tepesi, Dikilitaş, Encigediği, Ekicikıran, Göllüçayı, Hançayı

UZUNKÖY: Karakaya, Dink Deresi, Havdan Dağı, Serpeli Dede, Kara Geçit, Gelinöldü, Çatak Deresi, Asmalıpınar, Demir Çeşme, Sırtlankaya,

---

[256] Sasalı semtleri, 1919 doğumlu Cemile Kılınç ile 1947 doğumlu Ali Kılınç'tan elde edilmiştir.

Kartalkayası, Karapınar, Kurtalan, Arabın Bağı, Meşeliburun, Buzağı Yatağı, Taşlıtarla[257]

VELİLER(APSARA): Karakaya, Ahmet Dede, Karıncalıdağ, Işıkkırı, İkiztepe, Akçeşme, İrim, Eşek Çıkmaz Deresi, Kocakır, Bağlar, Tabur, Kadılar, Keten Harımı, Güllü Harım, Gamtepe, Helvacı, Kayabaşı[258]

BEYDAĞ(BALYAMBOLU) :Karakaya, Evliya Mezarı, Kocayurt, Pilavtepe, Hacı İsa, Çal Dağı, Tekeli Deresi, Yoğurt Pınarı, Sürmenler Köprüsü, Kayadibi, Kralın Bahçesi, Kedi Kayası, Ulucak Tepe, Hasan Hüseyin Mezarlığı, Pazaryeri, Karaveliler, Keten Mezarı, Uzunluk Deresi, Uncular, Temür Kapı, Çifte Mezarlar, Hacaldağı, Manastır, Kayalık, Heybelibağ, Yörük Mezarlığı, Akçayır, Malkoç Deresi, Hamam yıkığı, Çarmıklı, Nasura, Han yıkığı, Lübbey, Kilise

ADAKÜRE: Kanlıdere, Sarp Çayı, Kaz Ovası, Gedik, İntepe, Palamut Dağı, Bayramyeri, Arapların Dağı, Mevcen'in Mezarı, Körkuyu, Delik Tepe, Ayaklı Çeşme, Uzunoluk, Musluk, Canbazlı, Kavacık, Kayalık, Elma Damları, Kaplankayası, Anbarlar sırtı, Oturak, Ekinlik, Soğukpınar, Demirkapı, Heybelibağ, Erenler Mezarlığı, Seyrek Kavak, Kazancı, Pakla Bahçesi, Kayadibi, Uzunoluk, Gavur Evleri[259]

AKTEPE: Oyuk Dede, Alakaya, Kullar, Kıllıbaraklar, Palamutcuk, Hacıkırlar, Kocakır, Tilkitepe, Kedikayası, Sakallı, Delihasan Deresi, Mumcular, Kocakır, Tahtacılar Mezarlığı, Küpderesi, Hacı Haliller, Tokatbaşı, Hanyıkığı, Karapınar

ALAKEÇİLİ: Kazgölü, Kazgölü Çayı, Erenler Tepesi, Sarı Çalık, Palamut Dağı, Özkaya, Gavlaktepe, İntepe, Dibektepe, Hırlar Kapısı, Uzunoluk Deresi, Gedik, Kayalık Çayı, Akçayır, Çifte Mezarlar, Malmar Kuyusu, Demirkapı, Tekeli Deresi, Manastır

---

[257] Uzunköy semt adları 1973 doğumlu İsa Baltacı'dan sağlanmıştır.
[258] Veliler Köyü semt adları, eski muhtarlardan 1956 doğumlu Ural Gök'ten elde edilmiştir.
[259] Adaküre Köyü semt adları, 1968 doğumlu muhtar Mustafa Bilgin ile eski ömuhtarlardan 1940 doğumlu Ali Görücü'den elde edilmiştir.

BAKIR(BAKIRKÖY): Kelebek Kırı, Belle, Koçkale, Erikli, Keten Mezarı tepesi, Macarlar, Gedikler, Kullar, Hacı Haliller, Çatalarmutlar, Cin Tepesi, Nallıkaya, Tekeliler

BEYKÖY: Karakaya, Aktaş, Kanlıdere, Dukalar Düzlüğü, Çakallar Deresi, Dinnecik Tepesi, Alaçeşme, Garman Pınarı (Karaman), Macarlar Deresi, Ölet Deresi, Parmak Çeşmesi, Hasan Hüseyin Mezarlığı, Şehitler Mezarlığı, Zeyve, Işıklar, Yöncek, Öteköy, Soğukpınar, Kazancı, Kocabaş Çeşmesi, Urumeli Bahçesi, Hasan Beyler, Çukuroba, Emir Bey Türbesi, Guburlar Bahçesi, Sarız, Kocakarı Çeşmesi, Aliağa Dağı, Sümbüllük Deresi, Arap Evleri, Deliktepe, Öküz Uçurumu, Çarkbaşı, Alabağ,, Topçu Çeşmesi, Alimler Mezarlığı, İncirlikaya, Hasanlar Mezarlığı, Top Tepesi, Hamamlık, Han yıkığı[260]

ÇİFTLİK(ÇİFTLİK-İ BÜYÜK): Arı Kayası, Urumbeyli Bahçesi, Çıngarlar Mezarlığı, Demir Tepe, Mersindere, Tatar Ocağı

ÇOMAKLAR: Karanlık Köprü, Kervansaray, Marna Deresi, Kara Değirmen, Hüseyin Deresi Mezarlığı, Akgedik, Alıçdağı, Cumayanı, Yula Bağı, Kızılyer Mezarlığı, Sürmenler Mezarlığı, Gedik Mezarlığı, Kepçecik, Hanboğazı, Alıçdağı, Demirci Mezarlığı, Başbattal Sırtı, Gavur Deresi

EĞRİDERE: Çamçıl Yaylası, Yonuş (Yonuç) Mahallesi, Hakbaka, Boğazarası, Bölükler, Belen, Örenler, Karakız Tepesi, Gündoluk, Kovancalı, Günoluk, Kesbel, Dervişler Mahallesi, Elmadere, Dinginoluk, Çulhayaylası, Akalan, Gedikağzı, Ovacık, Eşekdere, İsaoğlu Mezarı, Karakıran, Kayaoluk, Höyükdere, Abaçyatağı, Kokarca, Erenlik

ERİKLİ (TASAHORYA): Karakaya, Deliktaş, Arap Evleri, Eneser Çeşmesi, İldire, Kocaköprü, Beyler Tepesi, Aya Çeşme, Karakız Dağı, Avunlu, Sarısu, Taşoluk, Işıkkara, Çamırak, Üçkayalar, Turgut Dağı, Damlacık, Çatak, Akpınar, Gelin Tepesi, Şeh Mehmet Tepesi, Beylik, Kanlıgöl, Abornoz Deresi, Gavur Tepesi, Mehmet Dağı, Ören Mahallesi, Kartal Kayaları, Mermeroluk, Hamam, Han

---

[260] Beyköy semt adları 1973 doğumlu Mehmet Emin Semerci'den elde edilmiştir.

KARAOBA(KORGA/KAVURGA): Çatal Armutlar, Çifte Kuyular, Manas Deresi, Eren Dede, Salhoca, Oyuk Dede, Sarnıç, Urumbeli, Gelin Kayası, Omarlı Ovası, Din Tepesi

SARIKAYA: Karakaya, Sarıkaya, Demirtepe, Çadırkaya, Tepetarla, Deve Çöken, Zıngıldak, Kelebek, Ören, Kocaharman, Bezirgan Tepesi, Demirseki, Taşkıran Yurdu, Çadır Dikilen, Arıkayası, Yelligedik, Ortaburun, Mektup Yurdu, Namaz Dokunan, Uyuzpınarı, Gavur Evleri

TABAKLAR: Gelin Tepe, Tabakhane Deresi, Hamam Deresi, Ildırın, Oğulharman, İslam Çağı Kayası, Gerdimelik, Çavdar Harman, Çerdimen, Abalılar Dağı, Tolos Çayı, Kocayurt, Abornoz Pınarı, Davulkaya, Arap Evleri, Kozpınar

TOSUNLAR(MURADCALAR/MURADİYE): Aktaş, Hacı İsa, Pilavtepe, Aksakallar Deresi, Kelebek, Öküz Öldü, Yeniköy, Çengiler Çayı, Ağzıkara, Çıplak, Keldağ, Kızılyar, Büyükkıran, Ortaburun, Keten Mezarı, Deveci, Çöğürlü

YAĞCILAR: Dumanlıkiraz Mezarlığı, Kepez Tepesi, Soğukkuyu, Gözkayası, İncirlitaş, Yarımmazı, Mescitderesi, Çataldamlar, Dumanlı Gediği, Kökoluk Pınarı, Erenler Tepesi, Kocadişbudak Sırtı, Sıyrat Mezarlığı, Çengiler Deresi, Çakmak Kuyu, Arap Mezarı (İki ayrı semt), Keten Yurdu, Sarıkavak, Kertik, Kartalkaya, Elmalık, Soğukkuyu, Hacı İsa, Zaderik, Domuz Deresi, Düğün Yurdu, Kapıdüzü, Yapalak Sırtı, Musluk Gediği, Deliktepe, Gömmece, Partos Tepesi[261]

YENİYURT (CİBRE): Aladağ, Demirekdağı, Doğanderesi, Kocakarı Çeşmesi, Zongul Çeşmesi, Mandarbaşı, Taşoluk, Aliağa Dağı, Lüküs Bahçesi Mezarlığı, Havuddağı, Kocadağ, İsmaildağı, Sipsi, Soğukkuyu, Sümbüllük Deresi

---

[261] Yağcılar Köyü ile ilgili bilgiler, 1951 doğumlu muhtar Vedat Kafadar'dan elde edilmiştir.

AYASULUK

AYASULUK: Kilisetepe/Kiliseköy, Kırıklıdere, Boncukdağı, Kuyumcu, Gebekilise Gölü, Pıranga, Karlıkdağı, Tavşantepe, Kınalı Köprü, Kepez Dere, Yarendere, Oyuktepe, Senellidere, Keçelidere, Yorgalı, Kireçci, Görünmezdere, Alaman Dağı

ADAKÖY(KUŞADASI): Caferli, Pilavtepe, İçmeler, Soğucaksu

AKÇAOVA(KİRAZLI): Yaren Dede, Sinan Dede, Davutdağı, Keldağ, Güldağı, Karataş, Bük, Belen, Çatalbaşı, Dedebaşı, Altepe, Mecitler, Kerkez Çeşmesi, Binnaz Kuyusu, Kapandaş, Samanlıkaya

AKÇAKAVAK (GÜMENOS): Aktaş, Öküz Öldüren Deresi, Dallık, Kıztomarı, Teketepe, Belenkuyu, Kaman, Asmalıçeşme, Cinlitaş, Kırdaş, Kartalkayası, Kızılöz, Şehitler Mezarlığı, Akçakavak, Değirmenmkırı Kapaklı[262]

ATALAN (BURGAZ): Emrez, Kengerlik, Irazgelin Kuyusu, Karakıran, İşcek, Balcıkaraağaç, Kaplankuyu, Söğütlü, Miller, Karakuyu, Karaali Kandağı, Ayrancıkuyu, Aktopraklık, Alyanak, Gözlü Kandağı, Balcı Karangaç, Kavunlu, Ayvalık, Mekeli, Sazlık, Dereli, Çatalyol, Karakuyu, Yeldeğirmeni, Köprübaşı,

ATBURGAZI: Ortayurt, Şarlak, Dillioğlu, Kanlı Azmak, Yalama, Çiftsorat Mezarlığı, Batak Deresi

BAFA: Oyukdağı, Yelebit Dağı, Kızılyar, Çulfalar Çeşmesi, Mersinler Kırı, Akçakmak, Karacabel, Burgaz, Kumlar, İlyas Dede, Değirmendere, Kocadağ

BALATCIK: Türkmen Dağı, Golankaya, Maden Deresi, Çatalkaya, Akdede, Örtülü, Horzum, Sinekderesi, Yaylapınar, Alacalı, Kamber Dağı, Horzum, Gökburun, Yaren Dede

---

[262] Akçakavak ile ilgili semt adları, 1933 doğumlu Recep Pala'dan alınmıştır.

BOZKÖY: Karakaya, Akıncılar Mezarlığı, Eskiköy, Maltepe, Sarnıç, Zorlar, Narlı, Kavacık Çeşmesi, Sarıkaya, Hamzalı Çeşmesi, Demirci Gediği, Kız Hamamı, Eren Boğazı, Hacı Ümmet Mahallesi, Çoban Çeşmesi, Kedi Kesiği, Sen Yeri, Kenkez Yarı, Hasanlar Tepesi, Kuşcu Köyü, Akgedik, Kızyarı, Sıçanlık, Koşu Alan, Karapınar, Kapız Deresi, Bayram Çeşmesi, Karanlık Çeşme, Donuz Eniği, Burmalı Çeşme, Karakuz Tepesi, Keleş, Kızılkaya, Tesbillik

CAFERLİ: Dededağı, Gözbelen, Daşdağ, Gürlük, İncipınar, Alban Çeşmesi, Bakır Deresi, Kocagöl, Şıppınar, Cevken Deresi, Çakaldere, Kargan Dağı,Karamanlı Kuyusu, Körkuyu, Karamanlı Köyü Mezarlığı[263]

ÇAKIR BEYLİ: Çubukdağı, Karacayelek Dağı, Harta Deresi, Yeditepe, Kaklık, Akmar, Buruncuk, Tekke, Akkaya, Kocakır, Toslanca, Deveci, Şadıman Tepesi, Fetrek Çayı, Cinli Dere, Gökbelen, Körkuyu, Boyalık, Bekar Deresi, Eşek Deresi, Kolonkaya, Olukderesi, Mersinli Çukur, Maymun Tepesi, Tepetarla, Havaca Kuyusu, Yeterin Kuyu, Koca Kavak, Karacaoluk, Kara Ayşe Mezarlığı, Alaca Kadı Damı, Çubukdağı, Cennetin Kuyusu, Küçük Ali Kuyusu, Çeşmebaşı

ÇAPAK: Beylik, Kuşcu, Çamurlugedik, Dümbelek

DAĞKIZILCA(KIZILCA): Karakaya, Tolos, Kenger Çukuru, Eren Dede, Erendağı, Kuşpınar, Buğdaycık, Kargacık, Ovacık, Topankaya, Kemerdere, Meryemyeri, Kızkalesi, Sarıkaya, Kavaklıpınar, Cinderesi, Ormanmezar, Koruklar, Gelinkayası, Sazlıpınar, Boyalık Deresi[264]

DAVUTLAR (ÇAVDAR): Köyceğiz, Tahtacılar, Tüke Tepesi, Çamlık, Çavdar, Kalamaki

DEMİRCİLİ: Kabaağaç, Kocadağ, Fatma Deresi, Akcaçay, Dikilitaş, Yassıcakırak, Asmalıdere, Düdükçü, Garip Dede, Tembel Dede, Cumalı Babadiye, Umurlar, Abdurrahman Kuyu, Acem Mezarlığı, Cinibiz

[263] Caferli Köyü'nün semt adları Caferli Köyü halkından 1951 doğumlu Hüseyin Gülcan'dan alınmıştır.
[264] Dağkızılca Beldesi semt adları, 1923 doğumlu Hüseyin Pala'dan elde edilmiştir.

Kuyusu, Sapısak, Kule Yıkığı, Bahçeçeşme, Zincirlikuyu, Hamam, Kepençe, Payamlık, Daldın Deresi, Sapsaraç Kuyusu, Tahtacı Bağı, Çöpelli Köprü, Göztepe, Domuz Pınarı, Zincirlikuyu, Kullu Pınarı

DİRMİL: Yaren Tepesi, Kavacık, Alanbağı, Yağcıbeli, Ilıcak Pınarı, Topraklık, Salavat, Beybağ, Zincirlikuyu, Bekirlerin Dağı, Çakaltepe, Gavur Damı, Alataş Tepesi, Engelli, Kökyeri, Zeybek tepesi

DOĞANBEYLİ: Dikburun, Şaraphane Deresi, Karina, Pale, Harta

EMİRDOĞAN (DOĞANCILAR): Karakaya, Mahmutlar Dağı, Arıtaşı, Dedeler, Taşlanca, Karacaelek, Olukdere, Kösem Tepe, Çatıkdere, Atlık Deresi, Çingen Kuyu, Akçapınar, Karabalçık, Demirtaş, Söğütlükuyu, Isıcak, Karagüzel, Yel değirmeni, Belen Kuyusu, Erenler Dağı, Yaren Bağı, Davullukaya, Boyalık Kuyusu, Yelligedik, Canbaşlar

GERMENCİK(GERMİYANLI/İĞNEABAD): İlçayı, Tatarlar Mezarlığı, Kargıbelek, Çavuşlar Dağı, Kargılıbelek

GÖKÇEALAN(BURGAZ/CUMALI/HELVACI): Tolos, Kermendede, Dikilitaş, Kozpınar, Yatağan Dede, Karataş, Uzundere, Merdiventaşı, Nenem Çeşmesi, Emine Kuyusu, Çırban Çeşmesi, Nebi Çeşmesi, Eynelyerihanı, Kapıtca Çeşmesi, Hacı Hasan, Arap Tarlası, Karakuyu, Akkuyu, Çulfa Kuyusu, Görekli, Eğrek Dere, Aydıneli Tepesi, Kulfal Köyü Mezarlığı, Altınkuyu, Dölten Köyü, Anduz,, Kapılar, Karataş, Gümüşdağı

GÜLLÜBAHÇE(GELEBEÇ): Nallıca, Kilise, Kale

HAMİTLİ: Sandalgediği, Kurt Tepesi, Gırnaş Çeşmesi

HAVUTCULU: Tolos, Oyuk Dağı, Gümüşdağ, Boncuk Dağı, Eskici Deresi, Hacı Ahmet, Künerlik, Devrent, Esemedin, Kartalkayası, Arıtaşı, Çorbalı Dede Çanakcı Tepesi, Gamancı Tepesi

HIDIRBEYLİ: Karakaya, Aydoğmuş, Nacaklı, Dedebaşı, Dikilitaş, Çobankuyu, Karayer, Sugatdere, Hacıköy, Camikuyubaşı köyü

KARAKIZLAR: Karakaya, Akkaya, Oyukdağı, Sıçancık kuzu, Sarısu, İncircik, Eşmederesi, Yirmiçağıl, Kocalan, Süpürgelik Tepesi, Söğütcük Tepesi, Fetrek Çayı, Değirmendere, Serenlikuyu, Adacık, Kargakaya, Keseroğlu Çeşmesi

KARAKUYU(GELEVERE): Gurgur Dağı, Arıtaşı, Yaren Dede, Akköy, Sultankuyusu, Kızılyer, Tıngırak, Martlık, Buruncuk Dede, Kanlıkavak, Yel değirmeni, Gıdır

KUŞCUBURUN(BURUNKUŞ): Kaplancık, Kabalan, İncircik, Kıralan, Şeytan Deresi, Kuşcu Dağı, Çapak Çeşmesi, Kedilikaya

MURSALLI: Çakaldere, Kilitboğazı, Uncu Boğazı, Çalık, Arapkuyusu, Nişantepe, Çamurçukur, Mercan Çeşmesi

ORMANKÖY(ÇENGELE) : Oyukdağı, Dirmildağı, Kadınkız Yaylası, Hacıoğludağı, Veli Tepesi, Arapbağı, Gökgöl, Künercik, Sıçancık, Mısırlıyeri, Söbeci Yeri, Çayır, Sarıahmet Yeri, Garipoğlu Tepesi, Alan, Kavacık, Kocadağ, Taşlıtepe, Çardaklıçam, Alataş, Kayalık, Kozakçamı, Toptepesi, Kargılıkuyu, Sırapayamlar, Pınarderesi, Seçiköy, Tahtacı Yurdu, Çobanlar, Mahmutbağı, Ağılboğazı, Çaltılıöz, Çaltılıboğaz, Nalbantlar, Salıncakarkası, Karadut, Demirciler, Akçam Gediği, Bayrak Tepesi, Kocaharım Deresi, Altınçamlar, Akcaçay Deresi, Harmantepe, Tosuntepe, Çoban Kayası, Karasu Mezarlığı, Bahçedere, Soğuksu Deresi, Merdivenlikayalar, Karaoğlan Kuyusu, Kırlı Hasan, Koca Mezarlık, Haniselerin Boğazı, Akpınar, Kırbağ, Koruluk, Kadir Mezarlığı, Katran Deresi, Kara Veli, Çeşmebaşı, Asmacık, Çukurcuk, Gavur Damı

ÖMERBEYLİ: Aktaş, Yarendağı, Kadınlarpınarı, Çırpıdağı, Kocatepe, Alaybey, Şeytan, Handanın kuyusu

PANCAR (KAYAŞ): Yazıtepe, Tavşantepe, Alamab Anızı, Arpadere, Kaynak, Karatepe, Ekiztepe, Pirenlik, Arapderesi, Nohut Gölü, Hasan Gölü, Gümüş Gölü, Göztepe, Topraklık

REİS: Kadıtepesi, Musalar Tepesi, Lebediz Ovası, Çobanala, Abidin Dağı, Mercan Yaylası, Çakalderesi, Vakıfdağı, Arapkuyusu, Çakmakdağı

SAVUCA: Karataş, Gelin Uçtu, Şeytan Deresi, Hacı Osman, Müftü Mezarlığı, Sünetci, Mecidiye

SÖKE: Kızılöz, Eşektaşı, Samsun Dağı, Moralı Dağı, Kemerdağı, Şarlak Deresi, Özbek, Kalcık, Kaygılı, Sayrakcı

SUBAŞI : Çaltı Dede, Davullu Mezarlığı, Yümsekkuyu, Arap Kuyusu, Adalar, Uzunoluk, Şimşir, Akyalı, Tulumdağı, Kozpınar, Kumlar, Çilce

ŞİRİNCE (ÇİRKİNCE): Karıncalıyokuş, Mağara Deresi, Sütmağarası, Kayser tepesi, Elemen

TORBALI(KIZILHİSAR): Dededağ, Kocadin, Tulumdağı, Gogguk Dağı, Babalar Kapısı, Dedegediği, İnpınar, Akpınar, Taylıpınar, İnlidere, Yarendere, Kırıklıdere, Keçikalesi, Karataş, İmam Mezarı, Çakallar, Karabıyıkdere, Akkaya

ÜZÜMLÜ: Göcendağı, Akçakavak, Subaşı, Çeşmederesi, Dikilitaş, Boyalık, Köklük, Davarbaşı, Eniklitepe, Kırlıkızı Dağı, Dedebahçesi, Bodrumdağı

VİŞNELİ (FETREK): Kızılkaya, Yılanlıtepe, Martla Bağı, Hatip Bağları, İmamın Tepe, Yelkentepe, Kabaklı, Hacıbayram, Resuller, Söğütözü, Gölalanı, Yakacık, Palamut, Kocadağlar, Bademli, İbrahim Çeşmesi, Pınarönü
YAZIBAŞI (HORTUNA): Karacakoyun Deresi, Keldağ, Altıncı, Üçgöz, Üçoluk, Damgalı, Aydınyolu, Karataş, Dümbelek, Bozalan, Tekçam, Bademlik, İncirli, Patlak

YUVACA: Kaçlık, Alabenli, Boynak, Tuzla kırığı

AYDIN GÜZELHİSAR

AYDIN GÜZELHİSAR: Aytepe, Surdibi, Torlak Kuyusu, Cuma, Kapaklı, Şakran, Menemen, Gökçeler, Şehirdere, Üçgözler, Zındandere, Sobuca Kapısı, Terziler, Pir Hasanlar Mahallesi, Karaca Ahmet Mahallesi, Alanlı

ALANGÜLLÜ (DEMİRTAŞ): Aktaş, Badrık, Oyukdağı, Gelintaşı, Göktepe, Dündarlı Çeşmesi, Devedüşen, Bedestan Deresi, Kekliktaşı, Cibeli Deresi, Şarlak Deresi, Hacı Kerim Yurdu, Ümmet Çeşmesi, Gedikardı

BEYKÖY(TEKİR): Ukatekir Tepesi, Akkaya, Aydoğdu, Ulaş, Topcu, Bilektaşı, Çamlıtepe, Gökkaya, Yıldırım

BEYKÖY: Beylik, Uluyol, Terzilersivrisi, Gürlek Çeşmesi, Topçuderesi, Söğütlü Mezarlığı, Çorüşlü Mezarlığı, Çıkımak

BÜYÜKDERE: Cinli Cuma, Delicek, Kız Kuyusu, Hayıtlıdere, Çallı Mezarlığı, Selvili Pınar, Karataş, Harta, Eğridere, Arabın Yeri, Adalı Azmak, İğdeli, Kaleli azmak, Arap Hasan, Kanlı Azmak, Karpuzlu, Soğukkuyu, Akçagöl, Anbarlı, Mahmud Kuyu, Dutlukuyu, Ormanlıkuyu, Dilek Ağacı, Çakmak, Doğrudere, Söğüdlü, Devegömen, Değirmen[265]

CİNCİN: Akgedik, Gökbelen, Kavaklı, Karandere Çayı, Sülüklüpınar, Kale

CUMA (CUMAYANI): Türkmen Konağı, Caferler, Sıyrat, Karahaliller, Gömeçler, Kösekızsuyu, Deliktaş, Sorguncuk, Çakallar Deresi, Domburt Deresi, Bayrambaşı, Yağpınar, Hızırpınar, Kerkes, Bekirler Dağı, Kocagedik, Tursunlar

---

[265] Büyükdere Köyü ile ilgili bilgiler, 1936 doğumlu Ahmet Özcan ve 1944 doğumlu Nail Erdoğan'dan elde edilmiştir.

DALAMA: Karakaya, Ayaklı Çayı, Kurudere Mezarlığı(Şehitler), Uzan Boğazı, Acem Kuyusu, Mosen Kuyu, Paşabahçe Dağı, Aratepe, Musa Kuyu, Tülübelen Dağı, Yortuç, Han[266]

DEDEKÖY: Armutlu Dağı, Narlıdere, Kasap Harımı, Dağlarbağı, Soğuksu, Biley Deresi, Üçgözler, Gelinkayası, Kuruçeşme, Arap Zeytinliği, Hacı Şeyh, Cincinler, Burgaz, Kale, Cinlidere, Sarıkemer, Kumbahçe, Suludere, Arap Dede, Bilal Dede Türbesi, Bazar yeri, Alaçeşme, Mendiller, Tarlaüstü

EMİRDOĞAN: Veli Dede, Ceneviz Kalesi, Ceneviz Köprüsü, Küçük Andız Köyü, Topalan Dağı, Akgedik Dağı, Gelin Uçtu, Küllükbaşı, Karıncalı, Dikilitaş, Arapoğlu, Soğancıkırı, Uluyol, Seki, Kemikciler, Çakalderesi, İnönü, Beylik, Belen, Bekir Deresi, Ümmet, Gölcük[267]

ERBEYLİ: Yalkıdere, Tavşantepe, Çiftalan, Sağırtaş, Durak, Çeşmegözü

ESKİHİSAR (KEMER): Ercekdede, Ilıcaksu, Rekmez, Abdi Kuyusu, Musluk, Emine Kadın Kuyusu, Yılancık, Çatak, Kara Süleyman, Sarıkaya, Ulderesi, Kütükler, Kemerköprü, Beyazıt Mahallesi, Beyazıt Tepesi, Aygırlar

EYMİR: Kerbaba, Kadıbağı, Üçoluk, Delıkkavak

GÖKÇEGERİŞ(GÖKGERİŞ):Kengerli, Kıranyurd Çeşmesi, Balıkpınarı, Kesnepınarı, Söylemezsuyu, Merye Çeşmesi, Eseler, İncegur, Ahalar, Yanbakpınarı, Akkaya, Ballıkaya, Geçiçayı, Tandırlı Çeşmesi, Kıztepe, Gedikpınarı, Eğergediği, Hatça Çeşmesi, Çömerçe, Kurbağacık, İslim Çeşmesi, Tenzil Çeşmesi, Akoğlanlar Mezarı, Çobanlar, Arıkbaşı, Yanbak

---

[266] Dalama ile ilgili semt adları 1937 doğumlu Cafer Avcı'dan elde edilmiştir.

[267] Emirdoğan Köyü'ne ait bilgiler eski muhtarlardan 1954 doğumlu Ahmet Koçaklı'dan elde edilmiştir.

GÖLHİSAR: Çember Gölleri, Keykan, Bacak, Çakallık, Karaçukur, Kurtderesi, Çilek, Çatmakapı, Belentepe, Akçeşme, Arapdede, Dallık, Kamışlıgöl, Turnalı

GÜDÜŞLÜ: Inaç, Emir Uçtu, Damlar, Burgaz, Çoban, Soğucak, İnilek Kayası, Düdükçü, İbrahim Ağa, Yeksen, Narlıdere, Menekşeli, Evleryanı, Kuru Musluk, Meşelik, Değirmendere, Kirsi Deresi, Mersinli Pınar, Çakmak, Toptepesi, Çölmekci

GÜZELCE (GÜZELKÖY): Kızılçukur, Hanayköy, Karaca Ahmet, Gölyeri

İKİZDERE(İKİZCEDERE): Aktaş, Tolos, Oruçlar, Kocaada, Üçgöz, Ballıklaya, Uzunada, Kocabekir, Gölcük, Arap Deresi, Tilki Deresi, Sarıkız Çeşmesi, Çulha, İndere, Ese, Çatalharman, Arıtepe

İLYASBEYLİ(İLYASDERE): Sakaratdağı, Güngörmez, Gündalan, Enginlik, Narlıdere, Alibey, Kumdere, Kulfal, Yanıktepe, Yüksekbelen, Çanakcı

İMAMKÖY: Kadiroğludağı, Narlıdere, Seki, Kaşıkcı, Arpadere, Malgediği, Ilıcalar, Sığır Eğreği, Pınardere, Çayyüzü, İnarbayırı,

İNCİRLİOVA(KARAPINAR): Halilbeyli, Çavuşlar, Beygürü, Gökçeler, Menemen, Şakran

KADIKÖY: Kuduluk Pınarı, Kuduluk Mezarlığı, Taşlıtarla, Kırkoluk, Hamam, Ahmet Kuyusu, Kazanbaşı, Azmak

KARAAĞAÇ: Uncudağı, Çakalderesi, Çakırsugat, Deveçöken Çayı , Musalı Çayı, Millik

KARABAĞ: Sarayçukuru, Kazaklardağı, Karadağ, Cılımız Çayı, Kazak Dede, Bayrakdede

KARAHAYIT: Kız Mezarı, Kral Mezarı, Tonton Deresi, Hacı Hasan Pınarı, Yonca, İkizce Pınarı, Şeytan Pınarı, Şahanyarı, Sarı Ağa Tepesi, Kocabelen, Kanlıkuyu, Kafakuyusu, Kardeli, Oturak, Kocaorman, Karayer, Mersinlidere

KARAKAYA: Beşparmak Dağları, Sütlüdere, Eğrikaya, Dallık, Körpe Alan, Meşelik

KÖŞK: Yamalak, Horasanlı, Aşpişen, Hatçakır Çeşmesi, Soğukkuyu, Köşk Değirmeni

KARATEPE (HORASANLI): Aktaş, Şeytanağaç, Güleçyatığı, Sekiyurt, Kızıklıçeşme, Anas, Yeri, Sarıpınar, Ketenyeri, Nalpınar, Kız Mezarı, Kızsuyu, Arappınar, Çakmaklı, Sarıahmetler, Sakarkaya, Dümendede, Karahüseyin, Kocapınar, Güllüsuyu, Akçalar, Kargıcık, Mahmudlar, Keller

KIZILCAKÖY(KIZILKÖY): Masıllı, Sarıgüney, Nasuhca, Ovacık, Armutalan, Arılıkaya, Bitekler, Salkurular, Akarsuyu

KOÇAK: Samsun, Hacı Işılak, Sakarada, İndere, Sarıyer, Hisar, Maltepe, Dikmen

KOÇARLI: Karakaya, Akgedik, Demirkaya, Yassıalan, Koca Baba, İlhanlı Deresi, Gökbelen, Tahtacı Mahallesi, Kargaç, Kuşcuoğlu, Kara Gedik, Arpacılar, Merdiven Pınarı, Kırkayak, Çelenyeri, Ayvalı, Çorak, İnarlı

KÜÇÜK GERMENCİK (AYDIN GÜZELHİSAR GERMENCİĞİ): Bozukarası, Kocadonuzderesi, Dedebaşı, Boyderesi

MAZUN: Adagerişi, Ağaçlıköyü, Akçaova, Balyabolu, Balcı Deresi, Köpekler, Mersin Beyli, Sapa Alanı, Temür Çayırı, Eryılan Soktuğu, Karacakoyunlu, Başlamışlı, Hisar, Karakilise

MENTEŞELER(MENTEŞE BAYIRI): Depe, Musalar, Hacı Hamzalar, Kırklık

MESUDLU: Tolos, Kurudere Mezarlığı, Kavaklıdere, Kasap Kuyusu, Gavur Evleri, Ali Dede, Kara Mehmet, Dede Kuyusu, Çak Kuyusu

OVAKÖY(DAVİLYE): Kelerköyü, Karaman, Oturakkaraağaç, Ilgınlık, Tabaklı, Çatlıkuyu

SARIÇAM (KOSAN): Aktaş, Topçu Baba, Avlan Baba, Arıkdağ, Erenler Tepesi, Bedir, Alaca, Namlıgül, Kocagedik, Çiğli, Mayapınar, Kerkessuyu, Çatma Mezarlığı, Anbaryanı, Otlualansuyu, Karaciğer, Kayışlar Boğazı, Kovadere Mezarlığı, Mezardede

SOBUCA: Ellezce, Sarıkaya, Pencirkaya, Üçgözler, Gelinkaya, Bazaryeri, Beşpınarlar, Korenkuyu, Canbaz Kuyu, Demirdere, Çeşme Dere, Pirci Belen, Çakmak, Ayıngeç Pınarı, Kale, Kilise, Hamam

ŞEYHLİ(BAŞÇAYIR): Küllüköy, Yağcılar, Köşkderesi, Kaplanlıdere, Halıköy Mezarlığı, Mençibayır Mezarlığı, Yaka Mahalle, Kedikayası, Gelinkayası, Biciler

UMURLU: Üç İnler, Çörüşlü, Arap Deresi, Musluca, Dikmen, Alkan Kasağı, Çeştepe, Muslucaçayı, Sarıçam, Dipcik, Armutseki, Bozyer, Kumalan, Börülcek

YAVLU(YAVUZKÖY): Aktaş, Dikilitaş, Kızılyar, Aşpişen, Kocabayır, Arapderesi, Hediye Çeşmesi, Sarıyatak, Beylikyeri, Kuruçeşme, Kükürtçay

BOZDOĞAN

BOZDOĞAN: Kazgandere, Hızırlık, Kamışlar, Hızır Baba, Emirler, Eymir, Çeltikçi, Soğuksu[268]

---

[268] Bozdoğan Köylerinin semt adlarının belirlenmesinde önemli katkılarını gördüğüm emekli öğretmenler, 1936 doğumlu Ramazan Yıldırım ile 1934 doğumlu Ali Çakır'a teşekkür etmek isterim.

ALHAN(ALİHANLI): Aktaş, Kılınçlıdağı, Oğlancık, Kurtpınarı, Armutlupınar, Çavuşlar, Kumtepe, Çakaltepesi, Samancıkaya, Oturak, Kocataş, Hamam, Kavakderesi

ALTINTAŞ: Karakaya, Aktaş, Tolos, Beylikdere, Kovanlık, Ketenalan, Hacı Mehmet Pınarı, Balıkyedi Kaya, Armutalan, Gökseki, Düver Gediği, Madran Baba Tekkesi, Bulgur Dere, Bulgur Yaylası, Arıtaşı, Lüle Kayası, Meryem Çamı, Küçük İn, Gülek Kaya, Kara Gedik, Doğan Kaya

BAŞALAN (KARAKÖY): Çile Baba, Kuzey Dere, Ercek Sırtı, İyiciler Yaranı, Güney, Eğridere, Verentaht, Büyükdere, Kırdağ, İntepe, Kekikli Burun, Geçit Yaranı, Çapıtlı, Cuma Kavağı, Koca İn Deresi, Kepez, Gökgöl, Avşar Mezarlığı, Gavur Damları[269]

ÇAVDAR: Aytepe, Elemin Dağı, Ürküt, Çiftsüren Dağı, Kocakırık, Yarpızan Deresi, Başpınar[270]

ÇULHAN(ÇULLUYAN): Karakaya, Omarkaya, Bedeller Deresi, Kurtlarpınarı, Ağalardağı, Camızpınarı, Devealanı, Belentepe, Kemer Mezarı, Han yıkığı

DİRGİCİK: Doğan Dağı, Aktaş, Tolos, Kemikgeni, Çevlen, Bağla Deresi, Kadın Pınarı, Ümmüce Pınar, Memelitaş, Naldöken, Tıranyeri, Savranlar, Demiryeri, Kışla[271]

DONDURAN: Tolos, Saray, Kalabak, Mezar Gediği, Henik Kesiği, Karakuz, Samanlı Kaya, Çarşıdanlar, Ellez Ören, İncebel, Delicek Tepe

DÜMEN: Işık Kavağı, Keleş Dede, Kabaoluk, Anbar, Keleş Mezarlığı

---

[269] Başalan köyü ile ilgili bilgiler 1942 doğumlu İrfan Dinçsoy'dan alınmıştır.
[270] Çavdar'a ait semt adları, 1928 doğumlu Ömer Ateş'ten elde edilmiştir.
[271] Dirgicik semtleri ile ilgili bilgiler muhtar Emin Yiğit'ten sağlanmıştır.

HAMZABALİ: Doğancılı, Kavlak, Gedive, Örenarası, Keçeci, Dağlı Kuyusu, Kılcan Pınarı, Hacı Hasan Deresi, Cennet Pınarı, Boncuklu Kavak, Söğütlü Pınar, Hamam[272]

HAYDERE : Aktaş, Dökük, Karabekir, Sazdan Başı, Kirişli, Hanay Deresi, Kurdaş Ovası, Yaran Tepe, Kuzu Bağ, Nebiler, Dümen, Asar, Işık Kavağı, Kabaoluk Deresi, Akçay, Göller, Macarlar, Bozbelen, Mersin, Hatsağır Mezarlığı, Sarayova, Sıra Melengeç, Şeytan Deresi, Göller, Kocaağız Mahallesi, Dutlu Musluk, Cımbılaztepe, Kayalık, Kocayer, Karaorman, Beylik, Dipanbar, Keleşler Dedesi, Akbelen, Döküldü, Yaren Dede, Yanıkdam, Değirmenbaşı, Pınarönü, Kavakdibi

KAVAKLI: Kenger, Rebil, Tolos, Kızılyar, Er Mezarı, Kadıoğlu Dağı, Karabalçık, Mezar Tepesi, Kırdeğirmen

KAZANDERE: Tolos, Cınbılaz Dağı, Ali Baba Mezarlığı, Deliçay, Çanakcı, Kocakır, Dökük, Kurdaş, Adayakası, Kördere, Dımdım Çeşme, Kemer

KILAVUZLU(KULAĞUZLU): Tortuman, Eyicekuyu, Ekinlik, Balcılar, Dümen, Ölü Yatma Yeri, Kocakır, Sarılar, Taş Harman, Söğüt Alan

KORTEKE : Kureyş Dağı, Babadağ, Hasan Dağı, Külleme Dağı, Kocadağ, Kırdaş Dağı, Delioğlan Kız Pınarı, Kızancıklar Mezarlığı, Söğütcük, Yılancık, Bozkırık, Gökçebelen, Kalecik, Ali Seğid Yaranı, Akçakavak, Uşak Pınarı, Soysuz Deresi, Beşikgölü Deresi, Yaykın, Ulamış, Gölcük, Karasuluk, Kara Gedik, Düzen, Kör Kuyu, Kurt Bağı, Aladır, Kara Balak, Güncek, Kırcak, Tek Alan, İnarlık[273]

OLUKBAŞI(BİRESSE): Kökürne, Tekkebaşı, Meryem Ana, Üç Çam, Kemer, Akyar

---

[272] Hamzabali ile ilgili semt adları sayın Suat Menderes'ten elde edilmiştir.
[273] Korteke Köyü ile ilgili bilgiler, 1938 doğumlu Abdullah Maden ile 1956 doğumlu Muhsin Parlak'tan sağlanmıştır.

PINARLI (ARAPLI): Karakaya, Tandır Çeşmesi, Anbar Kaya, Kocakır, Yel değirmeni

YAKAKÖY: Karadut Dağı, Adayakası, Kördere, Kurutaş, Öt Çeşme, Küpbaşı, Üskübi Değirmeni, Kavakdibi, Hayıtlıdere, İnkaya, Akmilen, Üsken Mezarlığı

YENİPAZAR (ORTASİYE): Hatun Yaylası, Karaçakal, Karacaören, Karacaağaç, Ormanpınarı

ARPAZ

DERE: Kılıçlıdede, Kurbandağı, Aktepe, Dikmen, Demircipınarı

ESENKÖY(ARPAZ): Karakaya, Kenger, Kızlar Mezarlığı, Çalık Dere, Şahal Pınar, Peynir Taşı, Pilavtepe, Gencer, Dereköy, Kirişli Çukur, Karataş, Yılan Mezarı, Yollu Burun, Göktaş, Kızcıklı, Araplı Damları, Arap Ölen Deresi, Dokuz Çamlar, Akçay, Hisar, Karıncalıdağ [274]

KÜTE(YENİCE): Karakaya, Aktaş, Ürküt, Keklice, Kepez, Sırakayalar, Hıdıralan, Kavaklıdere, Çukurlar, Cumabaşı, Kıranyaka, Bend Deresi, Koca Bici Çeşmesi, Gelintaşı[275]

MANASTIR/MESCİTLİ: Karakaya, Aktaş, Bingeç, Öküzkırı, Dikilitaş, Karıncalıdağ, Atalan, Asmalıçukur, Arapyatağı, Pasta Pınarı, Kuzpınar, Haseki, Hellimin Yurdu[276]

YAZIKENT(İNEBOLU): Tolos, Akyar, Yarendede, Beylik, Karaburun, Kızılcakır, Azmak, Uzunkaraağaç, Çiğdemkırı, Emenlü, Peynirtaşı, Değirmenbaşı, Sünetli, Gürlekbaşı

---

[274] Arpaz ile ilgili semt bilgiler sayın Emin Kolukırık'tan sağlanmıştır.
[275] Küte/Yenice ile ilgili bilgiler muhtar Sefer Seven'den sağlanmıştır.
[276] Mescitli ile ilgili semt adları Sayın Mustafa Gelir'den elde edilmiştir.

YAZIRLI: Aktaş, Çiçekli (Çiçek Dede), Gulle Pınarı, Kırnaz Deresi, Pilavtepe, Havuçlu Çeşme, Dolman Tepesi, Ahmediyem Pınarı, Çifte Dedeler, Hassenler, Kocaçeşme

KESTEL

KESTEL: Bazarderesi, Sinekçiler, Hıdıroğlu Deresi, Pınarbaşı, Alanyazı, Başmakcı, Burunucu, Böğrüdelik, Kasım Dede, Domuzderesi

NAZİLLİ: Çamlık Dağı, Bazarköy, Ilgın, Aydoğdu, Yıldıztepe, Yegenli (Yeregiren), Çakallı, Karaçay, Rahmanlar, Sarıkız Tepesi, Alanyazı, Altıntaş, Sinan Dede

ARSLANLI: Karakaya, Aktaş, Eşekkuyu, Sinan Dede, Kocakır, Çakır Ahmet Dağı, Mergen, Çakal Dere, Gökoğlan Kuyusu, Emine Kaya, Çobanlar, Yenikaya, Dağlı, Gölyeri, Uluyol, Engel, Çocuk Saraylı Mezarlığı, Kavaklar, Kocakulak, Dedebaşı, Haydarkuyu, Koca Ahmet kuyusu, Kayırlık, Kızıldağ, Dalamanlar Boğazı, Kayalıdere, Garipler Mezarlığı, Hacı Sefer, Sinan Dede, Hamam

BAYINDIR: Karakaya, Aktaş, Tolos, Karaman Dağı, Hacıbey Kıranı, Kaysaki, Akyar, Gökkıran, Lebiler, Yoğurt, Katrandere, Yoncaderesi, Gökyer, Arapharman, Armutlukbaşı[277]

BEKİRLİ(BEKİRLER): Karakaya, Aktaş, Tolos, Kengerlik, Sakaralan, İylekler, Töştepe, Öküz Öldü, Yaylakıran, Uzunkıran, Kuyumyeri, Sarıpınar, Hatçepınar, Kocadere, Elegedik, Güralan, Çingeneler Tepesi, Sarıoluk, Mezarkıran, Armutalan, Ovacık, Dikilitaş, Deliktaş, Kovurmaz, Kocagöl,

BEREKETLİ: Çubuklu, Sinankuyu, Yağcılar, Sıfatağzı, Hacıkuyu, Kazanlı, Taşlıbahçe, Hacı Ali Bükü, Gerarası, Tahtalı

BİLARA (KURTULUŞ): Kocagöl, Armutalan, Karlıkderesi, Selimova, Süleymanlı, Kocaova

[277] Bayındır Köyü semt adları, 1940 doğumlu Ali Gerçek'ten elde edilmiştir.

BOZYURT (MASTAVRA): Çaldede, Hacı Ahmet Dede, Karabali Bahçesi, Kördeliler, Arapderesi, Mersindere, Yapılı Asar, Armutluk, Mersindere, Azalmaz, Gavur Evleri

ÇOBANLAR(ÇOBANİSA): Aktaş, Saralıdağ, Elmalıtarla, Yataklar, Kabakdağı, Kocaoğlan, Çakalderesi, Şarabat Deresi, Akyatak, Karadağ, Kargaçlıkuyu, Hacı Ahmet Çeşmesi, Lınlınpınarı, Sirkenlik Pınar, Memeli Kaya, Dutlu Gedik, Hardal Dağı, Karadağ Dedesi, Mezarlıtepe, Geneviş, Hana Ayşe Çeşmesi, Kargılıdere, Hörü Çeşmesi, Şarlaksuyu

DALLICA: Cıbılık, Tıranyeri, Kuruçeşme, Gökkarı, Gireniz Çayı, Dedebaşı, Islakkuyu, Çakmak Deresi, Mescitlikuyu, Helvacı Kuyusu, Dağlıyolu, Hacı Hasan, Nohutcu, Zincirlikuyu, Delioğlanbozuğu

EYCELİ: Karakaya, Tolos, Söğütderesi, Astepe, Üç kuyular, Alpin Deresi (Alp Deresi), Kargılıdere

FESLEK: Çiçek Baba, Olcak Dağı, Yumurkaya, Kocakıran, Gümrek Mezarlığı, Gelenbe Deresi, Kızerenler, Karaoluk Çeşmesi, Kurudere, Tekeli Değirmeni, Öğrekli, Erenler, Mahmutlar Değirmeni, Beypınarı[278]

GENCELLİ(GENÇLİ): Karakaya, Tolos, Yalnız Ağaç, Akyar, Göznek Kayası, Yalıgölü, Bahar Yurdu, Güney, Bakla, Akgedik, Kerim Mezarı, Göldağı, Yassıdağ, Çifte Göller, Kadir Deresi, Dondurma, Deveci Dağı, Kocapınar, Ada, Çeliktepe, Arıkayası, Kurt Kertiği, İnceoğlan Mezarlığı, İmren Kayası, Ördek Deresi, Gencelli Deresi, Çillerdüzü

GİRENÜZLÜ: Yaykın, Homalı, Kemerdere, Domuzgediği, Mersinkırı, Tepe, Kemer

GÜNDOĞAN (TEKKE): Karakuzu, Denizpınarı, Tozluyurt, Olcak, Hacı Bali Deresi, Akgedik, Kirazbayır, Tosunbağı, Çamurak, Anbartepe, Feslek Yaylası[279]

---

[278] Feslek ile ilgili bilgiler Muhtar Şükrü Aydoğdu'dan alınmıştır.
[279] Gündoğan Köyü ile ilgili bilgiler muhtar Erdoğan Süzer'den elde edilmiştir.

HACIBEYLİ: Aktaş, Kurtderesi, Durdibi, Burmalıçeşme, Balban, Çakalderesi, Yaka, Kölelik, Uçbeyler, Uluyol

HAMZALI: Aktaş, Fatma Ana Kuyusu, Solakkuyu, Acıkuyu, Delikoca, Soğukkuyu, Dedebaşı, Çöpelkuyu, Hacıkarlan, Osmanbükü, Hacıalibükü, Meis, Acıkuyu, İrehme Kuyusu, Meryemkuyu, Sinankuyu, Ümmükuyu, Körkuyu

KETENDERE: Karakaya, Aktaş, Mortak, Topraklık, Dedecik, Kaynar, İslenler, Keklik Kayası, Ölenler, Kurtini, Tuzlak, Hüseyin Pınarı, Eskiharman, Omarın Suyu, Oturak Harman, Kavacık, Çomrak Çayı, Kanlıdere[280]

KEYRANLI: Sakköy, Maltepe, Haranın Yeri, Saçmalı Tepe, Çataloluk, Döğüşken Kayalar, Yayla Ahırı, Kayran Deresi

KIZILDERE: Kam Dede, Demirtaş, Pırnarlısivri, Sarıçam, Akgedik, Sivritaş, İntepe, Musluk, Karagaçsuyu, İhsani Bükü, Hamamdağı, İllik Gavur Konağı

KUYUCAK: Arap Dede, Uluyol, Evlidağı, Kabakdağı, Uzunkuyular, Kocakaraağaç, Kademkuyu, Derekuyu

ORTAKÇI: Gazaldere, Pınarçeşmesi, Mersinliburun, Muratdağı, Hamamderesi, Akkadın Çeşmesi, Yeniçeşme

PİRLİBEY: Karaca Ahmet, Deveboynu, Delioğlan, Tahtacı Mezarlığı, Karanlıkdere, Gözkayası, Kız Dedesi, Katrançukuru, Sarıoluk, Kavasan, Dikilitaş, Çoban Dede, Yusuflu Deresi, Kumyol, Dokuzçamlar, Sivritaş, Pınarlı Çeşme, Çocuklu Taş, Sarıkavak, Kargaçlık

SAVCILI: İrmenli Deresi (İmranlı), Pirelikaya, Araplar Mezarlığı, Deliağa Dağı, Kargaçbükü, Kargılıöz, Sarıkaya, Mersinlik Düzü

---

[280] Ketendere Köyü'ne ait semt adları 1947 doğumlu Muzaffer Karakaya'dan sağlanmıştır.

SEVİNDİKLİ: Dumaniçi, Hayıtlıkuyu, Dutlukuyu, Dedebaşı, Selimli, Arapdede, Yörükcami

UZUNÇAM (SİROZ): Karatepe, Göktepe, Yellieğrek, Ballık, Kayaoluk, Peynirtaşı, Karataş, Paslı Kavaklar, İnegedik, Kışla Mezarlığı, Aşılık Mezarlığı, Göktaş Mezarlığı, Kız Dedesi, Kocamezarlık, Türbe Mezarlığı, Küpkuyu, Kuzguncukyarı, Kesirali, Çalıkdere, Gencer, Hanyıkığı, Aladağ, Çoban Dede Türbesi[281]

YÖRE: Karakaya, Aktaş, Doğanca, İbişderesi, Çekirgeli, Dutlugedik, Bölükler, Çadırdikilen, Eşekölen, Çakalyurdu, Kızkayası, Kovanlık, Tekçam, Geneviş, Gözlektaş, Gökyar, Acıdere, Kurtlukuz, Dağaş Yeri, Akmusluk

SULTANHİSAR

SULTANHİSAR: Hasırcı, Malkoç, Aşcı, İnceköy, Koyunlu Mezarlığı, Işıklar, Timurhanlar

İSABEYLİ: Ballanburun, Kurtdağı, Kızılyarbaşı, Halıtepe, Buğdayalanı, Çeşmeyüzü, Yaykın, Dimelli, Girenizderesi, Dimi Mezarlığı, Kırkgöz, Kemer, Taşlıbelik, Merikuyusu, Tabanlı, Meryemsuyu, Körcek, Kokguntepe, Erdede, İncealanköyü, Bayılhan, Dibekkıran, Ocaklı, Hamam yıkığı

KAVAKLI(AYAKÜSTEN): Dikmen, Cemal Tepesi, Dedebaşı, Boztepe, Terken, Arslanpınarı, Demirliçeşme, Bozalan, Talcaabal Çeşmesi, Pırnarlı, Yarendede

KILAVUZLAR: Cemmettepe, Kepez, Davilye, Çöğürlük

SALAVATLI: Aktaş, Tolos, Ilıca, Gölcük, Sakarkaya, Karataş, Maltepe, Karahayıt, Sarısu, Türkmen Çeşmesi, Kız Mezarı, Kocapınar, Sarıkaya,

[281] Uzunçam (Siroz) Köyü ile ilgili bilgiler muhtar Şeref Kahraman'dan elde edilmiştir.

Yaren Dede, İncecik Çeşmesi, Nergiskaya, Kavaklı Dede, Alaz, Sündürmekayası, Dibecik Çeşmesi, Gacar, Haney Çeşmesi

YENİŞEHİR

YENİŞEHİR: Aktaş, Sofular Mahallesi, Urla, Kurucakoz, Küçükayas, Seki, Cuma, Sarıcaova, Balçıkhisar, Geneviş, Sebe

AKÇASAZ (AKSAZ): Karabuyaklı, Acıdere, Taşdüşüren

ALEMLER: Karakaya, Kartalkaya, Kurt Deresi, Ahmet Deresi, Eşekkıran, Mercimek, Yaren Baba, Işık Dede, Erenler Dede, Dede Elması Deresi, Turpluk Yaylası, Gedeli Çamı, Ziyan Beleği, Kara Hamza, İmam Deresi, Toptaş, Canavarbeleni, Sarısu, Araphasan, Tahtacı Yurdu, Sarıpınar, Sülüklü Çeşme, Gözkayası, Soğupınar, Ayvalıdere, Battal Baba Mezarlığı, Mersinönü, Ahmet Dede

AMASYA(AMMASİYE/DEĞİRMENBÜKÜ): Karakaya, Aktaş, Tolos, Tekedağı, Somak Pınarı, Kepez, Dedeçamı, Bodrum, Aliçeşme, Hacı Hamza, Gugular, Düvenönü, Beşikli İni, Akyar, Konak, Arap Mezarlığı, Hacıhıdırlar, Ilısu, Değirmenbükü, Merdivan Kayası, Cınbılaz, Boğaziçi, Damlacık, Hamam [282]

ASMA: Karakaya, Kengercik, Iraz Mezarlığı, Kurt Gediği, Dedebeleni, Sıyrat Mezarlığı, Karabelen, Kartalkaya, Koru, Arap Dede, Çoban Baba, Dokuz Çamlar, Dörtyol

BUCAK: Karagün, Dümen Tepe, İlmelik, Ölü Çukuru, Kamış Tepesi, Söğütcük, Tültepe, Omarca Yaylası, Çataloluk, Savran, Duralyeri, Örtülü, Çökek, Gürağaç, Şırşır, Ahartaş

DİKMEN: Karakaya, Aktaş, Babadağı, Ayçukuru, Tatar Dağı, Uzanlı, Kurşunlar, Canlıalık Deresi, Koruluk, Yüksek Harman, Eseoğlu Kıranı, Böğürtlencik, Beşpırmak pınarı, Söp Çayı, Bozotlu Çukur, Çalgamlı

[282] Amasya Köyü ile ilgili semt adları muhtar Osman Arıcan'dan elde edilmiştir.

Yolak, Doğca Çeşmesi, Yellice, Dikmen Çeşmesi, Döğerlik, Hacı Munar Çeşmesi, Kuşpınarı, Karadutlu, Karadikenli, Kocakıran, Sivri

ESENÇAY(BOYASİNİ): Karakaya, Aktaş, Tolos, Kengerlik, Tahtacı Mahallesi, Dikmentepe, Tavşantepe, Dümbekler, Alacaköy, Bozyaka, Beyasıldı, Karaca Ahmet Dede, Erentepe, Sıyrat Mezarlığı, Koru Mezarlığı, Meryem Pınarı, Dedebelen Dedesi, Meryem Yaylası, Gencer, Kız Mezarı, Hanyıkığı, Delioğlankayası

EYMİR(ATAEYMİR): Andır, Uzunlar, Gaffar, Azizler, Soğukkuyu

GEYRE: Karakaya, Aktaş, Babadağı, Ören Dağı, Ardıç Dağı, Yaren Dede, Çataltepe, Akçaalan, Valgar, Sağırkaya, Sütlübeylik, Çapıtlı Mezarlığı, Altıtepe, Palabağı, Kemerkuzu, Arap deresi, Gavur Damları

KARACASU: Sürmüş Yaylası, Yaren Dede, Şeyh Kemal, Ahmet Deresi, Dikmen, Küçük Ayas, Ekşi Armut, Gencer

ÖRTÜLÜ (TRABUZ): Yaren Dede, Aktaş, Çobanpınarı, Çimenliburun, Erikli, Yaren Öbüzü, Kör Belek, Kuy Deresi, Kızıldere, Kadın Yurdu, Çataldere, Boğaz Yaranı, Çatalçam, Dibeklik

YAMALAK: Ayoluk, Eşekdüzü, Mersinoluk, Tendirlü, Bozova, Dededüzü, Tırnakcı, Kararsız, İslikaya, Akçeşme, Azmak, Acıdere, Gazallı, Çakırali Dağı, Dikençukuru, Hıdırlardağı, Yüncek, Çanaktaş, Babalıburun, Dokuz Palamutcuk, Gazalı Tepe, Eşendere, Akkavak, Geneviş Mezarlığı

YAZIR: Yatakdağı, Karagedik, Kaklık, Çakırsu, Üç oluk, Yarışalanı, Arap Ölen, Çıvgın, Hançam, Daşdandere, Armutluk, Kıroluk, Dandalos Çayı, Kırkalabak, Yazırdere

YENİCE: Karıncalıdağ, Karadağ, Kepreçayı, Koçdere, Maltepe, Kızlar Tepesi, Sünetçi Deresi, Fadime Çeşmesi, Akçeşme, Sarıkız, Iraz Çeşme, Ahmet Dede, Kaşıkcı

YENİKÖY: Gölle Dağı, Kara Kutlu, Aktaş, Tolos, İnönü, Karaoluk, Armutlu, Kocakıran, Oyuk, Kayraklı, Arappınarı, Tavşanana Kıranı, Karabaş Pınarı, Kocasu, Uzunçayırlı, Çayırlı Öz, Kabaklık, Ulupınar, Kaklamak Çayı, Kocadüz, Mezarkaşı, Gökgedik, Gökbel, Karadikenli, Sarısu[283]

İZMİR

İZMİR: Ok Kalesi, Limon Yakası, Limon Tepe, Camii Atik, Hatuniye, Halkapınar, Göztepe, Susuz Dede, Bayraklı, Karabağ, Naldöken, Hasan Hüseyinler, Damlacık, Altıntaş, Karataş, Bahri Baba, Tilkilik, Bozyaka, Mızraklıtepe, Üç Kuyular, Kefeli, Kestelli, Karakuyu, Dolaplıkuyu, Karı Yolu

AYRANCILAR (TRİYANDA): Karacakoyun Deresi, Üçpınar, Deli İncir, Anbar, İğnecik Tepesi, Karahallı, Kabaağaç, Büyüksu, Küçüksu, Yaren Tepesi, Sarıkovalık, Çakaltepe, İmamderesi, Ayboğan Deresi, Arabınçayırı, Dadıçeşmesi, Dedeçamı, Kapıkaya, Gavurköy, Çukurova, Kocakavak, Kalamaki

BALÇOVA: Dededağı, Çatalkaya, Tekke Dağı, Memeler Dağı, Karataş, Akçaova, Kireçkayası, Hacı Ahmet Deresi, Sancakburnu, Sarıpınar, Çatak

BORNOVA: Hacılar Kırı, Porsuk Tepe, Palamut, Kırıklar, Kızıl Üzüm, Kurudere, Ayrancılar, Doğancı, Sabuncubeli, Sarnıç

BOZKÖY: Oruç Gazi, Kocadağ, Keldağ, Akkaya, Topaktaş, Tavşan Pınarı, Armutlupınar, Serenli Kuyu, Davultepe, Karlıdere, Dutlu Mezar, Kuşcu Deresi, Sırtlankayası, Üç oluk, Kocataş, Kocakavak, Sinan Bağı, Yılanlı Yurt, Hoppalı Çeşmesi, Kesmeli Çukur, Kovankaya, Zenbilli Dere

DOĞANCILAR (EMİRDOĞAN):Karakaya, Mahmutlar Dağı, Arıtaşı, Canbaşlar, Yeldeğirmeni, Dedeler, Karaca Elek, Olukdere, Kösem Tepe, Çatıkdere, Taşlanca, Yelli Gedik

---

[283] Yeniköy ile ilgili semt adları 1950 doğumlu Kadir Girgin'den elde edilmiştir.

GAZİEMİR: Çatalkaya Dağı, Seydi Baba, Maşatlık, Irmak, Kaynak Gölü

KARŞIYAKA(KORDELYA): Çiğli, Sasalı, Bostanlı, Dağlı, Bayraklı, Seki, Hızırlı, Alaybey

KEMALPAŞA(NİF): Nif Dağı, Mahmud Dağı, Sarıkaya Dağı, Hanönü Mahallesi, Armutlu, Damlacık, Ovacık Yaylası, Uluçay, Kozlu, Çarık, Atalan Yaylası, Hamza Baba, Tufan Baba, Bağyurdu, Anbarkavak, Kanberler, Halilbeyli, Kozludere, Yiğitler, Karı Yolu

SAİPLER: Kum Tepe, Hatçalı Dere, Hamamlıkuyu, Üç damlar, Memiş Kayası, Göçük, Golan Kaya, Tilki Dere, Serinli Kuyu, Koyuncalı, Mezarboğazı, Böcükuyu, Muharrem Tepe, Şeytanlı Melengeç, Yaren Dede, Buruncuk, Gacar Deresi, Dolma, Topraktepe, İncirlik, Karadileme, Yılanlı Kuyu, Elmalı Tarla, Başköy, Dede

URLA: Yenice, Naipli Çeşmesi, Hacı İsa Mahallesi, Kocabıyık, Malkoç, Gödence, Kayadibi, Dereköy, Abdallar, Sığır Kuyruğu, Güvendik, Kırandağı, Yumlu, Döğerli, Sarı Abdal, Özbek, Kuşcular, Güvendik, Yağcılar

OĞLANANASI: Ulupınar, Korkakdere, Kona, Karatepe, Yaren Dede, Şeytan Damları

CUMAOVASI: Karakaya, Eşen, Kelerköy, Bulgurca, Pilavdağı, Sarıçay, Altıntepe, Sinanfakılar, Gelinderesi, Damlar, Harlak, Edir Kavağı, Gümüş, Pirentepe, Tekelköy, İrbizlik, Tekkedağı, Burçakalan, Belen, Kayaboğazı, Tahtalı

KARACAAĞAÇ: Dededağı, Kaypak, Kavacık, Gullumunar, Cincin Pınarı, Tahtalıçayı, Akçaçay, Kenelitepe, Kocadağ Deresi

KIRIKLI(KIRIKLAR): Alacadağ, Dededağ, Sivridağ, Cumaardı, Basra Gediği, Mahmutlar Mezarlığı, Mustafacı Mezarlığı, Şehitler Mezarlığı, İnderesi, Karataş, Akkuyu, Cinibiz Çeşmesi, Sağırlar, Namazlar, Saatler Çeşmesi, Gavur Damları, Esoluk, Tahtacıyurdu, Alışık, Sarıkaya, Koca

Mersin, Akkuyu Çeşmesi, Mağara Boğazı, Delioğlan Boğazı, Namalar, Kaledağ İni, Domuzpınarı, Karcağır, Kenarlı Tepe, Hacıoğlu Çamurlu Çeşme, Asmalı Pınar, Tahtalı Kuyu, Kayalı Kuyu, Çıbantaşı, Kocakaya, Neferne Bağı, Osmanın kuyu

ÇEŞME (ÖZBEK YARIMADASI)

ÇEŞME: Yazır, Sığacık, Karakulağuz, Çırpı, Ulamış, Karaköy, Musli, Hereke, Çiftlik, Reisdere, Ovacık

KARABURUN: Kanlıkaya, Kösedere, Hacı Beylik, Doğca Deresi, Saip Kayası, Göysüz, Sarpıncık, Eşen, Boya Bağı, Ahırlı, Çullu, Olca, Payam, Anamanasır, Kayı Bağı, İçme, Bayan, Akşamaşak Çeşmesi, Kuyucak, Çakmaktepe, Mordoğan, Ambarseki, Eğlenhoca, Hisarcık, Emirdoğan Sagir

SEFERİHİSAR: Sığacık, Türbe Dağı, Cumalı, Kovacık, Karakoç, Keler, Payamlı, Karakuz, Çırpı, Ulamış, Karaköy, Hereke, Tarabya, Muslu, Osmandere, Gerenalan

ALAŞEHİR

ALAŞEHİR: Uysaldağı, Çeştepe, Gavurtepe, Doğurandede, Karaöküz, Kartal Tepe, Kaysan Tepe, Karadağ, Avra, Alkan Çayı, Sarıkız, Sarıyurt, Dindarlı Dağı, Çal dağı, Çarkıkaralar, Göbekli Deresi, Narlıdere, Subaşı, Tepeköy, Türkmen Tepesi, Eziler Deresi, Değirmendere, Anberci, Zeytinköy, Gavur Tepesi, Tolos Deresi, Kuru Musluk, Kalaycı

AKKEÇİLİ: Göçyolu, Gölkarnı, Kayası Çukuru, Yağgölü, Bahçearkası, Kırkkova, Taştepe

ALEMŞAHLI: Emiralan, Kurudere, Aktaş, Tavşan Tepesi, Asardere, Kızılkıran, Çöğürlük, Hamam yakası, Bozukbağ, Hançeşmesi, Sarısu[284]

[284] Alemşahlı Köyü semt adları, 1942 doğumlu Halil Çolak'tan sağlanmıştır.

AVŞAR: Türkmen Tepesi, Çukurova, Değirmendere, Yörükler, Türkmen Dedesi

DADALLI(DADOĞLU): Türkmen Dağı, Işıkkuyu, Kocakulak Deresi, Donuz Gölü, Sarıgöl, Bacağın Kıranı, Dombay Deresi, Kelkulak, Sarnıç, Olcak Dere, Sarıkaya, Karataş, Bekir Kuyusu, Sülüklü, Kestane Deresi, Hindim Kuyusu

GİRELLİ: Kümbet Dede, Kuşbudak, Sucakdağı, Kocatepe, Pınarlı, Anbarlıderesi, Çamlık, Gülenyaka, Isıcak, Katırlıkız Tepesi, Sarıkaya, Yeniceköy Pınarı, Küçük Sucak, Aydın Çeşme Mahallesi, Kıroğlan Mahallesi, Çerdin

KARACAALİ: Işık Dede, Hacı Hasan Kayası, Kaplan Dağı, Deliktaş

KAVAKLIDERE(DEREKÖY): Karakaya, Aktaş, Erentepe, Tatar Dağı, Çeyce, Akmezar, Oluk Çukuru, Kurudere, Asmalı, Arpa Çukur, Ulaşlı, Manastır

KESTANE DERESİ: Karakaya, Aktaş, Gözlü Baba, Gökçukur, Delikçam, Aç Öldüren Çeşmesi, Mezar Gediği, Deve Çökeği

SARIGÖL (İNEGÖL): Aktaş, Dikilitaş, Uysal Dağı, Topuzlu Dağı, Alemşahlı Dağı, Astepe, Tınaztepe, Ömerler Deresi, Çavuşlar, Topuzlu Dede, Olcak Dedesi, Çekkaş Kuyu Mezarlığı, Kale, Gavur Damları, Kabakçılar Mezarlığı, Gerenlik Gölü, Han, Hamam[285]

TAHTACI YURDU: Gökdere, Kayraklı, Boyalık, Kargaç Alanı, Akgedik, Biçilmedik, Gölcük, Azıtepe Çayı

ULUDERBEND : Astepe Dağı, Uludere, Tolos, Aktaş, Karataş, Dikilitaş, Deliktaş, Omar Öldü Mezarlığı, Sulumezarlık, Uzunalan, Kocakız Köprüsü, Oğlanbaş Tepesi, Görez, Asmalı Dere, Kanlı Harman, Üst Dede, Köşeli Kuyu, Dutlu Kuyu, Alaçatı Mahallesi, Çiftlikdere

[285] Sarıgöl ile ilgili bilgiler, 1948 doğumlu Bekir Fidan ile 1967 doğumlu İlhan Aldemir'den elde edilmiştir.

Mahallesi, Bahçedere Mahallesi, Tuzlak, Sinekli, Çaltılıdere, Leylekli, Çatalgöl, Hayıtlıdere, Kocagöl, Yaylak, Öküz Gölü, Hasan Bükü, Yarbaşı, Düdükçü, Zıngıldak, Kıranbaşı, Buzağı Otu, Kayrak, Kızılgedik, Deli Erik, Kısıkdere[286]

SART

SART: Çakallar Deresi, Hazar, Biga, Manastır Köyü, Kurşunlu, Sultanlı Deresi, Çukuroba

AHMETLİ: Gül Dede Mezarı, Karaharman, Köroğlu Deresi, Köroğlu Hanı, Ümmetli Mahallesi, Dereköy Mahallesi, Hilminin Dere, Hamam yıkığı

ALLAHDİYEN(AKÇAKİLİSE): Eren Dede, Erenler, Karaoluk Kapısı, Akçam, Firuz Deresi, Çoban Kayası, Ilıksu, Yayla Yurt, Zıypıncak, Acısu, Erik Çukur, Emine Pınarı, Güllüce, Kasnaklı, Nikah Kayası, Anbarlık, Gavur Evleri, Han yıkığı

ALİHANLI (ALKAN): Bayram Düzü, Taburun Düzü, Muradlar Kırı, Akyar, Mersin Gediği, Söğütlü, Nalbant, Sülüklü, Acısu, Taştepe, Kokar Dere, Teke Yeri, Gökgöl

BADINCA: Karakaya, Aktaş, Tolaz, Kızılyar, Eğrektepe, Yağcılar, Kozakçı Çeşmesi, Güllü Çeşme, Çataltepe, Taşlıgere[287]

BAĞCILAR (BAĞCILI): Hayıt Dede, Çakallı, Pınar, Bağcı

BEYLİKLİ: Aksaz, Karabacak, Konak, Çaybaşı, Eskiköy, Külköy, Göbekli Kuyu, Kuşkonmaz, Bazar Yolu, Kocaçay, Kendirlik

CAFERBEYLİ: Ekmekcidağı, Yalamalı Dağı, Bezirgan Tepesi,

---

[286] Uluderbend ile ilgili semt adları, eski muhtarlardan Kemal Dağdelen'den elde edilmiştir.
[287] Badınca Köyü ile ilgili semt adları, köy yönetim kurulu üyesi, Halil Ongan'dan elde edilmiştir.

Suluçökelek, Hacıdere, Çiftlikçayı, Armutalan, Kaplı Kesik, Çocuklu Yar, Keltepe, Çerkesler, Çınarlı Çeşme, Köse Ali
CAFERCİ: Ahmetli Deresi, Kabaağaç, Kepenekli, Üç Ağaç, Hıdırlı Deresi, Kara Fatma'nın Öldüğü Yer, Taşlıtarla, Tekke

ÇAKALDOĞAN: Kız Kayası, Kartal Tepesi, Honaz Deresi, Eğercik, Değirmendere, Kurudere, Zeytinlik, Kartal Deresi, Aynalı, Tamtepe, Çınarcık, Kestane Tepesi, Kocayayla, Göbekkayası, Çamlık, Ekiztepe, Cevizintepe, Kenarlıdere, Arıkayası[288]

ÇANAKCI: Karakaya, Dikilitaş, Geriyolu, Güneyköy Dağı, Koca Mezar, Muskalı, Ağılıboğaz[289]

DAMATLI : Gözcü Dede, Kara Nohut, Aktaş

DOMBAY: Dibekdağı, Suludere, Kızılavlu

DURASILLI: Beylikli, Üşümen Dağı, Çataltepe, Kızılyar, Azmakbaşı, Yenipazar Deresi, Bezirgan Damları

EMBELLİ (GÖKÇEALAN/HORZUM): Karakaya, Tolos, Dikilitaş, Deliktaş, Karapınar, Sarıkaya, Kulfa, Akgedik Mezarlığı, Hamam

EVRENLİ: Dere Kestelli, Ayıdağı, Dikilitaş, Kaynak, Evrenli Yaylası

GÖKKÖY(KURUÇAY): Karakaya, Kuştepe, Yoncalı Burnu, Harman Yurt, İsmail Oluğu, Kirazlı, Öküz Kayası, Kayabaşı, Otlu Seki, Karataş, Musluk, Delikyar, Sivri, Sırtlankaya, Arıkayası, Karlıkaya, Kocapınar, Sarısu, Düzalan, Kırduzlar, Mersinşitepe, Kömürcü, Mazılı, Oturak Deresi, Firuz Deresi, Kokarsu, Keçi Yatağı, Çiftlik Deresi

HACILI: Saltık Baba, Aktaş, Kadın Yurdu, Kalburcu, Eğridere, Eşekburnu, Acısu, İbiş, Körkuyu, Kurtluca, Ortaburun, Kamber Tepesi, Demirci Yurdu, Kızıltepe, Makaslı

---

[288] Çakaldoğan Köyü semt adları 1951 doğumlu Hüseyin Oğuz'dan elde edilmiştir.
[289] Çanakcı Köyü semt adları 1935 doğumlu İbrahim Atilla'dan sağlanmıştır.

HACIBEKTAŞLI: Kara Kütük, Çanak Ağzı, Kefenci, Gümüş Dere, Millim Dere, Evdere

KURŞUNLU: Bahçecik, Çakallar, Keli Mahallesi, Seyrantepe

MEVLÜTLÜ(DEDELİ): Ayı Dağı, Seyyid Battal, Battal Çelebi, Aktaş, Kumluca, Kocadere, Göçük, Su Çıkan, Kerim, Mehetli, Çolaklı, Üçağaç, Tilkilik, Tuzlu Çeşme, Taşlıtarla, Alaşehir Çayı

SALİHLİ (VELEDİ SALİH): Arap Dede, Hacıhıdır, Bayraktepe, Öküzcük, İbrahim Bahçesi, Dedebaşı, Topraklık, Sarısu, Yayla, Çulluçam, Kurşunlu, Gümüşdere, Karaman, Çamur Hamamı, Çakallar Deresi, Kızköprüsü

SOĞUKYURT(KARAKİLİSE): Karakaya, Aktaş, Dikilitaş, Eren Tepesi, Güllüpınar, Arıtaşı, Dikenlik, Kaypak, Evkaya, Karapınar Deresi, Buyucak, Gavur Damları

ŞAHYAR (ŞAHOBA): Tahtacı Mahallesi, Gülistan Tepesi, Ayıdağı, Tozkulak, Kocakemer, Adalıoğlu, Albayrak Deresi, Tarakçı, Davutlar, Tozluoğlu, Domuztepesi, Yeldeğirmeni[290]

TORUNLU(OKÇULU): Hasan Dede, Kazançukuru, Porluk, Kamışlık, Göktepe, Yarıktepe, Zührenin Göçük, Kabir tepe

OSMANİYE : Karakaya, Aktaş, Yanyurt, Gayıp Sultan, Es Dede, Acım Dede, Çay Dede, Kız Dede, Çıralık Dedesi, Güçükburun Dedesi, Dikmen, Akpınar, Denizdere, Çaltılık, Küçükburun, Leblebi Taşı, Köroğlu Çeşmesi, Çerdin Yaylası, Kazkaz Bağı, Kuruca Oluk, Deli Mehmet Tepesi, Buğday Çukuru, Kirazalan, Yellice, Erikli Gövüs, Biçilmedik, Tuzlak, Zeytinçay, Kavak, Gürlek, Kızılcagedik, Eşek Deresi, Beylik, Bazaryeri, Horasanlı Ali Baba

---

[290] Şahyar ve Osmaniye köylerinin semt adları, 1965 doğumlu Yaşar Akçalı'dan elde edilmiştir.

YARAŞLI: Çölmekci, Çataldut, Balıkgölü, Kurutma, Gerönü, Azmak, Sazlık, Kocadüz, Han yeri

YAĞMURLAR: Karakaya, Aktaş, Tolos, Bekir Tepesi, Ağlu'nun Mezarı, Omar Oturağı, Ağıl Gediği, Güssünün Yurdu, Pala'nın Yurdu, Erik Çukuru, Anlıkoyak, Göçük, Sarpca, İnönü, Kocadere, Çırpıcık, Anlıkavak, Haney, Cıngırlı Erendüzü, Akpınar, Kartalkaya, Dikilitaş, Yatık Ceviz, Yarıktaş, Ada Bey, Dalaksekizi, Çulfa Deresi, Eren, Akyüz, Alcının Kıranı, Çeşmeyn, Musluk, Killik, Aşağı Olcak, Davultepe, Arslan Gediği, Yarbaşı, Tilki Deresi, Darıtepesi, Gölcük, Dombay yatağı, İlimonlar, Tekneyalağı, Kulu Dere, Kız Mezarı[291]

YENİKÖY(CEDİT): Arap Deresi, Sıyrat, Gölü, Suderesi, İnli, Kaynarcı, Çevlik, Gökdere, Karadayı, Beşsurat

YENİPAZAR: Çat, Keldere, Mezardere

YEŞİLKAVAK(MUNAMAK): Ünlü, Bozalan, Dereağzı, OsmanTepesi, Munamak Çayı

YEŞİLOVA(AHMETLİ): Uluyol, Sıracan, Tombak, Çaltılı, Akviran Deresi, Mersinlidere, Kendirlik

GEÇ DÖNEM YERLEŞİMLERİNDE SEMT ADLARI (XVII.-XIX.yy) TİRE

AKYURT/ZEAMET KİLİSE/KİLİSELİ: Tahtacı Yurdu, Elif Kavağı, Güllü Çeşme, Eşekciler, Gelin Kayası, Akpınar, Koca Ahmet Deresi, Ketenalan, Kavaklımunar, Hüseyinalanı, Hanyıkığı, Armut Seki, Karataş, Dodallı, Karadut, Anapınar, Çamurkavak, Mayanın Öldüğü yer, Hacıoğlu, Atizi, Selli Yurt, Aktaş, Payam, Şeytan Tepesi, Kocakır, Karaoluk, Kapıkaya, Arıtaş Deresi, Meriç Tepesi, Kıranpınarı, Bölücek Çeşme, Topaktepe, Suluin, Hacı Gediği, Topmersin[292]

---

[291] Yağmurlar Köyü semt adları 1946 doğumlu Şevket Yılmaz'dan sağlanmıştır.
[292] Akyurt ile ilgili bilgiler, 1951 doğumlu Veli Akkor'dan elde edilmiştir.

ALACALI:Menevşe Çukuru, Kızıl, Karanlıkdere, Karaali, Kumtepe

ALAYLI: Dikilitaş, Yellice, Gavur Boğazı, İndere, Fırla Tepesi, Karadut, Şeytan Deresi, İnönü, Eski Alaylı

ARPADERE: Kara Asma, Kakık Çeşmesi, Keklik Deresi, Dolmaç, Gelin Uçurumu, Acıağaç Pınarı, Kavaklıdere, Kızılyar, Koca Asar, Kayran, Kadıalan, Tüke Tepesi, Kız Kayası

CERİTLER: Açöldüren Deresi, Topakkaya, Kuruçeşme, Keçesuyu, Kayraklı, Kovan Çayırı, Çeltikci

ÇAYIRLI(ÇEPNİ): Karakaya, Aktaş, Aydoğdu, Akbaba Taşı, Kartal Baba, Çaltılı Dere, Cehennem Deresi, Akçeşme, Akpınar, Değirmen Boğazı, Suludere, Ilıpınar, Tilkilik, Koca Seki, Kızılcan, Kale Boğazı, Sülüklü Çeşme. Şekeroluk, Şarık Kırı, Kurucaova, Karaağaç Mezarlığı, Yelgediği, Kumludere, Panaya, Kavaklı Köyü, Gümüş Gölü, Çavuş Gölü, Sahranlı Boğazı, Ceylan Gözü, Gelin Kayası, Karataş, Çavuş Çeşmesi, Eseler, Kahveci Köyü[293]

ÇUKURKÖY: Sarpça, Ballık, Mezargediği, Kurşun Gediği, Kurudere, Hamza Bey Dağı, Soğuksu, Dedekavağı, Fırla, Gelinkayası, Dedebaşı, Akkaya, Kovan Çayırı

DALLIK: Kocaöküz, Babadağ, Bağarası, Parmaksız, Kadıkaşı, Eşekciler, Çavdar, Soğucaksu, Kadıkuzu, Asarlık, Çaloluk, Şekeroluk, Çukurköy, Osmanın Kaya, Arı Yatağı, Ekinlik Pınar, Küçük Mehmet Korusu, Sinek Düzü, Sırtlankaya, Aydoğmuş, Karıncalıtaş, Kadı geç, Ahmetler Kayası, İki Çay, Kızlar Bey Tepesi, Eşek Çoluğu[294]

DİBEKÇİLER: Aktaş, Kenger, Ulukaya, Kertil Gediği, Elmalı Oluk, Tavşan Dağı, Çadır Dikilen, Söğüt Gediği, Çılbır Tepesi, Eren Dede, Çal Dede, Harta, Tolca Deresi, Kabak Çayı, Poruklar Gediği, Sirken Deresi,

[293] Çayırlı Köyü ile ilgili semt adları 1939 doğumlu Hüseyin Bilgin'den elde edilmiştir.
[294] Dallık Köyü semt adları, 1967 doğumlu muhtar Ekrem Kaya'dan elde edilmiştir.

Atmacık, Kovuş Deresi, Cuma Deresi, Kocakuyu, İnmezler Tepesi, Hacı Hasan Gediği, Karıncalı, Sakaralan, Dikkulak Deresi, Güzler, Büyükkoz, Kazmacı, Baklaburun, Ulualan, Tanışman, Dipsiz Dere, Tekir Yaylası, Payamburun, Kurbanlık

HALKAPINAR: Pilav Tepesi, Çavuş Çeşmesi, Yongalı Çeşme, Çavuş Mezarlığı, Yatıkkale, Yelbelen, Eğri Almaz, Denizbakan, Sakarkaya, Kuruçeşme, Cinlidere, Güllük Ovası, Kurdkayası, Anbarkavak, Karataş, Tepetarla

HASANÇAVUŞLAR: Balıkgölü, Uzunöz, Kalkamak Kaya, Bazar Deresi, Hacı Musa, Hayreddinli, Oğlancıklar Mezarlığı, Alacalar, Ali Hoca Dağı, Güzeller Tepesi, Kapıkaya, Sakızburnu, Göğebakan Tepesi, İncirlipınar, Ermişler Tepesi, Kızılöyük, Mersinlidere, Dutlu yer

IŞIKLAR: Rahmanlar, Dededağı, Canbazlı, Çaltılıdere

IŞIKLI: Delikkaya, Eynes Deresi, Hacı Hasan Kavağı, Çorba Kuyu, Karatepe, Ekinlik, Taşduvar, Dutlukuyu, Kozalan kırı, Mermeroluk, Kazantepe[295]

KARATEKKE: Kanlıkaya, Ellezdere, Karagöleb, Eğriazmak, Tekebiliği (Tekelidere), Kırkağaç, Kavaklı, Çevrilik, Küçük Ali Deresi

KÜÇÜKKEMERDERE: Karakaya, Tolos, Karaüzüm, Ilıcak, Kaynar, Kızılcagedik, Karahasan Tepesi, Şapullu, Oyukalan, Başerik, Karasakal, Gülye, Kertil, Havutyanı, Sarıpınar, Sazlık, Küpalan, Anbar Deresi, Kaydır Çayı, Kızılcık Tepesi

MEHMETLER: Kaşan Deresi, Keklik Taşı, Çakal Yurdu, Sazlık, Kartal Kayası, Kazalan, Karanlık Dere, Hayıt Boğazı, Katır İzi, Kemikli,

[295] Işıklı Köyü ile ilgili semt adları eski muhtar, 1965 doğumlu Murat Arslan'dan elde edilmiştir.

Çamlıtarla, Kocabağ, Köklük, Kazoğlu, Kocakır, Bitorman, Çamur Kavak, Keten Alan, Taştepe, Kara Mehmet Çeşmesi, Kısık[296]

ÜZÜMLER (HACI NEBİLER): Pehlivan Tepesi, Şeytan Deresi, Uzun Karlangaç, Kireçgediği, Dağyenigediği, Kırdaşlık, Musluk, Çam Burnu

ORTAKÖY: Uysallar, Kış Yurdu, Dikmen, Mezargediği, Sivri, Bozkaya, Karapınar, Kayalı, Ulukavak, Ayvalı, Ballıkaya

SOMAK: Gökkaya, Menevşe, Akalıç, Ağacık, Harta, Arıkovan, Hacım Bağdı Dağı, Örenbeleni, Hanaylı, Mahure Tepesi, Koca Harman, Koca Çöğür, Çay Kavuştu, Çanlıoğlu, Nergis Harman, Atmusluğu, Kellerin Harmanı, Domuz Uçtu[297]

TOPARLAR: Karakaya, Aktaş, Daşinak, Balıkkaya, Sarnıç, Ilıcak Dere, İslamçağı Kayası, Gerdimelik, İnceoğlan Düzü, Çavdar Harman, Kavakkaya, Hanay Damı, İtpınarı, Belenbağı, Yamaçkaya, Kayabelen, Çerdimen, Terskaya, Gökçe İn, Deliktepe, İki Armut, Pilav Tepesi, Akyar, Kocayokuş, Alacakaya, Develidere, Düzharman, Çavlan Deresi, Kuzuluk, Alanbağ, İndibi, Alakaya, Yumrukaya, Kurukaya, Oğulharman, Başpınar, Kayacıburun, Sementler, Gökkaya, Gözderesi, Usuluk, Kocaçukur, Kayadibi, Semerkaya, Öteki Harman, Ecepler, Halpınar, Maraman, Başpınar, Çavlan Deresi, İncirlik Pınarı,Yaren Dede, Çakallık, Akkaya, Kayalıdam, Yamaç Tarla, Maşatkaya, Kızım Deresi, Kaçay, Mezarlık Kuzu, Gevrekkaya, Darıharman, Çakmayası, Yolap Bağcı, Sırtlan Kayası, Gölcük yanı, Gavur Dağı[298]

YEMİŞLER: Karakaya, Karataş, Erdede, Yamaç, Tümbecik, Koca Mehmet, Kavaklıdere, Ortası Belen, Kayalı, Yelciboğazı, Çobanöz, Olcak, Çardakkavak, Ballıkaya, Çatalağaç, Deliktaş, Yellice, Karapınar,

---

[296] Mehmetler Köyü semt adları muhtar 1951 doğumlu Şaban Dönmez'den elde edilmiştir.
[297] Somak Köyü semt adları 1965 doğumlu Coşkun Yılmaz'dan sağlanmıştır.
[298] Toparlar Köyü ile ilgili bilgiler, 1959 doğumlu Ali Göktaş, 1961 doğumlu Faik Şen, 1981 doğumlu Hakan Görgün ve 1978 doğumlu Himmet Ünsal'dan elde edilmiştir.

Taşlıçukur, Gökdere, Karaayşe Suyu, Doğanlı, Gelinkayası, Kurşun Gediği, Kurtca, Bakcaklar, Meram Bağı, Deve Yatağı

YENİOBA: Çakal Dere, Sakızağacı, Sinekli, Kumtepe, Aktaş, Akarca, Mersinlidere, Erdağ, Küllüdere, Karataş, Canbazlı Tepesi, Fatma'nın Çeşmesi, Akarca, Hatcalı Çeşme

BAYINDIR

ALANKIYI: Kazancık, Güldede, Boğacık Gediği, Aktaş

ALANKÖY: Kalkacık, Tersdere, Üğünük, Tepecik, Karaman Dağı, Kale, Çilcek, Yalnız Mezar, Çınarcık, Kayalıtepe, Yemişli Gedik, Alandüzü, Saraç, Mersindere, Çukurdambaşı, Kocaocak, Kuşcupınar, Mumluklar, Kırlıpınar, İsmellerbağı, Alangedik, Vakıfdere, Bozukbağlar, Gökgöl, Umutlar Yeri, Yazıcı, Armutlu, Pınaraldı, Molla İbrahim Çeşmesi, Dostyeri, Çayırcık, Büyük Gedik, Başdere

KARAHAYIT: Mumderesi, Günçıktı, Kocaosman Deresi,

KARAPINAR: Oyukdağı, Somruk Deresi, Ali Oğlan Kıranı, Malaşlı (Melaçlı), Kaba Mersin, Şablan Deresi, Akkapak, Dikenlik, Bacaklı, Değirmen Harımı, Kirlice, Kuruçeşme, Hacılar, Kömürlük Kavak, Asmalık, Uzun Güney, Kızıldam, Gökseki, Molla İbrahim Kıranı, Sakarkaya, Hacı Veliler, Alkaya, Sarısu, Tatlısu, Mahmutlar, Melengeç, Kayalıburun, Yıkıklık, Gürlek Kavak, Taş arı, Kocagedik[299]

OSMANLAR: Deliktaş, Çavdar Gediği, Beşiktaş, Sarısu, Cumalı, Armutluk, Zeytinli Ocakderesi, Bülbül'ün Köprüsü, Bağarası, Tekçam, Alantepe, Burçak, Mersinlik, Çaylak, Köy Yıkıklığı, Oyukkaya, Sesveren Kaya, Söğütlü, Kadir Deresi, Karanlıkdere, Kırık Kavak, Azatlıburun, Belez Ölen, Tatlı Pelit, Kırkgelen, Gökçepınar

---

[299] Karapınar Köyü semt adları 1961 doğumlu Feridun Koçbay'dan elde edilmiştir.

BİRGİ

ALAŞARLI: Garman Tepe, Hayıtözü, Hatip Burnu, Düzdağ, Hacı Kuyu, Gökkuyu, Kara Bali Kuyusu, Dampınar, Çoban Deresi, Şarlak, Mazıtepe, Mahitepe (Mahya), Kartaltepe

BAŞALAN: Sarıkaya, Güdümcü, Sarıyer, Kurşun Çukuru, Tek Ceviz

BEBEKLER: Karakaya, Aktaş, Keldağ, Sarıkız Tepesi, Dilekderesi, Budaklar, Karadağ, Üzümler, Gedikardı, Kadınlar Çeşmesi, Ahmetler Deresi, Donuzderesi

BIÇAKCI: Karaoğlan, Kocaçay, Ovacık Yaylası, Tepeardı, Bölücek

BOZCAYAKA: Yellice, Soğucaksu, Karangedik, Kurt Gediği, Işlı Gedik, Buğday Alanı, Çakal Tepe, Evren Tepesi, Cebcioğlu Çeşmesi, Tilki Deresi, Gavuroğlan Deresi, Kırlı Çeşmesi, Dinlenmez Çeşmesi [300]

BUCAK: Kartaltepe, Hayıtözü, Dampınar, Gelinboz, Gavur Damları

CEVİZALAN: Aktaş, Kocakaya, Yeltepe, Söğütler

ÇAĞLAYAN: Demir Deresi, Şeyhler, Davul Tepesi, Bezirganlık, Sarı Güllük, Kır Ahmetler, Kolaylı, Düzbağlar, Serhat Tepesi

ÇAMYAYLA: Karakaya, Sarıkız, Dede Tepesi, Kırkpınar, Manastır, Kapak Kıran, Bıtrak, Domuz Gediği, Palamut, Sürgün, Kırbel,

DEREUZUNYER: Elmedenler, Büyükharman, Topçudağı, Dikenler, Ahatlar

ESELLİ: Palamut Dağı, Göktepe, Karanlık Dere, Patlak, Tirilinin koyak

---

[300] Bozcayaka Köyü'nün semt adları, 1960 doğumlu Feridun Özcanoğlu'ndan elde edilmiştir.

EMİRLİ(MADEN): Aktaş, Güllüpınar, Kızlar Mezarlığı, Kazmacı, Savruk, Langarderesi, Akçeşme, Muslukgediği, Kartalçukuru, Üç Mezar

GERELİ: Karakaya, Arıkkuyu, Akçaoğlan, Ölçekli Mezarlığı, Gelinboz Deresi, Ümmetkuyu, Çakıroğlu Çeşmesi, Sarıkaya, Evkayası, Ahmetci Deresi, Hamam yıkığı, Kavaklıkuyu

GÖLCÜK: Karakaya, Horasan Yaylası, Olcak, Yelci, Geyik Dağı, Sırtlan Bayırı, Danacılar, Gedik, Çoban Pınarı, Boğaz

HORZUM: Kokar Topraklar, Eşek Deresi, Kepez, Karakuz, Kurudere, Peynirçukuru, Karadağ, Zahrancık Mezarlığı, Şeytanlı Yurdu, Arış Gedik, Oluk Çukuru, Madet Çeşmesi, Gülyeri, Sarıburun, Kurtlar Yaylası, Köse Kuyuları, Dallı Çukur, Firuz, Sazdere, Embelli, Keserler

IŞIKLI: Aktaş, Hacı Emir Çeşmesi, Arap Tepesi, Çingen Mezarı, Kapaklı, Çataltepe, Hoşafkuyu

KAYAKÖY: Alatepe, Hüroğlu, Yapıkdağ, Ütüktepe, Sarıtepe, Dededağı, Harlak, Nalçacık, Aktaş, Alabaş, Beygil Çeşmesi, Ablak Çeşmesi

KEMER: Kırklar, Aktaş, Parnalı, Oğulderesi, Söğütalan, Tabak, Gümüşlü Deresi, Evran İni, Kocadüz, Erenler Tepesi, Dananın Taşı, Tozlu, Sarıkaya, Güzlü, Değirmendere

KIŞLA: Elifce Kuyusu, Hasancadağı, Davuldövülen, Gökoğlan

KOFUNDERE(ALICI): Karakaya, Karataş, Payam Gediği, Dolamanlı Kaya

OVACIK: Akçakmak, Yıldırım, Deveci Gediği, Kıble Tepe, Elmacık, Mıhçı, Tuzlak Tepe

PİRİNÇCİ: Korga Tepesi, Gülderesi, Armutluk, Kızılkule, Yarbaşı, Kırdağ[301]

---

[301] Pirinçci Köyü semtleri, eski muhtarlardan İlhami Kılınç'tan sağlanmıştır.

ŞİRİNKÖY (KEÇİLİLER): Yumurtaş, Dışdaş, Velioğlu, Tepecik

YILANLI: Eren Dede, Sığırarkacı, Dananın Taşı, Ala Sazak, Vakıf tuzlası, Kocagedik, Kuş Kayası, Uzun Sazak, Çolakoğlu, Kuruavlu, Gümüşdere, Müftüler, Ekinlik, Çavdar Dövülü, Gökçealan, Tabak Deresi, Aktaş, Kocabahçe, İğdeli, Kovanlık, Anbar Burnu, Gök Fatma Tepesi, Çavdar, Kızlar Tepesi

KELES(KİRAZ)

AKKAVAK: Camız Gölü, Koca Çınarlar, Maşatlar, Kapıcı Yeri, Yüksek Harman, Han Yıkığı

AKPINAR(KARACAKASAR):Ali Yaylası, Köpekciler, İncepınar, Kırkavak, Demirci deresi, Kara Ayşe Çeşmesi, Deve Çökeği, Soğuksu, Yörük Kürdü, Çamlık, Dede Kıranı, Taşoluk, Dilimsu, Kulalı, Polat, Taştepe, Yarıkkaya, Gürkavak, Çillik, Çallıkıran, Kale

ALTINOLUK: Aktaş, Acılık Yaylası, Gelin Alan, Dedekıran, Gizirler, Tekke Ovası, Patlıcan Suyu, Maviler

AVUNDURUK: İkiztepe, Yemenler, Sarısu

AYDOĞDU (KAMAR): Ahrılca, Çanakcı Deresi, Kadirin Tepe, Kamer, Cantepe, Dutluavlu, Kumyer, Akyar, Harmankuyu[302]
AYVAŞ: Cinliler, Kervan, Köprü Değirmeni

AZMANLAR: Demirci Dede, Kadın Geçidi, Kasular Suyu, Oyuk Kıranı, Arap Mezarlığı, Kunduz Gediği, Molla Ahmet

BAHÇEARASI: Eskiyurt, Nuhsekisi, Kızılçukur, Çavdar, Demirci, Azapdalı, Elmalıkoyak, Karlık, Elekci, Bozalan, Molla Ali Deresi

---

[302] Aydoğdu Köyü semt adları 1962 doğumlu Mehmet Özkan'dan elde edilmiştir.

CERİTLER(ÇULHAMURLAR): Gölbaşı, Bağlar, Kavukdere, Sülüklü, Han yıkığı

ÇATAK(CANBAZ): Aktaş, Öksüz Kız Deresi, Karlıkdağı, Ağıztepe, Karakoyun Mezarlığı, Kavaktepesi, Gölderesi, Birler Tepesi, Kanlıpınar, Kazantepe, Öksüzler Tepesi, Düdüklü Köyü, Karaardıç, Göztepe, Hamam yıkığı, Aşılıarmut, Akçay Mezarlığı, Kartalkaya, Körkuyu, Asmalıkaya, Taşlıçukur, Bahçeburun, Gözderesi

DAMLAR: Aktaş, Sobular, Hatip Suyu, Kırlı Mezarlığı

EMENLER:Omanlar, Sarnıç, Karataş, Gölyeri, Sivrikaya

GEDİK: Fatma Pınarı, Dalmaca, Kavakgürü, Katranderesi, Dutludere, Yeldeğirmeni[303]

HİSAR: Karakaya, Tüküderesi, Cantepesi, Taşlıgedik, Ballık, Pir Ahmet Tepesi, Toptepe, Değirmenboyu

İĞDELİ: Karakaya, Erenler Dedesi, Küçük Dede, Çavuşlu Düzü, Hadım Çeşmesi, Gökdelen, Eski İğdeli, Yılıkkaya, Çöğürlü, Karpuz Kaklıdan, Yataklık, Mezargediği, Damlar, Molla Ahmetler, Osmanlar, Gevenli, Çöğürlü, Hoca İbrahimli, Tuzlak, Kesbel, Sıra Cevizler, Ebil Yakası, Kilise[304]

KARABAĞ: Karakaya, Palamut, Kartalkayası, Tilkilik, Çobantepe, Tavşan Doğrusu, Keleli Kaya, Çarıklar Mezarlığı, Kocadere, Beşafır Çeşmesi

KARABULU: Mahmutdoğu, Uylukdere, Gedik, Baney Tepe, Kurutsuyu, Denizalan, Moruktepe, Urumaz, Mehmetmezarı

KAYADİBİ: Demir Dede, Yurt Belen, Delibelen, Çavdar, Avcılar

---

[303] Gedik Köyü semt adları 1953 doğumlu Hüseyin Yılmaz'dan sağlanmıştır.
[304] İğdeli Köyü semt adları 1964 doğumlu Eyüp Çingil ile 1964 doğumlu Yaşar Çakmak'tan elde edilmiştir.

KİBARLAR (KEPİRLER): Dede Doğan, Demirci Dede, İnlikıran, Koca Karı Mezarlığı, Kervan

ÖRENCİK: Karakaya, Sarıpınar, Kovalık, Kul Kuyusu, Ot Harman, Tütmenkıranı , Kocakız Mezarlığı, Çökeleklik Sırtı

SAÇLI: Karakaya, Tütsüzler, Karahayıt Deresi, Kaplan Tepesi, Arpadere, Armutlu, Gölyeri, Tatlıdere, Süllüler, Deliktaş, Karaorman, Sarnıç, Taştepe, Tekmezar, Mezardere[305]

SARIKAYA: Aksakallar, Cenikler, Merge, Araplar, Değirmendere, Arıkayası, Kocaçeşme, Kıranbaşı

SIRIMLI: Muslu, Sarısu, Ahmetoğlu Deresi, Cıngıllar, Çırpıgediği, Tekkekayası

SOLAKLAR: Eycepler, Kurtlar, Kara Yavrular, Çırpıgediği, Avcılar, Mangıran Sırtı, Kezban Mahallesi, Hacı Mustafa Deresi, Sarı İmamlar, Hatipler, Molla Hüseyin

ŞEMSİLER: Akçaarpa, Akkavaklar, Kemer, Kule yıkığı, Dede

TAŞLIYATAK: Aktaş, Denizalan, Kocakız Mezarı, Oyukkıran, Gölcük

TEKBIÇAKLAR:Kavrukdere, Akçeşme, Akkale, Taşlıharman, Gölkıranı

TUMBULLAR(TOMBULLAR): Ayılarbeleni, Gökük, Handeresi, Cımbıltepe, Taşlar, Uzunlar, Taşlıyatak

YAĞLAR: Karakaya, Aktaş, Karakoyun Gediği, Küçük Köğün, Horoztaşı, Küçük Gedik, Somurcalı Dağı, Akçeşme, Avgan Deresi, Akbaba, Arap Ölen, Gavur Öldü[306]

---

[305] Saçlıköyü ile ilgili semt adları 1963 doğumlu Muammer Aydın'dan elde edilmiştir.
[306] Yağlar Köyü semt adları, 1950 doğumlu Mustafa Kocabaş'tan elde edilmiştir.

YENİKÖY:İkiztepe, Ulupınar, Çiftliktepe, Tuğlutepe, İnönü, Yıkıkhan, Bazargediği, Aktaş, Kuruçeşme, Karanlıkdere, Tilkilik, Avunduruk

YENİŞEHİR: Karakaya, Aktaş, Ayazlar, Hacıbayram Kayası, Susam Tepesi, Bazar Gediği, Yel değirmeni, Gavur Damları, Çökelez Deresi, Şahin Tepesi, Maltepe

YEŞİLDERE: Ahmet Tepesi, Arap Tepesi, Sünnüler, Dorumlar, Sapa Deresi, Hacılar, Keşkek, Erenler, Kaplan Deresi, Bostankaya, Sarısu, Kabaklı, Yaylalı

BALYAMBOLU(BEYDAĞ)

ÇAMLIK: Cumalıoluk, Kızlar Mezarı, Karakoz Çeşmesi, Merecanoluk, Oyuk Dede, Karaman, Elem Gediği, Çatılı Mezarlık

HALIKÖY: Büvelek Pınarı, Eşek Yaylası, Tavşan Tepe, Ovacık, Palamuttepe, Hanyıkığı, Ulucak Tepesi, Tekirli, May Tepesi, Koyun Gölü, Dedem Evleri, Soğukkuyu, Ceneviz Evi, Elyaka, Çalılı Çukur, Cintepesi

MUTAFLAR: Aktaş, Arapkuyu, Taşköprü, Tahtacı Düzlüğü, Tahtacı Mezarlığı, Handeresi, Han Boğazı, Divan Kıranı, Edile

PALAMUTCUK: Kocaadam Suyu, İlikmen Mezarlığı, Büyük Oyuk Dede, Küçük Oyuk Dede, Kızlar Mezarlığı, Ayvalıkuyu, Çatıl Mezarlığı

AYASULUK

AVŞAR: Aldere, Avaraltı, Köyönü, Gölaltı, Uşak Mezarlığı, Çakmaktaş, Karataş, Pirendağı, Kocaorman, Sivritepe

ÇINAR: Ulucak, Seligöl, Armutlu, Ağırtaş, Kızılcaköy, Hasan Öreni

TORBALI

ARSLANLAR: Beylik Korusu, Akağaçlar, Karasaz, Yaka Tarlası, Köpek Kaynağı, Çeşme Anası, Arap Mezarlığı, İncirler Deresi, Deli Ali Kuyusu, Akgöl Ormanı, Çamtarla, Sığıryolu

BELENBAŞI: Arıkayası, Macuncu, Kartalçamı, Kavacıkderesi, Soğukpınar, Kavaslı Gölet, Aşağı Çorlu, Yukarı Çorlu, Hasan Kuyusu, İbiş Beli, Topalın Düğün Yurdu, Tepetarla, Karakızlar Çeşmesi, Namazlı Tepesi, Boyuntarla, Çorlu Çeşmesi, İncirlipınar, Mertek Deresi, Mersinlipınar, Çaltı Yurdu, Sarıkaya, Sivrikaya, Macuncu Çeşmesi

BÜLBÜLDERESİ: Kızılbaş Kuyusu, Güzeller Yamacı, Dede Dağı, Gökçepınar, Çimen Hasan, Nergislidere, Deliosman Boğazı, Yanyurt, Aşören Deresi, Asmalıdere, Ahmetcinin İni, Düzgöl, Bölükpınar, Yarıkkuyu

ÇAKALLAR: Akkızkuyusu, Arap Mezarlığı, Hacı Hasan Çeşmesi, Şinşin Kuyusu, Güssüncük Deresi, Sağırtaş, Karabacak, Köklük Deresi, Tombak Tepe, Deli İncir, Uzunkuyu

DAĞTEKE: Sarnıçbaşı, Köyyıkığı, Saltıklar, Ahmetler

DÜĞERLİK: Armutluk, Karataş, Karlık, İbilik Tepesi, Mazın Yeri, Mahmut Tepe, Ilıcaktepe, Künk Deresi, Karabacak

HELVACI: Kızılkaya, Hatibin Bağı, Karabacak, Atizi, Şeytan Çamı, Eşektepesi, Üçkuyular, Madancı, Uzunkuyu, Öteköy, Sırapayamlar, Dedebaşı, Yorgun Çam, Kumluk, Çeşmebaşı, Kızılyarlar, Tatoğlanın Bahçeyeri, Güssümün Bahçeyeri, Narlı

KARACAAĞAÇ: Nergis Boğazı, Dedeyanı, Arapyeri Kuyruğu, Tantan Kuyusu, Çakal Çamı, Cincinpınarı, Çardakçam, Kule, Çaltıöz, Uzunkavak, Akyol, Tellibağ, Budala Bağı, Hacı Bekir Bağı, Eminece kuyusu, Çalık Çeşmesi, Deli Mehmet Pınarı, İmambağı, Şeytan Damları, Narlı

KARAOT: Çakmaklık, Kocalar Mezarlığı, İnatlı, Öküz Yatağı, Kurt Taşı, Nene Kayası, Sınırburnu, Akkaya, Göçüklük, Payamlı Dağı, Papazlık İni, Akçaçay Deresi, Çorlak Deresi, Kazancık Deresi, Kuyu İrimi, Kozcuk, Yüksek, Hocanın Mezarı, Keklalelik, Baykuş, Kıralan, Bağaltı, Kocalar

KIRBAŞ: Aç Öldüren, Kandakbaşı, Acıkuyu, Sömeklik, Miller, Tabanlar

PAMUKYAZI(ÇAYBAŞI/ARAPLI): Akarca, Kuyulu, Kayıklık, Şeytan Köprüsü, Cinli Tarla, Akyakalı, Atkorusu, Çingene Ormanı, Göller, Gölayağı, Şimşir, Köklük, Bağarası, Özarası, Eğerci, Dede Mezarlığı, Cellat Gölü

SİNEKKÖY: Akkaya, Gözkaya, Karpuz Kaya, Burkiye altı, Tosunyeri, Kıllıboz, Ketenderesi, Fatma Çeşmesi, Kurttaşı, Gavurdamıoğlu Pınarı, Arapkuyusu, Karşıyaka, Çatakavak, Davlumbaz, Sınırburnu, Sarısu, Kirazderesi, Kesupınar, Düvencinin Düven Taşladığı Yer, Çifte Pınarlar, Uyuzağılı

ŞEHİTLER(MAŞAT): Dedelik, Miller, Kocaköprü, Yemişlik, Dibektaşı, Zıncirlikuyu

TAŞKESİK: Kurudere, Bardak Çukuru, Haylaz Deresi, Mestantepe, Hacıçeşme, Akgöl, Yılanlıdağ, Çalıkuru, Palamutluk, Çerkes Gölü, Kilise

AYDIN GÜZELHİSAR

ABDURRAHMANLAR: Şarlak, Enebeyli Deresi, Arap Dede, Yağmur Dede

AHATLAR: Terziler, Çanakçıdağı, Ahmet Dede, Çayyüzü, Çataltepe, Bozalan

AKÇAKAYA: Aktaş, Kızılkarlar, Karasulu

AKÇEŞME: Kaşıkcı, Kuştaşı, Şarlakderesi, Kepenek Dede, Karabağ Dede

AKÇAKÖY: Kızdedesi, Halıköy Mezarlığı, Peynirkaya, Ballıkdere, Boydan, Aktaş, Akarca, Menciba, Devetaşı, Aydoğdu, Öküzderesi, Ballı in, Hoca Sim Köprüsü

BAĞCILAR(ÇALLI KEBİR): Dikilitaş, Mezar Gediği, Kocadere, Meşeli Tepe, Kesrane Alanı, Ahmet Pınarı, Arabın İnciri, Akgedik, Meryem Pınarı, Çoban Oluk, Asmalıpınar, Şeytan Kavağı, Tülü Tepe, Kilise, Asar.[307]

CUMADERESİ: Pirlibelen, Kalenler, Kılıçderesi, Kayacık, Kocayer, Arpadere

ÇAMKÖY: Karakaya, Erezderesi, Bozalan, Sarnıç, Enibeyler, Sakarkap, Kıztaşı, Sugatdere, Kartaltepe, Kavalan, Dedekaya, Kayıköy, Karabelen

ÇULHALAR: Karataş, Küp Ysatağı, Gelin Kayası, Sapalan, Çakmak Kaya, Acarlar, Ahmak Pınarı, Pınarcık, Osmanlı Pınarı

DAMPINAR: Karamorçayı, Kaman, Tolos Mezarlığı, Koşualan, Omarlar, Dedekayası, Hüseyinler, Akgedik

DEREAĞZI (DEREKÖY): Balıkkaya, İkizdereçayı

DOĞANKÖY (DOMALAN): Muslubağı, Sulucadere, Kokar Dede, Kirligedik, Hacıotur Deresi

HABİBLER: Sugözü, Yayla, Karamorçeşmesi, Bağbelen, Bereket, Kırgındız, Hacıgediği, Bölükçam, Mineştepe, Havutdere

---

[307] Bağcılar ile ilgili semt adları 1957 doğumlu Fahri Yıldız'dan sağlanmıştır.

GAFFARLAR: Arap Eli, Akkaya, İmam Tepesi, Sarıçay, Büyük Harman, Tümbek, Katrancı, Mastanlar, Göbeksuyu, Amazon Tepesi, Asar

GÜNDOĞAN (MANASTIR): Dikmen Baba, Abacıoğlu, Manastır

İSAFAKILI: Gözkayası, Meşeliköy, Aydoğdu

KARDEŞKÖY: Muslukkıranı, Mehmetcen Pınarı, Abdullah Tepesi, İndere

KARAKÖY: Dombay Deresi, Altınoluk, Kabala, Kartalpınarı, Katırgeçmez, Dinin Musluğu, Aşpişiren Dede, İncesu, İmam Baba, Erik Gediği, Açöldüren Çeşmesi

KAYACIK: İmam Baba Dağı, Kızlar Sivrisi, Karlıpınar, Burunkayası, Akkoz, Gümüşkaya, Harmankaya, Kandil Deresi, Çöplen Deresi, Yukarı Kayacık, Orta Kayacık, Aşağı Kayacık

KENGER: Fil Deresi, Ağlayan Pınar, Kızılyarbaşı, Aktaş, Sırtlan İni, Kafaca, Hacınos Deresi, İbrahim Dağı, Gılman Tepe, Koca İmam

KETENYERİ: Kalpaklı, İmamlar, Hamzalarpınarı, Ustallar, Paşalar, Mantarcı Mezarlığı, Yelce, Taşharman, Kapaklıpınar

KIRAN: Anakız Çeşmesi, Köybakacak, Ahatlar Çayı, Toptanlar Çeşmesi, Kayadibi, Çömçe, Uççayır, Anbarlar

KIZILCAPINAR: Kömürcüdağı, Şeytan Deresi, Karaçalı, Köklük, Kayalar, Kavakalan Deresi, Çamurlukavak, Çam Dede, Ciğer Dede, Ali Cengiz Dede

KONUKLU: Kapandız, Bülüçyurdu, Çayırpınar

KOZALAKLI : Hacı Hasan Dağı, Almacık Beleni, Deve Karısı Kayası, Gökbelen, Kavaklıpınar, Gavur Düzü, Beşgözler, Çakal Deresi,

Mermerlikuyu, Kocaova, Kayalık, Yenikuyu İrimi, Keleş Pınarı, Çamaltı[308]

KUŞLAR BELENİ: Kızılkaya, Kozalan, Ahmetli, Tokvacı, Kavaklıdere, Belenlipınar, Yenipınar, Heskipınar, Kozancı Mezarlığı, Hacı Ahmet, Paşabelen, Kurumdere

MERSİN BELENİ: Madan, Göbeç, İvicik, Sarısaz, Cinpınarı, Küçükpınar, Tabakpınarı, Karyağdı, Havutdere, Sesveren Kaya, Şeyh Aliler, Karayel, Tilkikaya, Düğün alanı, Kocadere, Karaağaç, Uzun Mezar, Alaçam, Tostaçalı, Kule, Asar

MEZEKÖY: Çongurderesi, Durancık Boğazı, Akdere, Yağlıdere, Gümüş, Soygundere

ORTAKLAR: Adabenli, Gümüşdağı, Yeniköy, Kılavuz Tepesi, Han yıkığı, Krepsi

SATİLAR(SOMAK/BİRCİ): Yaren Dede, Akgedik, Yığıntaş, Sameli, Kavacık, Demiroluk, Afoluk, Harmanpınarı, Bazaryeri, Gavur Ağılı, Kiraz Deresi

SERÇEKÖY: Serçin, Dedekuyusu, Çakallık, Bölücek, Çamurluk, Dedebaşı, Uluyol

ŞAHİNCİLER: Kazandere, Gelin Kayası, Danayeri, Bozukyeri

TEKİN(TEKE): Güreş Deresi, Karaman Tepesi, Hıdır Dede, Ortakale, Çingen Yurdu

TURANLAR: Kırıklık, Sazlık, Dutdibi, Alangüllü Çayı

[308] Kozalaklı Köyü ile ilgili semt adları 1959 doğumlu Ersan Çobanoğlu'ndan elde edilmiştir.

UZUNDERE: Hüseyinciler, Keller, Köseler, İndere, Ada, Meyazın, Sandaldere, Karaabdi Değirmeni, Allankaya, Sırtlankaya, Sivrikaya, Hasan Pınarı, Nalpınar, Çörüşlü, Ketenci, Kellik, Köklük

YAĞCIDERE: Kuştüne, Çay Kavuştu, Akgöl, Vakıflar

YENİDOĞAN(ÖZBEY/YENİKÖY): Ilıkçeşme, Kaşaklıdere, Kemikli Çukuru, Kocaçeşme, Nazike Çeşmesi, Alaman Damları, Hacı Mehmet Çeşmesi

YILMAZKÖY: Dikilitaş, Kapılıkuyu, Dıkkılı Kızı, Çörtük Dede, Akçeşme, Keçideresi, Seki, Gayıp Sultan, Kırdaşlık, Nur Baba, Bozatlı Hızır Dede[309]

ILIDAĞ: Oynamaklar, Dikmen, Ürkmez, Tosundere, Halıköy, Ekşi Çeşme, Sıla Mezarlığı, Kocayel, Abacıoğlu

KUYUCULAR: Aynalıkuyu, Tolos, Armutlu, Titizlik, Kocadere, Ekmekçioğlu, Tacıoğlu, Kettankuyu, Hacılar

NEŞETİYE(KİLİSE): İnkaya, Arap Deresi, Muhilli, Astepe, Fırlacık, Karakovan, Sarıyer, Taşlıçeşme, Duruca Deresi, Sülüklü Çeşme

SULTANHİSAR

ATÇA : Sarı Ali, İncealan, Uzunlar, Çomaklı, Işıklı

KABACA: Yaren Dede, Delibağ, Akçeşme, Hacı Osman, Sökez, Çekircik, Payam Ağacı, Bazar Yolu, Uluyol, Karataş, Çoban Çukuru, Uzunduvar, Bozbayır, Küçük Yaren Dede, İlbis Kayası, Boğaçukur, Nazlı[310]

---

[309] Yılmazköye ait bilgiler, eski muhtar Hasan Yavuz'dan elde edilmiştir.
[310] Kabaca ile bilgiler 1957 doğumlu Hakkı Özsan'dan elde edilmiştir.

KESTEL

AKSU: Elemdağı, Akyar, Linler, Güzelcealan, Sarıçam, Oyuk Baba, Akgözler Deresi, Kavlan Deresi, Ketenyeri, Goşan, Magmuc Alan, Kadıoğlu Sivrisi, Keçeliler, Kayrakkaya

AZİZABAD: Tolos, Karadağ, Kulfalı Tepesi, Kocalan, Paşayeri, Gavur İnleri

BUHARKENT(ÇUBUKDAĞI/BURHANİYE): İmrenli Deresi, Millik, Kayaburun, Eskiköy, Fırla, Eğikbükü, Azatlık

DAĞ KIZILDERE: Karakaya, Karakuz, Esren, Gülağaç, Millik, Mahmutalan, Tatlıpınar, Körkuyu, Soygunlar Deresi

DEREBAŞI:Karakaya, Aktaş, Yavansu, Abacılar, Esentepe, Çaylı, Hacı Bakla, Osmanlar, Yayklaköy, Yıkıklık

DURASILLI: Sıyrat, Dedekaşı, Emin Hoca Dağı, Basmakcı Dağı, Kelali Dağı, Çolak Dağı, Değirmenlik Dağı, Cumbur Ali Dağı, Armut Dere, Eğriaşı Deresi, İncirdere, Dıngırlıdere, Ayşe Molla Deresi, Seyrek Dede, Burma Tepesi, Şeytan Çayı, Düztepe, Hakmacıtepe, Duttepe, Karakuyu, Karaselvi Kuyu

GEDİK: Kayseki, Ilıca, Dolay Deresi, Ballek Kayası

GEDİKALTI(KARABAHÇE): İn Deresi, Gökkıran, Mıhranlı Deresi, Cin Deresi, Karabahçe Suyu, Kocataş

HORSUNLU: Dikilitaş, Kavak Yaylası, Mezartepe, Kızıldüz, Arlık, Beştepe, Tomanın Dibi, Çanacık Pınarı, Kekikli Pınar, Dedeoluk, Selim Dede, Toloslar

IŞIKLAR: Kocakuş Yuvası, Kıranardı, Mersinlidere, Alaca

KARDEŞKÖY(KARGAÇKIRAN): Kaman Deresi, Çakal Tepesi, Kıran, Gavur dağı, Kızılca Gedik, Kurtluca, İn Deresi, Cennet'in Gölü, İmselin Deresi,Çamlık, Kocataş

PAMUKÖREN (GİRENİZ): Yüzeöğün, Suçtu, Aktaş, Arap Deresi, Hasan Tepesi, Karlık, Akıllı Dede, Narlıkucak, Pamucak

RAHMANLAR: Karakaya, Aktaş, Küşündere, Armutlu, Kocakesme, Gökçealan, Hisariçi, Esen Bey, Gülpınar, Kavaklıdere, Sarısu, Pınarbaşı, İncilidere, Bozan

SAİLER: Aktaş, Akyar, Gökçayır, Şaraklı, Tepecik, Şevketin Dağı, Devedere, Mergen, Kavakkuyu, Gökçayır, Kargaçdere, Yenibahçe, Dağbahçe, Ellezdere, Güvüdere, Çadırlık

TOYGAR: Gaziler, Arslanlı, Sakardağı, Dağlı Kızı, Ereplipınarı, Kadın Dede, Karataş, Tekçöğür

YAYLALI: Ekiz Çoluk, Veli Bükü, Derindere, Morca Adlı Kıranı, Bağalan Gediği, Üzüm Erik, Ergediği, Çatalkaya, Soğukdere Pınarı, Tekke Pınarı

BOZDOĞAN

AKSEKİ: Kocakırık, Akyokuş, Hoyraz Burnu, Kaklık, Hakalan, Irak Tepesi, Sünbül

AKYAKA: Yaykın, Deliktaş, Kilitliköprü, Sarımsak Çukuru, Yukvar, Gavur Damları, Kapız, Sürünbeç, Osmanın Mezarı, Kozaklık

ALAMUT: Çaltılıkuyu, Kırmızıyurdu, Meryem Oluğu, Naldöken, Madran Baba, Kocameşe, Cinlipınar, Akçay

ÇAMLIDERE/ÇAKALDERE/SİPAHİLER): Aktaş, Tolos, Akbelen, Bulayda, Yerbasan, Çetince, Kozağaç, Kırburun, Değirmendere, Sadıklar

Mezarlığı, Sipahiler Mezarlığı, Beylik, Kırkgöz, Armutalan, Anbar Kayası, Tuzleş, Kırburun, İğdelidere, Fırındere

DUTAĞACI: Kartalkaya, Keklikpınarı, Omar Oluğu, Kızpınarı, Karlık

DÜMEN: Karakaya, Erenler, Dümen Mezarlığı, Işık Kavağı, Kabaoluk Deresi, Selvili Çeşme, Kuzbağı, Ekişci, Kocagedik, Hisar, Cınbılaz, Anbar Deresi, Keleşler Yaranı, Çerkes

GÜNEY: Küçük Madran Tepesi, Doğuş Beleni, Korumaz Yaylası, Tandır Deresi, Havdal Yaylası, Kovacık, Terzi Ali yaylası, Kalice[311]

GÜVENİR: Çallıca Dağı, Topraktepe, Arap Apıştı, Akçay, Tekke, Deliçay, Uşakpınarı, Kanberler, Cincin kaya, Nişantaşı, Anbarlıkaya, Sarıyer, Durak, Akdam, Kepez [312]

HIŞIMLAR: Akbaba Taşları, Oyuk Tepesi, Halıbelen, Düdükçüler, Karagedik, Çimenlik, İskenterelik, Nergislik[313]

KAKKALAN: Mastepe, Karaağaç, Sırça, Hacılartaşı, Yarıkaltı, Memiş Pınarı, Çapıtlı Çam, Yayla Kavağı, Çaygeçen, Urum Alanı[314]

KAMIŞLAR: Üskübi, Susuzdere, Kurudere, Şeytan Dere, Soğukpınar, Haremdere, Mastepe

KARAAHMETLER: Yaren Dağı, Yaren Dede, Çıngıllı, Bahçekapılı, Ören, Uzunburun, Kara Ahmet, Çamlık

KIZILTEPE: Göynükdibi, Düren Yurdu, Yiğidinbaşı, Tepez, Gölüstü, Dedeler, Sofyeri, Taşlıharman, Keksit, Nalkaya, Sarnıç, Yaylayüzü, Kocabağ, Tepegöl, Bağcağız, Tatlık, Arılık, Yaren Tepesi, Mandallar,

---

[311] Güney Köyü ile ilgili semt adları 1955 doğumlu Ahmet Emin Ateş'ten elde edilmiştir.
[312] Güvenir Köyü semt adları 1977 doğumlu Zülküf Yörükoğlu'ndan alınmıştır.
[313] Hışımlar Köyü semt adları 1955 doğumlu İsmet Turgut'tan sağlanmıştır.
[314] Kakalan Köyü semt adları 1944 doğumlu Dinçer Sarıoğlu'ndan elde edilmiştir.

Yenikuyu, Ahmetler Yakası, Kırkgöz, Eski Mezarlık, Seherli Mezarlığı, Dibektaşı, Magaza, Kızlar Beşiği[315]

KOYUNCULAR: Çağlak Beleni, İnebolu, Kumlar, Kızıltepe, Kocadağ, Kurudere, Asma Deresi, Damlar, Tekedağı, Tirenlik, Yalı, Yağaltı, Gavur Mezarlığı[316]

OSMANİYE: Karakaya, Tolos, Sarısu, Ilgınlı, Atizi, Agsu, Çiftedereler, Altıkavak, Kalabak, İntaşı, Ecinlipınar, Cinlipınar, Mustullar Çeşmesi, Ganiyıkığı

ÖRENCİK: Göcek, Kepez, Anbarkaya, Armutcuk, Akdere, Öküz İni, Deliktaş, Kanlıkorum, Küçük Korum, Büyük Korum, Kızlar Camisi, Sarıyer, Kaypay, Yaykın, Gavur Gediği

ÖRENTAHT(ÇELTEK): Yaren Dede, Tolos, Samankaya, Kırdağ, Tandır Gediği, Ayazdere, Tekketepe, Gedikçam, Toyran Kavağı, Göl[317]

ZİYARETLİ: Çatma, Sıdar, Dikmen, Ocaklı, Karabağlar, Karaağaçlı

YENİŞEHİR

BİNGEÇ: Tolos, Karaçağıl, Karadayı, Kızılburun, Öğücek, Mutsak Deresi, Pasırçam

GÖRLE: Arap Dede, Kazancı, Kalen Dere, Aylar, Akbaldır Deresi, Kızılcaalan, Arapapıştı, Yazören, Kızılçağıl, Koruklu, Sırtlanderesi, Kuzyaka, Karapınar, Akçapınar, Çinedir pınarı, Kavaklı Çeşme, Kocagedik, İncegüz Geçidi, Kızlar Pınarı, Asarlık

GÜZELBEYLİ: Çaykavuştu, Işıklar Çayı, Fesli Tepe, Yeltepe, Topuzlar Mezarlığı, Çapıt Mezarlığı, Çampınar, Dikallar Tepesi, Değirmendüzü, Gavur Deresi

---

[315] Kızıltepe Köyü semt adları 1953 doğumlu Veli Koşakcı'dan elde edilmiştir.
[316] Koyuncular Köyü semt adları 1971 doğumlu Enver Öztürk'ten elde edilmiştir.
[317] Örentaht Köyü semt adları, 1973 doğumlu Ercan Kaya'dan elde edilmiştir.

KARACAÖREN: Dumlu, Dana Kıran, Kırıktepe, Sarnıç, Yaykın, Eşek Uçtu, Elek Çamı, Akdere, Yaraltı, Çamönü, Cingirt[318]

SIRMA: Karakaya, Tefre, Tev

YAYKIN: Göğebakan, Kaşbaşı, Karadut, Üğücek, Uylaz, Aksarnıç, Söğütlüdere, Killik, Çulha Deresi, Yarıktaş, Kalbur Deresi, Direkli in, İlmeli Göl, Koyun Beleni, Çakırın Beleni

ALAŞEHİR

AZITEPE: Eren Dede, Kozovası, Sarısu, Mezar Gediği, Harmanalan, Naldöken, Müslüman Deresi

BEREKETLİ: Avşar Deresi, Çiviler, Armut Tepe, Kocaçay

ÇAKIRCAALİ: Umur Baba Dağı, Şeyh Sinan

ÇERDİN: Yün Dede, Çıralık Dedesi, Kız Dede, Kirişli, Yapılı, Sakallı, Softalar Mezarlığı, Küçükburun Dedesi, Sakallı, Küllüyurt, Çatalçay, Gelin Öldü gediği

ÇEŞNELİ: Palamut Dede, Ayvalıseki, Tolos Deresi, İndere, Gölyeri, Sülüklü

DAVARLAR: Yenice, Çatalharman, Akyol, Çeliktepe, Hancı Evleri, Çalak Kıranı, Asmalıtepe, Kocakız Mezarlığı, Çökelek Sırtı, Mavras, Kale

DELEMENLER: Çatal Savak, Çiviler, Ortahan, Koyun Yatağı, Yaraltı, Patlak pınarı, Han Yıkığı

EMCELİ: Sarıveli Dağı, Tomas Dağı, Göztepe, Şeytancık, Uma Deresi, Kocakuyu, Çiftlikalanı, Kabir Damı

---

[318] Karacaören Köyü'ne ait bilgiler, 1979 doğumlu Fatih Ceylan'dan elde edilmiştir.

GÖBEKLİ: Eren Dağı, Anacın Dere, Kızılyar, Kocahanay, Kertik, Yemişin Dere, Kuyualanı, Bayramın Tarla, İğdelidere, Acıcaoğlu Deresi, Bulgur tepe, Melengeç, Domuz Deresi, Horlan Oluk, Acıyol, Topan Palamut, Kovukdere, Çamlık, Akgedik

HACI ALİLER: Deliktaş, Soğuksu, Kır bahçe, Susamyeri

HORZUM KESERLER: Karadağ, Peynir Çukuru, Alayaka, Embelli, Sazdere

PİYADELER(YAYLALAR): Ulubey, Davut Dede, Davutlu, Eremli, Kemer, Sıçanlı, Kocaçay, Uluyol, Kuruçeşme

SART

BAŞLIOĞLU(BAŞLAR): Karakaya, Kartalkayası, Hebiloluk, Dibektaşı, Çataltepe, Mezargediği, İncegedik, Kıranyayla, Kirazlı, Karaçukur, Çiçekli, Kısıkyaylası, Karacaağaç, Kocapınar, Emine Öldüğü Yer, Çallı Yurt, Halkapınar, Taşköprü, Çalıkeltir, Evliya Dede[319]

ÇALTILI: Aktaş, Sarıkaya, Arap Dede, Çirişli Dede, Sütcüler Deresi, Paşayatağı, Tabakçayı, Kesikarmut, Göktepe, Zincirlikuyu, Beşmezar, Kekliksuyu, Etyemez Kalesi, Kral Kızı Kalesi[320]

ÇAYPINAR: Karadede, Çatalşehir, Acısu, Akçeşme, Karacaağaç

ÇUKUROBA: Sultanlı Deresi, Damlarca Pınarı, Yahap Yurdu, Kekliktepe, Çaltılıgedik, Çınarlıdere, Çevitli(Çivitli), Kocatepe, Palavuz Tepesi, Keldere, Çat [321]

---

[319] Başlıoğlu Köyü'ne ait bilgiler, 1960 doğumlu Halil İbrahim Karataş'tan sağlanmıştır.
[320] Çaltılı Köyü'na ait semt adlarıı 1964 doğumlu Seyid Ali Şahin'den elde edilmiştir.
[321] Çukuroba Köyü semt adları, 1952 doğumlu Hasan Eriş'ten sağlanmıştır.

KABAZLI: Munamak, Orman Dede, Üğüdere, İsmaildere, Bayraklı, Saraçtepe, Kocatepe, Bozalan, Gebeşdere, Pazardere, Kazandere, Yolludere, Hacıyusuf Kuyusu, Çaldede, Yeşilkavak Kuyusu, Kaysanlı[322]

KORDON: Aktaş, Yıkıköy, Karamancı, Kakmaaltı, Duymaz Deresi, Değirmendere, Mezarlıdere, Asardağı, Yemişli Dere, Keli, Üzümoğlu,

KÖSEALİ: İğde Çukuru, Koruyeri, Orman, Darıyeri, Oburak

MERSİNDERE (KOYUNCULAR): Güveşe, Damlarca, Çaltılı, Kurdele, Adam Ölen Koyağı, Delikyar, Paşa Ali Deresi, Şahan Uçmaz, Kıyımahalle Kalesi, Eski Yurt, Ali Baba Tekkesi, Arap Dede [323]

İZMİR

NARLIDERE(NARLI): Arap Deresi, Tozluyurt, Yeniköy, Ören, Çatalkaya, Yukarıköy, Külahlı Yaylası, Ilıca, Ortaköy

YOĞURTCULAR: Ayboğan, Göztepe, Karakuş Yuvası, Kapıkaya, Gülek, İğnecik Çeşmesi

[322] Kabazlı Köyü semt adları, 1941 doğumlu Ahmet Bulut'tan elde edilmiştir.
[323] Mersindere Köyü'ne ait bilgiler köy muhtarı, 1956 doğumlu Haluk Durmuş'tan sağlamıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYITLARI

BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

166 Nolu Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (Defteri Hakani)
1530 (H.937)
Hüdavendigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Teke ve Alaiye Livaları-Ankara, 1995

İZMİR VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
İzmir Vakıf Fihristi (2309)
Taşınmaz Mallar Kütüğü

AYDIN VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Aydın-İzmir-Manisa-Muğla Vilayet ve kazaları Siyakat Yazıları (2243)
Aydın Fihrist Defteri (2310)
Denizli Fihrist Defteri (2301)
Fihrist Defteri 1-2
Muğla Fihrist Defteri

MANİSA VAKIFLAR ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ
Manisa Fihristi
Manisa Eski eserler Fihristi

BAYINDIR ORMAN İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ
Meşcere-Banitet- Yaş Sınıfları Haritaları

TİRE MÜZESİ ARŞİVİ

Tire Şer'iye Sicili Cilt 4 (I. Defter),Say.287- H.1247

Tire Şer'ye Sicili Cilt 4 (II.Defter), say.228-240, H.1256
Tire Şer'iye Sicili Cilt 29, Say.395, H.1319
Tire Şer'iye Sicili Cilt 14, H.1283
Tire Şer'iye Sicili Cilt 13, H.1282
Tire Şer'iye Sicili Cilt 28, H.1317
Tire Şer'iye Sicili Cilt 15, H.1283
Tire Şer'iye Sicili Cilt 27, H.1312
Tire Şer'iye Sicili Cilt 39, Say.246, H.1331
Tire Şer'iye Sicili Cilt 47, Say.32, H.1340
Tire Şer'iye Sicili Cilt 25, H.1307
Tire Şer'iye Sicili Cilt 6, H.1268
Tire Şer'iye Sicili Cilt 22, H.1300

VAKFİYELER

Süleyman Şah torunu Hafsa Hatun Vakfiyesi, Arapça, 1419/H.822

Halil Yahşi Bey Vakfiyesi-Farsça- 1441/H.845

Sadrazam Lütfü Paşa Vakfiyesi – 1543/H.950

Yamuk Hacı Mustafa Ağa Vakfiyesi-1718/H.1130

Hacı Mustafa ibni İsa Vakfiyesi-1730/H.1144

Necip Paşa Vakfiyesi-1828/H.1244

BASILI YAYINLAR

Abdülvehhab bin Yusuf ibni Ahmed el Mardani- Kitabu'l Fi't Tıb (Haz. Prof. Dr. Ali Haydar Bayat), İstanbul, 2005

Ahmet Refik- Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul, 1930
Akın, Himmet- Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma, Ankara, 1968

Armağan, A. Munis- Tire'den Darağacına Şeyh Bedreddin, İzmir, 2004

Armağan, A.Munis- Ege'nin Gizli Tarihi Horasaniler, Tüze Yayınevi, Ankara, 2001

Armağan, A.Munis- Asya'dan Anadolu'ya Türkler'in Anı Defteri

Bağış, Ali İhsan- Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, İstanbul, 1987

Barkan, Ömer-Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri, Ankara, 1939

Barkan, Prof. Ömer Lütfi- Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler,Vakıflar Dergisi, Sayı 2, Ankara, 1942

Baykara, Tuncer- Denizli Tarihi, İstanbul, 1969

Birdoğan, Nejat- Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 1990

Cahen, Claude- Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (Çev. Yıldız Moran), E yay., İstanbul, 1994

Candar, A.Avni Ali- Türklüğün Kökleri ve Yayılışı, İstasnbul, 1934

Delilbaşı, Melek- Selanik ve Yanya'da Osmanlı egemenliğinin Kurulması, Belleten I, I/199, 1967

Demirkent, Işın- "XII.Yüzyılda Bizans'ın Ege Bölgesi'nden Güneye İnen Yolları Hakkında", Anadolu'da tarihi yollar ve Şehirler Semineri-Bildiriler- İstanbul, 2002

Dukas- Bizans Tarihi,İstanbul, 1956

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci- İbn Battuta Seyahatnamesi (Çev. A. Sait Aykut), Cilt 1-2, İstanbul, 2004

Ebülgazi Bahadır Han- Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü/Haz. Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel eser

Edirneli Oruç Beğ- Oruç Beğ Tarihi (Haz. Atsız) Tercüman 1001 Temel Eser

Ender, Celil- Karesi, Saruhan, Aydın, ve Menteşe Beylikleri Paraları, İstanbul, 2000

Evliya Çelebi Seyahatnamesi- MEV., İstanbul, 1935

Faroqhi, Süreyya-Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, İstanbul, 1993

Gibson, H. A.-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İstanbul, 1928

Gökbel, Asaf-Şölen, Hikmet-Aydın İli Tarihi, Cilt I, 1936

Gökbilgin, M.Tayyib- Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan, İstanbul, 1957

Gökbilgin, M.Tayyib- XV., XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar, İstanbul, 1952

İbni Fadlan- İbni Fadlan Seyahatnamesi(Çev. Lütfü Doğan), İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1954

İnan, Abdülkadir- Şamanizm, Ankara, 1986

Kabaklarlı, Necdet- Mangır Tire'de Darbedilen Osmanlı Bakır Paraları, Tire Belediyesi Kültür Hizmeti, İstanbul, 2007

Kaşgarlı Mahmud- Divanü Lugat-it Türk (Çev. Besim Atalay), I-IV. Cilt ve Dizin, Ankara, 2006

Kaygusuz, Bezmi Nusret- Şeyh Bedreddin Simaveni, İzmir, 1957

Kerimüddin Mahmud- Müsameret ül-Ahbar (Moğollar zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi), TTK, Ankara, 1944

Kütükoğlu, Mübahat S.- XV ve XVI.Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2000

Meriç, Recep- Antik dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bakış, Ege Coğrafya Dergisi, 1988

Mükrimin Halil-Düstürname-i Enveri, İstanbul, 1929

Orhonlu, Dr.Cengiz- Osamanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskan Teşebbüsü (1691-1696), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1963

Orhonlu,Doç.,Dr. Cengiz- Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı, İstanbul, 1967

Orkun, Hüseyin Namık-Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları, Ankara, 1938

Ögel, Prof. Dr. Bahaeddin-Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt 1-5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978
Ölçer, Cüneyt- Aydınoğulları Beyliği Paraları, İstanbul, 1985

Strabon- Geographıka (Antik Anadolu Coğrafyası), Kitap XII, XIII, XIV, Arkeoloji ve Sanat Yay., (Çev. Prof. Dr.Adnan Pekman), İstanbul, 2000

Prof. S.Bakruşin, Prof.A. Efimov, Prof. İ. Mintz, Prof. E.Kosnlinski, S.S.C.B. Bilimler Akademisi Üyeleri (Çev. Atilla Tokatlı), İstanbul, 1967

Ramsay, Prof.W. M.- Anadolu'nunn Tarihi Coğrafyası (Çev. Mihri Pektaş), MEB., İstanbul, 1960

Sümer. Prof. Dr. Faruk-Oğuzlar, İstanbul, 1999

Şakiroğlu, Mahmut- Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler, Tarih ve Toplum, Say.9, 1984

Turan, Prof. Dr.Osman- Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971

Türkay, Cevdet-Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, İstanbul, 1979

Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi- Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi, Konya, 1946

Totaysalgar, Gaffar- Karaman Tarihi İncelemeler, Konya, 1944

Türkay, Cevdet- Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, İstanbul, 1979

Uluçay, Çağatay- Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, İstanbul, 1940

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı- Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1937

Wittek, Paul- Menteşe Beyliği, Ankara, 1974

Yalman (Yalgın), Ali Rıza- Cenupta Türkmen Oymakları, Cilt I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977

Yaman, Talat Mümtaz- Kastamonu Tarihi, (XV.Asrın Sonuna Kadar), 1935

Yavuz, Behiç Galip- Ödemiş'in Tarihi, Ödemiş, 2007

Yınanç, Mükrimin Halil- Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944

Tarihciler, XIII.yy'da Ege kapılarına dayanan 200.000 çadırlı Türkmenin giriş hazırlığında olduğundan söz ederler. Ancak, bu tarihsel yürüyüş, bugüne değin nedense kaleme alınmamış veya alınamamıştır.

Ege'nin yurt edinilişi, Balkanlara çıkış ve Osmanlı Beyliği'nin devlet olgusuna kavuşması bu "Yürüyen Çadırlar" ile gerçekleşmiştir. Bu sürecin unsurları algılanmadan, sonraki süreçlere ulaşmak olası değildir. Özellikle, Osmanlı öncesini irdelemeden, Osmanlı Devletini ve "Osmanlı" kavramını algılamanın olanağı yoktur.

Kısacası, Türkmenler ile diğer Türk boyları Yağmaların, Çiğillerin, Peçeneklerin, Kırgızların, Özbeklerin ve hatta diğer etnik unsurların süreçsel etkilerini fiziki coğrafyada görmek gerekmektedir.

Bu amaçla Aydıneli coğrafyası adım adım dolaşılarak yüzlerce köyün, hangi köksel değerleriyle geldiği, neyi, nasıl anlattığı, dili nasıl kullandığı, inancı nasıl yaşadığı, kendi arşivlerinde incelenmiştir.

